

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

С. П. Прасолова, О. С. Вовченко

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ТА ПРАКТИКУМ

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2013

УДК 336.71(075.8)
ББК 65.262.1я73
П 70

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 1/11 – 11647 від 16.07.2012 р.)*

Рецензенти:

Глуценко В. В., завідувач кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, м.Харків, д.е.н., професор;

Огієнко В. І., директор Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи НБУ, м. Севастополь, заслужений економіст України, к.е.н., доцент;

Дадашев Б. О., професор кафедри фінансів і кредиту Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи НБУ, м. Севастополь, д.е.н., професор;

Плаксієнко В. Я., завідувач кафедри бухгалтерського обліку Полтавської державної аграрної академії, м. Полтава, д.е.н., професор.

Автори:

Прасолова Світлана Павлівна – доцент кафедри грошового обігу і кредиту Полтавського університету економіки і торгівлі, к.е.н.;

Вовченко Оксана Сергіївна – асистент кафедри грошового обігу і кредиту Полтавського університету економіки і торгівлі.

П 70 **Прасолова С. П.** Банківські операції [текст] : навч. посіб. та практик. /
С. П. Прасолова, О. С. Вовченко – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 568 с.
ISBN 978-617-673-165-8

Навчальний посібник вирішує проблему забезпечення дисципліни «Банківські операції» навчально-методичними матеріалами для самостійної роботи студентів, а також для дистанційного вивчення дисципліни. До кожної теми подані методичні вказівки, задачі і практичні ситуації для обов'язкового і індивідуального розв'язку, тестові завдання, проблемні питання та список нормативної літератури. Для полегшення засвоєння теоретичного матеріалу й набуття практичних навичок щодо фінансових розрахунків за окремими банківськими операціями, в посібнику наведено розв'язання типових задач з курсу. В посібнику також міститься термінологічний словник, індивідуальні завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання, карта самостійної роботи студента, порядок і критерії оцінювання знань студентів.

Посібник призначений для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійною програмою бакалавра напряму підготовки «Фінанси і кредит». Може бути корисним і для підвищення кваліфікації працівників банківських установ та для користувачів банківськими послугами, а також викладачів, наукових і практичних працівників.

УДК 336.71(075.8)
ББК 65.262.1я73

ISBN 978-617-673-165-8

© Прасолова С. П., Вовченко О. С., 2013.
© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2013.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Навчальна програми дисципліни	7
Розділ II. Тематичний план дисципліни	15
Розділ III. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни	17
Модуль 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів	17
Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні	17
Тема 2. Організація діяльності банку	25
Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу	35
Тема 4. Операції банків із залучення коштів	48
Тема 5. Операції банків із запозичення коштів	56
Модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків	66
Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту ..	66
Тема 7. Операції банків з готівкою	90
Тема 8. Операції банків з пластиковими картками	99
Тема 9. Операції банків з вексялями	106
Тема 10. Кредитні операції банків	125
Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів	152
Модуль 3. Операції банків в іноземній валюті	170
Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті	170
Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті	181
Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку	198
Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті ..	214
Модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку	223
Тема 16. Операції банків з цінними паперами	223
Тема 17. Операції з надання банківських послуг	248
Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку	267
Практичні заняття-тренінги в навчально-тренувальному банку	288
Термінологічний словник	295
Контрольні модульні роботи	322

Розділ IV. Задачі і практичні ситуації для обов'язкового і індивідуального розв'язку	328
<i>Завдання за модулем 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів</i>	328
<i>Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем I</i>	339
<i>Завдання за модулем 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків</i>	354
<i>Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем II</i>	370
<i>Завдання за модулем 3. Операції банків в іноземній валюті</i>	400
<i>Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем III</i>	404
<i>Завдання за модулем 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку</i>	414
<i>Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем IV</i>	426
Розділ V. Тестові завдання	461
Розділ VI. Індивідуальні завдання для самостійної роботи студентів та методичні рекомендації до їх виконання	485
Розділ VII. Карта самостійної роботи студента	499
Розділ VIII. Порядок і критерії оцінювання знань студентів	501
Список рекомендованої літератури	514
Додатки	517

Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Банківські операції» за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит», що навчаються за програмою професійного спрямування «Банківська справа» є базовою спеціальною дисципліною.

Метою посібника є сприяння формуванню системи теоретичних знань у сфері організації і технології здійснення комерційними банками пасивних і активних операцій і надання банківських послуг, а також практичних навичок щодо виконання банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням своїм клієнтам інших послуг, а також при застосуванні механізму регулювання діяльності комерційних банків з боку центрального банку.

Основними завданнями, які стоять перед навчальною дисципліною, є вивчення змісту завдань і функцій комерційного банку, методів проведення банківських операцій та надання банківських послуг; а також розгляд основ організації роботи з основних напрямків банківської діяльності, виконання конкретних банківських операцій та фінансових розрахунків за ними, засвоєння ролі, специфіки та практики оцінки стану кредитоспроможності позичальника, рівня фінансової стійкості банку тощо.

Методологія вивчення дисципліни включає сукупність таких методів, як: історичний і макроекономічний підходи до оцінки процесів і явищ, що відбуваються у банку, альтернативність розв'язання фінансових завдань; аналіз, узагальнення та визначення можливих перспективних сфер застосування накопиченого позитивного досвіду банківництва як в Україні, так і поза її межами.

Послідовність викладання матеріалу відповідає Галузевому стандарту вищої освіти освітньо-професійної програми за напрямом 0501 «Економіка і підприємництво», навчальному плану спеціальності.

Предмет навчальної дисципліни — діяльність комерційних банків, пов'язана із здійсненням операцій та наданням послуг юридичним і фізичним особам.

Вивчення дисципліни «Банківські операції» спирається на власну логіку і зміст та ґрунтується на базових знаннях, якими оволоділи студенти зі статистики, мікро- і макроекономіки, теорії грошей та кредиту, фінансів, основ інвестування, економічного аналізу та інших.

Основні знання, які одержує студент після вивчення дисципліни — це опанування загальних питань організації діяльності та функціонування комерційних банків, їх економічної сутності, порядку створення та організацію діяльності, структури активних і пасивних банківських операцій; порядку формування ресурсів комерційних банків; механізму

здійснення банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням різноманітних послуг, а також економічних основ забезпечення фінансової стійкості банку.

Основні уміння — пов'язані зі спроможністю майбутніх фахівців оцінювати діяльність комерційного банку за різними напрямками, забезпечувати раціональне використання його ресурсів, враховувати фактори впливу на ефективність проведення комерційними банками обслуговування клієнтів; вишукувати резерви зміцнення фінансової стійкості банку.

Навчальний посібник орієнтовано на набуття *основних навичок* щодо проведення фінансових розрахунків за банківськими операціями та послугами; визначення оцінки ефективності діяльності комерційного банку в цілому та з огляду на виконання вимог щодо додержання економічних нормативів, визначених центральним банком; прийняття оптимальних управлінських рішень, пошуку високоєфективних методів впливу на діяльність комерційних банків за всіма напрямками тощо. Значне місце у вивченні дисципліни займає порівняльна характеристика і економічна оцінка діяльності комерційних банків держав з різним рівнем розвитку ринкових відносин.

У процесі вивчення дисципліни «Банківські операції» повинні бути розглянуті чинне законодавство України, діючі нормативні акти НБУ, навчальні посібники і підручники, монографічні джерела, матеріали періодичних видань, відомчі документи тощо.

Основними формами вивчення дисципліни є аудиторна робота студентів під керівництвом викладачів та засвоєння програмного матеріалу в процесі самостійної роботи над законодавчими та нормативними актами, навчально-методичною і науковою літературою, періодичними фаховими виданнями.

Для набуття практичних навичок з питань організації діяльності комерційних банків і здійснення ними різноманітних операцій навчальним планом передбачаються практичні заняття з виконанням завдань, у тому числі ситуаційних, із здійсненням фінансових розрахунків по активних і пасивних банківських операціях.

Зміст курсу визначається змістовними модулями та переліком тем, передбачених Освітньо-професійною програмою підготовки бакалавра з галузі знань 0501 «Економіка і підприємництво», затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2006 р. № 444.

Тематичний план дисципліни поділено на 4 змістові модулі, що дасть змогу студентам вивчати дисципліну в логічній послідовності, та систематично перевіряти отримані знання.

Вивчення курсу здійснюється з акцентом на індивідуалізацію навчання та підсилення ролі самостійної роботи, що знайшло відображення у структурі навчального посібника. Це сприяє кращому засвоєнню теоретичного матеріалу та набуттю необхідних практичних навичок майбутніми фахівцями у галузі банківництва.

Розділ I

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів

Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні

Походження, розвиток та функції комерційних банків. Банківська діяльність: поняття, процес становлення, функції. Етапи формування сучасної банківської системи України. Становлення, розвиток банківської системи України та основні зовнішні чинники, які на нього впливають.

Банк як головна складова фінансово-кредитної системи. Види та класифікація банків. Банківські об'єднання.

Створення та державна реєстрація банківських установ. Документи, які подаються до територіального управління НБУ для його державної реєстрації. Відокремлені структурні підрозділи банку. Порядок реєстрації представництв іноземного банку. Форми і порядок реорганізації банківських установ.

Тема 2. Організація діяльності банку

Організаційна структура та управління банком. Функціональна, дивізійна та матрична структура банку. Функції та компетенція загальних зборів учасників банку, наглядової ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії, служби внутрішнього аудиту та постійно діючих комітетів.

Сутність, основні принципи організації банківських операцій, їх класифікація. Взаємодія структурних підрозділів банку при виробництві і продажу банківських послуг.

Концепції управління діяльністю банку. Організація планування і контролю роботи банку. Оптимізація внутрішньобанківського управління.

Ліцензування банківської діяльності. Передумови отримання банківської ліцензії та умови її відкликання.

Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу

Економічна характеристика та джерела формування банківських ресурсів, їх класифікація. Балансові та позабалансові джерела формування ресурсів банку. Поняття ресурсного потенціалу банку.

Власний капітал банку, його структура, джерела формування, функції та значення. Структура балансового та регулятивного капіталу банку, його вплив на формування власного капіталу банку. Характеристика

фондів, що формують його капітал. Резервні і спеціальні фонди. Роль прибутку у формуванні власного капіталу.

Достатність капіталу банку. Фактори, що визначають достатність капіталу банку. Основні критерії і стандарти оцінки власного капіталу банку згідно вимог Базельської угоди. Показники нормативів капіталу для банків України.

Тема 4. Операції банків із залучення коштів

Економічний зміст депозитних операцій, їх класифікація та загальна характеристика. Особливості депозитних рахунків до запитання, строкових та ощадних вкладів; їх переваги і недоліки. Особливості укладання депозитного договору та встановлення депозитної процентної ставки. Фактори, які впливають на рівень депозитного процента.

Механізм здійснення строкових депозитних операцій з юридичними особами. Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках.

Класифікація депозитів фізичних осіб, їх загальна характеристика. Права вкладників. Правовий режим вкладників. Вклади (депозити) до запитання фізичних осіб у банківських установах. Строкові вклади фізичних осіб до банківської установи. Довіреність на розпорядження вкладом. Порядок складання і використання заповітів. Порядок видачі вкладу після смерті вкладника. Порядок розпорядження рахунками неповнолітніх та інших клієнтів, визнаних недієздатними.

Тема 5. Операції банків із запозичення коштів

Економічний зміст операцій з недепозитного запозичення коштів, їх загальна характеристика.

Міжбанківська торгівля ресурсами. Роль міжбанківського кредитування, функції та структура ринку міжбанківських кредитів. Практика здійснення операцій з міжбанківського кредитування. Особливості одержання централізованих кредитів від НБУ. Механізми рефінансування комерційних банків. Операції, пов'язані з отриманням (наданням) кредитів від інших банків. Відмінність міжбанківських кредитів та депозитів.

Випуск незабезпечених боргових зобов'язань банку як засіб запозичення ресурсів. Поняття субординованого боргу. Випуск банківських облігацій та депозитних сертифікатів

Модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банку

Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту

Характеристика платіжного обороту. Суть і принципи організації безготівкових розрахунків. Системи і законодавча база розрахунків в Україні. Відкриття і ведення банківських рахунків. Характеристика різних видів рахунків.

Форми та способи безготівкових розрахунків, сфера використання і порядок проведення розрахункових операцій. Особливості оформлення розрахункових документів та порядок їх приймання і виконання банками: розрахунки із застосуванням платіжних доручень та платіжних вимог-доручень; порядок здійснення розрахунків чеками та акредитивами; примусове та договірне стягнення (списання) коштів. Особливості розрахунків за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Міжбанківські розрахунки в Україні. Необхідність і види міжбанківських розрахунків. Здійснення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів (СЕП). Основні завдання, функції та принципи організації роботи СЕП. Програмно-технологічна структура СЕП. Особливості застосування внутрішньобанківських платіжних систем. Здійснення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини.

Тема 7. Операції банків з готівкою

Організація готівкових грошових розрахунків. Суть і принципи організації готівкових грошових розрахунків.

Загальна характеристика касових операцій банку. Загальні положення та вимоги щодо касових операцій банку.

Касові операції банків з клієнтами. Види та порядок оформлення касових операцій. Приймання та видача готівки з каси банку. Здійснення касових операцій через банкомати. Загальні вимоги до організації діяльності банків з перевезення готівки та інших цінностей. Особливості зберігання грошових коштів у банку. Порядок вилучення з обігу та передавання для дослідження сумнівних банкнот та монет.

Забезпечення касової роботи банку. Забезпечення банків зразками банкнот та їх зберігання. Передавання готівки банками своїм філіям (відділенням), а також між банками. Особливості формування та пакування банкнот та монет національної валюти.

Регулювання обігу готівки банківськими установами та контроль за веденням касових операцій. Визначення касових оборотів банків та емісійного результату. Здавання та отримання банками підкріплені готівкою національної валюти через територіальні управління НБУ.

Тема 8. Операції банків з пластиковими картками

Поняття, види та характеристика банківських платіжних карток. Переваги та недоліки застосування пластикових карток у масових платежах. Особливості впровадження Національної платіжної системи масових електронних платежів.

Основні учасники системи карткових розрахунків, їх права та обов'язки.

Порядок видачі та обслуговування платіжних карток.

Здійснення касових операцій із застосуванням платіжних карток. Здійснення касових операцій через банкомати. Особливості виплати зарплатної плати з використанням платіжних карток.

Технологія безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток. Механізм здійснення розрахунків при купівлі товару з використанням платіжних карток. Порядок операцій еквайрінгу при розрахунках платіжними картками за товари (послуги). Порядок розрахунків платіжними картками за кліринговою схемою міжбанківських розрахунків.

Тема 9. Операції банків з вексялями

Характеристика сутності вексяля та організації вексяльного обігу в Україні. Класифікація операцій банку у сфері вексяльного обігу.

Кредитні операції банків з вексялями. Урахування вексялів. Вексяльне переврахування та вексяльна перезастава. Рефінансування НБУ банківських установ за допомогою вексялів. Особливості кредитування під заставу вексялів. Онкольний кредит.

Торговельні операції з вексялями.

Гарантійні операції з вексялями. Авалювання вексялів. Видача гарантій під забезпечення оплати вексялів.

Розрахункові операції банків з вексялями. Оформлення заборгованості вексялями. Розрахунки з використанням вексялів.

Комісійні та довірчі операції з вексялями. Інкасування вексялів. Оплата вексялів, у яких банк виступає особливим платником (доміциліантом). Зберігання вексялів. Купівля, продаж і обмін вексялів за дорученням.

Організація роботи з вексялями в банку. Особливості проведення експертизи вексялів.

Тема 10. Кредитні операції банків

Сутність, принципи та функції кредиту, його роль в економіці. Форми та види банківського кредиту. Організація кредитної діяльності банку. Особливості укладення кредитних договорів. Поняття кредитного портфеля банку та його якісна характеристика.

Організація банківського кредитування. Поняття і складові кредитної політики банку. Методи надання та способи погашення кредиту. Етапи процесу банківського кредитування. Плата за кредит та фактори, що на неї впливають. Методи ціноутворення на банківські позики.

Кредитний ризик та методи управління ним. Методи розрахунку величини кредитного ризику. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку. Основні засади проведення оцінки кредитоспроможності позичальників зарубіжними банками. Форми забезпечення повернення банківських кредитів, їх поняття та загальна характерис-

тика. Застава як вид забезпечення. Порука та гарантія. Страхування. Особливості нарахування неустойки, пені та штрафів. Особливості формування резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банку.

Методи управління проблемними кредитами.

Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів

Особливості механізму надання та погашення споживчого банківського кредиту. Особливості кредитування у формі овердрафту.

Інвестиційне кредитування. Методи оцінки доцільності та ефективності інвестиційного проекту.

Іпотечне кредитування та перспективи його розвитку в Україні.

Консорціальний кредит. Особливості кредитування малого та середнього бізнесу. Кредитування підприємств АПК. Система пільгового кредитування підприємств АПК.

Особливості операцій з надання і погашення інших видів кредитів.

Модуль 3. Операції банків в іноземній валюті

Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті

Економічні та організаційні основи здійснення валютних операцій. Валютні цінності та валютний ринок. Види та учасники валютного ринку. Класифікація валютних операцій.

Порядок відкриття та ведення валютних рахунків юридичних осіб-резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів в уповноважених банках. Відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті фізичних осіб.

Способи і засоби здійснення міжбанківських операцій в іноземній валюті. Сутність кореспондентських відносин. Основний зміст та мета встановлення кореспондентських відносин. Критерії вибору банку-кореспондента. Порядок відкриття та режим функціонування кореспондентських рахунків. Електронні системи міжнародних міжбанківських платежів.

Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті

Сутність торговельних валютних операцій та їх класифікація.

Економічні основи міжнародних розрахунків. Форми міжнародних розрахунків: суть, види, загальна характеристика. Банківський переказ. Інкасова форма розрахунків. Документарний акредитив. Оплата товарів (робіт, послуг) з використанням пластикових карток, чеків та векселів.

Банківське кредитування експортно-імпортних операцій. Загальна характеристика та класифікація міжнародних кредитів. Типи і виплати відсотків за міжнародним кредитом. Особливості банківського кредитування міжнародної діяльності.

Контроль уповноважених банків за міжнародними розрахунковими операціями своїх клієнтів.

Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку

Сутність, функції та учасники міжбанківського валютного ринку. Права та обов'язки суб'єктів ринку. Поняття та види валютної позиції банку.

Касові торговельні валютні операції. Угоди типу тод, том та спот. Документи, що є підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку. Особливості купівлі, обміну іноземної валюти за торговельними, неторговельними та за операціями, пов'язаними з рухом капіталу.

Строкові торговельні валютні операції. Форвардні угоди. Валютні ф'ючерси. Валютні опціони. Валютні угоди «своп». Валютний арбітраж: види і техніка здійснення.

Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті

Загальна характеристика неторговельних операцій комерційних банків. Нормативні правила здійснення неторговельних валютних операцій.

Загальні умови здійснення та класифікація операцій уповноважених банків з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти. Етапи проведення обмінних операцій. Особливості конвертації готівкової іноземної валюти різних іноземних держав. Крос-курс.

Операції фізичних осіб з дорожніми чеками, що номіновані в іноземній валюті. Операції з кредитними картками. Операції з приймання на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків. Перекази готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами. Відправлення переказів в іноземній валюті.

Модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку

Тема 16. Операції банків з цінними паперами

Поняття інвестиційних операцій банків. Характеристика цінних паперів та видів банківської діяльності на фондовому ринку. Класифікація та види банківських операцій з цінними паперами. Операції з цінними паперами, що підлягають ліцензуванню.

Емісійні операції банків. Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків. Розміщення акцій та їх обіг. Операції банків з облигаціями власної емісії. Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій.

Інвестиційні операції банків з цінними паперами. Економічна характеристика інвестиційних портфелів цінних паперів. Загальні принципи оцінки цінних паперів у портфелях банку.

Посередницькі (комісійні, клієнтські) операції банків з цінними паперами, їх загальна характеристика. Депозитарні операції комерційних банків. Заставні операції банків з цінними паперами. Механізм проведення брокерських операцій. Операції у ролі інфраструктурних (професійних) учасників ринку цінних паперів.

Ризики, пов'язані з діяльністю банків на ринку цінних паперів та засоби захисту від них.

Тема 17. Операції з надання банківських послуг

Загальна характеристика та види банківських послуг.

Лізингові операції. Сутність та економічне значення лізингу. Класифікація видів лізингу та принципи розвитку лізингового бізнесу. Види лізингових платежів та методика їх розрахунку. Ризики лізингових операцій.

Факторингові операції. Основні поняття та елементи факторингу. Класифікаційна характеристика видів та форм факторингу. Механізм здійснення факторингової операції. Факторинг у зовнішньоекономічній діяльності. Вартість факторингової послуги. Ризики, що виникають при здійсненні факторингової операції.

Форфейтинг. Основні поняття та елементи форфейтингу. Механізм здійснення та вартість форфейтингової операції. Ризики, пов'язані зі здійсненням форфейтингової операції.

Гарантійні послуги банків. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги.

Довірчі (трастові) послуги.

Організація послуг щодо зберігання цінностей у банку.

Операції банку з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням. Банки як суб'єкти ринку дорогоцінних металів. Загальна характеристика банківських операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням.

Фінансовий інжиніринг.

Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку

Сутність фінансової стійкості комерційного банку та способи її забезпечення.

Економічні нормативи регулювання діяльності банків та нагляд за їх дотриманням.

Ліквідність та платоспроможність банку. Оцінка ресурсної бази банку з позицій ліквідності та забезпеченості потреб банку в ліквідних засобах.

Основні підходи щодо управління банківськими ризиками. Поняття та мета процесу управління банківськими ризиками. Етапи процесу управління банківськими ризиками. Організаційна структура ризик-менеджменту банку.

Порядок формування і використання резервів для покриття можливих втрат банку від активних операцій. Резервний фонд комерційного банку. Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку. Порядок формування і використання резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості і від операцій з цінними паперами.

Фінансові звіти банку та оцінка його діяльності.

Прибутковість банку: поняття та оцінка. Засоби підвищення продуктивності діяльності банку.

Розділ II

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Назва змістовного модуля, теми	Кількість годин за формами навчання та видами занять				
	Усього	Аудиторні		Позааудиторні	
		лекції	Практичні	ІСР	СРС
1	2	3	4	5	6
<i>Модуль 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів</i>					
Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні	17	2	4	2	9
Тема 2. Організація діяльності банку	15	2	2	2	9
Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу	17	2	4	2	9
Тема 4. Операції банків із залучення коштів	19	4	4	2	9
Тема 5. Операції банків із запозичення коштів	25	2	4	2	17
<i>Модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків</i>					
Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту	22	6	6	2	8
Тема 7. Операції банків з готівкою	16	2	4	2	8
Тема 8. Операції банків з пластиковими картками	15	2	2	2	9
Тема 9. Операції банків з векселями	19	4	4	2	9
Тема 10. Кредитні операції банків	22	4	6	3	9
Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів	29	4	6	2	17

Закінчення табл.

Назва змістовного модуля, теми	Кількість годин за формами навчання та видами занять				
	Усього	Аудиторні		Позааудиторні	
		лекції	Практичні	ІСР	СРС
1	2	3	4	5	6
<i>Модуль 3. Операції банків в іноземній валюті</i>					
Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті	13	6	2	—	5
Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті	12	4	4	—	4
Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку	14	6	4	—	4
Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті	17	4	4	—	9
<i>Модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку</i>					
Тема 16. Операції банків з цінними паперами	12	4	4	—	4
Тема 17. Операції з надання банківських послуг	16	6	6	—	4
Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку	19	4	6	—	14
<i>Практичні заняття — тренінги в навчально-тренувальному банку</i>	41	—	32	—	4
Разом	360	68	108	23	161

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1. ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ТА ФОРМУВАННЯ ЇХ РЕСУРСІВ

ТЕМА 1. ВИДИ БАНКІВ І ПОРЯДОК ЇХ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Змістовні поради до теми 1

Під час вивчення матеріалів теми студентам слід зосередитись на вивченні банківської системи країни, зокрема сутності, функцій та класифікації комерційних банків. Важливим є розгляд теоретичних основ формування банківських об'єднань, процесів реструктуризації та реорганізації банків. Необхідно також звернути увагу на процедуру реєстрації банку чи банківського об'єднання в нашій державі, на особливості реєстрації банків з іноземним капіталом, філій та представництв діючих вітчизняних банків в Україні та за її межами та ознайомитися з особливостями реєстрації установ іноземних банків в Україні.

Розглядаючи дану тему, спочатку варто розглянути походження, розвиток та функції комерційних банків, зокрема процес становлення банківської системи України.

*На першому — вищому рівні ієрархії — перебуває **Національний банк України**, який здійснює нагляд та контроль за діяльністю банківських установ другого рівня і займається їх розрахунково-кредитним обслуговуванням.*

Банківські установи — це *другий рівень ієрархії* дворівневої банківської системи. Вони займаються обслуговуванням підприємств, установ, організацій, населення. Їх часто називають кровоносними судинами економіки.

Діяльність банків другого рівня регулюється Законом України «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким «банк — це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії, має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків».

До банківських послуг належать: залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізич-

них осіб; відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах; розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

При вивченні даної теми студент має ознайомитися з видами банків, що функціонують в Україні і класифікуються залежно від наступних критеріїв: форми власності, організаційно-правової форми, величини активів, розміру статутного капіталу, частки іноземного капіталу, обсягу зобов'язань, секторів ринку, наявності і кількості банківських установ, діапазону операцій та ін.

Основні ознаки класифікації банків в Україні:

1. *За формою власності* банки в Україні можуть бути:
 - ✓ державними;
 - ✓ із колективною формою власності.
2. *За організаційно-правовою формою* в Україні функціонують банки, що створені як:
 - ✓ публічні акціонерні товариства (публічні акціонерні банки);
 - ✓ кооперативи (кооперативні банки, що створюються за участю не менше 50 осіб).
3. *Залежно від величини чистих активів* усі вітчизняні банки поділяють на чотири групи:
 - ✓ малі банки з активами до 500 млн грн;
 - ✓ середні — з активами від 500 млн грн до 1 млрд грн;
 - ✓ великі — з активами від 1 млрд грн до 5 млрд грн;
 - ✓ найбільші банки з активами понад 5 млрд грн.
4. *За часткою іноземного капіталу при формуванні статутного капіталу* в Україні розрізняють:
 - ✓ банки з національним капіталом;
 - ✓ банки з іноземним капіталом.
5. *За секторами ринку*, на яких функціонують банківські установи, всі банки можна поділити на:
 - ✓ міжнародні, які здійснюють свою діяльність як в Україні, так і за її межами;
 - ✓ міжрегіональні, які здійснюють свою діяльність на території всієї України;
 - ✓ регіональні, що обслуговують, як правило, клієнтів одного регіону (міста, району, області).
6. *Залежно від діапазону операцій*, що їх виконують банки, в сучасних банківських системах розрізняють:
 - ✓ спеціалізовані банки — банк вважається спеціалізованим, якщо понад 50 % його активів є активами одного типу (інвестиційні, іпотечні, розрахункові (клірингові)). Якщо ж понад 50 % пасивів банку є вкладами фізичних осіб, такий банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку;
 - ✓ універсальні банки, які виконують широкий спектр операцій та надають різноманітні послуги своїм клієнтам.

Класифікація вітчизняних банків за величиною їх чистих активів дозволяє робити висновки про рівень концентрації активів і капіталу у банківській системі України. А саме, як свідчать дані табл. 1.1 кількість найбільших банків в Україні постійно зростає, хоча їх питома вага в загальній сукупності банків залишається незначною (коливалася від 8,88% до 9,89 в аналізованому періоді).

При цьому, у 2009 році у їх розпорядженні концентрувалося 69,41% активів банківської системи України, тоді як у групі найменших банків, до якої входять 121 банк (66,5% від загальної кількості діючих), було зосереджено лише 8,22% загальної суми активів. Тобто, за період з 2006 по 2009 роки частка активів найменших банків у загальній сумі активів банківської системи України скоротилася на 18,5% (з 10,09% до 8,22%).

Таблиця 1.1

**РІВЕНЬ КОНЦЕНТРАЦІЇ АКТИВІВ
У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ЗА 2006—2009 рр.¹**

Розподіл банків за розмірами їх чистих активів ²	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %
Найбільші банки (I група)	15	62,25	17	64,78	18	67,98	18	69,41
Великі банки (II група)	19	19,05	17	17,18	20	16,64	20	15,84
Середні банки (III група)	25	8,61	34	10,20	24	7,34	23	6,53
Малі банки (IV група)	110	10,09	105	7,84	120	8,04	121	8,22
Разом	169	100,00	173	100,00	182	100,00	182	100,00

Подібні тенденції щодо посилення позицій великих банків є характерними для багатьох країн, у тому числі і для банківських систем європейських країн.

Саме тому на сучасному етапі актуальним є створення банківських об'єднань, до яких відносяться **банківські корпорації, банківські холдингові групи, фінансові холдингові групи**, що дозволяє підвищити капіталізацію банківської системи України, особливо в умовах, коли згід-

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

но законодавства України **мінімальний розмір статутного капіталу встановлено у розмірі 120 млн.грн.** Усі банківські об'єднання створюються за попередньою згодою Національного банку України, підлягають обов'язковій реєстрації, а ліквідуються за рішенням його учасників або з ініціативи НБУ за рішенням суду.

До складу банківського об'єднання можуть входити банки-резиденти¹, банки з іноземним капіталом² та банки-нерезиденти³. (такого немає в новому законі) НБУ може ініціювати ліквідацію банківського об'єднання у випадку, коли його діяльність суперечить антимонопольному законодавству або загрожує інтересам вкладників чи стабільності банківської системи. При цьому ліквідація об'єднання не припиняє діяльності банку — його учасника.

Крім цього, процес капіталізації веде до структурної *реструктуризації банківської системи⁴ та реорганізації окремих банків⁵.*

Реорганізація банку здійснюється добровільно за рішенням його власників або примусово за рішенням Національного банку України.

Примусова реорганізація банку за рішенням НБУ може проводитися в разі невиконання діючим банком вимог чинного законодавства, перш за все, у разі істотної загрози платоспроможності банку. Як правило, це стосується банків з низьким рівнем капіталізації (віднесених НБУ до категорії «значно недокапіталізований» чи «критично недокапіталізований») та низькою загальною рейтинговою оцінкою, яку визначає НБУ за системою CAMELS.

Як уже зазначалося, реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

Злиття означає припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передачу належних їм майна, коштів, прав та обов'язків до банку- правонаступника, який створюється у результаті злиття.

Приєднання означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків до іншого банку.

Поділ означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків у відповідних частинах до банків, які створюються внаслідок реорганізації цього банку шляхом поділу.

¹ Банк, що зареєстрований в Україні (вітчизняний банк).

² Вітчизняний банк, 10 чи більше відсотків статутного капіталу якого належить хоча б одному нерезиденту.

³ Банк, що зареєстрований як юридична особа за межами України (іноземний банк)

⁴ **Реструктуризація банківської системи** — це комплекс заходів, що передбачає поліпшення стійкості банківської системи, підвищення її ліквідності, платоспроможності та прибутковості з урахуванням змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку через створення нових банків, реорганізацію діючих чи їх закриття тощо.

⁵ **Реорганізація банку** — злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам [7, с. 126—167].

Виділення означає перетворення банку як юридичної особи та передачу певної частини належного йому майна, коштів, прав та обов'язків до банку, який створюється внаслідок реорганізації.

Перетворення передбачає зміну організаційно-правової форми товариства.

При цьому, дослідження Пітера С. Роуза засвідчили, що підвищення прибутковості діяльності проблемних банків спостерігається, переважно, внаслідок злиття банків, яке забезпечує підвищення рівня їх концентрації на ринку [32, с. 563]. І хоча ефект від злиття банків спостерігається лише перші 4-5 років, головним результатом від приєднання або злиття банків є зниження ризику неплатоспроможності банків та забезпечення їх стійкої прибутковості.

Слід відмітити, що до останнього часу створення банківських об'єднань в Україні стримувалося небажанням акціонерів окремих банків втратити власні банки, а також протидією з боку середніх банків, для яких такі об'єднання стануть сильними конкурентами.

Однак, враховуючи реалії розвитку банківської системи України, пов'язані з необхідністю концентрації банківського капіталу, а також відновлення банківської стійкості та ефективності, втрачених внаслідок фінансової кризи, ідея реорганізації (у т.ч. часткової націоналізації) банків є плідною і може бути реалізована на практиці.

Відповідно, першими кандидатами на приєднання (поглинання) є банки, які створені під певне підприємство чи галузь та є вразливими до погіршення ринкової кон'юнктури, змін політичної ситуації тощо.

У цілому, позитивним наслідком від реорганізації вітчизняних банків шляхом злиття чи поглинання повинно бути не тільки підвищення рівня концентрації їх капіталу та виконання підвищених вимог НБУ щодо власного капіталу та одержання можливості лобювати власні інтереси у владних структурах, але й забезпечити зниження ризикованості діяльності та розширення спектра банківських послуг, вихід на міжнародні фінансові ринки та залучення кваліфікованих фахівців. Тобто, **необхідним є забезпечення не тільки кількісної, але і якісної ефективності реорганізації та реструктуризації комерційних банків.**

У процесі вивчення даної теми студент повинен також ознайомитися із процедурою реєстрації банку чи банківського об'єднання в нашій державі.

Державна реєстрація банку — це надання банку статусу юридичної особи. В Україні банки створюються з дозволу Національного банку України внесенням відповідного запису до Державного реєстру банків. Процедура реєстрації банку регламентується положенням НБУ «Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів». При цьому Учасниками¹ банку *можуть бути вітчизняні та іноземні юридичні та фізичні особи за винятком об'єднань*

¹ Учасники банку за чинним законодавством — це засновники, акціонери банку публічного акціонерного товариства та пайовики кооперативного банку.

громадян, релігійних та благодійних організацій, юридичних осіб, у яких банк має істотну участь¹, а також юридичних осіб, щодо яких неможливо встановити їх власників і джерела коштів, за рахунок яких вони здійснюють внески до статутного капіталу чи купують акції.

Варто також приділити увагу пакету документів, який необхідно подавати до територіального управління НБУ (ТУ НБУ) за місцем створення банку для його реєстрації (Додаток 1).

Національний банк України у тижневий термін з дати подання документів для державної реєстрації банку відкриває тимчасовий рахунок для накопичення підписних внесків засновників та інших учасників банку, що формують статутний капітал банку.

Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — в іноземній вільноконвертованій валюті або у гривнях. **Статутний капітал банку** не повинен формуватися з непідтверджених джерел і бути меншим його **мінімального рівня — 120 млн. грн.**

Банк не має права без згоди Національного банку України зменшувати розмір **регулятивного капіталу** нижче мінімально встановленого рівня — **120 млн. грн.** Регулятивний капітал банку не може бути меншим за статутний капітал.

Остаточне рішення про можливість створення банку приймає Правління НБУ на підставі **висновків**, підготовлених територіальним управлінням НБУ:

- 1) щодо фінансового стану, платоспроможності,
- 2) репутації учасників та ділової репутації учасників, які матимуть істотну участь;
- 3) наявності приміщення, придатного для розміщення банку;
- 4) професійної придатності і ділової репутації керівних осіб майбутнього банку та відповідності установчих документів чинному законодавству.

Висновки ТУ НБУ разом із пакетом документів передаються до Національного банку України, де розглядаються департаментом реєстрації та ліцензування, а в разі необхідності — й іншими департаментами, і передаються Комісії з питань нагляду і регулювання діяльності банків.

З моменту отримання Національним банком України повного пакета документів до моменту прийняття такого рішення має пройти **не більше трьох місяців**. У разі відмови у державній реєстрації банку Національний банк надає уповноваженій особі своє мотивоване рішення з обґрунтуванням причин відмови.

¹ **Істотна участь** — пряме чи опосередковане, самостійно або з іншими особами володіння **10 і більше відсотками статутного капіталу** чи права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на управління чи діяльність юридичної особи.

У разі відмови в реєстрації банку кошти з накопичувального рахунку, відкритого для формування статутного капіталу, повертаються учасникам банку протягом трьох робочих днів.

Банки також можуть створювати свої філії, представництва та інші відокремлені підрозділи як на території України, так і за її межами.

Філії та представництва банку є його відособленими підрозділами, розташованими поза межами банку, і функціонують на підставі положень про філію чи представництво. На відміну від **представництв, які фінансуються банком** (ім відкриваються поточні рахунки в банках) **і виступають від його імені без права виконувати банківські операції**, філії виконують банківські операції на підставі дозволу, наданого банком, у межах ліцензії та письмового дозволу банку. Операції філії відображаються на окремому балансі. Філія може мати власний кореспондентський рахунок і самостійно брати участь у системі міжбанківських електронних платежів, а може працювати за консолідованим балансом банку.

Реєстрація філій та представництв банків здійснюється Національним банком України внесенням відповідної інформації до Державного реєстру банків.

Для підвищення рівня виконання покладених на банк функцій та поліпшення обслуговування клієнтів банки можуть відкривати також такі структурні одиниці: **відділення та власні обмінні пункти**.

Відділення мають право виконувати операції тільки після погодження з ТУ НБУ за його місцезнаходженням. Відділення виконує тільки ті операції, які передбачені положенням про відділення, на підставі дозволу, що надається компетентним органом банку. Відображаються проведені операції на балансі банку або його філії, залежно від підпорядкування відділення. Погодження відкриття відділення здійснюється за рішенням Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків ТУ НБУ за його місцезнаходженням на підставі наданого банком пакета документів протягом місяця з дня його отримання.

Відкриття і функціонування **власних обмінних пунктів банків** регулюється інструкцією НБУ «Про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України», затвердженої постановою Правління НБУ від 12 грудня 2002 р. № 502. *Відкривати пункти обміну валюти мають право банки, які отримали банківську ліцензію і письмовий дозвіл НБУ на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями*. Пункти обміну валюти підлягають реєстрації у ТУ НБУ за місцезнаходженням банку за умови дотримання встановлених НБУ вимог.

Реєстрація банківських корпорацій та банківських холдингових груп здійснюється Національним банком України відповідно до положення НБУ «Про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань». На підставі наданого пакета документів, аналогічних тим, що вимагаються для реєстрації банку, НБУ контролює дотримання встановлених вимог. У разі прийняття позитивного рішення вноситься відповідний запис до Державного реєстру банків і повідомляються упо-

вноважені особи банків — учасників об'єднання та ТУ НБУ за місцезнаходженням материнського і дочірніх банків.

Відкриття представництв банків-нерезидентів в Україні регулюється тим самим положенням, що і відкриття представництв вітчизняних банків на території України. Реєстрація представництва банку-нерезидента здійснюється на підставі відповідних документів.

Для здійснення своєї діяльності представництво банку-нерезидента відкриває поточний рахунок в уповноваженому банку. **Здійснювати банківські операції представництво не має права.**

Вивчаючи тему також необхідно засвоїти особливості реєстрації банків з іноземним капіталом, філій та представництв діючих вітчизняних банків в Україні та за її межами, а також ознайомитися з особливостями реєстрації установ іноземних банків в Україні.

Кількість банків з іноземним капіталом в Україні постійно зростає (табл. 1.2). Так, за останні чотири роки частка банків з іноземним капіталом зросла з 20,59% у 2006 р. до 31,25% у 2010 р., при цьому значно збільшилася кількість банків зі 100% іноземним капіталом — до 11,36% у 2010 році.

Така експансія іноземного капіталу в банківську систему України, зокрема стратегія його приходу на банківський ринок України, призвела як до позитивних, так і до негативних наслідків як для самих банків, так і для економіки країни та населення.

Таблиця 1.2

ДАНІ ПРО БАНКИ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ В УКРАЇНІ ЗА 2006-2010 РОКИ¹

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Кількість банків, які мають ліцензію НБУ	170	175	184	182	176
Кількість банків з іноземним капіталом	35	47	53	51	55
Частка банків з іноземним капіталом, %	20,59	26,86	28,80	28,02	31,25
У т.ч. банки зі 100% іноземним капіталом	13	17	17	18	20
Частка банків зі 100% іноземним капіталом, %	7,60	9,71	9,24	9,89	11,36

До **особливостей створення банків з іноземним капіталом слід віднести:** отримання попереднього дозволу на створення такого банку; ширший пакет документів, на основі якого приймається рішення про реєстрацію банку; розгляд документів, що подаються для реєстрації, крім Департаменту реєстрації та ліцензування Юридичним департаментом та Департаментом валютного контролю та ліцензування; внески до статутного капіталу нерезиденти можуть здійснювати як у національній, так і в іноземній валюті.

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

Варто звернути увагу на те, що усі вітчизняні банківські установи, у тому числі філії і представництва, зобов'язані повідомляти Національному банку України про внесення змін і доповнень в установчі документи, положення про філію, представництво та інші документи, що підтверджують їх реєстрацію.

1.2. План практичного заняття

Практичне заняття 1

Питання для обговорення

1. Походження, розвиток та функції комерційних банків.
2. Види та класифікація банків. Банківські об'єднання.
3. Створення та державна реєстрація банківських установ:
— розгляд документів, які подаються до територіального управління НБУ для його реєстрації.
4. Поняття і завдання реструктуризації та реорганізації банківських установ.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Види банківських об'єднань та мета їх створення.
2. Способи, що використовуються для реорганізації банків.
3. Процедура реєстрації банку чи банківського об'єднання.
4. Особливості реєстрації банків з іноземним капіталом та представництв вітчизняних банків за межами України.
5. Особливості реєстрації установ іноземних банків в Україні.

Рекомендована література: 1, 3, 6, 11, 20, 30, 40, 43.

ТЕМА 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

2.1. Змістовні поради до теми 2

Вивчення даної теми студентам необхідно розпочати з ознайомленням із принципами формування та відповідними їм видами організаційної структури банків. Важливою складовою роботи студентів є також з'ясування основних функцій та повноважень окремих органів управління банком з різною формою власності та організаційно-правовою формою діяльності, розгляд специфіки вищого органу управління банків з державною і недержавною формою власності. Крім цього, розглядається економічний зміст окремих банківських операцій, порядок їх відображення у балансі банку. Розглядаючи дану тему, також необхідно ознайомитися з процедурою ліцензування банківської діяльності в Україні.

Незалежно від обраної стратегії розвитку банку, існують загальні принципи формування його організаційної структури.

У якості таких **принципів розглядаються**: функціональний принцип, принцип відповідності цілям банку, принцип ієрархії, принцип координатії дій, принцип раціоналізації управління з метою розвитку окремих напрямів діяльності, принцип відповідності умовам зовнішнього середовища, принцип забезпечення контролю, принцип регламентації діяльності персоналу, принцип забезпечення інформацією.

На структуру банку впливають такі чинники: *величина банку і кількість працівників, спеціалізація банку, наявність ліцензій на певні види діяльності, економія витрат*. На сьогодні більшість авторів досліджують **функціональну (лінійно-функціональну), дивізійну, проектну і матричну структури банку** [25].

1. При функціональній структурі банківські підрозділи формуються у суворій відповідності до своїх функціональних призначень і видів вирішуваних завдань. У межах даної структури кожний з напрямів роботи банку представлений окремим підрозділом. При цьому величина цього підрозділу відповідатиме величині банку і обсягу послуг, що ним надаються. *Якщо банк великий, то виділені функціональні напрями можуть бути представлені управліннями, що складаються з ряду відділів, або департаментами, що складаються з управлінь*.

2. Дивізійна структура ґрунтується на організації продажів, направлених на певну категорію споживачів, на певний географічний регіон, або на управління всіма операціями в рамках певного банківського продукту в рамках одного «дивізіону».

Найбільш поширеною на сьогодні є споживча дивізійна структура. Її суть полягає у групуванні підрозділів відповідно до класів обслуговуваних споживачів. У якості таких класів в банках, як правило, виступають юридичні особи, фізичні особи, особливо важливі клієнти, стратегічні партнери і т.д.

У деяких великих банках у якості «дивізіонів» виступають не департаменти, а бізнеси, що складаються з департаментів (наприклад, корпоративний бізнес, індивідуальний бізнес). У цьому випадку бізнеси фактично перетворюються на самостійні банки, побудовані за функціональною моделлю із своїм кредитним управлінням, управлінням цінними паперами, бухгалтерією, аналітичною службою тощо.

На відміну від функціональної структури, формування дивізіонів відбувається не навколо ресурсів, а навколо результату або кінцевого користувача продукції [25].

3. При проектній структурі підрозділи банку **грунуються залежно від того, яке завдання на даний момент вирішується, при цьому вони можуть перегруповуватися при зміні завдання**. Структурна схема, побудована за проектним типом, постійно змінюється, мобілізуючи ті ресурси банку, що необхідні для вирішення конкретного завдання в конкретний проміжок часу.

4. Найбільш складною структурою, з організаційної точки зору, є **матрична структура**. Її особливість полягає у тому, що вона поєднує в собі проектну і функціональну структуру, а кожен виконавець має подвійне підпорядкування — з одного боку, він є частиною деякого функціонального підрозділу, а з іншого він є учасником реалізації певного проекту.

За даною структурою працівники консультаційної служби, бухгалтерії і відділу автоматизації підпорядковані своїм безпосереднім керівникам поточної роботи та керівникам трьох означених проектів у рамках їх реалізації.

Модель матричної структури досить складна, проте, за оцінкою ряду менеджерів і економістів в сучасних умовах, вона є найбільш ефективною.

Слід також зазначити, що в організаційній структурі будь-якого сучасного банку виділяються такі підрозділи, як фронт-офіс, мідл-офіс і бек-офіс.

Фронт-офіс — підрозділ, що укладає банківські угоди, здійснює всю номенклатуру активно-пасивних операцій, а також надає клієнтам різні послуги для отримання прибутку.

Бек-офіс — операційний підрозділ, що виконує розрахунки по грошових коштах / цінних паперах відповідно до укладених фронт-офісом угод; здійснює первинний контроль бланків договорів; приймає і перевіряє підтвердження операцій; готує управлінську звітність по виконаних операціях; контролює дотримання лімітів і надає інформацію для бухгалтерії; веде внутрішній облік по операціях з цінними паперами; перевіряє операції на відповідність лімітам; контролює ризик. *Бек-офіс не обслуговує клієнтів банку, але взаємодіє з контрагентами: депозитаріями, розрахунковими центрами.*

Відносно новим підрозділом у структурі банку є **мідл-офіс**, тому його напрями діяльності трактуються по-різному. Дехто вважає, що мідл-офіс — це підрозділ, який здійснює контроль достовірності даних фінансового, управлінського і податкового обліку, розрахунок собівартості бізнесів банку, підготовку зовнішньої і внутрішньої звітності, аналіз звітів, складання бюджету, фінансове планування, оцінка прибутковості банківських продуктів, фінансових інструментів і клієнтів, вивчення нових продуктів тощо. *Мідл-офіс найближче стоїть до фронт-офісу і працює переважно за його завданнями, а також взаємодіє з клієнтами банку*

Важливою складовою вивчення теми також є з'ясування основних функцій та повноважень окремих **органів управління банком з різною формою власності та організаційно-правовою формою діяльності**, а також розгляд специфіки вищого органу управління банків з державною і недержавною формою власності.

Згідно з положеннями Законів України «Про господарські товариства» та «Про банки і банківську діяльність» **структура управління банків з недержавною і державною формою власності** включає в себе:

- **органи управління банку**, якими є загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку, а для державного банку — наглядова рада і правління банку;

- **органом контролю банку** є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку, а державного банку — є ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

1. Вищим органом управління акціонерного банку з недержавною формою власності є загальні збори акціонерів, а кооперативного — загальні збори учасників.

Збори вирішують стратегічні завдання в діяльності банку:

– визначення основних напрямів діяльності банку, затвердження планів його діяльності та звітів про їх виконання;

– обрання та відкликання голів і членів спостережної ради та ревізійної комісії;

– внесення змін та доповнень до статуту банку;

– затвердження річних результатів діяльності банку, у тому числі дочірніх підприємств, а також розподіл прибутку;

– зміна розміру статутного капіталу;

– затвердження звітів і висновків ревізійної комісії та зовнішнього аудитора;

– прийняття рішення про припинення діяльності банку, призначення ліквідатора, затвердження ліквідаційного балансу;

– інші питання, що віднесені до компетенції загальних зборів учасників статутом банку.

Загальні збори скликаються щорічно, не пізніше ніж через місяць після складання балансу банку за звітний рік.

1) Відповідно, **вищим органом управління державного банку є наглядова рада, яка здійснює контроль за діяльністю правління** з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам і захисту інтересів держави як акціонера державного банку та захищає інтереси держави як акціонера, не втручаючись в оперативну діяльність банку.

Вищий орган управління будь-якого банку реалізує свої завдання та функції безпосередньо через **виконавчі та контрольні** органи, які повністю йому підзвітні.

2) Виконавчим органом управління акціонерних банків недержавної форми власності є **правління**, а кооперативних та діючих сьогодні в Україні пайових банків — **рада директорів**.

Правління банку (рада директорів) діє на основі затвердженого загальними зборами учасників чи спостережною радою банку положення і вирішує всі питання поточної діяльності, які не належать до виключної компетенції загальних зборів учасників. Цей виконавчий орган діє від імені банку і підзвітний загальним зборам учасників та спостережній раді. Керує роботою виконавчого органу голова правління (голова ради директорів), який обирається чи призначається згідно зі статутом банку і має право представляти банк без доручення.

3) Виконавчим органом державного банку є правління, повноваження якого визначаються статутом. Кандидатури голови та членів правління державного банку обов'язково узгоджуються з Національним банком України.

4) Контроль за фінансово-господарською діяльністю банку здійснює **ревізійна комісія та служба внутрішнього аудиту**

Склад ревізійної комісії банку з недержавною формою власності затверджується загальними зборами учасників. Члени ревізійної комісії обираються зі складу учасників банку або їх представників за винятком працівників банку. Повноваження ревізійної комісії затверджуються статутом, а порядок її роботи визначається положенням, затвердженим вищим органом управління банку. **Засідання комісії повинні проводитися у разі необхідності, але не рідше одного разу на рік.** Ревізійна комісія підзвітна вищому органу управління банком.

Завданнями ревізійної комісії є:

- контроль за дотриманням банком законодавчих та нормативних актів, що регулюють банківську діяльність;
- розгляд звітів внутрішнього і зовнішнього аудиторів, підготовка відповідних пропозицій та винесення їх на розгляд загальних зборів, спостережної ради банку, а в державному банку — наглядової ради;
- складання висновку за річними звітами та балансами банку, без якого вищий орган управління не має права затверджувати фінансовий звіт банку.

Служба внутрішнього аудиту, є органом оперативного контролю спостережної ради банку, яка виконує такі **функції**:

- наглядає за поточною діяльністю банку;
- контролює дотримання законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку;
- перевіряє результати поточної фінансової діяльності банку;
- аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку;
- надає спостережній раді висновки та пропозиції за результатами перевірок;
- інші функції, пов'язані з наглядом та контролем за діяльністю банку.

Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею,

5) Відповідно, **спостережна рада** створюється в банках з недержавною формою власності за рішенням загальних зборів учасників із самих учасників з *метою загального керівництва роботою банку і контролю за роботою правління (ради директорів) та ревізійної комісії.* Вона є органом, який захищає інтереси учасників у перерві між проведенням загальних зборів. Рада вирішує стратегічні завдання управління та розвитку банку.

Функціонування банку також передбачає створення **функціональних підрозділів та служб банку.** Незалежно від виду банку, його мас-

штабності, спеціалізації та обсягу виконуваних операцій всі вони обов'язково створюють **функціональні підрозділи**, які виконують базові банківські операції. Так, виконання депозитних операцій та операцій з кредитного і розрахунково-касового обслуговування вимагає створення усіма банками депозитних та кредитних підрозділів, підрозділів з питань аналізу та управління ризиками і підрозділів, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування клієнтів.

При розгляді структури функціональних підрозділів та служб банку, також необхідно відмітити, що з урахуванням досвіду останньої фінансової кризи (2008 — 2009 роки), істотна увага приділяється створенню постійно діючого **підрозділу з питань аналізу та управління ризиками**, що має відповідати за встановлення лімітів щодо окремих операцій, лімітів ризиків, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку.

Для забезпечення додаткових заходів з метою управління ризиками банки створюють постійно діючі комітети, зокрема:

1) **кредитний комітет**, який щомісячно оцінює якість активів банку та готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення;

2) **комітет з питань управління активами та пасивами**, який щомісячно розглядає собівартість пасивів та прибутковість активів і приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання відповідності строковості активів та пасивів та надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі, що виникають;

3) **тарифний комітет** який щомісячно аналізує співвідношення собівартості послуг та ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів.

Створення вказаних комітетів обумовлено необхідністю забезпечення додаткових заходів щодо управління ризиками і захисту інтересів вкладників, інших кредиторів та інвесторів.

Поряд з підрозділами, що виконують базові банківські операції та забезпечують управління ризиками, в банківських установах створюється цілий ряд інших підрозділів: валютних операцій, операцій з цінними паперами, з управління філіями, з аналізу та прогнозування діяльності банку й маркетингових досліджень.

Також банки як юридичні особи мають у своїй структурі **служби**, які не виконують суто банківських операцій, але їх функціонування забезпечує нормальну діяльність банківської установи. Це бухгалтерія, підрозділи роботи з персоналом, фінансовий, юридичний, адміністративно-господарський підрозділи, підрозділи експлуатації та програмної підтримки комп'ютерної техніки.

У цілому, **удосконалення організації діяльності банку** ґрунтується на дослідженні взаємозв'язків між підрозділами банку з метою адекватнішого управління внутрішньобанківськими грошовими потоками, чи-

ткому визначенні підходів до оцінки ефективності роботи підрозділів і узгодженні їх інтересів у рамках системи банку на підставі внутрішнього перерозподілу доходів і витрат, удосконаленні інформаційних потоків, розвитку внутрішнього обліку і калькуляції. Подібні питання вирішує **банківський менеджмент** — наука про надійні та ефективні системи управління всіма процесами і відносинами, що характеризують діяльність банку.

Л.О. Примостка також зазначає, що за напрямками діяльності банківський менеджмент *поділяється на фінансовий і організаційний* [31, с. 11].

У якості функцій **фінансового менеджменту** в банку виділяють: управління активами і пасивами, управління ліквідністю, управління власним капіталом, управління позиковими коштами, управління банківськими ризиками, управління кредитним портфелем і організацію внутрішньобанківського контролю.

Друга складова банківського менеджменту — **управління персоналом** — реалізується в таких функціях:

- 1) адміністрування системи організації та оплати праці;
- 2) організація підбору і розставлення персоналу;
- 3) організація системи підготовки персоналу.

Нині оперативність і якість управління персоналом, а також підпорядкованість відділів за схемою строгої лінійної підпорядкованості ставляться під сумнів.

Таке об'єднання різних схем управління забезпечує, насамперед, чіткість і послідовність виконання відповідних завдань банківського менеджменту, а також дозволяє підвищити оперативний зв'язок між підрозділами банку, що допомагає ухваленню ефективніших і узгоджених рішень.

Мова йде про формування поняття «**організаційний менеджмент банку**», яке складається з таких сфер діяльності:

- 1) обґрунтування раціональних організаційних форм побудови банку;
- 2) організація системи контролю;
- 3) організація системи безпеки банку;
- 4) управління кадровим потенціалом;
- 5) управління інформаційними технологіями

Діяльність сучасного банку визначається розмаїттям взаємопов'язаних параметрів, що змінюються під впливом зовнішнього середовища і внутрішньобанківського менеджменту. Для того, щоб адекватно організувати і оцінити діяльність банку необхідно оперувати значним обсягом даних.

Для обґрунтування стратегічних орієнтирів необхідно проводити стратегічний аналіз і діагностику стану банку, його потенціалу, особливостей конкурентного середовища і рушійних сил у сфері банківських продуктів і послуг.

У процесі вивчення даної теми також розглядається економічний зміст окремих банківських операцій, порядок їх відображення у балансі банку.

Згідно зі ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування) мають право виключно банки на підставі банківської ліцензії. При цьому *під банківськими послугами, по суті, розуміють банківські операції.*

Класифікація банківських операцій:

За економічним змістом та порядком відображення операцій банку у балансі виділяють (див. табл. 1.1 у розділі IV цього посібника):

1. Базові (балансові) операції (банківські послуги):

1.1. Пасивні операції — це операції банку з формування ресурсів для проведення активних операцій. За видом банківських ресурсів розрізняють пасивні операції з формування власних, залучених (депозитних) та позичених (недепозитних) ресурсів. Пасивні операції банку із мобілізації власних ресурсів формують власний або балансовий капітал банку. Операції з мобілізації залучених та запозичених ресурсів формують зобов'язання банків перед його вкладниками, кредиторами та інвесторами. Оскільки за вартістю активи балансу збігаються з пасивами, балансовий капітал банку визначається як залишкова вартість активів за вирахуванням зобов'язань.

1.2. Активні операції — це операції банку з розміщення мобілізованих ресурсів у депозити, кредити, цінні папери, основні засоби і товарно-матеріальні цінності та інші активи з метою отримання доходу. Активні операції банки здійснюють у межах наявних ресурсів, тобто у межах залишку грошових коштів на кореспондентських рахунках ностро, що відкриті в Національному банку України та в банках-кореспондентах (при проведенні операцій у безготівковому порядку), а також у межах залишку коштів у касі банку (при проведенні операцій з готівкою).

2. Додаткові (позабалансові) операції (фінансові послуги): це комісійно-посередницькі операції, які є супровідними щодо здійснення основних банківських операцій та спрямовані на задоволення потреб клієнтів і збільшення доходів банку. Серед них важливе місце належить гарантійним, посередницьким та іншим подібним операціям. Такі операції обліковуються не в балансі, а за позабалансовими рахунками та називають нетрадиційними послугами (відповідно, під традиційними послугами розуміють виконання базових (основних) операцій, розглянутих вище). Їх **характерними ознаками є такі:**

- для надання більшості послуг банкам не потрібно залучати додаткові ресурси;
- доходи від надання послуг банки одержують у вигляді комісійних, які обчислюють пропорційно сумі активу чи зобов'язання незалежно від часу або є завчасно фіксованими;
- у разі надання зазначених послуг діяльність банків спрямована на вчинення юридичних і фактичних дій, які безпосередньо не породжують матеріальних наслідків у традиційному розумінні або зовсім не повинні завершуватися ними;

- у разі виконання комісійно-посередницьких операцій не відбувається збільшення банківських вимог, вони слабо підвищують банківські ризики і не передбачають формування спеціальних резервів.

Розглядаючи дану тему, також необхідно ознайомитися з процедурою ліцензування банківської діяльності в Україні. **Ліцензування** має на меті обмежити здійснення банківських операцій тільки тими юридичними особами, які мають дозвіл на їх проведення від уповноваженого органу. Зразок банківської ліцензії на право здійснювати банківські операції наведено в Додатку 2. Питання про можливість видачі банківської ліцензії розглядається спочатку територіальним управлінням НБУ за місцем реєстрації банку на підставі клопотання банку за умови наявності документів, які підтверджують дотримання наступних встановлених вимог:

- ✓ наявність повністю сплаченого зареєстрованого підписного капіталу банку;
- ✓ забезпеченість банку необхідним обладнанням, комп'ютерною технікою, програмними продуктами та засобами зв'язку;
- ✓ відповідність приміщення банку вимогам НБУ;
- ✓ наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів), які мають відповідну освіту та досвід для управління банком. (так уже не написано)

На підставі банківської ліцензії банк має право здійснювати банківську діяльність шляхом надання наступних **банківських послуг (операцій)**:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) **фінансові послуги**, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів. Перелік таких фінансових послуг встановлюється Національним банком України.

Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» банк, крім надання **фінансових послуг**, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) *інвестицій;*
- 2) *випуску власних цінних паперів;*
- 3) *випуску, розповсюдження та проведення лотерей;*
- 4) *зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;*
- 5) *інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;*
- 6) *ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);*
- 7) *надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.*

Банк також має право розпочати новий вид діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських), про що не пізніше як за місяць зобов'язаний повідомити Національний банк України.

Банки в межах отриманої ліцензії на здійснення банківських операцій можуть видавати своїм філіям дозвіл на право здійснення визначених головним банком операцій у межах дозволених Національним банком України.

Необхідно враховувати, що існують такі операції, які за чинним законодавством банкам **забороняється виконувати**, а саме: *діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет), та страхування (крім виконання функцій страхового посередника)*.

Ліцензія може містити положення про строки її дії, умови їх продовження, можливість внесення змін і доповнень, а також анулювання.

При цьому **основними причинами відкликання ліцензії** є:

- ✓ недостовірність інформації в документах, наданих для отримання ліцензії;
- ✓ нездатність створеного банку розпочати протягом року виконання банківських операцій;
- ✓ порушення норм національного законодавства чи нормативних актів регулятивного органу банків;
- ✓ виникнення становища, що загрожує інтересам вкладників, кредиторів та інвесторів;
- ✓ неможливість приведення банку у правову відповідність з вимогами законодавства;
- ✓ недоцільність виконання плану тимчасової адміністрації щодо реорганізації банку тощо.

2.2. План практичного заняття

Практичне заняття 2

Питання для обговорення

1. Організаційна структура та управління банком. Функції та компетенція загальних зборів учасників банку, наглядової ради, правління (ради директорів) та ін.
2. Концепції управління діяльністю банку
3. Банківські операції, їх класифікація. Взаємодія структурних підрозділів банку при виробництві і продажу банківських послуг.
4. Передумови отримання банківської ліцензії та умови її відкликання.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Структура управління банком.
2. Функції та повноваження окремих органів управління банків з різною формою власності.

3. Структура функціональних підрозділів та служб банку.
4. Економічний зміст основних активних та пасивних банківських операцій.
5. Особливості комісійно-посередницьких операцій банку.
6. Відмінність між банківською ліцензією і письмовим дозволом, сфера їх застосування.

Рекомендована література: 1, 2, 7, 17, 25, 29, 40.

ТЕМА 3. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

3.1. Змістовні поради до теми 3

Під час вивчення теми студентам варто засвоїти сутність, класифікацію та джерела формування банківських ресурсів. Особливу увагу необхідно звернути на створення власних, залучених та запозичених ресурсів, зокрема на методику розрахунку власного капіталу в Україні, а також на критерії та стандарти визначення банківського капіталу згідно Базельських угод.

Засвоєння даної теми вимагає від студентів вивчення економічної характеристики та джерел формування банківських ресурсів, адже основою діяльності банків слугують сформовані ними ресурси.

Банківські ресурси — це сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні комерційних банків і використовуються ними для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій. Вони формуються за допомогою наступних **основних видів пасивних операцій**:

- первинна емісія акцій комерційного банку,
- відрахування від прибутку банку на формування або збільшення фондів,
- отримання кредитів від інших фінансово-кредитних установ,
- депозитні операції.

За допомогою перших двох видів пасивних операцій створюється перша група банківських ресурсів — власні ресурси.

Отже, за своїм економічним змістом банківські ресурси не однорідні, їх можна класифікувати за різними ознаками. Найпоширенішою є класифікація банківських ресурсів на залучені, позичені та власні ресурси банку, показані на рис. 3.1.

Відповідно, **залучені ресурси** — це грошові кошти юридичних і фізичних осіб, залучені банком на вклади. Операції, пов'язані з таким залученням коштів, називаються депозитними, а саме залучення — депозитним.

Рис. 3.1. Класифікація банківських ресурсів за джерелами їх формування

Позичення коштів на міжбанківському ринку, у центральному банку або через продаж власних боргових зобов'язань на грошовому ринку називається *недепозитним*, а отримані у такий спосіб ресурси — *позиченими*. Спільним для залучених та позичених ресурсів є те, що це чужі для банку кошти, його *зобов'язання* перед вкладниками і кредиторами. Зобов'язання банку включають кошти на поточних та інших рахунках клієнтів банків, кошти підприємств та організацій, залучені у формі строкових депозитів, кошти населення, залучені у формі вкладів (залучені ресурси), а також кошти, отримані від інших банків та кредиторів (позичені ресурси).

Джерелами формування банківських ресурсів є акумуляція грошових коштів юридичних та фізичних осіб, а також створення власного капіталу.

При цьому, як свідчать дані таблиці 3.1, головним джерелом банківських ресурсів є зобов'язання банків перед вкладниками і кредиторами, частка яких у середньому за банківською системою України становить 85-88 % від загального обсягу ресурсів, а решта (12-14,6%) припадає на власний капітал.

Таблиця 3.1

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ РЕСУРСНОЇ БАЗИ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ ЗА 2007—2010 рр.¹, %

Назва показника	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2008 р.	2009 р.	2010 р.
1. Власний капітал	11,61	12,88	13,08	14,6	1,27	0,20	1,52
2. Зобов'язання	88,39	87,12	86,92	85,4	- 1,27	- 0,20	- 1,52

Але, незважаючи на те, що основою банківських ресурсів є залучені кошти, домінуючу роль в ефективній діяльності банку відіграють власні ресурси. Це обумовлено тим, що саме власний капітал банку, використовують для своєрідного захисту інтересів вкладників і кредиторів та покриття збитків від банківських операцій.

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

Під власним капіталом комерційного банку розуміють грошові кошти, внесені акціонерами або засновниками банку до статутного фонду (капіталу) (величину капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї) називають підписним капіталом), а також кошти, утворені в процесі подальшої діяльності банку як відрахування від прибутку на створення фондів і резервів. Тобто, це залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Тим самим, власний капітал банку — це виражена у грошовій формі частина майна, яка належить його власникам, забезпечує економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовується для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. Як свідчать дані табл. 1.2, питома вага власного капіталу у структурі ресурсів банків України є незначною і не перевищує 15%. Це пояснюється специфікою діяльності банків як фінансових посередників, що здійснюють мобілізацію тимчасово вільних коштів на грошовому ринку з подальшим їх розміщенням серед юридичних та фізичних осіб. Тому власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, аніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через функції, які виконує власний капітал банку.

Функції власного капіталу:

✓ *захисна функція* пов'язана з тим, що розмір власних банківських ресурсів повинен забезпечувати захист вкладників і кредиторів шляхом виплати їм компенсацій у випадку виникнення збитків або банкрутства банку, а також підтримувати платоспроможність банку при загрозі появи збитків за рахунок створених резервів;

✓ *оперативна функція* має допоміжний характер і особливо важлива в період утворення нового комерційного банку, тому що за рахунок власного капіталу фінансується придбання (будівництво, оренда) необхідних для банку приміщень, їх обладнання меблями, оргтехнікою і комп'ютерними системами тощо;

✓ *регулятивна функція* тісно пов'язана з діяльністю НБУ щодо контролю за додержанням обов'язкових нормативів регулювання діяльності комерційних банків, в основу розрахунку яких покладено розрахункову величину власного капіталу (регулятивний капітал). Зокрема, **встановлення нормативу адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) має на меті** не допустити надмірної мінімізації банками власного капіталу заради максимізації отримуваних доходів, знизити ризик банкрутства банків та підвищити рівень захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Варто відмітити, що багатofункціональне призначення власного капіталу робить його неоднорідним за своїм складом.

Краще зрозуміти сутність власного капіталу дає змогу класифікація його за різними ознаками, такими як: організаційно-правова форма діяльності банку, форма інвестування, форма власності, резидентність, ха-

рактик використання власниками, характер використання в банківській діяльності, спосіб розрахунку, порядок та джерела формування.

Зокрема, залежно від способу розрахунку виокремлюють балансовий та регулятивний власний капітал.

I. Балансовий власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язань банку і має таку структуру:

- **статутний капітал банку** — порядок його формування та зміни визначаються статутом банку. Сума статутного капіталу законодавчо не обмежена, але для забезпечення стійкості банків НБУ встановлює мінімальну величину статутного капіталу (120 млн. грн.) ;

- **загальні резерви банку** — це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, покриття збитків від банківської діяльності, а також виплати дивідендів по привілейованих акціях при недостатності отриманого банком прибутку. Він *не може бути меншим 25% статутного капіталу, а розмір відрхувань — меншим 5% чистого прибутку*;

- **емісійні різниці** — сума перевищення доходів, отриманих підприємством від первинної емісії (випуску) власних акцій та інших корпоративних прав над номіналом таких акцій (інших корпоративних прав);

- **результати минулих років** — це підтверджений прибуток, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків та всіх відрахувань, зокрема дивідендів. Відповідно, якщо банківська установа працює ефективно, обсяг прибутку минулих років має постійно зростати;

- **результати переоцінки основних засобів**;

- **результати поточного року** — це різниця між доходами та витратами банку на звітну дату, що враховується як елемент власного капіталу комерційного банку до останнього робочого дня року, є ресурсом внутрішнього походження;

- **інший капітал** — складається зі страхових резервів, передусім щодо страхування банківських ризиків (валютного, інвестиційного). В Україні ці резерви створюються з прибутку, що залишається у банку після сплати податків.

II. Регулятивний власний капітал використовується органами банківського нагляду для обчислення економічних нормативів діяльності банків та деяких інших потреб. При його розрахунку за основу береться балансовий власний капітал, який потім коригується на різноманітні статті балансу, що характеризують банківські ризики. *Складається з основного (1-го рівня) та додаткового (2-го рівня) капіталу:*

$$РВК = ОК + ДК - В,$$

де **ОК** — *основний капітал (капітал першого рівня, ОК) включає:* фактично сплачений зареєстрований статутний капітал; розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, оприлюднені у фінансовій звітності): дивіденди, що направ-

лені на збільшення статутного капіталу; емісійні різниці¹; резервні фонди, що створюються згідно із законами України; загальні резерви, що створюються під невизначений ризик при проведенні банківських операцій.

Загальний обсяг основного капіталу зменшується на суму: недосформованих резервів під можливі збитки; нематеріальних активів за вирахуванням суми зносу; капітальних вкладень у нематеріальні активи; збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують затвердження; збитків поточного року.

ДК — додатковий капітал (капітал другого рівня) складається з таких елементів: резерви під стандартну заборгованість інших банків та резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків (крім резервів за виданими банком зобов'язаннями); результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010; результат поточного року (прибуток), що зменшений на суму доходів, неотриманих понад 30 днів з дати їх нарахування; субординований борг², що враховується до капіталу (субординований капітал); нерозподілений прибуток минулих років; прибуток звітного року, що очікує затвердження.

В — відрахування (відвернення). Для визначення обсягу регулятивного капіталу загальна величина капіталу 1-го та 2-го рівнів *додатково зменшується на балансову вартість банківських активів:* акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та портфелі на продаж випущені банками; інвестиції в капітал установ в обсязі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу та в дочірні установи; балансову вартість акцій (паїв) власної емісії, що прийняті в забезпечення наданих банком кредитів (інших вкладень); суму перевищення загальної суми операцій, що здійснені щодо одного контрагента чи інсайдера, над установленим нормативним значенням нормативів кредитного ризику; суму коштів, що вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу; балансову вартість позалістингових цінних паперів, цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах у торговому портфелі банку (крім цінних паперів, емітованих центральними органами виконавчої влади, Національним банком та Державною іпотечною установою), а також цінних паперів не диверсифікованих інвестиційних фондів.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 120 млн грн.

¹ **Емісійні різниці** (емісійний дохід) — сума перевищення доходів, отриманих підприємством від первинної емісії (випуску) власних акцій та інших корпоративних прав над номіналом таких акцій (інших корпоративних прав).

² **Субординований борг** — це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. Сума субординованого боргу, уключеного до капіталу, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору.

Тим самим, основними складовими власного капіталу банку є: статутний капітал, резервний капітал та інші спеціальні фонди і резерви, нерозподілений прибуток, субординований капітал.

Найважливішою складовою власного капіталу банку є його **статутний капітал**, який включає *вартість вкладів учасників (засновників) банку, що передаються йому власниками вкладів у повне господарське відання.*

Мінімальний розмір статутного капіталу для банків установлюється законодавчо і **на момент реєстрації банку не може бути меншим 120 млн грн.**

1. Якщо банк створюється у формі публічного акціонерного товариства (відкритого типу), то його акції пропонуються широкому колу інвесторів, здійснюється публічне розміщення акцій на умовах їх вільного подальшого обігу. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 %.

Відкрите (публічне) розміщення цінних паперів здійснюється банком-емітентом самостійно або через андеррайтера, що уклав з емітентом договір про андеррайтинг.

2. Кооперативні банки формують свій статутний капітал за рахунок внесків пайовиків, при цьому за кожним із них зберігається право власності на його частку в капіталі.

Формування та збільшення статутного капіталу банку здійснюється виключно через грошові внески. Ці внески резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — в іноземній вільно конвертованій валюті (ВКВ) або у гривнях. *Збільшення статутного капіталу банку досягається через випуск нових акцій, підвищення номінальної вартості акцій (паїв) або обмін облігацій на них. Джерелами збільшення статутного капіталу банку є внесення додаткових вкладів учасниками, а також дивіденди, які направляються на його збільшення у разі прийняття рішення вищим органом управління банком про капіталізацію дивідендів (реінвестиція дивідендів).*

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо вони мають інше цільове призначення, а також кошти, одержані в кредит та під заставу. *У разі зниження статутного капіталу його розмір не може бути меншим за мінімальний розмір, установлений чинним законодавством. Зменшення статутного капіталу здійснюється через зменшення номінальної вартості акцій або зменшення кількості акцій шляхом викупу частини їх у власників з метою анулювання.*

Формуючи власний капітал, потрібно враховувати існуючі обмеження щодо діяльності банків. Так, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) і страхування, крім виконання функцій страхового посередника.

Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 % регулятивного капіталу банку.

До складу власного капіталу також входять резервний капітал та інші спеціальні фонди та резерви.

Чинним законодавством **регулюється порядок створення та використання лише статутного і резервного капіталів.**

Інші фонди, призначені для розширення матеріально-технічного забезпечення діяльності банку, вирішення соціальних питань та матеріального стимулювання його працівників, їх банки мають право створювати самостійно з урахуванням вимог (якщо вони є) чинного законодавства.

Резервний капітал формується або збільшується за рахунок нерозподіленого прибутку в процесі подальшої діяльності банку. Він **призначений:**

- для покриття збитків комерційного банку за операціями, які він проводить;
- виплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку.

Наявність резервного капіталу забезпечує фінансову стійкість банку, що, у свою чергу, позитивно впливає на підвищення його платоспроможності та зменшує вірогідність банкрутства банку. Резервний капітал формується в порядку, установленому загальними зборами акціонерів (засновників, учасників). Однак розмір резервного капіталу та щорічних відрахувань до нього не можуть бути меншими ніж це встановлено законодавчо, а саме: мінімальний розмір резервного капіталу має бути не меншим 25% регулятивного капіталу, а розмір відрахувань — меншим 5% чистого прибутку. *Коли резервний капітал досягає встановленого розміру, то відрахування до нього припиняються.* У випадку використання коштів з резервного капіталу відрахування від чистого прибутку на його формування поновлюються. Зауважимо, що використання коштів резервного капіталу має бути цільовим, тобто відповідати його призначенню, а також належно оформленим.

Компонентом власного капіталу є **загальні резерви**, які створюються для відшкодування можливих непередбачених ризиків. Загальні резерви формуються за рішенням і в порядку, визначеному вищим органом управління банку з урахуванням вимог чинного законодавства. Відрахування до таких резервів здійснюється з чистого прибутку банку.

Крім цього, до складу власного капіталу банку входять **спеціальні фонди та резерви**. Згідно з чинним законодавством банки мають право створювати спеціальні фонди, призначені для розширення і розвитку банківської діяльності та її матеріально-технічної забезпеченості, вирішення питань матеріального стимулювання працівників та соціального розвитку колективу банку. Кількість, назва, порядок створення, формування та використання таких фондів установлюються загальними зборами учасників (засновників, акціонерів) з урахуванням вимог чинного законодавства. Джерелом формування спеціальних фондів теж є чистий прибуток банку.

Власний капітал банку також включає такий компонент як **результати переоцінки окремих активів**, зокрема основних засобів і немате-

ріальних активів, цінних паперів у портфелі банку на продаж, інвестицій у асоційовані та дочірні компанії:

- *об'єкт основних засобів* переоцінюється, якщо його залишкова вартість значно (більш як на 10 %) відрізняється від справедливої вартості на дату балансу. Сума дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів або нематеріального активу включається до складу додаткового капіталу, а сума уцінки — до складу витрат, крім таких випадків, коли вона (сума уцінки) спрямовується на зменшення додаткового капіталу;

- *цінні папери в портфелі банку на продаж*, які обліковуються за справедливою вартістю, підлягають переоцінці. Обов'язково на дату балансу результат переоцінки відображається у власному капіталі банку на суму різниці між справедливою вартістю цінного папера і його балансовою вартістю, визначеною на дату переоцінки;

- *суми збільшення вартості інвестицій в асоційовані та дочірні компанії* у зв'язку зі збільшенням власного капіталу об'єкта інвестування включаються до складу додаткового капіталу банку, а суми зменшення вартості фінансових інвестицій призводять до зменшення додаткового капіталу банку.

Важливим джерелом формування власного капіталу є прибуток банку за минулі та за поточний рік. **Нерозподілений прибуток** — це частина чистого прибутку, яка не розподіляється, а утримується банком, як правило, з метою реінвестування в його діяльність. Зазначений прибуток є джерелом власного капіталу внутрішнього походження. Він створюється як залишок чистого прибутку після нарахування дивідендів, відрахувань у загальні резерви, резервний капітал та в інші фонди (резерви), створені відповідно до рішень загальних зборів учасників (засновників, учасників) банку або згідно з чинним законодавством.

Залишок нерозподіленого прибутку за минулий рік залежить переважно від розміру дивідендів, які повинні сплачуватися акціонерам (учасникам). Рішення про виплату дивідендів та про форму виплати дивідендів приймають Загальні збори учасників банку, при цьому вона може суттєво вплинути на розмір власного капіталу.

Розглядаючи нерозподілений прибуток як джерело власного капіталу банку, слід враховувати обмеження, встановлені чинним законодавством на виплату дивідендів:

✓ банку забороняється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал у будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведе до порушення нормативу адекватності капіталу;

✓ якщо за попередній рік діяльність банку була неприбутковою, банку дозволяється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал у будь-якій формі на суму, що не перевищує 50 % від різниці між капіталом банку і рівнем регулятивного капіталу.

Також суттєво впливає на розмір і структуру власного капіталу порядок оподаткування дивідендів.

Аналізуючи розмір дивідендів, які виплачуються власникам банку та, відповідно, зменшують розмір нерозподіленого прибутку та власного капіталу банку, необхідно з'ясувати тип дивідендної політики, яку проводить банк: консервативний, помірний чи агресивний. Кожному типу дивідендної політики відповідають конкретні методи визначення дивідендів, кожний з яких має як позитивні риси, так і певні вади.

Консервативному типу відповідають такі методи дивідендних виплат, за якими розмір прибутку для виплати дивідендів визначається як залишок після задоволення інвестиційних можливостей банку або зберігається стабільна сума дивідендних виплат протягом тривалого проміжку часу. Тим самим, забезпечуються високі темпи розвитку банку, підвищується його фінансова стійкість, але це може негативно впливати на формування ринкової вартості акцій та іміджу банку.

Для помірнього типу дивідендної політики характерним є регулярні виплати стабільних, невеликих за розміром дивідендів у тісному взаємозв'язку з результатами фінансової діяльності банку, що дає змогу збільшувати розмір виплачуваних дивідендів у періоди його ефективної роботи. Недоліком цього є зниження ринкової вартості акцій у випадку тривалої виплати мінімальних розмірів дивідендів.

Агресивний тип дивідендної політики орієнтований на стабільне зростання рівня дивідендних виплат у розрахунку на одну акцію. Для цього встановлюється, як правило, фіксований розмір процента приросту дивідендів до їх розміру в попередньому періоді. Також можливе визначення дивідендних виплат на основі додержання встановлених пропорцій розподілу отриманого прибутку між акціонерами (засновниками) та банком, тобто встановлення співвідношення між прибутком, який споживається та капіталізується.

У цілому, із перелічених компонентів власного капіталу банку саме *статутний та резервний капітали поряд зі нерозподіленим прибутком становлять основні джерела його формування для комерційного банку і входять до суми основного капіталу.*

Основна відмінність між ними полягає у ступені здатності банку використовувати кошти цих фондів для покриття витрат та збитків. Якщо нерозподілений прибуток, що залишається в розпорядженні банку, може використовуватися практично без обмежень, кошти резервного капіталу можуть бути використані тільки на чітко визначені цілі, а кошти статутного капіталу — тільки при ліквідації комерційного банку.

Розглядаючи цю тему також необхідно дослідити *проблему визначення достатності капіталу банку.* Адже визначаючи обсяг необхідного власного капіталу, банк стоїть перед альтернативою: збільшити свій власний капітал в міру зростання ризику чи вкладати кошти в активи, не пов'язані з підвищеним ризиком. Таким чином, чим більша частка ризикових активів, тим більшим має бути власний капітал банку. Банки ж намагаються обходитися мінімумом капіта-

лу, щоб підвищити показники прибутковості й зростання активів; на той час як наглядові органи, намагаючись підвищити стабільність банківської системи, вимагають більшого капіталу для зниження ризику банкрутства.

Тим самим, точно визначити обсяг капіталу, який повинен мати у своєму розпорядженні банк чи банківська система в цілому, важко, але він має бути достатнім для виконання уже зазначених функцій (захисної, оперативної, регулюючої), забезпечення довіри вкладників і органів контролю. Тобто, сума необхідного капіталу залежить від ризику, який бере на себе банк. Якщо, наприклад, надання банком позик пов'язано з великим ризиком, необхідне збільшення капітальних резервів. *Звідси випливає основний принцип достатності: обсяг власного капіталу має відповідати обсягу активів з урахуванням ступеня їх ризику.*

Достатність капіталу розглядається як здатність банківської установи надавати традиційний набір банківських послуг стандартної якості незалежно від можливих збитків за активними операціями.

Рівень достатності власного капіталу банку визначається :

- обсягом вкладних операцій, що здійснює комерційний банк;
- величиною ризику, який приймає на себе комерційний банк, здійснюючи свої активні операції.

Загальні критерії і стандарти оцінки банківського капіталу вперше були визначені і затверджені 10 грудня 1987 р. Банком міжнародних розрахунків у місті Базелі. А в березні 1988р. Базельський комітет з регулювання і методів нагляду за банками, що складається із представництв центральних банків 12 розвинутих країн (Бельгії, Франції, Німеччини, Японії, Італії, Люксембургу, Голландії, Швеції, Великої Британії та США) прийняв загальні принципи розрахунку показника, який визначає достатність капіталу банку за схемою «капітал/активи». На підставі цього документа кожна країна мала підготувати і затвердити законодавчо свої власні стандарти, які б відповідали Базельській угоді. Таким чином був введений у практику норматив достатності, так званий коефіцієнт Кука, який встановлює мінімальне співвідношення між капіталом банку та його балансовими і позабалансовими активами, зваженими за ступенем ризику. Коефіцієнт був встановлений на рівні 8 %.

У червні 2004 р. прийнято документ Базельської угоди II, який склався з трьох складових (табл. 3.2):

- мінімальні вимоги до капіталу, які містять методологію розрахунку мінімального необхідного обсягу капіталу для трьох ризиків: кредитного, ринкового, операційного;

- контроль з боку нагляду;

- та ринкова дисципліна — зазначається, що в оцінці адекватності капіталу зацікавлений не лише банк і органи нагляду, а насамперед клієнти, які бажають знати, чи можна вкласти свої кошти в цю фінансову установу.

СТРУКТУРА ПРОПОЗИЦІЙ «БАЗЕЛЬ ІІ»¹

№ п/п	Складові компоненти «Базеля ІІ»	Характеристика компонентів
1	Мінімальні вимоги до капіталу, виходячи з оцінки наступних видів ризику:	а) кредитний б) ринковий в) операційний
2	Забезпечення нагляду за достатністю капіталу з дотриманням таких принципів:	а) ефективності: - процедур оцінки загальної достатності капіталу в залежності від ступеня та характеру ризиків операційної діяльності; - стратегії забезпечення достатності капіталу б) наявності нагляду з боку ради директорів або інших внутрішніх наглядових органів; в) обґрунтованості методів та підходів до оцінки капіталу; г) всебічної оцінки усіх властивих ризиків
3	Ринкова дисципліна щодо розкриття інформації:	а) кількісної інформації; б) якісної інформації

Оцінювання вартості власного капіталу банку, виходячи з вимог регулювальних органів, дає змогу одержати додаткову інформацію для прийняття відповідних управлінських рішень поточного і перспективного плану, зокрема визначитися з оптимальною структурою та джерелами формування банківських ресурсів, ефективніше розміщувати їх у різні дохідні активи.

*Достатність власного капіталу банків в Україні визначається на основі наступних нормативів капіталу, орієнтованих на додержання вимог **Базельської угоди ІІ**:*

– мінімальний обсяг регулятивного капіталу (Н1) встановлено у сумі 120 млн. грн.;

– адекватність регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) (Н2) — співвідношення регулятивного капіталу банку та сумарних активів, оцінених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту та додатково збільшених на суму відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути **не меншим ніж 10 відсотків**;

– норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (далі — норматив Н3) відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Нормативне значення нормативу Н3 має бути **не меншим за 9 %**.

¹ Джерело: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards — Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International settlements. — June 2006

Враховуючи, що велика кількість як українських так і зарубіжних банків уже на початку 2009 року звітувала збитки, потребуючи масштабної рекапіталізації, а також досвід кризи ліквідності, з якою зіткнулися банківські установи протягом 2008–2009 років, було визнано, що розроблені банками системи управління ризиком виявилися недовієвими, а керівництво не користувалося об'єктивною оцінкою ризиків, приймаючи управлінські рішення.

Саме тому 12 вересня 2010 року Базельський комітет з банківського нагляду затвердив глобальну реформу світового банківського сектора, яка дістала назву «Базель III». Слід також зазначити, що «Базель III» не є самостійним документом, який виключає використання попередніх видань. Положення стандарту застосовуються паралельно з «Базелем II» та зосереджені на встановленні мінімальних вимог до достатності капіталу, його структури (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

СТРУКТУРА ПРОПОЗИЦІЙ «БАЗЕЛЬ III»¹

№ п/п	Складові компоненти	Характеристика компонентів
I	Мінімальні вимоги до капіталу, таргетування	Визначення капіталу
		Антикризовий резервний буфер
		Коефіцієнт левериджу
		Мінімальні вимоги до достатності капіталу
		Управління систематичним ризиком
II	Вимоги до активів, зважених за ризиком (Risk weighted assets, RWA)	ризик невиконання контрагентом своїх зобов'язань
		торговельний портфель, сек'юритизація (відомі як «Базель II ₅ »)
		Коефіцієнт покриття
III	Вимоги до підтримання ліквідності	Коефіцієнт достатності капіталу
		Коефіцієнт стійкості пасивів

Введення нових норм до структури активів і капіталу банків почнеться з січня 2013 року і повністю завершиться до січня 2015 року. При цьому основні зміни стосуються підвищення у 1,5 — 2,4 рази нормативу адекватності капіталів першого і другого рівнів, а також необхідності формування додаткового (буферного) капіталів на рівні 2,5% активів та спеціальних резервів на рівні до 2,5% капіталу банку у випадку активного росту кредитного портфеля.

¹ Джерело: The New Basel III Framework: Navigating Changes in Bank Capital Management, Publication of Price Waterhouse Coopers' Financial Services Institute. — October 2010.

Відповідно, «буферний резервний капітал» банки повинні створити з січня 2016 року по січень 2019 року (табл. 3.4). Крім того, за необхідністю, уряди країни зможуть надавати приватним банкам новий капітал до січня 2018 року.

Таблиця 3.4

**ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ МІНІМАЛЬНИХ ВИМОГ
ДО ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ ЗГІДНО «БАЗЕЛЬ ІІ» ТА «БАЗЕЛЬ ІІІ»¹**

№ п/п	Показник (у відсотках від зважених за ризиком активів)	Базель ІІ	Базель ІІІ						
		до 2013	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
I	Базовий капітал 1 рівня (Core Tier 1 Capital)	2	3,5	4	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
II	Капітал 1 рівня (Tier 1 Capital)	4	4,5	5,5	6	6	6	6	6
III	Резервний буфер (Conservation Buffer)	0	0	0	0	0,625	1,25	1,875	2,5
IV	Власний Капітал (Total Capital):	8	8	8	8	8	8	8	8
V	РАЗОМ (II + III)	8	8	8	8	8,625	9,25	9,875	10,5
VI	Контрциклічний резервний буфер (Countercyclical reserve buffer) ^{2[1]}	0	0	0	0	0,625	1,25	1,875	2,5
VII	РАЗОМ (V + VI)	8	8	8	8	9,25	10,5	11,75	13

Вважається, що приведення нормативних вимог національних банків щодо достатності капіталів у відповідність до вимог «Базеля ІІІ» дозволить забезпечити:

✓ підвищення якості, гармонійності, та прозорості капіталу через застосування жорсткіших вимог до фінансових інструментів, що входять до його структури, зокрема, Капіталу 1 рівня;

✓ більш якісне управління ризиком через висування мінімальних вимог до забезпечення операцій з деривативами, викупом фінансових інструментів, їх фінансування за рахунок позичкових коштів;

✓ поєднання вимог, що передбачають безпосередню прив'язку обсягу забезпечення до рівня ризикованості, а також вимог, що не базуються на ризикованості (нормування показника левериджу);

¹ Джерело: Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards, Press release by Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements. — 12 September 2010.

^{2[1]} Застосування контрциклічного резервного буферу визначається економічним становищем країни в період екстенсивного зростання обсягів кредитування.

- ✓ скорочення проциклічних та впровадження контрциклічних резервів капіталу, направлених на покриття втрат в майбутньому;
- ✓ формування засадних підходів до оцінки та управління систематичного ризику.

3.2. План практичного заняття

Практичне заняття 3

Питання для обговорення

1. Економічна характеристика та джерела формування банківських ресурсів, їх класифікація. Поняття ресурсного потенціалу банку.
2. Власний капітал банку, його структура, джерела формування, функції.
3. Резервні, спеціальні фонди та прибуток у формуванні власного капіталу.
4. Достатність капіталу банку. Оцінка власного капіталу банку згідно вимог Базельської угоди.
5. Показники нормативів капіталу для банків України.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Класифікація та зміст основних видів власного капіталу банку.
2. Призначення і функції власного капіталу.
3. Порядок формування, збільшення та зменшення розміру статутного капіталу банку.
4. Особливості формування резервного фонду банку.
5. Сутність спеціальних фондів, резервів та нерозподіленого прибутку як складові власного капіталу банку.
6. Сутність та призначення регулятивного капіталу.

Рекомендована література: 2, 4, 8, 13, 23, 27, 41.

ТЕМА 4. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ

4.1. Змістовні поради до теми 4

Вивчаючи дану тему, студенти повинні ознайомитися з основами здійснення операцій щодо залучення коштів за допомогою різних видів вкладень, основними з яких є строкові вклади, депозити до запитання та ощадні вклади. Варто звернути увагу на створення та функціонування в Україні фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Засвоєння даної теми вимагає від студентів розуміння специфіки ведення банківського бізнесу, сутність якої полягає в тому, що більша ча-

стина ресурсів банку формується за рахунок залучених та позичених коштів (у сумі формують зобов'язання банку перед вкладниками і кредиторами), а не власних.

Зокрема, як свідчать дані табл. 4.1 питома вага зобов'язань банків у структурі ресурсів у 2007—2010 роках перевищувала 85%, близько половини з яких склали залучені у структурі ресурсів знижувалася від 18,68% у 2007 році до 15,29% у 2010 році) та кошти фізичних осіб (питома вага у структурі ресурсів українських банків складала 28,74% у 2010 році), більша частина яких є строковими вкладами.

Таблиця 4.1

**СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ДЕПОЗИТНОЇ БАЗИ
УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ ЗА 2007—2010 рр.¹, %**

Назва показника	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Питома вага зобов'язань у структурі ресурсів банків	88,39	87,12	86,92	85,4	- 1,27	- 0,20	-1,52
З них:							
1.1. Депозити СГД	18,68	15,54	13,09	15,29	- 3,14	- 2,45	+ 2,2
1.1.1 У т.ч. строкові	9,04	7,92	5,74	5,87	- 1,12	- 2,18	+ 0,13
1.2. Депозити фізичних осіб	27,27	23,02	23,86	28,74	- 4,25	0,84	+ 4,88
1.2.1. У т.ч. строкові	20,96	18,91	17,63	21,93	- 2,05	- 1,28	+ 4,3

Тим самим, під залученими ресурсами розуміють тимчасово вільні кошти вкладників — фізичних та юридичних осіб, які мобілізовані банком на певних умовах і на певний термін чи до запитання. Ці кошти зберігаються на рахунках клієнтів-вкладників і використовуються відповідно до режиму рахунку і банківського законодавства.

Операції із залучення коштів на вклади та шляхом розміщення ощадних (деPOSITИТНИХ) сертифікатів називають депозитними. Метою проведення таких операцій є:

- залучення коштів для подальшого розміщення в активні операції;
- залучення коштів для поповнення ліквідності з метою розрахунків за зобов'язаннями.

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

Депозитним може бути будь-який відкритий клієнту у банку рахунок, на якому зберігаються його грошові кошти.

Перевага депозиту перед готівкою полягає в тому, що депозит приносить дохід, а *недолік* в тому, що депозит приносить дохід нижчий, порівняно з тим, який приносить звичайний капітал.

При цьому **депозит (вклад)** розглядається як *сума грошових коштів в національній та іноземній валютах, переданих їх власником або іншою особою за його дорученням у готівковій або безготівковій формі за рахунок власника для зберігання на певних умовах.*

У банківській практиці депозити класифікують за наступними основними ознаками:

1) *за категоріями депонентів:*

- депозити суб'єктів господарської діяльності;
- депозити фізичних осіб;
- депозити банків.

2) *за способом оформлення:*

- іменні депозити;
- депозити на пред'явника.

3) *за строками використання:*

- депозити до запитання;
- депозити на визначений термін (строкові);
- ощадні вклади тощо.

Розглянемо базові характеристики основних видів депозитів:

1. До депозитів до запитання відносять кошти, розміщені у банку на *розрахунковому або поточному рахунку клієнта.* Вони використовуються для здійснення поточних розрахунків власника рахунку з його партнерами. На вимогу клієнта кошти з поточного рахунку в будь-який час можуть вилучатися через видачу готівки, виконання платіжного доручення, сплату чеків або векселів. Відкриття таких депозитних (поточних) рахунків відбувається за ініціативою клієнтів на підставі **договору рахунку (Додаток 3).** Рух коштів по рахунках до запитання відбувається безпосередньо готівкою, а також оформлюється грошовим чеком, переказом, іншими розрахунковими документами. Для покриття операційних витрат, пов'язаних з веденням поточних рахунків, банк *стягує з клієнта комісійну винагороду.*

Недолік депозитів до запитання для клієнтів-власників рахунків полягає у відсутності процентних доходів по рахунку або занадто низькому їх рівні.

Для банку *недоліком депозитів до запитання* виступає саме потенційна можливість вилучення власником грошей з рахунку.

Різновидами депозитів до запитання є кредитові залишки на поточних рахунках; поточний рахунок з овердрафтом; залишок коштів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку іншими банками

2. Строкові депозитні вклади оформляються спеціальним **договором вкладу** між банком і клієнтом, в якому передбачаються всі аспекти взаємовідносин сторін, їх права і обов'язки, ступінь відповідальності за додержання умов договору, порядок вирішення спірних питань.

Різновидом строкових депозитів є депозитні і ощадні сертифікати. Депозитний сертифікат — це цінний папір, що може використовуватися його власником як платіжний засіб і обертатися на фондовому ринку і надається юридичним особам, тоді як ощадний — фізичним.

Тим самим, основою строкових депозитних вкладів є **депозитний договір (договір вкладу)**, який засвідчує право банку управляти залученими від юридичних і фізичних осіб коштами і право вкладників отримати у чітко визначений строк суму депозитного вкладу та процентів за користування ним (Додаток 4).

У депозитній угоді передбачається: дата внесення депозиту, сума депозиту, форма зарахування коштів на депозитний рахунок, відсоткова ставка за користування депозитом, періодичність сплати відсотків, порядок повернення депозиту та відсотків після закінчення строку зберігання коштів, права, зобов'язання та відповідальність сторін тощо.

Якщо вкладник бажає змінити суму вкладу — **збільшити або зменшити**, то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. Часткове вилучення коштів з депозиту передбачене тільки для окремих типів ощадних вкладів (пенсійних, для зарахування заробітної плати та ін.).

При достроковому вилученні коштів зі строкового депозиту банк може застосувати такі заходи:

- перерахувати проценти **в розрахунку з нульової ставки** (вкладник позбавляється передбачених угодою процентів, повернення вкладу (депозиту), зменшеного на суму сплачених процентів);
- процент знижується до рівня, передбаченого закладами до запитання (перерахування процентів та утримання їх з суми вкладу);
- перераховувати проценти виходячи з процентної ставки за фактичний термін збереження.

3. Ощадні вклади населення призначені для накопичення грошових заощаджень. Вони займають проміжне положення між строковими депозитами і депозитами до запитання. Власникові ощадного вкладу видається іменне посвідчення про внесок у формі ощадної книжки, в якій відбиваються всі операції на рахунку. Зняття коштів з ощадного рахунку здійснюється за попереднім повідомленням власника вкладу.

Відмінністю ощадних вкладів від строкових є те, що вони не мають фіксованого терміну зберігання, невеликі за мінімальним розміром, не потребують попереднього обов'язкового повідомлення про вилучення коштів власником рахунку.

Ощадні вклади, як і строкові, призначені не для розрахунків, а для заощадження і накопичення коштів населення.

Здійсненням депозитних операцій може супроводжуватись виниканням різноманітних ризиків, основними з яких є:

- ✓ **строковий ризик** пов'язаний із вилученням вкладів до закінчення терміну вкладу, передбаченого договором, що негативно впливатиме на платоспроможність банку;

✓ *ризик зміни відсоткової ставки* можливий у разі домовленості про твердий відсоток при процентних ставках, що швидко змінюються;

✓ *валютний ризик* виникає, якщо у банківській установи є зобов'язання виплатити вклад в іноземній валюті і при цьому спостерігається девальвація гривні.

Для більш повної уяви про операції банків із залучення коштів, необхідно розглянути процентну політику банків, адже вона відіграє важливу роль у роботі банків щодо залучення вкладів (депозитів), і одержання прибутків від вкладених коштів є для клієнтів суттєвим стимулом з активізації вкладів. Розмір депозитного процента банк установлює самостійно, виходячи з облікової ставки НБУ, стану грошового ринку і власної депозитної політики.

Депозитна політика — це комплекс заходів банку із формування портфеля депозитних послуг, різноманітних форм і методів здійснення цих заходів, визначення його конкурентних позицій на даному сегменті ринку та забезпечення стійкості й надійності ресурсної бази.

Необхідно відмітити, що рівень прибутків за різноманітними видами депозитних рахунків різний. Найнижчі проценти комерційні банки сплачують за рахунками до запитання, оскільки вони характеризуються нестабільністю залишків. За такими рахунками, відкритими юридичним особам, проценти взагалі можуть не нараховуватися. У цьому разі з клієнтів, як правило, стягується комісійна винагорода за розрахунково-касове обслуговування.

При встановленні розміру процентної ставки за строковими депозитами визначальним чинником є термін, на який розміщені кошти. Практика свідчить, що процентні ставки за такими депозитами підвищуються у періоді до року, а на більш тривалі терміни — її рівень починає знижуватися, оскільки враховується вплив різноманітних ризиків, перш за все процентного. Процентна ставка за строковим депозитом може залежати і від частоти виплати прибутку: чим рідше здійснюються виплати, тим вищий рівень процентної ставки.

Особливу увагу слід звернути на можливість нарахування банками процентів зі сплатою простих і складних процентів. При цьому за умовами *виплати відсотків за період (прості)*, відсотки можуть виплачуватися періодично або в кінці строку, що визначений депозитною угодою. *У разі ж капіталізації* відсотки (*складні*) нараховуються на суму депозиту з урахуванням відсотків, які отримані за минулі періоди.

Одним із способів стимулювання вкладів є застосування процентної ставки, що прогресивно зростає залежно від часу фактичного перебування коштів на рахунку. Для компенсації інфляційних витрат банки можуть пропонувати вкладникові виплату процентів наперед (*авансом*). За таких умов відсотки сплачуються авансом одночасно з внесенням коштів на депозит. Тому номінал депозиту буде більшим, ніж отримана від депонента сума.

Якщо депозитна угода буде розірвана достроково, виплачені проценти банк утримає із суми вкладу.

Залежно від методу виплати відсотків за депозитами — за період або на період (авансом) — змінюється сума, яка надходить від вкладника.

Нараховані проценти як і повернення депозитного вкладу юридичній особі здійснюється на її поточний рахунок на підставі меморіального ордера, а фізичній — за умовами депозитного договору готівкою чи перерахуваннями на поточний рахунок клієнта. У разі зміни поточного рахунку вкладник зобов'язаний у триденний строк у письмовій формі повідомити про це банківську установу.

На отриманий дохід у вигляді процентів за депозит нараховується податок на прибуток — 30 %.

Щомісячно в депозитну справу кожного клієнта додається виписка із депозитного рахунку.

Термін дії депозитного рахунку може бути пролонгований без укладання нового договору. Для цього необхідно подати: лист-клопотання про продовження договору; додаткову угоду до депозитного договору.

Велике значення для стимулювання вкладів має гарантування банком цілості переданих йому коштів. Цього можна досягти страхуванням депозитів. В Україні за рахунок вкладів банків створено фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Страхування (гарантування) вкладів — це комплекс заходів держави та центрального банку, спрямований на підтримку стійкості банківської системи.

Україною прийнята найпростіша з наявних у світі модель страхування депозитів: *страхування є обов'язковим, страхуванню підлягають тільки депозити фізичних осіб, ставка відрахувань є фіксованою, сума відшкодування, депозиту обмежується.*

Основними завданням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є забезпечення захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України, що сплачують внески до фонду, шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат за вкладками.

Пріоритет малих вкладів і виключення великих рахунків, які мають у банках клієнти, визначається низкою взаємопов'язаних факторів:

- захист малих вкладників має очевидне значення з погляду підтримки соціально-політичної стабільності, оскільки з численні дрібні вкладники створюють особливо критичні обставини банківських криз і спричиняють паніку при масовому вилученні вкладів;

- дефект ринку значно впливає на поведінку дрібних вкладників, тому що вони, не володіючи повною інформацією, не можуть діяти раціонально;

- захист вкладників потребує значних фінансових ресурсів, зокрема, бюджетних коштів, що спонукає державу обмежувати розмір гарантованого мінімуму, а більш повне охоплення вкладів обумовлює збільшення розміру внесків банків у фонд гарантування.

Основним нормативним документом ФГВФО на сьогодні є Положення «Про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів закладами фізичних осіб» від 12.02.2002, N 2.

Основними завданнями Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є:

– забезпечення захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України, що сплачують внески до фонду, шляхом відшкодування за рахунок коштів фонду втрат закладами;

– здійснення організаційно-управлінських заходів щодо забезпечення виплати вкладникам сум відшкодування;

– забезпечення надходження та акумуляції сум зборів з комерційних банків, які сплачуються до фонду, та інших коштів, призначених для відшкодування вкладникам втрат у разі недоступності вкладів;

– забезпечення цільового використання коштів, які перебувають на рахунках фонду.

Усі банки — учасники фонду поділені на дві категорії:

- повноправні учасники фонду — банки, які дотримуються встановлених НБУ економічних нормативів і діяльність яких не викликає стурбованості наглядових органів;

- тимчасові учасники фонду — банки, які не виконують встановлених економічних нормативів та/або яким зупинено дію банківської ліцензії.

Фонд не відшкодовує гарантованої суми закладами, розміщеними:

- членам наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку, вклади в якому є недоступними;

- працівникам незалежних аудиторських фірм, які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років;

- акціонерам, частка яких перевищує 10% статутного капіталу банку тощо.

Динаміка учасників фонду за 2006-2010 роки наведена в таблиці 4.2. Слід зазначити, що банки — учасники Фонду гарантування вкладів фізичних осіб повинні мати відповідне свідоцтво (Додаток 5).

Таблиця 4.2

**ДИНАМІКА УЧАСНИКІВ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ
ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА 2006—2010 РОКИ¹**

Дата	Кількість банків у фонді	Учасники	Тимчасові учасники
01.01.2007	166	163	3
01.01.2008	172	170	2
01.01.2009	183	183	0
01.01.2010	184	172	12
01.01.2011	175	170	5

¹ За офіційними даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [42].

Завершити вивчення даної теми варто вивченням можливості оформлення довіреності на розпорядження вкладами, порядку складання і використання заповітів, порядку видачі вкладу після смерті вкладника та порядку розпорядження рахунками неповнолітніх та інших клієнтів, визнаних недієздатними.

При цьому варто оперувати наступними основними поняттями:

– **вкладником** є особа, на ім'я якої відкрито особовий рахунок і написано ощадну книжку, від імені якої укладено з банком депозитний договір та внесено кошти в сумі, на термін та під процент, передбачені умовами договору. Відповідно, вкладник не обов'язково сам відкриває особовий рахунок, за нього це може зробити інша особа;

– **вкладник має право**: відкривати в установі банку будь-яку кількість вкладних рахунків; складати заповідальне розпорядження та довіреність на проведення операцій за поточним рахунком іншою особою; зараховувати на вклади суми всіх видів доходу; на таємницю вкладів; на отримання доходу від вкладу;

– банківські установи приймають депозитні вклади від фізичних осіб резидентів і нерезидентів України відповідно до нормативних документів НБУ що визначають порядок відкриття, ведення і закриття рахунків фізичних осіб;

– *крім вкладників та їх законних представників довідки про вкладників і про операції закладами надаються в банківських установах:*

- судам, органам прокуратури, служби безпеки, органам внутрішніх справ у справах, що знаходяться у їх провадженні;

- нотаріальним конторам та консульським установам іноземних держав у справах, пов'язаних з успадкування майна.

Підставою для надання таких довідок можуть бути лише письмові запити судів, прокурорів, слідчих прокуратури, органів безпеки і внутрішніх справ, а також нотаріусів (консульських установ).

4.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 4

Питання для обговорення

1. Економічний зміст депозитних операцій, їх класифікація.
2. Особливості депозитних рахунків до запитання, строкових та ощадних вкладів; їх переваги і недоліки.
3. Особливості укладання депозитного договору.
4. Встановлення депозитної процентної ставки та фактори, що впливають на її рівень.
5. Особливості здійснення строкових депозитних операцій з юридичними особами.

Практичне заняття 5

Питання для обговорення

1. Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках..
2. Класифікація депозитів фізичних осіб, їх загальна характеристика.
3. Правовий режим вкладників: довіреність на розпорядження вкладом, порядок видачі вкладу після смерті вкладника та порядок розпорядження рахунками клієнтів, визнаних недієздатними.
4. Особливості нарахування процентів за вкладом (депозитом) фізичних осіб у банківських установах..

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Відмінність понять «депозит» та «депозитні операції банків».
2. Методика здійснення строкових вкладних операцій банків і вкладних операцій до запитання.
3. Сутність депозитних і ощадних сертифікатів.
4. Сутність ощадних вкладів населення.

Рекомендована література: 2, 4, 11, 14, 17, 23, 30, 38.

ТЕМА 5. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ ІЗ ЗАПОЗИЧЕННЯ КОШТІВ

5.1. Змістовні поради до теми 5

Під час вивчення даної теми студентам варто засвоїти механізм запозичення банками тимчасово вільних грошових коштів на грошовому ринку через розгляд основних структурних елементів формування запозичених ресурсів: міжбанківського кредиту, кредитів, наданих від НБУ, операцій банку з цінними паперами (облігаціями).

Вивчаючи дану тему, студенти повинні засвоїти механізм запозичення банками тимчасово вільних грошових коштів на грошовому ринку та розглядати його як одне із джерел формування ліквідних ресурсів банку.

Тобто, запозичені ресурси — це грошові кошти кредиторів та інвесторів, мобілізовані банками на певних умовах на міжбанківському та фондовому ринках. Тобто, це кошти, які банк отримує у вигляді позики від інших банківських установ, в тому числі НБУ, а також шляхом продажу власних боргових зобов'язань на грошовому ринку.

На наступному етапі вивчення теми необхідним є розгляд структурних елементів формування запозичених ресурсів.

1. Міжбанківський кредит — розглядається як оперативне джерело, що носить переважно короткостроковий характер і відбувається у рамках кореспондентських відносин між банками. Оперативність міжбанківського кредиту проявляється в тому, що ним можна користуватися протягом доби або кількох годин (кредити «овернайт»). Якщо

міжбанківська позика надається без домовленості на певний термін дії користування, вона вважається безстроковою, тобто «онкольною». Наразті, частина міжбанківських кредитів оформлюється на термін від кількох днів до кількох місяців — такі позики називаються строковими.

Банківські установи можуть використати *міжбанківський кредит* на такі основні **цілі**:

- оперативна підтримка поточної ліквідності на необхідному рівні;
- поповнення коррахунку в НБУ з метою дотримання нормативів обов'язкового резервування;

- для короткострокового кредитування клієнтів;

Кредитними ресурсами торгують на *міжбанківському ринку* — частині ринку позичкових капіталів, на якому тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються і розміщуються банками у формі міжбанківських депозитів чи кредитів.

Міжбанківський ринок є об'єктом державного регулювання та механізмом впливу державних органів на діяльність банків, якому властиві наступні **функції**:

- є одним із джерел поповнення ресурсів банків для управління ліквідністю, а також для власних активних операцій;

- операції в межах ринку є для банків додатковим джерелом доходів як за рахунок різниці між цінами купівлі та продажу, так і за рахунок диверсифікації ставок за кредитами;

- із усіх існуючих сьогодні фінансових інструментів міжбанківські кредити найбільш оперативно реагують на зміни кон'юнктури фінансового ринку, тому ставки з на цьому ринку розглядаються як дієві індикатори стану фінансового ринку в цілому.

Структура ринку міжбанківських кредитів характеризується наявністю:

- учасників ринку — продавців і покупців кредитів (банківські установи);

- набором фінансових інструментів (короткострокові кредити, депозити, депозитні сертифікати в гривнях і валюті, векселі тощо);

- регулюючих органів, що впливають на ринок з метою забезпечення умов вільної конкуренції для його учасників (перш за все, НБУ);

- організацій, що утворюють розгалужену інфраструктуру ринку (система комунікацій, інформаційна система, СЕП).

На ринку міжбанківських кредитів існують різноманітні *способи розміщення (залучення) грошових ресурсів* банківської установи:

- власне міжбанківські кредити;

- використання кореспондентських рахунків, що відкриваються банками один в одного, для кредитування;

- векселі й депозитні сертифікати тощо.

Важливим фінансовим інструментом, що активно використовується на цьому ринку, є *короткострокові валютні міжбанківські депозити* (їх ще називають валютні міжбанківські кредити). Ринок валютних міжбанківських депозитів також має два сегменти: «коротких» та «довгих» депозитів.

Довгострокові депозити використовуються банками, як правило, для надання банківських кредитів суб'єктам підприємницької діяльності, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Короткострокові депозити банки зазвичай використовують для отримання спекулятивного прибутку за рахунок ставок арбітражних операцій, а також для підтримки ліквідності кореспондентських рахунків.

У цілому, вибір фінансового інструмента залежить від мети, з якою банк виходить на ринок міжбанківських кредитів — це може бути використання ринку для надійного розміщення коштів (тоді банк виконує роль кредитора), для оперативного залучення не дуже дорогих грошових ресурсів (тоді банк виступає як позичальник), для отримання прибутку на арбітражних операціях тощо.

Діяльність банків на міжбанківському кредитному ринку супроводжується різноманітними поточними проблемами, для характеристики яких використовують такі терміни: ліквідна позиція, величина позиції, знак позиції.

А саме, якщо банк має вільні кошти, які він може розмістити на ринку, то позиція його є додатною (довгою), а якщо банк хоче залучити кошти — то знак його позиції буде від'ємним (коротка позиція). Тобто, наявність довгої позиції характеризує банк як фінансово стійкий, у якому завжди є надлишок ресурсів. Такі банки, крім фінансової вигоди, одержують можливість установалення ділових партнерських стосунків. З іншого боку, банки-позичальники (з короткою позицією) залучають міжбанківський кредит для розширення своєї кредитної діяльності з клієнтами, а також у зв'язку з необхідністю регулювання банківської ліквідності.

Для визначення позиції банку та ресурсного регулювання складають розрахунковий платіжний баланс, на підставі якого зіставляються подальше надходження коштів і суми належних до виконання зобов'язань. Приклад складання платіжного балансу наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС БАНКУ НА 31 ГРУДНЯ ПОТОЧНОГО РОКУ

Надходження коштів		Платежі за зобов'язаннями банку	
Джерело надходження	Сума, тис. у.о.	Напрямки платежів	Сума, тис. у.о.
Повернення наданих клієнтам кредитів, включаючи міжбанківські	450	Виконання зобов'язань за строковими депозитами	40,0
Кошти від погашення державних цінних паперів	50,0	Повернення одержаних банком міжбанківських кредитів	60,0
Надходження від реалізації цінних паперів банку	45,0	Погашення зобов'язань банку за векселями, сертифікатами, облігаціями	20,0
Інші надходження	15,0	Інші платежі	5,0
Разом	560,0	Разом	125,0
Сальдо	—	Сальдо	435
Баланс	560	Баланс	560

У випадку негативного сальдо платіжного балансу необхідно залучити додаткові кредитні ресурси (переважно, міжбанківський кредит); а у разі позитивного сальдо залишок може бути запропонований для реалізації на міжбанківському ринку.

Виходячи з розрахунків у табл. 5.1, станом на 31 грудня у банку вивільняються ресурси в розмірі 435 тис. у.о., які можна запропонувати для реалізації на міжбанківському ринку.

Надання міжбанківських кредитів здійснюється за результатами проведеного аналізу доцільності надання кредиту та фінансового стану банку-позичальника, після чого укладається кредитний (чи депозитний) договір у двох примірниках, який передбачає: предмет і термін дії договору, способи погашення позики, відповідальність сторін тощо. Після цього матеріали подаються на розгляд кредитному комітету, який приймає остаточне рішення про надання кредиту. Також співробітництво на ринку міжбанківських кредитів може оформлюватися *генеральною угодою*.

При цьому **заборонено видачу міжбанківських кредитів**: збитковим банкам; банкам, що перебувають у стадії фінансового оздоровлення та філіям банківської установи.

Надання міжбанківських кредитів і їх погашення безготівково здійснюється через коррахунок, відкритий в територіальному відділенні НБУ та регламентується Законом України «Про банки і банківську діяльність», Цивільним Кодексом України, нормативними актами НБУ, статутом банку, положенням банку про міжбанківське кредитування та кредитними договорами і здійснюється на умов забезпечення, повернення, строковості й платності.

Терміни міжбанківських кредитів можуть бути різними — від одного дня до трьох-шести місяців. *Процентна ставка за міжбанківськими кредитами*, як правило, нижча, ніж за кредитами, наданими господарникам, і пов'язана з обліковою ставкою НБУ.

У цілому, міжбанківське кредитування вважається найдорожчим (у порівнянні з іншими) джерелом, що формує кредитний потенціал банку. При цьому більш надійні банки залучають ресурси під менший процент, ніж менш надійні банки, що пов'язано з більшим ризиком їх кредиту. Тому, аналізуючи ринок міжбанківських кредитів, необхідно порівнювати власні процентні ставки, ставки інших банків, дані, що публікуються в пресі й визначати ціну позичкових ресурсів відповідно до можливих ризиків.

2. Одним із складових запозичених ресурсів також є **централізовані кредити, одержані від НБУ** як кредитора останньої інстанції, що **застосовує такі механізми рефінансування комерційних банків** з метою ефективного регулювання грошово-кредитним ринком, управління ліквідністю банківської системи: проведення операцій на відкритому ринку; надання стабілізаційного кредиту та здійснення біржових і позабіржових операцій з купівлі і продажу державних цінних паперів на відкритому ринку.

В таблиці 5.2 наведені процентні ставки рефінансування банків у 2007-2010 роках.

Таблиця 5.2

ПРОЦЕНТНІ СТАВКИ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ У 2007-2010 роках, у %¹

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за всіма інструментами	Кредити, надані шляхом проведення тендера	Кредити овернайт	Операції репо	Кредити, надані для підтримання довгострокової ліквідності	Стабілізаційні кредити	Операції своп	Кредити під заставу майнових прав на кошти депозиту	Інші кредити	Кредити для фінансування чемпіонату Європи 2012
2007	8,0	10,1	10,0	11,1	-	-	-	-	8,3	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	-	-	15,1	-	14,1	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	-	-	23,1	-	16,0	11,0
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	-	-	-	-	11,9	11,0

2.1. Операції на відкритому ринку НБУ проводить, здійснюючи короткострокове та середньострокове рефінансування банків через кількісний або процентний тендер, а також через постійно діючу лінію рефінансування (кредит «овернайт») для регулювання грошово-кредитного ринку та з метою підтримання ліквідності банківської системи, тому обсяги цих операцій такі, які потрібні для вирівнювання монетарних параметрів та управління грошово-кредитним ринком.

НБУ здійснює рефінансування банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності і векселів Державного казначейства України, що враховані банком для регулювання грошово-кредитного ринку та з метою підтримання ліквідності банківської системи.

Короткострокове рефінансування банків з боку НБУ за допомогою операцій на відкритому ринку здійснюється на строк до 14 днів, **середньострокове** — до шести місяців, під забезпечення державних цінних паперів та векселів, *через кількісний або процентний тендер у розмірі, що не перевищує 85 % від балансової вартості державних цінних паперів та 70 % від номінальної вартості врахованих векселів.* Таке кредитування здійснюється за процентною ставкою, що не нижча від облікової ставки НБУ.

¹ За офіційними матеріалами НБУ [43].

НБУ проводить тендери з короткострокового рефінансування банків за допомогою операцій на відкритому ринку в першу, другу та третю середу місяця, починаючи з першого повного тижня. Тендери із середньострокового рефінансування банків проводяться в четверту середу, починаючи з першого повного тижня.

Для проведення *кількісного тендера* розподіл кредитів здійснюється згідно з поданими заявками до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кредитні кошти за однією тендерною ціною розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

Під час проведення НБУ *процентного тендера* банки самостійно пропонують процентну ставку, за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу за облікову. На процентному тендері заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово знижуючи до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Якщо неможливо задовольнити заявки всіх банків — учасників процентного тендера, які пропонують однакову процентну ставку, у зв'язку із недостатністю кредитів, кошти, що залишилися, розподіляються пропорційно між цими банками.

Одержані за допомогою тендера кредити НБУ не можуть бути пролонговані й підлягають обов'язковому поверненню.

Якщо банк порушує строк повернення кредиту, наданого НБУ через тендер, він не допускається до участі в наступних п'яти тендерах.

З метою вирівнювання тимчасових коливань ліквідності банківської системи, НБУ запроваджує *постійно діючу лінію рефінансування*, що є гнучким механізмом короткострокового (миттєвого) підтримання ліквідності банку. Кредит через лінію рефінансування **надається строком на один робочий день** — кредит «овернайт». Надання банкам таких кредитів здійснюється тільки під забезпечення державних цінних паперів, що перебувають у власності банку — клієнта Депозитарію НБУ — і не обтяжені в обігу (вільно обертаються на вторинному ринку). Такі кредити «овернайт» надаються в розмірі не більше як 85 % від балансової вартості наданих під забезпечення кредиту державних цінних паперів за щоденно оголошеною НБУ процентною ставкою і за умови укладення щокварталу між банком і НБУ кредитної угоди.

2.2. НБУ може надавати **стабілізаційний кредит банку**, який переведений у режим фінансового оздоровлення або який узяв на себе борг банку, що перебуває у режимі фінансового оздоровлення, за наявності його клопотання та висновків відповідного територіального управління НБУ. Такі кредити **надаються банкам строком від одного до трьох років**.

Стабілізаційний кредит може надаватися банку лише **за умови його забезпечення заставою**: високоліквідними активами банку-позичаль-

ника або гарантією чи порукою іншого фінансово стабільного банку або фінансової установи.

Стабілізаційний кредит НБУ має цільове призначення і для кредитних операцій банку не використовується.

Для отримання стабілізаційного кредиту банк подає до територіального управління НБУ клопотання і затверджену Радою банку програму фінансового оздоровлення. Рішення про надання стабілізаційного кредиту банку приймає Правління НБУ на підставі висновку територіального управління НБУ та пропозицій Генерального департаменту банківського нагляду НБУ.

2.3. НБУ проводить операції на біржовому та позабіржовому ринках з купівлі і продажу державних цінних паперів з метою регулювання грошово-кредитного ринку, активізації проведення міжбанківських операцій з державними цінними паперами, казначейськими зобов'язаннями та іншими борговими зобов'язаннями, визначеними Правлінням НБУ, а також для сприяння встановленню котирувальних цін на ці цінні папери.

НБУ проводить такі операції тільки з державними цінними паперами, які перебувають у його портфелі на продаж.

Учасниками біржових та позабіржових торгів з купівлі-продажу державних та інших цінних паперів можуть бути банки. За допомогою цих операцій вони можуть збільшувати (продаючи цінні папери, що є в їх інвестиційному портфелі) або зменшувати (купуючи цінні папери) заповичені кошти.

НБУ може здійснювати операції на відкритому ринку з купівлі-продажу державних цінних паперів як за допомогою безпосередньої домовленості з банками, так і через проведення тендера заявок банків на участь в операціях РЕПО.

Операції РЕПО — це фінансова операція, що ґрунтується на угоді між НБУ та комерційним банком про продаж — купівлю державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням зворотної купівлі — продажу їх у визначений термін або на вимогу однієї із сторін за обумовленою ціною.

Така операція складається з двох частин:

- *перша частина (стандартне або пряме РЕПО)* — це угода щодо купівлі-продажу НБУ у комерційних банків державних цінних паперів. Банки, які потребують підтримки своєї короткострокової ліквідності, можуть звертатися до НБУ щодо здійснення операцій «прямо-го» РЕПО.

- *друга частина (зворотне РЕПО)* — здійснюється на підставі генеральної угоди щодо продажу НБУ комерційним банкам державних цінних паперів за умовою їх викупу. При цьому НБУ вилучає з обігу надлишкову грошову масу.

У договорі про здійснення операцій РЕПО крім інших умов має передбачатися блокування державних цінних паперів, що є предметом договору, на відповідних рахунках депо-обліку в депозитарії. При цьому

учасниками операцій РЕПО можуть бути банки, які мають ліцензію на здійснення банківських операцій, письмовий дозвіл НБУ на операції за дорученням клієнтів або від свого імені та на депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Продаж і купівля державних цінних паперів при здійсненні операцій «прямого» і «зворотного» РЕПО відбуваються за ринковою або балансовою оцінкою (у разі відсутності активного фондового ринку).

У цілому, НБУ може кредитувати банки через відповідні механізми рефінансування (крім стабілізаційного кредиту), тільки якщо вони дотримуються наступних вимог:

- термін діяльності банку не може бути меншим ніж один рік;
- банк має ліцензію НБУ на здійснення відповідних банківських операцій;
- банк має власні високоліквідні активи, які можуть бути прийняті під заставу;
- банк здійснює своєчасне погашення одержаних від Національного банку кредитів та сплату процентів за користування ними та є платоспроможним.

3. Для залучення позичкових коштів **банк може також випускати облігації**, але лише за умови повної сплати усіх випущених ним акцій. При випуску облігацій банк відіграє активну роль, ініціатива випуску належить йому, тоді як при залученні вкладів роль банку пасивна. До акціонерних банків, що випускають облігації, застосовуються такі самі вимоги, як і щодо банків, які випускають акції.

Студентам необхідно скласти уявлення щодо методики позичання коштів за допомогою емісії облігацій. Так, на відміну від звичайних акцій, облігації не дають їх власникам права на участь у керуванні банком. Якщо акції випускаються без установа терміну погашення, то для облігацій устаноується певний термін. Тому кошти, отримані банком за допомогою випуску облігацій, не можуть вважатися власним капіталом. Вони свідчать про надання власниками облігацій зазначених коштів у розпорядження емітента у формі довгострокової позики.

Реалізація облігацій може відбуватися або на основі їх продажу за договорами з покупцями, або через обмін на раніше випущені облігації та цінні папери.

Погашаються облігаційні позики банками після закінчення терміну обігу облігацій за їх номінальною вартістю.

Власник облігації набуває права на одержання фіксованого прибутку за нею протягом терміну дії позики. З настанням терміну погашення облігації банк повертає власникові номінальну вартість цього цінного папера.

Якщо банк і надалі хоче утримувати у своєму обороті кошти, залучені за допомогою випуску облігацій, він вдається до рефінансування попередніх випусків. Це здійснюється через викуп раніше випущених облігацій за кошти, отримані від випуску нових незабезпечених боргових зобов'язань.

Облігації, якщо це передбачено умовами емісії, можуть бути конвертовані в прості акції. Тоді залучені з їх допомогою кошти переходять у власний капітал банку. *Власники облігацій ризикують менше, ніж власники акцій*, бо у разі банкрутства банку кредиторам кошти повертаються раніше, ніж звичайним акціонерам.

Слід зазначити, що банківські облігації в Україні так і не набули розвитку, що пояснюється їх незабезпеченістю, нездатністю нових банків довести статутні капітали до розмірів мінімальних вимог НБУ, фінансовими труднощами, що виникли в більшості банків останнім часом, а також відсутністю вторинного ринку цінних паперів.

Вивчаючи цю тему студенти повинні усвідомлювати небезпеку значного зростання питомої ваги запозичених ресурсів у структурі сукупних ресурсів банків. А саме, про зростання залежності банків України від міжбанківських запозичень свідчать дані табл.5.3, згідно яких у період з 2006 по 2008 роки в умовах недостатньої капіталізації та надвисоких темпів зростання обсягів діяльності найбільші, великі та середні банки збільшили частку міжбанківських запозичень у структурі власних зобов'язань у 1.5—2 рази. Таке значне зростання міжбанківських запозичень у структурі ресурсів українських банків спричинило їх залежність від зовнішніх джерел фінансування та стало одним із основних причин зовнішньої небезпеки для вітчизняних банків, яка призвела до загострення кредитного, валютного ризиків та ризику ліквідності у кризовому 2009 році. Це необхідно враховувати управляючи ресурсним потенціалом банків.

Таблиця 5.3

**ЧАСТКА МІЖБАНКІВСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
ТА КОШТІВ ІНШИХ БАНКІВ У СТРУКТУРІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
БАНКІВ УКРАЇНИ У 2006—2009 РР.¹, %**

Назва показника	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення від попереднього року (+;-)		
					2007 р.	2008 р.	2009 р.
В усіх банках України	25,75	31,83	39,77	35,74	6,08	7,94	- 4,03
У тому числі ¹ :							
- в найбільших банках (I група);	27,38	32,96	41,62	35,81	5,58	8,66	- 5,81
- у великих банках (II група);	26,91	36,71	42,09	45,56	9,80	5,38	3,47
- у середніх банках (III група);	19,79	24,97	36,39	35,44	5,18	11,42	- 0,95
- у малих банках (IV група)	17,16	19,09	20,79	26,15	1,93	1,70	5,36

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

5.2. План практичного заняття

Практичне заняття 8

Питання для обговорення

1. Економічний зміст та загальна характеристика операцій з недепозитного запозичення коштів.
2. Практика здійснення операцій з міжбанківського кредитування.
3. Особливості одержання централізованих кредитів від НБУ.

Практичне заняття 9

Питання для обговорення

1. Операції, пов'язані з отриманням (наданням) кредитів від інших банків.
2. Особливості випуску незабезпечених боргових зобов'язань банку як засіб запозичення ресурсів.
3. Особливості розрахунку облікової ставки за банківськими облігаціями.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Методика запозичення коштів за допомогою емісії облігацій.
2. Особливості функціонування ринку міжбанківських кредитів.
3. Порядок проведення операцій щодо позичення банками коштів на відкритому ринку.
4. Порядок отримання банками кредитів НБУ через механізм рефінансування.
5. Порядок підтримки НБУ банків через надання стабілізаційного кредиту.
6. Сутність операцій «прямого» і «зворотнього» РЕПО.

Рекомендована література: 2, 3, 7, 10, 20, 25, 33, 38.

МОДУЛЬ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКОВО-КАСОВИХ ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

ТЕМА 6. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ОБСЛУГОВУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО ОБОРОТУ

6.1. Змістовні поради до теми 6

Під час вивчення матеріалів теми студентам слід зосередитись на вивченні сутності, принципах і законодавчій базі організації безготівкових розрахунків в Україні. Важливим є розгляд порядку відкриття і ведення банківських рахунків, особливостей розрахунків за допомогою систем дистанційного обслуговування. У тому числі варто ознайомитися з формами і способами безготівкових розрахунків, сферою їх використання та порядком проведення розрахункових операцій. Необхідно також звернути увагу на здійснення міжбанківських розрахунків через СЕП та інші системи.

Використання національного доходу і всі наступні перерозподільні процеси і економіці забезпечуються на основі потоку грошей в готівковій і безготівковій формах грошового обігу.

Відповідно, грошовий обіг — це безперервний рух грошей у сфері обігу та їх функціонування як засобу платежу й обігу.

Основною частиною грошового обігу є платіжний оборот, в якому гроші функціонують як засіб платежу, використовуються для погашення боргових зобов'язань

Саме тому, при вивченні даної теми студенти повинні, перш за все, з'ясувати призначення та принципи організації платіжної системи країни, яка функціонує на базі банків та спроможна надати всім економічним агентам (фізичним та юридичним особам) можливість виконувати свої платіжні зобов'язання.

Платіжна система — сукупність визначених законом платіжних інструментів, норм, правил, а також механізмів та процедур їх застосування всіма суб'єктами грошового обороту. Учасниками платіжної системи є всі види підприємств, державні структури, громадські організації, населення, комерційні та центральний банки.

У балансі банку розрахунково-касові операції, пов'язані з виконанням платіжних зобов'язань зачіпають наступні статті:

1. Активи: *Готівкові кошти (в касі) Кошти в інших банках* **2. Пасиви:** *Кошти клієнтів Кошти банків*

Слід зазначити, що всі операції, пов'язані з поставками товарно-матеріальних цінностей, виконанням робіт чи наданням послуг, завер-

шуються грошовими розрахунками в процесі *розрахунково-касового обслуговування банком клієнта*. Таке розрахунково-касове обслуговування — є послугою, пов'язаною із переказом грошей з рахунка (на рахунок) клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі.

За своїм характером ці операції, по суті, є *чистими послугами*, і за них банки *стягують плату з клієнтів у вигляді комісійної винагороди, а не процента*. Одержання таких доходів обходиться банкам як без значних витрат, так і без значних ризиків для їх фінансового стану. Тому у посткризовий період (після 2009 року) зростання обсягів розрахункових операцій є надійним і вигідним способом збільшення доходів і підвищення рентабельності вітчизняної банківської діяльності.

Особливе значення для організації банками розрахункового обслуговування клієнтів мають певні *принципи, на яких ґрунтується організація платіжних систем*. До них відносяться:

- власники грошових коштів мають право вибору форми платежу (готівкою чи безготівково) та право вибору банку, в якому вони хочуть зберігати кошти і через який здійснюватимуть свої розрахунки у безготівковій формі;

- зберігання коштів у банках та переказування їх здійснюється на банківські рахунки, які відкриваються клієнтам на їх прохання за згоди банків;

- переказ коштів чи видача готівки на рахунку здійснюється банком за розпорядженням власника в порядку визначеної ним черговості та в межах залишку коштів на рахунку;

- форма переказування банком коштів по рахунку клієнта визначається самим клієнтом відповідно до форми безготівкових розрахунків, передбаченої в його господарському договорі з контрагентом, при невтручанні банком в договірні відносини між ними;

- строк переказування банком коштів з рахунку визначається клієнтом відповідно до порядку його розрахунків з контрагентом, передбаченого в їх договорі;

- відносини між банком і клієнтом у процесі розрахункового обслуговування будуються на засадах партнерства і взаємної вигоди і здійснюються на підставі договору про розрахункове обслуговування.

Необхідно розуміти, що важливе місце в розрахунковому обслуговуванні клієнтів мають *платіжні інструменти*, під якими розуміють певних носіїв інформації, що слугують банкам правовою підставою для здійснення грошових переказів на рахунки чи виконання касових операцій (чек, вексель, платіжне доручення, різні види платіжних карток тощо). Такі інструменти, що виготовлені з паперу за строго стандартизованою формою, називаються *розрахунковими документами*. Інструменти, що застосовуються для здійснення платежів на електронній основі, називають *платіжними картками*.

Необхідною передумовою та важливою складовою діяльності банків з розрахункового та касового обслуговування клієнтів є ведення ними рахунків.

Банківський рахунок — це бухгалтерський документ, що ведеться в банку на ім'я певного клієнта для обліку руху його грошових коштів: надходження, витрачання, залишку. Весь процес ведення рахунків умовно можна поділити на три стадії: відкриття, обслуговування, закриття рахунків, кожній із яких студенти повинні приділити значну увагу.

До системи банківських рахунків для грошового обороту входять такі рахунки:

1. *Кореспондентські* — рахунки для обліку розрахунків, що їх виконує одна банківська установа за дорученням і за рахунок іншої банківської установи на підставі укладеного кореспондентського договору між банками на території України; банками України та іншої держави; НБУ та банками.

2. *Поточні* — вид банківського рахунку для збереження грошових коштів і здійснення розрахунків (у т.ч. контокорентний, поточний з овердрафтом) рахунки зі спеціальним режимом їх використання (для випадків, передбачених законами та нормативними актами — типу «Н» і «П»); карткові рахунки; поточні рахунки виборчих фондів (для фінансування передвиборної агітації політичних партій, кандидатів у народні депутати не пізніше ніж за 50 днів до дня виборів). Такі рахунки відкриваються банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов *договору банківського рахунку* (Додаток 3). Ці рахунки найчастіше використовуються у банківській практиці, за ними здійснюється переважна частина міжгосподарських платежів і платежів населення, що проходять через банківську систему.

Клієнт, як правило, може зняти з цього рахунку суму, що не перевищує її фактичного залишку.

За можливості використання коштів у обсязі, що перевищує суму залишку, використовують поточні рахунки з овердрафтом та контокорентні рахунки. Інколи ці рахунки відносять до кредитних.

1. *Вкладні (депозитні)* рахунки відкриваються банком на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений термін, або без зазначення такого строку під визначений процент і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов *договору банківського вкладу* (Додаток 4).

Депозитні рахунки для фізичних осіб заведено називати *вкладними* і можуть супроводжуватись видачею вкладного документа (ощадної книжки іменної чи на пред'явника). Вони відкриваються тим самим категоріям фізичних осіб, що й поточні рахунки. Для осіб-нерезидентів вкладні рахунки відкриваються за умови підтвердження джерел походження готівки в гривнях, що вкладаються, чи переказування коштів із власного поточного рахунку.

4. *Кредитний (позичковий) рахунок* — активний рахунок, який відкривається банком для обліку операцій з надання виданих кредитів.

5. *Рахунки (аналітичні) для обліку коштів з метою подальшого здійснення розрахункових операцій* (акредитив, розрахунковий чек тощо).

Сьогодні не існує обмежень щодо кількості рахунків, які можуть бути відкриті юридичній чи фізичній особі. Проте, юридичній особі може бути відкрито:

- тільки один поточний рахунок для зарахування внесків під час створення статутного фонду господарського Товариства;
- один поточний рахунок за угодою щодо здійснення спільної (сумісної) діяльності без створення юридичної особи.

Банки відкривають рахунки у національній валюті для таких груп клієнтів:

➤ юридичні та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності (далі — підприємства) — резиденти, зареєстровані в установленому порядку;

➤ філії, представництва, відділення, інші відокремлені підрозділи підприємств-резидентів, зареєстровані в установленому порядку (далі — підрозділи підприємств);

➤ представництва юридичних осіб-нерезидентів, іноземні інвестори;

➤ фізичні особи (резиденти та нерезиденти).

Ведення банками рахунків є необхідною передумовою та важливою складовою їх діяльності з розрахункового та касового обслуговування клієнтів.

Зокрема, *для відкриття поточного рахунку підприємство подає до банку такі документи:*

1) заяву за встановленою формою, підписану керівником підприємства;

2) засвідчену нотаріально копію свідоцтва про державну реєстрацію;

3) засвідчену нотаріально копію зареєстрованого статуту;

4) засвідчену нотаріально копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;

5) копію документа, що підтверджує взяття підприємства на облік податковим органом;

6) картку зі зразками підписів осіб, яким надано право розпоряджатися рахунком;

7) нотаріально засвідчені копії документів про реєстрацію підприємства в органах Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Якщо підприємство створене як господарське товариство, колективне підприємство чи громадське об'єднання, то воно зобов'язане подати банку також нотаріально засвідчену копію установчого договору чи копію протоколу загальних зборів засновників.

Орендні підприємства подають також засвідчену нотаріально копію договору оренди, довірчі товариства — ще й копію ліцензії на право здійснення операцій із приватизаційними паперами.

Для відкриття поточного рахунку *фізична особа* подає банку такі документи: заяву за встановленою формою; документ, що засвідчує

особу (паспорт або документ, що його замінює); картку зі зразком підпису, який учиняють у присутності працівника банку, що відкриває рахунок; довідки податкового органу про ідентифікаційний номер; договір на відкриття та обслуговування поточного рахунку.

Власник поточного рахунку (резидент) може давати довіреність іншій особі (резиденту) на здійснення операцій за його рахунком. Така довіреність засвідчується нотаріально чи уповноваженою особою банку.

Фізичні особи-резиденти за своїми поточними рахунками можуть здійснювати широке коло операцій у готівковій та безготівковій формі.

Особливу увагу працівники банків повинні приділяти тим вимогам нормативних актів, що спрямовані на запобігання відкриттю рахунків для фіктивних підприємств і легалізації тіншових та кримінальних доходів.

При відкритті кількох рахунків у національній валюті їх власник повинен визначити протягом трьох робочих днів один із них як основний і обліковувати на ньому заборгованість, що списується у безспірному порядку. Номер цього рахунку його власник повідомляє податковому органу, у якому він зареєстрований як платник податку, податковому органу за місцем своєї реєстрації та банкам, де відкриті додаткові поточні рахунки в національній та іноземній валютах.

Про відкриття рахунків банк також повідомляє Національний банк України для включення до зведеного електронного реєстру власників рахунків.

З відкриттям рахунків банк укладає з клієнтом *договір на розрахунок касове обслуговування*, яким передбачаються права та зобов'язання сторін, їх відповідальність за порушення умов договору і форми та порядок розрахунків, порядок розгляду спорів тощо (Додаток 6).

Фізичні особи — резиденти України мають право відкривати рахунки за межами України, розміщувати на них валютні цінності і здійснювати за ними операції лише на підставі індивідуальної ліцензії, одержаної від установ НБУ.

Обслуговування рахунків здійснюється на підставі договору банківського рахунку, договору вкладу (депозиту), кредитного договору. Днем відкриття поточного чи депозитного рахунку вважається дата, зазначена в заяві про відкриття рахунку в розділі «Відмітки банку».

До отримання повідомлення про взяття рахунків суб'єктів підприємницької діяльності на податковий облік на цих рахунках здійснюються *лише операції із зарахування коштів*.

Для здійснення розрахунків клієнти банків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера).

Установи банків списують кошти з рахунків клієнтів тільки за дорученням власників цих рахунків або за розпорядженням стягувачів (державних виконавців). Доручення платника на перерахування коштів приймаються банком у межах коштів, наявних на рахунок на початок операційного дня. У разі *відсутності чи нестачі коштів на рахунку* платника для виконання розрахункових документів, що надійшли до банку протягом операційного часу, вони цього самого дня повертають-

ся без виконання або проводиться їх часткова оплата (якщо інше не передбачено договором на розрахунково-касове обслуговування). Винятком є надходження платіжних вимог на примусове або договірне списання, які банк виконує наступного робочого дня.

Надходження на поточний рахунок обліковуються в кредитовій частині, платежі з поточного рахунку — в дебетовій. Банк не здійснює облік заборгованості платника, не сплаченої в строк; не веде реєстр розрахункових і виконавчих документів, не сплачених у строк у зв'язку з відсутністю коштів на рахунку платника (за винятком здійснення банком таких операцій в межах договору).

Розрахункові документи виконують в такому порядку (ст. 1072 ЦК України)

1) *платіжні вимоги, оформлені на підставі рішень судів* (для задоволення вимоги компенсації шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимоги про стягнення аліментів; для розрахунків з виплати вихідної допомоги для оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), також виплати за авторським договором; за іншими рішеннями суду);

2) *розрахункові документи на здійснення платежів до бюджету;*

3) *інші розрахункові документи у порядку їх послідовного надходження.*

Банки **закривають поточні рахунки** підприємств у національній та іноземній валюті на підставі:

- заяви власника рахунку;
- рішення органу, на який покладено обов'язки щодо ліквідації підприємства;
- рішення суду або арбітражного суду про ліквідацію підприємства;
- інших обставин, передбачених чинним законодавством чи договором між банком та клієнтом.

Датою закриття рахунку є день, наступний за днем останньої операції за рахунком. У разі ліквідації підприємства його основний рахунок переоформляється на ім'я ліквідаційної комісії, а всі додаткові рахунки закриваються.

Операцію закриття рахунку слід відрізнити від його переоформлення, яке здійснюється при реорганізації підприємства. Для переоформлення поточного рахунку клієнт зобов'язаний подати в банк ті самі документи, що й при відкритті рахунку.

Закриття вкладних рахунків у національній та іноземній валюті юридичних та фізичних осіб здійснюється:

- у разі закінчення строку депозиту (вкладу), на який був укладений договір;
- при достроковому розірванні договору однією зі сторін, якщо така можливість передбачена договором;
- у разі смерті власника (для фізичних осіб).

У випадках закриття вкладних рахунків юридичних осіб кошти з них разом з процентами переказуються на поточні рахунки власників

вкладних рахунків. Видача коштів готівкою юридичній особі при закритті її вкладного рахунку не дозволяється.

У разі дострокового закриття вкладного рахунку юридичної та фізичної особи з її ініціативи банк не виплачує процентів взагалі або ж виплачує на рівні процентів, установленому для поточних рахунків.

Протягом трьох робочих днів після закриття поточних та депозитних рахунків (крім рахунків фізичних осіб та офіційних представництв) банк зобов'язаний повідомити про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунку.

На наступному етапі вивчення даної теми розглядаються форми платіжного обороту.

А саме, **платіжний оборот, який супроводжує розрахункові операції банку може мати такі основні форми:**

- **готівкові платежі**, які здійснюються за допомогою законних грошових знаків держави (переважно, для сфери особистого споживання);
- **безготівкові платежі**, які обслуговуються платіжними інструментами в депозитній формі та у формі комерційних боргових зобов'язань (векселі, чеки, банківські сертифікати тощо).

- При цьому, переважним є безготівковий обіг грошей, який здійснюється учасниками безготівкових розрахунків через рахунки, відкриті у банках. Вважається, що в безготівковому платіжному обороті функціонують **чотири безготівкові засоби платежу:**

- гроші на банківських рахунках;
- кредит, оформлений документально;
- акцептовані або видані платникам платіжні документи (вексель, акредитив);
- вільні кредитні ресурси банку.

Гроші безготівкового платіжного обігу відображаються на кореспондентських рахунках банків у НБУ.

Безготівковий платіжний обіг має певні переваги порівняно з готівковим:

- ✓ забезпечує прискорення обігу грошових коштів;
- ✓ зменшує потреби країни в готівці;
- ✓ обумовлює зменшення витрат на проведення касових операцій, збереження грошей;
- ✓ сприяє акумуляції тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб на рахунках у банках (вони є кредитними ресурсами), що зменшує обсяги тіньової економіки та розширює кредитний потенціал банків.

У цілому, **безготівкові розрахунки** — це система грошових розрахунків, які здійснюються без участі готівки, тобто перерахуванням банком певної суми з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів або заліком взаємних вимог.

Організаційно безготівкові розрахунки поділяються на **міжбанківські**, що обслуговують відносини між банками, та **міжгосподарські**, що обслуговують відносини між банківськими клієнтами.

Міжгосподарські безготівкові розрахунки здійснюються шляхом запису за рахунками в обслуговуючому банку, коли грошові кошти списуються з рахунку платника й записуються на рахунок одержувача. Через безготівкові міжгосподарські розрахунки формується переважна частина грошового обороту, реалізуються найбільш масові відносини між економічними агентами нефінансового сектору (далі — підприємства).

Механізм організації безготівкових розрахунків включає:

- ✓ сукупність принципів їхньої організації;
- ✓ сукупність вимог щодо їхньої організації, які впливають із конкретних умов господарювання;
- ✓ форми безготівкових розрахунків;
- ✓ способи безготівкових розрахунків;
- ✓ документообіг, властивий певній формі безготівкових розрахунків.

Розглядаючи більш докладно складові механізми організації безготівкових розрахунків, варто зазначити, що принципи організації таких розрахунків зумовлені закономірностями функціонування ринку і найповніше виявляються в країнах з високо розвинутими ринковими економіками. А саме, безготівкові розрахунки організують за такими ***принципами:***

- правовий режим здійснення розрахунків і платежів;
- здійснення розрахунків тільки через установи банків і під їх контролем;
- обов'язкове зберігання коштів у банках, за винятком залишків готівки в касах клієнтів у межах встановлених лімітів;
- самостійний (вільний) вибір форм розрахунків та платіжних інструментів;
- здійснення платежів на підставі укладених договорів про розрахунково-касове обслуговування за дорученням клієнта, за його згодою (акцептом);
- проведення платежів за наявності на поточному рахунку клієнта вільних коштів або коли є право на одержання кредиту;
- самостійне нарахування платниками пені за несвоєчасно сплачені ними суми податкового боргу;
- відповідальність клієнтів за достовірність змісту платіжного документа, повноту і своєчасність сплати податків, зборів та обов'язкових платежів (за винятком випадків, передбачених нормативно-правовими актами НБУ) тощо.

Вивчення даної теми має за мету ознайомлення студентів з порядком документообігу за усіма видами безготівкових розрахунків, що застосовуються в Україні. Зокрема, платіжні інструменти, що застосовуються в Україні при безготівкових розрахунках, називаються розрахунковими документами. До них відносяться: платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки, акредитивні заяви, платіжні вимоги, інкасові доручення, векселі.

Платіжні інструменти, що застосовуються у безготівкових розрахунках, *базуються переважно на кредитному переказі грошей.*

Дебетові інструменти, такі як вексель та чек, застосовуються в безготівкових розрахунках, проте так і не набули значного поширення.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають вказані платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Важливою складовою механізму безготівкових розрахунків є вибір **способу перерахування коштів**, серед яких виділяють такі:

➤ *шляхом прямого перерахування коштів* з рахунків платників на рахунки одержувачів;

➤ *шляхом зарахування взаємних вимог*, коли взаємні зобов'язання боржника й кредитора погашають у рівновеликих сумах (що у міжнародній банківській практиці називають *клірингом*) і лише за різницею здійснюють платіж на загальних підставах (наприклад, за платіжним дорученням);

➤ *періодичними перерахуваннями (плановими платежами)*, коли розрахунки провадять не за кожну окрему поставку, а періодично, в передбачені договором терміни — за кожною окремою поставкою чи за сукупністю поставок за певний час відповідно до договору. У такому разі розмір платежу визначають з урахуванням плану поставок і коригують залежно від результатів звірки розрахунків за період, передбачений договором.

За порядком та умовами виконання підприємствами взаємних грошових зобов'язань також розрізняють такі способи платежів:

- негашений, коли кожна поставка товарів оплачується негайно, і

- з відстрочкою платежу, коли товар продається в кредит; за рахунок власних коштів платника з його поточного рахунку чи за рахунок банківського кредиту.

За кожною формою безготівкових розрахунків можуть застосовуватися кілька способів платежу.

Слід зазначити, що розвиток комп'ютерних технологій обумовлює й широке поширення **дистанційного обслуговування** банками своїх клієнтів. Таке дистанційне обслуговування може здійснюватися за допомогою систем «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк», «телефонний банкінг» тощо.

Системи типу «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк», «телефонний банкінг» та інші на підставі дистанційних розпоряджень клієнта можуть виконувати функції надання інформаційних послуг згідно з переліком, зазначеним у договорі між банком і клієнтом, здійснення операцій за рахунком клієнта.

Під час розрахунків за допомогою таких систем застосовуються *електронні розрахункові документи*.

Роботу системи «клієнт-банк» забезпечують наступні **програмні комплекси**:

1) *клієнтська частина* — комплекс, що розміщений у клієнта: забезпечує введення операціоністом в систему розрахункових документів, їх коректування, друк і перевірку. Програмне забезпечення клієнт-

ської частини системи «клієнт — банк» може бути розташоване в одному окремому комп'ютері (для невеликих підприємств чи фізичних осіб) або працювати в локальній мережі клієнта;

2) *банківська частина* — комплекс, що розміщений у банку і є складовою системи автоматизації банку. Вона є невід'ємною складовою системи автоматизації банку (САБ) і має забезпечувати безперервний захист електронних розрахункових документів клієнта під час обробки їх в САБ.

При цьому застосування програмно-технічного комплексу «клієнт-банк» для оперативного ведення клієнтом своїх рахунків у банку та обміну технологічною інформацією дозволяє виконувати наступні операції:

- ✓ введення, коректування та друк клієнтом розрахункових документів;
- ✓ безперервний захист від модифікації електронних документів клієнта з моменту їх формування в електронному вигляді до моменту обробки операціоністом банківської установи;
- ✓ їх доставку в банк телекомунікаційними каналами у зашифрованому вигляді за допомогою сертифікованих засобів захисту;
- ✓ отримання з банку повної інформації про стан рахунку клієнта (виписки з рахунку, поточні оперативні залишки на рахунку та іншу інформацію, яку надає банк);
- ✓ ведення баз даних розрахункових документів, які оброблялись за допомогою системи «клієнт — банк», та стану рахунку клієнта на основі інформації, що надається банківською установою протягом дня;
- ✓ виконання автоматичного звірення інформації про стан рахунку клієнта та про стан оброблення розрахункових документів.

Програмне забезпечення систем дистанційного обслуговування відповідати вимогам нормативно-правових актів Національного банку України до технології та захисту електронних банківських розрахунків.

Юридичною підставою для роботи клієнта за допомогою систем дистанційного обслуговування і оброблення банком дистанційних розпоряджень клієнта є договір про розрахунково-касове обслуговування. У договорі обов'язково мають обумовлюватися права, обов'язки та відповідальність сторін, порядок вирішення спорів у разі їх виникнення тощо.

Під час використання систем «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк» банк щоденно роздруковує *реєстр електронних розрахункових документів, які відправлені клієнтом*. Реєстр має обов'язково містити відомості про дату і час подання власником рахунку електронних розрахункових документів до банку. Електронні розрахункові документи, відправлені клієнтом, щоденно архівують і зберігають у банку протягом установленого терміну.

Після отримання від банку витягу з рахунку клієнт складає реєстр електронних розрахункових документів, відправлених у банк каналами зв'язку і прийнято банком до оплати.

Такий самий реєстр за кожним клієнтом складають у банку після формування балансу операційного дня.

Під час використання систем «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк» клієнт має дотримуватися всіх вимог банку щодо питань *безпеки оброблення електронних розрахункових документів*. Якщо це передбачено в договорі, то банк має право періодично перевіряти виконання клієнтом вимог щодо захисту інформації та зберігання засобів захисту і припиняти обслуговування клієнта за допомогою системи в разі невиконання ним вимог безпеки.

Для здійснення операцій за рахунком клієнта (оплата комунальних послуг, телефонних переговорів тощо) *за допомогою системи «телефонний банкінг»* (дистанційне обслуговування клієнтів за допомогою телефонних каналів зв'язку) клієнт у договорі з банком про розрахунково-касове обслуговування або іншому договорі про надання банківських послуг зазначає інформацію, потрібну банку для списання ним коштів з рахунку клієнта.

Ідентифікацію клієнта для доступу до системи «телефонний банкінг» здійснюють за допомогою засобів ідентифікації, передбачених у договорі між банком і клієнтом.

Засоби ідентифікації (номер клієнта, особистий ПІН-код, сукупність цифрових і літерних компонентів тощо) банк надає клієнту після укладення договору.

Системи типу «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк», «телефонний банкінг» тощо на *підставі дистанційних розпоряджень* клієнта можуть виконувати функції надання інформаційних послуг згідно з переліком, зазначеним у договорі між банком і клієнтом, здійснення операцій за рахунком клієнта.

Дистанційне розпорядження вважається переданим клієнтом і прийнятим банком до виконання, якщо клієнт:

- для доступу до системи ввів правильне значення засобу ідентифікації;

- увів код операції та всі параметри, які запитує система;

- підтвердив це розпорядження.

Банк, що обслуговує платника, списуючи на підставі дистанційного розпорядження кошти з рахунку платника, оформлює розрахунковий документ, у якому зазначає інформацію про платіж і документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів.

Якщо клієнт не підтвердив розпорядження на здійснення операції, то банк операцію не виконує, про що інформує клієнта.

Передавання дистанційного розпорядження та реєстрацію його банком здійснюють за погодженим каналом доступу в автоматичному режимі. Також банк має забезпечити зберігання інформації про невиконані електронні розрахункові документи/дистанційні розпорядження, та внести цю інформацію до архіву системи для зберігання протягом установленого терміну.

У цілому, система «клієнт — банк» дає змогу вести такі розрахункові документи як платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, а також використовувати платіжні картки.

Відповідно до нормативних вимог НБУ, при здійсненні розрахунків в залежності від порядку документообігу, форми платіжного інструменту та способу перерахування коштів розрізняють такі **форми безготівкових розрахунків**:

1. Інкасо (інкасо) — пов'язана зі здійсненням банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами з метою одержання платежу. В основу цієї форми покладено такі **платіжні інструменти**: платіжне доручення, платіжна вимога-доручення, платіжна вимога, меморіальний ордер.

1.1. Платіжне доручення — розрахунковий документ стандартної форми з дорученням клієнта банку, що його обслуговує, на переказування вказаної суми коштів з його рахунку на рахунок одержувача (Додаток 7). Оформляється платником за бланковою формою або за довільною формою (передбаченою договором між платником та банком, що обслуговує його), та подається в банк, що обслуговує його, не менше ніж у двох примірниках (схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.1). Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може бути пізніше десяти календарних днів після складання платіжного доручення (день складання не враховується). Банк приймає до виконання платіжне доручення від платника за умови, якщо сума цього платіжного доручення не перевищує суму, що є на його рахунку, якщо інше непередбачено договором між банком і клієнтом.

Розрахунки платіжними дорученнями — одна з найпоширеніших в Україні форм розрахунків. За товарними операціями платіжними дорученнями можуть здійснюватися платежі з попередньою, негайною, достроковою і відстроченою оплатою. За нетоварними операціями платіжними дорученнями здійснюються, власне, всі платежі.

Основні переваги розрахунків платіжними дорученнями:

- ✓ досить проста схема документообігу, що значно пришвидшує розрахунки;
- ✓ покупець має змогу попередньо перевірити якість товарів, послуг чи робіт;
- ✓ можливість використання цієї форми розрахунків у разі нетоварних операцій.

Основні недоліки розрахунків платіжними дорученнями:

- відсутність гарантії платежу для постачальника;
- можливе затримання переказування коштів за платіжним дорученням відповідними банками чи розрахунковими структурами (розрахунковими палатами, РКЦ);
- постачальник може потрапити в залежність від покупця, який може зволікати з виписуванням платіжного доручення у зв'язку з відсутністю коштів на поточному рахунку, з неможливістю одержання позички в банку, тощо. Уникнути цього ризику можна передбаченням відповідних санкцій при укладенні договору.

1.2. Платіжна вимога-доручення — розрахунковий документ, що складається з двох частин:

- *верхня частина вимоги-доручення* оформляється одержувачем коштів як вимога постачальника до покупця оплатити надіслані йому комерційні документи на відвантажений товар і передається безпосередньо платнику не менше ніж у двох примірниках;

- у разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює її *нижню частину як доручення* своєму банку оплатити зазначені документи, перерахувавши гроші постачальникові і подає до банку, що його обслуговує (*схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.2*).

Це мало поширена форма розрахунків. Звичайно вона застосовується в розрахунках за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги. Вимогу-доручення виписує продавець і разом з комерційними документами пересилає безпосередньо покупцеві. Останній перевіряє одержані документи з метою виявлення дотримання продавцем умов договору і, якщо він погоджується здійснити оплату, дає відповідне розпорядження своєму банку прямо у вимозі-дорученні, подання якого в банк здійснюється в порядку та в строки, установлені для звичайних платіжних доручень.

Якщо платник відмовляється оплатити вимогу-доручення, то про це він повинен повідомити безпосередньо одержувача грошей в порядку та строки, зазначені в договорі, та вказати причини відмови. Причини несплати платником вимоги-доручення з'ясовуються безпосередньо між платником та одержувачем коштів.

Банк платника приймає вимогу-доручення *від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її одержувачем*. Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, що зазначена платником, перевищує суму, що є на рахунку платника.

Платіжні вимоги-доручення (у цьому розділі далі — вимога-доручення) можуть застосовуватися в розрахунках усіма учасниками безготівкових розрахунків.

Преваги розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

✓ досить проста схема документообігу;
✓ можливість здійснювати оплату проти документів, а не проти товару, що пришвидшує розрахунки.

Недоліки розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

➤ відсутність гарантії платежу;
➤ неможливість попередньо перевірити якість товару в разі проведення оплати проти документів.

1.3. Платіжна вимога — це *письмове доручення одержувача грошей своєму банку стягнути (інкасувати) вказану суму коштів з платника (боржника) і зарахувати на його рахунок*. Нині ця форма розрахунків застосовується лише в випадках безспірного стягнення та списання коштів без згоди (акцепту) з рахунків їх власників. *Такі випадки можуть передбачатися законами України, а також визначатися рішеннями суду, арбітражного суду, виконавчими написами нотаріусів.*

У всіх таких випадках стягувач коштів подає своєму банку платіжну вимогу, у якій має бути посилення на підставу платежу — назва і стаття закону, постанова суду тощо. Стягувач несе відповідальність за обґрунтованість і правильність посилення у платіжній вимозі на підставі для безспірного та безакцентного стягнення коштів з платника. Без чіткого та обґрунтованого зазначення таких підстав банк не приймає платіжної вимоги до виконання.

Списання коштів з рахунку боржника на підставі наказу про примусову сплату боргового зобов'язання банк оформляє *меморіальним ордером*. Наказ про примусову сплату боргового зобов'язання може бути пред'явлений до виконання протягом одного року з наступного дня після його видачі банком.

Розпорядження про примусове списання (стягнення) коштів стягувач оформляє на бланку платіжної вимоги не менше ніж у трьох примірниках. Платіжна вимога про примусове списання (стягнення) коштів на підставі виконавчого документа оформляється та подається державним виконавцем, а на списання податкового боргу за рішенням податкового органу — податковим органом.

Банк стягувача приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника — протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Платіжні вимоги оплачуються банком негайно, якщо основний рахунок платника і рахунок стягувача ведуться в одній установі банку і на цьому рахунку платника є достатня сума коштів. Якщо рахунки ведуться в різних установах банків, то платіж здійснюється по каналах міжбанківських розрахунків.

За відсутності чи недостатності коштів на рахунку платника банк приймає вимогу до виконання, сподіваючись, що до кінця операційного дня надійдуть гроші на рахунок платника. Якщо ж у цей термін не надійде достатньої суми грошей, то банк оплачує вимогу частково чи зовсім не оплачує, коли грошей на рахунок немає. Про це робиться напис на звороті платіжної вимоги і вона повертається отримувачу.

Платіжні вимоги також можуть застосовуватися для договірною списання грошей з рахунку платника.

Договірне списання може передбачатися в договорах між покупцем (платником) і продавцем (отримувачем), коли платник надає право одержувачу стягувати кошти з його рахунку та за його дорученням. Про таку угоду платник повідомляє своєму банку, який повинен обумовити своє право на списання коштів з рахунку платника на вимогу одержувача в договорі на розрахунково-касове обслуговування.

1.4. Меморіальний ордер — *розрахунковий документ, що складається банком для оформлення внутрішньобанківських операцій, операцій щодо списання коштів з рахунку платника, здійснення договірною списання коштів з рахунку свого клієнта на підставі письмового доручення або розпорядження стягувача про списання коштів з рахунку платника тощо.* Зокрема, меморіальний ордер використовується для

оформлення часткової оплати розрахункових документів, документального підтвердження розрахункових операцій, перерахування банком коштів при закритті акредитиву тощо.

Дата складання меморіального ордера має відповідати даті списання коштів з рахунку платника. Меморіальний ордер засвідчується підписами відповідального виконавця банку, який його оформив, і працівника, на якого покладено функції контролера, та відбитком штампа банку.

2. В основу чекової форми розрахунків покладено **розрахунковий чек** — платіжний документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банківській установі (банку-емітенту), яка веде його рахунок, сплатити чекодержателеві (пред'явникові чека) зазначену в чеку суму. Розрахунки чеками застосовуються, переважно, в платежах за отримані товари, виконані роботи, надані послуги, а також у деяких нетоварних платежах (схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.3). На практиці чеки доцільно застосовувати у внутрішньоміських розрахунках. Проте в Україні ця форма розрахунків розвинута слабо.

Оплата чеками є гарантованою, що забезпечується депонуванням (бронюванням) чекодавцем потрібної суми коштів на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» відповідних балансових рахунків (далі — аналітичний рахунок «Розрахунки чеками») у банку-емітенті. Заяву на депонування коштів платник подає банку одночасно з заявою на одержання чекової книжки.

Розрахункові чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку. Для цього разом із заявою на видачу чекової книжки чекодавець подає до банку-емітента платіжне доручення для перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками»

Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця. Виписуючи розрахункові чеки, чекодавець заповнює корінець до нього, у якому проставляється сума невикористаного ліміту. Кожний наступний чек може виписуватися тільки в межах наявного ліміту чекової книжки.

Слід зазначити, що *строк дії чекової книжки — один рік, розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, — три місяці з дати їх видачі.* День оформлення чекової книжки або розрахункового чека не враховується. Розрахункові чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються.

Строк дії невикористаної чекової книжки може продовжуватися за погодженням з банком-емітентом, про що він робить відповідну відмітку на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті), яка засвідчується підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку.

Чекова книжка може видаватися для розрахунків з будь-яким конкретним постачальником або з різними постачальниками. Розрахунковий чек із чекової книжки *пред'являється до оплати в банк чекоде-*

ржателя протягом 10 календарних днів (день виписки розрахункового чека не враховується). Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін розрахункового чека на готівку та отримувати здачу з суми чека готівкою.

Переваги чекової форми розрахунків:

✓ постачальник має гарантію оплати, оскільки покупець заздалегідь депонує кошти на окремому рахунку;

✓ покупець має право й змогу попередньо перевірити якість товару, виконаних робіт чи наданих послуг, позаяк чек виписують під час здійснення товарної операції;

✓ максимально наближені в часі поставка товару (виконання робіт, надання послуг) і момент платежу;

✓ її можуть використовувати як юридичні, так і фізичні особи.

Недоліки чекової форми розрахунків:

➤ вилучення коштів з обігу платника (чекодавця) у зв'язку з необхідністю їх депонування;

➤ досить ускладнений документообіг, особливо для банків, які ще не стали членами СЕП (системи електронних платежів).

3. Основою акредитивної форми розрахунків є акредитивна заява — розрахунковий документ, що являє собою письмове доручення платника банку забронювати певну суму грошей для оплати документів конкретного постачальника за відвантажений на його адресу і на певних умовах якийсь товар. Застосовується акредитивна форма переважно в міжміських і в міжнародних розрахунках, коли постачальник хоче забезпечити собі гарантію оплати поставленої продукції (*схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.4*). При акредитивній формі розрахунків банк-емітент за дорученням свого клієнта — заявника акредитива зобов'язаний:

✓ виконати платіж третій особі (*бенефіціару*) за поставлений товар, виконану роботу чи надані послуги;

✓ надати повноваження іншому банку (виконавчому) здійснити цей платіж.

Банк-емітент може відкривати такі **види акредитивів**:

1. *Залежно від способи гарантування платежу:*

• покритий або непокритий.

2. *Залежно від можливості змінювати умови акредитива:*

• *відкличний* — той, який можна змінити чи анулювати без попереднього погодження з постачальником;

• *безвідкличний* — той, який можна змінити чи анулювати тільки за погодженням з постачальником.

Це зазначається на кожному акредитиві. У разі відсутності такої позначки акредитив вважається безвідкличним.

Документи за акредитивом, що відповідають умовам акредитива та подані бенефіціаром і прийняті виконуючим банком до отримання останнім повідомлення про зміну умов або анулювання акредитива, підлягають оплаті. Прийняття часткових змін не дозволяється.

Порядок відкриття акредитива залежить від його виду. Проте за будь-якого акредитива банк-емітент мусить повідомити виконуючий банк про його відкриття, зазначивши вид, місце відкриття, умови акредитива та повноваження виконуючого банку щодо оплати розрахункових документів. Виконуючий банк повинен повідомити бенефіціара про відкриття акредитива для розрахунків з ним, про його вид та умови

Про відкриття та умови акредитива виконуючий (авізуючий) банк повідомляє бенефіціара (авізує акредитив) протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення від банку-емітента (авізуючого банку).

Одержавши таке повідомлення, бенефіціар відвантажує продукцію, виконує роботи чи послуги, після чого подає реєстр документів, передбачених умовами акредитива, виконуючому банку. Останній уважно перевіряє їх з погляду дотримання умов акредитива. Якщо у банку немає зауважень щодо оформлення документів бенефіціара і вони подані до закінчення строку акредитива, він бере їх до оплати.

При відкритті забезпеченого акредитива у виконуючому банку документи бенефіціара оплачуються негайно — з рахунку платника «Розрахунки акредитивами». У Разі використання забезпеченого акредитива в банку-емітенті розрахункові документи бенефіціара пересилаються в цей банк, де вони оплачуються з рахунку «Розрахунки акредитивами», і відповідна сума коштів перераховується виконуючому банку.

Реєстр документів за акредитивом складається та подається в банк, як правило, у чотирьох примірниках. Оскільки термін відкриття акредитиву прямо впливає на розмір відволікання коштів з обороту платника, останньому надається право встановлювати строк дії акредитива, проте не більше ніж 15 днів з дня відкриття, не враховуючи нормативного терміну пересилання документів між банками. У разі необхідності за поданням платника керівник банку-емітента може продовжити строк дії акредитива ще на 10 днів. Установлений строк вказується в заяві на акредитив, а про зміну його додатково повідомляють виконуючий банк і бенефіціара.

Преваги акредитивної форми розрахунків:

- ✓ постачальник має гарантію оплати;
- ✓ можна проконтролювати товарну операцію, якщо умовами договору передбачено відкриття акредитива з акцептом оплати уповноваженою особою.

Недоліки акредитивної форми оплати:

- відвернення коштів у разі відкриття всіх видів акредитивів (крім непокритого) з господарського обігу покупця;
- досить ускладнена схема документообігу;
- у разі затримки з відкриттям акредитива постачальник не відвантажує товар, що негативно позначається на його фінансовому стані.

4. В основу вексельної форми міжгосподарських безготівкових розрахунків покладено платіжний документ — комерційний вексель (Додаток 8).

Власник векселя (векселедержатель, постачальник, кредитор) має беззаперечне право вимагати від боржника (векселедавця, покупця)

сплатити вказану у векселі суму в зазначений у ньому термін. До розрахункового обслуговування клієнтів банку відносять операції з інкасування та доміциляції векселів, що більш докладно буде розглянуто в одній із наступних тем.

Інкасування векселів — це виконання банком за дорученням клієнтів — векселедержателів, зобов'язань щодо подання векселів і супровідних комерційних документів у строк платнику та одержання належних платежів (схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.5).

Переваги інкасування векселя для векселедержателя:

- банк може виконувати доручення клієнта дешевше й швидше завдяки тісним зв'язкам між банками та наявності висококваліфікованих кадрів;

- векселедержатель у разі інкасування векселя не має потреби стежити за термінами подання векселів до оплати.

Доміциляція векселя — це виконання банком доручення клієнта-векседавця оплатити векселі в особливому місці платежу, яке відрізняється від місцезнаходження (доміциль) особи, яка зазначена як платник за векселем. Відповідно, вексель, що підлягає оплаті в місці доміциляції, називається доміцильованим (схема документообігу наведена у розділі IV посібника, рис. 2.6).

Переваги доміцилювання векселів:

- векселедержатель має додаткову гарантію платежу;
- розрахунки прискорюються завдяки міжбанківським зв'язкам;
- платник за векселем не має потреби стежити за процедурою оплати векселів.

5. В основу розрахунків, що здійснюються за допомогою розрахункових документів в електронному вигляді покладено *платіжну картку*, що буде розглянуто в наступній темі.

Важливим етапом вивчення платіжної системи є розгляд міжбанківських розрахунків, які є обов'язковою передумовою міжгосподарських розрахунків, що здійснюються між економічними суб'єктами — клієнтами різних банків або різних філій одного банку.

Міжбанківські розрахунки — це система здійснення та регулювання грошових вимог та зобов'язань, які виникають між банками, їх філіями та клієнтами.

Для забезпечення міжбанківських розрахунків створюються спеціальні платіжні системи, які дозволяють здійснювати міжбанківські розрахунки відповідно до моделей та форм їх ведення.

Інструкцією про міжбанківські розрахунки передбачені такі *форми їх проведення*:

- 1) через Національну систему електронних платежів Національного банку України (СЕП НБУ) за кореспондентськими рахунками банків (філій) у територіальних управліннях Національного банку.);

- 2) через власну внутрішньобанківську платіжну систему (ВПС), що використовується в розрахунках між філіями багатofілійних банків або комбінацію систем ВПС і СЕП;

3) через двосторонні прямі кореспондентські відносини між банками-кореспондентами, шляхом відкриття кореспондентських рахунків ЛОРО, НОСТРО, які можуть установлюватися:

- між банками і Національним банком України;
- безпосередньо між банками.

Головним призначенням кожної з названих систем є якнайшвидше транспортування розрахункових документів між банками та переказування коштів від платника до одержувача. Для цього банки повинні відкривати один для одного особливі рахунки, які називаються кореспондентськими (коррахунками), та мати недорогу, швидкісну і надійну систему зв'язку для передавання інформації.

Відповідно до цього, основними принципами здійснення міжбанківських розрахунків є:

- ✓ підтримка банками своєї ліквідності (відповідно, наявності коштів на кореспондентських рахунках) на рівні, що забезпечує безперербійне, в повному обсязі, проведення розрахунків з іншими банками, особливо за платежами клієнтів;
- ✓ проведення контролю за правильністю здійснення міжбанківських розрахунків і проходження документів;
- ✓ проведення контролю за технологічними ризиками;
- ✓ встановлення кореспондентських відносин між банківськими установами.

Тим самим, важливою складовою міжбанківських розрахунків є **кореспондентські відносини** — договірні відносини між банками-кореспондентами, метою яких є здійснення платежів і розрахунків за дорученнями один одному на підставі **кореспондентських угод (договорів)** з відображенням їх на кореспондентських рахунках.

Відповідно, **кореспондентський рахунок** — це рахунок одного банку, відкритий в іншому банку. Коррахунки для банків мають таке саме значення, як поточні рахунки для господарських суб'єктів, а відкриття і ведення їх є обов'язковою передумовою здійснення міжбанківських розрахунків. Ведення коррахунків — важлива складова кореспондентських відносин між банками. В українській практиці використовуються коррахунки кількох видів:

- ✓ відкриті на взаємній основі, коли два банки (філії банків) відкривають їх один для одного;
- ✓ відкриті в односторонньому порядку, коли один банк відкриває тільки собі рахунок у другому банку. Такі рахунки відкривають, як правило, українські банки в іноземних або малі банки у великих банках-резидентах;
- ✓ відкриті банками другого рівня в територіальних управліннях НБУ. У практиці міжбанківських розрахунків через СЕП їх називають реальними коррахунками;
- **технічні коррахунки**, відкриті банкам — учасникам СЕП у регіональних розрахункових палатах;
- **клірингові рахунки**, що є різновидом коррахунків і відкриваються в клірингових центрах (розрахункових банках) для проведення заліку взаємних вимог між банками.

В свою чергу, коррахунки, відкриті в комерційних банках, підрозділяються на рахунки «ностро», «лоро».

«Ностро» називається рахунок, відкритий даним банком в іншому комерційному банку. Рахунок «ностро» відображається у банку-власника в активі, а в обслуговуючого банку-кореспондента — в пасиві балансу.

«Лоро» називається рахунок, відкритий у даному банку для іншого комерційного банку — його власника. Тому один і той самий коррахунок для банку-власника буде рахунком «ностро», а для обслуговуючого банку — рахунком «лоро». В обслуговуючого банку-кореспондента «лоро» відображається в пасиві балансу, а в банку-власника — в активі балансу.

Розглядаючи більш докладно види платіжних систем міжбанківських розрахунків, слід зазначити, що Україна створила досить надійну, оперативну та ефективну систему таких розрахунків — **Систему електронних платежів (СЄП)**. Це державна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами на всій території України в електронній формі.

Варто звернути увагу на *принципи, на основі яких функціонує СЄП*:

- ✓ усі операції здійснюються виключно у безпаперовій (електронній) формі;
- ✓ система є абсолютно закритою, тобто грошові кошти не можуть вийти з фінансового простору СЄП на жодній з її ділянок;
- ✓ оборот коштів у системі здійснюється за принципом «брутто», коли кожен платіж відображається на коррахунку учасника СЄП;
- ✓ ініціатива проведення платежу належить банку-платнику, який дебетує свій рахунок;
- ✓ виконання платіжних доручень платника з його коррахунку здійснюється в черговості їх календарного надходження в СЄП і в межах наявних на рахунок коштів;
- ✓ платежі здійснюються в режимі реального часу;
- ✓ зарахування коштів одержувачу здійснюється тільки після списання їх з коррахунку банку, що обслуговує платника, і надходження на коррахунок обслуговуючого його банку.

Тож дотримання цих принципів позбавляють СЄП кредитного ризику і забезпечують їх високу ліквідність.

Структурна побудова СЄП:

1. *На верхньому рівні* функціонують операційне управління НБУ, центральна розрахункова палата (ЦРП) разом з програмно-технічним комплексом АРМ-1, засобами захисту інформації та електронної пошти. Елементи СЄП верхнього рівня забезпечують функціонування системи загалом: балансування міжрегіональних платіжних оборотів, захист системи від несанкціонованого втручання, усунення аварійних ситуацій, синхронізація основних операцій учасників системи тощо.

2. *Середній рівень* — це територіальні управління НБУ, регіональні розрахункові палати (РРП) разом з програмно-технічним комплексом

АРМ-2, засобами захисту інформації та електронної пошти. Елементи СЕП середнього рівня забезпечують функціонування системи в окремому регіоні: ведення технічних та реальних коррахунків банків — учасників СЕП; приймання, обробку та управління платіжних документів банків — учасників СЕП та інших РРП; передавання підсумків технічних коррахунків банків-учасників на кінець робочого дня у територіальне управління НБУ для відображення по їх реальних коррахунках тощо.

3. *На нижньому рівні* перебувають комерційні банки, їхні філії — учасники СЕП разом із власною електронною системою автоматизації (САБ), програмно-технічним комплексом АРМ-3, засобами захисту інформації та електронної пошти. Елементи СЕП на нижньому рівні забезпечують початкові технологічні процеси функціонування всієї системи: підготовки та перевірку пакетів електронних розрахункових документів, передавання їх у систему (до РРП через АРМ-2); одержання розрахункових документів від РРП та введення їх у систему автоматизації банку (САБ).

Програмно-технологічна структура СЕП НБУ включає такі основні компоненти:

1. Програмно-технічні комплекси СЕП, які побудовано за трирівневим принципом: АРМ-3; АРМ-2; АРМ-1.

2. Програмні засоби електронного зв'язку, в основу яких покладено *електронні розрахункові документи*, які у межах банківського дня у СЕП набувають вигляду окремих файлів, що формують архів, пошук інформації в якому здійснюється інформаційною пошуковою системою НБУ.

3. Апаратно-програмні засоби захисту інформації, в основу яких покладено *електронний цифровий підпис*.

У цілому, у СЕП упроваджено сім моделей обслуговування банків (філій) за консолідованим кореспондентським рахунком та інформаційну модель (модель 0), які враховують специфіку роботи та потреби банків. Усі моделі використовуються лише при виконанні міжбанківських розрахунків у гривні.

Розрахунки за результатами клірингу в певній платіжній системі здійснюються розрахунковим банком, що обслуговує цю систему, згідно з правилами платіжної системи і взаємними угодами між її учасниками.

Порядок виконання розрахунків за результатами клірингу регламентується відповідними документами розрахункового банку, узгодженими з операційними правилами платіжної системи щодо виконання клірингових та розрахункових операцій, і має відповідати вимогам чинного законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України.

Для здійснення міжнародних розрахунків уповноважені банки утворюють робоче місце обробки платіжних документів у форматі S.W.I.F.T. — програмного комплексу банку — учасника СЕП, що надає банку можливість обмінюватися через мультивалютний режим функці-

онування СЕП із Центром міждержавних розрахунків НБУ платіжними документами, призначеними для подальшого транспортування в міжнародну платіжну мережу S.W.I.F.T.

Тобто, однією з додаткових можливостей СЕП є організація розрахунків з іноземними банками через механізм «шлюзових» банків. *«Шлюзовим» є банк — учасник СЕП, який:*

- ✓ є власником (або учасником) системи міжбанківських розрахунків, відмінної від СЕП;
- ✓ уклав угоду з власником цієї платіжної системи про виконання ним платіжних трансакцій від імені інших банків;
- ✓ бере на себе зобов'язання виконувати платежі між банками — резидента-країни та абонентами цієї платіжної системи.

Зараз у СЕП є два типових зразки організації «шлюзових» банків.

Перший — *шлюз до «SWIFT»*, за яким «Шлюзовий» банк є абонентом «SWIFT». Другий — *шлюз до систем країн СНД*. На відміну від SWIFT, який є всесвітньою мережею, кожна платіжна система конкретного банку СНД має визначений список абонентів, до яких додається список усіх субкореспондентів «шлюзових» банків, з якими можливий обмін платіжними документами. Крім того, «шлюзовий» банк повинен мати свій коррахунок в одному з регіональних управлінь. Це дає змогу «шлюзовому» банку бути учасником СЕП за загальними правилами, а НБУ — контролювати переміщення коштів за межі України. Платіжні документи, якими обмінюється банк — учасник СЕП із «шлюзовим» банком, містять додаткову інформацію про те, кому саме з субкореспондентів «шлюзового» банку спрямовано документ.

На наступному етапі розгляду теми, варто звернути увагу на особливості **роботи платіжних систем, що обслуговують філії комерційних банків**. А саме, за наявності в комерційного банку філії виникає проблема виходу в СЕП для кожної з них. Він може бути:

1) *безпосереднім*, коли кожна філія має прямий вихід у СЕП, де їй відкривається самостійний технічний коррахунок і розрахункова діяльність її здійснюється незалежно від головного офісу банку;

2) *опосередкованим*, коли вихід у СЕП має тільки головний банк, а всі його складові установи (філії) здійснюють розрахунки через коррахунки головного банку. У цьому разі банку потрібно створювати свою **власну внутрішньобанківську платіжну систему (ВПС)**.

Забезпечує діяльність ВПС головний розрахунковий центр комерційного банку (ГРЦ), який:

✓ веде субкореспондентські рахунки для кожної філії банку, за якими самостійно здійснює міжфілійні платежі всередині банку, а також відображає платіжні обороти філій з іншими банками, що здійснюються через СЕП;

✓ приймає всі початкові платіжні документи від філії банку, сортує їх на внутрішньобанківські і на позабанківські, які включає в загальний пакет початкових платежів головного банку і направляє через АРМ-3 в СЕП для оплати через консолідований коррахунок банку;

✓ після надходження від СЕП оплачених документів ГРЦ сортує їх по філіях і заносить суми документів на їхні субкоррахунки.

Створення ВПС потребує значних витрат на забезпечення філії програмно-технічними засобами та підтримки технологічного процесу. Тому такі системи доцільно створювати у великих банках, що мають багато філій і добрий фінансовий стан.

ВПС успішно функціонують у таких банках, як ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль», Пат АБ «Приватбанк» тощо. ВПС цих банків гарантують швидкість, надійність, безпечність та ефективність розрахунків на рівні, який забезпечує СЕП. У малих банках створювати власні ВПС поки що не ефективно.

Важливою складовою міжбанківських розрахунків є **прямі кореспондентські відносини** — договірні відносини між банками-кореспондентами, метою яких є прискорення здійснення платежів і розрахунків за дорученнями один одному на підставі кореспондентських угод (договорів) з відображенням їх на кореспондентських рахунках.

Кореспондентські відносини між банками можуть виникати не лише в межах однієї країни, а й з іноземними банками. Цей вид кореспондентських відносин в основному характерний для міждержавних розрахунків.

Для встановлення кореспондентських відносин з іноземним банком банківській установі необхідно отримати генеральну ліцензію в центральному банку (НБУ).

Банківські установи, які встановили між собою кореспондентські відносини, називаються банками-кореспондентами, і відкривають кореспондентські рахунки типу НОСТРО і ЛОРО, після отримання відповідного письмового дозволу НБУ.

Прямі кореспондентські відносини між банками встановлюються у виняткових випадках, а саме:

1) за умови, якщо проведення банківських операції мають постійний характер.

2) можуть бути використані для надання банками-кореспондентами один одному послуг з управління активами, надання кредитів тощо.

3) банки-кореспонденти можуть розміщувати один в одного депозити, видавати один одному кредити, а також співпрацювати у видачі великих позик цінним клієнтам.

До запровадження кореспондентських відносин банківська установа повинна виконати такі операції:

- визначити рейтинг банку за інформацією, що публікується незалежними міжнародними агенціями;

- визначити, чи достатній перелік послуг, що пропонується банком-кореспондентом;

- термін виконання операцій, умови та тарифи банку;

- порівняти з альтернативними банками відсоткові ставки за депозитами, можливість розміщення «коротких» коштів.

Залежно від домовленості банків-кореспондентів щодо ведення рахунків (їх відкриття, закриття, списання і зарахування коштів, надання

виписок і т. д.) можуть стягуватися *комісійні*. Це визначається характером взаємовідносин між банками, активністю використання рахунків і залишків на них.

Крім основного коррахунку в банках можуть відкриватися спеціальні коррахунки для здійснення окремих операцій як в національній, так і в іноземній валюті.

В процесі кореспондентських відносин банки-кореспонденти повідомляють один одного про здійснені операції. Для цього використовуються *авізо*, що є офіційним повідомленням про виконання розрахункових операцій, направленим одним банком іншому. Банки надсилають авізо кореспондентам і клієнтам про дебетові й кредитові обороти за рахунками, про залишки коштів за рахунками, про розрахункові операції (виплату переказів, відкриття акредитива, виставлення чеків або інших розрахунково-платіжних документів тощо).

У банківській установі з метою зменшення ризиків може запроваджуватись максимальна сума залишку за коррахунком.

В уповноважених банках України банкам-кореспондентам, які є нерезидентами, можуть встановлюватися кореспондентські рахунки у гривнях. Перелік операцій, що здійснюються за цими рахунками, обмежено валютним законодавством України.

У цілому, слід пам'ятати, що прямі кореспондентські відносини мають суттєвий **недолік**: вони *знижують ресурсне обмеження на депозитну емісію комерційних банків*. Тому об'єктивно в розрахунках між вітчизняними банками найширше використовують розрахунки через систему електронних платежів НБУ

6.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 10

Питання для обговорення

1. Суть і принципи організації безготівкових розрахунків.
2. Системи і законодавча база розрахунків в Україні.
3. Порядок відкриття і ведення банківських рахунків.

Практичне заняття 11

Питання для обговорення

1. Форми та способи безготівкових розрахунків, сфера використання і порядок проведення розрахункових операцій.
2. Особливості оформлення розрахункових документів та порядок їх приймання і виконання банками.
3. Особливості розрахунків за допомогою систем дистанційного обслуговування.

Практичне заняття 12

Питання для обговорення

1. Порядок здійснення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів (СЕП).
2. Особливості здійснення міжбанківських розрахунків через інші системи:
 - внутрішньобанківську платіжну систему;
 - міжнародні системи електронних розрахунків;
 - двосторонні прямі кореспондентські відносини.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Призначення та принципи організації платіжної системи країни.
2. Порядок відкриття, обслуговування та закриття всіх видів рахунків у банках.
3. Порядок документообігу при всіх формах безготівкових розрахунків, що застосовуються в Україні.
4. Сутність і призначення Системи електронних платежів НБУ.

Література: 3, 4, 8, 12, 15, 25, 31, 40.

ТЕМА 7. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ГОТІВКОЮ

7.1. Змістовні поради до теми 7

Під час вивчення даної теми студенти повинні засвоїти суть і принципи організації готівкових грошових розрахунків. Увагу варто зосередити на касовій діяльності банку, зокрема на порядок приймання і видачі готівки з каси, оформлення відповідних касових операцій та визначення касових оборотів банків і емісійного результату. Цікавим буде дослідження особливостей регулювання обігу готівки в Україні.

Готівка як одна з форм грошей має істотні відмінності порівняно з безготівковими грошима, що спричинює значну специфіку їх обороту. Готівкові гроші здійснюють свій оборот поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини між економічними суб'єктами. Саме у сфері готівкового обігу відбувається кінцева реалізація створених в народному господарстві товарів, перевіряється якість зв'язку між суспільним виробництвом та особистим споживанням. Тому від стану готівково-грошового обігу багато в чому залежить нормальний обіг грошей в країні, стійкість їх купівельної спроможності.

У цілому, під **готівковим обігом** розуміють обіг у готівковій формі законних платіжних засобів (банкнот та розмінної монети), які обслуговують потреби економіки країни.

Значимість готівкового обігу визначає наступні *основні завдання установ банків в його організації*:

- ✓ повне і своєчасне забезпечення потреб економіки в готівкових коштах;
- ✓ забезпечення своєчасної видачі готівки підприємствам і підприємцям на оплату праці, пенсій, допомоги та на інші цілі;
- ✓ створення умов для залучення готівки до кас банків;
- ✓ сприяння скороченню використання готівки в розрахунках за товари і послуги шляхом упровадження прогресивних форм безготівкових розрахунків.

Відповідно до вказаних вище завдань та діючих в Україні законодавчих і нормативних вимог встановлено основні *принципи організації готівкових грошових розрахунків*:

✓ підприємства можуть витратити частину готівкової виручки на поточні платежі;

✓ юридичні особи мають право тримати готівку у себе тільки в межах ліміту каси, встановленого відповідними установами банків. *Розмір ліміту* визначається банком на підставі заяви-розрахунку, поданої клієнтом, з урахуванням *режиму роботи підприємства, його віддаленості від банку, розміру касових оборотів, порядку здавання виручки в банк тощо*;

- підприємствам, які мають постійну готівкову виручку із щоденним здаванням її в банк, *ліміт каси встановлюється на рівні, що забезпечить йому нормальну роботу на початку наступного робочого дня*. Усім іншим підприємствам ліміт каси може встановлюватися *на рівні середньоденного надходження виручки або середньоденного витрачання виручки за три попередні місяці*;

- селянські (фермерські) господарства самостійно визначають ліміт каси, повідомляють його обслуговуючим установам банків;

- *ліміти каси не встановлюються індивідуальним підприємцям*.

- наявна у підприємства готівка понад ліміт каси може бути здана в установу банку, у якій відкрито основний чи додатковий поточний рахунок:

- через прибуткову денну чи вечірню касу;
- через інкасаторів НБУ чи комерційного банку;
- через підприємство зв'язку, якщо установа банку розташована в іншому населеному пункті.

Установи банків та податкові органи здійснюють контроль за дотриманням підприємствами лімітів залишку грошей у касах та за своєчасним і повним оприбуткуванням готівки в касах зі стягуванням штрафів за виявлені порушення. Зокрема, перевіряються дотримання встановлених лімітів зберігання готівки в касах підприємств тощо.

Важливим елементом організації готівкового обігу є регламентація **касових операцій банків**, які пов'язані з обслуговуванням готівкового обігу і полягають у прийманні готівки від клієнтів, зарахуванні її на рахунки, збереженні прийнятих коштів та видачі готівки на вимогу клієн-

тів. Касові операції є базовими, комісійно-посередницькими банківськими операціями. Банк може здійснювати такі операції тільки після одержання банківської ліцензії Національного банку України.

До касових операцій банку відносять:

➤ приймання готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на їхні власні рахунки та рахунки інших юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку;

➤ видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їхніх рахунків за видатковими касовими документами через касу банку або із застосуванням платіжних карток з їхніх рахунків чи відповідного рахунку банку через його касу або банкомати

➤ валютно-обмінні операції;

➤ операції з банківськими металами.

➤ вилучення з обігу сумнівних банкнот/монет і надсилання їх на дослідження; обмін клієнтам непридатних для обігу банкнот/монет національної валюти на придатні.

До окремих касових операцій банку також відносять:

✓ експертизу банкнот, пов'язану з визначенням справжності банкнот, їх платіжності та ступеня зносу;

✓ обробку готівки щодо формування банкнот у стандартну упаковку з єдиним для всіх банків оформленням, на якому зазначається назва банку, хто персонально формував упаковку, номінал та кількість банкнот, сума, дата.

Касове обслуговування клієнтів здійснюється банками через спеціальний підрозділ — операційну касу, у складі якої можуть створюватися кілька окремих кас: прибуткова, видаткова, вечірня, обмінні каси, каса перерахунку, а також обов'язково створюється сховище, яке обладнується згідно з установленими НБУ вимогами.

1. Прибуткові каси (при невеликому обсязі операцій — *прибутково-видаткові*). Здійснюють приймання готівки від клієнтів: протягом операційного дня банку (*денна каса*) та після закінчення операційного (кошти на рахунок зараховуються наступного дня) — *вечірня каса*. У тому разі, якщо установа банку здійснює інкасацію виручки клієнтів силами інкасаторського апарату, який дозволяє перераховувати вміст інкасаторських сумок відкриваються *каси перерахунку*.

Приймання готівки в національній валюті від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами:

• за «об'явою на внесення готівки» від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних осіб — на поточні, вкладні (депозитні) рахунки, а також від юридичних та фізичних осіб — на рахунки інших юридичних або фізичних осіб (Додаток 9);

• *прибутковим касовим ордером* від працівників банку за внутрішньо-банківськими операціями (Додаток 10);

• *документами, установленими відповідною платіжною системою*, від фізичних і юридичних осіб — для відправлення переказу та виплати його отримувачу готівкою в національній валюті.

- *рахунками на сплату платежів від фізичних осіб на користь юридичних осіб*

На суму фактично одержаних від представника клієнта грошей йому видається *квитанція про внесення готівки*.

2. Видаткові каси, з яких здійснюється видача готівки тільки протягом операційного дня банку за грошовими чеками;

З каси банку *готівка в національній валюті видається за такими видатковими документами*:

- *за грошовими чеками* юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям із зазначенням цільового призначення одержаної готівки. При цьому, під грошовим чеком розуміють письмове розпорядження власника рахунку (юридичної особи) обслуговуючому банку про видачу готівкової певної суми грошей уповноваженим особам (касирам). Гроші видаються особі, яка вказана у грошовому чеку, під її підпис на звороті чека. Крім інших реквізитів, у грошовому чеку клієнт зазначає, з якою метою він одержує готівку. *Чек дійсний протягом десяти днів*;

- *за документом на отримання переказу готівкою* в національній валюті, установленим відповідною платіжною системою, фізичним і юридичним особам;

- *за видатковим касовим ордером встановленої форми* працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями, а також фізичним особам з їхніх поточних чи ощадних рахунків; індивідуальним позичальникам одержані ними позички та іншими (Додаток 11).

Видача готівки в іноземній валюті здійснюється за такими видатковими документами:

- *за заявою на видачу готівки*:

- юридичним особам та підприємцям з їх поточних рахунків на цілі, передбачені нормативно-правовими актами;

- фізичним особам з їх поточних, вкладних (деPOSITНИХ) рахунків та переказу без відкриття рахунку;

- *за видатковим касовим ордером* працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями;

- *за документами на отримання переказу в готівковій формі*, установленими відповідною платіжною системою, фізичним особам

Необхідно також скласти уявлення про організацію роботи касового підрозділу банку, зокрема про порядок приймання банками готівки та порядок її видачі.

Структуру операційної каси та чисельність касових працівників, а також потребу встановлення банкоматів банк визначає самостійно. Робочі місця касових працівників, які здійснюють приймання та оброблення готівки, мають бути обладнані приладами для контролю захисних елементів банкнот. Крім того, *робоче місце з приймання готівки має бути обладнане так, щоб клієнт міг спостерігати за перерахуванням готівки*.

Варто відмітити, що операції з приймання та видачі готівки можуть здійснюватись також за допомогою банківських ідентифікаційних карток та банківських автоматів.

Банкомат — це пристрій для автоматизованого касового самообслуговування клієнтів. *Банкомати включаються в систему автоматизації банків і застосовуються з метою:*

- скорочення поточних витрат банку на ведення касових операцій;
- розширення спектра банківських послуг клієнтів;
- розширення частки банку на ринку роздрібних послуг.

Цікаво, що *сучасні банкомати можуть виконувати такі операції:*

- ✓ інформувати клієнтів про стан їхніх рахунків;
- ✓ видавати готівку з рахунків;
- ✓ приймати готівку для розміщення на рахунок клієнта;
- ✓ приймати готівку для погашення позичок;
- ✓ приймати доручення про переведення грошей з одного рахунку клієнта на інший тощо.

Надання банкоматами зазначених послуг здійснюється за допомогою пластикових ідентифікаційних карток та ПІН-кодів клієнтів. Після кожної операції банкомат видає клієнту квитанцію з повною її характеристикою (сума, час, порядковий номер, вид операції, назва банку тощо).

Використання банкоматів у касовому обслуговуванні пов'язане з підвищеним ризиком, особливо якщо вони розміщені поза приміщеннями банку. Тому банкомати настроюються так, щоб посилити безпеку здійснюваних операцій. Якщо клієнт не може «ввійти» в банкомат за певну кількість спроб (наприклад дві) чи «спілкується» з ним довше встановленого часу (наприклад 2,5 хвилини), банкомат конфіскує пластикову картку.

Для успішного розвитку цього нетрадиційного для України виду банківських послуг важливо, щоб банки чітко і своєчасно забезпечували банкомати готівкою та підтримували їх у робочому стані. *Тому банки, що вирішили запроваджувати банкомати, повинні розробити дійову систему функціонального та сервісного їх обслуговування.* Порядок забезпечення банкоматів готівкою визначений Інструкцією з організації емісійно-касової роботи в установах банків, затвердженою Правлінням НБУ.

У цілому, банк самостійно визначає перелік касових операцій та інших послуг, які пропонуються клієнтам, якщо інше не регламентується законодавчими актами. Роботу операційної каси з обслуговування клієнтів банк організовує протягом операційного часу та відповідно до внутрішніх правил банку в післяопераційний час.

При вивченні даної теми варто також звернути увагу на забезпечення касової роботи банку, забезпечення банків зразками банкнот та їх зберігання, механізм передавання готівки банками своїм філіям (відділенням), а також між банками. Крім цього, треба розглянути особливості формування та пакування банкнот та монет національної валюти.

Готівка та інші цінності банку мають зберігатися у сховищах цінностей. Усі готівкові кошти та інші цінності, що надійшли в операційну касу і не були в той самий день видані з банку, наприкінці дня поміщаються у сховище. *За забезпечення схоронності грошей та інших цінностей у сховищі відповідальність несуть керівник, головний бухгал-*

лтер та завідувач каси банку. Порядок передавання грошей та інших цінностей до сховища, розміщення і зберігання їх там, доступу в сховище посадових осіб банку, винесення грошей зі сховища, перевірки залишків цінностей у сховищі та інші процедури чітко визначені НБУ в Інструкції «Про ведення касових операцій банками в Україні».

Дотримання банками вимог цієї інструкції сприяє схоронності готівкових коштів та поліпшенню касового обслуговування клієнтів.

Важлива роль касових операцій у діяльності банківської системи зумовлює необхідність їх централізованого регулювання. З метою його здійснення НБУ визначив *основні вимоги до організації банками касового обслуговування клієнтів*:

- ✓ дотримання норм чинного законодавства та вимог нормативних актів НБУ щодо організації готівкового обороту;

- ✓ прогнозування установами НБУ готівкового обігу відповідно до вимог основних засад грошово-кредитної політики та контроль за дотриманням прогнозних показників;

- ✓ повне і своєчасне забезпечення потреб економіки в готівкових коштах;

- ✓ своєчасна видача установами банків готівки в межах наявних на рахунках цілі, попередньо визначені клієнтами в їх грошових чеках;

- ✓ створення умов для залучення готівки до кас банків та сприяння скороченню готівкових платежів у розрахунках за товари і послуги.

Банківські касові операції ґрунтуються на організаційних заходах, пов'язаних з регулюванням готівкового обігу. Основно таких заходів є складання прогнозних розрахунків касових оборотів та організація контролю за виконанням прогнозних показників з надходжень і видач готівки; розроблення календаря видач готівки за днями місяця і за окремими клієнтами; установа для кожного клієнта ліміту залишку каси; визначення строків та порядку інкасації виручки для організацій торгівлі та сфери послуг тощо.

Згідно з цими заходами кожний клієнт банку для одержання касових послуг повинен попередньо:

- розробити і подати банку прогнозний розрахунок своїх касових оборотів на квартал (якщо банк складає свій прогноз касових оборотів);

- повідомити банку визначений день одержання готівки на виплату заробітної плати та інші платежі;

- подати банку розрахунок ліміту й одержати встановлений йому ліміт залишку каси;

- подати прізвище особи, відповідальної за одержання і доставку готівки з банку, та спосіб її транспортування;

- обладнати окреме приміщення для здійснення операцій з готівкою (касу).

Прогнозні розрахунки касових оборотів по Україні в цілому складається Національним банком у розрізі регіонів, а по регіонах — територіальними управліннями Національного банку на квартал із розподілом за місяцями.

Комерційні банки для визначення потреби в готівці можуть використовувати методику прогнозних розрахунків касових оборотів за окремими статтями, яка пропонується для територіальних управлінь Національного банку. Це дозволить їм управляти своєю касовою готівкою. Якщо ж банк не розробляє такого прогнозного розрахунку, то він може скористатися даними календаря видачі готівки на відповідний місяць, своїх звітів про касові обороти в попередні місяці і декади та іншими даними для визначення своїх потреб у підкріпленні операційної каси.

Приклад складання прогнозних розрахунків касових оборотів наведено у табл. 7.1, дані якої свідчать, що надходження в касу банку готівкових коштів від клієнтів (3 478,2 тис. грн) менше, ніж видача клієнтам готівки із каси (4 489,4 тис. грн). Вказана нестача готівкових коштів покривається за рахунок купівлі коштів в НБУ та інших банків.

Таблиця 7.1

КАСОВІ ОБОРОТИ БАНКУ

Статті надходжень і видатків	Касові обороти	
	Сума, млн грн	Питома вага, %
1	2	3
Залишок операційної каси в банку на початок звітного періоду	321,4	
Надходження готівки клієнтських коштів: виручки, на рахунках по вкладам, від продажу ін. валюти, цінних паперів тощо	3478,2	67,3
Надходження в операційну касу установ комерційних банків з оборотної каси установ НБУ, з кас інших установ банків	1350,0	26,1
Надходження в операційну касу банку від його безбалансових підрозділів	336,9	6,6
<i>Усього надходжень</i>	<i>5165,1</i>	<i>100,0</i>
Баланс	5486,5	
<i>Видача готівки клієнтам (на оплату праці, закупівлі с/г продукції)</i>	<i>4489,4</i>	<i>87,9</i>
Пересилання з операційної каси установи комерційного банку до його безбалансових підрозділів	308,0	6,0
Пересилання установами комерційних банків до оборотної каси установ НБУ, до кас інших установ банків	310,0	6,1
<i>Усього, видача</i>	<i>5107,4</i>	<i>100,0</i>
Залишок операційної каси банку на кінець звітного періоду	379,1	
Баланс	5486,5	

У таких прогнозних розрахунках *приходна частина касових оборотів*, переважно, враховує надходження торговельної виручки від клієнтів банку, а *видаткова* — відповідно, видачу готівки на виплати, пов'язані з оплатою праці працівників, пенсій, стипендій тощо.

При цьому, для регулювання касових ресурсів установи банків та визначення прогнозованої видаткової частини касових оборотів складають *календар видачі заробітної плати*, до якого включаються всі суми заробітної плати, премій, постійних надбавок, інших видів оплати праці, які виплачуються готівкою з кас банку щодо всіх підприємств, що ними обслуговуються. Він складається на основі одержаних від підприємств (включаючи установи та організації, що обслуговуються органами Державного казначейства України) *календарів видачі заробітної плати*, до якого підприємство включає основну та додаткову заробітну плату, інші заохочувальні та компенсаційні виплати. У цілому, *результатами прогнозного розрахунку касових оборотів може бути:*

1) *перевищення приходної частини прогнозного розрахунку над видатковою* означає, що до кас комерційного банку надійде грошей більше, ніж необхідно для забезпечення потреб в готівці. Отже, сума касової готівки банку на кінець кварталу збільшиться порівняно із сумою готівки на початок кварталу;

2) *перевищення видаткової частини над приходною* означає, що до кас банку надходить грошей менше, ніж необхідно видати за квартал. Для забезпечення прогнозованої потреби в готівці, банку необхідно використовувати залишки касової готівки на початок кварталу, або *виникає потреба у підкріпленні каси*, яке задовольняють територіальні управління НБУ.

Підкріплення операційних кас банків здійснюється з оборотних кас регіональних установ НБУ за платіжними дорученнями, поданими їм установами банків. Указана в дорученні сума готівки списується з коррахунку установи комерційного банку і видається їй у той самий день. При цьому, комерційні банки отримують в територіальних управліннях НБУ готівку на підкріплення каси за грошовим чеком. При видачі грошей на відповідну суму за чеком зменшується розмір залишку на кореспондентському рахунку банку.

Касове обслуговування комерційних банків здійснюється управліннями НБУ на основі укладених між ними угод за плату в процентах від суми виданої готівки. Установи комерційних банків, які мають надлишки готівки в касі, можуть здати її в оборотну касу регіональної установи НБУ або продати іншій банківській установі, яка має потребу в підкріпленні кас.

Найвні запаси зношених банкнот установа банку може обміняти у регіональній установі НБУ на придатні або здати їй для зарахування на свій коррахунок. *Обмін зношених банкнот здійснюється безоплатно.*

Важливу роль у забезпеченні касової діяльності комерційних банків відіграють інкасація готівки від клієнтів банків та перевезення грошових цінностей між установами банків. Спосіб інкасації своєї готівки кожне підприємство вибирає самостійно з тих, які встановлені НБУ.

Інкасація може здійснюватися:

- ✓ самостійно підприємством (самоносом); через інкасаторів НБУ;
- ✓ через інкасаторів комерційного банку; через підприємства поштового зв'язку;
- ✓ через Державну службу охорони при МВС України.

Вибір конкретного способу інкасації залежить від інкасованої суми готівки, від віддаленості клієнта від його банку, від наявності у банку даного підприємства своєї інкасаторської служби тощо.

Своєчасне касове обслуговування клієнтів вимагає від банків значних обсягів перевезення грошей (банкнот, монети, іноземної валюти). Виконання подібних перевезень грошей покладено на службу інкасації НБУ, яка здійснює їх для окремих банків за заздалегідь укладеними договорами і за певну оплату.

7.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 13

Питання для обговорення

1. Суть і принципи організації готівкових грошових розрахунків.
2. Види та порядок оформлення касових операцій.
3. Приймання та видача готівки з каси банку.

Практичне заняття 14

Питання для обговорення

1. Забезпечення касової діяльності банку.
2. Визначення касових оборотів банків та емісійного результату.
3. Особливості регулювання обігу готівки в Україні.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Специфіка обороту готівки та місце банків у його забезпеченні.
2. Сутність і роль касових операцій банку.
3. Порядок організації роботи касового підрозділу банку.
4. Правила приймання та видачі готівки банками.
5. Порядок здійснення інкасації готівки клієнтами банків.
6. Порядок визначення емісійного результату.

Література: 1, 6, 10, 17, 27, 30, 34.

ТЕМА 8. ОПЕРАЦІЇ БАНКУ З ПЛАСТИКОВИМИ КАРТКАМИ

8.1. Змістовні поради до теми 8

Розгляд теми необхідно починати з вивчення поняття та класифікації банківських платіжних карток, механізму здійснення операцій банку із застосуванням платіжних карток. Студентам варто також розглянути технологію безготівкових розрахунків з використанням платіжних карток, механізм здійснення розрахунків при купівлі товару з використанням платіжних карток, порядок операцій еквайрінгу та розрахунків платіжними картками за кліринговою схемою міжбанківських розрахунків. Особливої уваги потребує визначення особливостей впровадження Національної платіжної системи масових електронних платежів.

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для:

1) ініціювання переказування коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, переказування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб,

2) отримання готівки в касах банків, у торговців і в банкоматах,

3) здійснення інших операцій, передбачених договором між банком і клієнтом.

Основна функція платіжної картки — забезпечення ідентифікації особи, що її використовує, як суб'єкта платіжної системи. Для цього на пластикову картку наносяться логотипи банку-емітента і платіжної системи, що обслуговує картку, ім'я власника картки, номер його рахунку, строк дії картки. Крім цього на картці може бути фотокартка власника і його підпис.

Глибшому усвідомленню самого поняття «платіжна картка» та механізму її функціонування сприяє класифікація платіжних карток за різними ознаками, а саме: типом платіжної системи, характером власника, типом носія, методом нанесення ідентифікаційних даних на картку, ступенем пільг користувачів, умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток та ін.

Класифікація пластикових карток:

1) За цільовим призначенням виділяють:

- банківські (іноді їх називають платіжними);

- ідентифікаційні, які призначені для регулювання доступу співробітників в окремі приміщення чи доступу до здійснення певних операцій на устаткуванні;

- клубні та дисконтні, що випускаються окремими організаціями, асоціаціями, клубами і поширюються серед членів цих організацій.

2) Залежно від типу платіжної системи виокремлюють платіжні картки

- локальні, які діють на території однієї країни (внутрішньодержавні), одного регіону чи одного банку;
- картки міжнародних платіжних систем функціонують на території двох і більше країн

3) За характером власника розрізняють:

- індивідуальні (особисті) платіжні картки, емітовані тільки на ім'я клієнта — фізичної особи, що не є суб'єктом підприємницької діяльності;
- корпоративні платіжні картки дають змогу її держателю здійснювати операції за картрахунком юридичної особи або фізичної особи-підприємця.

4) За типом носія ідентифікаційної інформації розрізняють:

- платіжні картки з магнітною смужкою, що дає змогу зберігати інформацію, призначену для ідентифікації картки та не містить інформації про суму, що знаходиться на ній;
- платіжні картки з мікросхемою або смарт-картки, на яких розміщені інтегральні мікросхеми-чіпи, що є носіями та обробниками інформації, у тому числі про суми, що знаходяться на них;
- суміщені платіжні картки.

5) За методом нанесення ідентифікаційних даних на картку вони поділяються на:

- ембосовані, коли інформація ембосується (витискається) на картці спеціальним апаратом (ембосером);
- неембосовані, коли інформація друкується (випалюється) на картці, і ці картки, як правило, призначені тільки для електронного використання.

6) За ступенем пільг для користувачів (категорій клієнтів) :

- стандартні, призначені для пересічного клієнта, зокрема для одержання заробітної плати, оплати товарів. До стандартних відносять, зокрема: Visa Elektron, MasterCard тощо;
- класичні (бізнес) картки, держателі яких користуються низкою додаткових послуг, наприклад, VISA Business;
- золоті (Gold) — елітні картки, що підтримують елітний статус, зокрема, MasterCard Gold;

7) Залежно від умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток, виділяють:

- дебетові картки, за допомогою яких їх власник може оплачувати придбання товарів і послуг, а також одержувати готівку в банкоматах тільки в межах суми, що знаходив на картрахунку;
- кредитні картки, видача яких супроводжується відкриттям їх власникам кредитної лінії, за рахунок і в межах яких здійснюються операції за допомогою цих карток.

Необхідно відмітити, що держателі платіжних карток можуть оперативно отримувати інформацію про стан картрахунку. Це можна зробити одним із кількох наступних способів: роздрукувавши через банкомат

чек про стан картрахунку або міні виписку про останні операції за ним; зателефонувавши до банку та назвавши номер картки, пароль; у вигляді повідомлень, які надходять на мобільний телефон або на адресу електронної пошти власнику платіжної картки.

Тут студентам варто також розглянути *технологію безготівкових розрахунків* з використанням платіжних карток, механізм здійснення розрахунків при купівлі товару з використанням платіжних карток, порядок операцій еквайрінгу та розрахунків платіжними картками за кліринговою схемою міжбанківських розрахунків. А саме, *для того щоб можна було здійснити безготівкові розрахунки, клієнт (покупець) повинен мати платіжну картку, а торговець — укласти договір еквайрінгу* (тобто технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів) *із банком — членом платіжної системи та придбати спеціальне обладнання — платіжний термінал або імпринтер.*

Здійснені операції з використанням платіжних карток із застосуванням платіжних терміналів оформляються *квитанціями платіжного терміналу*. У цьому разі платіжне повідомлення формується платіжним терміналом і може бути передане еквайру в процесі авторизації або збережене в пам'яті терміналу у формі журналу (реєстру) платіжних повідомлень, який передається еквайру в узгоджені терміни для подальшого направлення до процесингового центру чи розрахункового банку.

Слід враховувати, що картка є власністю банку-емітента і передається держателю на умовах, що містяться в угодах і правилах, підписаних між ним і банком. *Емісію платіжних карток* мають право здійснювати тільки ті банківські установи, які є дійсними членами відповідних платіжних систем (такий банк називають банком-емітентом).

Для отримання платіжної картки клієнт звертається в банк і *оформлює такі документи:*

- заяву про одержання платіжної картки в одному екземплярі, до заяви додаються копія паспорта клієнта, копія довідки про присвоєння ідентифікаційного коду клієнта;
- договір про обслуговування платіжної картки.

Клієнт ознайомлюється з тарифами на обслуговування картки і підтверджує свою згоду із запропонованими умовами своїм підписом, після чого сторони підписують договори і працівник відділу роботи з платіжними картками готує документи на виготовлення платіжної картки. *Час виготовлення платіжної картки може становити від двох днів до двох тижнів.*

Після фізичного виготовлення картки клієнт одержує платіжну картку і конверт із ПІН-кодом від працівника банку. Одержання картки підтверджується записом у журналі реєстрації видачі платіжних карток. Картка може бути отримана тільки особисто держателем після пред'явлення паспорта.

За різними ознаками можна *класифікувати також операції банків з платіжними картками:* залежно від суб'єктів-одержувачів послуг, від

обліку операцій, від виду валюти, від того, хто оплачує операції, від типу платіжної системи, від технологічної схеми проведення операцій, виходячи з економічної суті операцій та ін.

Класифікація операцій банку з платіжними картками:

1) *Залежно від обліку операцій з платіжними картками у балансі банку їх поділяють на:*

- операції, що обліковуються на балансових рахунках (активні і пасивні),

- операції, що обліковуються на позабалансових рахунках.

2) *За ознакою резидентності* розрізняють операції з платіжними картками емітентів-резидентів та емітентів-нерезидентів.

3) *Залежно від виду валюти, у якій здійснюються операції*, розрізняють операції із платіжними картками, які здійснюються в національній та іноземній валюті.

4) *Залежно від того, хто оплачує операції з платіжними картками*, виокремлюють операції за рахунок: держателя, власника картрахунку та торговця.

5) *З погляду типу платіжної системи* розрізняють операції, що здійснюються з картками локальних та міжнародних платіжних систем.

6) *Залежно від технологічної схеми проведення операцій* виділяють:

- *он-лайн*(on-line), тобто операція з картою, яка передбачає наявність під час виконання операції безперервного телекомунікаційного зв'язку в режимі реального часу між терміналом (банкоматом), та еквайром, а через нього з емітентом, де здійснюється авторизація цієї операції;

- *оф-лайн* (off-line), тобто це операція з використанням платіжної картки, яка не потребує безперервного зв'язку в режимі реального часу з емітентом та еквайром.

7) *Виходячи з економічної суті операції* виокремлюють:

- *фінансові операції з платіжними картками*, до яких відносять: зарахування коштів на картрахунки клієнтів; безготівкова оплата за товари (послуги); виплата заробітної плати працівникам підприємств; переказування коштів клієнтом зі своїх картрахунків на інші власні рахунки та на рахунки інших осіб; одержання готівки в касах банків, тощо.

- *нефінансові операції з платіжними картками*. До них відносять: установлення та оновлення (зміна) терміну дії платіжної картки; установлення та зміна лімітів платіжної картки; зміна ПІН-коду для здійснення операцій; блокування операцій по картці внесенням її в СТОП-ЛИСТ; отримання виписки про залишок коштів на картрахунку, а також довідок, пов'язаних з операціями по картрахунку.

Власникам платіжних карток також можуть надаватись і різноманітні види послуг:

1) «сплата комунальних платежів» та «персональний платіж», які можуть надаватись через банкомат;

2) оплата мобільного зв'язку та послуг інтернет-провайдерів. Більшість банків пропонують таку послугу через продаж електронних ваучерів різних номіналів провідних операторів;

3) виплата заробітної плати працівникам підприємств, організацій та установ;

4) переказування коштів з однієї платіжної картки на іншу та одержання готівки через банкомати, отримувати інформацію про стан картрахунку тощо.

Слід також звернути увагу, що емітентом платіжних карток в Україні можуть бути тільки ті кредитні організації, які мають відповідний дозвіл НБУ. Особливе місце серед емітентів платіжних карток посідають банки, об'єднані в так звані платіжні асоціації. **До міжнародних платіжних систем на основі пластикових карток** прийнято відносити такі системи, що представлені на українському ринку:

- Europay/MasterCard ;
- VISA;
- Dinners Club;
- American Express.

Крім міжнародних платіжних систем в Україні впроваджується й національна платіжна система. Істотних технологічних розходжень між українськими і міжнародними платіжними системами немає, однак масштаби діяльності міжнародних компаній значно відрізняються від українських. Вивчаючи дану тему, студенти повинні отримати знання про сутність **національної системи масових електронних платежів (НСМЕП)**. В Україні нині функціонує НСМЕП, яка є *внутрішньодержавною банківською багатоемітентною платіжною системою масових електронних платежів. Вона використовує інформаційні технології, що забезпечують формування, обробку, передавання та зберігання документів за операціями із застосуванням платіжних карток і формування відповідних документів на переказування коштів в електронній формі.*

Основним нормативним актом, що регламентує діяльність НСМЕП, є Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління НБУ від 10 грудня 2004 р. № 620. Відповідно до цього документа визначаються загальні принципи побудови, організаційна структура НСМЕП, умови членства, взаємовідносини між її членами та учасниками, порядок використання платіжних карток, загальна технологія роботи НСМЕП тощо.

Студентам варто звернути увагу, що *до складу НСМЕП входять:*

- платіжна організація, тобто юридична особа, яка є власником або одержала право на використання знака для товарів і послуг НСМЕП;
- члени МСНЕП, якими є емітенти та еквайри;
- учасники НСМЕП.

учасниками НСМЕП є:

- а) *розрахунковий банк*, яким може бути уповноважений Платіжною організацією банк-резидент або НБУ;

б) *Головний процесинговий центр (ГПЦ)* — юридична особа, що здійснює процесинг та виконує функції клірингової установи НСМЕП;

в) *регіональний процесинговий центр (УПЦ)* — юридична особа, що здійснює процесинг та виконує кліринг для окремої групи членів НСМЕП;

г) *процесинговий центр банківського рівня (БПЦ)* — юридична особа, що здійснює процесинг та виконує інформаційне обслуговування з емітента та/або еквайра;

д) *технічні еквайри* — юридична особа, яка здійснює технічний еквайринг, тобто діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та/або еквайрів за операціями, здійсненими із застосуванням карток;

е) *торговці* — торгова чи сервісна компанія, що приєдналася до платіжної системи з метою надати можливість своїм клієнтам здійснювати оплату платіжною картою;

ж) *держателі платіжних карток*.

НСМЕП розрахована на роботу в режимі *оф-лайн*, тобто без реального зв'язку з емітентом та еквайром (під час здійснення таких операцій використовується залишок коштів відповідного платіжного додатка платіжної картки, а авторизація операції проводиться терміналом (банкоматом), на якому виконується ця операція з використанням модуля безпеки терміналу).

У НСМЕП картки за типами поділяються на:

1) *службові картки*, які використовуються уповноваженою службовою особою члена/учасника НСМЕП для доступу до виконання адміністративних та/або технологічних функцій у системі;

2) *платіжні картки* призначені для застосування їх держателями як технічного засобу для:

- безготівкової оплати товарів та послуг;
- одержання готівки в касах банків та інших фінансових установ, торговців та через банкомати;
- переказування коштів зі своїх картрахунків на рахунки інших осіб.

Платіжні картки можуть мати додаткові властивості та містити додаткову інформацію, що дає змогу використовувати їх для забезпечення:

- ✓ ідентифікації клієнта (посвідчення особи, пенсійне посвідчення тощо);
- ✓ послуг у страховій медицині та інших видах страхування;
- ✓ обслуговування пільгових категорій населення;
- ✓ одержання пільг у торгівлі.

Для виконання додаткових властивостей, платіжні картки можуть містити кілька платіжних додатків, кожний з яких підтримує тільки один код платіжної одиниці (код валюти (основний або додатковий) або код обліку). При цьому додатковий код валюти та код обліку (ДКВО) — параметр, який відповідає кожній одиниці виміру (як грошовій, так і умовній) фінансових операцій у НСМЕП, крім гривні.

Платіжні картки з ДКВО використовуються для:

- одержання наперед оплачених товарів (послуг);
- одержання готівки в іноземній валюті;
- платежу за товари та послуги цільового призначення;
- платежу за товари (послуги) населення, що має пільги (оплата проїзду на транспорті, ліків, комунальних послуг тощо);
- одержання соціальної допомоги, субсидій тощо.

Емісія платіжних карток здійснюється емітентом у три етапи:

1) *банківська персоналізація*, тобто операція, під час здійснення якої на смарт-картку записуються відповідні банківські ключі, ідентифікатори платіжних додатків платіжної картки, ліміти платіжних додатків та дати закінчення їх дії, а також визначається можливість виконання операцій з ПК;

2) *банківська персоніфікація* — операція, під час якої інформація про картку відповідає у певній базі даних емітента інформації про клієнта або його довірену особу;

3) *видача картки клієнту*.

Операції із застосуванням карток НСМЕП оформляються документами у паперовому та/або електронному вигляді.

У *паперовому вигляді* документи набувають форми квитанції платіжного терміналу, чека банкомата тощо. Документи *в електронному вигляді* можуть оформлятися і зберігатися у різних компонентах апаратно-програмного комплексу (АПК): платіжних картках, термінальному обладнанні, автоматизованих карткових системах (АКС), процесингових центрах.

Розглядаючи операції із застосуванням карток НСМЕП також варто враховувати, що після завершення сеансів поточного дня регіональні процесингові центри розраховують нетто-позиції кожного з банків регіону, звіряють їх із нетто-позиціями, які розраховують самі банки та передають звірені результати до Головного процесингового центру (ГПЦ), який готує клірингову вимогу та надсилає її до розрахункового банку. А розрахунковий банк, в свою чергу, виконує взаєморозрахунки між учасниками розрахунків згідно з регламентом НСМЕП і умовами договорів з ними.

8.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 15

Питання для обговорення

1. Поняття, види та характеристика банківських платіжних карток.
2. Порядок видачі та обслуговування платіжних карток.
3. Здійснення касових та інших операцій банку із застосуванням платіжних карток.

Практичне заняття 16

Питання для обговорення

1. Механізм здійснення розрахунків при купівлі товару з використанням платіжних карток.
2. Порядок операцій еквайрінгу при розрахунках платіжними картками.
3. Особливості впровадження Національної платіжної системи масових електронних платежів.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Особливості використання певних видів банківських платіжних карток.
2. Порядок зарахування (поповнення) коштів на картрахунки фізичних та юридичних осіб.
3. Перелік операцій, що здійснюються за допомогою корпоративних карток їх держателів.
4. Види операцій, які виконуються за допомогою платіжних карток НСМЕП.

Література: 2, 13, 18, 23, 31, 37, 41.

ТЕМА 9. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ

9.1. Змістовні поради до теми 9

При вивченні даної теми студенти повинні ознайомитися з характеристикою векселів, їх класифікацією та організацією вексельного обігу в Україні. Основну увагу варто звернути на операції банку у сфері вексельного обігу. Зокрема необхідно розглянути кредитні операції банків з вексями: урахування векселів, переврахування і переаस्ताва та кредитування під заставу векселів.

Українські комерційні банки здійснюють операції з вексями відповідно до Законів України «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про обіг векселів в Україні», згідно з якими, у загальному значенні, **вексель** — це цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Також законом передбачено функціонування векселя виключно у документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення, форма та порядок виготовлення яких затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за пого-

дженням з Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону, і не можуть бути переведені у бездокументарну форму (знерухомлені).

Вище вказані Закони визначають особливості обігу векселів в Україні, які полягають у видачі переказних та простих векселів, здійсненні операцій з векселями та виконанні вексельних зобов'язань у господарській діяльності, відповідно до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції.

Обіг векселів в Україні має наступні особливості, визначені Законом «Про обіг векселів в Україні»:

- видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги;
- платіж за векселем на території України здійснюється тільки в безготівковій формі;
- забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства;
- зміни до тексту векселя можуть вноситися з ініціативи його держателя виключно векселедавцем (трасантом) через закреслення старого реквізиту та написання нового із зазначенням дати внесення змін та підписанням;
- сума векселя, виражена в іноземній валюті, на території України може бути сплачена в національній валюті України за курсом НБУ на день настання строку платежу чи в іноземній валюті з додержанням вимог валютного законодавства України тощо.

Розглядаючи класифікацію векселів слід поділяти їх за формою та способами використання на прості і переказні.

Простий вексель означає зобов'язання однієї особи виплатити зазначену суму коштів іншій особі за поставлені товари чи надані послуги (Додаток 8). В складанні простого векселя беруть участь два суб'єкта: векселедавець (боржник), який випишує вексель і зобов'язується виплатити суму боргу у зазначений термін та підпише його, а потім — передає векселедержателю (своєму кредитору).

Переказний вексель є наказом позичальнику виплатити певну суму коштів пред'явнику векселя (Додаток 12). Він — призначений для переміщення коштів від однієї особи до іншої за допомогою передавального напису — індосаменту. В складанні переказного векселя беруть участь три суб'єкти: 1) кредитор (*трасант*, векселедатель) — особа, яка виставляє вексель з наказом здійснити платіж; 2) боржник (*трасат*, платник) — особа, яка отримує наказ заплатити; 3) *ремітент* (векселедержатель, перший покупець векселя) — особа на користь якої видано вексель.

Для визнання документа векселем він повинен містити ряд елементів, які називають *обов'язковими реквізитами векселя*, показаними в табл. 9.1.

Таблиця 9.1

**ОБОВ'ЯЗКОВІ РЕКВІЗИТИ ПЕРЕКАЗНОГО І ПРОСТОГО ВЕКСЕЛІВ,
ЗГІДНО З ЖЕНЕВСЬКОЮ ВЕКСЕЛЬНОЮ КОНВЕНЦІЄЮ.**

Реквізити переказного векселя	Реквізити простого векселя
1. Найменування «вексель», яке називають вексельною міткою	1. Найменування «вексель», яке називають вексельною міткою
2. Простий і нічим не зумовлений наказ сплатити певну суму.	2. Просте і нічим не обумовлене зобов'язання сплатити певну суму
3. Найменування платника (трасата).	
4. Зазначення строку платежу (на певну дату, через певний термін після дати складення, за поданням, через певний термін після подання векселя)	3. Зазначення строку платежу (на певну дату, через певний термін після дати складення, за поданням, через певний термін після подання векселя)
5. Зазначення місця платежу.	4. Зазначення місця платежу.
6. Найменування того, кому або за наказом кого має бути здійснений платіж.	5. Найменування того, кому або за наказом кого має бути здійснений платіж (кредитор, векселедержатель).
7. Дата і місце складання векселя	6. Дата і місце складання векселя
8. Назва, підпис і точна адреса векседавця.	7. Назва, підпис і точна адреса векседавця.

Наявність зазначених реквізитів є обов'язковою для того, щоб документ мав силу векселя. У Женевській вексельній конвенції є лише три винятки:

✓ коли у тексті векселя не вказано вексельного строку, вексель вважається таким, що підлягає оплаті за поданням;

✓ у разі відсутності особливої відмітки місце, зазначене поруч з найменуванням платника, вважається місцем платежу, а також місцем проживання платника;

✓ вексель, у якому не зазначене місце його складання, вважається вписаним у місці, вказаному поруч з назвою векседавця.

Вексель вексельний текст може містити інші елементи, але їх наявність чи відсутність не позначається на силі векселя.

Додаткові реквізити:

1) для забезпечення реалізації своїх вимог векселедержатель може вимагати *акцепту векселя* від трасата, що підтверджує його платоспроможність і порядність та підвищує силу вексельного права. Акцептант має право здійснити *частковий акцепт*, тобто погодитись не на всю вексельну суму, тоді на залишок коштів вексель вважається неакцептованим;

2) для перевідступлення прав за векселем його тримач виступаючи *індосантом* вчинює на звороті векселя або приєднаному до нього аркуші передавальний надпис — *індосамент* на користь *індосата*;

3) у переказному векселі трасант може обумовити те, що на суму, яка підлягає сплаті, *нараховуватимуться відсотки*. При цьому, відсоткова ставка має зазначатися у векселі, а якщо її немає, то умова вважається ненаписаною. Такі відсотки нараховуються від дати видачі переказного векселя, якщо не зазначена інша дата.

Важливою особливістю вексельного права є наявність *солідарної відповідальності* кожної з осіб, котрі поставили свої підписи на векселі. Як наслідок, перед векселедержателем несе відповідальність не лише акцептант (як у випадку цесії), а й усі векселедержателі та гаранті.

Організаційне забезпечення проведення операцій з векселями визначається банком. У банках, які активно використовують векселі, як правило, створюються спеціалізовані структурні підрозділи, діяльність яких більш докладно буде розглянуто далі.

Банки у сфері вексельного обігу можуть здійснювати *кредитні, торговельні, гарантійні, розрахункові, комісійні операції*

Розглядаючи *класифікацію операцій банку з векселями*, слід звернути на балансові (основні) операції з векселями, до яких відносяться *кредитні вексельні операції*, пов'язані зі наданням або залученням коштів проти векселів чи під їх забезпечення, а також торговельні операції з купівлі або продажу векселів. В загальній структурі кредитні операції з векселями поділяються на активні (врахування векселів, надання кредитів під заставу векселів та придбання векселів) та пасивні (переврахування придбаних векселів, одержання кредитів під заставу векселів та продаж придбаних векселів).

Торговельні вексельні операції — це операції з купівлі або продажу векселів за ціною, що встановлюється у відсотках до суми векселя. До активних торговельних операцій належить придбання векселів, а до пасивних — продаж придбаних векселів.

Основними серед позабалансових операцій банку з векселями є *гарантійні вексельні операції* — операції, які супроводжуються взяттям банком на себе зобов'язань платежу за векселями з умовою оплатити векселі при настанні певних обставин і в обумовлений строк. До гарантійних належать операції з авалювання та надання гарантій на забезпечення оплати векселів (наприклад, при розрахунках з допомогою документарного акредитиву).

Також до позабалансових операцій відносять розрахункові, комісійні та довірчі операції банків з векселями. *Розрахунковими вексельними операціями* є операції, які поділяються на операції з оформлення заборгованості векселями (акцептування переказних векселів банком, виданих на банк кредитором банку); видача простих векселів банком кредиторів банку; видача банком переказних векселів на боржника банку; видача банку простих векселів боржником банку) та на операції з розрахунків із використанням векселів (вексельний платіж банку кредиторів; вексельний платіж боржника банку).

Комісійні та довірчі операції з векселями — це операції, виконання яких пов'язано з інкасуванням векселів; оплатою векселів, у яких банк

є особливим платником (доміциліатом); зберігання векселів (оригіналів, копій і примірників); купівлю — продажем, а також обмін векселів за дорученням клієнтів.

Угоди про кредитні, торговельні та гарантійні операції, а також інкасування векселів і зберігання, купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів (інших банків) *мають бути укладені в письмовій формі* з урахуванням вимог чинного законодавства. Розрахункові операції можуть здійснюватись без угод (договорів) на підставі первинних документів (реєстрів, актів тощо).

У цілому, слід враховувати, що під час проведення операцій з векселями банк бере на себе такі види ризиків: *кредитний, ліквідності, процентний, операційний*. Для зниження вказаних ризиків у договори банк може включати відповідні додаткові умови.

1. Більш докладний розгляд банківських операцій з векселями варто розпочати з **кредитних операцій банків з векселями**. Як уже зазначалося до **активних кредитних операцій** відносять операції з врахування векселів та надання кредитів під заставу векселів.

1.1. За економічним змістом операція з **врахування (дисконтування) векселя** являє собою трансформацію комерційного кредиту у кредит банківський, адже купівля банком векселя рівнозначна кредитуванню векселедержателя на строк, що залишився до погашення векселя. Цей кредит називається *обліковим кредитом*.

Врахування (дисконт) векселів — це операція, що полягає у купівлі банком векселя за іменним індосаментом у векселедержателя до настання строку платежу. Ураховуючи вексель банк надає векселедержателю-пред'явнику строковий кредит.

При цьому банк стає повноправним власником векселя з усіма правами й обов'язками згідно з вексельним правом, а векселедержатель отримує суму векселя, зменшену на величину банківської процентної ставки, яка ще називається **дисконтом**, а також — накладних витрат на здійснення операції.

Сума, яка підлягає утриманню на користь банку від врахування (дисконтування) векселя складається з процентної ставки (дисконту), а для іногородніх векселів — також **порто** (поштових витрат) і **дамно** (комісії за інкасування іногородніх векселів).

Дамно мінімальне — це винагорода яка утримується банком в процентному відношенні до повної суми векселя, але не менше встановленої банком суми на кожний пункт.

Порто — це винагорода, яка утримується банком у визначеному розмірі на кожний

У разі позитивного рішення щодо врахування векселів у банку, клієнту відкривається ліміт кредитування. *Розмір ліміту кредитування залежить від вартості вексельного портфеля клієнта, але не може перевищувати загальної кредитоспроможності останнього*. Оскільки врахування векселів, поданих клієнтом, здійснюється виключно в межах встановленого ліміту, працівники банку провадять облік заборго-

ваності (обліго) клієнта, вираховуючи вільний залишок заборгованості. *При врахуванні векселів ліміт кредитування зменшується, а при погашенні векселів — зростає.*

Як правило, банки здійснюють операції врахування векселів під забезпечення. Лише в окремих випадках допускається врахування векселів без забезпечення, при цьому розрахунок ліміту кредитування проводиться з урахуванням діючих лімітів незабезпечених зобов'язань даного клієнта перед банком, у тому числі кредитів у формі овердрафту.

Векселі, що подаються до врахування, повинні мати *не менше двох підписів: векселедавця та першого векселедержателя*. Більша кількість передавальних підписів засвідчує вищу надійність векселя. Допускається наявність на векселі безоборотних передавальних написів (за винятком напису позичальника) за умови, що, крім них, наявні, як мінімум, два підписи.

Що стосується строків вексельних зобов'язань, то банки надають перевагу короткостроковим векселям (зазвичай строком до 90 днів), оскільки вони менше залежать від змін у платоспроможності клієнта і загальної економічної кон'юнктури. З цієї причини банки часто відмовляються враховувати векселі зі строком за поданням.

Банки не приймають до врахування векселі, подані юридичними особами, векселі яких хоч би раз були опротестовані, а за менш строгими правилами кредитної політики — опротестовувались протягом останніх шести місяців.

Векселі до врахування подаються в банк за реєстрами. Реєстри поданих до врахування векселів щонайменше у двох примірниках складаються векселедержателем за формою, затвердженою відповідним банком. У реєстрі міститься інформація про векселі, що передаються банку для врахування, а саме: номер векселя, вексельна сума, назва і реквізити платника, дата і місце платежу. Реєстр поданих до врахування векселів може містити інформацію про назву, юридичні адреси, реквізити солідарно відповідальних за векселем осіб, зокрема індосантів та аваліста.

Реєстри векселів нумеруються і записуються у *Відомість реєстрів, поданих до врахування векселів*. На векселях, поданих банкові для врахування, позичальник повинен проставити бланковий індосамент, залишивши перед підписом достатньо місця для штампу банку, яким буде перетворено бланковий індосамент в іменний.

Рішення про врахування векселів приймається кредитним комітетом (кредитною комісією). Вчиняється дозвільний напис на кожному реєстрі із зазначенням кількості і суми векселів, що приймаються до врахування, а також суми процентів і строку кредитування. Підписується *Акт прийняття-передавання векселів*.

Операція врахування векселів відбувається після підписання *Договору про врахування векселів*, у якому зазначаються суб'єкти угоди, їхні права та обов'язки, основні параметри угоди. Такий договір може бути укладено у формі:

1) окремого договору про врахування векселів, який укладається при врахуванні певних векселів;

2) Генеральної угоди про врахування векселів, котра укладається на певний термін і передбачає встановлення ліміту заборгованості за операцією врахування.

Прийняті до врахування векселі реєструються у спеціальному Журналі обліку врахованих векселів, яка щороку відкривається банком. Після цього векселі здаються на зберігання в касу (місцеві векселі групуються за строками платежу, іногородні — за місцем платежу), а клієнт отримує кошти через зарахування на поточний рахунок у строк, установлений у договорі про врахування, або через оплату кредиторської заборгованості за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості.

Невраховані векселі повертаються представникові клієнта.

1.2. Кредити під заставу векселів можуть надаватися в розмірі 60 — 90% номінальної суми векселя у вигляді:

✓ **строкових кредитів**, тобто позик, дата погашення яких зафіксована за домовленістю з позичальниками. Такі позики, як правило, є ризиковими. Строк кредиту встановлюється відповідно до терміну погашення векселем (векселів), а заборгованість за такою позикою обліковується на простому кредитному рахунку;

✓ **кредитів до запитання (онкольних кредитів)**, коли строк погашення не вказується або встановлюється термін до настання строку погашення векселів із застави. *Онкольні кредити під заставу векселів* призначені для задоволення постійної потреби клієнтів в обігових коштах. *Спеціальний онкольний позичковий рахунок є рахунком до запитання*, оскільки банк, у свою чергу, не встановлює для клієнта терміну погашення заборгованості та має активно — пасивний характер, тобто передбачає можливість виникнення як дебетового так і кредитового сальдо.

Дебетові залишки обмежуються лімітом кредитування, крім того за ними нараховуються проценти, аналогічні розрахунку процентних платежів за контокорентним кредитом. На *кредитові залишки* банк може сплачувати проценти за зберігання коштів на поточних рахунках, або ж він перераховує ці залишки на основний рахунок позичальника.

Розмір плати за кредит та частки банківського кредиту в номінальній вартості забезпечення визначаються банком залежно від кредитоспроможності позичальника та надійності наданих у заставу векселів.

Для отримання кредиту клієнт подає в банк стандартний пакет документів, а також векселі, котрі призначені для передання в заставу. Векселі здаються в банк з реєстром векселів, поданих у заставу щонайменше в двох примірниках. Пред'явникові дається розписка про одержання векселів (наприклад, на копії реєстру) та призначається орієнтовний термін кредитування або день, коли він має забрати не прийняті в заставу векселі.

Банк і клієнт укладають кредитну угоду, у якій міститься низка умов, що є обов'язковими для позичальника:

- 1) ліміт кредиту (кредитна лінія);
- 2) граничне співвідношення між забезпеченням (загальна номінальна сума векселя) і можливою заборгованістю у межах 60—90% від загальної суми векселів;
- 3) розмір процентів за кредит і комісію на користь банку;
- 4) місце зберігання векселів, поданих у заставу;
- 5) право банку закрити рахунок і вимагати в будь-який час повного чи часткового погашення заборгованості або надання додаткового забезпечення;
- 6) право банку використовувати на погашення боргу суми, що надходять для оплати прийнятих у заставу векселів;
- 7) право банку погашати заборгованість клієнта із сум, що належать клієнтові і перебувають у банку на інших рахунках клієнта;
- 8) право банку дозволяти клієнту з його ініціативи замінити одні векселі до строку їх оплати іншими;
- 9) місце зберігання векселів, переданих у заставу.

Банк приймає векселі в заставу на підставі укладеного з векселедержателем-позичальником договору про заставу, у якому також встановлюється місце зберігання заставлених векселів.

Векселі, що застосовуються як застава, можуть передаватися на зберігання банку, державному чи приватному нотаріусу при цьому позичальник виконує на векселях прийнятих у заставу заставний або передавальний іменний чи бланковий індосамент вид якого встановлюється договором застави, однак банку доцільніше вимагати, щоб позичальник учинив саме передавальний індосамент.

За заставним індосаментом банку передаються такі права:

- 1) на подання до платежу та одержання платежу за векселем;
- 2) на здійснення протесту в разі несплати чи часткової оплати векселя;
- 3) на подання позову про стягнення належної суми платежу до зобов'язаних за векселем осіб.

Після вчинення індосаменту позичальник передає банкові векселі згідно з *Актом прийняття-передавання*. Банк відкриває позичальникові особовий рахунок для запису:

- а) суми отриманої позики;
- б) нарахованих банком процентів за рахунком, комісії та інших витрат;
- в) усіх грошових сум, що надходять для погашення кредиту;
- г) сум векселів, що надходять на забезпечення і виключаються із забезпечення у разі їх оплати або заміни новими.

Оскільки кредитування під заставу векселів здійснюється виключно в межах залишку ліміту кредитування, важливим завданням банківських працівників є **контроль за розміром вільного залишку ліміту та станом векселів із застави** (реальність, строки їх погашення).

Погашення кредиту під заставу векселів може здійснюватись шляхом перерахування коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку (після чого йому повертають векселі), або з зарахуванням безпосередньо на спеціальний позичковий рахунок платєжів, що надійшли від векседадців за векселями переданими в заставу.

Стягнення банком боргу, забезпеченого заставою векселів може також бути здійснено иляхом:

- 1) подання векселя до платежу зобов'язаній особі, якщо вексель одержаний за заставним або передавальним індосаментом;
- 2) продажу векселя, якщо він отриманий за передавальним індосаментом.

Кредитування під заставу векселів є досить привабливим для підприємств, що інтенсивно використовують векселі у своїй господарській діяльності й володіють значним вексельним портфелем.

2. Пасивними кредитними операціями з векселями є операції з переврахування придбаних векселів та одержання кредитів під заставу векселів.

2.1. У разі виникнення потреби у додаткових ліквідних коштах, наприклад, у випадку несподіваного вилучення клієнтами депозитів (коштів на розрахункових, поточних та інших аналогічних рахунках), банк для збереження своєї ліквідності може рефінансуватися в установах Національного банку України або в інших банках *на умовах переврахування та перезастави векселів*, іными словами — *врахування уже врахованих банком векселів*.

Використання переврахування в інших, окрім забезпечення ліквідності, цілях менш доцільне, бо в результаті його здійснення знижується дохідність банку від облікової операції.

Методологія здійснення операції переврахування аналогічна врахуванню банками векселів.

При цьому операції з переврахування врахованих банком векселів або одержання під їх заставу кредиту в Національному банку України чи в інших банківських установах також називають *рефінансуванням вексельних операцій*. На обліковому ринку кожної незалежної держави саме центральний емісійний банк виконує цю особливу функцію з метою стабілізації банківської системи та підтримки ліквідності банків.

Як уже зазначалося, Національний банк здійснює рефінансування банків через операції на відкритому ринку тільки під забезпечення державних цінних паперів, векселів суб'єктів господарської діяльності — резидентів України і векселів Державного казначейства України, що враховані банком за дисконтною ставкою, *не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку*.

Рефінансування банків шляхом операцій на відкритому ринку здійснюється під забезпечення державних цінних паперів або врахованих банком векселів *у розмірі до 100 % від балансової вартості державних цінних паперів та до 70 % балансової вартості врахованих векселів*.

Установам НБУ надано право здійснювати *рефінансування комерційних банків у формі переврахування векселів при дотриманні останніми таких умов:*

✓ усі подані векселі за строками оплати не повинні перевищувати 90 днів і бути такими, щоб векселі можна було вчасно одержати у місцях їх платежу;

✓ подані до переврахування векселі повинні мати не менше двох підписів, не враховуючи підпису комерційного банку, котрий подав ці векселі, крім цього, — акцепту платника;

✓ місце платежу поданих до переврахування векселів повинно бути у населених пунктах, де є установи комерційних банків, нотаріус або суд;

✓ наявність ліміту кредитування тощо.

При цьому, до переврахування приймаються тільки обліковані векселі, а до перезастави — як обліковані за дисконтними операціями векселі, так і векселі, взяті як застава під операції позики.

На практиці, однак, Національний банк України майже не використовує векселі при рефінансуванні комерційних банків. Тобто, операції переврахування не виконуються, а ломбардне кредитування здійснюється виключно за допомогою ОВДП.

1. Розгляд позабалансових операцій з векселями починають з гарантійних (авалювання векселя та видача гарантії під забезпечення векселя), розрахункових операцій з оформлення заборгованості векселями (акцептування переказних векселів та інші) та з розрахунків з використанням векселів. Особливу увагу слід звернути на розгляд порядку акцептного кредитування та рамбурсування.

1.1. Гарантійні вексельні операції — це операції, які супроводжуються взяттям банком на себе зобов'язань платежу за векселями з умовою оплатити векселі при настанні певних обставин і в обумовлений строк. ***Вексельні гарантії можуть мати явний або прихований вигляд.*** Приховані вексельні гарантії банків надаються як *гарантії платежу (гарантійні листи)*, шляхом надпису банку на векселі як однієї із зобов'язаних за векселем осіб, крім аваліста. В явному вигляді надається *аваль*.

Аваль — це вексельна гарантія, внаслідок якої особа, що вчинила цю гарантію (аваліст), бере на себе відповідальність повністю або в частині суми за зобов'язання однієї із зобов'язаних за векселем осіб (векселедавця, акцептанта, індосанта). В авалі банку має зазначитися за кого він виданий. Якщо такої вказівки немає, то він вважається виданим за трасанта. Аваль може бути виданий у будь-який час (складання, видача, будь-який інший етап обігу векселя).

Аваль вчиняється на переказному векселі або на додатковому аркуші (алонжі) із зазначенням місця видачі. Для авалю достатньо одного підпису, поставленого авалістом на лицьовому боці переказного векселя (крім підписів платника або векселедавця).

Авалюючи вексель банк надає строковий кредит або кредит до запитання, залежно від строку платежу за векселем. При цьому *авалістом* може бути як третя особа так і один із надписантів векселя. Він є борж-

ником «другої черги», оскільки аваль набуває чинності лише після невиконання зобов'язань особою, за яку він виданий.

За умови невиконання клієнтом своїх зобов'язань банк має оплатити вексель, після чого отримує усі права як власник переказного векселя як проти особи за яку було видано аваль, так і проти осіб, які зобов'язані перед цією особою. Банки встановлюють ліміти з авальовання векселів для кожного платника за векселем та для кожного пред'явника векселя.

У разі прийняття банком позитивного рішення про авальовання векселів на кожному реєстрі векселя нараховується сума, яку має сплатити клієнт, а з останнім укладається договір авальовання.

За авальованими векселями банк нараховує проценти на авальний кредит та комісійні, а якщо кредитний ризик високий, то банк буде претендувати на більші комісійні за вчинення авалю.

А саме, крім *процентів*, за іногородніми авальованими векселями можуть утримувати *комісію, дамно і порто*, також *комісію за зобов'язання надати авальний кредит*. Така комісія, як правило, розраховується у процентному відношенні до суми, на яку банк зобов'язався забезпечити платіж за векселем, за період дії такого зобов'язання і незалежно від того, чи використав позичальник право на одержання авалю, чи ні.

Банк зобов'язаний платити за авальованим ним векселем у таких випадках:

1) якщо мала місце відмова від платежу або акцепту, — проти пред'явлення опротестованого векселя;

2) якщо трасат припинив платежі, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні;

3) у разі оголошення трасата банкрутом, незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні, або у разі оголошення банкрутом трасанта за векселем, який не підлягає акцепту, — проти рішення суду про оголошення банкрутом.

Банк не зобов'язаний оплачувати суму, яка перевищує наданий ним аваль та відшкодовувати векселедержателю витрати на опротестування векселя, якщо це не зазначено.

Зобов'язання банку як аваліста припиняється в разі оплати ним векселя.

Відповідальність банку як аваліста припиняється в разі:

- ✓ оплати векселя платником;
- ✓ оплати векселя особою, яка вчинила свій підпис раніше
- ✓ позичальника;
- ✓ закінчення строку позовної давності проти банку-аваліста.

Після оплати векселя банк аваліст набуває право регресної вимоги проти особи, за яку він надав аваль та проти всіх зобов'язаних перед цією особою солідарних боржників.

3.2. До позабалансових також відносять **розрахункові вексельні операції**, які поділяються на:

- **операції з оформлення заборгованості векселями** (акцептування переказних векселів банком; видача банку простих векселів боржником банку)

- **операції з розрахунків із використанням векселів** (вексельний платіж банку кредиторів; вексельний платіж боржника банку).

3.2.1. Найбільш поширеними розрахунковими вексельними операціями є надання **банківських акцептів (banker's acceptance)** під якими розуміють акцептовані векселі, за якими банк гарантує оплату поставленої продукції (виконаних робіт) шляхом здійснення власного акцептування замість клієнта переказного векселя. Мова йде про наявність подвійної гарантії оплати: імпортера (платника), який надає кошти на оплату векселя, і банку, що гарантує і здійснює безпосередній платіж.

Векселі, акцептовані банком через свою високу ліквідність та надійність виступають як міжнародний платіжний засіб.

Відмінність акцептної операції від авальювання, крім форми, полягає у тому, що банк мусить сплатити суму векселя в будь-якому випадку, тоді як при авалі — лише при невиконанні клієнтом своїх зобов'язань.

Винагорода банку за акцептну операцію складається з комісійної винагороди, яка сплачується після досягнення домовленості про акцептування. Додаткові доходи банк-акцептант може отримати за допомогою врахування акцептованого ним векселя, а також депонування банківського акцепту за дорученням його держателя (витрати імпортера крім комісії банку включають ще й відшкодування експортеру витрат за врахування векселя).

Якщо акцептна операція банку (за умови врахування банком акцептованого ним векселя або внесення клієнтом чи за його дорученням покриття — як при акцептно-рамбурсному кредиті) переростає в кредитну, то банк, крім комісії, стягує ще й проценти.

Для зниження ризику акцептної операції банки надають перевагу акцептуванню товарних векселів, відстежують терміни погашення векселя, здійснюють контроль за товарно-грошовими потоками. Також знижує ризик поєднання акцепту з *рамбурсуванням*.

Рамбурсування — це відшкодування клієнтом суми платежу до настання строку платежу за банківським акцептом (один — три дні залежно від репутації клієнта). Для отримання такого відшкодування банки отримують товарні документи до внесення клієнтом суми покриття, перевіряють кредитоспроможність клієнта, можуть оформляти угоди строковим зобов'язанням (простим векселем), можуть вимагати ліквідного забезпечення у формі цінних паперів, банківської гарантії тощо.

Поширеною формою акцептної операції банків є **акцептно — рамбурсний кредит**, який застосовується у міжнародних контрактах коли валюта платежу не збігається з валютами країн — суб'єктів угоди. Такий кредит є різновидом покритого кредиту і супроводжується відкриттям безвідзивного акредитиву та забезпечується товарними документами.

Порядок здійснення операції такий. Імпортер дає доручення банку, з яким є домовленість про акцептування тратт, відкрити акредитив на користь експортера. Після отримання від експортера товарних документів замість акцептованого векселя банк-акцептант списує суму платежу за векселем та комісії з кореспондентського рахунку банку-імпортера. Коли банк-акцептант і банк імпортера не мають кореспондентських відно-

син, у здійсненні угоди може брати участь третя особа — банк-комісіонер. При цьому банк-акцептант списує кошти з кореспондентського рахунку комісіонера, а той дебетує кореспондентський рахунок банку імпортера. В обох випадках імпортер вносить суму платежу у свій банк напередодні терміну оплати векселя.

Акцептний кредит призначається для покриття потреб в обігових коштах і не може використовуватись для інвестиційних цілей.

Банк веде облік виданих ним простих і переказних векселів, також акцептованих тратт у відповідному журналі.

Борг може бути оформлений векселями як повністю, так і частково. За домовленістю сторін на номінальну суму векселя можуть нараховуватися проценти відповідно до вимог законодавства про вексельний обіг.

3.2.2. До операцій за розрахунками векселями щодо погашення кредиторської заборгованості банку належать вексельні платежі на користь кредитора. Їх сутність полягає в тому, що кредитор банку погоджується прийняти від банку-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем. Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного банком-боржником, кредитору банку.

При переданні банком-боржником векселя своєму кредитору настають такі правові наслідки: зобов'язання припиняється, якщо боржник є векселедавцем простого векселя або акцептантом тратти, а кредитор — першим векселедержателем простого векселя або трасантом акцептованої тратти і якщо немає права регресу проти боржника щодо зобов'язання, на підставі якого виданий вексель.

Якщо в платежі відмовлено, то позов може бути заявлений лише за векселем.

3.2.3. До операцій за розрахунками векселями з погашення дебіторської заборгованості перед банком належать вексельні платежі боржника на користь банку. Їх суть полягає в тому, що банк-кредитор погоджується прийняти від клієнта-боржника виконання іншого (вексельного) зобов'язання від платника за векселем.

Прийняття вексельного зобов'язання відбувається шляхом передавання векселя, придбаного клієнтом-боржником, банку-кредитору.

У разі погашення дебіторської заборгованості перед банком вимоги до векселів і порядку їх приймання встановлюються ті самі, що і для куплених векселів.

При цьому, використання векселів для розрахунків за заборгованістю за банківським кредитом не допускається.

Приймання або передавання банком векселів під час проведення вексельних платежів здійснюється з використанням відповідних реєстрів.

В структурі комісійних та довірчих операцій з векселями також необхідно розрізняти порядок інкасування та доміцилювання векселів, їх зберігання, а також купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів. При розгляді вказаних питань студент повинен знати порядок визначення платежів банку за відповідними операціями.

3.3. Основними *комісійними операціями з вексями* є операції з інкасування та доміциляції.

3.3.1. Банки можуть виконувати доручення своїх клієнтів-векселедержателів, беручи на себе відповідальність за подання векселів і супровідних комерційних документів у строк платникові та одержання належних платежів. Ця послуга називається **інкасуванням векселів** і належить до комісійних операцій. В інкасовій операції беруть участь 5 учасників:

- 1) *принципал* — векселедержатель, який дає доручення інкасувати вексель;
- 2) *ремітент* — банк, якому дано доручення здійснити інкасування векселя;
- 3) *інкасууючий банк* — банк, який бере участь в інкасуванні, але не є банком — ремітентом;
- 4) *платник за векселем* ;
- 5) *пред'являючий банк* — інкасууючий банк, який здійснює пред'явлення векселів платнику

Інкасування векселів здійснюється за двома видами:

- а) чисте інкасо;
- б) документарне інкасо.

Чисте і документарне інкасо векселів банк здійснює на підставі *договору про інкасування векселів*, що укладається з комітентом, та *доручення на інкасування*, в якому зазначені повні інструкції комітента. Таке доручення на інкасування повинно мати *реєстр або опис векселів, прийнятих на інкасо*.

Банки, приймаючи векселі для інкасування, висувають *вимогу про наявність у місці оплати банківських установ*. Як правило, банки відмовляються від інкасування неакцептованих переказних векселів, а також недоміцильованих векселів.

Здійснюючи інкасування банк не бере на себе відповідальності за цими вексями, тому ***привабливість такої операції*** полягає у вилученні комісійної винагороди та в отриманні у тимчасове розпорядження ресурсів, які можна використати для активних операцій. При цьому ***банк не несе ризику***, а його роль зводиться лише до точного виконання інструкцій клієнта, оскільки витрати банку можуть виникнути лише у разі порушень умов ним договору

У цілому, ***доходи банку від здійснення інкасової операції*** включають:

- 1) комісійну винагороду, яка утримується в процентному відношенні до повної суми векселя, але не менше встановленої банком суми на кожний пункт (***мінімальна комісія***);
- 2) відшкодування витрат на відправлення та отримання векселів;
- 3) для іногородніх векселів також утримується ***дамно і порто***.

3.3.2. Для забезпечення здійснення платежів у встановлений строк установка банку може виступати особливим платником здійснюючи ***доміциляцію векселя***. Тобто, на відміну від інкасової послуги, банк у ролі ***доміциліата*** виступає не отримувачем платежу, а платником за векселем.

Доміциляція векселя — це доручення оплатити векселі в особливому місці платежу, яке відрізняється від місцезнаходження (доміциль) особи, яка зазначена як платник за векселем. Відповідно, вексель, що підлягає оплаті в місці доміциляції, називається **доміцильованим**, його зовнішньою ознакою є надпис на лицьовому боці векселя здійсненим векселедавцем простого або переказного векселя або акцептантом переказного векселя разом з підписом особи, яка здійснює доміциляцію. Ті векселі, оплата яких повинна здійснитися за місцезнаходженням платника, вважаються недоміцильованими, а особа призначена для оплати таких векселів є **особливим платником**. Відповідно, **доміциліантом** є особа, призначена для оплати векселів поза місцезнаходженням платників (особливий платник в особливому місці платежу).

Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміциліантом) здійснюється банком за дорученням довірителя-платника за векселем *на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:*

- ✓ прийом векселів до платежу від законного векселедержателя;
- ✓ здійснення платежу за векселями;
- ✓ передача векселів платнику після повної оплати векселя.

Для виконання послуги доміциляції між банком і векселедержателем укладається *спеціальна угода*, згідно з якою банк зобов'язується здійснити оплату за наданими йому клієнтом (довірителем) векселями за відповідну винагороду — комісію, а клієнт зобов'язується до настання терміну платежу за векселями (за 3-5 днів) зарезервувати у банку грошові кошти у сумі доміцильованих векселів за рахунок власних або позичених коштів (кредиту).

Основними умовами здійснення платежу банком за доміцильованими векселями є:

1) подання оригіналу векселя і супровідного реєстру векселів, поданих до оплати;

2) наявність коштів для оплати на відповідному рахунку.

Після оплати векселів банк повідомляє про це клієнта і повертає йому векселі під розписку, або відсилає їх з повідомленням про оплату.

Якщо клієнтом не внесено коштів, достатніх для оплати векселя то банк відмовляється від його оплати, а продавець векселя здійснює протест проти платника (але не проти банку доміциліанта).

Тим самим векселі, які підлягають оплаті в банку, не є наказом чи зобов'язанням банку виконати платіж. **Виступаючи як доміциліант, банк не ризикує**, оскільки він оплачує суму векселя тільки в тому випадку, якщо платник заздалегідь перерахував йому вексельну суму або якщо платник має в нього на своєму рахунку достатні кошти й уповноважує банк списати з його рахунку суму, необхідну для оплати векселя. В іншому випадку банк відмовляє у платежі, і вексель опротестовується звичайним порядком проти векселедавця.

3.3.3. До довірчих операцій з векселями відносять зберігання векселів — це здійснення банком за дорученням, від імені і за рахунок довірителя

(векселедержателя) операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто здійснювати операції у вигляді *закритого і відкритого зберігання векселів* (оригіналів, копій і примірників) у:

- 1) схові;
- 2) шляхом передавання законному векселедержателю оригіналу векселя, його копії;
- 3) шляхом передавання примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя;
- 4) шляхом передавання оригіналів, примірників і копії векселів іншій особі на умовах, зазначених векселедержателем.

Відкрите зберігання векселя — це зберігання векселя на умовах, які вказуються у супровідному дорученні на зберігання, що подається у банк супровідним до векселя і містить точні і повні інструкції щодо дій банку з векселями. Таке доручення на зберігання має містити реєстр векселів, що передаються. Його також достатньо для здійснення схову.

Відповідно, **закрите зберігання векселів** — це зберігання векселів шляхом надання векселедержателю депозитного вічка у сховищі (сейфі) банку без будь — яких інструкцій щодо дій банку з векселями. Здійснюється на підставі *договору схову*, який може укладатися про зберігання визначених векселів на певний строк, без зазначення строку або до запитання. Він може містити умови про майнову відповідальність банку.

При здійсненні схову з подальшим передаванням векселів довірителю та особам, вказаним довірителем, банк не бере на себе ніякої відповідальності за форму, повноту, точність, справжність, підробку, юридичне значення векселів.

Також банк не відповідає за неплатоспроможність, недбалість, помилку особи, якій згідно з інструкціями доручення на зберігання має бути переданий вексель.

Відповідно до умов договору банк бере на себе зобов'язання зберігати векселі, відповідати за всі наслідки у зв'язку з їх знищенням та псуванням, гарантуючи повернення або передавання векселів.

Зберігання векселів банк здійснює на підставі укладеного з довірителем *договору про зберігання*.

За здійснення операції зі зберігання банк може отримувати на свою користь *комісійну винагороду*, розмір якої може встановлюватись як у відсотках до вартості або суми векселів, так і становити фіксовану суму за один вексель. Тариф банку обліковується за різними методами: *залежно від часу зберігання, кількості векселів та номіналів векселів*.

3.3.4. Одним з видів вексельних операцій банківських установ є надання клієнтам **консультаційних послуг**. Надання консультацій (консалтинг) — це специфічний вид зв'язку між банком і клієнтом, при якому радник (банк) намагається допомогти клієнтові вирішити наявні проблеми або проблеми, що виникнуть у майбутньому. При цьому банк-консультант не несе безпосередньої відповідальності за виконання завдання як такого, а лише допомагає клієнтові ефективно вирішити ці

завдання. До цього виду операцій слід віднести *розробку схем вексельних взаємозаліків, методичну допомогу при удосконаленні вексельних розрахунків підприємств і таке інше*. Банк не несе відповідальності за наслідки здійснення пропонувананих ним рішень.

За надання консультативних послуг на ринку векселів комерційний банк одержує комісійну винагороду

3.3.5. Купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів банк здійснює *на підставі договорів комісії та доручення* за ціною, що встановлюється у відсотках до суми векселя. Потім для виконання комісійних договорів банк укладає з контрагентами договори купівлі, продажу і обміну векселів.

Прийом або передача банком куплених, проданих або обмінаних векселів здійснюється за реєстрами. Банк проводить юридичну експертизу векселів, експертизу вексельних бланків. У разі підробки, неповного заповнення вексельних реквізитів, підписів осіб, що не мали на те повноваження тощо, банк відмовляє в проведенні комісійної угоди.

Банк, що здійснює комісійні угоди, виконує в цьому випадку функції торговця цінними паперами. Тому на його підрозділи, його документообіг і поширюються *усі вимоги не тільки НБУ, а й Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. Це стосується кваліфікаційних вимог до фахівців вексельних відділів банку та керівників установ банку, звітності, що подається Національній комісії, та ведення номерів вексельних угод.

Перехід прав власності за векселем бажано оформляти бланковим індосаментом.

При купівлі векселів за дорученням клієнта банк може надавати останньому кредит або забезпечувати виконання його зобов'язань поручительством чи гарантією на загальних принципах банківського кредитування. *При цьому банк бере на себе кредитний, а в певних випадках — і процентний ризику*.

На завершення теми слід зазначити, що *угоди про кредитні, торговельні та гарантійні операції*, а також інкасування векселів і зберігання, купівлю, продаж і обмін векселів за дорученням клієнтів (інших банків) **мають бути укладені в письмовій формі** з урахуванням вимог чинного законодавства. Розрахункові операції можуть здійснюватись без угод (договорів) на підставі первинних документів (реєстрів, актів тощо).

Під час проведення операцій з векселями банк приймає такі *ризик*: *кредитний, ліквідності, процентний, операційний*.

Банк має забезпечувати документальне оформлення руху векселів. Зокрема, приймання та передавання векселів здійснюються банком на підставі відповідних первинних документів, що мають містити реєстр (опис) векселів.

В темі важливо приділити увагу напрямкам розвитку операцій з векселями провідних зарубіжних банків країн з ринковою економікою.

Окремому розгляду підлягає **організація роботи з векселями в банку та особливості проведення експертизи векселів**.

А саме, банк самостійно приймає рішення про організаційне забезпечення проведення операцій з векселями. Банки повинні мати відповідний спеціалізований структурний підрозділ, основні функції якого полягають, зокрема, в *координуванні здійснення установами банку операцій з векселями, контролі за дотриманням законодавства при здійсненні банком вексельних операцій* та ін. Як правило, вексельна робота в комерційному банку сконцентрована в такому підрозділі. Йдеться не тільки про суто банківські операції (врахування векселів, видачу кредитів під заставу векселів, інкасування тощо), а й про торгівлю векселями.

Слід звернути увагу, що *торгівля цінними паперами* згідно зі Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» є одним з видів професійної діяльності на ринку цінних паперів, здійснення якої потребує спеціального дозволу Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку.

З метою ефективного проведення вексельних операцій банк розробляє та затверджує *організаційну структуру підрозділів та функціональну взаємодію між ними*. Ця структура доповнюється розробкою положень, інструкцій, типових документів, технологічних карт тощо. Кожен співробітник має бути обізнаний зі своїми функціональними обов'язками та межами повноважень. Як правило, прийняття рішень за активними операціями банку здійснюється кредитним комітетом. Цей орган також приймає усі рішення з питань оформлення кредиторської заборгованості векселями позичальника тощо.

А саме можна зазначити такі *функціональні обов'язки щодо роботи з векселями структурних підрозділів банківської установи*.

Відділ боргових зобов'язань відповідає за:

- за загальну координацію операцій банку з векселями;
- ведення карток за довірчими операціями з векселями;
- оформлення первинних документів щодо операцій з векселями;
- ведення єдиної бази даних з операцій банку з векселями;
- підготовку звітності за операціями банку з векселями до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України і Національного банку України;
- ведення управлінського обліку операцій з векселями.

Функціями операційно-касового відділу є:

- ✓ видача векселів працівникам відділу боргових зобов'язань;
- ✓ продаж вексельних бланків клієнтам банку;
- ✓ видача вексельних бланків.
- ✓ зберігання бланків векселів та оформлених векселів у сховищі банку.

Управління бухгалтерського обліку та звітності (стосовно бухгалтерського обліку операцій з векселями):

- складання та надання внутрішнім та зовнішнім користувачам бухгалтерських звітів, форм, іншої документації щодо операцій банку з векселями;
- здійснення за розпорядженням працівників відділу боргових зобов'язань бухгалтерських проводок за операціями з векселями;
- ведення податкового обліку операцій банку з векселями.

Управління активно-пасивних операцій (стосовно кредитних операцій з вексями) відповідає:

✓ за прийняття заявок клієнтів на проведення кредитних операцій, в яких передбачається використання векселів (надання та одержання кредитів під заставу векселів, інші кредитні операції, що входять до безпосередньої компетенції управління активно-пасивних операцій);

✓ підготовку та оформлення первинних документів за кредитними операціями з вексями;

✓ підготовку звітності для Національного банку України щодо кредитних операцій з вексями.

Функціями юридичного управління щодо претензійної роботи з вексями є:

- розгляд та затвердження договорів щодо операцій з вексями;

- подання нотаріусам векселів для здійснення нотаріальних дій;

- підготовка юридичної документації з претензійно-позовної роботи, пов'язаної з вексями;

- представництво інтересів банку в цивільному та господарському суді при розгляданні спорів, що виникли при проведенні операцій з вексями.

Важливим елементом прийняття ефективних рішень на вексельному ринку та перепороною шахрайським діям на вексельному ринку країни є проведення *всєбічної експертизи векселів* установами банків.

Робота з перевірки векселів умовно поділяється на три напрямки: *юридична й економічна експертиза та експертиза бланків векселів.*

Якщо в результаті зазначеної перевірки вдається виявити факт підробки, фальсифікації або відсутності хоча б одного елемента технічного захисту бланка, то такий факт за рішенням суду може стати підставою для визнання бланка **недійсним**.

Експертиза бланків векселів фахівцями відповідального підрозділу банку завершується складанням акта.

Проведення експертизи векселів (перевірка бланків, розрахунок дисконту, консультаційні послуги, перевірка на дійсність у емітента тощо) є самостійною банківською послугою.

9.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 17

Питання для обговорення

1. Характеристика сутності векся та організації вексельного обігу в Україні.

2. Класифікація операцій банку у сфері вексельного обігу.

3. Кредитні операції банків з вексями:

- урахування векселів;

- вексельне переврахування та вексельна перезастава;

- кредитування під заставу векселів.

Практичне заняття 18

Питання для обговорення

1. Гарантійні та розрахункові операції з векселями.
2. Комісійні та довірчі операції з векселями:
 - інкасування векселів;
 - оплата векселів, у яких банк виступає особливим платником (доміциліантом);
 - зберігання векселів;
 - купівля, продаж і обмін векселів за дорученням.
3. Особливості організації роботи банку з векселями та проведення експертизи векселів.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Закономірності та порядок вексельного обігу.
2. Роль та місце банків у вексельному обігу.
3. Порядок оцінювання банком надійності векселів при здійсненні кредитних та гарантійних операцій з векселями.
4. Джерела доходів банку від операцій з векселями.
5. Методика розрахунку сум, які підлягають утриманню на користь банку.

Література: 2, 6, 12, 19, 24, 31, 33.

ТЕМА 10. КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

10.1. Змістовні поради до теми 10

Вивчаючи дану тему, студентам слід звернути увагу на сутність кредиту, кредитних відносин та особливості їх організації в Україні. Засвоєння матеріалу також передбачає розгляд критеріїв класифікації кредитних операцій та кредитів комерційних банків. Крім цього, необхідно розглянути порядок кредитного процесу у банківських установах, причини виникнення кредитного ризику, методи управління ним та механізм організації повернення кредиту. Варто також дослідити роль та значення рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду в кредитній політиці комерційних банків України.

При вивченні даної теми студенти повинні враховувати, що вона є однією з основних тем курсу, оскільки банківський кредит відіграє важливу роль у розвитку економіки країни. *Це характеризує відношення розміру наданих банками кредитів до ВВП України, показане у таблиці 10.1.*

Таблиця 10.1

СПІВВІДНОШЕННЯ КРЕДИТІВ, НАДАНИХ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ ТА ВВП НА КІНЕЦЬ РОКУ (У ЦІНАХ ВІДПОВІДНИХ РОКІВ, У %) ¹

Рік	Співвідношення у цілому	Відхилення (+; -)	
		від базового, 2005 р.	від попереднього періоду
2005	32,23	-	-
2006	45,12	+ 12,89	+ 12,89
2007	59,67	+ 27,44	+14,55
2008	78,25	+ 46,02	+ 18,58
2009	79,40	+ 47,17	+ 1,10
2010	68,98	+ 36,75	- 10,42

Дані цієї таблиці свідчать, що банківський кредит фактично став найсуттєвішим джерелом фінансування економіки країни, досягнувши 79,4% по відношенню до ВВП у 2009 році.

Вивчаючи матеріал теми слід комплексно охоплювати всі особливості організації банківського кредитування юридичних і фізичних осіб.

З цією метою необхідно засвоїти зміст операцій, що супроводжують кожний етап кредитного процесу, а також основні прийоми застосування фінансових розрахунків.

Розміщуючи банківські ресурси комерційні банки виконують **активні операції**. Центральне місце серед активних операцій банків, як свідчать дані табл. 10.2 посідають банківські кредитні операції, питома вага яких у структурі активних операцій українських банків досягала 80 і більше процентів у 2008 і 2009 роках, що значною мірою обумовило настання банківської кризи у цьому періоді.

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу.

На сьогодні під **банківським кредитом** розуміють **будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, а також будь-яку гарантію, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.**

Відповідно, поняття **кредитної операції** є ширшим, ніж поняття банківського кредиту, — під ними розуміють усі активні операції банку, які пов'язані з **наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування** (надання позик у готівковій або безготівковій формі, у

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

формі врахування векселів тощо), прийняття зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг) та будь-яке продовження терміну боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника повернути заборговану суму

Таблиця 10.2

**ДИНАМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЧАСТКИ КРЕДИТІВ,
НАДАНИХ КЛІЄНТАМ У СТРУКТУРІ АКТИВІВ БАНКІВ УКРАЇНИ,
РІЗНИХ ЗА ЇХ РОЗМІРАМИ ЗА 2007—2009 РР., У %**

Банки України, згруповані за розмірами їх чистих активів	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення (+; -)	
				2008 р. від 2007 р.	2009 р. від 2008 р.
Найбільші банки (I група)	75,15	82,92	86,79	7,77	3,87
Великі банки (II група)	64,06	75,24	74,24	11,18	1,00
Середні банки (III група)	68,44	72,55	76,82	4,11	4,27
Малі банки (IV група)	64,81	73,26	74,66	8,45	1,40
Всього, у всіх банках України	71,75	80,10	83,19	8,35	3,09

Суб'єктами кредитної операції виступають кредитор та позичальник: кредитор, який надає кредити у тимчасове користування, і позичальник, який отримав кредит.

Об'єктами кредиту є грошові чи матеріальні цінності, затрати чи проекти, щодо яких укладається угода позички. В умовах ринкової економіки об'єктом кредитних відносин переважно є грошові кошти як грошовий ресурс.

У темі також розглядаються сутність, принципи та функції кредиту, його роль в економіці. Студент повинен, перш за все, чітко розрізнити форми та види кредиту.

Кредит може надаватися як у товарній, так і у грошовій формі на принципах повернення, строковості та платності. Надання банківського кредиту також передбачає додержання принципів забезпеченості та цільового характеру, що дозволяє забезпечити дотримання головного принципу: збереження основної суми кредиту при виконанні банком кредитних операцій. Зокрема, **забороняється надавати кредит на такі цілі:**

- на покриття збитків господарської діяльності позичальника;
- на формування та збільшення статутного фонду клієнта;
- на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди;
- прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів.

Також банку забороняється надавати кредити будь-якій особі для погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною осо-

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

бою банку; придбання активів пов'язаної особи банку, за винятком продукції, що виробляється цією особою.

Також є **застереження щодо надання кредитів:**

- підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство;
- підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непоставок товарів;
- підприємствам, які мають прострочену заборгованість

Суттєвою ознакою сучасної системи кредитування є її договірна основа. Кредити надаються **на підставі укладеної між банком і позичальником кредитної угоди (договору)** (Додаток 13). До укладання кредитного договору банк повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, здійснити експертизу проекту чи господарської операції, що пропонується для кредитування, *визначити ступінь ризику для банку та структуру майбутньої позички (сума, строк, процентна ставка тощо)*.

При виникненні у позичальника тимчасових фінансових труднощів з об'єктивних причин та неможливості у зв'язку з цим погашення кредиту у строк, установлений кредитним договором, банк може в окремих випадках надати позичальникові відстрочку (продлонгацію) погашення боргу зі зміною кінцевого строку погашення кредиту. **Продлонгація кредиту оформляється додатковою угодою до кредитного договору.**

Вивчення даної теми також передбачає розгляд критеріїв класифікації кредитних операцій та кредитів комерційних банків. Особлива увага приділяється визначенню характеру використання позичкових коштів, наявності і характеру забезпечення, терміну використання позичок, методам надання і способам повернення кредиту, характеру і способу сплати процентів, кількості кредиторів та кредитам, що мають характер послуг.

Класифікація банківських кредитів за видами:

1) за ступенем ризику:

- а) *стандартні* кредити кредитний ризик за якими становить 1 %;
- б) *кредити з підвищеним ризиком* — *нестандартні кредити*, у складі яких виділяють кредити «під контролем», «субстандартні», «сумнівні» і «безнадійні»;

2) за методами надання:

- а) у *разовому порядку* — є найбільш поширеним методом надання одноразових кредитів ;

б) відповідно до *відкритої кредитної лінії* — кредити надаються банками по мірі виникнення у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії. Такі кредити можуть надаватись або через відкритий *рахунок з овердрафтом* (передбачає можливість виникнення на поточному рахунку дебетового сальдо), або шляхом відкриття *цільової кредитної лінії* для розрахунків в мажорного окремого контракту. При цьому розрізняють:

— *невідновлювальну кредитну лінію*, за якою зобов'язання банку зменшуються при наданні кредиту та не поновлюються;

— *відновлювальну кредитну лінію*, за якою зобов'язання банку зменшуються при наданні кредиту та поновлюються у разі погашення заборгованості позичальником;

в) *гарантовані позички* (із заздалегідь обумовленою датою надання, за потребою, із стягненням комісії за зобов'язання), які бувають двох видів:

- з попередньо обумовленою датою видачі;
- з видачею у міру виникнення в ній потреби.

3) *за методами погашення* виокремлюють:

а) *кредити, що погашаються одноразовим платежем на конкретну дату*, яка вказана в кредитному договорі як строк повернення кредиту;

б) *кредити, що погашаються з розстроченням платежів*. У цьому випадку сума кредиту погашається певними частинами протягом усього строку користування кредитом;

4) *за кількістю кредиторів* кредити поділяються:

а) на *кредити, які надаються одним банком*;

б) *консорціумні кредити*, тобто кредити, які надаються одному позичальнику двома або більше банками, що об'єдналися в консорціум з об'єднанням кредитних ресурсів;

в) *паралельні позички* передбачають участь у їх наданні кількох банків, але на однакових погоджених умовах;

5) *за об'єктом кредитування* кредити можуть спрямовуватися:

а) у *поточну діяльність* — це кредити, що спрямовані у сферу обігу для придбання поточних активів;

б) *інвестиційну діяльність* — це кредити, спрямовані у сферу виробництва, що надаються при здійсненні ними інвестиційних вкладень;

б) *за забезпеченням*:

а) *забезпечені заставою* (майном, майновими правами, цінними паперами);

б) *гарантовані* (банками, фінансами чи майном третьої особи).;

в) з *іншим забезпеченням* (поручительство, свідоцтво страхової організації);

г) *незабезпечені (бланкові)*. Це короткострокові кредити без будь-якого забезпечення, які надаються банком надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і позитивну кредитну.

Слід зазначити, що банк має право видавати бланкові кредити тільки за умов додержання ним економічних нормативів.

Крім традиційних форм кредитування в банківській практиці отримали широке поширення *фінансові послуги кредитного характеру*, що з правового погляду за загальною ознакою не є договорами кредиту. Серед них можна виділити *облік векселів* (розглянуто у темі 9), а також *лізинг, факторинг, форфейтинг* (більш докладно вони будуть розглянуті у темі 17).

Загалом, вибір тієї чи іншої форми кредитування кожний банк здійснює залежно від своїх фінансових можливостей, обраної ним кредитної політики і контингенту клієнтів, що обслуговуються. Тому, важли-

вим етапом вивчення даної теми є розгляд особливостей організації кредитної діяльності банку, який варто розпочати з визначення кредитного портфеля банку.

Кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком з метою одержання прибутку. Обсяг кредитного портфеля оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, у тому числі прострочених, пролонгованих, сумнівних. *Дохідність і ризик* — це основні параметри управління кредитним портфелем банку.

Якість та склад кредитного портфеля істотно залежать від організації кредитної роботи в банку, оскільки організаційна структура кредитного підрозділу в кожному конкретному банку має свої особливості. Передумовою створення системи управління кредитними операціями банку є розробка продуманої **кредитної політики**, яка формулює цілі та пріоритети кредитної діяльності банку, засоби та методи їх реалізації

Головною метою кредитної політики є формування зваженого та якісного підходу до управління ризиком на рівні кредитного портфеля банку. До **цілей кредитної політики** також можна віднести:

- забезпечення максимального рівня дохідності кредитного портфеля та акціонерного капіталу банку за допустимого рівня ризику;
- забезпечення зваженого та оптимального використання кредитних ресурсів;
- виконання всіх вимог і нормативних показників, встановлених Національним банком щодо обсягів кредитних вкладень, максимальних сум кредитів, наданих одному позичальнику (в тому числі інсайдерам) та ін.

Для найбільш ефективного використання ресурсів керівництво банку повинно визначити тип кредитної політики, який може бути:

1) **консервативною (обережною)**, якщо частка кредитів у загальному обсязі робочих активів банку становить до 30 %, що забезпечує прибутковість банку за рахунок менш ризикованих активних операцій. Але в цьому разі банк втрачає значний сегмент фінансового ринку. Таке співвідношення між кредитами і робочими активами більш бажане для новоствореного банку, який ще не має достатнього досвіду кредитної роботи;

2) **помірковою є кредитної політики** банку, частка кредитів якого у робочих активах перебуває в межах 30—50 %. Така політика притаманна стабільним і надійним банкам, які мають достатній досвід кредитної роботи;

3) **агресивною є кредитна політика банку**, частка кредитів якого перевищує 50 % робочих активів. Вона може бути обґрунтованою тільки надприбутками і не може бути тривалою. Слід пам'ятати, що чим більша частка кредитів у робочих активах і триваліший часовий термін її існування, тим вищий рівень ризику. Це твердження підтверджують дані табл. 10.2, які свідчать про надвисоке зростання питомої ваги кредитів у структурі активів українських банків (агресивна кредитна полі-

тика), особливо найбільших, що за погіршення економічних умов призвело до банківської кризи у 2008-2009 рр.

Документи кредитної політики є документами практичної реалізації загальних положень кредитної політики банку. До документів кредитної політики належать такі внутрішні положення банку: «Про кредитний комітет», «Про заставу», «Про оцінку фінансового стану позичальника», «Про порядок створення і використання резерву для відшкодування можливих втрат від кредитних операцій банку» та ін.

Координацію кредитної діяльності банку здійснює *кредитний комітет*, який створюється за рішенням правління банку як його постійний орган, що здійснює свою роботу під керівництвом і контролем правління банку. А операційна кредитна діяльність банку здійснюється через *кредитний департамент банку*, який керується, статутом банку, рішеннями загальних зборів акціонерів, ради і правління банку, рішеннями кредитного комітету. Безпосередню реалізацію кредитної політики здійснюють працівники *фронт-офісу* та *бек-офісу*

До завдань працівників фронт-офісу банку у частині кредитної діяльності належать:

- аналіз документів, що надаються клієнтом з метою отримання кредиту та проведення попереднього інтерв'ю з клієнтом; оцінка предмета застави за кредитом;

- оцінка кредитоспроможності клієнта та прийняття рішення про видачу кредиту тощо.

До завдань працівників бек-офісу банку належать:

- приймання від підрозділів фронт-офісу договорів кредитної справи і перевірка повноти та правильності оформлення наданого пакета документів;

- здійснення контролю за встановленими лімітами кредитування та забезпечення перерахування коштів;

- супроводження кредитної операції (нарахування відсотків і комісії, контроль за своєчасністю та повнотою погашення заборгованості за кредитом тощо.

Однією з основних умов кредитування є встановлення оптимального рівня позичкового процента з урахуванням впливу різноманітних факторів. Основою такого процесу є формування вираженої цінової політики банку. **Цінова політика** в наданні кредитних послуг передбачає обґрунтованість встановлення рівня *процентних ставок за кредитами, тарифів, комісійних, премій, знижок*. Встановлена відсоткова ставка за кредитом затверджується **тарифним комітетом банку**, який *аналізує співвідношення собівартості послуг і ринкової конкурентоспроможності встановлених тарифів і має вирішити два завдання:*

- по-перше, відшкодувати за рахунок відсоткової ставки всі свої витрати та отримати належний прибуток;

- по-друге, зацікавити клієнтів (позичальників) такою відсотковою ставкою, за якої вони б мали бажання отримати кредит саме в цьому банку.

Відсоток за надані кредити — це основне джерело доходів комерційного банку, яке має покривати максимальні витрати на позику й містити цільовий прибуток.

У процесі кредитування значна увага приділяється вибору методу ціноутворення за кредитом. Зокрема, у світовій банківській практиці застосовується кілька основних методів установлення ставки за кредитом:

- метод «вартість плюс»;
- метод «базова ставка плюс»;
- метод максимальних процентних ставок (кеп);
- метод «надбавки»;
- метод «аналізу дохідності клієнта».

У кредитному договорі обов'язково фіксується обрана система нарахування процентів і правила встановлення ставок (фіксована чи плаваюча), які необхідно розглянути у самостійній роботі студентів.

Рівень процентної ставки залежить від таких факторів: облікова ставка центрального банку; рівень інфляції; строк позички; ціна сформованих ресурсів; ризик; розмір позички; попит на банківські позички; якість застави; зміст заходів, що кредитуються; витрати на оформлення позички і контроль; ставка банку — конкурента; характер відносин між банком і клієнтом, норма прибутку від інших активних операцій банку, необхідність отримання прибутку від позичкових банківських операцій тощо. При цьому базовою процентною ставкою за кредитами є облікова ставка центрального банку (використовується як інструмент грошово-кредитного регулювання).

Поряд із відсотковою ставкою банки також встановлюють **комісійну винагороду (комісію)**, яка є додатковим елементом ціни банківського кредиту.

Комісія за кредитом покриває витрати банку, пов'язані з оформленням кредиту і контролем за станом обслуговування позичальником заборгованості, перевіркою стану застави або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується.

Комісія може сплачуватися окремо або додаватися до відсотка.

Вивчаючи процес банківського кредитування, необхідно звернути увагу на те, що під таким процесом розуміють сукупність певних дій банку, пов'язаних із наданням і поверненням кредиту. Цей процес складається з певних етапів, кожний з яких, окремо, забезпечує розв'язання локальної задачі і разом досягається головна мета кредитних операцій — їх надійність і прибутковість для банку.

Для опрацювання даної теми необхідно керуватися наведеним порядком організації кредитного процесу в банку:

1. На підготовчому етапі вивчаються *можливості надання кредиту, проходять переговори між банком і клієнтом*. В процесі переговорів встановлюється мета кредиту, його відповідність кредитній політиці банку; здійснюється попередній аналіз можливих ризиків кредитування; виявляються джерела коштів для погашення кредиту і сплати процентів за його використання; здійснюється відвідування клієнта і на мі-

сці оцінюється його фінансовий стан, рівень керівництва, доцільність і законність кредитної угоди; вибирається вид кредиту і метод, який найбільш підходить для кредитування. При цьому, слід пам'ятати, що **кредити надаються тільки на комерційних засадах з дотриманням таких умов:**

- оцінки установою банку кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, рентабельності, ліквідності;
- кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені його статутом;
- позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу.

Банки можуть надавати *бланкові кредити (незабезпечені майном та іншими формами)*, але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам зі стійким фінансовим станом та інсайдерам банку на суму, що не перевищує 50 % номінальної вартості акції банку, які перебувають в їхній власності.

2. Етап розгляду кредитного проекту здійснюється на підставі офіційно поданих в банк документів, показаних у додатку 14. **Цей етап** процесу кредитування починається з подання потенційним позичальником кредитної заявки, яка містить:

- обґрунтоване клопотання в якому, як правило, йдеться про суму позики, термін користування нею, сутність та економічне обґрунтування заходу, що буде прокредитований, та інше;
- інші матеріали, перелік яких залежить від конкретних обставин. Зокрема, якщо клієнт уперше звернувся за кредитом, до клопотання додаються установчі документи.

Крім наведених документів майбутній позичальник за пропозицією банку заповнює **анкету позичальника** за розробленою банком формою, де відображає додаткові відомості, які цікавлять майбутнього кредитора і формують кредитну справу.

Зібраний пакет документів поступає на розгляд до інспектора кредитного відділу, який після власної оцінки кредитоспроможності клієнта передає пакет спеціалістам інших відділів (юристу, аудитору) для більш детальної експертизи як установчих документів, так і договорів, контрактів тощо. Одночасно оцінюється якість ТЕО або бізнес-плану, визначається достатність і ліквідність застави.

Після експертного висновку спеціалістів пакет документів позичальника поступає в Кредитний комітет банку для прийняття остаточного рішення про доцільність кредитування, іноді від імені управляючого. *Рішення про надання кредиту приймаються колегіально (кредитним комітетом (комісією) банку, відділення, філії) й оформляється протоколом.*

3. Етап оформлення кредитної документації розпочинається з розробки, узгодження і укладання кредитного договору. Спочатку здійснюється *структурування кредиту* — підготовка до укладання кредитної угоди, яка передбачає узгодження основних параметрів кредиту:

- *виду кредиту та терміну кредитування*, які залежать від того, куди будуть вкладатися кошти — у сферу обігу чи у сферу виробництва;

- *суми кредиту*, яка відіграє значну роль, оскільки недостатня сума не дасть можливості завершити захід, що кредитується, а надмірна сума може бути не погашена. Слід пам'ятати, що кредитування позичальників має здійснюватися в межах наявних ресурсів вільних ресурсів банку з дотриманням комерційним банком економічних нормативів регулювання банківської діяльності (перш за все, нормативів кредитного ризику) та вимог НБУ щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

- *способи видачі та погашення кредиту та процентів* за користування ним. Це забезпечує реальну можливість ефективно витратити кошти, а також правильно встановити графік повернення кредиту;

- *величини процентної ставки*, що встановлюється банком залежно від кредитного ризику та факторів, які впливають на плату за ресурси.

Після структурування кредиту здійснюється документальне оформлення кредитної угоди, надання позики та формування резерву на відшкодування можливих втрат за наданими позиками.

Кредитний договір складається банками за стандартною формою і лише в письмовому вигляді. Договір визначає взаємні зобов'язання, права і відповідальність сторін і не підлягає зміні в односторонньому порядку.

Після оформлення кредитного договору на кожного клієнта заводиться **кредитна справа** (дос'є), де зберігаються всі документи, що стосуються даного позичальника — від заяви про надання позики і фінансової звітності до кредитного договору, договору застави тощо. А саме, крім кредитного договору банк укладає з позичальником *договір застави, оформлює строкове зобов'язання, при відсутності в банку раніш відкритого розрахункового рахунку клієнта, оформлює картку зі зразками підписів посадових осіб позичальника і відбитком печатки тощо.*

1. Етап використання кредиту полягає в процедурі надання кредиту, його цільового спрямування, наглядом за ходом кредитної операції, повнотою і своєчасністю повернення позики і сплати відсотків. А саме, для надання позик, забезпечення нарахування процентів та контролю за погашенням кредиту здійснюється відкриття та обслуговування позичкових рахунків, які відображають порядок і строки руху коштів при кредитуванні. Слід зазначити, що банківське кредитування здійснюється із **застосуванням таких позичкових рахунків:**

- **простий позичковий рахунок** є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. На ньому може бути *тільки активне (дебетове)* сальдо;

- **на позабалансових рахунках** обліковуються зобов'язання банку з кредитування перед позичальником (у т.ч. гарантійні);

- **конткорентний рахунок (поточний рахунок з овердрафтом)** — це активно-пасивний рахунок, на якому обліковуються всі операції

банку з клієнтом. Цей рахунок поєднує позичковий рахунок з поточним і може мати як дебетове, так і кредитове сальдо;

• **спеціальний позичковий рахунок** застосовується банком в окремих випадках, наприклад при кредитуванні позичальника під заставу векселів. Він є *формою обліку позичок до запитання*.

У цілому, головним завданням банку на даному етапі є здійснення постійного контролю за рухом кредиту, виявлення сумнівних і небезпечних позик, розробка заходів щодо сприяння поверненню кредиту, вирішення питань пролонгації позик, здобуття додаткових гарантій, з'ясування можливості подальшого кредитування позичальника, а при необхідності — укладання нового кредитного договору.

5. Етап погашення заборгованості по позиці і сплати процентів за нею. Працівники банку перевіряють цільове використання кредиту, надходження суми боргу та плати за користування позикою відповідно до графіка, вирішують питання стягнення штрафних санкцій за несвоєчасне виконання зобов'язань тощо. Якщо в день повернення кредиту клієнт цього не робить, банк своїм розпорядженням стягує борг, переводячи строкову заборгованість у прострочену. У разі неможливості позичальником сплатити борг він стягується з гарантів (поручителів) у встановленому чинним законодавством порядку.

Погашення заборгованості за кредитом та відсотків за його користування здійснюється у черговості, яка встановлюється сторонами при укладенні угоди про надання кредиту.

Процес вивчення етапів кредитування має завершитися самостійним розглядом методів надання і способів погашення кредитів.

Крім етапів, що були розглянуті вище, можна окремо виділити *роботу з проблемними кредитами*, яка зводиться не тільки до пошуку можливостей повернення прострочених позик, а й до зменшення *кредитного ризику* за будь-якими позиками.

Кредитний ризик — це ризик несплати позичальником суми основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі. Розглядається як імовірність, загроза втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або збільшення витрат, в результаті здійснення кредитних операцій.

Кредитний ризик розділяють на індивідуальний та портфельний.

Джерелом **індивідуального кредитного ризику** є окремий конкретний контрагент банку — позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Розрізняють такі *складові індивідуального кредитного ризику*:

1) **кредитний ризик щодо позичальника** — ймовірність того, що кредит буде переведений до розряду проблемних (**P(A)**);

2) **кредитний ризик щодо способу забезпечення позики** — ймовірність того, що банку не вдасться за рахунок забезпечення позики покрити можливі втрати (**P(B)**);

3) **кредитний ризик щодо кредитної угоди** — відображає імовірність невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком це

добуток кредитного ризику щодо позичальника на кредитний ризик щодо способу забезпечення позички: $P(C) = P(A) \cdot P(B)$.

Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість перед банком за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо).

Оцінювання портфельного кредитного ризику передбачає урахування концентрації та диверсифікації активів банку. Зокрема, для оцінки рівня портфельного кредитного ризику як у зарубіжній, так і вітчизняній банківській практиці використовуються коефіцієнти, розглянуті у табл. 10.3 та які визначаються як співвідношення суми резервів під заборгованість за кредитами (або зважених класифікованих позик) та загального обсягу позик (ряд. 4 і 1 у табл. 10.3), а також як співвідношення проблемних кредитів (прострочених і сумнівних) та загального обсягу позик (ряд. 2 у табл. 10.3) або як співвідношення проблемних кредитів та сумарних активів (характеризує якість активів [4, с. 156-160, 478-498; 31, с. 171-187;]).

Таблиця 10.3

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ПОРТФЕЛЬНИЙ КРЕДИТНИЙ РИЗИК БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА 2006—2009 рр.¹ (%)

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення від попереднього року (+; -)		
					2007 р.	2008 р.	2009 р.
1. Співвідношення проблемних кредитів (прострочених і сумнівних) та сукупних активів	1,31	1,06	1,95	7,94	- 0,25	0,89	5,99
2. Співвідношення проблемних кредитів (прострочених і сумнівних) та суми кредитного портфеля	1,65	1,31	2,27	9,36	- 0,34	0,96	7,07
3. Співвідношення суми резервів під заборгованість за кредитами та суми кредитного портфеля	4,54	3,81	5,62	13,28	- 0,73	1,81	7,66

Такі коефіцієнти, по суті, характеризують питому вагу можливих втрат за кредитними операціями (визначених за обсягом резерву під кредитні ризики або за обсягом проблемних кредитів (прострочених і сумнівних)) у структурі кредитного портфеля банку (чи сумарних активів).

Зокрема, дані табл. 10.3 свідчать про зростання ризику кредитних втрат українських банків під час останньої фінансової кризи (пік якої прийшовся на 2009 рік), обумовивши збитковість їх діяльності.

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

Сукупний ризик кредитного портфеля залежить від рівня ризикованості кредитів, з яких його сформовано, а тому для визначення портфельного ризику слід проаналізувати ризик усіх його складових. Важливим є ґрунтовний розгляд **методів управління кредитним ризиком**. **А саме, розрізняють:**

1. Метод уникнення кредитного ризику — найпростіший та найбільш рішучий метод управління, що передбачає ухилення від ризикованої кредитної діяльності. Цей метод обмежений у практичному застосуванні, оскільки призводить до відмови від певних видів кредитної діяльності і, відповідно, до втрати доходів.

2. Методи зниження кредитного ризику банку не мають за мету усунення ризику, а лише його зниження та спрямовані на забезпечення отримання банком відповідної винагороди за прийняття ризику.

2.1. Основними методами зниження кредитного ризику на рівні кредитного портфеля є:

- **диверсифікація кредитного портфеля** — полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (величина капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розрізняють три види диверсифікації — галузеву, географічну та портфельну;

- **лімітування** — як метод управління кредитним ризиком, полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих позичок, що дозволяє обмежити ризик. Ліміти можуть установлюватися за видами кредитів, категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних, за кредитами в окремі галузі, географічні території, за найбільш ризикованими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових позичок, відкриття кредитних ліній, овердрафт не кредитування, кредитування в іноземній валюті тощо.

Ліміти визначаються як максимально допустимий розмір позички чи напряму кредитування і виражаються як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). Органи банківського нагляду в багатьох країнах лімітуванням регулюють діяльність банків, зокрема кредитну, установлюючи **обов'язкові нормативи, які обмежують обсяги кредитів** (для України це нормативи кредитного ризику Н7, Н8, Н9, Н10, обов'язкові до виконання);

- **резервування** — створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків як метод управління кредитним ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які надалі використовуються для компенсації неповернених кредитів.

В Україні відповідно до Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями», з метою розрахунку резерву під кредитні ризики банки мають здійснювати **класифікацію кредитного портфеля за кожною кредитною операцією** (за категоріями

якості) *залежно від*: фінансового стану боржника, стану виконання боржником зобов'язань за договором (стану обслуговування боргу) з урахуванням виду та умов кредитної операції. За результатами такої класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції: *I (найвища)* — немає ризику або ризик є мінімальним; *II — помірний ризик*; *III — значний ризик*; *IV — високий ризик*; *V (найнижча)* — реалізований ризик. Відповідно, *Заборгованість за кредитними операціями, віднесеними до V категорії, є безнадійною*. Банк на звітну дату розраховує розмір резерву за кредитом на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим кредитом за такою формулою:

$$\text{Рінд} = \text{БВк} - \text{ТВк}, \quad (10.1)$$

де Рінд — сума резерву за кредитом;

БВк — балансова вартість кредиту, визначена банком без урахування суми раніше сформованого резерву;

ТВк — теперішня вартість попередньо оцінених майбутніх грошових потоків за кредитом. При цьому, грошові потоки оцінюються з урахуванням показника ризику кредиту та коефіцієнта ліквідності забезпечення.

Показник ризику за кредитом, наданим боржнику визначається банком самостійно в межах установленого діапазону (показано в табл. нижче) з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника (якщо боржник є юридичною особою), коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника — юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, рейтингів боржника — юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу. Зокрема, враховується кредитна історія боржника, наявність згоди боржника використання та поширення через бюро кредитних історій інформації про нього, надання відомостей банком за відповідними договорами до бюро кредитних історій, а також іншої інформації, що забезпечує об'єктивну оцінку подій та обставин, які можуть свідчити про наявність ризиків погашення боргу боржником.

Відповідно, розрахунок інтегрального показника фінансового стану боржника — юридичної особи здійснюється із застосуванням багатфакторної дискримінантної моделі за методикою НБУ з урахуванням величини підприємства (велике, середнє чи мале), а також виду його економічної діяльності. В основу розрахунку при цьому покладено значення фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника — юридичної особи, що зважуються на відповідні вагові коефіцієнти, значення яких варіюється залежно від величини (велике, середнє чи мале) та виду економічної діяльності підприємства.

Що стосується боржників — фізичних осіб, то класифікація наданих їм кредитів за категоріями якості здійснюється з урахуванням класу бо-

ржника (А, Б, В і Г) та стану обслуговування ними боргу. Показник ризику за такими кредитами, визначається також у межах показаного нижче діапазону коливань.

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА РИЗИКУ КРЕДИТУ,
НАДАНОГО БОРЖНИКУ (ЮРИДИЧНІЙ ЧИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ)**

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику за кредитом
<i>I (найвища)</i> — немає ризику або ризик є мінімальним	0,01—0,06
<i>II</i> — <i>помірний ризик</i>	0,07—0,20
<i>III</i> — <i>значний ризик</i>	0,21—0,50
<i>IV</i> — <i>високий ризик</i>	0,51—0,99
<i>V (найнижча)</i> — реалізований ризик	1,0

Слід враховувати, що кредити, надані фізичній особі — суб'єкту підприємницької діяльності, та кредити на поточні потреби, надані фізичній особі, загальна сума основного боргу за якими згідно з умовами договорів не перевищує **50 000 гривень**, або еквівалент цієї суми в іноземній валюті, визначений за офіційним валютним курсом, вважаються такими, що **не є суттєвими** і банк має право об'єднувати їх у групи та оцінювати ризик за ними на портфельній основі, ґрунтуючись на кількості днів прострочення боргу

У цілому, *кошти резерву під кредитні ризики формують за рахунок витрат банку та використовують для списання боргу за кредитними операціями, які віднесено до V (найнижчої безнадійної) категорії якості. Така безнадійна кредитна заборгованість (у частині основної суми боргу, без нарахованих процентів і комісійних) списується банком згідно рішення правління банку.*

Якщо такий резерв не сформовано, то втрати за кредитними операціями відшкодовуються за рахунок власного капіталу банку. Значні кредитні ризики можуть призвести до повної втрати капіталу і банкрутства банку. Отже, створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу кредитних ризиків на величину основного капіталу і є одним зі способів самострахування банку.

2.2. *Основними методами зниження кредитного ризику на рівні окремого кредиту є:*

- **адекватний аналіз кредитоспроможності позичальника** (більш докладно буде розглянуто нижче);

- **оцінка кредиту** полягає у встановленні міри відповідності суми та строків кредиту меті заходу, що кредитується, а також у виявленні величини ризику, пов'язаного з даною угодою. Кредитний ризик є функцією двох параметрів — ризику позичальника та ризикованості конкретного кредиту. У процесі оцінювання ризикованості кредиту ме-

неджер має проаналізувати кредитну заявку клієнта та визначити відповідність суми та строків меті заходу, який кредитується; рівень прийнятності для банку запропонованого забезпечення (застави).

У цілому, в процесі аналізу та оцінювання кредиту слід виявити ступінь обґрунтованості поданої кредитної заявки та рівень прийнятності для банку відповідного кредиту. *Якщо кредитний ризик оцінено як високий чи критичний, менеджер пропонує клієнтові змінити умови надання позички так, аби знизити ризик до допустимого рівня;*

• **структурування кредиту** — *полягає у відпрацюванні таких параметрів, які б відповідали потребам клієнта та мінімізували кредитний ризик банку, забезпечуючи умови своєчасного погашення позички.* Основними структурними параметрами кредиту є: сума позички; строки; умови видачі; графік погашення; забезпечення; ціна (відсоткова ставка). Працівник кредитного відділу визначає структуру кредиту з урахуванням результатів проведеного аналізу кредитоспроможності клієнта й оцінки ризикованості кредиту. Запропонована кредитним працівником структура кредиту узгоджується з клієнтом і затверджується вищою посадовою особою чи колегіальним органом управління банку;

• **документування** — *полягає в підготовці та укладенні кредитного договору, умови якого задовольняють потреби як позичальника, так і банку.* До кредитного договору можуть включатися додаткові умови: можливість дострокового погашення, економічні санкції за нецільове використання кредиту, умови комісійної винагороди за додаткові послуги. На стадії документування кредитний договір, договір застави та інші документи (гарантії, підтвердження прав власності) мають ретельно перевірятися юридичними службами та представниками підрозділів контролю для недопущення помилок і зниження документарного ризику.

Якість документування кредитних операцій великою мірою впливає на кредитний ризик кожної окремої позички та кредитного портфеля банку в цілому;

• **контроль та моніторинг** — *допомагають менеджерам заздалегідь виявляти проблемні кредити, а також перевіряти відповідність дій кредитних працівників основним вимогам кредитної політики банку.* Основна мета контролю за кредитами полягає в тому, щоб не допускати підвищення кредитного ризику понад установлений рівень. Це пов'язано з тим, що рівень кредитного ризику постійно змінюється, оскільки змінюються умови, за яких надається кожний конкретний кредит. Тому, *головною вимогою до процедури контролю є це постійність перевірки й оцінювання рівня кредитного ризику.* Адже згідно зі статистичними дослідженнями, 80% проблемних кредитів виникають через недостатній контроль за рівнем кредитного ризику.

3. Методи передавання кредитного ризику передбачають розподіл (трансфер) ризиків між іншими учасниками ринку: банками, підприємствами, будівельними, страховими, інвестиційними, факторинговими та

лізинговими компаніями, іншими фінансовими організаціями. До них відносять:

• **страхування** — страхування кредитних ризиків розглядають як вид страхування, суть якого полягає у зменшенні або усуненні кредитного ризику. Мова йде про *страхування відповідальності позичальника за непогашений кредит* (договір страхування укладають між позичальником і страховою організацією) та *страхування ризику неповернення кредиту* (договір укладають між страховою організацією й банком). Недоліком такої форми страхування є те, що страховик не вступає в прямі правові відносини з банком-кредитором, а отже, банк як третя особа втрачає можливість безпосереднього захисту своїх інтересів;

• **продаж кредитів та сек'юритизація:**

- *продаж кредитів*. Банк, виходячи з проведеного ним оцінювання кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. За рахунок цієї операції банк має змогу повернути кошти, що були спрямовані у кредитні вкладення. Ефект від здійснення таких операцій різнобічний;

- *сек'юритизація (активів)* — перерозподіл ризиків за допомогою трансформації активів банку (позик та інших активів) у цінні папери для продажу інвесторам. Отже, сек'юритизація банківських активів, як один із видів банківської діяльності, означає продаж кредитів, оформлених як цінні папери і проданих інвесторам. У процесі сек'юритизації банки продають частину своїх майбутніх грошових потоків в обмін на можливість інвестувати нові кошти в будь-які прибуткові проекти, тим самим нівелюючи небезпеку недоінвестування в банківській справі. *Процедура сек'юритизації дозволяє банку здійснити трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, котрі придбали цінні папери на ринку, переходить і кредитний ризик. У разі неповернення кредитів збитків зазнають інвестори;*

• **консорціумі та паралельні кредити** — дозволяють здійснювати розділення ризиків, оскільки сума за укладеним кредитним договором ділиться за однорідними частинами між кількома кредиторами — членами консорціуму чи учасниками паралельного кредиту;

• **договори гарантії та поруки** — дозволяють передавати кредитний ризик гаранту чи поручителю;

• **факторинг та лізинг** — дозволяють передавати частину ризику через спеціальні застереження у договорах, відповідно, постачальнику чи лізингоодержувачу.

Найбільш складним і відповідальним етапом кредитування є прийняття рішення про можливість надання позики з огляду на достатній рівень кредитоспроможності майбутнього позичальника і способи захисту від кредитного ризику, в першу чергу, — за рахунок забезпечення кредиту відповідними цінностями (товарними запасами, рухомим і нерухомим майном, цінними паперами, дорогоцінними металами), а також гарантією або поручительством третьої сторони.

Вивчаючи дану тему, студенти повинні знати, що *критерії оцінювання фінансового стану позичальника та методика їх визначення документально фіксуються банком в окремому положенні і є невід'ємною частиною його кредитної політики.*

Під **кредитоспроможністю** розуміють наявність у боржника передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Оцінка кредитоспроможності позичальника має певні особливості для юридичних і фізичних осіб та здійснюється на основі поєднання **двох методів:**

- *методу коефіцієнтів* — ґрунтується на доборі коефіцієнтів та їх оптимальних значень для окремих видів економічної діяльності, аналізі їх у динаміці;

- *методу рейтингової оцінки* — ґрунтується на присвоєнні певної оцінки (бала) за значення *інтегрального показника*, який визначається з урахуванням значень фінансових коефіцієнтів, їх вагових значень залежно від *величини підприємства* (велике, середнє чи мале), *видів економічної діяльності* відповідно до встановленої центральним банком шкали для інтерпретації значень інтегрованого показника фінансового стану боржника.

Відповідно, **набір показників**, які дозволяють дати достатньо об'єктивну оцінку фінансового стану боржника — юридичної особи, вказано в спеціальних поясненнях НБУ щодо визначення *моделі розрахунку інтегрального показника боржника* — юридичної особи. а вагомість кожного показника визначається індивідуально для кожної групи боржників (контрагентів банку) залежно від *виду їх економічної діяльності*.

Клас боржника (контрагента банку) за результатами оцінки його фінансового стану визначається на підставі основних показників, більш докладно розглянутих в розділі IV даного посібника (зокрема, в рекомендаціях щодо рішення основних завдань за модулем II, п. 2.3) та коригується з урахуванням додаткових (суб'єктивних) показників.

У процесі аналізу кредитоспроможності слід керуватися тим, що для кредитора *пріоритетне значення має значення коефіцієнта покриття боргу*, вагомими також є якість менеджменту боржника — юридичної особи, наявність ринків збуту продукції, бізнес-планів, рейтингів боржника — юридичної, наданих відомими рейтинговими агенціями тощо. І саме з цих позицій слід аналізувати фінансовий стан позичальника

Тим самим, класифікація боржників-юридичних осіб за результатами оцінки їх фінансового стану здійснюється з урахуванням *динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, його кредитної історії, повноти надання даних про нього до бюро кредитних історій та величини підприємства*, проводиться агрегування і визначається належність кожного боржника до одного з дев'яти класів (**від 1 найвищого до 9 найнижчого** — *переглядається раз на 3 місяці*). При цьому до 8 класу відносять, як правило, боржників, проти яких порушено справу про банкрутство, а до 9 — визнано банкрутом.

При здійсненні оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи мають бути враховані такі показники:

- *кількісні*: сукупний чистий дохід (щомісячні сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання, у тому числі перед іншими банками); накопичення на рахунках у банку; коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність боржника — фізичної особи і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом (зокрема співвідношення сукупних доходів і витрат боржника) тощо;

- *якісні*: загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна та копій відповідних підтвердних документів на його право власності, які засвідчуються в установленому порядку); соціальна стабільність клієнта тощо.

Урахування кількісних та якісних показників під час визначення фінансового стану боржника — фізичної особи має здійснюватись у співвідношенні 70 : 30 відповідно. На підставі результатів такої оцінки фінансового стану визначається клас боржника — фізичної особи (**А, Б, В чи Г**), яка має переглядатися раз на рік.

Кредитний менеджер повинен завжди пам'ятати, що **головною метою процесу аналізу кредитоспроможності позичальника** є оцінювання індивідуального кредитного ризику й виявлення джерел повернення основної суми боргу та процентів за кредитом, а не аналіз фінансового стану клієнта як такого.

Слід зазначити, що в Україні відбуваються процеси реформування міжнародної банківської системи на основі уніфікації норм і правил ведення банківського бізнесу, а також розробки міжнародних стандартів поведінки, у т.ч. щодо оцінки кредитоспроможності позичальників. Важливу роль в таких процесах на сьогодні відіграє Базельський комітет з банківського нагляду, який по відношенню до оцінювання кредитоспроможності позичальників рекомендує використовувати наступні підходи: стандартизований підхід (standardized) та підхід, що ґрунтується на використанні внутрішньої рейтингової системи (internal rating based system — IRB).

Найбільш простим щодо оцінювання індивідуального кредитного ризику вважається **стандартизований підхід**, який передбачає визначення кредитного рейтингу на підставі оцінок (зовнішніх рейтингів) спеціалізованих рейтингових (кредитних) агентств. Відповідно, органи банківського нагляду повинні формувати списки таких агентств, рейтинги яких можуть бути використані у розрахунках, використовуючи наступні основні критерії:

- незалежність діяльності агентства від політичних та економічних структур, репутація агентства та надійність рейтингу, що присвоюється;

- об'єктивність методики присвоєння рейтингу з описом кількісних і якісних факторів, які впливають як на значення рейтингу так і на ймовірність його зміни (з визначенням рівня дефолту) тощо.

Базельський комітет пропонує зважувати відповідні типи активів (кредити надані уряду, банкам, підприємствам) за вказаними у табл. 10.4 рівнями ризику¹

Такий стандартизований підхід щодо оцінки кредитоспроможності є досить простим, дозволяє визначати рейтинг позичальника з оцінкою ймовірності його зміни (з визначенням рівня дефолту) та знизити вимоги регулюючих органів щодо достатності капіталу банків за відповідного розширення кредитного потенціалу банків.

Таблиця 10.4

**ЗАЛЕЖНІСТЬ РІВНЯ РИЗИКУ ВІД КАТЕГОРІЇ КРЕДИТНОЇ ОПЕРАЦІЇ,
ЗАПРОПОНОВАНА БАЗЕЛЬСЬКИМ КОМІТЕТОМ**

Кредитний рейтинг, який присвоєний агентством	AAA – AA	A+ – A-	BBB+ – BB-	Нижче BB-	Рейтинг не присвоєно
Ризик, %	20	50	100	150	100

Але, за українських реалій такий підхід має і ряд досить суттєвих недоліків. Так, відомі міжнародні рейтингові агентства майже не працюють в Україні або працюють нерегулярно. В отриманні кредитного рейтингу зацікавлені тільки ті великі підприємства та банків, які мають доступ до міжнародних кредитних ринків та змушені надавати інформацію про кредитний рейтинг, присвоєний одним з провідних рейтингових агентств. Це пов'язано з тим, що за відсутності такого рейтингу зарубіжні банки відмовляють у наданні кредиту, або встановлюють занадто високий рівень процентної ставки.

Також є проблема несумісності кредитних рейтингів, присвоєних місцевими рейтинговими агентствами та зовнішніми міжнародними кредитними рейтингами, присвоєними відомими у світі рейтинговими агентствами (Fitch, Moody's та ін.). Крім того, національні рейтингові агентства присвоюють позикам місцевих органів влади найвищі рейтинги, на той час як міжнародні рейтингові агентства можуть оцінити урядові позики таких країн набагато нижчим рейтингом.

З іншого боку, для нівелювання зазначених вище недоліків стандартизованого підходу, розробниками нової Базельської угоди було запропоновано інший підхід, який ґрунтується на використанні внутрішніх рейтингових систем (IRB) — систем побудови кредитних рейтингів банком самостійно. Аналіз таких систем, проведений Базельським комітетом, свідчить, що подібний підхід є більш чутливим до кредитного ризику та стимулює подальше удосконалення внутрішньобанківських систем рейтингової оцінки. А саме, застосування подібного підходу для визначення індивідуального ризику при кредитуванні організації передбачає визначення наступних складових ризику:

- **ймовірності дефолту (Probability of default — PD)** — відображає можливу ймовірність дефолту за усіма зобов'язаннями підприємства

¹ Джерело: The standardized approach to credit risk. Basel Committee, 2001. P.8.

на основі прогнозової оцінки змін фінансового стану позичальників та, відповідно, їх кредитоспроможності. Рівень PD та клас кредитоспроможності позичальника повинні співпадати. При цьому, на нашу думку, для визначення реальної кредитоспроможності позичальника важливим є порівняння отриманих значень фінансових показників з іншими аналогічними підприємствами однієї і тієї ж галузі, оскільки галузеві особливості діяльності підприємств мають суттєві відмінності, а також проведення ретроспективного аналізу діяльності позичальника за останні декілька років;

- **рівня ймовірних збитків (Loss Given Default — LGD)** — залежить від рівня забезпечення зобов'язання за кредитною угодою, наявності гарантій, використання кредитних деривативів тощо. При цьому необхідно враховувати ймовірність підвищення витрат на реалізацію забезпечення (у випадку банкрутства позичальника), а також зниження ринкової вартості забезпечення;

- **суми вимог банку до позичальника за активною операцією (Exposure at default — EAD)** — необхідно враховувати, що різні банківські операції (різні види кредитів) супроводжуються і різними за величиною рівнями ризику. Розрізняють не тільки абсолютні значення ризику, але й причини і фактори, що спричиняють виникнення ризиків, притаманних кожній групі активних операцій (операцій з державами, банками, підприємствами, з населенням, проектне фінансування тощо);

- **терміну зобов'язання (Maturity — M)** — оскільки термін дії кредитного договору безпосередньо впливає на значення кредитного ризику (довгострокові кредити є більш ризикованими порівняно з короткостроковими).

Слід відмітити, що серед перелічених складових кредитного ризику основним результативним показником вважається саме показник ймовірності дефолту позичальника (зміни кредитного рейтингу), для визначення якого у зарубіжній банківській практиці використовують методіку так званих матриць зміни кредитного рейтингу (transition matrix), приклад побудови яких наведено у табл. 10.5.

Такі матриці ґрунтуються на інформації минулих періодів про дефолти за кредитами, наданими позичальникам з різним кредитним рейтингом та дозволяють здійснювати оцінку ймовірності зміни класу їх кредитоспроможності через певний час (такі матричні таблиці ще називають таблицями міграції рейтингу позичальників — rating migration). У цілому, метод побудови матричних таблиць отримав широке поширення спочатку в діяльності міжнародних рейтингових агентств, а зараз — і серед багатьох зарубіжних комерційних банків, які використовують цей метод для оцінки ймовірності зміни якості їх кредитного портфеля у майбутньому на основі поточного значення рейтингу кредитоспроможності¹.

¹ Credit risk rating of Australian banks / APRA, 2000. P.17.

Таблиця 10.5

МАТРИЦЯ ЙМОВІРНОСТІ ЗМІНИ КРЕДИТНОГО РЕЙТИНГУ¹ (%)

Початкове значення кредитного рейтингу	Поточне значення кредитного рейтингу, яке планується в майбутньому							
	AAA	AA	A	BВВ	ВВ	В	ССС	Дефолт
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8	9
AAA	87,74	10,93	0,45	0,63	0,12	0,10	0,02	0,02
AA	0,84	88,23	7,47	2,16	1,11	0,13	0,05	0,02
A	0,27	1,59	89,05	7,40	1,48	0,13	0,06	0,03
BВВ	1,84	1,89	5,00	84,21	6,51	0,32	0,16	0,07
ВВ	0,08	2,91	3,29	5,53	74,68	8,05	4,14	1,32
В	0,21	0,36	9,25	8,29	2,31	63,89	10,13	5,58
ССС	0,06	0,25	1,85	2,06	12,34	24,86	39,97	18,60

Примітка: За даною матрицею ймовірність міграції рейтингу позичальника визначається на перетині відповідних рядків і стовпчиків. А саме, ймовірність дефолту позичальника з кредитним рейтингом В (див. відповідний рядок) складає 5,58% (перетин рядку В з графою «Дефолт»); ймовірність зниження рейтингу В до рівня ССС (перетин рядку В з графою ССС) складає 10,13%; а ймовірність того, що рейтинг В виявиться незмінним складає 63,89% (перетин рядку В з графою В).

У цілому, застосування вказаного підходу щодо побудови кредитних рейтингів банками самостійно потребує або проведення класифікації ризиків та ймовірності дефолту банківськими установами спільно з наглядовими органами для кожного виду активів (у випадку дефолту розмір можливих втрат, ступінь схильності до ризику фіксуються і оцінюються в підсумку Базельським комітетом — для українських банків такий підхід є більш прийнятним), або банкам надається можливість самостійно визначати і регулювати ризики за умови, що їхня системи оцінки й управління ризиками визнані адекватними наглядовими органами, а система оцінки ймовірності дефолту поширюється на термін не менше трьох років та враховує ймовірність настання банкрутства позичальника.

У цілому, світовий досвід діяльності банків виробив механізм організації повернення кредиту, який включає:

- порядок погашення конкретної позики за рахунок виручки (доходу), визначеної на основі прогнозу оцінки кредитоспроможності клієнта;
- юридичне закріплення порядку її погашення в кредитній угоді;
- використання різноманітних форм забезпечення повноти і своєчасності повернення кредиту.

¹ Gupton G.M. Credit Metrics. — Technical document. New York, 1997. — P.76.

Під *формою забезпечення повернення кредиту* розуміють конкретне джерело погашення наявного боргу, юридичне оформлення права кредитора на його використання, організацію контролю банку за достатністю і прийнятністю цього джерела. У банківській практиці джерела погашення кредиту поділяються на первинні та вторинні. Первинними є виручка від реалізації продукції наданих послуг, виконаних робіт або дохід, що отримує фізична особа. Вторинними є використання наявних форм кредитного забезпечення, а процес цей є тривалим і трудомістким.

Одержання достатнього забезпечення як спосіб захисту від кредитного ризику впливає з принципу кредитування, який полягає у забезпеченні зобов'язань позичальника щодо повернення позики. Відповідно до цього при визначенні чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією окремо може зменшуватися на вартість прийнятного забезпечення (гарантій та застави майна і майнових прав).

В Україні згідно з чинним законодавством банки можуть використовувати такі форми забезпечення позичок:

- *застава, у тому числі іпотека* — спосіб забезпечення зобов'язань, який передбачає право кредитора (заставодержателя) у разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна з перевагою перед іншими кредиторами. Предметом застави можуть бути майно та майнові права. Не можуть бути предметом застави національні культурні та історичні цінності, приватизація яких заборонена, майнові комплекси державних підприємств, вимоги, що мають особистий характер, тощо.

В банківській практиці застосовуються такі основні види застави:

- *в залежності від економічного змісту* предметами застави можуть бути товарно-матеріальні цінності, цінні папери, нерухомість, рухоме майно, майнові права, валютні кошти;

- *залежно від матеріально-речового змісту* предмети застави поділяються на матеріальні і фінансові цінності;

- *залежно від способу володіння предметом застави* виділяються: заклад (передача прав володіння кредитором), застава (володіння заставодавцем предметом застави);

- *в залежності від права використання* застава може бути без права користування (незмінна структура і якість застави на протязі всього терміну кредитування), з правом користування (застава товарів в обороті або в переробці, коли можлива заміна предмета застави).

Різновидом застави є *іпотека* — застава нерухомості, яку вважають надійним і високоефективним способом застави. Предметом іпотеки є нерухоме майно, пов'язане із землею, — будівлі, споруди, квартири, підприємства як цілісний майновий комплекс, земельні ділянки, інше майно, що віднесене законодавством до нерухомості. Іпотека надає право банку переважного задоволення його вимог до боржника в межах вартості зареєстрованої застави;

• **гарантія** — угода, яка укладається між банком і гарантом через видачу останнім гарантійного листа і прийняття цього листа до виконання банком. Гарантами можуть бути будь-які фінансово стабільні юридичні особи (підприємства) і банки. Найвагомішими вважаються гарантії Кабінету Міністрів України; банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас»; урядів країн категорії «А» (розвинених ринкових країн) та міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку); забезпечені гарантії банків України тощо;

• **порука (поручительство)** — форма забезпечення зобов'язань, за якої одна особа (поручитель) зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнім свого зобов'язання в повному обсязі або частково. Незважаючи на суттєву схожість, порука має відмінні риси від гарантії. Основною відмінністю є те, що за договором поруки, за загальним правилом, настає солідарна відповідальність поручителя і боржника, а за договором гарантії — субсидіарна, яка застосовується тільки у разі непогашення заборгованості за рахунок коштів самого боржника. Тобто висунути вимогу до гаранта банк має право лише в тому випадку, коли у позичальника немає коштів для погашення боргу. На відміну від поручителя, гарант, який виконав зобов'язання, не займає місце кредитора і не набуває права регресу (якщо інше не передбачене договором гарантії);

• **перевідступлення (цесія) на користь банку вимог і рахунків позичальника до третьої особи** — означає передавання банку-кредитору права спрямовувати виручку за цими вимогами і рахунками безпосередньо на погашення позички при настанні строку її повернення. Цесія здійснюється на підставі складеної між банком і позичальником угоди, у якій вказується сума вимог і рахунків, що перевідступляються, та інші умови;

• **страхова угода (поліс)** надається клієнтом банку та підтверджує факт страхування ним кредитної операції та відповідальності за нею. Банк повинен переконатися в наявності у страховика необхідних фондів страхування, тобто в його платоспроможності. Також банк може самостійно застрахувати позичку, що надається за допомогою укладання зі страховою установою угоди про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому разі сума страхових внесків додається до плати за користування позичкою. **Договір страхування кредитного ризику** — це письмова угода між страхувальником-позичальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку виплатити страхову суму відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми банку-кредитору, а страхувальник-позичальник зобов'язується сплатити страхові платежі у визначені терміни та виконати інші умови договору;

• **стягнення неустойки, пені, штрафів.** Відповідно до Цивільного Кодексу України неустойкою визнається визначена законом або дого-

вором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема, у разі прострочення виконання.

Є три форми неустойки: власне неустойка, штраф і пеня.

Власне неустойка — це стягнена з боржника сума, яка визначається в процентному відношенні до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Пеня — це визначена законом або угодою грошова сума, яку боржник повинен сплатити кредитору у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань, зокрема у випадку прострочення їх виконання. *Пеня визначається в процентному відношенні до суми зобов'язання, яке прострочене, і нараховується в установленому розмірі за кожний день прострочення платежу.*

Штраф — це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в обумовленому обсязі або в процентному відношенні до вартості робіт (послуг) та передбачена, як правило, на випадок невиконання обов'язку здійснити конкретну дію, яка є складовою загального зобов'язання.

За своєю природою неустойка може бути договірною або законною. За договірної неустойки угода має бути укладена в письмовій формі, тобто конкретна причина і види неустойки обумовлюються в кредитній угоді.

У самостійній роботі студентів необхідно розглянути *чинні і нетрадиційні схеми, механізми і види забезпечення повернення банківських кредитів*, зокрема, таких як:

- ✓ уступка права вимоги;
- ✓ переказ боргу;
- ✓ механізм видачі кредиту під виставлений валютний акредитив;
- ✓ погашення боржниками кредитів за допомогою охоронно-юридичних агентств;
- ✓ використання урядових гарантій та проведення заліків із державним бюджетом за наявності зустрічних вимог.

Болучим питанням у банківській практиці також є невпорядкованість кредитних портфельів українських комерційних банків, переобтяжених значними залишками сумнівних до повернення або навіть безнадійних позик. Тому управління кредитним ризиком за такими напрямками, як диверсифікація кредитного портфеля, контроль за поточним станом кредитоспроможності позичальника та якістю застави, процесом використання кредитів та оперативним погашенням заборгованості з урахуванням процентів за позиками, а також лімітування, резервування та страхування ризиків кредитних операцій є невід'ємною умовою підвищення ефективності кредитної діяльності банку.

Особливу увагу слід звернути на управління проблемними кредитами. **Проблемними кредитами** називають такі, за якими своєчасно не проведено один чи кілька платежів, значно знизилася ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, котрі викликають сумнів щодо пове-

рення кредиту. До проблемних відносять сумнівні та безнадійні кредити. Як свідчать дані табл.10.3 (ряд. 1 та 2) зростання питомої ваги проблемних кредитів у структурі як кредитного портфеля банків, так і сукупних активів обумовлюється відповідним зростанням кредитного ризику та може призводити до кризи у банківській сфері.

Проблемні кредити здебільшого не виникають раптово. Тому завдання працівника кредитного відділу полягає у виявленні сигналів, які свідчать про погіршення фінансового стану позичальника та про підвищення ймовірності неповернення кредиту.

Причини виникнення проблемної заборгованості можна поділити на зовнішні та внутрішні. На зовнішні чинники (фактори) комерційні банки безпосереднього впливу не мають, в основному вони можуть тільки до них адаптуватися. Так, до основних зовнішніх проблемних чинників, що негативно впливають на кредитні портфелі банків України, слід віднести *нормативно-правові, політичні та загальноекономічні*.

Внутрішні причини виникнення проблемної заборгованості (ті чинники, на які банки мають безпосередній вплив) поділяються на чинники, пов'язані з діяльністю банку, та чинники, пов'язані з діяльністю позичальника.

1. Найпоширенішими негативними чинниками, пов'язаними з діяльністю банку, є:

- недостатня кваліфікація персоналу та система перепідготовки кадрів;
- неповна та недостовірна інформація про позичальника;
- недостатньо продумана та розроблена кредитна політика банку;
- неякісна оцінка кредитоспроможності позичальника;
- помилки при структуруванні кредиту (щодо терміну, суми, процентів);
- помилки при оцінюванні забезпечення кредиту;
- недостатній рівень контролю за позичальником після видачі кредиту;
- перевищення службових повноважень працівниками банку та фінансові зловживання тощо.

2. Найпоширенішими негативними чинниками, пов'язаними з діяльністю позичальника, вважаються:

- недосвідченість, неефективні дії чи відсутність мотивації позичальника;
- припинення контактів з працівниками банку та невчасне подання фінансової звітності;
- погіршення якості продукції і роботи та помилки в оцінюванні ринків збуту;
- негативні зміни показників ділової активності, ліквідності, співвідношення власних і залучених коштів;
- зростання невиробничих витрат та дебіторської заборгованості;
- поява у позичальника чистих збитків тощо.

Для управління проблемними кредитами банк може застосувати два основні методи: *реабілітацію чи ліквідацію*.

Метод реабілітації полягає в розробці спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту. План реабілітації кредиту може включати такі заходи:

- повну чи часткову зміну керівництва позичальника та призначення керівників від банку;
- збільшення власного капіталу за рахунок власників або залучення нових партнерів;
- злиття підприємства-позичальника з фінансово стабільною фірмою;
- стягнення дебіторської заборгованості та відстрочення платежів за кредиторською заборгованістю;
- реструктуризацію заборгованості (перегляд строків кредиту, отримання пільгових строків, обмін заборгованості на акціонерний капітал, у результаті чого банк стає співвласником компанії);
- рефінансування заборгованості (надання нового кредиту для погашення заборгованості за чинним кредитним договором);
- відступлення права вимоги (продаж кредиту, сек'юритизацію кредиту) та переведення боргу;
- викуп банком активів позичальника для власного користування;
- з метою прискорення розрахунків за простроченими кредитами банк може використовувати такі форми, як відступлення права вимоги та переведення боргу.

Із перелічених засобів реструктуризації, особливої уваги заслуговують перевідступлення права вимоги та переведення боргу. А саме, згідно зі ст. 197 Цивільного кодексу України в період дії зобов'язань може відбуватися заміна кредитора або боржника. Кредитор (банк) може передавати свої права за зобов'язаннями іншій особі, оформивши це угодою про перевідступлення права вимоги. Перевідступлення права вимоги оформляється письмовою угодою з повідомленням про це боржника.

Переведення боргу оформляється письмовою угодою між первинним боржником і новим боржником. Укладення угоди про переведення боргу можливе тільки за згодою комерційного банку, який видав позику первинному боржнику.

У цілому, з перелічених заходів реструктуризації найприйнятнішим варіантом завжди вважається такий перегляд умов кредитної угоди, який дає і банку, і його клієнтові шанс на поновлення нормальної діяльності. Якщо ж цього не вдається, то банк може використати крайній захід — *метод ліквідації*, який означає повернення кредиту через проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника.

Рішення про те, який метод краще використати, приймається керівництвом банку залежно від конкретних обставин і результатів попереднього аналізу проблеми. Найприйнятнішим варіантом, звичайно, завжди вважається реструктуризація, оскільки ліквідація означає приховане визнання того факту, що банк припустився помилки, надавши кредит, та вчасно не вжив виправних заходів; усе це погіршує репутацію банку.

10.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 19

Питання для обговорення

1. Економічна характеристика та класифікація банківських кредитів.
2. Організація кредитної діяльності банку.
3. Порядок укладення кредитних договорів та організації банківського кредитування.

Практичне заняття 20

Питання для обговорення

1. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку.
2. Особливості визначення ціни банківського кредиту.
3. Методи розрахунку величини кредитного ризику.

Практичне заняття 21

Питання для обговорення

1. Особливості нарахування неустойки, пені та штрафів.
2. Особливості формування резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями банку.
3. Методи управління проблемними кредитами.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Умови і принципи банківського кредитування.
2. Перелік показників, які покладено в основу оцінки кредитоспроможності позичальника.
3. Поняття індивідуального та портфельного кредитних ризиків та методи їх зниження.
4. Фактори, що впливають на ціну банківського кредиту.
5. Поняття проблемних кредитів.

Література: 1, 5, 9, 21, 25, 28, 39.

ТЕМА 11. ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ І ПОГАШЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРЕДИТІВ

11.1. Змістовні поради до теми 11

Для успішного вивчення теми студентам необхідно визначити особливості механізму надання і погашення окремих видів кредитів, зокрема: споживчого, іпотечного, інвестиційного кредиту, а також кредитування у форму овердрафту. Більш детальніше варто зупинитися на розгляді методик розрахунків із визначення вартості іпотечного кредиту та оцінки доцільності й ефективності інвестиційного проекту.

Вивчення даної теми слід почати з розгляду особливості механізму надання та погашення основних видів кредитів.

Зокрема, як свідчать дані табл. 11.1 у структурі кредитного портфеля банків України значну питому вагу мають саме кредити, які надаються в національній та іноземній валюті фізичним особам — резидентам України (їх питома вага коливається від 24,7% у 2010 р. до 33,9% у 2008 р.) та відносяться до **споживчих банківських кредитів** (з 2009 року надання споживчих однорідних кредитів в іноземній валюті було призупинене внаслідок високого рівня їх кредитного та валютних ризиків).

Таблиця 11.1

**ОБСЯГ І СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
БАНКІВ УКРАЇНИ У 2006—2010 рр.¹**

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.	
	Сума, млн грн	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %
1. Кредитний портфель, всього	485 507	100,0	792 384	100,0	747 348	100,0	755030	100,0
<i>У тому числі:</i>								
<i>1.1 кредити, надані суб'єктам господарювання;</i>	276 184	56,9	472 584	59,6	474 991	63,6	508288	67,3
<i>1.2 кредити, надані фізичним особам</i>	153 633	31,6	268 857	33,9	222 538	29,8	186540	24,7

Споживчий кредит — це кредит, який надається в національній валюті фізичним особам — резидентам України (громадянам України). Установи банку надають населенню короткострокові і довгострокові споживчі кредити.

Короткострокові кредити надаються громадянам на строк до одного року на такі споживчі цілі:

- 1) придбання товарів широкого вжитку і тривалого користування, транспортних засобів;
- 2) нагальні потреби (лікування, навчання, весілля, народження дитини, непередбачені обставини тощо).

Об'єктами довгострокового кредитування є:

- 1) будівництво індивідуального житла, будинків дачного типу тощо;
- 2) купівля індивідуального житла, квартир, гаражів тощо;
- 3) реконструкція та капітальний ремонт індивідуальних житлових будинків, будиночків дачного типу тощо.

Банк надає кредити фізичним особам у розмірах, що визначаються виходячи з вартості товарів і послуг, які є об'єктом кредитування. Розмір кредиту на будівництво, купівлю і ремонт житлових будинків,

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

садових будинків, дач та інших будівель визначається в межах вартості майна, майнових прав, які можуть бути переданими банку в забезпечення фізичною особою та сумою її поточних доходів, за винятком обов'язкових платежів.

У цілому, **розміри споживчих кредитів обмежуються:**

1) граничними розмірами, встановленими кредитною політикою банку для конкретного виду кредиту;

2) платоспроможністю (кредитоспроможністю) позичальника;

3) вартістю заставленого майна та цінних паперів, що можуть бути надані позичальником як забезпечення повернення боргу. Вважається, що **кредити під заставу не повинні перевищувати:**

- 60% оціночної вартості нових товарів, та 30% вартості старих товарів;

- 90% курсової вартості цінних паперів, емітованих Ощадним банком;

- 60% ринкової вартості житлових будинків та квартир та 40 % вартості виробничих приміщень;

- 50% вартості товарів в обороті або переробці та легкових автомобілів.

Строк повернення споживчого кредиту залежить від цілей кредитування, розміру кредиту та фінансового стану позичальника. При цьому, особливістю довгострокового кредитування на вищезначені цілі є встановлення установою банку *граничних строків освоєння кредитів*.

Граничний строк освоєння кредиту — це строк, протягом якого коштів, отриманих в кредит повинні бути використані для придбання будівельних матеріалів, оплати послуг та інші цілі, вказані у договорі кредитування. Зокрема, строк освоєння позички на будівництво індивідуальних будинків не повинен перевищувати два роки з дня її отримання на реконструкцію капітальний ремонт будівель — не більше 6 місяців; на купівлю житла і гаражів — не більше 2 місяців.

Загальний термін користування споживчим кредитом не повинен перевищувати:

- десяти років, якщо кредитується будівництво чи купівля житла;

- п'ять років за іншими видами кредиту.

Обов'язковою умовою надання довгострокового споживчого кредиту є страхування об'єктів кредитування на користь банку протягом усього періоду користування позикою.

Відповідно, під час самостійної роботи студенти повинні розглянути умови надання та склад пакету документів, які має надати банку фізична особа для отримання споживчого кредиту, а також порядок погашення кредитів.

Установи банків надають кредити повнолітнім, дієздатним громадянам України, які мають постійне джерело доходу (одержують заробітну плату, пенсію, інші грошові доходи) та відповідають певним вимогам:

- відсутність негативної кредитної історії позичальника;

- відсутність простроченої заборгованості за кредитом, отриманому в цьому або інших банках;

- сума кредиту не повинна перевищувати сукупного річного доходу клієнта або встановлені банком ліміти кредитування.

У деяких випадках банк може вимагати сплати клієнтом певної суми від вартості товару, на купівлю якого береться кредит.

Для отримання кредиту **позичальник подає до установи банку такі документи:**

заяву; паспорт; довідку про присвоєння ідентифікаційного коду; анкету позичальника; довідки з місця постійної роботи і про доходи; документи, що підтверджують право власності на майно позичальника; письмовий розрахунок погашення кредиту (економічне обґрунтування) тощо.

Банк може додатково вимагати отримання й інших документів. Зокрема, для отримання *довгострокового кредиту крім зазначених документів*, від позичальника банк може вимагати **довідки**: про відведення земельної ділянки під будівництво; про власність на будинок; про балансову вартість квартири; про право власності на квартиру; про членство позичальника в садівницькому товаристві та ін.

Видача кредиту здійснюється у безготівковій формі через:

- оплату розрахункових документів за матеріали, конструкції, обладнання, надані послуги, виконані роботи;

- зарахування коштів на поточний рахунок позичальника (при будівництві власними силами) на підставі розрахунку готовності об'єкта кредитування;

- перерахування коштів на поточний рахунок продавця квартири, житлового будинку чи гаража.

В окремих випадках позичка може надаватися готівкою з правом контролю за цільовим використанням коштів.

Як правило, **погашення споживчого кредиту** здійснюється у **строки, передбачені кредитним договором щомісячно**, або рівними частинами щомісячно, а сума відсотків нараховується на фактичний залишок коштів, що перебувають у розпорядженні клієнта, або за ануїтетами або рівними частинами, починаючи з наступного місяця після його одержання, але не пізніше 30 днів з дня підписання кредитної угоди.

Довгостроковий кредит починають погашати після закінчення встановленого терміну його освоєння.

Погашення споживчого кредиту може здійснюватися клієнтом готівкою через касу банку, шляхом перерахування коштів з депозитного рахунку, переказами через пошту тощо.

Однією з форм споживчого кредитування є **кредитна картка**. Умовою їх одержання є **платоспроможність клієнта**. За кожною картою встановлюється ліміт кредитування. Власника кредитної картки обслуговує банк, що її видав, а також торговельна організація. Для останньої кредитна картка слугує гарантією відкриття кредиту покупцеві в банку.

Протягом певного строку (звичайно 25 днів) рахунки на куплені власником картки протягом місяця товари передаються торговельною організацією у банк, який видав кредитну картку. Банк їх сплачує у цей

період безпроцентно шляхом перерахування коштів на поточний рахунок торговельної організації. Якщо термін за рахунки є більшим ніж 25 діб, то їх сума конвертується в позичку.

Позички повинні періодично погашатися клієнтом, щоб не вичерпувався ліміт кредитування. Залежно від регулярності погашення клієнтом заборгованості банку цей ліміт може бути збільшеним або скороченим.

Структура доходу банку від операцій з кредитними картками:

- 1) комісія, яка стягується з торговельної організації при сплаті рахунків за відпущені власнику кредитної картки товари;
- 2) щорічної плати клієнтів за кредитні картки (якщо стягується);
- 3) процентів за кредит, що надається власникам карток у межах ліміту кредитування.

*Як показала остання фінансова криза, українські банки не мають можливості достовірно оцінити платоспроможність позичальника та врахувати всі ризики, пов'язані з видачею споживчого кредиту. Саме тому, слід звернути увагу на необхідність створення **кредитних бюро (бюро кредитних історій)**, в яких можна отримати необхідну інформацію про позичальника. Для достовірної оцінки платоспроможності позичальника та врахування всіх ризиків, пов'язаних з видачею споживчого кредиту в Україні створено наступні **кредитні бюро** (бюро кредитних історій):*

***Перше всеукраїнське бюро кредитних історій (ПВБКІ)**, яке заснували 30 банків, 2 страхові компанії та Асоціація українських банків. Серед засновників — банки, які активно кредитують населення: ПАТ «Райффайзен банк Аваль», АБ «Південний», ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк», ПАТ «УкрСиббанк», ПАТ «Унікредит банк», ПАТ «Фінанси та кредит», ПАТ «Банк Форум» та ін.*

***Українське бюро кредитних історій.** Засновники — ПАТ АБ «Приватбанк» та компанія «BigOptima».*

***Національне бюро кредитних історій.** Засновники — Національна асоціація кредитних спілок України, «Screditinfo Group» (Ісландія) та інвестиційно-фінансова група «ТАС» у рівних частках.*

1. Розглядаючи споживчі кредити слід зазначити, що найбільш вагоме місце у їх структурі останнім часом займають **іпотечні кредити**.

*А саме, дані рис. 11.1 свідчать, що питома вага середньо- і довгострокових іпотечних кредитів у структурі кредитів, наданих українськими банками фізичним особам зросла з 25,02% у 2006 році до 55,03% у 2009 р., тобто майже удвічі. Таке зростання обсягів іпотечних кредитів в Україні супроводжувалося багатьма проблемами: **економічними** (зокрема, це висока вартість іпотечних кредитів для населення, недостатність довгострокових кредитних ресурсів у вітчизняних банків, великі витрати на оформлення житла в кредит тощо), **юридичними** (перш за все, це відсутність у українських банківських працівників достатнього досвіду застосування законодавства*

про іпотеку, а також недосконалість нормативно-правової бази іпотечного кредитування), **організаційними** (пов'язані з недосконалістю механізму взаємодії суб'єктів іпотеки та нерозвиненістю інфраструктури українського фінансового ринку), що підвищувало ризикованість такого виду кредитування.

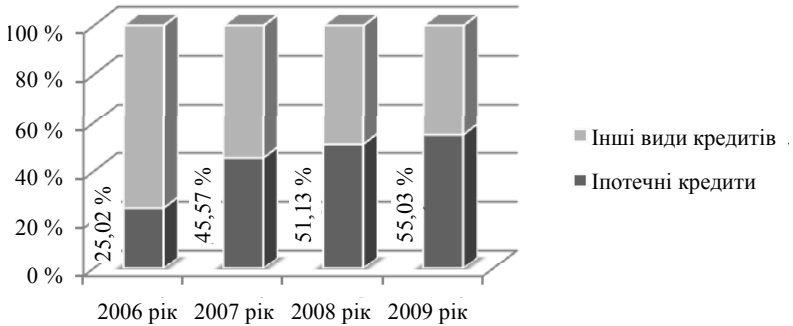

Рис. 11.1 Оцінка структурних змін кредитів, наданих банками України фізичним особам за цільовим спрямуванням у 2006—2009 рр.¹

Іпотечний кредит — довгострокові кредити, що надаються банками під заставу нерухомого майна — землі і виробничих, або житлових, будівель тощо. Іпотечне кредитування та перспективи його розвитку в Україні залежать від предмету іпотеки, яким і можуть бути житло, земельні ділянки та комерційна нерухомість. *Об'єкт (предмет) іпотеки має належати заставодавцю на правах власності або повного господарського розпорядження.*

Іпотека може виникати на підставі договору, закону або рішення суду, має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до його припинення або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Іпотечний договір укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню.

Застава нерухомого майна передбачає укладення угоди про іпотеку у вигляді заставної.

Заставна — це борговий цінний папір, що підтверджує безумовне право особи-власника на задоволення боржником вимог за основним зобов'язанням за умови, що воно підлягає виконанню у грошовій формі.

Дас її власнику право звернути стягнення на предмет іпотеки.

Угода про іпотеку підлягає державній реєстрації. Вона здійснюється на підставі заяви заставодержателя з додатком до неї заставної. Відомості про державну реєстрацію іпотеки вносяться в заставну. Реєст-

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

раційний запис про іпотеку погашається за заявою держателя заставної або за рішенням суду про припинення іпотеки.

Заставодержатель має право передати свої права стосовно заставної іншій особі. Перевідступлення прав за заставною здійснюється заставодержателем через передавальний напис (індосамент) на заставній на користь нового заставодержателя, який має бути нотаріально засвідченим.

Задоволення вимог **заставодержателя** з вартості заставного майна у разі невиконання заставодавцем забезпеченого іпотекою зобов'язання (кредитної угоди) здійснюється за рішенням суду. Особливо це стосується тих випадків, коли об'єктом іпотеки є підприємство в цілому, житловий будинок, квартира.

Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється через продаж заставного майна з публічних торгів, що проводяться спеціалізованими організаціями. Вибір організації, якій доручається продаж з публічних торгів предмета іпотеки, здійснюється судовим виконавцем. Він установлює і строки проведення таких торгів.

Економічні відносини з приводу купівлі-продажу фінансових зобов'язань, забезпечених нерухомістю, реалізуються через механізм **іпотечного ринку**, до основних учасників якого належать:

- **кредитор** (банк чи небанківська фінансова установа), що надає позичальнику кредит під заставу нерухомості;
- **позичальник**, що отримує кредит;
- **посередник** — спеціалізована установа, що забезпечує залучення вільного капіталу для його наступного реінвестування в іпотечні кредити;
- **інвестори** (в основному інституційні), що купують цінні папери, випущені на основі іпотечних кредитів.

Залежно від кількості учасників іпотечний ринок можна поділити на первинний і вторинний.

Первинний іпотечний ринок розглядається як сегмент іпотечного ринку, який охоплює економічні відносини, що виникають в процесі купівлі-продажу іпотечних заставних банками. Купити заставну можуть лише кредитні установи, що мають достатню ліквідність.

Вторинний іпотечний ринок охоплює економічні відносини між кредиторами, посередниками та інвесторами, що виникають в процесі купівлі-продажу іпотечних облігацій, іпотечних сертифікатів та інших похідних інструментів. При цьому виокремлюють однорівневу та дворівневу модель вторинного іпотечного ринку.

Заставні згідно із Законом України «Про іпотеку» можуть забезпечувати випуск таких цінних паперів, як **іпотечні сертифікати** та **іпотечні облігації**.

А саме, передбачено випуск двох видів облігацій: звичайних іпотечних облігацій, які є інструментами однорівневого вторинного іпотечного ринку та структуровані іпотечні облігації, які є інструментами дворівневого вторинного іпотечного ринку.

Іпотечний сертифікат — це особливий вид цінних паперів, забезпечений іпотечними активами або іпотеками. Виокремлюють два види

іпотечних сертифікатів: *сертифікати з фіксованою дохідністю та сертифікати участі.*

Сертифікати з фіксованою дохідністю — це сертифікати, які забезпечені іпотечними активами та посвідчують права власників на отримання номінальної вартості в передбачені умовами випуску сертифікатів строки та відсотків за сертифікатами на умовах інформації про випуск сертифікатів, а також на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань з вартості іпотечних активів, що є забезпеченням випуску сертифікатів.

Сертифікати участі — це сертифікати, які забезпечені іпотекою та посвідчують частку його власника у платежах за іпотечними активами. Власник сертифікатів участі має права на отримання частки у платежах за іпотечними активами відповідно до договору про придбання сертифікатів та на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань (з вартості іпотечних активів, які перебувають у довірчій власності управителя).

У цілому, подальший розвиток іпотечного кредитування в Україні можливий лише за умов вдосконалення вітчизняної законодавчої бази у сфері іпотечного кредитування, розробки відповідних механізмів функціонування іпотечного ринку, а також удосконалення процедури оформлення іпотечних кредитів українськими банками та забезпечення зниження їх вартості.

2. За даними табл. 11.1 більша частина (до 67,3% у 2010 р.) кредитів надається українськими банками саме суб'єктам господарювання (нефінансовим корпораціям).

Таблиця 11.2

ОЦІНКА СТРУКТУРНИХ ЗМІН КРЕДИТІВ, НАДАНИХ БАНКАМИ УКРАЇНИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ (НЕФІНАНСОВИМ КОРПОРАЦІЯМ) ЗА ЦІЛЬОВИМ СПРЯМУВАННЯМ У 2006—2009 рр.¹ (%)

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення від попереднього року (+; -)		
					2007 р.	2008 р.	2009 р.
1. Питома вага кредитів в поточну діяльність	85,91	83,41	80,95	80,86	- 2,50	- 2,46	- 0,09
2. Питома вага кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (капітальних вкладень)	4,00	4,08	4,12	3,82	0,08	0,04	- 0,30
3. Питома вага інших кредитів в інвестиційну діяльність	14,09	12,51	14,93	15,32	- 1,58	2,42	0,39

Дані ж табл. 11.2 свідчать, що основна частина кредитів, наданих суб'єктам господарювання концентрується на фінансуванні поточної діяльності (портфель таких кредитів був зосереджений у трьох видах

¹ Розраховано за офіційними матеріалами НБУ [43].

діяльності — оптовій і роздрібній торгівлі, обробній промисловості, сільському і лісовому господарстві), поступово знижуючись від 85,91% у 2006 році до 80,86% у 2009 році (ряд. 1 табл. 11.2).

Тим самим, одним із різновидів кредитування поточної діяльності підприємств (нефінансових корпорацій) є **кредитування у формі овердрафту**, під яким розуміється *специфічна форма короткострокового кредиту, що надається для покриття тимчасової нестачі обігових коштів у клієнта з активно-пасивного рахунку, дебетове сальдо за яким означає надання такого кредиту.*

Кредитування у формі овердрафту використовується тільки для фінансування поточного виробництва та обігу і не спрямовується на фінансування інвестицій і відноситься до **позичок до запитання**. Тобто, *мова йде про кредитування шляхом оплати розрахункових документів клієнта з його поточного рахунку понад фактичний залишок на ньому, в межах встановленого банком ліміту. Процес кредитування оформляється кредитною угодою між банком і клієнтом.* Ліміти за контокорентним кредитом встановлюються в межах дії кредитного договору.

Ліміт за овердрафтом визначається банком самостійно, з урахуванням фінансового стану позичальника, та не може перевищувати **максимальний розрахунковий ліміт овердрафту**.

Максимальний розрахунковий ліміт встановлюється у певному відсотковому відношенні до фактичних надходжень від основної діяльності на поточний (валютний) рахунок клієнта за останні 2—3 календарні місяці.

До розрахунку ліміту не приймаються надходження з депозитних, кредитних рахунків, надходження не від основної діяльності, фінансова допомога, внесення у статутний фонд, помилково зараховані кошти, транзитні обороти з одного рахунку клієнта на інший тощо.

Як уже зазначалося, **дебетове сальдо (овердрафт)** на поточному активно-пасивному рахунку свідчить про нестачу у клієнта власних коштів для забезпечення поточних платежів, і він мусить домовлятися з банком про надання кредиту з овердрафтом (контокорентного кредиту). Кредитове сальдо означає, що клієнт має на поточному рахунку певну суму власних коштів.

Саме тому такий кредит ще називають **овердрафтним**, призначеним для покриття короткострокових платіжних розривів і не призначеним для кредитування на строк більше 30 днів.

Овердрафт може надаватись як у національній, так і в іноземній валюті. Овердрафт в іноземній валюті надається підприємствам, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

За користування кредитом у формі овердрафту банк стягує з клієнта плату, яка складається з **процентів, нарахованих на дебетові залишки такого рахунку та комісійних платежів (оборотної комісії)**. Розмір відсоткової ставки та комісії за овердрафтом встановлюється диференційовано, залежно від строку овердрафту та виду валюти.

Нараховуються відсотки щоденно на суму фактичного кредиту овердрафт (дебетове сальдо поточного рахунку) на кінець дня.

Відсотки за овердрафтом погашаються не за кожний випадок кредиту, а у встановлений кредитною угодою термін (називають контокорентним періодом), як правило щомісячно на підставі платіжного доручення клієнта або шляхом договірною списання коштів з поточного рахунку клієнта банком у сумі зобов'язань за відсотками та комісіями, якщо це передбачено договором.

Погашення кредиту у формі овердрафту здійснюється щоденно в автоматичному режимі, за рахунок грошових надходжень на поточний рахунок клієнта шляхом зменшення дебетового сальдо.

У цілому, цей вид кредитування є зручним для клієнта, оскільки вона забезпечує йому можливість оперативного користуватися правом залучення банківських коштів для врівноваження зобов'язань і вимог. З іншого боку, таке кредитування пов'язано з підвищеним ризиком для банку, що обумовлює підвищений рівень таких платежів, тому активно-пасивний рахунок з овердрафтом відкривається клієнтам, з якими банк має тривалі й міцні відносини і які відчувають регулярну потребу в банківському кредиті. Цей рахунок, насамперед, застосовується для підприємств з високою кредитною репутацією.

3. Що стосується особливостей кредитування інших видів діяльності суб'єктів господарювання, то як свідчать дані табл. 11.2 (ряд. 2 і 3) традиційно незначну концентрацію мають довгострокові кредити надані на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (їх питома вага знижувалась від 4,0% у 2006 році до 3,8% у 2009 році), а також інших кредитів в інвестиційну діяльність (їх питома вага в аналізованому періоді поступово зростала з 14,09% у 2006 році до 15,32% у 2009 році, але залишилася незначною).

Інвестиційне кредитування є специфічним видом кредитування, пов'язаним з фінансуванням інвестиційних проектів. **Інвестиційне кредитування** — це процес надання банком кредитів для реалізації інвестиційних проектів під майбутні доходи, які має одержати створюване (реконструйоване) підприємство та за рахунок яких забезпечуватиметься повернення кредиту.

Інвестиційне кредитування здійснюється шляхом кредитування прямих інвестиційних заходів або реальних інвестицій — вкладень в основний капітал і на приріст матеріально-виробничих запасів (капітальні вкладення).

Найчастіше об'єктом інвестиційного кредитування є **інвестиційний проект**, змістом якого є заходи з проектування, будівництва, придбання технології та обладнання, з метою отримання економічної вигоди. **Інвестиційний проект може мати форму:**

- а) **нульового проекту**, який передбачає створення нового виробництва;
- б) **реконструкції** — впровадження передових технологій без зміни профілю підприємства;

в) *розширення або реконструкції* (перепрофілювання) діючого підприємства.

На практиці **інвестиційний проект** як об'єкт реального інвестування **включає такі напрями:**

- інвестиції у підвищення ефективності виробництва;
- інвестиції у розширення виробництва;
- інвестиції у створення нових підприємств;
- інвестиції для задоволення вимог державних органів управління (наприклад, забезпечення вимог екологічних стандартів).

Тобто, основними *об'єктами інвестиційного кредитування* є капітальні витрати на відтворення основних та обігових фондів підприємства.

Розглядаючи порядок надання інвестиційних кредитів, студенти повинні звернути увагу на *інвестиційний цикл проекту, що кредитується*, який включає три фази:

- *передінвестиційну*: підготовка інвестиційного проекту, оцінка його техніко-економічної та фінансової прийнятності;
- *інвестиційну*: реалізація інвестиційного проекту;
- *виробничу (експлуатаційну)*: отримання інвестором прибутку від вкладеного капіталу.

Кожна з цих фаз у свою чергу поділяється на стадії та етапи, яким відповідають певні цілі та методи.

Погашення заборгованості за інвестиційним кредитом здійснюється позичальниками поступово протягом усього періоду кредитування. При цьому виокремлюють *два способи погашення інвестиційних кредитів:*

- *погашення періодичними внесками* — спосіб, відповідно до якого основна сума кредиту погашається протягом усього періоду кредитування;
- *«амортизаційне» погашення* — спосіб, відповідно до якого погашення основної суми кредиту здійснюється або однією сумою одночасно після закінчення строку користування кредитом, або періодично (поступово) протягом усього строку дії кредитної угоди.

Перш ніж прийняти рішення про видачу кредиту банк має оцінити ефективність проекту, на реалізацію якого позичальник має намір отримати кредит. Оцінку **ефективності реального інвестиційного проекту** банк здійснює на підставі таких показників:

1) *модель оцінювання терміну окупності*, яка полягає у складанні грошового потоку за роками та визначенні періоду окупності;

2) *модель оцінювання доходності використаного капіталу* на основі визначення відношення доходу, одержаного від реалізації проекту після податкових і амортизаційних відрахувань до витрат, що мають бути здійснені (початкова вартість проекту та робочий капітал);

3) *модель оцінювання інвестиційних проектів на основі теперішньої вартості потоку платежів (NPV)*. При цьому теперішня вартість потоку платежів визначається додаванням усіх теперішніх вартостей платежів протягом усього періоду. Якщо A — певний платіж, що очікується через n років, то його теперішня вартість (PV) дорівнює:

$$PV = \frac{A}{(1+r)^n} \quad (11.1)$$

де r — норма прибутку, що розглядається як доходність беззбиткового активу (наприклад, державних облігацій)

Якщо розглядається проміжок часу n років і певний інвестиційний проєкт, то теперішня вартість його потоку платежів (NPV) дорівнює:

$$NPV = \sum_{t=0}^n (A_t \cdot (1+r)^n) \quad (11.2)$$

Керуються правилом:

Якщо $NPV \geq 0$, проєкт може виконуватись;

Якщо $NPV < 0$, від проєкту відмовляються.

4) *Модель оцінювання інвестиційних проєктів на основі внутрішньої норми доходності (IRR)*, що визначається як коефіцієнт дисконтування, за якою NPV проєкту дорівнює нулю. Для оцінювання проєктів за цією моделлю вибираються проєкти з найвищим IRR, що є не нижчим від норми прибутку для безризикових активів (r).

Доцільність реалізації цих моделей проводиться на основі оцінки очікуваної вартості потоку платежів, що дорівнює середньому значенню теперішніх вартостей потоків платежу проєкту, визначених на підставі оцінок їх імовірності, та аналізу чутливості факторів реального інвестиційного проєкту.

5) *Модель інвестиційної діяльності в умовах невизначеності*, за якою формування інвестиційного портфеля базується на визначенні кредитного, ринкового, інфляційного ризиків та ризику доходу.

В названих моделях, що використовуються для оцінки ефективності інвестиційної діяльності *вартість продукції, робіт і послуг* визначається за вільними цінами і тарифами, в тому числі за підсумками конкурсів (торгів), а у випадках, передбачених законодавчими актами, за державними фіксованими та регульованими цінами і тарифами.

3.1. Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень.

Капітальні вкладення — один з основних видів інвестиції. Вони здійснюються у формі вкладень коштів у відтворення основних фондів шляхом нового будівництва, розширення, реконструкції, технічного переоснащення діючих підприємств.

Джерелами фінансування капітальних вкладень є:

1) капітальні вкладення бюджетних організацій і установ фінансуються за рахунок коштів державного бюджету;

2) для забезпечення технічного переоснащення, реконструкції розширення підприємства створює фонд нагромадження, що формується за рахунок відрахувань від прибутку, амортизаційних відрахувань на повне відновлення основних фондів, виручки від реалізації вибулого і

зайвого майна, орендної плати від здавання в оренду майна іншим підприємствам і організаціям та інших

3) формами мобілізації коштів також є *цінні папери: акції, облігації, казначейські зобов'язання держави* і т. п.

4) довгострокові кредити банків.

Банки фінансують капітальні вкладення з додержанням наступних *принципів*: прямий характер фінансування, цільовий характер джерел коштів для капітальних вкладень і самого фінансування, фінансування будівництв у міру виконання капітального будівництва, безперервність фінансування в межах кошторисної вартості будівництва.

Кредитування капіталовкладень будівництв має бути забезпеченим матеріальними цінностями і витратами, терміновим, поворотним, платним. Відповідно до Закону «Про інвестиційну діяльність» відповідальність за ефективність використання капітальних вкладень покладається на безпосередніх учасників інвестицій і регулюється укладеними між ними контрактами.

У зв'язку з цим *капітальні вкладення за рахунок власних коштів підприємств здійснюються без оформлення фінансування в установах банку*. З метою забезпечення безперебійних розрахунків у капітальному будівництві банк за бажанням підприємства може фінансувати такі капітальні вкладення на договірних умовах. До таких капітальних вкладень відносять придбання устаткування, що не входить у кошториси будівництв, а також устаткування для заміни морально застарілого і фізично зношеного, будівництво окремих об'єктів.

Ці витрати фінансуються в межах фонду нагромадження, створеного на підприємстві, кошти якого зберігаються на поточному рахунку підприємства.

Порядок оформлення фінансування залежить від того, чи є капітальні вкладення державними, чи вони здійснюються за рахунок коштів підприємства.

3.1.1 Банки оформляють фінансування державних капітальних вкладень за умови дотримання будівництвом таких умов: воно включене в план капітального будівництва, забезпечене проектно-кошторисною документацією, дотримані норми виділення капітальних вкладень по роках будівництва та ін. Ці умови підтверджуються наявністю у замовника плану капітального будівництва і титульного списку будівництва, копії зведеного кошторисного розрахунку вартості, договору підряду й інших необхідних документів.

Оформлюючи фінансування будівництва, банк здійснює **контроль за нормативними строками будівництва, станом проектно-кошторисної дисципліни, забезпеченістю будівництва джерелами фінансування.**

Оформлення фінансування державних капітальних вкладень завершується складанням висновку банку про відповідність поданих йому документів пред'явленим до них вимогам.

Потім виписується розпорядження бухгалтерії банку про відкриття фінансування будівництва.

3.2.2. Якщо фінансування будівництва здійснюється за рахунок коштів підприємств, то його порядок залежить від способу будівництва, яким воно ведеться — *підрядним чи господарським*.

А) Підрядний спосіб будівництва передбачає, що виконані будівельно-монтажними організаціями роботи оплачуються замовником із рахунку фінансування, а якщо будівництво користується довгостроковим кредитом — із позичкового рахунку. Оплата ведеться за договірною ціною, що є основою для укладання договору підряду на капітальне будівництво.

Б) Нестача потужностей підрядних організацій для здійснення будівництва, а також зростаючі обсяги робіт із технічного переоснащення і реконструкції діючих підприємств обумовлюють необхідність будівництва власними силами підприємства, тобто господарським способом.

Вибір порядку фінансування будівництва, здійснюваного господарським способом, залежить від обсягу будівництва. Фінансування здійснюється як за елементами витрат, так і в міру виконання робіт. Оплата робіт проводиться щомісяця за виконані обсяги. З нарахованої до оплати суми утримуються планові накопичення й економія від зниження собівартості будівельно-монтажних робіт.

Важливою складовою таких робіт є розробка проектно-кошторисної документації на будівництво, яку виготовляють проектні інститути й інші організації.

Підприємствам, у котрих немає або недостатньо власних коштів на розвиток виробництва (розширення, реконструкцію, технічне переоснащення), інфраструктури (житлове, соціально-культурне й інше будівництво) банки надають **довгострокові кредити**.

Розмір кредиту визначається як різниця між вартістю будівництва і сумою власних коштів, що спрямовуються на це будівництво.

Кредитні відносини між банком і позичальником регулюються кредитним договором, що укладається на весь термін кредитування. *Відповідно до договору банк може надати підприємству довгостроковий кредит на капітальні вкладення, як правило, на строк від трьох до шести років. При цьому позичальник надає банку:*

✓ техніко-економічне обґрунтування, де вказується сума кредиту, яку він просить, викладається доцільність капітальних витрат, розраховується розмір очікуваних прибутків, чистого прибутку; окупність витрат тощо;

✓ дозвіл на відвід земельної ділянки при новому будівництві, договори на постачання устаткування, інші документи;

✓ проект кредитного договору та інші необхідні документи, перелік яких розглянуто у попередній темі.

Банк перевіряє надані документи на одержання кредиту і, в разі позитивного вирішення питання про видачу довгострокового кредиту, відкриває позичальникові позичковий рахунок із якого здійснюється використання кредиту на оплату устаткування, наукових розробок, виконаних будівельно-монтажних робіт тощо. Кошти також можуть перераховуватися в разовому порядку або поетапно на розрахунковий рахунок позичальника.

Довгостроковий кредит погашається позичальником з поточного рахунку з коштів фонду нагромадження після виконання заходу, що кредитується. Конкретні строки погашення встановлюються кредитним договором. У цьому самому договорі визначається процент за кредит, сплата якого здійснюється під час погашення кредиту.

4. З метою акумуляції кредитних ресурсів, як в національній так і в іноземній валюті, для здійснення кредитування програм із значними обсягами, зменшення кредитних ризиків, дотримання нормативного показника максимального розміру ризику на одного позичальника *комерційні банки можуть об'єднуватися у консорціуми.*

Консорціумні кредити базуються на тих же принципах, що і інші види банківських кредитів, змінюється тільки механізм акумуляції кредитних ресурсів та процедура надання кредитів.

А саме, інтереси банківського консорціуму представляє **головний банк (кредитодавець)**, який отримує повноваження від інших учасників банківського консорціуму згідно з умовами консорціумної угоди. Надання кредиту банківським консорціумом здійснюється через укладення кредитного договору з позичальником. *Кредитний договір з позичальником від імені банківського консорціуму укладає головний банк після погодження умов цього договору з усіма учасниками консорціуму.* Учасник банківського консорціуму, який не погодив кредитного договору з позичальником, вибуває з консорціуму. *Учасники банківського консорціуму беруть на себе ризик за наданим кредитом пропорційно до внесених у консорціум коштів.*

Кредит може надаватися банківським консорціумом таким чином:

- за допомогою акумулювання кредитних ресурсів у визначеному банку;
- шляхом гарантування загальної суми кредиту головним банком, або групою банків, а кредитування здійснювати у міру виникнення потреби в кредиті;
- шляхом зміни гарантованих банками-учасниками квот кредитних ресурсів за рахунок залучення інших банків для участі у консорціумній угоді.

4.1. Різновидом консорціумного кредиту є паралельний кредит. При паралельному кредитуванні в угоді беруть участь два або більше банків, які самостійно ведуть переговори з позичальниками. *Відрізняються паралельні кредити від консорціумних тим, що кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на одних, завчасно погоджених, умовах.* Тобто, банки-кредитори узгоджують між собою умови кредитування, щоб у підсумку укласти кредитний договір із загальними для всіх учасників умовами.

Кожен банк може самостійно надавати позичальнику визначену частку кредиту, дотримуючись загальних, узгоджених з іншими банками-кредиторами, умов кредитування.

Формами консорціумного кредиту також можуть бути спільні гарантії, або поручительства банків за зобов'язаннями позичальників

5. Слід зазначити, що певні особливості має і **кредитування малого та середнього бізнесу**, яке розглядається у рамках виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, відповідно до якого банки розробляють спеціальні програми **мікрокредитування**. Слід звернути увагу на критерії відбору позичальників для мікрокредитування; перелік документів, необхідних для отримання такого кредиту, його основні етапи та характеристику параметрів.

Мікрокредити надаються суб'єктам малого підприємництва на комерційній, договірній основі за умови дотримання принципів кредитування

Основна мета мікрокредитування — надати малим підприємствам і дрібним підприємцям надійне та стабільне джерело фінансування для розвитку їх бізнесу. Водночас, можливе здійснення мікрокредитування і на споживчі цілі.

Головними відмінними рисами мікрокредитування від інших форм кредитів є:

- однорівнева система організації кредитного процесу і спрощена методика оцінки фінансового стану потенційних позичальників, в основу якої покладено технологію експрес-аналізу;

- *територіальна інтеграція мікрокредитування* — кредити видаються тільки в межах міста, селищ міського типу, що обслуговуються регіональним підрозділом банку.

Основна тенденція останніх років у сфері мікрокредитування полягає у розширенні фінансування малих та середніх підприємств банками за допомогою міжнародних кредитних інститутів — Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Німецько-українського фонду (НУФ), фонду «Євразія» та ін.

Розглядаючи особливості пільгового кредитування підприємств агропромислового комплексу України (АПК), слід звернути увагу, що досягнення пріоритетів розвитку аграрного виробництва в Україні визначається ефективністю державного регулювання сільського господарства, яке полягає у здійсненні державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі за рахунок *часткової компенсації процентних ставок за користування кредитами комерційних банків*.

6. У процесі вивчення теми студенту необхідно не тільки ознайомитися із особливостями **кредитування комплексу сільськогосподарських робіт**, але й з'ясувати основні напрямки здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових кредитів, наданих банками за рахунок коштів Державного бюджету України.

При вивченні кредитних відносин банків з агропромисловим комплексом України слід звернути увагу на *структуру кредитів, а також на фактори, що гальмують розвиток кредитних відносин комерційних банків з підприємствами агропромислового комплексу України*. Найва-

гомішими серед них є кредитні ризики, що мають системний та індивідуальний характер. Студентам необхідно не тільки розглянути ці ризики, але й з'ясувати основні джерела їх виникнення та, відповідно, напрямки мінімізації їх дії. Зокрема, до таких напрямків відносяться питання заставних закупівель зерна, для яких залучаються кредити банків; запровадження механізму ф'ючерсної торгівлі зерном, цукром та іншою сільгосппродукцією та продуктами її переробки; кредитування багатогалузевих підприємств, що проводять диверсифіковану діяльність і тому мають незалежні джерела надходження коштів; кредитування агропромислових холдингів, що займаються не тільки виробництвом і переробкою, а й реалізацією сільгосппродукції.

Вивчаючи зміст та завдання системи кредитування сільськогосподарського виробництва в Україні, слід звернути увагу на підвищення її ефективності за рахунок впровадження заставного кредитування, мікрокредитування та розширення лізингу в аграрному виробництві.

7. Певні особливості мають також кредити, що надаються під заставу цінних паперів. **Позички під заставу цінних паперів** — різновид кредитних відносин між кредитором і позичальником, що ґрунтуються на операції прийняття до застави і визначення вартості цінних паперів. Одержувачем такого кредиту може бути будь — яке платоспроможне підприємство, якому на правах власності належать цінні папери зовнішніх емітентів: інших банків, підприємств, органів державної влади.

Для кредитування під заставу цінних паперів банк з'ясовує:

- 1) якість цінних паперів (справжність і платоспроможність їх емітентів);
- 2) можливість реалізації цінних паперів на вторинному ринку (не реалізуються на фондовій біржі цінні папери пайових товариств і акціонерних товариств закритого типу);
- 3) котирування цінних паперів на фондовій біржі.

Оцінка заставної вартості цінних паперів здійснюється шляхом їх котирування на фондовому ринку. Витрати банку на зберігання цінних паперів є незначними, оскільки вони зберігаються на *окремому рахунку «депо»*.

Для одержання позички клієнт надає банку заяву з реєстром заставних цінних паперів. У разі позитивного вирішення питання про кредитування між банком і клієнтом укладається **кредитна угода** і **угода про заставу**. Розмір кредиту, що надається під заставу цінних паперів встановлюється у процентному відношенні до їх заставної вартості.

Після надання кредиту банк стає власником цінних паперів на термін дії застави. Дивіденди, що надходять по акціях, зараховуються на рахунок клієнта. Після закінчення строку застави і за відсутності претензій до позичальника банк переоформляє заставні документи і повертає цінні папери.

Якщо позичальник неспроможний погасити борг, банк — кредитор може продати цінні папери на фондовій біржі. Одержана сума від реалізації

лізації заставних цінних паперів спрямовується на погашення кредиту, а якщо виторг перевищує суму заборгованості, то різниця спрямовується на поточний рахунок клієнта.

Цей процент визначається ступенем ризику для банку за цінними паперами, що виступають забезпеченням кредиту.

Надавши позику, банк періодично перевіряє клієнта щодо з'ясування його фінансового стану, цільового використання отриманих коштів, спостерігає за фінансовим станом емітентів і ринковою вартістю застави.

У самостійній роботі розглядаються особливості операцій з надання і погашення інших видів кредитів.

11.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 22

Питання для обговорення

1. Особливості механізму надання та погашення споживчого банківського кредиту.
2. Особливості кредитування у формі овердрафту.
3. Іпотечне кредитування та перспективи його розвитку в Україні.
4. Проведення розрахунків із визначення вартості іпотечного кредиту.

Практичне заняття 23

Питання для обговорення

1. Інвестиційне кредитування.
2. Методи оцінки доцільності та ефективності інвестиційного проекту.
3. Особливості операцій з надання і погашення інших видів кредитів.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Особливості споживчого кредитування в Україні.
2. Сутність роботи кредитних бюро.
3. Показники, за якими проводиться оцінка доцільності видачі інвестиційного кредиту.
4. Вимоги, що висувуються до забезпечення кредиту у вигляді іпотеки.
5. Характеристика одно- та дворівневої моделі організації іпотечно-го ринку.

Література: 2, 5, 9, 16, 19, 29, 31, 34.

МОДУЛЬ 3. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

ТЕМА 12. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

12.1. Змістовні поради до теми 12

Починаючи вивчати дану тему студентам необхідно визначити економічні та організаційні основи здійснення валютних операцій та функціонування валютного ринку. Окремому розгляду підлягає порядок відкриття та ведення валютних рахунків економічними суб'єктами. Крім цього, варто ознайомитися зі способами і засобами здійснення міжбанківських операцій в іноземній валюті, які ґрунтуються на кореспондентських відносинах.

Розгляд теми починають з визначення економічних та організаційних основ здійснення валютних операцій.

Згідно з українським законодавством, **валютними операціями** називають банківські та фінансові операції, пов'язані з:

- 1) *переходом права власності на валютні цінності*, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- 2) *використанням валютних цінностей в міжнародному обігу* як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- 3) *ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.*

Розглядаючи економічну сутність валютного ринку необхідно звернути увагу на правове регулювання банківських операцій в іноземній валюті в Україні, яке ґрунтується на нормативних положеннях внутрішнього законодавства, а також на положеннях міжнародних договорів та звичаїв. Найважливішими нормативно-правовими актами, якими здійснюється регулювання банківської зовнішньоекономічної діяльності, є закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та інші.

Зокрема, відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю» **резиденти і нерезиденти** мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться на території України, а також здійснювати **валютні операції**.

Отже, валютні операції це такі операції, **об'єктом** яких є валютні цінності, а **суб'єктами** — уповноважені банки (які отримали відповідну

генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій), а також усі інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, передбачені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (резиденти та нерезиденти).

Відповідно, до **валютних цінностей** відносять: національну валюту, іноземну валюту, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України та іноземній валюті і монетарних металах, монетарні (банківські) метали (до них відносять золото, срібло, платину, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках та порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів). Резиденти мають право бути власниками також валютних цінностей, що знаходяться за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України.

Головне місце серед перелічених вище валютних цінностей посідає **валюта** (від італ. *valuta* — цінність, вартість) — грошові знаки іноземних держав, кредитні та платіжні документи, цінні папери, виражені в іноземній валюті або в монетарних металах.

Суб'єктами операцій в іноземній валюті є:

- банківські установи, які здійснюють близько 70 % загального обсягу валютних операцій як за рахунок і на користь клієнтів, так і самостійно за рахунок власних ресурсів;

- центральні банки — здійснюють державну валютну політику шляхом управління валютними резервами, проведення валютних інтервенцій, застосування валютних обмежень, контролю;

- зовнішньоторговельні організації — беруть участь у міжнародній торгівлі, формують попит (як імпортери) та пропозицію (як експортери) іноземної валюти;

- міжнародні інвестиційні компанії, які інвестують власні активи у цінні папери державних органів та корпоративні цінні папери різних країн;

- валютні біржі — забезпечують організацію валютного ринку, здійснення валютообмінних операцій для юридичних осіб та формування валютного курсу;

- валютні брокерські фірми — виконують функцію посередників за дорученням своїх клієнтів на основі індивідуальної ліцензії НБУ.

Із перелічених суб'єктів основними є банки, яким надано право на проведення валютних операцій — їх називають *уповноваженими* і вони зобов'язані здійснювати валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Функції агента валютного контролю — це діяльність уповноважених банків щодо запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій та своєчасне інформування відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій.

Враховуючи, що на сьогодні відсутні єдині наукові підходи щодо класифікації валютних операцій, слід враховувати єдині підходи нормативних положень НБУ.

Класифікація операцій банків в іноземній валюті:

1. За економічним змістом та терміном проведення розрізняють:

1.1) поточні валютні операції — перекази іноземної валюти, отримання і надання фінансових кредитів на строк не більше 180 днів, переказ відсотків, дивідендів та інших доходів за вкладками, інвестиціями тощо);

у тому числі:

а) поточні торговельні валютні операції, пов'язані з розрахунками:

✓ між юридичними особами — резидентами і юридичними особами — нерезидентами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності за торговельними операціями;

✓ між юридичними особами — резидентами на території України, за умови наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України;

✓ між юридичними особами — резидентами та юридичними особами-резидентами через юридичних осіб — резидентів посередників відповідно до договорів (контрактів, угод), що укладені відповідно до чинного законодавства України;

✓ інші розрахунки, що здійснюються відповідно до чинного законодавства України;

б) поточні неторговельні валютні операції, пов'язані з наступними розрахунками:

✓ виплата готівкової іноземної валюти та платіжними документами в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженнями;

✓ оплата праці нерезидентів, які згідно з укладеними трудовими угодами (контрактами) працюють в Україні;

✓ перерахування коштів в іноземній валюті за навчання, лікування, патентування, сплату митних платежів, членських внесків;

✓ виплата готівкової іноземної валюти за переказами з-за кордону (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичів тощо);

✓ переказ за межі України коштів в іноземній валюті (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичам тощо);

✓ інші виплати та перекази в іноземній валюті, що не суперечать чинному законодавству України;

в) валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми та іменними чеками (валютно-обмінні операції):

✓ купівля у фізичних осіб — резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

✓ продаж фізичним особам — резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

✓ зворотний обмін фізичним особам — нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

✓ купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;

✓ конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;

✓ прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;

1.2) валютні операції, пов'язані з рухом капіталу — прями інвестиції, портфельні інвестиції, придбання цінних паперів, надання й отримання фінансових кредитів на строк понад 180 днів. До таких операцій відносять:

- ✓ надання та отримання резидентами фінансових кредитів і позик;
- ✓ операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками та заставою;
- ✓ операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за лізингом;
- ✓ операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за факторингом;
- ✓ здійснення прямих та портфельних інвестицій в Україну;
- ✓ виплата прибутків, доходів та інших коштів, отриманих іноземними інвесторами від прямих інвестицій та розміщених серед нерезидентів цінних паперів українських емітентів;
- ✓ операції з цінними паперами;
- ✓ розміщення коштів на вкладних (деPOSITНИХ) рахунках;
- ✓ операції, пов'язані з експортом та імпортом продукції, робіт, послуг, розрахунки за якими відповідно до договору передбачають відстрочення платежу на строк, який перевищує встановлений законодавством України (комерційний кредит);
- ✓ інші валютні операції, які не є поточними.

2. За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти розрізняють:

а) *касові, або операції з негайною поставкою*. Такі угоди можуть передбачати поставку валюти в той же день, на наступний робочий день, проте найчастіше — на другий робочий день.

б) *строкові* — це валютні угоди, за якими сторони домовляються про постачання обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою термін після її укладення за фіксованим курсом.

3. За механізмом здійснення операцій:

а) *операції «тод»*, за якими поставка валюти банками- кореспондентами відбувається терміново, протягом робочого дня, тобто не пізніше ніж сьогодні;

б) *операції «том»* — за якими поставка валюти банками — кореспондентами відбувається не пізніше ніж наступного робочого дня з дня укладення угоди;

в) *операції «спот»* — здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками — кореспондентами відбувається на другий робочий день з дня укладення угоди;

г) *форвардні строкові операції* (більш докладно розглядатимуться в темі 14);

д) *ф'ючерсні операції*;

е) *опціонні операції*.

4. За цільовим призначенням:

а) операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками;

б) операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування);

в) операції з метою одержання прибутку або спекулятивні операції.

5. За формою здійснення:

- а) безготівкові;
- б) готівкові.

6. За масштабами операцій:

- а) оптові (здійснюються між банками);
- б) роздрібні (здійснюються між банками та їх клієнтами).

Слід зазначати, що існують й інші ознаки класифікації операцій банків в іноземній валюті, зокрема, за способом відображення їх в бухгалтерському балансі усі подібні операції, як і будь-які інші банківські операції, можуть бути віднесені до активних, пасивних чи позабалансових.

Окремому розгляду підлягає порядок відкриття та ведення валютних рахунків юридичних осіб-резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів в уповноважених банках, а також відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті фізичних осіб, необхідних для проведення поточних та строкових торговельних та неторговельних операцій.

Відкриття уповноваженими банками рахунків в іноземній валюті регламентується та регулюється *відповідною інструкцією*. Відповідно до неї рахунки в іноземній валюті відкриваються в уповноважених банках для тих самих категорій клієнтів, що й рахунки в національній валюті, у тому числі рахунки типу «Н» і «П».

Банківські рахунки в іноземній валюті поділяються на:

а) *поточні рахунки*. За такими рахунками в іноземній валюті здійснюються розрахункові та касові операції, дозволені чинним законодавством. Зокрема, це розрахунки між юридичними особами (резидентами та нерезидентами), пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю, операціями на валютному ринку України, з погашенням заборгованості за кредитами в іноземній валюті; надходження готівки та виплата готівки в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженням тощо;

б) *депозитні (вкладні) рахунки*. Відкриття вкладних (депозитних) рахунків в іноземній валюті резидентам (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам) та нерезидентам (юридичним особам — інвесторам, представництвом юридичних осіб в Україні та фізичним особам) здійснюється на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунку та банком на встановлений строк, під визначений процент відповідно до умов договору. Відкриття таких рахунків фізичним особам, здійснюється на підставі договору за умови надання паспорта чи іншого документа, що засвідчує особу.

Існують певні ***особливості відкриття поточних рахунків в іноземній валюті:***

1) якщо поточний рахунок в іноземній валюті відкривається ***для підприємств-резидентів*** у тому самому банку, де відкрито поточний рахунок у національній валюті, то надання пакета документів не обов'язкове (крім заяви про відкриття рахунку та картки із зразками підписів і відбитком печатки);

2) якщо поточний рахунок ***відокремленому підрозділу*** в іноземній валюті відкривається в тому ж банку, де відкрито поточний рахунок

підрозділу у національній валюті (за наявності у банку права на здійснення операцій з валютними цінностями), то надання пакета документів, не обов'язкове (крім заяви про відкриття поточного рахунку, клопотання юридичної особи про відкриття поточного рахунку, копії ліцензії (у разі здійснення валютних операцій, які потребують індивідуальної ліцензії), картки із зразками підписів та відбитком печатки);

3) юридичні особи — нерезиденти можуть відкривати на території України поточні рахунки для здійснення *інвестицій* у національній та іноземній валютах, а **представництва юридичних осіб — нерезидентів** — поточні рахунки для здійснення *господарської діяльності в Україні*. Поточні рахунки в іноземній валюті для *іноземних інвесторів* відкриваються на підставі тих самих документів, що й рахунки в національній валюті, а саме: заяви; картки зі зразками підписів уповноважених осіб, засвідчених нотаріально; копії легалізованого документа іноземної держави, що підтверджує реєстрацію юридичної особи, засвідченої нотаріально. Якщо інвестор — фізична особа, то двох останніх документів він не подає;

4) поточні рахунки в іноземній валюті відкриваються також фізичним особам (резидентам та нерезидентам):

- *фізичним особам — резидентам* відкриття рахунку здійснюється на підставі договору та надання таких самих документів, що й при відкритті поточних рахунків в національній валюті, а також документів, що засвідчують особу клієнта (без підтвердження джерел походження коштів в іноземній валюті);

- *фізичним особам — нерезидентам*: відкриття рахунку теж здійснюється на підставі договору та надання відповідних документів, а також **додатково** потрібно подати копію легалізованого дозволу центрального банку іноземної країни на відкриття такого рахунку, якщо це передбачено міжбанківськими угодами або законодавством тієї країни. Крім того для фізичних осіб — нерезидентів *обов'язковим є підтвердження джерел походження іноземної валюти*;

5) фізичні особи — резиденти України мають право відкривати рахунки за межами України, розміщувати на них валютні цінності і здійснювати за ними операції лише на підставі індивідуальної ліцензії, одержаної від установ НБУ;

6) закриття та переоформлення рахунків в іноземній валюті здійснюється із застосуванням порядку, аналогічному порядку, встановленому для рахунків в національній валюті і розглянутому вище;

7) карткові рахунки в іноземній валюті відкриваються клієнтам відповідно до вимог щодо відкриття карткових рахунків у національній валюті на умовах договору про відкриття картрахунку і здійснення операцій із застосуванням платіжних карток.

Існують також певні особливості механізму ведення рахунків у іноземній валюті:

1) одержавши від клієнта заяву та інші документи на відкриття рахунку будь-якого виду, банківські працівники *вивчають їх з погляду*

відповідності вимогам чинних нормативних актів НБУ (щоб не допустити відкриття рахунку фіктивним підприємствам) та відповідності цілям стратегії даного банку. При цьому особливу увагу працівники банків повинні приділяти тим вимогам нормативних актів, що спрямовані на запобігання рахунків для фіктивних підприємств і легалізації тіншових та кримінальних доходів;

2) протягом трьох робочих днів з дати відкриття рахунку установа банку має повідомити про це податковий орган за місцем реєстрації клієнта чи за місцезнаходженням цього банку. Про відкриття рахунків банк також повідомляє Національний банк України для включення до зведеного електронного реєстру власників рахунків.

4) з відкриттям рахунків банк укладає з клієнтом договір на розрахункове касове обслуговування, яким передбачаються права та зобов'язання сторін, їх відповідальність за порушення умов договору і форми та порядок розрахунків, порядок розгляду спорів тощо.

Окремому розгляду підлягають способи і засоби здійснення міжбанківських операцій в іноземній валюті, які ґрунтуються на кореспондентських відносинах.

Здійснення банками операцій в іноземній валюті — це використання кореспондентських відносин із зарубіжними банками або фізична присутність на іноземних ринках.

При цьому, **фізична присутність на іноземних ринках** передбачає створення вітчизняними банками структурних підрозділів в інших країнах та потребує значних інвестицій з боку банку.

Установлення кореспондентських відносин із зарубіжними банками, як правило, передбачає відкриття кореспондентських рахунків в банках, що перебувають на території різних країн. **Мета таких кореспондентських відносин** — використання їх для надання послуг клієнтам банку (здійснення базисних операцій): проведення комерційних операцій; здійснення платіжного обороту без документів та документарних операцій, платежів за чеками та надання гарантій тощо.

Основою кореспондентських відносин є наступні основні елементи:

1. *Кореспондентська угода* — договір про встановлення кореспондентських відносин і відкриття кореспондентських рахунків лоро та ностро, в якому фіксується термін дії договору, розмір комісійних зборів, порядок відкриття і режим функціонування кореспондентських рахунків (субрахунків) та інші зобов'язання сторін.

2. *Кореспондентський рахунок* відкривається комерційному банку — юридичній особі для здійснення розрахунків, що їх виконує один банк за дорученням і на кошти іншого банку на підставі укладеної кореспондентської угоди; спеціальний рахунок, що відкривається банківськими установами і тільки банківським установам. На коррахунках відображаються всі операції, які проводяться між клієнтом (банком клієнта) та банком-кореспондентом. Вони фіксуються записами у дебет і кредит рахунку, зняттям сум з рахунку та зарахуванням на рахунок.

Власник рахунку регулярно інформується про стан свого рахунку. Якщо за рахунком робилася хоча б одна проводка, складається виписка з поточного рахунку за один день (виписка з рахунку, яка надається клієнтові). Передача виписок може здійснюватися поштою або по системі S.W.I.F.T.

Як уже зазначалося раніше, розрізняють такі *види кореспондентських рахунків*:

- рахунки ностро — рахунок банку А у банку Б; рахунок у банку-кореспонденті, який веде кореспондуючий рахунок («наш рахунок у вас»);

- рахунок лоро — рахунок банку Б у банку А; рахунок в обслуговуючому банку («ваш рахунок у нас»).

На *кореспондентський рахунок банку-резидента* в іноземній валюті, відкритий в уповноваженому банку України *зараховуються кошти в іноземній валюті, що надходять*:

- ✓ на користь резидентів та нерезидентів;
- ✓ на користь самого банку за операціями, які він має право здійснювати згідно з відповідними пунктами ліцензії Національного банку України;
- ✓ за неторговельними операціями згідно з чинним законодавством України;
- ✓ за іншими операціями відповідно до чинного законодавства України.

З кореспондентського рахунку банку в іноземній валюті, що використовується як засіб платежу здійснюються такі операції:

- платежі за дорученням клієнтів-резидентів та нерезидентів згідно з чинним законодавством України;
- власні операції самого банку, які він має право здійснювати згідно з відповідними пунктами ліцензії Національного банку України;
- міжбанківські операції з продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та на міжнародних грошових ринках, які має право здійснювати уповноважений банк згідно з відповідними пунктами ліцензії Національного банку України;
- перерахування за неторговельними операціями згідно з чинним законодавством України;
- інші операції відповідно до чинного законодавства України.

Кореспондентські відносини *можуть запроваджуватися і без відкриття рахунків*. У цьому разі розрахунки між двома банками здійснюються з використанням *іншої кредитної установи, у якій кожний із цих банків має відкриті кореспондентські рахунки*.

Розглядаючи основний зміст та критерії вибору банку-кореспондента необхідно звернути увагу на особливості укладення кореспондентської угоди між банками. Як уже зазначалося, *найчастіше встановлення кореспондентських відносин супроводжується взаємним відкриттям рахунків*. Проте, це не є правилом. Заяву про відкриття рахунку можна зробити в усній формі, висловивши її у ході переговорів

банку або по телефону. Однак банку, що відкриває рахунок, варто надати після цього підтвердження в письмовій формі. *Трапляються випадки, коли від банків-кореспондентів надходить повідомлення про відкриття вітчизняному банку кореспондентського рахунку. Якщо це не відповідає намірам банку, то він відмовляється від відкриття кореспондентського рахунку і доручає зазначеному банку закрити цей рахунок. У разі, якщо банк-кореспондент відкрив нам рахунок через те, що на ім'я банку надійшов переказ, тоді в дорученні про закриття рахунку необхідно зазначити банк, в який має бути здійснено цей переказ.*

Для відкриття ж кореспондентського рахунку банк-кореспондент надає такі документи: дозвіл регіонального управління Національного банку на встановлення прямих кореспондентських відносин; заяву на відкриття рахунку; нотаріально завірени копії статуту та банківські ліцензії; картку із зразками підписів та відбитком печатки; баланс та довідку про дотримання економічних нормативів на останню звітну дату тощо.

Операції за кореспондентськими рахунками комерційних банків можуть виконуватися в межах наявних коштів; за взаємною домовленістю можливий овердрафт.

Вид зв'язку для передачі інформації банки-кореспонденти обирають самі; обов'язковим при цьому є кодування інформації з метою забезпечення конфіденційності.

Обов'язковим є обмін контрольними документами — документами, наданими банками один одному з метою запобігти можливості втрат у результаті зловживання їх ім'ям.

До контрольних документів відносять: річний звіт/баланс; список підписів уповноважених осіб; угода щодо використання кодового ключа, кодів SWIFT (кодів, що гарантують істинність); список банків-кореспондентів в інших країнах; якщо є, копію ліцензії центрального банку або, принаймні, Довідку про те, що вона надана із зазначенням її номера (залежно від законодавства даної держави). Може бути рекомендований додатковий перелік документів:

- ✓ список філій усередині країни з їх адресами;
- ✓ ієрархічна таблиця, заповнена іменами посадових осіб банку, що рекомендовані для переговорів з окремих питань;
- ✓ додаткові інформаційні публікації про банк щодо загальних питань тощо.

При цьому прийнято надсилати письмове підтвердження цілісності отриманих документів, що містять контрольні ключі.

З банками (резидентами та нерезидентами), установлюючи прямі кореспондентські відносини на підставі укладеного договору за допомогою таких засобів:

- a) *пошти, телеграфу, телекса, інших засобів зв'язку за умови забезпечення цілісності та конфіденційності інформації (при цьому виконання розрахункових документів, одержаних за допомогою документів, факсимільного зв'язку, не дозволяється);*

б) *міжнародних телекомунікаційних систем, зокрема S.W.I.F.T. (Спілка всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій)*, основними напрямками діяльності якої є надання оперативного, надійного, ефективного, конфіденційного та захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків та здійснення діяльності зі стандартизації форм і методів обміну фінансовою інформацією. Створена в травні 1973 року, ця система об'єднує тисячі банків більше 100 країн світу, основним напрямом діяльності якої є розробка і впровадження уніфікованих засобів обміну фінансовою інформацією. Основними підрозділами мережі *S.W.I.F.T.* є:

- *STS — SWIFT Terminal Support* — система, створена в 1980 р. для надання допомоги новим учасникам (банкам, що вступили до SWIFT на правах членів). Призначення цієї системи допомагати учасникам та користувачам SWIFT у виборі найбільш оптимальних програмно-технічних засобів, розв'язання проблем зі встановлення зазначених технічних засобів та їх впровадження, забезпечення підтримки та обслуговування національних автоматизованих банківських систем;

- *SSP — SWIFT Service Partner* — пропонує спеціалізоване обслуговування учасникам та користувачам SWIFT, обслуговування ринку валют та капіталів тощо. Дана система дозволяє здійснювати необхідні розрахунки, забезпечує ведення балансу та облік позиції кожного банку, що бере участь в операціях за допомогою системи. По закінченню операційного дня звіт про взаємні розрахунки надсилається в Банк міжнародних розрахунків в Базелі (Швейцарія), а кожному банку-учаснику передається інформація за його кореспондентськими рахунками та про взаємні розрахунки з банками-кореспондентами;

- *GEORISK — Global Risk Management* — система, створена спільно з асоціацією «Шарп», яка є провідним постачальником систем «управління ризиками» STREAM. Ці системи представляють собою комплекс програмних засобів, який дозволяє банкам контролювати різноманітні ризики в міжнародній торгівлі. Система забезпечує управління інформаційними ресурсами в операціях з грошовими коштами і цінностями та може забезпечувати доступ до інформаційних баз усього світу.

Крім того, в систему входять робочі станції, які підтримують ведення дилерських операцій; бек-офісні системи; інтерфейсні засоби СВІФТ, що в сукупності складають найбільш всеосяжну систему управління ризиками та зберігання цінностей;

в) програмних та технічних засобів формування і передавання розрахункових документів та повідомлень у форматі платіжної системи банку-кореспондента (резидента та нерезидента), наданих цим банком, за умови забезпечення цілісності та конфіденційності інформації.

З банками (резидентами та нерезидентами) кореспондентські відносини також можуть встановлюватися опосередковано, через сис-

тему електронних платежів (СЕП) Національного банку України в мультивалютному режимі. При цьому, для здійснення міжнародних розрахунків уповноважені банки утворюють робоче місце для обробки платіжних документів у форматі S.W.I.F.T. — програмного комплексу банку — учасника СЕП, що надає банку можливість обмінюватися через мультивалютний режим функціонування СЕП НБУ із Центром міждержавних розрахунків НБУ платіжними документами, призначеними для подальшого транспортування в міжнародну платіжну мережу S.W.I.F.T.

У цілому, із різних видів банківських операцій в іноземній валюті, найпростішими операціями (за ступенем складності та ризикованості) є ведення рахунків клієнтів в іноземній валюті, тоді як валютні операції на міжнародних ринках вважаються найскладнішими і потребують наявності підключення до міжнародних інформаційних систем (REUTERS, BLOOMBERG) та електронних систем платежів в іноземній валюті (S.W.I.F.T.), а також спеціально обладнаного операційного залу (дилерської кімнати, бек-офісу), високої кваліфікації банківських спеціалістів.

12.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 1

Питання для обговорення

1. Економічні та організаційні основи здійснення валютних операцій:
 - валютні цінності та валютний ринок;
 - види та учасники валютного ринку;
 - класифікація валютних операцій.
2. Порядок відкриття та ведення рахунків в іноземній валюті.
3. Сутність, порядок відкриття та режим функціонування кореспондентських рахунків за допомогою систем міжнародних міжбанківських платежів та інших засобів зв'язку.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Особливості правового регулювання операцій банків в іноземній валюті.
2. Поняття валютних операцій, валютних цінностей та операцій в іноземній валюті.
3. Характеристика суб'єктів валютних операцій як резидентів та нерезидентів.
4. Способи і засоби здійснення міжбанківських операцій в іноземній валюті.

Література: 1, 6, 14, 25, 26, 32, 36, 40.

ТЕМА 13. ТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

13.1. Змістовні поради до теми 13

Для вивчення даної теми студенти повинні розглянути сутність поточних торговельних операцій в іноземній валюті, а також економічні основи здійснення міжнародних розрахунків. Особливу увагу необхідно приділити дослідженню документарних та не документарних форм розрахунків. Крім цього, важливо визначити сутність та види міжнародних кредитів.

Розглядаючи сутність торговельних валютних операцій та їх класифікацію, слід враховувати, що до основних **поточних торговельних операцій в іноземній валюті відносять** розрахунки за експорт та імпорт товару між юридичними особами-резидентами і юридичними особами-нерезидентами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності за торговельними операціями, тобто **міжнародні розрахунки**. Порядок проведення таких розрахунків регламентується відповідними міжнародними документами й угодами, засновується на встановлених формах розрахунків та системі валютного регулювання.

Окремому розгляду підлягають економічні основи міжнародних розрахунків. **Міжнародні розрахунки** — це система регулювання взаємних двосторонніх платежів і розрахунків за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між державами, організаціями й громадянами різних країн.

Для здійснення таких розрахунків банки використовують свої закордонні відділи та кореспондентські відносини з іноземними банками, які супроводжуються відкриттям рахунків «**лоро**» (іноземних банків у даному банку) і «**ностро**» (даного банку в іноземних).

Як уже зазначалося у попередній темі, кореспондентські угоди визначають порядок розрахунків, розмір комісії, методи поповнення витрачених коштів, а також форму і спосіб розрахунків. При цьому провідну роль у міжнародних розрахунках відіграють найбільші банки.

Для своєчасного та раціонального здійснення міжнародних розрахунків банки:

- підтримують валютні позиції в різних валютах відповідно до структури та строків майбутніх платежів (більш докладно сутність валютної позиції буде розглянуто у темі 14);
- проводять політику диверсифікації валютних резервів;
- з метою отримання більш високого прибутку намагаються підтримувати на рахунках НОСТРО мінімальні залишки, віддаючи перевагу розміщенню валютних активів на світовому ринку позичкового капіталу.

Як уже зазначалося у темі 12, діяльність банків у сфері міжнародних розрахунків, з одного боку, регулюється їх національним законодав-

ством, з іншого — визначається практикою, що склалася та існує у вигляді встановлених правил і звичаїв, або закріплюється окремими документами, зокрема «Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів» (публікація МТП № 500, 1993 р.), «Уніфікованими правилами для інкасо» (публікація МТП №522, 1995 р.) тощо.

Переважає використання національних валют у міжнародних розрахунках посилює залежність їх ефективності від курсових коливань, економічної і валютної політики країн-емітентів цих валют. *Стан міжнародних розрахунків залежить від ряду факторів*: економічних і політичних відносин між країнами, валютного законодавства, міжнародних торгових правил і звичаїв, банківської практики, умов зовнішньоторговельних контрактів і кредитних угод тощо.

За сферою їх здійснення міжнародні розрахунки поділяють на:

- 1) розрахунки за поточними зовнішньоторговельними угодами;
- 2) розрахунки за поточними неторговельними операціями в іноземній валюті;
- 3) розрахунки за кредитами та рухом капіталу між країнами.

Розрахунки за міжнародними торговельними контрактами передбачають попереднє узгодження *валютно-фінансових і платіжних умов, які включають наступні основні елементи*:

❖ *валюта ціни* (валюти, в якій виражена ціна товару за укладеною зовнішньоторговельною угодою, або суми, виданої на міжнародні позики);

❖ *валюти платежу* (валюти, за допомогою якої здійснюються розрахунки або повертаються позики та борги). Валютою платежу може бути будь-яка валюта, узгоджена контрагентами. При цьому, *незбігання валютної ціни і валюти платежу є одним з найпростіших методів страхування валютного ризику* (враховується, що ризик зниження курсу валюти ціни несе експортер (кредитор), а ризик її підвищення — імпортер (боржник));

❖ *умов платежу* — правових реквізитів зовнішньоторговельного контракту, які визначають: умови безготівкового платежу чи платежу з відстрочкою, на умовах кредиту, в тому числі комерційного (строк від декількох місяців до 5—8 років (наприклад, при поставках обладнання), у формі простого або переказного векселя, використання клірингових розрахунків, на умовах фінансових гарантій тощо);

❖ *форм розрахунків*. Вибір форми розрахунків є найскладнішою частиною платіжних умов контракту. Погодження протилежних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності й організація їхніх платіжних відносин реалізується шляхом застосування різних форм розрахунків;

❖ *засобу платежу*, під якими розуміють засоби формування і передавання розрахункових документів та повідомлень у форматі платіжної системи банку-кореспондента, мережі SWIFT, інших міжнародних телекомунікаційних систем тощо;

❖ *банків, які обслуговують міжнародні розрахунки*.

Банки здійснюють міжнародні розрахунки за дорученням своїх клієнтів-підприємств та організацій — учасників зовнішньоекономічної діяльності. Вибір конкретної форми, в якій будуть здійснюватися розрахунки за зовнішньоекономічною угодою, визначається за згодою сторін та фіксуються в розділі «Умови платежу зовнішньоторговельного контракту». При цьому, відповідно до законодавства України, *всі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право самостійно визначати форму розрахунків та вільно обирати банківсько-кредитні установи, які будуть вести їхні валютні рахунки та розрахунки з іноземними суб'єктами господарської діяльності.*

Відповідно до практики, яка склалася в даний час, застосовуються такі основні **форми міжнародних розрахунків**: *документарний акредитив, документарне інкасо, банківський переказ.* Крім того, здійснюються розрахунки з використанням *векселів.* А також такі способи розрахунків, як *авансові та за відкритим рахунком.* З міжнародними розрахунками тісно пов'язані гарантійні операції банків за окремими формами розрахунків (наприклад аванс, відкритий рахунок). Вони виступають додатковою формою забезпечення виконання зовнішньоторговельними партнерами зобов'язань, взятих на себе за контрактом.

Форми міжнародних розрахунків мають здебільшого документарний характер, тобто здійснюються під фінансові і комерційні документи (*документарне інкасо та документарний акредитив*), але застосовуються і форми розрахунків **недокументарного характеру** (*банківський переказ*).

На вибір форми міжнародних розрахунків впливає ряд факторів: вид товару, який є об'єктом зовнішньоторговельної угоди (наприклад, форми розрахунків відрізняються при поставках машин і обладнання, при торгівлі продовольчими товарами); при поставках деяких товарів — деревини, зерна — застосовуються традиційні форми, ефективність яких підтверджена практикою; наявність кредитної угоди; платоспроможність і репутація контрагентів за зовнішньоекономічними угодами, які визначають характер компромісу між ними; рівень попиту і пропозиції на даний товар на світових ринках. Тому у міжнародних контрактах обов'язково зазначаються умови і форми міжнародних розрахунків.

1. Розглянемо більш докладно документарні форми розрахунків.

1.1. Документарне інкасо (як різновид інкасової форми розрахунків, більш докладно розглянутої у темі 6) — *це доручення своєму банку про інкасування певної суми, що належить отримати від покупця проти вручення пакета документів* (на відміну від *чистого інкасо, яке не передбачає здійснення платежу проти документів*). Види і кількість примірників таких документів мають визначатися вимогами країни-імпортера. Якщо цих даних немає у зовнішньоторговельному контракті, то експортер повинен завчасно з'ясувати ці питання у консульському представництві країни-імпортера.

До таких документів можуть належати:

- ✓ термінова тратта (переказний вексель) або тратта на пред'явника;

- ✓ коносамент або інший транспортний документ;
- ✓ комерційні рахунки-фактури або інвойс тощо.

Порядок документообігу за міжнародним інкасо показано на рис. 13.1.

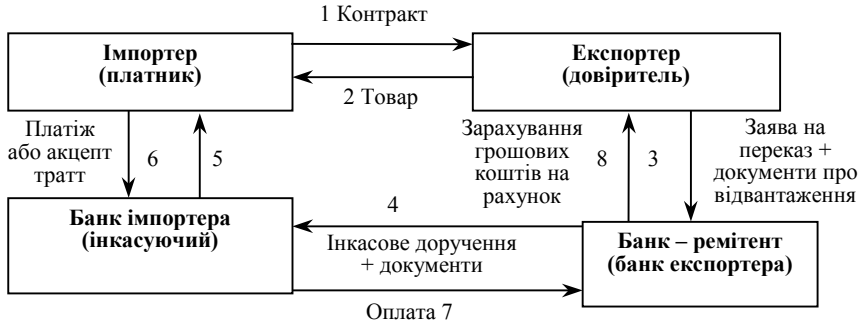

Рис. 13.1. Схема документообігу міжнародних розрахунків за інкасо

Пояснення до рис. 13.1:

1. Імпортер укладає контракт з експортером про продаж товарів на умовах розрахунків за документарним інкасо.
2. Експортер передає товар для відвантаження покупцю-імпортеру.
3. Експортер-довіритель направляє своєму банку інкасове доручення і комерційні документи.
4. Банк експортера — банк-ремітент — якому доручають здійснити операцію інкасування, персилає інкасове доручення і комерційні документи інкасуємому банку (тобто банку імпортера).
5. Инкасуєщий банк (банк країни імпортера) представляє інкасове доручення і документи імпортеру для отримання платежу (або акцепта тратт, в залежності від вмісту інструкцій в дорученні). Відповідно, банк імпортера представляє ці документи платнику (імпортеру) в тому випадку, якщо інкасуєщий банк передоручає виконати дану операцію через інший банк, а не виконує її сам. Документи видаються платнику тільки проти платежу.
6. Імпортер виконує оплату документів інкасуємому банку за допомогою технічних засобів передачі банківської інформації — в залежності від інструкцій.
7. Инкасуєщий банк переводить платіж банку-ремітенту — банку експортера.
8. Банк — ремітент зараховує переведену суму на рахунок експортера (транса).

Інкасова форма розрахунків регулюється стандартними міжнародними правилами, які сформульовані Міжнародною торговою палатою у спеціальному документі — Уніфікованих правилах для інкасо. На даний чинною час є публікація МТП № 522, видана в 1996р. У банківській практиці вона відома як ІЖС № 522.

Інкасова форма міжнародних розрахунків *передбачає обробку банками документів відповідно до отриманих від клієнта інструкцій з метою:*

- отримати акцепт і/або, залежно від конкретного випадку, оплату,

➤ вручити документи **проти акцепту** і/або, залежно від конкретного випадку, **проти оплати**,

➤ вручити документи на інших умовах.

Розрахунки у формі інкасо дають **основні переваги імпортеру**, зобов'язання якого полягає в здійсненні платежу під товарні документи, які дають йому право на товар, без необхідності заздалегідь відволікати кошти із свого обороту. Крім того, за згодою з експортером, може бути надана можливість інспектування товару.

Дана форма надає і **певні переваги для експортера**: документарне інкасо менш ризиковане, ніж розрахунки банківським переказом, оскільки документи не переходять у розпорядження імпортера до здійснення ним платежу чи акцепту тратти. Крім того, важливою перевагою є *простота здійснення операції та відносно невеликі витрати на проведення розрахунків за допомогою документарного інкасо*.

З іншого боку, інкасова форма розрахунків має і суттєві **недоліки для експортера**.

1) експортер ризикує, адже його операція пов'язана з *можливою відмовою імпортера від платежу у випадку погіршення кон'юнктури ринку або фінансового стану платника*;

2) є *значний розрив у часі між надходженням валютної виручки за інкасо і відвантаженням товару, особливо у разі тривалого транспортування вантажу*.

Для усунення цих недоліків інкасо на практиці застосовуються *інкасові інструкції* та різноманітні додаткові умови. Зокрема, за дорученням імпортера банк може видавати на користь експортера платіжну гарантію, беручи на себе зобов'язання перед експортером сплатити суму інкасо у разі неплатежу з боку імпортера, або авальовати вексель імпортера (аваль — гарантія платежу, вексельна порука), беручи на себе відповідальність за платіж, ставлячи підпис, як правило, на лицевій стороні векселя із застереженням, за кого конкретно видана гарантія платежу.

У цілому, *використання документарного інкасо є доцільним*:

➤ за наявності стабільних відносин між контрагентами, коли готовність та спроможність імпортера здійснити платіж не викликає жодних сумнівів;

➤ за стабільних політичних, економічних та правових умов у країні імпортера;

➤ коли міжнародному платіжному обігу країни імпортера не заважають чи не загрожують валютний контроль та валютні обмеження тощо.

Слід зазначити, що як *доповнення до інкасової форми розрахунків* можуть використовуватися *іменні чеки в іноземній валюті*, які є письмовим розпорядженням нерезидента-чекодавця (банку, держави (в особі уповноваженого державного органу), міжнародної організації, корпорації чи страхової компанії, що належать до групи «інвестиційний клас» (*investment grade*)) про виплату певної суми коштів чекодержателю-резиденту, зазначеному в чеку, або іншій особі за нотаріально посвідченою довіреністю за рахунок наданого платнику грошового покриття. При

цьому, зарахування коштів та видача готівки за інкасованим чеком здійснюються банками після одержання відшкодування за чеком від платника-нерезидента. Їх зарахування на рахунок чекодержателя-резидента або на рахунок банку, з якого здійснюється виплата коштів за чеком чекодержателем, здійснюється не пізніше ніж на третій банківський день після надходження їх на кореспондентський рахунок банку.

Про відмову платника від сплати чека на його зворотному боці має ставитися відповідна відмітка про це із зазначенням дати пред'явлення чека до сплати, а також причин відмови.

1.1. Документарний акредитив (сутність акредитивної форми розрахунків більш докладно розглянуто у темі 6) — це письмове зобов'язання банку емітента на прохання клієнта-імпортера здійснити платіж експортеру, або акцептувати його переказний вексель у межах відповідної суми і терміну і проти передбачених документів.

Техніка здійснення акредитивної форми розрахунків представлена на рис. 13.2:

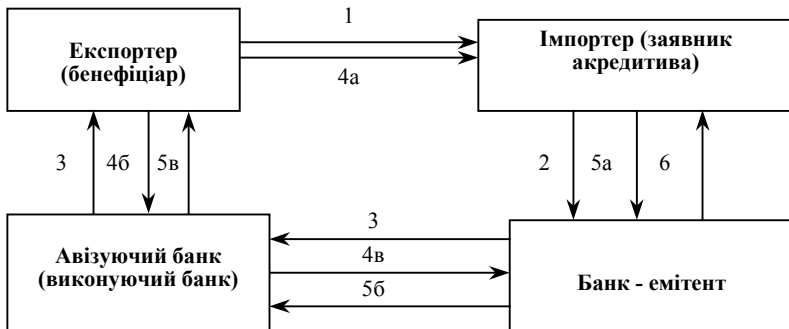

Рис. 13.2. Порядок здійснення міжнародних розрахунків з використанням документарного акредитива

Пояснення до рис. 13.2:

- 1) укладання угоди, якою передбачається акредитивна форма розрахунків;
- 2) фірма-імпортер подає в банк-емітент заяву на відкриття акредитива;
- 3) банк-емітент імпортера, який відкриває акредитив, надсилає акредитивний лист одному із своїх кореспондентів у країні експортера, призначивши його авізуючим банком і доручаючи йому передати акредитив бенефіціару;
- 4) після одержання відкритого на його користь акредитива (як забезпечення платежу товару) бенефіціар (експортер) здійснює відвантаження товару (4а), подає документи, як правило, до авізуючого банку (4б), який надсилає їх для оплати банку-емітенту (4в);
- 5) після перевірки правильності оформлення документів банк-емітент, який відкрив акредитив, повідомляє імпортера та стягує з нього відповідні кошти (5а), здійснює їх оплату (5б) на рахунок експортера (5в). Якщо документи відповідають умовам акредитива, банк переводить гроші згідно з інструкціями авізуючого банку і видає документи імпортеру (6), який одержує товар. Виручка, яка надійшла, зараховується на рахунок експортера.

Умови та порядок проведення розрахунків за акредитивами передбачаються в зовнішньоекономічному договорі (контракті) між бенефіціаром і заявником. Розрахунки за акредитивами регулюються Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів (публікація Міжнародної торгової палати № 500).

За документарним акредитивом банк-емітент, діючи на прохання і відносно до інструкцій клієнта-імпортера (заявника акредитива) або від свого імені:

✓ надає повноваження іншому банкові здійснити такий платіж, оплатити й акцептувати переказні векселі (трагги);

✓ надає повноваження здійснити платіж (купити або дисконтувати) іншому банкові — проти передбачених документів, якщо дотримані всі умови акредитива.

Звичайно, якщо у виконуючого банку і банку-емітента немає взаємних кореспондентських рахунків, то в розрахунках бере участь третій (*рамбурсний*) банк, в якому відкриті кореспондентські рахунки названих банків. При відкритті акредитива банк-емітент дає інструкції (*рамбурсне повноваження*) рамбурсному банкові оплачувати вимоги виконуючого банку протягом дії і в межах суми акредитива.

Існують також різні підходи щодо **класифікації акредитивів**:

а) з точки зору можливості зміни або анулювання акредитиву банком-емітентом за вказівкою клієнта (імпортера) без згоди експортера (бенефіціара) розрізняють: *акредитив відкличний та безвідкличний*. Якщо такого зазначення немає, то правилами передбачено, що акредитив вважається безвідкличним;

б) з точки зору додаткових зобов'язань (гарантії платежу) іншого банку (банку експортера) за акредитивом розрізняються *підтверджені і непідтверджені акредитиви*;

в) з точки зору можливості відновлення акредитива застосовуються *звичайні (невідновлювальні) та ролловерні (револьверні, відновлювальні) акредитиви*, які автоматично відновлюються на раніше погоджених умовах після використання початкової суми. Як правило, в тексті акредитива зазначається загальна сума, яка не може перевищити сукупність зобов'язань за даним акредитивом.

Існують й інші ознаки класифікації акредитивів як міжнародної форми розрахунків.

Основні **недоліки акредитивна форма міжнародних розрахунків має для імпортера** (платника — заявника акредитива), який змушений відволікати кошти з власного обігу для відкриття акредитиву до одержання товарів на весь період його дії, а при непокритому акредитиві — використовувати банківський кредит, сплачуючи відсотки, що веде до подорожчання цієї форми розрахунків. Крім того, ця форма розрахунків вважається найбільш складною і тому банки беруть таку комісію за виконання акредитивних операцій, яка перевищує винагороду за іншими формами розрахунків, наприклад, за інкасо і включає плату за авізування, підтвердження, перевірку документів, платіж

Основні *переваги від акредитивної форми міжнародних розрахунків має експортер*, оскільки це — єдина форма розрахунків (крім гарантійних операцій банків), яка *містить зобов'язання банку провести платіж*, тобто підтверджений акредитив надає бенефіціару (експортеру) гарантію платежу з боку ще одного банку, також акредитив дає змогу *нейтралізувати окремі валютні та політичні ризики*, крім того, підпорядкованість Уніфікованим правилам дає змогу *використовувати акредитивну форму розрахунків фактично з усіма країнами світу*.

З іншого боку, позитивним для імпортера є те, що акредитивна форма розрахунків надає можливість контролювати (через банки) виконання умов угод експортером.

У цілому, *використання акредитивної форми у міжнародних розрахунках можна порекомендувати у таких випадках:*

➤ коли між експортером та імпортером укладаються перша угода чи угоди на великі суми і тривалі терміни комерційного кредиту, або ж угоди з імпортерами країн, які перебувають у складному економічному становищі і для яких характерні низька культура оплати;

➤ кредитоспроможність покупця викликає сумнів;

➤ наявні валютні й інші обмеження у країні імпортера тощо.

Слід зазначити, що в доповнення до інкасо і документарного акредитиву для розширення можливостей одержання кредиту і валютної виручки можуть використовуватись *переказні векселі (тратти)*, які виставляються експортером на імпортера. Це пов'язано з тим, що з розвитком товарно-грошових відносин та інтернаціоналізацією господарських зв'язків вексель став універсальним кредитно-розрахунковим документом.

При розрахунках з використанням векселя експортер передає тратту і товарні документи на інкасо своєму банку, який одержує валютний платіж з імпортера. Імпортер стає власником цих документів тільки після оплати або акцепту тратти. Строк оплати векселя при експортних поставках у кредит визначається за домовленістю сторін. Використовуючи один вексель як засіб платежу, можна погасити декілька різних грошових зобов'язань за допомогою передавального надпису (індосаменту) на цьому векселі.

2. Основним різновидом недокументарних форм міжнародних розрахунків є банківський переказ — просте доручення комерційного банку своєму банку кореспонденту сплатити певну суму грошей на прохання і за рахунок переказувача іноземного отримувача (бенефіціара). При цьому комерційні документи (рахунки-фактури, транспортні та інші) спрямовуються за цієї форми розрахунків від експортера імпортеру *напряму, минаючи банки.*

Банківські перекази здійснюються в безготівковій формі на підставі платіжних доручень, що адресуються одним банком іншому (іноді з використання банківських чеків або інших платіжних документів). Такі платіжні доручення в іноземній валюті оформлюються відповідно до вимог Положення «Про порядок виконання банками документів на пе-

реказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів», затвердженням постановою Правління НБУ від 28.07.2008 р. № 216.

Платіжні доручення в іноземній валюті приймаються уповноваженим банком до виконання протягом 30 днів, починаючи з дня їх оформлення (день оформлення не враховується).

Найбільш поширеними серед українських банків засобами передавання платіжних доручень іноземним банкам-кореспондентам є телекс та S.W.I.F.T.: уповноважені банки переказують кошти в іноземній валюті за дорученнями суб'єктів господарської діяльності на основі заяви на переказ та копії зовнішньоекономічного договору. На основі даних, що містяться у заяві, банківський працівник здійснює комп'ютерний набір тексту платіжного доручення і направляє його через телекомунікаційні системи відповідному банку-кореспонденту.

З іншого боку, при використанні банківського переказу в розрахунках за експортовані товари та надані послуги банк виконує платіжні доручення іноземних банків — кореспондентів з виплати коштів на користь переказоотримувачів як клієнтів свого банку, так і клієнтів своїх банків-кореспондентів.

Особливості документообігу за банківськими переказами показано на рис. 13.3.

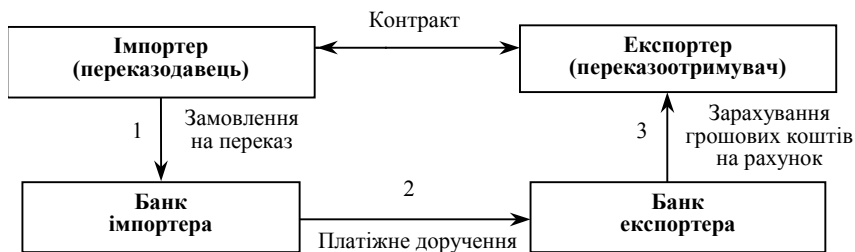

Рис. 13.3. Схема документообігу за банківським переказом

Пояснення до рис. 13.3:

1. Після укладення контракту, клієнт — переказодавець (імпортер) оформляє заяву на переказ в трьох екземплярах (тільки перший екземпляр підписується уповноваженими особами) та подає її до власного банку.

2. Банк імпортера проводить переказ грошових коштів до банку експортера на підставі платіжного доручення, користуючись конкретними вказівками, які містяться в ньому.

3. Банк експортера зараховує грошові кошти на розрахунковий рахунок експортера-переказоотримувача.

З рис. 13.3 видно, що у функцію банків входить лише переказування коштів з рахунку переказовідправника (імпортера) на рахунок переказоотримувача (експортера), і вони не несуть відповідальності за факт

поставки товару чи передання документів імпортеру. Отже, у розрахунках банківськими переказами *одна зі сторін зовнішньоекономічної угоди завжди бере на себе*, — залежно від економічного змісту банківських переказів, а саме від того, коли здійснюється оплата товарів або послуг, — до їх поставки (*авансові платежі*), чи після їх одержання імпортером (*розрахунки у формі відкритого рахунку*).

2.1. Авансові розрахунки найвигодніші для експортера, оскільки оплата товарів здійснюється імпортером до їх відвантаження, а інколи — навіть до їх виробництва. *Якщо імпортер заплатив за товар авансом, він кредитує експортера*. Наприклад, авансові платежі на частину вартості контракту включаються в умови контрактів на будівництво об'єктів за кордоном. Також практикується частково авансовані платежі. У міжнародній практиці *часткові платежі у формі авансу становлять 10 — 33%* суми контракту. Крім того, заведено сплачувати авансом повну вартість ряду товарів: дорогоцінних металів, ядерного палива, зброї тощо. Згода імпортера на ці умови розрахунків пов'язана або з його зацікавленістю в поставці товару, або з тиском з боку експортера.

2.2. Розрахунки за відкритим рахунком є вигідними для імпортера, оскільки він здійснює подальшу оплату одержаних товарів, що фактично є кредитуванням імпортера (комерційний кредит) без нарахування відсотків і означає довіру до нього з боку експортера. Тому, ця форма розрахунків звичайно застосовується лише на умовах взаємності, коли контрагенти навперемінно виступають у ролі продавця і покупця, при цьому невиконання зобов'язань імпортером тягне за собою призупинення товарних поставок експортером. *Сутність такого способу платежу полягає в періодичних платежах імпортера певних сум на користь експортера після одержання товару* Для експортера ця форма розрахунків менш вигідна, оскільки вона не є надійною гарантією своєчасного платежу, уповільнює оборотність його капіталу, інколи викликає необхідність вдаватися до банківського кредиту. *Для зниження власних ризиків експортер відає перевагу поєднанню переказів з гарантією банку*.

У цілому, банки несуть мінімальну відповідальність при банківському переказі і стягують за цією формою міжнародних розрахунків мінімальну комісію. Розмір комісії визначається самим банком і є або фіксованим або виражається у процентах.

Слід зазначити, що *важливою складовою поточних торговельних операцій в іноземній валюті є операції, пов'язані з рухом капіталу, тобто, з міжнародним кредитуванням*.

Міжнародний кредит — це економічні відносини, які виникають між державами, іноземними комерційними банками та фірмами щодо передачі валютних ресурсів на умовах повернення їх у визначені строки з винагородою (відсотками).

Основним джерелом міжнародних фінансових кредитів є міжбанківські депозити та вклади під євродоларові депозитні сертифікати. Оскільки більшість цих депозитів має короткостроковий характер, актуальною проблемою для банків є їх пролонгація.

Розглядаючи банківське кредитування експортно-імпорتنих операцій слід враховувати, що існує багато підходів щодо його класифікації, а за формою міжнародні кредити можна поділити на *фінансові і комерційні*.

1. Фінансовий міжнародний кредит — це грошовий кредит, наданий банками на умовах повернення, терміновості, платності і забезпеченості. Багато держав, використовуючи створені системи кредитування експорту і страхування експортних кредитів, здійснюють фінансову підтримку своїм банкам-кредиторам і фірмам-експортерам.

Зокрема, кредити в іноземній валюті від іноземних кредиторів юридичні особи — резиденти України можуть одержувати для проведення діяльності, передбаченої їх статутними документами. При цьому, резиденту-позичальнику видається реєстраційне свідоцтво без права передачі його третім особам для реалізації тільки одного кредитного проекту. Вказані кредити отримуються в безготівковій формі.

1.1. Одним із основних різновидів таких кредитів є **експортний кредит** — полягає у тому, що він *надається банком країни-експортера банку країни-імпортера для кредитування поставок машин, устаткування тощо, вироблених у країні-експортера*. Ці кредити надаються в грошовій формі та мають «зв'язаний» характер. Це означає, що боржник зобов'язаний використовувати кредит тільки для купівлі товарів у країні кредитора.

1.2. З часом національні банки країн, де розташовані фірми експортера, почали здійснювати більш гнучку політику зовнішньоторговельного кредитування. Вони почали надавати *кредити покупцеві-імпортеру*.

У цілому, **кредит покупцеві** — це такий метод банківського кредитування зовнішньої торгівлі, який передбачає надання кредиту безпосередньо імпортеру. Кредити покупцеві найбільш вигідні саме імпортеру — в нього з'являється можливість вибору фірми-експортера, хоча тільки в окремій країні. Одночасно термін кредиту подовжується, а його вартість деякою мірою знижується. При цьому фірми-експортери, які усунені від безпосередньої участі у кредитуванні експорту, не мають можливості впливати на ціни кредиту.

Механізм надання кредиту покупцеві показано на рис. 13.4.

1.3. Останнім часом **ринок єврокредитів** перетворився на важливе джерело позичкових коштів для світової економіки. Специфічними інструментами надання середньострокових банківських кредитів на ринку єврокредитів є *роловерні та консорціальні (синдиційовані) кредити*.

1.3.1. Роловерні кредити — це кредити, з плаваючою процентною ставкою, яка періодично переглядається, а їх назва походить із факту рефінансування банками позичок депозитами, які мають термін збереження коштів 3-6 місяців. Іншими словами, кредит має періодично «перекредитуватися». Відповідно, кожні 3-6 місяців позичальники переглядають також ставки відсотка підтримки).

1.3.2. До основних видів такого кредиту відносять: відновлювані роловерні кредити та роловер-стенд-бай єврокредити (кредит підтримки).

Рис. 13.4. Механізм надання кредиту покупцеві

Відновлювальні роловерні кредити не мають встановленого загального розміру суми кредиту. При його одержанні обговорюється лише дата зміни «ціни» та обсягу кредиту в межах терміну надання, що, як правило, збігається з часом зміни ставки відсотка. Базою для її виникнення послужили національні револьверні, або контокорентні, кредити, в яких практикують використання овердрафту.

Що стосується **роlover стенд-бай єврокредиту (роloverного кредиту підтримки)**, то він має характер підстрахувального. При укладенні договору на його отримання позика фактично не надається. Банк лише бере на себе зобов'язання надати впродовж дії договору єврокредит за першою вимогою позичальника.

При цьому базою для регулювання ціни кредиту виступає ставка, яка застосовується в операціях провідних банків у Лондоні — ЛІБОР (London Interbank Offered Rate, ставка, що пропонується на лондонському міжбанківському ринку

1.3.3. Консорціальні міжнародні кредити (синдиційовані) — це середньострокові та довгострокові кредити, які надаються двома і більше кредиторами, тобто синдикатами (консорціумами) банків одному позичальникові на значну суму. Техніка надання таких кредитів передбачає, що один банк, який має назву керуючого та підтримується банківськими менеджерами, проводить переговори з позичальником про умови кредиту. Члени керуючої банківської групи підписуються на певні частини спільного кредиту, тобто вони стають банками-андеррайтерами. Як правило, вони роздіблюють частки своєї участі та передають їх іншим кредиторам. При організації консорціального кредиту на додаток до базової відсоткової ставки та маржі сплачуються комісії за управління, участь, посередництво (агентська ставка), а також за рахунок позичальника компенсуються витрати на консультації тощо.

Банківські синдикати внаслідок розпорошення ризику кредитних операцій серед багатьох банків мають більше можливостей трансформації короткострокових пасивів у довгострокові активи, ніж будь-який інший, навіть великий за розмірами банк. По суті середньострокові банківські кредити надають позичальнику кошти на короткі строки (3-6 місяців), але із систематичним продовженням до закінчення терміну кредиту.

Синдиційовані кредити порівняно з традиційним банківським кредитом мають як *недоліки, так і переваги*. Їх *недоліки* пов'язані з тим, що, будучи за своїми параметрами середньостроковими, вони надаються, в цілому, на коротші терміни. Крім того, ставка відсотка за такими єврокредитами частіше вища за ставки банківського кредиту, який підтримується державою. *Переваги* ж їх полягають у тому, що кредити можуть бути надані в будь-який вільноконвертованій валюті, що надає можливість позичальнику використовувати ці кошти на свій розсуд, не обмежуючи свої господарські рішення.

2. Комерційний міжнародний кредит — це кредит, який розглядається як різновид розрахунків між експортерами-постачальниками та імпортерами-покупцями, тобто розрахунків із розстрочкою платежів. *Зв'язок комерційного кредиту з банківським* полягає в тому, що хоча комерційний кредит і відображає відносини між постачальником та покупцем, він усе ж таки передбачає участь банківських коштів. При продажу машин, устаткування фірмовий кредит надається на більш довгі строки (до 7 років), що відволікає з обігу на тривалий час значні кошти експортера та примушує його звернутися до банківського кредиту або рефінансувати свій кредит в банку.

Основними видами комерційного міжнародного кредиту є:

2.1. Фірмовий кредит — це традиційна форма кредитування експорту, за якої експортер надає кредит іноземному покупцеві (імпортеру) у формі відстрочки платежу (*розрахунки за відкритим рахунком*). Як правило, застосовується в розрахунках між постійними контрагентами особливо при періодичних постачаннях партій однорідних товарів. Це те ж, що і розрахунки за відкритим рахунком.

Експортер відносить вартість відвантаженої продукції в дебет рахунку (тобто, по суті, надає кредит імпортеру-покупцю), відкритого ним іноземному покупцеві, що погашає свою заборгованість в обумовлені контрактом терміни (один раз на місяць, квартал і т.д.).

Різновидом фірмового кредиту також є *аванс покупця-імпортера*, який виплачується на користь експортера після підписання контракту.

2.2. Вексельний кредит — це кредит, що оформлюється шляхом виставлення переказного векселя на імпортера, який акцептує його після одержання товаросупровідних і платіжних документів. Строк вексельного кредиту залежить від виду товару. Зокрема, постачання машин і устаткування зазвичай кредитуються на строк до 3-7 років, а при експорті сировини і матеріалів даються короткострокові вексельні кредити.

2.3. Акцептний кредит — це кредит, наданий банком імпортера у формі акцепту переказного векселя (*тратти*), що виставляється на банк експортерами. При цій формі кредиту експортер одержує можливість ви-

ставляти на банк векселі на визначену суму в рамках кредитного ліміту. Банк акцептує ці векселі, гарантуючи тим самим їхню оплату боржником у встановлений термін. Тобто, місце невідомого імпортера займає банк, більш платоспроможний та більш відомий в країні експортера, ніж фірма-імпортер. Банки беруть за свій акцепт винагороду з імпортерів і звільняють себе від ризику на випадок непогашення імпортером наданого йому кредиту. При акцентному кредиті формально кредит надає експортер, але, на відміну від вексельного кредиту, акцептантом векселя виступає банк. Акцептні операції банків розширюють для експортерів можливості збуту товарів у кредит, а для імпортерів полегшують їх оплату.

2.3.1. При реалізації товару в кредит експортери можуть бути захищені в акцепті векселя авторитетним банком міжнародним банком, відомим в країні-експортера, розглядається як ускладнений різновид акцептного кредиту — **акцептно-рамбурсний кредит**.

Відповідно, **рамбурсне зобов'язання** — це таке зобов'язання банку про переказ (рамбурсування) сум для оплати акцептованих тратт, яке надсилається банком імпортера на прохання імпортера відомому міжнародному банку в процесі надання акцептно — рамбурсного кредиту. Звичайно, це пов'язано з вимогами експортера отримати тратту, яка акцептована великим банком і може бути легше врахованою, ніж тратта, яка акцептована банком імпортера, котрий є недостатньо відомим у країні експортера.

Хід акцептно-рамбурсної операції, в основному, повторює акцептну операцію: на прохання імпортера його банк забезпечує йому одержання акцепту великого міжнародного банку. Якщо банк імпортера вважає можливим надати кредит імпортеру, він звертається з проханням про акцепт тратт, що виставлені експортером до міжнародного банку. Міжнародний банк дає згоду банку імпортера, якщо не має сумніву щодо його платоспроможності. Після цього за кілька днів до терміну акцепту тратт вищевказаним міжнародним банком банк імпортера надсилає міжнародному банку своє рамбурсне зобов'язання здійснити переказ його грошових коштів для їх оплати.

Слід відмітити, що з розвитком обігу векселів та міжнародним кредитуванням також пов'язані операції банку з **форфейтингу** — кредитування зовнішньоекспортних операцій у формі купівлі без права регресу банком-форфейтором у експортера (продавця) векселів чи інших боргових вимог, акцептованих імпортером. У такий спосіб експортер передає банку свої вимоги до покупця.

Форфейтинг означає перехід усіх ризиків до банку — покупця векселя. Банк сплачує експортеру суму векселя за вирахуванням відсотків, а боржник (покупець товарів) погашає свої зобов'язання перед банком регулярними платежами.

Якщо платоспроможність імпортера-позичальника викликає сумнів, то форфейтор може вимагати в нього гарантію банку країни-імпортера у формі авалювання векселя чи безумовної та безвідкличної гарантії щодо боргового зобов'язання, яке він хоче придбати.

Форфейтинг є оперативним методом кредитування порівняно з іншими методами, які вимагають обов'язкового страхування кредиту й укладання спеціальних договорів (наприклад, договору застави та ін.). Ставки за форфейтингом диференційовані залежно від строку кредитування, валюти і рівня ризику. Форфейтинг, як правило, використовується при поставках машин, обладнання на великі суми з тривалою розстрочкою платежу (до 7 років).

Форфейтинг дає змогу збільшити ліквідність підприємства-експортера (завдяки зменшенню дебіторської заборгованості), поліпшити структуру його балансу, прискорити оборот капіталу, захистити від кредитного ризику, ризику зміни відсоткових ставок та валютних курсів.

Важливим аспектом міжнародного кредитування є визначення **умов отримання кредиту** — це складний комплекс різних показників, на які суттєво впливають напрями використання кредитних ресурсів; характер суб'єктів кредитних відносин; рівень інтернаціоналізації кредитних ринків та їх підпорядкованість національному контролю.

Основними показниками серед умов міжнародного кредиту є *вартість, сума (ліміт), термін та валюта кредиту*.

Сума (ліміт) кредиту визначається кредитною угодою або шляхом обміну телексами (в разі короткострокової позички) і залежить від мети кредитування, міжнародних правил і звичаїв тощо. Кредит може надаватися у вигляді одного або декількох траншів (частин).

Вартість міжнародного кредиту складається із ставки відсотка, комісійних та інших одночасних зборів, а також винагород неявного характеру.

Розрізняють:

1) договірні елементи вартості кредиту — це витрати, обумовлені укладеними угодами, поділяються на основні і додаткові.

До основних відносять суми, які позичальник безпосередньо сплачує кредитору: відсотки, витрати на оформлення, комісії. Головним елементом вартості кредиту є ставка відсотка, яка формується безпосередньо на базі відсотків за внутрішнім кредитом. В кінцевому підсумку вартість міжнародного кредиту базується на відсоткових ставках країн, які є провідними кредиторами.

Базою для середньострокових кредитів та облігацій з плаваючою ставкою на міжнародному ринку служать ставки лондонського міжбанківського депозитного ринку. Це пояснюється рівнем розвитку та масштабами цього ринку (одна третина євроринку), наявністю мінімуму обмежень доступу до нього.

Найбільш широке застосування має ставка ЛІБОР, яка утворюється як середня ставка відсотка, за якою банки в Лондоні надають один одному короткострокові незабезпечені позики (від 1 місяця до 1 року). Чим вищий валютний курс, тим нижчий відсоток закладами у євровалюті. За єврокредитами практикують міжнародні відсоткові ставки, які включають як змінну ЛІБОР.

До додаткових включають суми, що сплачуються позичальником третім особам (соціальна (залежно від суми та строку кредиту) та одно-

разова (незалежно від терміну та строку позики) банківська наприклад за гарантію, яка ними надана). Крім основного відсотка, сплачується комісія. При середньо- та довгостроковому кредитуванні сплачується комісія за зобов'язання надати позичку та за резервування коштів. При проведених кредитних операціях банківським консорціумом позичальник сплачує одноразову комісію за управління банку-менеджеру, за переговори, а також іншим банкам — за участь;

2) приховані елементи вартості кредиту — це інші витрати, які пов'язані з отриманням кредиту та не зафіксовані в угоді. Це — завищені ціни товарів за фірмовими кредитами; примусові депозити в певних розмірах відносно до позики; вимоги страхової компанії, яка пов'язана з банком, до страхування кредиту; завищення банком комісії за інкасацією документів тощо.

Термін міжнародного кредиту — зумовлений низкою факторів: метою та масштабом кредиту, аналогічною практикою в наданні попередніх кредитів на ці ж цілі, традиціями, національним законодавством, міждержавними угодами. Для визначення ефективності кредиту розраховуються його повний та середній строки. **Повний термін** складається: з терміну використання кредиту; пільгового (граційного) періоду, упродовж якого надається відстрочка і не відбувається погашення кредиту; терміну погашення, упродовж якого відбувається сплата заборгованості за кредитом. **Середній термін** вказує протягом якого часу сума кредиту була в розпорядженні боржника.

Валютною кредиту можуть бути національні валюти, євровалюти та міжнародні розрахункові одиниці. Використання тієї чи іншої національної грошової одиниці в практиці міжнародного кредитування зумовлене такими факторами, як місце країни у міжнародній торгівлі, наявність широких експортних можливостей, сталого грошового обігу та розвинутої мережі кредитних інститутів, а також ступінь довіри до основної маси позичальників на міжнародному ринку.

Якщо кредит наданий будь-якою міжнародною організацією або банком-нерезидентом, то він уже вважається кредитом у євровалюті. Використання євровалют як валюти позики було зумовлене тими перевагами, які воно надавало. Це, насамперед, значні розміри, полегшений доступ, короткі строки мобілізації, менша вартість. У результаті набувають поширення міжнародні розрахункові одиниці, які мають більш широку функціональну основу, оскільки спираються одночасно на декілька національних валют. Крім того, потреби подолання обмеженості національних грошових одиниць в обслуговуванні міжнародних кредитних відносин об'єктивно зумовили застосування колективних валют — СПЗ, ЄВРО.

Кредитна заборгованість може бути погашена в іншій валюті, тобто **валюта кредиту і валюта платежу** можуть не збігатися. Цей принцип застосовується у практиці надання так званих м'яких кредитів, які набули поширення у кредитних відносинах розвинутих країн з країнами, що розвиваються, коли погашення боргу відбувається у національній валюті країни-боржника.

Особливої уваги у вивченні міжнародних розрахункових операцій заслуговує також розгляд особливостей здійснення валютного контролю. *Головним органом валютного контролю в Україні є Національний банк України, що:*

- здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених до компетенції інших державних органів;

- забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю згідно з актами валютного законодавства України.

Уповноважені банки здійснюють контроль за валютними операціями, що провадяться резидентами і нерезидентами через ці банки.

Відповідно до інструкції «Про порядок здійснення контролю за експортними, імпортними операціями», затвердженою постановою Правління НБУ від 24 березня 1999 р. № 136 банки зобов'язані вимагати від своїх клієнтів *повної інформації про експортні, імпортні та лізингові операції, розрахунки за якими останні проводять через ці банки, а саме:*

- копії договору з нерезидентом, вантажних митних декларацій, актів та інших документів, що підтверджують здійснення експорту (імпорту) продукції, виконання робіт (надання або отримання послуг), здійснення експорту прав інтелектуальної власності, та інших документів, необхідних банку для здійснення контролю за своєчасністю розрахунків.

Копії цих документів мають зберігатися у справі клієнта. Банки повинні реєструвати експортні, імпортні та лізингові операції своїх клієнтів у спеціальних журналах.

Нездійснення уповноваженими банками функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25 % від суми (вартості) валютних операцій, здійснених з порушенням чинного законодавства.

Нездійснення уповноваженими банками функцій агента валютного контролю в частині своєчасного інформування відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій, тягне за собою штраф у розмірі 5 % від суми (вартості) валютних операцій

13.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 2

Питання для обговорення

1. Сутність торговельних валютних операцій та їх класифікація.
2. Форми міжнародних розрахунків: суть, види, загальна характеристика:

- банківський переказ;

- інкасова форма розрахунків;
- документарний акредитив;
- оплата товарів (робіт, послуг) з використанням пластикових карток, чеків та векселів.

Практичне заняття 3

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика та класифікація міжнародних кредитів.
2. Типи і виплати відсотків за міжнародним кредитом.
3. Особливості банківського кредитування міжнародної діяльності.
4. Контроль уповноважених банків за міжнародними розрахунковими операціями своїх клієнтів.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Учасники основних форм міжнародних розрахунків: банківського переказу, інкасо та документарного акредитиву.
2. Порядок розрахунків з використанням банківського переказу, інкасо та документарного акредитиву.
3. Переваги і недоліки для суб'єктів розрахунків у разі використання окремих форм міжнародних розрахунків.
4. Види документарних акредитивів.
5. Обов'язки уповноважених банків щодо контролю за міжнародними розрахунками своїх клієнтів.

Література: 3, 4, 7, 12, 19, 26, 30, 33.

ТЕМА 14. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ НА МІЖБАНКІВСЬКОМУ РИНКУ

14.1. Змістовні поради до теми 14

Під час вивчення матеріалів теми студентам слід зосередитись на визначенні сутності та суб'єктів валютного ринку України. Необхідно також звернути увагу на методи регулювання і мінімізації валютного ризику, зокрема ліміти валютної позиції банку. Важливим є розгляд касових та строкових валютних операцій і їх детальнішу класифікацію.

Торгівля іноземною валютою — це купівля, продаж, обмін іноземної валюти, здійснення операцій з валютними деривативами, яка здійснюється на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних валютних ринках. Торгівлю іноземною валютою на згада-

них валютних ринках дозволяється здійснювати виключно Національному банку та суб'єктам ринку (або з такими суб'єктами) (клієнти банків не мають права безпосередньо купувати іноземну валюту на цьому ринку).

При цьому **суб'єктами ринку**, згідно українського законодавства є уповноважені банки та уповноважені фінансові установи (установи, які мають відповідну ліцензію НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями). Всі суб'єкти операцій в іноземній валюті більшою чи меншою мірою створюють певне фінансове середовище, в якому формуються і розвиваються валютні курси та система валютного регулювання окремих країн, а також міжнародні та національні валютні ринки. В Україні, *суб'єкти ринку мають право здійснювати купівлю, продаж іноземної валюти виключно на національному міжбанківському валютному ринку*. Операції з **обміну іноземної валюти** суб'єкти ринку мають право здійснювати як на національному валютному ринку, так і на міжнародному валютному ринку.

У цілому, під **валютним ринком** розуміють певну сукупність відносин щодо здійснення операцій з валютними цінностями та руху іноземних капіталів. Розрізняють такі валютні ринки:

1) міжнародні регіональні валютні ринки, у тому числі європейський (Лондон, Цюрих, Париж, Франкфурт-На-Майні); північноамериканський (Нью-Йорк) та азійський (Токіо, Сінгапур, Гонконг). Міжнародні валютні ринки є найбільш ліквідними серед фінансових ринків і динамічними, працюючи фактично цілодобово;

2) національні валютні ринки, які забезпечують рух валютних потоків у даній країні та обслуговують зв'язки з міжнародними валютними центрами. Розвиненість національного валютного ринку залежить від стану фінансово-кредитної системи країни; рівня її інтеграції у світову економіку та системи валютного регулювання.

Відповідно, під **міжбанківським валютним ринком України** розуміють сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою в Україні між суб'єктами ринку, між суб'єктами ринку та їх клієнтами (у тому числі банками-нерезидентами), а також між суб'єктами ринку і Національним банком. З іншого боку, **міжнародний валютний ринок** розглядається як сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою за межами України між суб'єктами ринку та іноземними контрагентами, які за дорученням і за рахунок суб'єктів ринку здійснюють торгівлю іноземною валютою за межами України.

На міжнародному валютному ринку здійснюється обмін іноземної валюти відповідно до правил, які діють на цьому ринку, з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами Національного банку.

Уповноважені банки, уповноважені фінансові установи укладають між собою та з Національним банком договори про купівлю, продаж іноземної валюти за безготівкові гривні та підтверджують ці договори виключно під час проведення **Торговельної сесії**.

Торговельна сесія — комплекс організаційно-технічних засобів (дизайнове обладнання REUTERS, BLOOMBERG та Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку НБУ), який забезпечує можливість укладення та підтвердження договорів з купівлі, продажу іноземної валюти та банківських металів протягом визначеного НБУ часу.

Проведення Торговельних сесій потребує розуміння прав, обов'язків та обмежень в діяльності на міжбанківському валютному ринку України як окремих його суб'єктів, так і НБУ.

Зокрема, **як суб'єкт міжбанківського валютного ринку Національний банк має право:**

- ✓ змінювати час проведення Торговельної сесії та термін подання заявки на участь у Торговельній сесії, попередивши про це суб'єктів ринку не пізніше ніж за два робочі дні до часу зміни;

- ✓ установлювати для суб'єктів ринку граничні межі продажу готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам;

- ✓ установлювати граничний розмір маржі, на яку курс купівлі та продажу іноземної валюти може відхилитися від офіційного курсу гривні до іноземної валюти тощо.

Суб'єкти ринку мають право:

- ✓ виконувати як за рахунок коштів своїх клієнтів, так і за власні кошти в межах лімітів відкритої валютної позиції заяви щодо купівлі, продажу іноземної валюти до початку Торговельної сесії;

- ✓ здійснювати взаємні розрахунки за операціями з купівлі-продажу іноземних валют та банківських металів за гривні лише за підтвердженими угодами, тобто такими, за якими її учасники під час Торговельної сесії отримали взаємні підтвердження засобами Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України НБУ (далі — Система підтвердження угод);

- ✓ здійснювати операції з обміну іноземної валюти як за власні кошти у межах установлених лімітів (нормативних значень) відкритої валютної позиції, а також за дорученням і за кошти клієнтів, які є суб'єктами господарювання, на підставі договору про банківський рахунок, який передбачає надання клієнту комісійних послуг;

- ✓ здійснювати власні операції за гривні в межах установлених лімітів (нормативних значень) відкритої валютної позиції, у тому числі купувати іноземну валюту без наявності зобов'язань у цій валюті;

- ✓ здійснювати торгівлю готівковою іноземною валютою з метою виконання власних зобов'язань та проведення валютно-обмінних операцій для фізичних осіб;

- ✓ отримувати комісійну винагороду за здійснення торгівлі безготівковою іноземною валютою виключно в гривнях;

- ✓ здійснювати торгівлю іноземною валютою за договірним обмінним курсом за кожною операцією.

- ✓ здійснювати валютні операції на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за

умови, що обидві валюти є іноземними валютами I-ї групи Класифікатора¹ та в межах лімітів відкритої валютної позиції уповноваженого банку тощо.

Суб'єкти валютного ринку України не мають права:

✓ брати участь у Торговельній сесії без отримання підтвердження Національного банку України про прийняття Заявки;

✓ під час Торговельної сесії замість зазначеної у Заявці операції з банківськими металами здійснювати операцію з іноземною валютою;

✓ здійснювати обмін іноземної валюти I групи Класифікатора на іноземну валюту III групи Класифікатора та навпаки;

✓ здійснювати для фізичних осіб обмін *готівковою* іноземною валютою II та III груп Класифікатора на *безготівкову* іноземну валюту.

Слід зазначити, що суб'єкти валютного ринку України також *не мають права проводити операції з валютними деривативами*, за виключенням здійснення уповноваженими банками, а також резидентами-суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютних операцій на умовах «форвард» для хеджування ризиків зміни курсу іноземної валюти щодо іншої іноземної валюти за умови, що обидві валюти є іноземними валютами I групи Класифікатора.

Ці операції здійснюються в межах лімітів відкритої валютної позиції уповноваженого банку за умови, що довга (коротка) позиція банку за такими операціями становить **не більше 10 % регулятивного капіталу банку**.

Відповідно, суб'єкти валютного ринку України зобов'язані:

✓ *відкривати кореспондентські рахунки в банках-нерезидентах в іноземній валюті та проводити операції за ними* (тільки уповноважені банки, які мають генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій), які зобов'язані *купувати та продавати іноземну валюту* самостійно без посередництва інших уповноважених банків;

✓ здійснювати *купівлю іноземної валюти* для проведення валютно-обмінних операцій з дотриманням установлених Національним банком граничних меж продажу *готівкової* іноземної валюти фізичним особам-резидентам;

✓ здійснювати торгівлю іноземною валютою на умовах «тод», «том» або «спот», *за винятком чітко визначених випадків*, коли вони мають право здійснювати валютні операції на умовах «форвард» (для хеджування валютних ризиків в межах 10% регулятивного капіталу банку) тощо.

У цілому, *проведення валютних операцій на міжбанківському валютному ринку України обмежується нормативними вимогами щодо установлених лімітів відкритої валютної позиції в різних валютах упо-*

¹ Відповідно до Класифікатора іноземних валют, найбільш відомі **іноземні валюти поділено на три групи:**

1-ша група — вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів у міжнародних операціях і продаються на головних валютних ринках світу,

2-га група — вільно конвертовані валюти, які не використовуються широко для здійснення платежів у міжнародних операціях і не продаються на головних валютних ринках світу,

3-тя група — неконвертовані валюти.

вновьважених банків відповідно до структури і строків наступних платежів та проведення політики диверсифікації своїх валютних резервів. Дотримання вказаних лімітів розглядається як один із **основних методів регулювання та мінімізації валютного ризику** (одного з елементів ринкового ризику), який виникає у зв'язку з використанням різних валют під час проведення банківських операцій.

Валютна позиція — це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті. При їх рівності позиція вважається **закритою**, при нерівності — **відкритою**. Уповноважений банк набуває право на відкриту валютну позицію з дати отримання ним від НБУ дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями і втрачає це право з дати відкликання ліцензії Національним банком або припинення дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями.

Розрізняють:

- **коротку відкрита валютна позиція** — таку відкриту валютну позицію, за якою обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог;

- **довгу відкриту валютну позицію** — таку відкриту валютну позицію, за якою обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань. При її розрахунку зазначається зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція — зі знаком мінус.

У цілому, валютні позиції уповноваженого банку визначаються щоденно, окремо щодо кожної іноземної валюти, а сума **абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами** розглядається як **загальна відкрита валютна позиція**. Нормативне значення ліміту загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку за усіма видами іноземних валют у гривневому еквіваленті (**Л-13**), встановлене у співвідношенні до регулятивного капіталу банку **має бути не більше ніж 15 відсотків**. З них:

- ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції банку (**Л13-1**) — не більше 5% регулятивного капіталу;

- ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку (**Л13-2**) — не більше 10%.

Одночасно банк на власний розсуд може встановлювати **внутрішні ліміти валютних позицій**:

- ліміти на кожного дилера;
- ліміти на філії;
- ліміти за видами валют.

Сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами також **враховується під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу**, а саме вона додається до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику (знаменник показника), тобто, підвищує вимоги до платоспроможності банку.

Розмір відкритої валютної позиції уповноваженого банку може змінюватись в результаті проведення різноманітних операцій з валютними цінностями, а саме:

- внаслідок купівлі (продажу) готівкової та безготівкової іноземної валюти, поточних й строкових операцій (на умовах своп, форвард, опціон та інших), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними;
- через одержання (сплати) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на відповідних рахунках;
- внаслідок купівлі (продажу) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- через погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання якої здійснюється з відповідного рахунку витрат);
- внаслідок інших обмінних операцій з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, у тому числі національній), що призводять до зміни структури активів за незмінності пасивів і навпаки тощо.

Як уже зазначалося, *торгівля іноземною валютою (конверсійні операції)* на території України юридичними особами — резидентами і нерезидентами здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію Національного банку України на ці операції, виключно **на міжбанківському валютному ринку**. На національних і міжнародних валютних ринках також здійснюються операції з обміну іноземної валюти.

Відповідно, **конверсійні операції** — це угоди між учасниками валютного ринку щодо обміну грошових сум, номінованих у валюті однієї країни, на валюту іншої країни за узгодженим курсом на визначену дату. **Залежно від термінів поставки валюти** конверсійні операції поділяють на:

1) *касові операції, або операції з негайною поставкою (негайні), терміном виконання до 3-х днів.*

2) *строкові валютні операції.*

Розглянемо їх більш докладно.

1. Усі касові валютні операції з валютами першої групи Класифікатора іноземних валют Національного банку України та операції з купівлі-продажу безготівкових іноземних валют за гривні здійснюються уповноваженими банками лише *на наступних умовах проведення поточних торговельних операцій:*

➤ *«тод»- здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками — кореспондентами відбувається терміново, протягом робочого дня, тобто не пізніше ніж сьогодні;*

➤ *«том» — здійснення касової валютної угоди, за якою поставка валюти банками — кореспондентами відбувається не пізніше ніж наступного робочого дня з дня укладання угоди;*

➤ *«спот»* — здійснення касової валютної угоди, за якою *поставка валюти банками* — кореспондентами *відбувається на другий робочий день з дня укладення угоди.*

Серед касових валютних операцій, ***операції «спот» становлять більше 60 процентів*** від загального обсягу міжбанківського ринку, а тому мають найбільш важливе значення на валютному ринку. ***Основна мета здійснення касових валютних операцій*** — забезпечення потреб клієнтів банку в іноземній валюті для обслуговування зовнішньоторговельних розрахунків, конверсія іноземних валют, а також купівля-продаж валюти з метою отримання прибутку за рахунок різниці в курсах цих валют.

Банки можуть використовувати поточні операції «спот» для підтримки мінімально необхідних робочих залишків у іноземних банках на рахунках НОСТРО для зменшення залишків у одній валюті та покриття потреб у іншій. *У такий спосіб банки регулюють свої валютні позиції і не допускають утворення непокритих залишків на рахунках.*

Механізм здійснення касових конверсійних операцій на міжбанківському валютному ринку України є наступним:

1) до початку торговельної сесії уповноважений банк як за рахунок коштів своїх клієнтів, так і за рахунок коштів, що йому належать, виконує заявки та доручення своїх клієнтів, а також задовольняє власні потреби на купівлю-продаж іноземних валют першої групи Класифікатора шляхом включення цих потреб до *зведеної заявки на участь у торговельній сесії;*

2) заявка на участь у торговельній сесії подається Національному банку України в день проведення торговельної сесії до її початку. Уповноваженої банку забороняється брати участь у торговельній сесії без отримання підтвердження Національного банку України про прийняття заявки;

3) за результатами торгів учасники валютного ринку укладають угоди *шляхом їх підтвердження*, коли учасники цих угод під час торговельної сесії отримують взаємні підтвердження засобами Системи підтвердження угод міжбанківському валютному ринку України Національного банку України.

Куплена іноземна валюта першої групи Класифікатора може зберігатися резидентом для виконання власних зобов'язань перед нерезидентами лише з поточного рахунку в іноземній валюті.

У разі порушення резидентами передбачених строків використання іноземної валюти придбана іноземна валюта продається уповноваженим банком *протягом п'яти робочих днів на міжбанківському валютному ринку України.* При цьому додатна курсова різниця, що може виникнути за такою операцією, шоквартально направляється до Державного бюджету України, а від'ємна курсова різниця зраховується до результатів господарської діяльності резидента.

Суб'єкти міжбанківського валютного ринку України здійснюють на цьому ринку операції з купівлі-продажу іноземних валют за вільним

договірним курсом купівлі та продажу за кожною операцією *без обмеження розміру маржі між курсами купівлі та продажу і комісійної винагороди*. Коли ж події на міжнародних валютних ринках чи інші можуть негативно впливати на міжбанківський готівковий чи безготівковий валютний ринок України, НБУ *може оперативно встановлювати порядок функціонування валютного ринку з визначенням граничного розміру маржі за операціями купівлі-продажу іноземної валюти та відхиленням курсів за цими операціями від офіційного курсу гривні до іноземних валют*.

Окремому розгляду підлягає перелік документів, які подаються клієнтами банків для купівлі-продажу та обміну іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України, а також особливості купівлі, обміну іноземної валюти за *неторговельними та за операціями, пов'язаними з рухом капіталу*.

Зокрема, клієнти-резиденти (юридичні особи та фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності) мають право *купити, обміняти іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України з метою здійснення розрахунків з нерезидентами за торговельними операціями на підставі таких документів*:

- ✓ заяви про купівлю іноземної валюти;
- ✓ договору з нерезидентом, оформленого відповідно до вимог законодавства України;
- ✓ вантажної митної декларації, якщо товар ввезений на територію України;
- ✓ акта (здавання-приймання тощо) або іншого документа, який свідчить про надання послуг, виконання робіт, імпорт прав інтелектуальної власності, якщо оплачуються отримані послуги (права), виконані роботи;
- ✓ документів, що передбачені для документарної форми розрахунків (акредитив, інкасо), вексельної форми розрахунків (вексель, яким резидент-імпортер оформив заборгованість перед нерезидентом за договором), якщо договір передбачає такі форми розрахунків.

Купівля, обмін іноземної валюти з метою оплати векселя, яким резидент-імпортер оформив заборгованість перед нерезидентом за договором, дозволяється лише в разі подання резидентом:

- ✓ вантажної митної декларації, що підтверджує поставку продукції в Україну, або документа, який згідно з умовами зовнішньоторговельного договору засвідчує виконання нерезидентом робіт, отримання резидентом послуг;
- ✓ акта або погодження, виданого відповідно до постанови Правління Національного банку України від 30.12.2003 р. № 597 «Про переказування коштів у національній та іноземній валюті на користь нерезидентів за деякими операціями»(зі змінами).

Клієнти — постійні представництва нерезидентів, які здійснюють підприємницьку діяльність в Україні, мають право купувати, обмінювати іноземну валюту для оплати участі в міжнародних симпозиумах, се-

мінарах, конференціях, виставках, культурних і спортивних заходах на підставі відповідних документів. Аналогічно, клієнти-резиденти — юридичні особи та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності (крім постійних представництв нерезидентів) купують, обмінюють іноземну валюту для здійснення *неторговельних операцій* на підставі документів, що підтверджують їх здійснення.

Резиденти також мають право купувати, обмінювати іноземну валюту з метою виконання зобов'язань за кредитними операціями в іноземній валюті на підставі документів:

- ✓ заяви про купівлю іноземної валюти;
- ✓ оригіналу кредитного договору (договору позики), що підтверджує потребу виконання резидентом зобов'язань в іноземній валюті (у тому числі за процентами, комісією, неустойками тощо), та його копії;
- ✓ копії кредитного договору (договору позики), засвідченої уповноваженим банком — агентом Кабінету Міністрів України, що підтверджує потребу виконання зобов'язань в іноземній валюті за кредитами в іноземній валюті (у тому числі за процентами, комісією, неустойками тощо), залученими державою або під державні гарантії (далі — гарантовані кредити), та її другого примірника;
- ✓ оригіналу реєстраційного свідоцтва (дodatка), індивідуальної ліцензії (дodatка) Національного банку на одержання резидентом кредиту від іноземного кредитора та його копії.

Резидент, який залучив кредит від нерезидента через розміщення коштів на рахунок за межами України, має подати уповноваженому банку, який обслуговує цей кредит, *довідку територіального управління Національного банку про обсяг фактично одержаного резидентом кредиту і стан погашення заборгованості за кредитом*, оскільки обсяг іноземної валюти, що купується, обмінюється та перераховується суб'єктом ринку у зв'язку з виконанням резидентом зобов'язань, *не може перевищувати суми фактичних зобов'язань резидента, яка має засвідчуватися відповідним документом.*

Тому, суб'єкт ринку, що купив, обміняв іноземну валюту, робить відповідну відмітку про куплену, обміняну іноземну валюту, а суб'єкт валютного ринку, що надав кредит, робить відповідну відмітку на оригіналі кредитного договору позичальника та на його копії, яка залишається на зберіганні в кредитора.

Уповноважений банк, що обслуговує кредит, залучений резидентом від нерезидента, робить відповідну відмітку на оригіналі реєстраційного свідоцтва (індивідуальної ліцензії). Уповноважений банк, що залучив кредит від нерезидента, також робить відповідну відмітку на оригіналі кредитного договору.

2. Строкові угоди з іноземною валютою — це валютні угоди, за якими сторони домовляються про постачання обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою термін після її укладення, за курсом, за фіксованим на момент її укладення (більше, ніж через два робочих дні після її укладення).

Виникнення і поширення строкових угод з іноземною валютою обумовлено як необхідністю *хеджування валютних ризиків*, так і можливість *отримувати спекулятивний прибуток* за рахунок прогнозної оцінки змін курсів іноземних валют.

Хеджування — це метод зниження валютного ризику, який ґрунтується на проведенні операцій з похідними фінансовими інструментами (деривативами) на строкових фінансових ринках.

Відповідно, під валютним деривативом розуміють стандартний документ, що засвідчує право (зобов'язання) купити, продати або обміняти іноземну валюту на визначених у цьому документі умовах у майбутньому.

У міжнародній практиці найпоширенішими видами деривативів є форвардні та ф'ючерсні контракти, опціони і своп-контракти. На даний час в Україні Правилами випуску та обігу валютних деривативів, затвердженими постановою Правління НБУ від 7 липня 1997 р. № 216 *регулюється механізм випуску та обігу тільки форвардних валютних контрактів*.

Основними різновидами *строкових валютних операцій* є:

1. Форвардні операції — *угоди щодо купівлі — продажу іноземної валюти протягом певного періоду або на певну дату в майбутньому за валютним курсом, що узгоджується на дату укладення угоди і називається курсом аутрайт*.

Термін *аутрайт* означає, що покупець хоче у майбутньому купити названу суму валюти (або продавець продати) без проведення додаткових операцій чи укладення додаткових угод.

Форвардні угоди є твердими, тобто обов'язковими для виконання, і укладаються переважно з метою реальної купівлі або продажу валюти. *Найбільш поширеним є використання таких угод для страхування незабезпечених відкритих валютних позицій, але часто вони можуть бути використані зі спекулятивною метою*. Останнім часом, форвардні угоди широко використовуються і для неторговельних операцій, пов'язаних із рухом капіталів: кредитування іноземних філій, вкладення інвестицій, придбання цінних паперів іноземних емітентів, репатріація прибутків тощо.

Основні умови форвардних валютних контрактів:

- ✓ валютний курс фіксується в момент укладення форвардної угоди;
- ✓ реальна поставка валюти здійснюється, як правило, через певний обумовлений стандартний проміжок часу;
- ✓ під час підписання угоди ніякі авансові платежі не здійснюються;
- ✓ обсяги контрактів не є стандартизованими.

Основою форвардної угоди є *договір купівлі-продажу іноземної валюти на дату в майбутньому за обмінним курсом, обумовленим на дату укладення*. Форвардні контракти є терміновими контрактами міжбанківського валютного ринку.

Специфікою форвардних операцій є те, що форвардні валютні курси, на відміну від інших видів угод, безпосередньо не фіксуються, а розра-

ховуються. Великі банківські установи (маркет-мейкери) та професійні дилери оперують показниками, вираженими у десятитисячній частині валютного курсу, що відображають різницю між курсом «спот» і курсом «форвард». Ці показники називають форвардною маржею (форвардний диференціал, спред, пункти, піпи), і на практиці здійснюється котирування не валютних курсів «аутрайт», а *відповідних різниць (форвардної маржі)*.

Основним чинником, який формує динаміку та рівень форвардного валютного курсу, є різниця у відсоткових ставках за міжбанківськими кредитами та депозитами у відповідних валютах на відповідному ринку позичкових капіталів (форвардний курс перевищує поточний курс настільки, наскільки банківські депозитні ставки для валюти котирування (грн.) перевищують відповідні їх значення базової валюти (долар США, євро)).

2. Валютні ф'ючерси — це строкові операції з купівлі та продажу стандартизованої у контракті суми іноземної валюти за узгодженим курсом, крім того детально регламентуються інші умови — термін, метод розрахунку тощо. Виконання таких строкових валютних операцій не передбачено українським валютним законодавством. Учасники ф'ючерсної угоди одержують право і зобов'язання конвертувати стандартизовану суму певної валюти в іншу валюту в установлені терміни в майбутньому за курсом, визначеним на момент укладення угоди.

Фінансовий зміст хеджування за допомогою валютних ф'ючерсів полягає в тому, що хеджер може перекласти певну частку своїх ризиків на професійних спекулянтів, які забезпечують ліквідність ринку. Відповідно, чим значніше коливаються ціни на фінансові інструменти, які покладені в основу ф'ючерсного контракту, тим більший обсяг попиту на ці ф'ючерси з боку хеджерів.

По суті, **валютні ф'ючерси** — це стандартизовані форварди, які мають такі власні особливості:

- ❖ обсяг операцій є фіксованим для кожної з валют і обмежується обсягом стандартизованої валютної партії,

- ❖ біржі встановлюють обмеження денних коливань курсів ф'ючерсів;

- ❖ контракти виконуються в певні узгоджені дати (третя середа місяця) але встановлюється вільний режим закриття позицій по угодах;

- ❖ валютними ф'ючерсами торгують тільки на біржах у Чикаго, Лондоні, Токіо, Сіднеї та ще в декількох інших;

- ❖ за ф'ючерсами відбувається безперервний потік платежів;

- ❖ для визначення ціни валютного ф'ючерсу застосовується непряме котирування.

Оскільки здійснення операцій з валютними ф'ючерсами відбувається тільки на біржовому ринку, це значно підвищує їхню надійність і рівень страхування валютних ризиків. На міжнародних валютних ринках вони особливо активно використовуються в останні 10-20 ро-

ків. Наприклад, на Лондонській міжнародній біржі фінансових ф'ючерсів контракти укладаються на англійський фунт стерлінгів (GBR 25 000); японську єну JPY 12 500 000) та швейцарський франк (CHF 125 000) до курсу долара США, а також на долари США (USD 50 000) за євро.

Валютні ф'ючерсні контракти на кожній біржі мають свою стандартну специфікацію, яка **включає**: назву контракту, вид контракту (з постачанням базового активу чи без постачання), протилежні сторони контракту (контрагенти), суму контракту, найменування базового активу, розмір гарантійного внеску, одиницю визначення ціни, ціну реалізації, строк реалізації, відповідальність сторін за невиконання умов контракту, порядок розгляду суперечок тощо.

У цілому, високий ступінь стандартизації ф'ючерсних контрактів, обмежене коло валют, що обмінюються одна на одну, а також висока ліквідність таких контрактів та надійність укладених угод дозволяють за незначних початкових витрат оперувати значними сумами. Відповідно, основними учасниками ф'ючерсного ринку є великі фінансові центри та клірингові банки, пенсійні фонди, центральні банки, фінансові організації, які діють на фондовому ринку, члени й спеціалісти ф'ючерсної біржі.

3. Валютні опціони — це строкові угоди, за якими власник опціону отримує право, а не зобов'язання, купити (опціон кол — call) або продати (опціон пут — put) йому визначену суму однієї валюти в обмін на іншу за фіксованою в контракті ціною протягом обумовленого періоду (американський опціон) чи у визначений день (європейський опціон).

При цьому, **опціони «кол»** використовуються переважно імпортерами для страхування від операційного валютного ризику, що виникає в результаті підвищення валютного курсу.

Опціони «пут» використовують переважно експортери з метою хеджування від знецінення валюти платежу за зовнішньоторговельним контрактом.

За таке придбання права купити чи продати валюту сплачується премія, яка втрачається, якщо це право не використовується. Об'єктом валютного опціону можуть бути як іноземна валюта так і ф'ючерсні контракти, які бувають тільки американські. *Вартість опціону* є договірною величиною і залежить від обсягів купівлі-продажу валют, виду валют, поточного валютного курсу та ціни виконання опціону. Ця вартість *визначається як різниця між тією величиною, яку треба було б заплатити за валюту (ринковий обмінний курс) без опціону, та тією, яку платять, скориставшись опціоном (ціною виконання)*. У цілому, опціонні операції вигідні за курсових коливань, що перевищують розмір премії.

Залежно **від місяця продажу валютних опціонів** розрізняють:

1. *Біржові опціони* можуть перебувати в обігу на вторинному ринку, вільно перепродаватися до завершення опціонного періоду. Ці опціони є стандартизованими за певними видами валют, сумами й термінами виконання. *Найвідоміші з них* — Лондонська фондова біржа, Амстер-

дамська біржа (Європейська опціонна біржа), Філадельфійська, Чиказька, Монреальська та інші.

Стандартна специфікація валютного опціону містить такі реквізити: найменування валюти опціону, назву операції (купівля або продаж), суму валюти, курс обміну (ціну реалізації), дату завершення опціонного періоду, умови виконання опціону (певна дата чи опціонний період).

2. *Позабіржові опціони* можна розглядати як суто банківський інструмент. Вони продаються і купуються покупцем і банком, як правило, за індивідуальною угодою на договірних засадах і за специфікацією, що відповідає вимогам покупця. Переважно на ринку позабіржових опціонів банки працюють із транснаціональними корпораціями.

З економічного погляду серед учасників опціонної угоди у більш вигідному становищі перебуває покупець опціону, який приймає остаточне рішення про купівлю чи продаж валюти з настанням терміну (дати) здійснення опціону, сплачуючи за це опціонну премію. На той час як продавець опціону, має право лише погодитися з рішенням покупця і виконати свої зобов'язання.

Тим самим, власник опціону (на відміну від власника ф'ючерсного контракту) має право, а не зобов'язання, купити або продати (залежно від типу опціону) ту чи іншу кількість фінансових інструментів у визначений час або до визначеного часу в майбутньому. Тобто, при купівлі ф'ючерсного контракту, покупець повністю несе ризик несприятливої для нього зміни ціни з необмеженими збитками, а у випадку з опціонами, за несприятливої для покупця зміни цін, його ризик буде обмеженим сплаченою ним премією.

В Україні торгівля валютними опціонами найбільшого поширення набула в першій половині 1995 р. завдяки активній і цілеспрямованій роботі Української біржі опціонів і ф'ючерсів (АТ «Український контракт»), але на сьогодні діючим законодавством не передбачена.

4. Валютні операції своп (swap) — це угоди, що поєднують купівлю (продаж) валюти на умовах спот з одночасним продажем (купівлею) тієї ж валюти на певний період на умовах форвард. Вони, відповідно, називаються операціями своп — депорт (своп — репорт). За такими операціями є можливість економити на маржі (різниці між курсами продавця та покупця за готівковою угодою).

Розрізняють **процентний своп** — середньо- чи довгострокову угоду між двома банками за якою один — бере на себе зобов'язання сплачувати проценти за кредит за фіксованою ставкою, а інший банк — за плаваючою ставкою; а також **валютний своп**, за яким сторони узгоджують суму основного боргу в одній валюті та є еквівалент — в іншій валюті, після чого здійснюються взаємні платежі у повних сумах.

При цьому, **метою валютних свопів** є забезпечення фінансування довгострокових зобов'язань в іноземній валюті, хеджування довгострокового валютного ризику шляхом зміни валюти, в якій надходять при-

бутки від інвестицій, на іншу за вибором інвестора, а також забезпечення конвертації експортованого капіталу в іншу валюту.

Існують такі основні підходи щодо класифікації валютних свопів:

а) залежно від послідовності виконаних операцій спот і форвард, як уже зазначалося, класичні «свопи» поділяють на репорт і депорт:

Репорт — це продаж валюти на умовах «спот» і одночасна купівля на умовах форвард.

Депорт — купівля валюти на умовах «спот» і одночасна її продаж на умовах форвард;

б) залежно від термінів укладення угоди «свопи» поділяють:

✓ на звичайні (операції репорту і депорту);

✓ тижневі «свопи», коли перша угода виконується на умовах «спот», а друга — на умовах тижневого «форварду»;

✓ одноденні «свопи», коли перша операція здійснюється з датою валотування «завтра», а зворотна — на умовах «спот»;

✓ форвардні («форвард-форвард») — операція, коли купівля (продаж) валюти здійснюється на основі двох угод за курсом «аутрайт», називається «форвард-форвард», або «форвардний своп».

У цілому, перевагами операцій «своп» є можливість їх використання:

1) для виконання комерційних угод: банк продає іноземну валюту на умовах термінової поставки й одночасно купує її на певний термін;

2) для придбання банком необхідної валюти без валютного ризику (на основі покриття контругодою) для забезпечення міжнародних розрахунків, диверсифікації валютних резервів;

3) для кредитування клієнта.

Це дозволяє клієнту при здійсненні операцій «своп» економити на маржі — різниці між курсами продавця та покупця за готівковою угодою. Операції «своп» також є зручними для банків: вони не створюють відкритої позиції (купівля покривається продажем), тимчасово забезпечує необхідною валютою без ризику, пов'язаного зі зміною її курсу.

Необхідність забезпечення надійних методів хеджування валютних ризиків сприяє пошукові й виникненню нових видів «свопів», які поєднують у собі форвардні, ф'ючерсні та опціонні угоди.

5. Валютний арбітраж — це особливий вид валютних угод, основною метою проведення яких є одержання прибутку шляхом використання сприятливої кон'юнктури валютних ринків, зокрема використання різниці в котируваннях на міжнародних валютних ринках. Тобто, це особливий вид валютних угод, **основна мета проведення яких** полягає в здобутті прибутку та уникненні можливих валютних збитків шляхом використання сприятливої кон'юнктури валютних ринків, зокрема, різниці в котируваннях на міжнародних та національних валютних ринках. **Основний його принцип** — купити валюту дешевше та продати дорожче. **Передумовою** для

здійснення таких операцій є незбіг курсів на різноманітних валютних ринках, а також курсів різноманітних платіжних засобів на одному й тому ж ринку.

У сучасних умовах, коли всі банки-учасники валютного ринку пов'язані між собою ефективними та надійними каналами зв'язку і мають оперативне інформаційне забезпечення, валютні курси на різних валютних ринках різко відхиляються на величину, яка перевищує чи дорівнює різниці між курсами покупця та продавця, що й дає змогу практикувати конверсійний (обмінний) арбітраж. При проведенні такої валютної операції мета арбітражиста — найбільш вигідно купити іновалюту (наприклад, для погашення боргу кредиторю). Тут початкова та кінцева валюти можуть не збігатися.

Крім того, вказаний різновид валютного арбітражу, на відміну від інших видів валютних операцій, *сприяє короткостроковому вирівнюванню валютних курсів на різноманітних валютних ринках*. А саме, на валютному ринку, де валюта має відносно низький курс, арбітражні операції збільшують попит на неї, в результаті чого курс валюти починає підвищуватися. І навпаки, на валютному ринку, де валюта має високий курс, такі операції збільшують її пропозицію і курс починає падати.

Існують і інші різновиди валютного арбітражу:

✓ **Вирівнюючий арбітраж** ділиться на прямий та непрямий. Прямий арбітраж — використання курсової різниці між валютами боржника та кредитора. У непрямому вирівнюючому арбітражі бере участь третя валюта, яка купується за дуже низьким курсом та продається замість платежу.

✓ **Часовий валютний арбітраж** — валютна операція з метою одержання прибутку від різниці валютних курсів у часі.

✓ **Відсотковий арбітраж** — капітал прагне в ті країни, де існують високі відсоткові ставки. Він пов'язаний з операціями на ринку позичкових капіталів та включає дві угоди: отримання кредиту на іноземному ринку позичкових капіталів, де ставки нижчі; розміщення еквівалента запозичень іновалюти на національному ринку капіталу, де відсоткові ставки вищі.

✓ **Просторовий (локальний) валютний арбітраж:** — валютна операція з метою одержання доходу за рахунок різниці курсу валют на двох різних територіально віддалених ринках.

✓ **Валютно-відсотковий арбітраж** — різновид відсоткового, заснований на використанні банком різниць відсоткових ставок за угодами, які здійснюються в різні терміни.

Тим самим, на відміну від звичайної валютної спекуляції при валютному арбітражі дилер орієнтується на короткостроковий характер операції та намагається змінити свою тактику залежно від коливань курсів у короткій проміжок між угодами. Мета ж валютної спекуляції — тривала підтримка довгої позиції у валюті — кандидаті на знецінення.

Як уже зазначалося, принцип валютного арбітражу полягає у купівлі певного фінансового активу якнайдешевше з метою його подальшого перепродажу якнайдорожче. Це пов'язано з відхиленням валютного курсу на валютних ринках, яке визначається величиною операційних витрат на переказ цієї валюти з одного валютного ринку на інший. У випадку, коли курси валют відрізняються на величину більшу, ніж величина операційних витрат, виникає можливість гри на курсових різницях, яка й називається валютним арбітражем, саме тому такий різновид валютних операцій в Україні не здійснюється.

Слід зазначити, що **ринок строкових валютних операцій** (в першу чергу ф'ючерсів і опціонів) **в Україні** (після серпневої кризи 1998 р.) практично **перестав функціонувати** і, як наслідок, інструменти цього ринку на сьогодні не можуть використовуватися для хеджування валютного ризику, **за виключенням форвардних угод**.

14.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 4

Питання для обговорення:

1. Сутність, функції та учасники міжбанківського валютного ринку.
2. Поняття та види валютної позиції банку.
3. Касові торговельні угоди типу тод, том та спот.
4. Документи, що є підставою для купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку.

Практичне заняття 5

Питання для обговорення:

1. Строкові торговельні валютні операції:
 - 1.1. Форвардні угоди.
 - 1.2. Валютні ф'ючерси.
 - 1.3. Валютні опціони.
 - 1.4. Валютні угоди «своп».
 - 1.5. Валютний арбітраж: види і техніка здійснення.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Права та обов'язки суб'єктів валютного міжбанківського ринку України.
2. Порядок організації торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України.
3. Порядок купівлі, обміну іноземної валюти за торговельними, неторговельними і пов'язаними з рухом капіталу операціями.

Література: 2, 6, 8, 18, 26, 31, 40.

ТЕМА 15. НЕТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

15.1. Змістовні поради до теми 15

Вивчаючи дану тему, студенти повинні визначити економічний зміст неторговельних валютних операцій. Основну увагу варто приділити готівковим валютно-обмінним операціям та їх класифікації. Зокрема, необхідно розглянути порядок здійснення операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб, операції зворотного обміну готівкових гривень на готівкову іноземну валюту, операції з конвертації однієї готівкової іноземної валюти на іншу, а також операції фізичних осіб з дорожніми чеками, що номіновані в іноземній валюті.

Поточні неторговельні валютні операції — це операції, що не пов'язані з комерційною діяльністю підприємств, організацій, громадян, експортом та імпортом товарів (послуг), а також рухом капіталу.

За економічним змістом поточні неторговельні операції поділяються на наступні розрахунки:

- виплата готівкової іноземної валюти та платіжними документами в іноземній валюті на витрати, пов'язані з відрядженнями;
- здійснення обмінних операцій з іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті;
- готівкової іноземної валюти за чеками та пластиковими картками фізичним особам
- купівля платіжних документів в іноземній валюті фізичними особами
- виплата готівкової іноземної валюти за переказами з-за кордону (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина);
- переказ за межі України коштів в іноземній валюті (пенсії, аліменти, оплата праці, спадщина, допомога родичам тощо);
- інші виплати та перекази в іноземній валюті, що не суперечать чинному законодавству України.

Ці операції здійснюються уповноваженими банками та уповноваженими фінансово-кредитними установами, переважно, для фізичних осіб — громадян України, а також іноземців та юридичних осіб-резидентів і представництв юридичних осіб-нерезидентів, які мають право в межах чинного законодавства переміщати готівкову іноземну валюту через державний кордон України, проводити деякі розрахунки в іноземній валюті на території України без отримання індивідуальних ліцензій Національного банку України, незважаючи на те, що національна валюта є єдиним засобом платежу на території України.

Зокрема, у населення досить часто виникає необхідність у проведенні валютно-обмінних операцій з готівкою, обумовлена потребами фізичних осіб у готівковій іноземній валюті з метою її подальшого ви-

користання для хеджування валютних ризиків, для туристичних і ділових поїздок за кордон тощо.

Для задоволення цих потреб та забезпечення валютного обслуговування фізичних осіб уповноваженими банками та іншими кредитно-фінансовими установами, а також іншими юридичними особами-резидентами, що уклали агентську угоду з уповноваженим банком, відкриваються пункти обміну іноземної валюти, в яких проводять операції з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти та платіжних документів в іноземній валюті.

У цілому, готівкові валютно-обмінні операції можуть здійснюватися через:

✓ операційну касу банку або каси його філій чи територіально відокремлених безбалансових відділень;

✓ власні пункти обміну іноземної валюти, які є складовими власного операційного залу банку, де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми чеками для фізичних осіб — резидентів і нерезидентів з дотриманням вимог нормативно-правових актів Національного банку України;

✓ обмінні пункти, що діють на підставі агентських угод з юридичними особами-резидентами;

✓ пункти обміну іноземної валюти національного оператора поштового зв'язку.

Готівкові валютно-обмінні операції є основним видом неторговельних валютних операцій, до яких відносять:

❖ купівлю у фізичних осіб — резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

❖ продаж фізичним особам — резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

❖ зворотний обмін фізичним особам — нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

❖ купівлю-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;

❖ конвертацію (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;

❖ прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Розглянемо основні з цих операцій більш докладно.

1. Операції з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб здійснюють:

➤ *каси банку* (фінансової установи) з оформленням квитанції за формою № 377-К із зазначенням у ній часу здійснення операції за усною заявою фізичної особи-резидента, яка здійснює операцію через касу банку та додатково для фізичних осіб-нерезидентів — довідок за формою № 377;

➤ *пункти обміну валюти* з оформленням квитанцій про здійснення купівлі чи продажу іноземної валюти за формою № 377-А для фізичних осіб-резидентів (у тому числі при продажу іноземної валюти може надаватися довідка про вивезення за межі України іноземної валюти за формою № 06), а для фізичних осіб-нерезидентів — довідок за формою № 377;

➤ **банкомати** з оформленням чека банкомата про здійснення операції з купівлі у фізичних осіб готівкової іноземної валюти за готівкові гривні.

Вказані бланки (крім чеку банкомату) *виписуються у двох примірниках*: перший примірник видається як підтвердження здійснення операції фізичній особі (резиденту або нерезиденту), другий — залишається в документах дня банку.

Здійснені операції відображаються касою банку (фінансової установи) або пунктом обміну валюти в реєстрах купленої чи проданої іноземної валюти.

2. Операції зворотного обміну готівкових гривень на готівкову іноземну валюту здійснюються лише фізичним особам-нерезидентам у разі невикористання чи неповного використання ними гривень, що були одержані в касі банку (фінансової установи) або в пункті обміну валюти. Зворотний обмін здійснюють як каси банку (фінансової установи), так і будь-який пункт обміну валюти в разі надання першого примірника довідки за формою № 377. **Сума зворотного обміну не може перевищувати тієї, що зазначена в довідці за формою № 377.** Крім того, перший примірник цієї довідки залишається в касі банку (фінансової установи) або в пункті обміну валюти, у якому здійснено зворотний обмін.

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти у фізичної особи-нерезидента та зворотний обмін готівкових гривень на іноземну валюту здійснюються після подання цією особою касирам каси банку (фінансової установи) або пункту обміну валюти документа, який *засвідчує особу, її громадянство та резидентність*. При цьому фізична особа-нерезидент попереджається про те, що нерезиденти мають змогу провести зворотний обмін невикористаних коштів у гривнях на іноземну валюту лише за умови пред'явлення ними довідки за формою № 377.

Уповноважені банки та фінансові установи здійснюють операції з продажу за гривні готівкової іноземної валюти фізичним особам-резидентам або зворотного обміну коштів у гривнях на іноземну валюту фізичним особам-нерезидентам **у межах, що встановлюються Національним банком України.**

А саме, операції з купівлі-продажу у фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) готівкової іноземної валюти за готівкові гривні або зворотного обміну невикористаної валюти:

✓ **на суму, що перевищує 150000 грн.** — за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує її резидентність;

✓ **на суму, що перевищує 150000 грн.** — здійснюються з ідентифікацією фізичної особи відповідно до законодавства України.

Інкасацію цих валют до банку може здійснювати будь-яка юридична особа, що має право здійснювати інкасацію, у тому числі і банк, у якому відкрито рахунок у цих валютах.

3. Операції з конвертації однієї готівкової іноземної валюти на іншу здійснюються банками (фінансовими установами) та їх пунктами обміну валюти лише з тими валютами, що належать до I групи Класифікатора іноземних валют.

Під час здійснення операцій з конвертації готівкової іноземної валюти використовується крос-курс, визначений згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют, що встановлений Національним банком України на день проведення операції.

Крос-курс — співвідношення між двома валютами, яке визначено через їх курс до третьої валюти.

Механізм розрахунку крос-курсу: на певну дату офіційний курс карбованця становить:

- гривня/долар США — X грн. за долар США;
- гривня/євро — Y грн. За євро.

Тоді крос-курс долара США до євро становить X/Y євро за долар США.

Якщо клієнт бажає у цей день обміняти N доларів США на євро, то з урахуванням крос-курсу він має отримати N x (X:Y) євро.

За цією схемою визначається крос-курс і для інших валют у разі здійснення конверсійних операцій з готівковою іноземною валютою.

4. Операції фізичних осіб з дорожніми чеками, що номіновані в іноземній валюті — це операції з купівлі (сплати) та продажу дорожніх чеків (обмін готівкової іноземної валюти на чеки в іноземній валюті) здійснюються банком за іноземну валюту першої групи Класифікатора або за гривні.

Відповідно, під **дорожнім чеком** розуміють *паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті, використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену у чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу.*

Механізм здійснення операцій з продажу дорожніх чеків:

1) уповноважений працівник банку (установи), пункту обміну іноземної валюти банку оформляє **повідомлення про продаж дорожніх чеків**. У разі неправильного заповнення повідомлення про продаж дорожніх чеків уповноважений працівник банку повинен його анулювати в присутності клієнта і заповнити нове. *Без підпису клієнта повідомлення про продаж дорожніх чеків вважається недійсним.*

Операції з продажу дорожніх чеків за іноземну валюту здійснюються:

- ✓ касою банку (установи) фізичним особам (резидентам та нерезидентам), представникам юридичної особи з оформленням прибуткових, видаткових валютних ордерів та повідомлення про продаж дорожніх чеків;
- ✓ пунктом обміну іноземної валюти банку фізичним особам-резидентам з оформленням повідомлення про продаж дорожніх чеків.

При цьому, продаж дорожніх чеків за іноземну валюту здійснюється у межах сум, які встановлені нормативно-правовим актом Національного банку щодо переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митний кордон України;

2) здійснені операції відображаються касою банку (установи), пунктом обміну іноземної валюти банку в **Ресстрі проданих дорожніх че-**

ків в іноземній валюті з оформленням повідомлення про продаж дорожніх чеків та квитанції за формою № 377-К касою банку (установи) або повідомлення про продаж дорожніх чеків пунктом обміну валюти банку (установи). З іншого боку, банки (установи), які продають дорожні чеки, надають *довідку на вивезення за межі України іноземної валюти та чеків*, що виражені в іноземній валюті;

3) при продажу дорожніх чеків сплачується **комісійна винагорода** за тарифами, установленими внутрішніми нормативними актами банку (установи);

4) після продажу дорожніх чеків фізична особа (резидент чи нерезидент) або уповноважений представник юридичної особи-резидента, у присутності працівника банку (установи) ставлять свій підпис на повідомленні про їх продаж і на кожному чеку у визначеному іноземною компанією-емітентом місці («Thomas Cook» — на лінії в нижньому лівому кутку; «American Express» — на лінії у верхньому лівому кутку; «Visa» — на лінії у верхньому правому кутку тощо);

5) у подальшому, *дорожні чеки сплачуються лише власнику чека*, зразок підпису якого є на чеку, *після ідентифікації підпису в присутності уповноваженого працівника банку (установи) і тільки в повній сумі, що зазначена в чеку.*

Операції з купівлі (сплати) дорожніх чеків за іноземну валюту є аналогічним операціям з їх продажу і здійснюються:

✓ *касою банку (установи) у фізичної особи (резидента або нерезидента) з оформленням квитанції за формою № 377-К чи уповноваженого представника юридичної особи-резидента чи вповноваженої особи представництва юридичної особи-нерезидента, підпис якого проставлено на чеку;*

✓ *пунктом обміну іноземної валюти банку з оформленням довідок для фізичних осіб-нерезидентів та квитанції за формою № 377-А для фізичних осіб-резидентів.*

Операції з купівлі (сплати) дорожніх чеків відображаються **в Реєстрі куплених дорожніх чеків в іноземній валюті**, а їх обсяги обмежуються вимогами нормативно-правових актів Національного банку.

Під час купівлі (сплати) дорожніх чеків уповноважений працівник банку (установи), пункту обміну валют банку (установи) перевіряє реквізити дорожніх чеків на наявність захисних елементів дорожніх чеків (за каталогом іноземної компанії-емітента «Оригінальні банкноти країн світу і основні дорожні чеки» та зразками бланків чеків), наявність першого підпису чекодавця у відповідному місці та відповідність першого підпису чекодержателя на дорожніх чеках його підпису в паспорті або іншому документі, що посвідчує особу.

Також уповноважений працівник банку стежить за тим, як і де чекодержатель ставить другий підпис на дорожніх чеках згідно з правилами, установленими емітентом, а у разі виникнення будь-яких сумнівів щодо дійсності підпису *пропонує чекодержателю:*

- підписати дорожні чеки втретє на зворотному боці та записує паспортні дані;

- надати повідомлення про продаж дорожніх чеків, де зазначено їх кількість, серію, номер, назву іноземної валюти, номінал та загальну суму, а також є підпис чекодержателя.

У разі виявлення невідповідності підписів чекодержателя дорожні чеки до сплати не приймаються.

Сплачені дорожні чеки зберігаються у сховищі банку (установи), формуються у пакети і відправляються платникам, з якими укладені угоди, для отримання відшкодування за цими чеками в іноземній валюті I групи Класифікатора. Разом з пакетами чеків відправляються такі супровідні документи: листи, інкасові інструкції, які оформлюються відповідно до вимог платника, тощо.

Відшкодування втрачених чекодержателями дорожніх чеків здійснюється банком (установою) на підставі укладених угод з емітентом дорожніх чеків. Такі угоди обов'язково мають містити порядок відшкодування чекодержателю втрачених дорожніх чеків.

Операції з купівлі-продажу дорожніх чеків національний оператор поштового зв'язку не здійснює.

Важливе місце серед неторговельних операцій також посідають **послуги з переказів готівкової та безготівкової іноземної валюти за кордон**, які здійснюються з метою поліпшення обслуговування фізичних осіб уповноваженими банками та небанківськими фінансовими установами (що отримали від Національного банку України генеральну ліцензію на здійснення переказів іноземної валюти за дорученням фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) за межі України та в межах України (далі — перекази), а також виплати фізичним особам (резидентам і нерезидентам) в Україні переказаної на їх користь іноземної валюти (далі — виплата)), що регламентується відповідними Правилами (див. розділ VI посібника, перелік нормативних документів [15.2]).

Названі Правила не поширюються на перекази, що пов'язані з підприємницькою та інвестиційною діяльністю.

Відповідно до цих Правил перекази та їх виплата можуть здійснюватися як із поточних рахунків фізичних осіб в іноземній валюті, так і без їх відкриття. А саме, фізичні особи — резиденти можуть здійснювати за межі України перекази іноземної валюти:

➤ у сумі, що в еквіваленті **не перевищує 15 000 гривень** в один операційний (робочий) день, — з поточного рахунку в іноземній валюті або без його відкриття (на бажання клієнта) без підтвердних документів;

у сумі, що в еквіваленті **перевищує 15 000 гривень** в один операційний день, — виключно з поточного рахунку в іноземній валюті на підставі підтвердних документів.

Такими підтвердними документами для фізичних осіб -резидентів є:

- ✓ договори (контракти), рахунки-фактури, листи-розрахунки чи листи-повідомлення юридичних осіб — нерезидентів, повноважних органів іноземних країн,

- ✓ листи адвокатів чи нотаріусів іноземних країн,

- ✓ позовні заяви, запрошення (виклики),

✓ документи про родинні стосунки та інші підтвердні документи, що використовуються в міжнародній практиці.

Підтвердні документи (крім документів про родинні стосунки) повинні містити такі реквізити: повну назву і місцезнаходження одержувача, назву банку та реквізити рахунку, на який здійснюється переказ, назву валюти, суму до сплати, призначення платежу.

Фізичним особам — нерезидентам також дозволяється переказувати за межі України без відкриття поточних рахунків в іноземній валюті суму, що не перевищує в еквіваленті **15 000 гривень** в один операційний (робочий) день, на підставі документів, що підтверджують джерела походження іноземної валюти. Тобто, для фізичних осіб — нерезидентів підтвердними документами є документи, що підтверджують джерела походження готівки (крім документів, роздрукованих з мережі Інтернет).

Перекази в іноземній валюті за межі України з поточних рахунків фізичних осіб — нерезидентів здійснюються без обмеження суми.

У разі виїзду за кордон на постійне місце проживання громадяни можуть здійснювати за межі України перекази іноземної валюти з власних поточних рахунків без обмеження суми.

Підставою для зазначених переказів є пред'явлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон (для осіб без громадянства — документа, що посвідчує особу) з відміткою про виїзд на постійне місце проживання із зазначенням країни виїзду. Відповідно, копії сторінок паспорта або документа, що посвідчує особу, де зазначені прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) та відмітка про виїзд на постійне місце проживання, зберігаються в документах дня банку.

У цілому, фізична особа для здійснення переказу має подати до банку такі документи:

- платіжне доручення або заяву на переказ готівки, або документ відповідної платіжної системи на відправлення переказу;
- паспорт або документ, що його замінює;
- документи, що підтверджують наявність підстав для здійснення переказу за межі України (далі — підтвердні документи).

Зарахування на поточні рахунки фізичних осіб — резидентів і нерезидентів переказів із-за кордону та подальша їх виплата з цих рахунків здійснюються без обмеження суми.

Іноземна валюта, переказана з-за кордону на користь фізичної особи — резидента і нерезидента для виплати готівкою **без відкриття рахунку**, може бути виплачена одержувачу в один операційний (робочий) день у сумі, що не перевищує в еквіваленті **50000 гривень**.

Якщо ж сума переказу (переказів), що надійшов в один операційний (робочий) день, перевищує в еквіваленті 50 000 гривень, то банк такий переказ у повній сумі зараховує на поточний рахунок в іноземній валюті одержувача.

Банки (установи) зобов'язані вести **журнали обліку переказів в іноземній валюті без відкриття поточних рахунків**. Операції з переказу та одержання коштів за такими переказами підлягають обов'язковому відображенню в цих журналах у день їх здійснення. Допускається ведення одного

журналу обліку переказів за межі України та в межах України, а також журналу обліку здійснених у межах України за дорученням фізичних осіб — нерезидентів переказів у національній валюті та виплати цих переказів.

Якщо *журнал ведеться в паперовій формі*, то всі його сторінки мають бути пронумеровані, прошнуровані. Остання сторінка журналу засвідчується підписами керівника та головного бухгалтера банку (установи), відбитком печатки банку (установи).

Можливе також *ведення журналу в електронній формі із щоденним роздрукуванням сторінок з новими записами*. Роздруковані сторінки засвідчуються підписами керівника або іншого відповідального працівника банку (установи), який обслуговує клієнта. Після закінчення місяця роздруковані сторінки складаються за датами та формуються в брошури. Брошури прошнуровуються, засвідчуються підписами керівника та головного бухгалтера банку (установи), відбитком печатки банку (установи). На першій сторінці брошури зазначаються кількість сторінок, які містить брошура, початкова та остання дати. **Строк зберігання таких журналів — п'ять років.**

Слід зазначити, що за невиконання банками функцій агента валютного контролю та порушення вимог Правил банківських переказів банки несуть відповідальність згідно із законодавством України.

Розглядаючи особливості порядку видачі фізичним особам-резидентам індивідуальних ліцензій Національного банку на переказування іноземної валюти за межі України варто звернути увагу, що *без такої ліцензії розміщувати валютні цінності та здійснювати інші операції через рахунки за межами України (з дотриманням вимог законодавства України) можуть тільки наступні резиденти:*

- ✓ уповноважений банк (якщо зазначені рахунки є кореспондентськими);
- ✓ фізична особа під час її перебування за кордоном;
- ✓ дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном.

Фізичні ж особи — резиденти, які отримали індивідуальну ліцензію Національного банку на розміщення валютних цінностей на рахунках за межами України, можуть здійснювати на ці рахунки перекази іноземної валюти в сумі, що в еквіваленті **не перевищує 600 000 гривень на рік**.

Для отримання такої індивідуальної ліцензії фізична особа-резидент має подати до Департаменту валютного контролю та ліцензування НБУ наступні документи:

- заяву про видачу ліцензії;
- копії свідоцтва про державну реєстрацію (або документа, який його замінює) та довідки про взяття на облік як платника податків, засвідчені нотаріально;
- довідку уповноваженого банку, у якого з власного рахунку (на власний рахунок) заявника проводяться операції з перерахування (зарахування) валютних цінностей на рахунок;
- довідку нерезидента про номер, тип відкритого в нього резидентом рахунку та валютні цінності, що на ньому обліковуються.

Дата видачі ліцензії має передувати даті розміщення валютних цінностей на рахунку. *Протягом п'яти робочих днів з дати звернення* Департамент валютного контролю та ліцензування НБУ надсилає копію заяви про надання ліцензії Головному управлінню по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України та Головному управлінню по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

Строк дії ліцензії не може перевищувати одного календарного року.

Відповідно, власник ліцензії зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня після дня закінчення строку дії ліцензії перерахувати залишок валютних цінностей з рахунку на власний рахунок, відкритий в уповноваженому банку, який зазначений у ліцензії, зняти валютні цінності з рахунку і *ввезти їх в Україну або власник ліцензії отримує нову ліцензію.*

Додатково, окремому розгляду також підлягають операції з кредитними картками, операції з приймання на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

15.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 6

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика неторговельних операцій комерційних банків та їх класифікація. Поняття готівкових валютно-обмінних операцій.
2. Загальні умови здійснення операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні та зворотного обміну готівкових гривень за готівкову іноземну валюту.
3. Особливості конвертації готівкової іноземної валюти різних іноземних держав. Особливості розрахунків за крос-курсом.

Практичне заняття 7

Питання для обговорення

1. Операції фізичних осіб з дорожніми чеками, що номіновані в іноземній валюті.
2. Особливості здійснення переказів готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами за межі України та в її межах.
3. Особливості порядку видачі фізичним особам-резидентам індивідуальних ліцензій Національного банку на переказування іноземної валюти за межі України.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Особливості здійснення операцій з кредитними картками в іноземній валюті.
2. Порядок приймання на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.
3. Порядок регулювання переказу іноземної валюти за дорученням та на користь фізичних осіб.

Література: 1, 4, 10, 15, 26, 32, 41.

МОДУЛЬ 4. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ, ПОЗАБАЛАНСОВІ ТА ОПЕРАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

ТЕМА 16. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

16.1. Змістовні поради до теми 16

Під час вивчення даної теми студенти повинні надати характеристику цінним паперам та розглянути класифікацію банківських операцій з цінними паперами. Варто звернути увагу на механізм здійснення емісійних операцій банків з цінними паперами, а також використання акцій, облігацій та депозитних сертифікатів як інструментів емісійних операцій. Крім цього, потрібно дослідити принципи проведення, оцінки інвестиційних операцій з цінними паперами та проаналізувати ризики, пов'язані з тими операціями і засоби захисту від них.

У вивченні теми, слід звернути увагу, що в Україні згідно з чинним законодавством формується змішана модель організації ринку цінних паперів. Це модель, яка характеризується присутністю і діяльністю на ринку корпоративних цінних паперів як банків, так і спеціальних інвестиційних інститутів. При цьому банкам дозволяється займатися як інвестиційною, так і торговельною (професійною) діяльністю з цінними паперами.

У цілому ж діяльність банків з цінними паперами є різноманітною. Вони можуть виступати у ролі емітентів, інвесторів, а також займатися професійною діяльністю з цінними паперами.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» **цінні папери** — це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Розрізняють наступні **різновиди цінних паперів**:

❖ **пайові: (акції)** — визначають частку кожного власника в загальній емісії цінних паперів;

❖ **боргові: (облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик; місцевих позик; облігації підприємств; казначейські зобов'язання України; ощадні, інвестиційні сертифікати; векселі)** — визначають боргові зобов'язання емітента перед власником;

❖ **похідні: (форвардні, ф'ючерсні контракти, опціони тощо)** — особлива група цінних паперів, які підтверджують обов'язки, внаслідок

виконання яких здійснюється перехід прав власності на базовий актив та проводяться розрахунки;

❖ *приватизаційні* — особлива група державних цінних паперів, які засвідчують право власника на безкоштовне отримання в процесі приватизації частини майна державного підприємства.

Вивчаючи дану тему, слід враховувати певні *особливості випуску й обігу цінних паперів в Україні*:

1. Цінні папери можуть бути *іменними або на пред'явника*.

✓ *Іменні цінні папери*, передаються шляхом повного індосаменту (передавального записом, який засвідчує перехід прав за цінним папером до іншої особи).

✓ *Цінні папери на пред'явника* обертаються вільно, хоча й мають дещо застарілу для сучасного ринку форму. Тому, для спрощення обігу таких цінних паперів та зменшення ризиків збільшується та ускладнюється технічна база депозитарію та здійснюється знерухомлення цінних паперів.

2. Цінні папери, обіг яких дозволено на території України, і цінні папери, на які поширюється дія законів України, можуть випускатися в *документарній та бездокументарній формах*.

✓ Випуск цінних паперів у *документарній формі* здійснюється емітентом шляхом виготовлення сертифікатів, які випускаються з урахуванням вимог, визначених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

✓ У разі емісії цінних паперів у *бездокументарній формі*, крім приватизаційних паперів, *емітент оформляє глобальний сертифікат, що відповідає загальному обсягу зареєстрованого випуску, і передає його на зберігання в обраний ним депозитарій*.

Форма випуску цінних паперів визначається за рішенням емітента про випуск цінних паперів, затверджується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку при реєстрації випуску та є підставою для взяття цих цінних паперів на обслуговування Національною депозитарною системою як *іменних цінних паперів у документарній формі, цінних паперів на пред'явника у документарній формі або цінних паперів у бездокументарній формі*, іменна ідентифікація власників яких здійснюється на підставі облікового реєстру рахунків власників у зберігача.

Роль банків на ринку цінних паперів розкриває *модель обігу цінних паперів, яка складається з таких елементів*:

➤ *емітенти* — структури, які здійснюють випуск (емісію) цінних паперів;

➤ *учасники ринку цінних паперів* — суб'єкти фондового ринку, що забезпечують його функціонування (*продавці (емітенти), покупці (інвестори)*), професійні учасники (*брокери і дилери*)), система державного регулювання;

➤ *фондова біржа* — організована система купівлі-продажу цінних паперів, інфраструктура якої включає: *реєстраторів, зберігачів та депозитарій*;

➤ *позабіржові організації* — складається з організованого позабіржового ринку та неорганізованого (телефонного).

Банки здійснюють діяльність практично в усіх перерахованих секторах ринку цінних паперів. Розуміння цього показує розгляд груп операцій банків з цінними паперами.

Групи операцій банку з цінними паперами:

1) *емісійні (пасивні основні операції)*. Емісійна діяльність банку полягає у випуску власних цінних паперів: акцій, облігацій; ощадних та депозитних сертифікатів тощо;

2) *інвестиційні операції* — *активні операції* з вкладення власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені та формування портфелів цінних паперів;

3) *посередницькі (комісійні, клієнтські* — *позабалансові додаткові операції банку)*. Здійснюються банками від імені, за рахунок та на користь клієнтів з метою отримання комісійних доходів (андерайтинг, трастові, консалтингові операції, брокерська, депозитарна діяльність тощо).

Здійснення вказаних груп банківських операцій з цінними паперами дозволяє забезпечити досягнення наступних цілей:

➤ розширення та стабілізація доходної бази незалежно від фаз ділового циклу, оскільки при скороченні доходів за позиками доходи за цінними паперами можуть зростати;

➤ забезпечення гнучкості банківського портфелю активів, оскільки інвестиційні цінні папери на відміну від більшості кредитів можуть бути швидко придбані чи продані ;

➤ підтримка ліквідності комерційного банку, оскільки цінні папери можуть бути продані для отримання необхідних грошових коштів або використані як застава ;

➤ забезпечення диверсифікації банківських операцій з метою мінімізації банківських ризиків і стабілізації доходів.

Розгляд теми передбачає вивчення окремих груп банківських операцій з цінними паперами більш докладно.

1. Особливе місце в темі посідають *емісійні операції банків (пасивні основні операції)*, сутність яких полягає у випуску власних цінних паперів серед яких студенти повинні розглянути:

✓ *операції з випуску пайових цінних паперів* (акцій або інструментів власності), які здійснюються банками-акціонерними товариствами з метою залучення коштів *для формування і поповнення статутного капіталу, тобто формування власного капіталу* ;

✓ операції з випуску боргових зобов'язань (облігацій, ощадних та депозитних сертифікатів, комерційних цінних паперів, тобто інструментів позики) *з метою тимчасового залучення ресурсів для проведення активних операцій, тобто формування зобов'язань банку*;

✓ операції з випуску похідних цінних паперів (фінансових опціонів, ф'ючерсів, варрантів та інших) *з метою страхування ринкового ризику та отримання додаткових доходів*.

Здійснення емісійних операцій банками передбачає формування ними **ефективної емісійної політики за наступними напрямками:**

- визначення цілей емісійної діяльності;
- вибір емісійних інструментів, тобто цінних паперів, що випускаються в обіг;
- визначення найефективніших форм випуску цінних паперів (документарна і бездокументарна) та методів розміщення цінних паперів (відкрите (публічне) розміщення потенційно необмеженому або закрите (приватне) розміщення вибраному (обмеженому) колу інвесторів);
- необхідність підтримки курсу цінних паперів власної емісії на вторинному ринку.

Щоб отримувати **право випускати цінні папери, банк повинен:**

- ✓ сплатити заявлений статутний капітал,
- ✓ не мати протягом трьох останніх років збитків (або з часу їх виникнення має минути не менше трьох років),
- ✓ не мати санкцій з боку державних органів за порушення чинного законодавства, не мати простроченої заборгованості кредиторам і за платежами до бюджету,
- ✓ дотримуватися економічних нормативів НБУ, а також дебетового сальдо на кореспондентському рахунку.

1.1. Особливості емісії акцій банку. Згідно з законодавством України, якщо акції випускаються публічним акціонерним товариством, зокрема банком, емітент повинен зареєструвати в Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку як сам випуск, так і проєкт емісії акцій.

При цьому, **можливими цілями емісії акцій банку можуть бути:**

✓ емісія акцій з метою формування статутного капіталу банку. При цьому статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Внесок до статутного капіталу банку здійснюється у грошовій формі — резидентами України у гривнях, а нерезидентами в іноземній вільно конвертованій валюті. Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо вони мають інше цільове призначення;

✓ збільшення статутного капіталу через додатковий випуск акцій за незмінної номінальної вартості акцій;

✓ розщеплення (поділ) або консолідація акцій за незмінного розміру статутного капіталу банку;

✓ реорганізація банку (наприклад, унаслідок злиття двох банків створюється новий банк, який має випустити свої акції. Акції банків, що злились, обмінюються на акції новоствореного банку).

Створення банку як акціонерного товариства характеризується в Україні деякими особливостями.

Також банки можуть викуповувати в акціонерів власні акції для різних цілей:

- ✓ подальший перепродаж акцій з метою підтримання ринкового курсу;
- ✓ пільговий перепродаж акцій працівникам банку;

✓ анулювання акцій, тобто списання їх, та зниження у такий спосіб статутного капіталу і зменшення числа акціонерів.

Слід зазначити, що банки мають право *викупувати власні акції з наступним (протягом п'яти робочих днів) письмовим повідомленням НБУ* про укладені угоди за умови, що це не призведе до падіння регулятивного капіталу нижче за мінімальний рівень. Якщо банк має *намір викупити власні акції у розмірі 10 % і більше від загальної емісії, він мусить письмово повідомити НБУ за 15 календарних днів до укладення угоди*. НБУ має право заборонити купівлю власних акцій, якщо це може спричинити погіршення фінансового стану банку.

Викуплені акції мають бути реалізовані або анульовані упродовж одного року. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування на загальних зборах акціонерів здійснюється без урахування викуплених банком акцій.

Процес емісії акцій банку складається з наступних основних етапів:

1. Прийняття рішення про випуск акцій учасниками або загальними зборами акціонерів, що оформлюється протоколом після обґрунтування рішення щодо доцільності створення нового банку (акціонерного товариства) відповідно до *установчого договору*; а при додаткових емісіях (якщо сума емісії не перевищує $\frac{1}{3}$ статутного капіталу банку) — рішення приймає *Правління даного акціонерного банку*.

2. Державна реєстрація випуску акцій та відповідного проспекту емісії (узгодженого з НБУ) у Національній комісії цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) з присвоєнням реєстраційного номера.

3. Публікація проспекту емісії акцій в органах преси Верховної Рада України і Кабінету Міністрів України та в офіційному виданні фондової біржі до початку передплати на акції *за 10 днів до розміщення акцій*. Такий проспект емісії містить інформацію про емітента, зокрема, про його фінансово-господарський стан та безпосередньо про емісію акцій (тип, форма випуску, кількість та номінальна вартість акцій, дата прийняття рішення про відкрите розміщення акцій та строки їх розміщення, порядок і форми виплати доходу за акціями). У цілому, *проспект емісії банківських акцій підписується Головою Правління банку, аудитором та засвідчується печаткою*.

4. Організація відкритого розміщення акцій банку на ринку — публічного акціонерного товариства (протягом року) може здійснюватися безпосередньо емітентом (прямий продаж) або через професійних посередників ринку цінних паперів (андеррайтерів). Розміщення акцій може здійснюватися шляхом *передплати і через фондову біржу за рішенням головного банку не раніше ніж через 30 днів після опублікування оголошення про їх випуск*.

5. Подання звіту до НКЦПФР про результати розміщення акцій після закінчення строку їх відкритого розміщення та *одержання свідоцтва про реєстрацію випуску акцій*.

У цілому, економічне обґрунтування, розробку пакета документації та емісію акцій здійснює *Управління цінних паперів і біржової діяльно-*

сті головного банку. **Випуск акцій здійснюється в обов'язі статутного капіталу банку**, додатковий випуск можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю, не нижчою за номінальну. Банк може приступити до здійснення емісії цінних паперів з моменту видачі дозволу Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку капіталу.

Акції продаються їм за **курсовою вартістю**, яка визначається як сума номінальної вартості плюс сума курсової надбавки. Рішення про розміщення мінімальної курсової надбавки приймає Правління головного банку.

Слід зазначити, що *прості акції* продаються шляхом укладання між банком і клієнтом договору-заявки у двох примірниках. У такому договорі вказуються: статус обох сторін, кількість простих іменних акцій, їх номінальна і загальна сума, оплачена акціонером (10 % оплачується одразу, решта — до кінця передплати). *Привілейовані акції можуть бути випущені на суму, що не перевищує 25 % статутного капіталу банку.*

За формою, у якій здійснюється випуск та обіг акцій, вони поділяються на ті, що мають документарну форму, і ті, що мають бездокументарну електронну форму, тобто існують у вигляді комп'ютерних записів.

На кожного акціонера ведеться особовий рахунок. Після зарахування сплачених коштів на кореспондентський рахунок банку акціонеру видається свідоцтво про кількість і номінальну вартість акцій з підписами керівника банку і печаткою установи банку.

Важливою складовою процесу емісії акцій також є **дивідендна політика**, яка стосується рішень про розміри відрахувань на виплату дивідендів, які приймаються загальними зборами акціонерів банку. При цьому нарахування дивідендів здійснюється після розподілу прибутку з тієї сум, яка залишилася у банку після сплати податків та інших відрахувань. У випадку недостатності прибутку, нарахування дивідендів за привілейованими акціями проводиться за рахунок *резервного фонду*. За рішенням загальних зборів дивіденди можуть виплачуватись новими акціями, облігаціями, іншими цінними паперами, товарами, іноземною валютою (якщо акції були оплачені валютою).

1.2. Особливості емісії облігацій. Банківські установи залучають додаткові ресурси також за рахунок випуску своїх боргових зобов'язань і, зокрема, облігацій.

Банківські облігації належать до цінних паперів, які є в обігу на території України. Вони засвідчують внесення їхніми власниками грошових коштів і підтверджують зобов'язання відшкодувати їм (власникам) номінальну вартість у зазначений термін із виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Банки, створені у формі акціонерних товариств, мають право випуску облігацій на загальну суму, що не перевищує 25 % від їхнього статутного капіталу, причому лише після повної оплати раніше емітованих ними акцій.

Випуск облігацій забороняється:

- ✓ для формування або поповнення статутних фондів банків;
- ✓ для покриття збитків від господарської діяльності.

Рішення про випуск облігацій приймається емітентом і оформляється протоколом, який має містити інформацію стосовно емітента, мети випуску і виду облігацій, загального обсягу емісії (позики), порядку випуску облігацій та виплати доходів за ними, строків і порядку погашення облігацій тощо. Технологія випуску, реєстрації та обігу облігацій значною мірою схожа з технологією випуску і реєстрації акцій.

Ефективність залучення ресурсів за допомогою емісії облігацій тісно пов'язана з їх ліквідністю та ціною. У свою чергу, ці характеристики облігаційної позики визначаються у зарубіжній банківській практиці рейтингом облігацій, що присвоюється відомими рейтинговими агентствами та забезпечує їх емітенту кращі цінові умови за більш високої ліквідності.

Згідно з законодавством України підприємства, у т.ч. банки, можуть випускати облігації різних видів:

- іменні або на пред'явника;
- процентні, дисконтні, або цільові;
- у документарній формі або бездокументарній.

Підприємства, зокрема банки, розміщують свої облігації тільки після повної сплати статутного капіталу. Підприємство (банк) має право розміщувати облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається йому з цієї метою третіми особами.

Залучення коштів шляхом емісії облігацій має для банку певні переваги порівняно:

а) з емісією акцій:

- ✓ проценти, які банки виплачують за зобов'язаннями, вираховуються з прибутку;
- ✓ боргові зобов'язання не надають їх власникам права голосу на зборах акціонерів;

б) з міжбанківським кредитом або залученням депозитів:

- ✓ ціна коштів, залучених у такий спосіб є відносно меншою і фіксованою (зазначається в умовах випуску), що в умовах інфляції становить для банку-емітента значну вигоду;
- ✓ термін погашення облігацій, як правило, вимірюється роками, тобто значно переважає строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;

✓ банк-емітент може не повертати кошти власникам облігацій, якщо останні по закінченні терміну обігу будуть конвертовані в акції банку.

Банківські установи можуть купувати боргові цінні папери на дату їх випуску або після цієї дати протягом строку їх дії. Боргові цінні папери можуть бути придбані за номіналом, з надбавкою (премією) або знижкою (дисконтом).

Відповідно, *премія* — це перевищення ринкової вартості (вартості придбання) облигації над її номінальною вартістю без урахування нарахованих на час придбання відсотків (купона).

Дисконт — це різниця між номінальною вартістю облигації та її ринковою вартістю (вартістю придбання), якщо остання нижча за номінальну без урахування нарахованих на час придбання відсотків.

Також важливою характеристикою облигації є її *дохідність*. Розрізняють такі види дохідності: *купонну, поточну та повну*.

Купонна дохідність визначається відносно номіналу і показує, який відсоток нараховується щорічно власникові облигації. Ця ставка встановлюється згідно з умовами випуску.

Поточна дохідність визначає відсоток, який щорічно одержує власник облигації на інвестований капітал. Вона *розраховується як відсоткове співвідношення між річним купонним доходом від облигації і тією ціною, за якою інвестор її придбав*. Слід розрізняти дохідність, що наводиться у біржових зведеннях, і дохідність для певного інвестора: у першому випадку використовується *поточний курс цінного паперу, у другому — у знаменнику записують курс, за яким облигацію купив інвестор*.

Повна дохідність характеризує не тільки поточний дохід за облигацією, а й виграш (збиток), що його одержує інвестор, погашаючи облигацію за ціною, вищою або нижчою за ціну купівлі.

1.3. Особливості емісії ощадних (депозитних) сертифікатів та інших боргових цінних паперів банками.

Для залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб банки емітують ощадні сертифікати з низьким номіналом, орієнтовані на індивідуальних вкладників (інвесторів) (ощадними сертифікатами на пред'явника оформляються лише вклади на строк більше ніж 30 днів), а депозитні сертифікати з великим номіналом, орієнтовані на інституційних вкладників (інвесторів), великий бізнес.

Банк, який емітує сертифікати, самостійно розробляє умови випуску сертифікатів в обіг. Випуск сертифікатів має бути зареєстрованими в Національній комісії України з цінних паперів та фондового ринку. Умови і процедура емісії та обігу депозитних сертифікатів також регулюються внутрішніми положеннями банків і повинні бути оприлюднені в друкованих засобах масової інформації або в загальнодоступному для клієнтів місці в банку.

Сертифікати можуть випускатися:

- ✓ одноразово або серіями;
- ✓ іменними або на пред'явника;
- ✓ у *бездокументарній формі або в документарній*: іменні ощадні (депозитні) сертифікати розміщуються в бездокументарній формі, а на пред'явника — у документарній;
- ✓ на вимогу або на строк;
- ✓ *номіновані як у національній, так і в іноземній валюті*: погашення сертифікатів, що *номіновані в національній валюті*, та виплата про-

центів за ними здійснюється банками тільки в національній валюті. Погашення сертифікатів, що номіновані в іноземній валюті, та виплата процентів за ними здійснюється за бажанням їх власників як в іноземній, так і в національній валюті;

✓ *купонними і безкупонними*. Купонні сертифікати мають окремі купони, на кожному з яких зазначено строк виплати процентів за вкладом. У разі настання цього строку банк відриває купон і виплачує власникові сертифіката дохід у формі процентів

Номинал, строки обігу сертифікатів, депозитні процентні ставки в законодавстві не регламентовані і визначаються банками.

Власник сертифікату може уступити право на вимогу за сертифікатом іншій особі. За сертифікатом на пред'явника ця уступка здійснюється простим врученням, але за іншим сертифікатом — оформляється на зворотній стороні сертифіката двосторонньою угодою. При настанні строку вимоги грошових сум власник сертифіката повинен пред'явити сертифікат в банк разом із заявою, в якій зазначається спосіб погашення.

У світовій банківській практиці депозитні сертифікати набули значного поширення починаючи з 60-х років, коли банки в США почали емітувати високоліквідні депозитні сертифікати на пред'явника, що обертаються для задоволення попиту на кредити, інвестиції та для виконання обов'язкових резервних вимог. Депозитні сертифікати, що обертаються, виявилися привабливими як для банків, так і для їхніх клієнтів (вкладників).

Депозитні сертифікати мають суттєві переваги перед строковими внесками, оформленими простими депозитними договорами, а саме:

➤ завдяки великій кількості можливих фінансових посередників в розповсюдженні й обліку сертифікатів *розширюється коло потенційних інвесторів;*

➤ *банки мають можливість розширити коло клієнтів* завдяки диверсифікації послуг, що надаються суб'єктам ринку. Це пов'язано з тим, що депозитні сертифікати — це ліквідний і досить дохідний інструмент розміщення їхніх коштів;

➤ завдяки вторинному ринку сертифікат може бути *достроково продано іншій особі з одержанням доходу за час збереження і без змін при цьому обсягу ресурсів банку,*

➤ *банки завдяки емісії депозитних сертифікатів мають можливість гнучко управляти процесом залучення коштів, оскільки вони самостійно визначають:*

✓ *номинал сертифікатів, обсяг і порядок їх емісії;*

✓ *строк сертифікатів, тобто тривалість залучення коштів, що дозволяє банкам знизити ризик незбалансованої ліквідності і планувати активні операції;*

✓ *вартість залучення коштів, тобто дисконтну ставку, або процентну (фіксовану або плаваючу).*

Недоліком сертифікатів порівняно зі строковим внеском є великі витрати банку, пов'язані з емісією.

1.3.2. Порівняно недавно на фондовому ринку України з'явилися іпотечні цінні папери: іпотечні сертифікати та іпотечні облигації. Емітентом іпотечних цінних паперів можуть бути банки та інші фінансові установи, які мають право на провадження такого виду діяльності відповідно до Закону України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати». **Іпотечний сертифікат** — це особливий вид цінних паперів, забезпечених іпотечними активами, або іпотеками. Законом введено два різновиди іпотечних сертифікатів — **сертифікати з фіксованою дохідністю та сертифікати участі.**

Сертифікати з фіксованою дохідністю — це сертифікати, які забезпечені іпотечними активами та посвідчують права власників щодо отримання номінальної вартості та процентів в передбачені умовами випуску сертифікатів терміни, а також право на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань — з вартості іпотечних активів, що є забезпеченням випуску сертифікатів з фіксованою дохідністю, переважно перед іншими кредиторами емітента.

Сертифікати участі — це сертифікати, які забезпечені іпотеками та посвідчують частку його власника у платежах за іпотечними активами. *Власник сертифікатів участі має право на отримання частки у платежах за іпотечними активами відповідно до договору про придбання сертифікатів та на задоволення вимог — у разі невиконання емітентом взятих на себе зобов'язань — з вартості іпотечних активів, які перебувають у довірчій власності управителя.*

Закон України «Про іпотечні облигації» визначає правові засади випуску та обігу іпотечних облигацій, вимоги до їх іпотечного покриття, а також особливості державного регулювання і нагляду у цій сфері. **Законом передбачається два види облигацій: звичайні іпотечні облигації та структуровані іпотечні облигації.** *Банки можуть бути емітентами звичайних іпотечних облигацій. Емітентом структурованих іпотечних облигацій є спеціалізована іпотечна установа.*

Іпотечні облигації — це облигації, виконання зобов'язань емітента (банку) за якими забезпечене іпотечним покриттям. Іпотечні облигації є іменними цінними паперами. *Іпотечна облигація засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента (банку) відшкодувати йому номінальну вартість цієї облигації та грошового доходу, а в разі невиконання емітентом зобов'язань за іпотечною облигацією надає її власникові право задовольнити свою вимогу за рахунок іпотечного покриття. У свою чергу, іпотечне покриття визначається як іпотечні активи, а також інші активи, які забезпечують виконання зобов'язань емітента за іпотечними облигаціями.*

Порядок випуску (емісії) звичайних іпотечних облигацій:

- 1) банк (іпотечний кредитор) надає іпотечний кредит;
- 2) банк емітує звичайні іпотечні облигації під забезпечення заставних, які йому належать;
- 3) банк продає звичайні іпотечні облигації та бере зобов'язання щодо виплати основного боргу і процентів;

4) інвестори купують облігації та отримують платежі в рахунок погашення основного боргу і виплати процентів від банку (іпотечного кредитора);

5) управитель від імені власника іпотечних цінних паперів здійснює управління іпотечним покриттям;

6) іпотечні кредити залишаються на балансі банку, але враховуються на окремому рахунку;

7) у випадку банкрутства емітента (банку), власники облігацій мають вищий пріоритет над правами чи вимогами інших осіб щодо іпотечного покриття.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку здійснює державну реєстрацію випусків і проспектів емісії іпотечних облігацій.

1.4. Емісія похідних цінних паперів. Банки можуть емітувати фінансові похідні цінні папери, а саме, такі як:

Варант — це похідний цінний папір, що надає пільгове право на купівлю акцій емітента протягом визначеного періоду (звичайно декілька років) за обумовлену ціну.

Опціони — це похідні короткострокові цінні папери, які дають право власнику купувати, продавати інші цінні папери протягом визначеного періоду за визначеною ціною контрагента, який за грошову премію приймає на себе зобов'язання реалізувати це право. Розрізняють фінансові, валютні та товарні опціони, які обслуговують відповідні взаємовідносини.

Ф'ючерси — це похідні цінні папери, що розглядаються як короткострокові контракти на продаж певного цінного паперу за визначеною ціною на визначену майбутню дату. Розрізняють товарні, валютні, фінансові ф'ючерси. Останні — пов'язані з обігом цінних паперів.

У цілому емісія цінних паперів пов'язана для банків з фінансовими і функціональними ризиками. Велике значення для емісійної діяльності має ризик нерозміщення цінних паперів на ринку і ринковий ризик. **Рівень цих ризиків визначається:**

- інвестиційною привабливістю цінних паперів;
- наявністю на ринку платоспроможного попиту і взагалі кон'юнктурою ринку;
- послугами і правами, які банки-емітенти пропонують інвесторам (потенційним акціонерам і кредиторам).

Емісія боргових зобов'язань (облігацій, депозитних сертифікатів) чутливіша до коливань процентної ставки пов'язана для банків-емітентів з *процентним ризиком*. Управління ризиками передбачає використання різних методів та інструментів їх хеджування, розглянутих наприкінці теми.

2. До основних операцій банку також відносять **інвестиційні операції** — **активні операції** з вкладення власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені. Ці операції банк проводить з метою одержання прибутків від діяльності з цінними паперами (**портфельні**

інвестиції) та для забезпечення участі у статутному капіталі інших підприємств та контролю над їхньою власністю (*прямі інвестиції*).

Інвестиційні вкладення до 20 % голосів вважають портфельними, від 20 до 50 % — капітальними вкладеннями в асоційовані компанії, від 50 до 100 % голосів — капітальними вкладеннями в дочірні підприємства.

При цьому, банки мають право здійснювати *прямі інвестиції за рахунок власних коштів у статутні фонди та акції інших юридичних осіб (прямі інвестиції) тільки на підставі письмового дозволу НБУ (за деяким винятком).*

Банки мають право *здійснити інвестицію без письмового дозволу Національного банку*, якщо:

- ✓ інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше ніж 5 відсотків регулятивного капіталу банку;
- ✓ юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;
- ✓ регулятивний капітал банку повністю відповідає нормативним вимогам, установленим НБУ та вимогам для інвестицій,

При цьому, банкам забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачено повну відповідальність його власників.

Також НБУ встановлено для банків обмеження щодо *прямих інвестицій у вигляді нормативів інвестування: Н11 та Н12¹* (участь банку у статутному фонді будь-якої установи не повинна перевищувати 15 % від регулятивного капіталу банку, а його сукупні *прямі інвестиції, тобто норматив загальної суми інвестування — 60 %*). Для спеціалізованих *інвестиційних банків значення нормативу загальної суми інвестування встановлено на рівні 90 %*.

Розглядаючи інвестиційні операції банку з цінними паперами (активні операції), окрему увагу слід приділити розгляду основних видів інвестиційних цінних паперів, підходів до формування портфеля цінних паперів і управління ними.

Результатом проведення інвестиційних операцій банку є формування портфелів цінних паперів різних видів.

Портфель цінних паперів — це сукупність усіх придбаних та отриманих банком цінних паперів, право на володіння, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за типами і призначенням.

А саме, залежно від мети придбання, характеристики цінного папера, можливості їх оцінювання за справедливою вартістю і строків зберігання **в портфелі банку цінні папери підрозділяють:**

¹ *Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку, а норматив загальної суми інвестування (Н12) — встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання (прямого чи опосередкованого) коштів банку до статутних фондів будь-яких юридичних осіб, що може призвести до втрати капіталу банку.*

➤ **цінні папери в торговому портфелі** — придбані із наміром їх подальшого перепродажу в найближчий час з метою отримання прибутку у результаті короткострокових коливань їх ціни (або дилерської маржі);

➤ **цінні папери в портфелі на продаж** — враховуються акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери, які банк не має наміру або змоги тримати до строку погашення;

➤ **цінні папери в портфелі до погашення** — враховуються боргові цінні папери, які банк придбав з наміром утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

➤ **інвестиції в асоційовані та дочірні компанії** — належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які придбані з метою формування істотної участі у діяльності компанії для управління та відповідають визначенням асоційованої (10% голосів) або дочірньої компанії (50%).

Придбання цінних паперів для формування портфельів здійснюється банком за допомогою *арбітражної дилерської діяльності*, пов'язаної з виконанням угод купівлі-продажу цінних паперів від свого імені та за свій рахунок шляхом виставлення власних цін купівлі-продажу із зобов'язанням їх купівлі або продажу за заявленими цінами, а також шляхом *прямої купівлі акцій* з метою утримання їх у своєму розпорядженні терміном більше ніж 1 рік.

Банки інвестують кошти у цінні папери, маючи при цьому різні цілі:

✓ розширення дохідної бази за рахунок зростання вартості цінних паперів, одержання прибутку у формі процентів, дивідендів, дисконту, курсової різниці від перепродажу цінних паперів;

✓ підтримка ліквідності банку шляхом створення вторинних резервів у формі високоліквідних цінних паперів (інструментів грошового ринку), які у разі необхідності легко можна реалізувати або використати як заставу при позичанні коштів;

✓ забезпечення диверсифікації банківських операцій з метою мінімізації банківських ризиків і стабілізації доходів;

✓ формування контрольного пакета цінних паперів і участь в управлінні діяльністю об'єкта інвестування;

✓ розширення клієнтської бази, забезпечення присутності банку на найдинамічніших ринках.

Цілі інвестиційної діяльності визначають форму інвестицій у цінні папери.

➤ **Стратегічні інвестиції** — це вкладення коштів у цінні папери конкретних емітентів з метою *формування контрольного пакета цінних паперів компанії й управління її діяльністю*.

➤ **Портфельні інвестиції** — це вкладення коштів у цінні папери різних видів, що належать різним емітентам, але управляються як єдине ціле з метою *приросту капіталу на основі зростання курсової вартості портфеля й одержання прибутку від створення цінними паперами*

стабільних грошових потоків (дивідендів, процентів) при диверсифікації ризиків.

У цілому, розглядаючи **портфельне управління інвестиційними цінними паперами**, студенти повинні вміти розрізняти:

✓ **активні портфелі цінних паперів**, формування яких пов'язано зі спекулятивними оборотами за короткостроковими цінними паперами, придбаними для перепродажу;

✓ **пасивні портфелі цінних паперів**, що придбані для інвестиційних цілей. До типів такого портфеля відносять портфелі росту, доходу, ризикового капіталу, збалансовані, спеціальні та різні різновиди інвестиційних портфелів.

У цілому, **тип портфеля** — це його інвестиційна характеристика, основана на відношенні доходу і ризику. Важливою ознакою при класифікації типу портфеля є те, яким чином та за рахунок якого джерела цей дохід отримано: за рахунок зростання курсової вартості або за рахунок поточних виплат — дивідендів, процентів.

Процес інвестування в цінні папери складається з кількох етапів (напрямів):

1) визначення цілей, горизонту і форми інвестиції. Як уже зазначалося, цілі інвестицій можуть бути стратегічними або портфельними;

2) інвестиційний аналіз. Найпоширенішими вважаються два напрями аналізу — **фундаментальний і технічний**. Результати такого аналізу дають змогу оцінити, наскільки загальна ситуація на ринку сприятлива для інвестування, і виявити фактори, що детермінують її в короткостроковій і довгостроковій перспективі, тобто **передбачити зміни ціни цінних паперів у портфелі банку**. У першій половині XXI ст., у зв'язку з глобальною фінансовою кризою, на перше місце виходить завдання оцінити, перш за все, дохідність і ризик інвестиційного інструменту, а не просто передбачити ціну. **В основі такого аналізу лежить використання ймовірно-статистичних методів;**

3) **формування й управління портфелем цінних паперів** — структура портфеля цінних паперів залежить від цілей інвестиційної діяльності банку і від обраної банком інвестиційної стратегії — пасивної чи активної. Головне завдання банку-інвестора — це сформувати ефективний портфель, тобто портфель, який забезпечує найвищий рівень очікуваного доходу за даного рівня ризику або найменший ризик за даного рівня доходу;

4) **оцінювання ефективності інвестиційної діяльності**. Під оцінюванням ефективності мається на увазі, **по-перше**, періодичний контроль за тим, наскільки реальні результати інвестиційної діяльності відповідають цілям політики, сформованої банком, і, **отже**, наскільки ефективною виявилася стратегія банку з формування й управління портфелем. **По-друге**, ефективність, безумовно, оцінюється дохідністю вкладень, яка досягнута банком за відповідний проміжок часу, порівняно з показниками інших інвесторів або ринку взагалі.

Розглядаючи інвестиційні операції банку з цінними паперами важливим також є розуміння загальних **принципів оцінки цінних паперів у портфелях банку**:

➤ *цінні папери в торговому портфелі* первісно оцінюються за **справедливою вартістю** — сумою, за якою цінний папір може бути реалізований. Зокрема, справедлива вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках, визначається за їх ринковою вартістю. А *ринкова вартість цінних паперів* — це сума коштів, яку можна отримати від продажу цінних паперів на активному ринку.

На кожен наступний після визнання дати балансу всі цінні папери, що придбані банком, оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

а) цінних паперів, що утримуються до погашення;

б) акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж, справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити;

в) інвестицій в асоційовані та дочірні компанії;

➤ *цінні папери, придбані в портфель банку на продаж та до погашення*, первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за **справедливою вартістю**, до якої додаються витрати на операції з придбання таких цінних паперів. Якщо ж справедливу вартість цінного паперу достовірно визначити неможливо (наприклад, за акціями та іншими цінними паперами з *нефіксованим прибутком*), то її відображення на дату балансу здійснюється за **собівартістю з урахуванням зменшення їх корисності**.

Зменшення корисності цінних паперів — втрата економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості цінних паперів над сумою очікуваного відшкодування. Зменшення корисності відображається шляхом формування спеціальних резервів, що формуються для відшкодування втрат за операціями з цінними паперами *за рахунок витрат*;

➤ *цінні папери, що утримуються банком до їх погашення*, відображаються на дату балансу за **амортизованою собівартістю з використанням ефективного ставки відсотка**.

Амортизована собівартість — собівартість цінного папера з урахуванні часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії);

➤ здійснені інвестиції в асоційовані та дочірні компанії первісно оцінюються та відображаються за **собівартістю**. На дату балансу інвестиції в асоційовані компанії відображаються **за методом участі в капіталі**.

Метод участі в капіталі — метод обліку інвестицій, за яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму частки інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період. Приклад застосування методу участі в капіталі наведено у наступній таблиці 16.1.

➤ *придбані боргові цінні папери* оцінюються з огляду на такі складові: *номінальна вартість, дисконт або премія, сума накопичених процентів на дату придбання*. Витрати на операції, здійснені під час придбання боргових цінних паперів, включаються у вартість придбання та відображаються за рахунками з обліку дисконту (премії). Після первісного визнання боргові цінні папери в портфелі до погашення на дату балансу *відображаються за їх амортизованою собівартістю*.

Таблиця 16.1

ПРИКЛАД ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ УЧАСТІ У КАПІТАЛІ

Показник	0 р.	1 р.	2 р.
Балансова вартість інвестицій на початок року, у.о.	650 000	689 000	680 000
Частка банку в нерозподіленому прибутку (збитку) поточного року, у.о.	24 000	-9000	X
Частка банку в нарахованих дивідендах поточного року, у.о.	15 000	X	X
<i>Балансова вартість на кінець року, у.о.</i>	<i>689 000</i>	<i>680 000</i>	<i>X</i>

Банк визнає дохід і амортизує дисконт (премію) за борговими цінними паперами не рідше одного разу на місяць із застосуванням методу ефективної ставки відсотка. *Боргові цінні папери в портфелі банку до погашення підлягають перегляду на зменшення їх корисності*.

3. До третьої групи операцій банків з цінними паперами відносять ті з них, які обліковуються за позабалансовими рахунками — це операції з виконання доручень клієнтів у процесі емісії або обігу цінних паперів шляхом вираження комерційним банком інтересів клієнтів, за їх рахунок з правом контролю за здійснення операції клієнтами. Такі операції здійснюються банком згідно з договорами комісії та про довірче управління за дорученням та за кошти клієнтів. *Метою проведення цих операцій є одержання доходу у вигляді комісійних винагород. Серед позабалансових операцій з цінними паперами виділяють:*

➤ **посередницькі (комісійні, клієнтські) операції** банків з цінними паперами, серед яких основними видами є:

- *андерайтинг*, тобто розміщення цінних паперів емітентів на ринку, яке здійснюється шляхом управління випуском цінних паперів за їх номінальною вартістю, тобто через визначення кількості цінних паперів, що реалізуються, з урахуванням структури капіталу і надійності партнерів. Ця операція як правило доповнюється гарантією емісії, що означає зобов'язання придбати нереалізовану частину випуску цінних паперів за фіксованою ціною, таким чином певною мірою звільняючи емітента від ризику нереалізації емісії. Андерайтинг передбачає два варіанти діяльності банку: як **покупця**, коли посередник викуповує або гарантує емітентові викупити за свій рахунок увесь випуск цінних па-

перів, або як *агент*, коли банк виступає лише посередником при розміщенні цінних паперів від імені й за рахунок емітента.

✓ *трастові (довірчі) операції*, тобто діяльність банку як довіреної особи своїх клієнтів з управління цінними паперами від свого імені й на власний розсуд із зобов'язанням збереження та примноження капіталу клієнта за визначену, як правило, процентну винагороду від приросту активів клієнта. Створення трасту відбувається двома шляхами: або на основі письмової угоди, або на основі заповіту;

✓ *брокерська діяльність*, тобто здійснення угод з купівлі-продажу цінних паперів як повірений чи комісіонер, що діє на підставі договору доручення або комісії за рахунок коштів клієнта;

✓ *консалтингові операції*, які означають діяльність з обслуговування клієнтських операцій з цінними паперами, у тому числі *консультаційна діяльність щодо цінних паперів*, яку здійснюють спеціалізовані суб'єкти фондового ринку (до яких належать і банки) з надання послуг, пов'язаних зі збором, обробкою інформації про стан фондового ринку та його учасників, а також прогнозування його розвитку в перспективі. Таку інформацію банк надає своїм клієнтам за певну винагороду у вигляді попередньо обумовлених комісійних;

➤ *депозитарні операції* комерційних банків *щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках*. До таких операцій відносять депозитарну діяльність депозитарію цінних паперів; депозитарну діяльність зберігача цінних паперів; ведення реєстру власників іменних цінних паперів та розрахунково-клірингову діяльність. *Клієнтами депозитарію комерційних банків є емітенти, індивідуальні та інституціональні інвестори*. Депозитарний облік цінних паперів може організовуватись банками у двох основних формах:

знерухомлення — заміна емітованих цінних паперів єдиним глобальним сертифікатом, що зберігається у депозитарії, з відкриттям кожного із власників цього сертифіката окремих депо-рахунків;

повна дематеріалізація цінних паперів — емісія цінних паперів у вигляді електронних записів за допомогою комп'ютерної системи.

Розглядаючи позабалансові операції банків з цінними паперами, студенти повинні розкрити їх взаємозв'язок з основними напрямками **професійної діяльності банків** на ринку цінних паперів, якою вони можуть займатись відповідно до української законодавчо-нормативної бази за наявності відповідної ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Зокрема, до основних **видів професійної банківської діяльності на фондовому ринку** відносять:

1) *торгівлю цінними паперами (брокерська і дилерська діяльність)* — здійснюється на підставі договорів доручення або договорів комісії за рахунок коштів своїх клієнтів (*брокерська діяльність*), а також від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу придбаних цінних паперів третім особам (*дилерська діяльність*). Діяльність з торгівлі цін-

ними паперами включає також діяльність з управління цінними паперами, що на правах власності належать іншій особі і передані банку у володіння та *андеррайтинг* (діяльність з випуску цінних паперів за дорученням, від імені і за рахунок емітента);

2) діяльність з управління активами інституційних інвесторів, яка пов'язана з управлінням банком активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду;

3) *депозитарна діяльність* — це діяльність пов'язана з наданням послуг щодо зберігання цінних паперів або обліку прав власності на них; а також прийом цінних паперів, їх переміщення, інкасування транспортування, інвентаризацію, видачу та деякі інші операції, пов'язані з обслуговуванням угод з цінними паперами. Як уже зазначалося, *депозитарна діяльність включає такі різновиди такої діяльності:*

✓ *депозитарну діяльність депозитарію цінних паперів* — це діяльність щодо зберігання цінних паперів у депозитарії комерційного банку, яка здійснюється на основі поділу їх на класи залежно від якісного стану. Основним завданням депозитарію поряд зі знерухомленням і дематеріалізацією цінних паперів є організація їх обліку на основі ведення рахунків депо та забезпечення їх переказу за рахунками депо згідно з укладеними угодами. Виходячи з *життєвого циклу кожного випуску цінних паперів, операції переказу, здійснювані депозитарієм, поділяють на три класи:* перекази у процесі емісії випуску; перекази на стадії вторинного обігу ЦП; перекази у процесі погашення (вилучення з обігу) ЦП. У цілому, депозитарій комерційних банків дають змогу значно прискорити завершення угод із залученням цінних паперів і сприяє розвитку фондового ринку в цілому;

✓ *депозитарну діяльність зберігача цінних паперів (пов'язана з наданням кастодіальних послуг)* — за якими банк виступає як зберігач цінних паперів, тобто *прямий учасник Національної депозитарної системи*. Виконання такої діяльності передбачає укладення *договору про відкриття рахунку в цінних паперах* між власником цінних паперів та обраним ним зберігачем, а також *депозитарного договору*, який укладається між зберігачем і депозитарієм, за яким депозитарій веде для зберігача рахунки у цінних паперах, на яких відображаються операції з цінними паперами, переданими зберігачем.

Слід враховувати, що для обслуговування обігу цінних паперів в Україні згідно законодавства створено *дворівневу депозитарну систему*, яка складається з двох рівнів:

▪ **нижній рівень** — це банки-реєстратори власників іменних цінних паперів та зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів. *При цьому зберігачі для здійснення депозитарної діяльності не тільки виконують функції зі зберігання цінних паперів, але й з обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах та операцій емітентів щодо випущених ними цінних паперів;*

▪ **верхній рівень** — представлений трьома складовими: це *Національний депозитарій України*, який створено у 1999р. для забезпечення

функціонування єдиної системи депозитарного обліку як відкрите акціонерне товариство зі специфічними функціями, *Міжрегіональний фондодовий союз*, створений учасниками фондового ринку, що веде розрахунки з зберігачів та здійснює кліринг і розрахунки за угодами з цінними паперами, а також *депозитарій НБУ*, який здійснює депозитарне обслуговування обігу державних цінних паперів. *Сферою діяльності Національної депозитарної системи є:*

- стандартизація обліку цінних паперів згідно з міжнародними стандартами;
- уніфікація документообігу щодо операцій з цінними паперами і нумерація цінних паперів, випущених в Україні, згідно з міжнародними стандартами;
- відповідальне зберігання всіх видів цінних паперів як у документарній, так і в бездокументарній формах тощо.

Порядок здійснення грошових розрахунків за операціями з цінними паперами у Національному депозитарії встановлюється Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У перспективі, враховуючи рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду та світову практику передбачається створення єдиного Центрального депозитарію цінних паперів;

✓ *діяльність з ведення реєстру власників іменних цінних паперів* здійснюється емітентами та реєстраторами. Ведення реєстрів власників іменних цінних паперів передбачає облік та зберігання протягом певного строку інформації про власників іменних цінних паперів та про операції, внаслідок яких виникає необхідність внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів. Підставою для внесення таких змін до реєстру власників іменних цінних паперів є документи, згідно з якими переходить право власності на відповідні іменні цінні папери;

✓ *розрахунково-клірингову діяльність* — здійснюється виключно депозитаріями, які забезпечують надходження цінних паперів на рахунки зберігачів у депозитарії з одночасною виплатою грошових коштів на рахунках зберігачів. Для здійснення клірингу та розрахунків за угодами щодо цінних паперів депозитарій має одержати відповідний дозвіл. Взаєморозрахунки за угодами щодо цінних паперів здійснюються на підставі розрахункових документів, наданих сторонами відповідно до договорів, що передбачають перехід права власності на цінні папери, або інформації, наданої фондовими біржами та організаційно оформленим позабіржовим ринком. Кліринговий депозитарій для здійснення грошових розрахунків за угодами щодо цінних паперів зобов'язаний користуватися послугами, що надають розрахункові банки на підставі відповідного договору, типової форми якого затверджується Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національним банком України.

4. Організація торгівлі на ринку цінних паперів — це надання послуг щодо укладення угод з цінними паперами на біржовому та організаційно оформленому позабіржовому ринку цінних паперів.

До цих операцій відносять:

адміністративні операції щодо відкриття, закриття рахунків у цінних паперах, пов'язаних зі зміною способу зберігання цінних паперів;
облікові операції щодо ведення рахунків у цінних паперах та відображення операцій з ними;

інформаційні операції щодо видачі інформації з рахунків у цінних паперах.

Під час самостійної роботи студентів варто докладно розглянути особливості здійснення операцій банків як інфраструктурних (професійних) учасників ринку цінних паперів, перш за все, **брокерських операцій**. А саме, банки для проведення операцій купівлі-продажу цінних паперів беруть участь у біржовій та позабіржовій торгівлі. Порядок проведення операцій на біржовому ринку регламентується нормативними документами відповідної біржі. Біржова торгівля здійснюється на підставі великої низки конкретних правил, вимог, принципів, процедур, тобто вона являє собою значною мірою «організовану» систему торгів. Зокрема, для того щоб брати участь у біржових торгах з цінними паперами, тобто стати учасником біржового ринку, наприклад на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ), банк має стати членом Фондової секції біржі і придбати брокерське місце і т.д.

Позабіржовий ринок цінних паперів являє собою складну систему ринкових відносин, що визначають певні правила і процедури укладання та виконання угод купівлі-продажу цінних паперів, але в цілому вимоги щодо участі в ній є більш ліберальними порівняно з біржовим ринком.

Брокерські операції банків можуть здійснюватися на підставі комісійного договору або договору-доручення. У першому випадку банк діє від власного імені, а у другому — від імені клієнта.

При укладанні **договору комісії** банк і клієнт беруть на себе відповідні зобов'язання. Типова комісійна угода передбачає укладання двох договорів: **комісійного** — між банком (комісіонером) і клієнтом (комітентом); а також **договору купівлі-продажу між комісіонером і третьою особою (контругода)**. Оскільки банк діє в інтересах клієнта, він прагне в процесі контругоди купити цінні папери за мінімальною ціною, а продати — за максимальною високою.

Банк може також здійснювати комісійні (брокерські) операції з власної ініціативи тобто комісіонер може купити у клієнта цінні папери за рахунок власних коштів чи продати йому цінні папери з власного портфеля на продаж, причому це мають бути папери, допущені до офіційної чи регульованої торгівлі на фондових біржах.

Брокерські операції на підставі **договору-доручення** передбачають доручення клієнта банкові купити чи продати цінні папери від його імені і за його рахунок.

Банк може здійснювати ці операції двома способами:

- здійснити відповідну операцію на біржі;
- купити цінні папери для себе або продати папери клієнтові з власного портфеля.

Для виконання вказівки клієнта банк подає на фондову біржу доручення, що складається із заяви на купівлю чи пропозиції на продаж цінних паперів. *Якщо умови цієї заявки збігаються з пропозицією фондової біржі, то цінні папери переходять до нового власника шляхом перереєстрації прав власності.* Про завершення брокерської операції свідчить укладання між комітетом та комісіонером акта виконання зобов'язань та отримання банком комісійної винагороди.

Окремому розгляду при вивченні теми **заставні операції банків з цінними паперами**. Слід зазначити, що банки можуть використовувати цінні папери, що перебувають у їхній власності, як предмет застави, тобто як предмет забезпечення своїх зобов'язань за угодами при одержанні кредиту (рефінансування) від Центрального банку або на міжбанківському ринку. При цьому Центральні банки надають банкам під заставу цінних паперів кредит, що дістає назву ломбардного, для підтримання ліквідності банків. Банки також можуть одержати ломбардний кредит під фіксовану процентну ставку, звернувшись з кредитною заявкою безпосередньо до центрального банку, так званий прями́й ломбардний кредит.

Крім того, вони можуть одержати ломбардний кредит, беручи участь у кредитних тендерах (торгах), що проводяться центральними банками, наприклад, Європейським центральним банком, Національним банком України.

Застава цінних паперів оформляється **договором про заставу або заставним зобов'язанням**. Власник цінних паперів (у даному випадку банк-позичальник) у відносинах застави є заставодавцем. Передання цінних паперів заставодержателю (банку-кредитору) не означає, що йому переходить право власності. *Заставодавець, виконуючи свої зобов'язання перед заставодержателем, зберігає право власності на цінні папери.* Згідно з законодавством заставодержатель (кредитор) має право в разі невиконання заставодавцем (позичальником) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення претензій із вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами.

У цілому, заставні операції банків не мають самостійного значення. Вони є похідними від кредитних операцій і здійснюються банками для гарантування своєчасного і повного погашення кредиту.

Цінні папери як предмет застави повинні задовольняти певні вимоги: належати заставодавцю, бути ліквідними, їхня вартість має перевищувати суму позички і нарахованих процентів. Маржа, тобто різниця між вартістю заставлених цінних паперів і позичкою, що надана під цінні папери з урахуванням процентів, залежить від якості цінних паперів.

У світовій банківській практиці найвищий рейтинг якості мають державні цінні папери, зважаючи на їхню надійність, ліквідність і визначеність. *Розмір позички може досягати 90 і більше відсотків від вартості заставлених державних цінних паперів, тобто маржа може становити близько 10%.*

Національний банк установлює розмір співвідношення кредиту та наданого банком забезпечення, *щокварталу оголошує перелік цінних паперів, які він приймає під забезпечення кредиту*, установлює певні обмеження щодо строку погашення цінних паперів, під заставу яких надає кредит. Зокрема, державні облігації України, у тому числі і державні облігації, що перебувають у довірчій власності банку, облігації підприємств, облігації місцевих позик, а також векселі банків приймаються Національним банком під забезпечення кредиту за умови, *що строк погашення цінних паперів настає не раніше ніж через 10 днів після погашення кредиту, а векселі суб'єктів господарської діяльності — за умови, що строк подання їх до платежу настає не раніше ніж через 30 днів після погашення кредиту.*

На період користування кредитом цінні папери блокуються на окремих рахунках суб'єктами депозитарної діяльності. *Цінні папери у документарній формі приймаються як забезпечення кредиту за умови, що на період користування кредитом вони передаються на зберігання в Національний банк.*

Якщо банк не погашає кредиту в строки, що передбачені кредитним договором, НБУ має право реалізувати предмет застави і задовольнити свої вимоги за рахунок доходу від продажу цінних паперів.

З розвитком ринку державних цінних паперів банки дістали також можливість самостійно надавати та отримувати від інших банків *кредити під заставу облігацій внутрішньої державної позики*. При цьому *облігації, що передаються як забезпечення кредиту* (як застава), блокуються в депозитарії НБУ на підставі депо-розпорядження банку-заставодавця і повідомлення банку-кредитора (заставодержателя) про переказування коштів.

Слід також враховувати, що НБУ постійно розширює спектр забезпечення кредиту рефінансування, зокрема пропонуючи такі фінансові інструменти, як *депозитні сертифікати НБУ, державні облігації, що перебувають у довірчій власності банків, векселі банків, авальовані іншим банком, цінні папери Державної іпотечної установи* тощо.

В структурі названих операцій необхідно розглянути особливості ломбардного кредиту, що надається центральним банком комерційним за результатами кредитних аукціонів під заставу цінних паперів, які внесені до ломбардного списку, а також порядок проведення операцій РЕПО, що ґрунтуються на угоді між НБУ та комерційними банками про продаж (зворотнє РЕПО) або купівлю (прямє РЕПО) цінних паперів із зобов'язанням зворотної купівлі-продажу у визначений термін цих цінних паперів.

Необхідно розглянути порядок проведення таких операцій, порядок оцінки цінних паперів, що передаються під заставу, а також особливості визначення процентного доходу від інвестування коштів в подібні операції.

Ставка цього процента (ставка РЕПО) розраховується на основі року (365 днів), що дає певну підставу розглядати РЕПО як форму короткострокового кредиту, забезпеченого цінними паперами.

Процентний дохід, який можна отримати від інвестування коштів в угоду РЕПО, визначається за формулою:

$$\text{Процентний дохід} = \text{Сума коштів, інвестованих} \\ \text{у проведення угоди} \times \text{Ставка репо} \times \frac{\text{термін операції}}{365} \quad (16.1)$$

У світовій практиці угоди РЕПО укладаються, як правило, на позабіржовому ринку, на короткий проміжок часу і на великі суми, тобто це операції оптового грошового ринку. Окремі параметри операцій РЕПО є стандартизованими. Операції РЕПО можуть здійснюватися лише з тими державними облігаціями, термін погашення яких не припадає на строк проведення операції РЕПО. Строк операції РЕПО згідно з нормативно-правовими актами НБУ не може перевищувати 60 календарних днів.

У цілому, операції щодо обліку державних облігацій України за угодами РЕПО здійснюються у депозитарії Національного банку. Банк-продавець подає депо-розпорядження, на підставі якого депозитарій здійснює блокування облігацій на окремому рахунку. Виписка з цього рахунку видається банку-продавцеві облігацій, а повідомлення про блокування — банку-покупцеві. Після надходження повідомлення покупець переказує кошти на рахунок продавця облігацій.

Окрему увагу у розгляді теми необхідно приділити вивченню основних **факторів ризику від інвестиційної діяльності**, до яких відносять макроекономічні, галузеві, регіональні ризики, господарчі ризики та ризики з управління інвестиційними портфелями та технічні ризики. Відповідному розгляду підлягають засоби захисту інвестиційних операцій банку від вказаних ризиків.

Банки в процесі інвестування в цінні папери підпадають під дію багатьох ризиків, основні з них такі:

- **ринковий** — пов'язаний з можливістю непередбаченої зміни дохідності та вартості цінних паперів на ринку;
- **ризик дострокового погашення** полягає в тому, що емітенти залишають за собою право погашення цінних паперів до закінчення періоду обігу;
- **ризик ліквідності** — ризик, пов'язаний з можливістю втрат при реалізації цінного папера через його інвестиційні якості;
- **кредитний**, пов'язаний із можливістю невиконання боргових зобов'язань емітентом.
- **ризик процентних ставок** — пов'язаний із мінливістю процентних ставок на фінансовому ринку. Підвищення процентних ставок призводить до зниження ринкової ціни раніше емітованих цінних паперів, зниження — до підвищення їх ціни;

Для мінімізації інвестиційних ризиків використовують наступні основні методи:

1. Установлення лімітів на здійснення тих чи інших інвестиційних операцій.

2. Диверсифікація інвестицій здійснюється в залежності від вибраного типу портфеля, інвестиційної політики. Загальноприйнятими в міжнародній практиці є наступні критерії розподілу (диверсифікації) інвестицій:

Таблиця 16.2

КРИТЕРІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙ

Тип портфеля	Структура портфеля
1) збереження капіталу	акцій — 10%; облігацій — 55%; грошового резерву — 35%
2) підтримка поточної доходності	акцій — 30%; облігацій — 60%; грошового резерву — 10%
3) довгострокове зростання	акцій — 45%; облігацій — 50%; грошового резерву — 5%
4) підтримка доходності і перспектив росту	акцій — 40%; облігацій — 50%; грошового резерву — 10%.
5) агресивний (спекулятивний)	акцій — 50%; облігацій — 35%; грошового резерву — 15%

3. Хеджування ризиків за допомогою відповідних похідних фінансових інструментів. Метою такого хеджування є фіксація ціни цінного паперу, страхування від зниження їх ринкової вартості і виникнення курсових втрат шляхом придбання опціонів на їх продаж або ф'ючерсних контрактів, тобто шляхом придбання права на продаж цінних паперів за фіксованою раніше ціною і через визначений термін.

4. Створення резервів на знецінення цінних паперів. Резерви згладжують негативні наслідки для банків втрат від реалізації цінних паперів за ціною нижчою, ніж ціна придбання.

5. Реалізація портфельних стратегій, орієнтованих на прогнозу оцінку зміни ринкових тенденцій. Наприклад, пропонується за умови очікуваного зростання середньоринкового проценту ліквідувати середньострокові і довгострокові цінні папери з фіксовано низьким рівнем проценту та, відповідно, збільшувати частку короткострокових цінних паперів та обсяг усього портфелю.

6. Отримання гарантій та укладання договору страхування. Банк або емітент може страхувати різноманітні види інвестиційного ризику як шляхом отримання гарантії у третьої сторони про взяття на себе такої відповідальності, так і укласти договір про страхування інвестиційних ризиків зі страховою компанією (страхуватися може як основна сума інвестицій, так і сума доходів за нею).

16.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 8

Питання для обговорення

1. Характеристика цінних паперів та видів банківської діяльності на фондовому ринку.
2. Класифікація та види банківських операцій з цінними паперами. Особливості розрахунків за ними.
3. Емісійні операції банків.

Практичне заняття 9

Питання для обговорення

1. Розміщення акцій та особливості визначення ефективності операцій банку з ними.
2. Операції банків з облігаціями власної емісії та нарахування облікової ставки.
3. Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій.

Практичне заняття 10

Питання для обговорення

1. Інвестиційні операції банків з цінними паперами.
2. Загальні принципи оцінки цінних паперів у портфелях банку.
3. Механізм проведення позабалансових операцій банків з цінними паперами.
4. Ризики, пов'язані з діяльністю банків на ринку цінних паперів та засоби захисту від них.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно:

1. Особливості регулювання діяльності банку з боку НБУ та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
2. Основні етапи емісійної діяльності банків.
3. Основні етапи процесу інвестування в цінні папери.
4. Порядок придбання банками цінних паперів.
5. Особливості використання цінних паперів як предмета застави.
6. Сутність професійної діяльності банків на фондовому ринку.

Література: 2, 8, 13, 20, 25, 29, 36, 40.

ТЕМА 17. ОПЕРАЦІЇ З НАДАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

17.1 Змістовні поради до теми 17

Під час вивчення матеріалів теми студентам слід зосередитись на таких ключових питаннях як: розгляд загальної характеристики та видів фінансових послуг банку. При цьому важливим є розгляд таких фінансових послуг банку, як лізинг, факторинг, форфейтинг, довірчі (трастові) послуги, а також гарантійних, посередницьких, консультаційних та інформаційних послуг банків. Варто розглянути особливості здійснення операцій банку з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням. З метою практичного засвоєння теми слід розглянути механізм здійснення окремих послуг банку та навчитись розраховувати вартість платежів за ними, здійснювати розрахунок рівня ефективності цих послуг для банку.

Становлення та розвиток банківської системи України сприяє подальшій універсалізації банківської справи, розвитку та розширенню кола операцій та послуг, які може виконувати сучасний комерційний банк. Під **банківською послугою у широкому розумінні** розуміють форму задоволення потреб (в кредиті, гарантіях, купівлі-продажу та збереженні цінних паперів, іноземної валюти тощо) споживачів — клієнтів банку. Тобто, під послугою можна розуміти будь-яку операцію банку. Серед банківських послуг розрізняють **традиційні або суто банківські** (депозитно-кредитні та інші основні активно-пасивні банківські операції) та **нетрадиційні або фінансові** (додаткові позабалансові) послуги.

У свою чергу, **нетрадиційні послуги банку (фінансові)** — це такий вид діяльності, що супроводжує основні (базові активно-пасивні) банківські операції, спрямований на залучення юридичних та фізичних осіб як клієнтів і на зростання прибутковості банківської діяльності, переважно, за рахунок нарахованих комісійних. Такий вид діяльності відображають на позабалансових рахунках і часто називають комісійно-посередницьким.

У цілому, **фінансові послуги характеризуються такими основними ознаками:**

✓ для надання більшості таких послуг банкам не потрібні додаткові ресурси;

✓ доходи від надання послуг банки одержують у вигляді комісійних. При цьому комісійні доходи обчислюються пропорційно сумі активу чи зобов'язання незалежно від часу, або є завчасно фіксованими;

✓ у разі надання комісійно-посередницьких послуг не відбувається збільшення банківських вимог, вони *слабо підвищують банківські ризики і не передбачають формування спеціальних резервів.*

Нині широко надаються розрахунково-касові, довірчі, консультаційні та інші послуги. Повільне запровадження ринку банківських по-

слуг викликане неспроможністю вітчизняних банків надавати всю різноманітність послуг та низьким попитом клієнтів на них.

У цілому, *причинами виникнення та подальший розвиток нових, нетрадиційних фінансових послуг обумовлено наступним:*

➤ загострення конкуренції між фінансово-кредитними установами обумовлює зниження рівня дохідності традиційних банківських операцій та послуг;

➤ диверсифікація банківських доходів,
➤ необхідність підвищення якості обслуговування своїх клієнтів,
➤ необхідність підвищення ліквідності та платоспроможності комерційного банку та, відповідно, зменшення ризиків;

➤ потреби щодо залучення нових клієнтів.

Існують такі основні підходи щодо *класифікації нетрадиційних послуг комерційного банку:*

1) *залежно від руху матеріального продукту* розрізняють послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту (наприклад, розрахунково-касове обслуговування) та чисті послуги (консультаційні);

2) *залежно від контингенту споживачів:* послуги юридичним особам та послуги фізичним особам;

3) *залежно від можливості обліку платних послуг і можливості визначення обсягу плати:*

✓ послуги, обсяги яких підлягають обліку (розрахунково-касові, кредитного характеру, валютні);

✓ послуги, аналогі яких є у відповідних тарифах (консультаційні);

✓ послуги, вартість яких не може бути встановлена об'єктивно (надаються в пакеті з платними традиційними послугами);

4) *залежно від змісту та суб'єктного складу зобов'язання про надання банком послуг* розрізняють:

✓ послуги юридичного характеру, що оформляються договором доручення і договором комісії;

✓ послуги фактичного характеру, що оформляються договором схову;

✓ послуги, в яких поєднуються юридичні та фактичні дії (договір на інкасацію готівки, договір лізингу тощо);

5) *за економічним змістом* розрізняють посередницькі, гарантійні, послуги кредитного характеру, довірчі та інші.

При вивченні теми, більш докладному розгляду підлягають окремі групи фінансових послуг банку.

1. Послуги кредитного характеру. Це послуги, які пов'язані з кредитною діяльністю, формують кредитний портфель банку, але надаються на підставі не кредитних, а інших договорів щодо надання фінансових послуг (наприклад, на підставі договору лізингу чи факторингу). Надання таких послуг вимагає наявності в банку надлишкових ресурсів, і тому, крім комісійної винагороди, вони передбачають виплату відсотка за користування банківськими ресурсами. Найбільш відомими послугами кредитного характеру у вітчизняній банківській практиці є лізинг, факторинг та форфейтинг.

Розглядаючи вказані послуги, необхідно звернути увагу на законодавчо-нормативну базу, підходи до їх класифікації, порядок організації документообігу при здійсненні лізингових та факторингових операцій, порядок нарахування платежів за різними варіантами здійснення операцій, а також ризики, що їх супроводжують.

1.1. Лізинг — це різновид підприємницької діяльності, яка розглядається як форма інвестування власних чи залучених фінансових коштів у основні фонди, альтернативну банківській позиції, а з іншого боку — як різновид товарного кредиту, що надається лізингодавцем лізингоодержувачу у формі майна, яке передано в користування (оренду), за умови сплати останнім лізингових платежів.

Тим самим, основою будь-якої лізингової угоди є фінансова (кредитна) операція. Лізингодавець (власник майна) надає лізингоодержувачу (користувачу майна) фінансову послугу: він купує майно у власність за повну вартість і за рахунок кредитних ресурсів, а в подальшому лізингоодержувач відшкодовує цю вартість, вносячи періодичні внески (лізингові платежі), які, у тому числі, включають дохід лізингодавця (проценти за кредит і комісійні). Тому, з фінансового погляду лізинг розглядається як альтернатива традиційному банківському кредитуванню.

Слід враховувати, що є певні відмінності у документарному оформленні лізингу та кредиту.

Таблиця 17.1

ВІДМІННОСТІ КРЕДИТУ ТА ЛІЗИНГУ

Лізинг	Кредит
Заявка та пакет документів	Заявка та пакет документів
Договір лізингу	Кредитний договір
Договір про надання сервісних послуг	Договір застави
Акт прийому-передачі в лізинг	Договір купівлі-продажу Договір із транспортною організацією Акт прийому-передачі
Договір страхування (+/-)	Договір страхування
Акт прийому-передачі у власність	

Регулювання лізингу в Україні здійснюється на основі наступних законодавчих і нормативно-правових актів:

✓ **Цивільний Кодекс України:** встановлює загальні правові ознаки лізингових операцій;

✓ **Господарський Кодекс:** встановлює загальні правові ознаки лізингових операцій та особливості регулювання банківських лізингових операцій;

✓ **Закон «Про фінансовий лізинг»:** спеціальний закон про фінансовий лізинг;

✓ Закон «Про банки та банківську діяльність», визначає лізинг у переліку банківських операцій;

✓ інші законодавчі акти.

Предметом лізингу, як визначено ст.3 Закону України «Про фінансовий лізинг», може бути неспоживча річ, зарахована відповідно до законодавства до основних фондів. *Не можуть бути предметами лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).*

Суб'єктами лізингової угоди є:

➤ **лізингодавець** — банківська або небанківська фінансова установа, яка передає в платне користування предмет лізингу за договором лізингу;

➤ **лізингоодержувач** — юридична чи фізична особа, яка одержує в користування лізингове майно;

➤ **продавець лізингового майна** — суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно (машини, устаткування, тощо) або продає власне майно, яке є предметом лізингу.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій, у міжнародній практиці розрізняють наступні *види лізингу*:

❖ **фінансовий лізинг** — це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу, на строк, не менший строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу. *Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю;*

❖ **оперативний лізинг** — це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач отримує у платне користування об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90% вартості об'єкта лізингу. *Після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий іншому лізингоодержувачу за договором лізингу.*

Слід зазначити, що банки зацікавленні у наданні лише послуг фінансового лізингу.

Існують різноманітні підходи щодо **класифікації лізингу**, а саме:

1) за **форми лізингу** розрізняють **зворотний лізинг** (який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому ж у лізинг); **пайовий лізинг** (за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які інвестують свої кошти); **міжнародний лізинг** (здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі якщо майно чи платежі перетинають державні кордони);

2) за **складом учасників угоди** — **прямий і непрямий**:

а) **прямий лізинг** — власник майна самостійно здає об'єкт у лізинг;

б) **непрямий лізинг** — майно передають через посередника. У такому разі учасники можуть укладати класичну тристоронню угоду (постача-

льник — лізингодавець — лізингоодержувач), а коли угоди великі, учасників може бути й більше;

3) за типом майна, що є об'єктом лізингу, — рухомого майна, нерухомого майна та матеріально-технічної продукції.

Основним документом лізингової угоди є договір лізингу. Істотними умовами лізингового договору є: найменування сторін та об'єкту лізингу; строк, на який укладається договір лізингу; обсяг та порядок сплати лізингових платежів; дані про використання й утримання обладнання; умови доставки, введення в експлуатацію та повернення об'єкту лізингу; його страхування; права і обов'язки сторін; їх межі відповідальності; порядок вирішення спірних питань; додатки та інше.

При цьому лізингові платежі включають :

1) суму, яка відшкодовує при кожному платежі частину вартості об'єкта лізингу, що амортизується за строк, за який вноситься лізинговий платіж;

2) суму, що сплачується лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання майна за договором лізингу;

3) комісійна винагорода лізингодавцю за отримане у лізинг майно;

4) відшкодування страхових платежів за договором страхування об'єкта лізингу, якщо об'єкт застрахований лізингодавцем та інших витрат лізингодавця, передбачені договором лізингу.

Лізингову плату вносять періодично протягом терміну дії лізингового договору (зокрема, й нерівномірно) за кожен обумовлений договором період. *Розміри, спосіб, форма і строки внесення лізингових платежів та умови їх перегляду визначаються у договорі лізингу за домовленістю.* Зокрема, за фінансового лізингу ризик випадкового знищення об'єкта, а також усі витрати на утримання об'єкту лізингу, пов'язані з його страхуванням, експлуатацією, технічним обслуговуванням та ремонтом, несе лізингоодержувач, якщо інше не передбачено договором лізингу. Відповідно, за *оперативного лізингу* усі вище вказані ризики та витрати несе лізингодавець (саме тому послуги оперативного лізингу банками не надаються).

У цілому, *під ризиком лізингових операцій* розуміють ймовірність можливих втрат, які пов'язані зі специфікою таких операцій. А саме, це:

- *ризик*, пов'язані з динамікою чи зміною вартісних, технологічних і технічних характеристик об'єктів лізингу;

- *фінансові ризик* — виникають у процесі розрахункових і фінансових операцій, які здійснюються під час виконання лізингової угоди;

- *політичні та юридичні ризик* — мають некомерційний характер, проте, безпосередньо впливають на результати господарської діяльності.

Компенсацію вказаних ризиків варто враховувати при визначенні заходів щодо захисту від можливих збитків та вартості лізингових платежів.

1.2. Факторинг — це різновид комісійно-посередницьких операцій банку, які виконуються згідно договору факторингу (фінансування під перевідступлення права грошової вимоги), за умовами якого одна сто-

рона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт перевідступає факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) на умовах комерційного кредиту (попередньої оплати). Схему надання послуг факторингу показано на рис. 17.1.

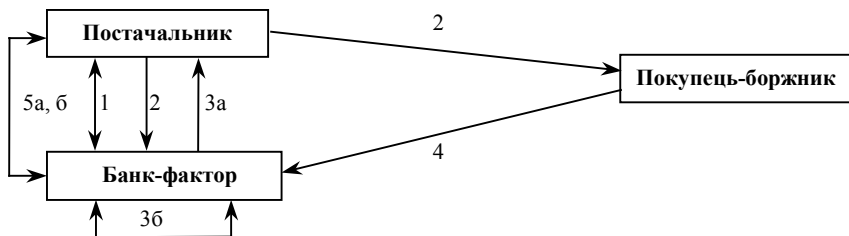

Рис. 17.1. Схема здійснення розрахунків при наданні банком факторингових послуг

На рис. 17.1 зображено схему розрахунків при наданні банком факторингової послуги, де цифрова нумерація характеризує наступні етапи здійснення факторингу:

1. Постачальник укладає договір з банком-фактором на факторингове обслуговування.

2. Постачальник відвантажує товар і надсилає платіжні документи від імені фактора покупцеві. Водночас, постачальник надсилає документи факторові й перевідступає йому боргові вимоги до покупця.

3. Фактор:

а) гарантує платіж клієнтові-постачальнику у визначений договором термін (якщо це факторинг з оплатою вимог із настанням визначеної дати) або б) перераховує на рахунок клієнта-постачальника кошти у розмірі встановленого договором відсотка від переуступлених банку боргових вимог до покупця (якщо це факторинг з умовою кредитування у формі попередньої оплати).

4. Покупець зобов'язаний перерахувати на користь фактора боргову суму й пеню за відстрочення платежу.

5. Фактор зараховує на рахунок постачальника кошти, що надійшли як оплата за поставлений товар:

а) за мінусом комісійної винагороди (якщо це був факторинг з оплатою вимог із настанням визначеної дати);

б) за мінусом:

✓ попередньої виплаченої суми (вартості) переуступлених боргових вимог, яку банк утримує до моменту, коли покупець товару буде вважати договір з продавцем виконаним і не буде пред'являти претензій;

✓ комісійної винагороди та плати за кредитні ресурси (якщо це був факторинг з умовою кредитування у формі попередньої оплати).

Предметом договору факторингу може бути право вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога, зокрема, прострочена дебіторська заборгованість у клієнта), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога). Тобто, факторингові послуги пов'язані з купівлею фактором (банком) строкової та простроченої дебіторської заборгованості за товарами відвантаженими і послугами наданими, у тому числі купівля векселів та інших грошових зобов'язань у своїх клієнтів з метою їх дисконтування. В процесі факторингового обслуговування додатково банком може здійснюватись постійне і разове консультування клієнтів з питань покращання організації їх розрахунків, підвищення ефективності використання їх фінансових ресурсів та інших економічних питань; надаватись юридичні послуги, пов'язані з підготовкою ділових паперів і документів за кредитно-фінансовими питаннями тощо.

Суб'єктами факторингової угоди є:

➤ *постачальник*, який звертається до фактора з метою отримання факторингової послуги;

➤ *фактор-посередник*, яким може бути комерційний банк чи спеціалізована факторингова компанія;

➤ *платник (покупець)*, що є боржником за факторинговою операцією.

Головною метою здійснення банком-фактором факторингових операцій є своєчасне інкасування боргів для скорочення втрат, пов'язаних із затримкою платежів, попередження сумнівних боргів, надання кредиту в формі попередньої оплати, підвищення ліквідності та зменшення фінансового ризику неплатежів для клієнтів.

Недоліком факторингу для постачальника є вища вартість цієї операції порівняно зі звичайним кредитом.

Існують різноманітні підходи щодо **класифікації факторингових операцій:**

1. *Залежно від ринкового сектора, задіяного в операції факторингу розрізняють:*

• *внутрішній факторинг* (постачальник, покупець і фактор перебувають у тій самій країні);

• *міжнародний факторинг* (учасники факторингу перебувають у різних країнах).

2. *Залежно від ступеня інформування покупця щодо участі фактора в торговій угоді виділяють:*

• *відкритий факторинг* — це факторинг, за умовами якого боржника, тобто покупця, завчасно повідомляють про участь у торговій угоді факторингової компанії;

• *закритий факторинг або конфіденційний* — це факторинг за умовами якого боржника не повідомляють про участь в угоді факторингової компанії.

3. *Залежно від умов оплати фактором переуступлених боргових вимог постачальника розрізняють:*

• *факторинг з оплатою вимог з настанням визначеної дати;*

• *факторинг з умовою кредитування у формі попередньої оплати* — відповідно до факторингової угоди клієнт, який продав банку дебіторську заборгованість, дістає від нього кошти в розмірі 80-90% загальної суми боргу. Решту 10-20% банк утримує у вигляді компенсації ризику до моменту сплати покупцем боргу.

4. *Залежно від прав фактора на зворотну вимогу попередньо сплаченої суми:*

• *факторинг із правом регресу* — це факторинг, за умовами якого фактор має право зворотної вимоги до постачальника повернути сплачену суму;

• *факторинг без права регресу* — це факторинг, за умовами якого фактор у разі надання факторингової послуги не має права зворотної вимоги до постачальника.

Відносини між суб'єктами факторингу регулюються договором, який укладається у письмовій формі між фактором і постачальником. Істотними умовами договору факторингу є взаємні зобов'язання і відповідальність сторін, розмір кредиту і плати за факторингове обслуговування, вид факторингу та інші, що забезпечують захист інтересів сторін. Оскільки факторингові операції мають ризикований характер, то перед укладенням договору фактор ґрунтовно вивчає фінансово-господарську діяльність клієнта-постачальника, оцінює його фінансовий стан, що впливає на прийняття фактором рішення про укладення факторингової угоди та її зміст.

При цьому, *плата за факторингові послуги включає наступні складові:*

➤ *сума нарахованих процентів за факторинговий кредит* як вартість кредитних ресурсів, необхідних для фінансування постачальника. Ставка процентів за факторинговий кредит звичайно перевищує на 2—4% поточну банківську ставку, яку застосовують у разі короткострокового кредитування клієнтів з таким самим оборотом і кредитоспроможністю, що обумовлено необхідністю компенсації додаткових ризиків, а саме:

- ✓ ризику несвоєчасної оплати поставок (ризик ліквідності);
- ✓ ризику неплатоспроможності дебіторів (кредитний ризик);
- ✓ ризику різкої зміни вартості кредитних ресурсів (відсотковий ризик);

➤ *комісійна винагорода*, розмір якої встановлюється у вигляді фіксованого проценту з обігу постачальника. Більша частина цього процента — це плата за послуги банку-фактора щодо здійснення ним контролю за своєчасністю виплати фінансування та оплати товарів дебіторами, обліку поточного стану дебіторської заборгованості тощо. У більшості факторингових компаній світу факторингова комісія, залежно від кількості покупок, обігу, частоти поставок, особливостей товарного ринку перебуває в межах від 0,5 до 5 % від обігу;

➤ *фіксований збір за обробку документів* (у більшості компаній світу (він становить 10—15 дол. США).

У цілому, здійснення факторингових операцій дає змогу фактору поліпшити обслуговування клієнтів та залучити нових, збільшити і диверсифікувати джерела доходів. *Основним недоліком факторингу для фактора є високий ризик цієї операції.* Для мінімізації ризику фактор здійснює лімітування кредитної заборгованості постачальника, установлює ліміти відвантаження товарів конкретному платникові, страхує окремі угоди тощо.

1.3. Форфейтинг — це міжнародний відкритий факторинг з умовою кредитування у вигляді обліку векселів або попередньої оплати боргових вимог експортера до покупця без права регресу. Тобто покупець боргу (форфейтер) бере на себе зобов'язання (форфейтинге) відмовитися від свого права регресної вимоги до кредитора у разі неможливості одержання грошових коштів від боржника. Фактично форфейтер (комерційний банк або спеціалізована компанія) бере на себе такі ризики неплатежу, ризик переказування коштів, валютний, процентний ризик та ін.

Основними документами, які застосовуються у разі використання форфейтингу, є векселі. Також об'єктом форфейтингу можуть бути інші види цінних паперів (якщо вони містять абстрактне зобов'язання) або рахунки дебіторів та розстрочки платежів, що є наслідком використання акредитивної форми розрахунків. *Пріоритетне використання векселів пов'язане з простотою їх оформлення, а також із давнім використанням як інструментів фінансування міжнародної торгівлі.*

Ініціатором форфейтингової операції є, як правило, експортер чи його банк. Це пов'язано з тим, що для дисконтування подаються або переказні векселі, виписані експортером, або прості векселі, одержувачем коштів за якими є експортери.

Слід зазначити, що форфейтингові операції враховуються в бухгалтерському обліку аналогічно факторинговим.

Таким чином, **форфейтинг** — це фінансова операція з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передання (індосамент) переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди. Банк бере на себе зобов'язання з фінансування експортної операції через виплату за обліковим векселем, що гарантується наданням авалю банку країни імпортера.

Розуміння **операції форфейтингу** розкривають наступні **етапи** її здійснення:

На першому етапі (I) підприємство-експортер і підприємство-імпортер укладають між собою угоду про поставки продукції, форми і терміни платежу (платежі здійснюються звичайно в міру виконання окремих етапів угоди).

На другому етапі (II) підприємство-експортер укладає угоду з банком (факторинговою компанією) своєї країни про те, що зобов'язується за комісійну винагороду фінансувати поставки продукції шляхом виплат за врахованими ним векселями.

На третьому (III) етапі підприємство-імпортер індосує (або авалує) свої векселі в банку своєї країни.

На четвертому етапі (IV) банк країни-імпортера пересилає індосовані (авальовані) ним векселі підприємства-імпортера на адресу підприємства-експортера.

На п'ятому етапі (V) підприємство-експортер продає векселі банку своєї країни й одержує за це відповідні кошти.

На шостому етапі (VI) банк країни-експортера індосує векселі, перепродуючи їх на ринку цінних паперів.

Розглядаючи угоди форфетування, основну увагу варто приділити:

➤ механізму погашення, оскільки нормальною умовою кредиту є регулярне погашення його частинами,

➤ вибору валюти операції, оскільки операції форфейтингу супроводжуються значними валютними ризиками,

➤ умовам дисконтування — тобто, утримання узгодженої знижки за відповідний період із номінальної суми векселя, яке здійснюється після того, як форфйетер одержав векселі. У результаті дисконтування експортер одержує за врахований вексель певну суму готівки,

➤ видам форфейтингових документів тощо.

У цілому, форфейтинг використовується при здійсненні довгострокових (багаторічних) експортних поставок і дає змогу експортереві негайно одержувати кошти через урахування векселів. Проте, його вадодо є висока вартість, пов'язана зі значними валютними ризиками, тому підприємству-експортеру варто проконсультуватися з банком ще до початку переговорів з іноземним імпортером продукції, щоб мати можливість включити витрати, пов'язані з форфйетинговою операцією, у вартість контракту.

2. Гарантійні послуги банку — це позабалансові операції банку, які містять одностороннє зобов'язання банку (гаранта) підкріпити діюче зобов'язання третьої сторони і виконати його (сплатити кредитореві грошову суму) відповідно до умов гарантії. Наявність гарантії полегшує отримання кредиту і, якщо вона надана солідною установою, може суттєво знизити вартість цього кредиту для позичальника. Розглядаючи гарантійні послуги банку, необхідно відрізняти їх від поручительства.

Суб'єктами гарантійної угоди є:

➤ гарант — сторона, що надає гарантію (банк чи страхова компанія);

➤ платіжна сторона, якій надається гарантія (клієнт банку);

➤ бенефіціар — (інвестор чи ін.) сторона, якій призначається платіж.

У науковій та навчальній літературі існує багато підходів щодо **класифікації банківських гарантій**, а саме:

1) за умовами виконання розрізняють:

- умовні гарантії — гарантії, за якими банк-гарант у разі порушення принципом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на підставі його вимоги та в разі виконання бенефіціаром відповідних умов або подання документів, зазначених у гарантії;

- *безумовні гарантії* — це гарантії, за якими банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на першу його вимогу без надання будь-яких інших документів або виконання будь-яких інших умов;

2) *залежно від наявності (відсутності) забезпечення* гарантії поділяються на *покриті* (гарантії, надані під відповідне та прийнятне для банку-гаранта забезпечення) та *непокриті* (гарантії, надані без забезпечення);

3) *за складом суб'єктів* гарантійної операції розрізняють:

- *прямі гарантії*, якщо банк-гарант надає гарантію на користь бенефіціара безпосередньо, без допомоги посередників;

- *непрямі гарантії*, якщо у проведенні гарантійної операції беруть участь ще й посередники.

Існують й інші ознаки класифікації банківських гарантії, але **за економічним змістом** серед них виділяють:

➤ *банківські гарантії, спрямовані на виконання клієнтом своїх зобов'язань за торговельними та фінансовими угодами:*

• тендерна гарантія (гарантія забезпечення пропозиції);

• гарантія повернення авансового платежу;

• гарантія повернення позики;

• гарантія виконання контракту;

• *гарантія платежу; акцептування й авальювання векселів тощо* (більш докладно розглянуті у темі 9 модуля 2 «Вексельні операції банку». У цілому, основна сфера застосування таких банківських гарантії — це фінансові угоди, за якими здійснюється гарантування випусків різних боргових зобов'язань (облігацій, векселів і т.д.), що мають твердий термін погашення. Це підвищує їх надійність і сприяє розміщенню позики. При цьому банк отримує комісію не витрачаючи коштів. Це пов'язано з тим, що позика повинна бути погашена з коштів, отриманих від реалізації проекту. Якщо ж до моменту погашення облігацій надходжень для виплати процентів і основної суми боргу буде недостатньо, вступає в дію банк, який надає суму, необхідну для виплати коштів власникам облігацій.

Перед наданням такої гарантії банк перевіряє фінансовий стан особи чи підприємства, які бажають отримати гарантію. Ця перевірка аналогічна тій, яка ведеться при наданні звичайної банківської позики. При цьому суми за такими гарантіями включаються у розрахунок при визначенні ліміту на видачу кредиту позичальнику.

Щоб знизити ризик по фінансовим гарантіям, банк також може вимагати забезпечення у формі депозиту чи ін. Коли ж відбувається виплата по гарантії, банк оформлює цю суму в балансі як комерційну позику, за яку клієнт сплачує відповідні відсотки. До цього моменту надана гарантія враховується на позабалансовому рахунку;

➤ *до другого виду гарантії відносять зобов'язання за банківськими позиками, основними різновидами з яких є: кредитна лінія, угода про поновлюваний кредит, овердрафт, гарантія надання кредиту і вистав-*

лення акредитива та ряд ін. (більш докладно розглянуті у темі 10, модуль 2 «Кредитні операції банку»).

За вказаними гарантіями зобов'язання гаранта перед кредитором припиняється у разі:

- сплати кредиторів суми, на яку видано гарантію;
- закінчення строку дії гарантії;
- відмови кредитора від своїх прав за гарантією через повернення її гарантові або через подання гаранту письмової заяви про звільнення його від обов'язків за гарантією.

Гарант, якому стало відомо про припинення гарантії, повинен негайно повідомити про це боржника.

Банки, котрі беруть участь у здійсненні операцій з гарантіями, утримують комісійну винагороду та відшкодування витрат з принципа або з бенефіціара відповідно до умов гарантії та на підставі договору про надання гарантії або іншого відповідного договору, у якому передбачені умови утримання комісійної винагороди та відшкодування витрат. Комісійна винагорода від резидентів утримується банками лише в національній валюті.

У банківській практиці також може використовуватися **контргарантія** — гарантія, яку надає банк-контргарант на користь банку-гаранта або іншого банку-контргаранта. Для забезпечення контргарантії банк-контргарант може розміщати кошти грошового забезпечення на рахунку в банку-гаранті. У контргарантії має передбачатися відшкодування банком-контргарантом здійснених банком-гарантом платежів за наданими ним гарантіями, відповідно до умов контргарантії.

Слід зазначити, що гарантійні операції банку пов'язані із *ризиком фінансування* (обумовлений ймовірною недостатністю ресурсів у банку для виконання значної кількості зобов'язань за гарантіями) Такий ризик звичайно проявляється в періоди криз на грошовому ринку.

У цілому, гарантійні послуги, як і інші є позабалансовими і, в більшості випадків, втрачають силу, так і не будучи використаними. Але вони можуть перейти в розряд безпосередніх кредитних вкладень у випадках виконання банком зобов'язань за цим видом послуг.

3. Довірчі (трастові) послуги банку — це послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа — засновник трасту (довіритель) передає своє майно у розпорядження іншій особі — довірительному власнику (банку), для управління в інтересах цієї особи (установника) або третьої особи — бенефіціара (вигодонабувача). По суті, це операції банків або фінансових інститутів з управління майном, виконання інших послуг за дорученням і в інтересах клієнта на правах його довіреної особи.

Для виконання довірчих операцій банк повинен утворити відповідну інституційну інфраструктуру. Для цього необхідно отримати спеціальний дозвіл від Національного банку на здійснення трастових (довірчих) операцій та відкрити спеціалізований *траст-відділ* як самостійний і незалежний від інших відділів підрозділ, із своїм приміщенням, бухгалте-

рією і обладнанням. Це необхідно для того, щоб цінності, які належать банку, були фізично відокремлені від власності, що зберігається на довірчих рахунках.

Банки, що використовують трастові операції, можуть мати такі цілі:

✓ отримання додаткового прибутку у вигляді процента від прибутку або вигляді фіксованої суми за фактичної відсутності фінансових ризиків та порівняно невеликого рівня витрат;

✓ встановлення контролю над компаніями, фондами і їх грошовими коштами;

✓ придбання вигідних клієнтів і зміцнення зв'язків з ними;

✓ подолання обмежень, встановлених для банків законодавством деяких країн в галузі інвестиційної діяльності тощо.

Законодавство України передбачає виникнення довірчих правовідносин на підставі *договору управління майном*, рідше — *договорів до ручення та комісії*. При цьому довірче управління майном може мати різну правову основу: *заповіт, спеціальна угода, розпорядження суду*:

Довірча власність може виникнути у трьох випадках:

1) у результаті волевиявлення довірителя майна;

2) у результаті укладення угоди;

3) згідно з законом або рішенням суду.

Існують певні підходи щодо **класифікація трастових (довірчих) послуг банку**:

➤ залежно від характеру розпорядження майном трастові послуги поділяються на:

- *активні*, коли майно, що перебуває у розпорядженні трастової компанії чи банку може видозмінюватися (шляхом продажу, надання в позику або заставу) без додаткової згоди довірителя,

- *пасивні*, коли майно не може бути використане без відповідної згоди довірителя;

➤ за категорією довірителя майна розрізняють трастові послуги для фізичних (приватних) осіб та для юридичних осіб.

3.1. Трастові послуги на користь фізичних осіб, як правило, включають такі послуги:

✓ розпорядження майном, що заповідалося, в інтересах спадкоємців, після передачі його в спадщину;

✓ передача майна у спадщину — засновується згідно з розпорядження покійного, викладеного у заповіті і управляється банком в інтересах бенефіціара (вигодопридбач за трастом);

✓ піклування про майно недієздатних або частково недієздатних осіб;

✓ розпорядження майном живої особи на її користь або на користь вказаною нею особи.

3.2. Підприємствам, організаціям банк може надавати різні трастові послуги:

✓ здійснювати управління активами, тимчасово управляти справами компаній при їх реорганізації, банкрутстві, ліквідації та ін. Грун-

туючись на укладеному з клієнтом (юридичною особою) відповідному договорі, **банк виконує такі операції:**

- ✓ ведення рахунків для власників цінних паперів, емітентів;
- ✓ передачу прав власності на цінні папери;
- ✓ обмін цінних паперів за довіреністю (при реорганізації або злитті компанії);
- ✓ сплату процентів, погашення боргів;
- ✓ довірче управління фондами компаній (пенсійними та ін.);
- ✓ виплату дивідендів за акціями;
- ✓ звільнення майна від застави тощо.

Трастові послуги, що надаються юридичним особам також можуть включати:

- ✓ створення фондів погашення заборгованості, з яких, відповідно до умов договору, може здійснюватися погашення боргів, сплата процентів, викуп облігацій; виплата дивідендів акціонерам тощо;
- ✓ тимчасове управління справами компанії у разі її реорганізації чи ліквідації;
- ✓ послуги депозитарію (зберігання акцій, за якими акціонери передали право голосу уповноваженим представникам);
- ✓ розпорядження активами, у тому числі управління нерухомістю як всередині країни, так і за кордоном;
- ✓ інвестування коштів клієнта у визначені ним види активів;
- ✓ управління коштами благодійних фондів тощо.

Слід зазначити, що більшість довірчих послуг банку на користь юридичних осіб, пов'язана з позабалансовими операціями банку з цінними паперами.

За надання довірчих послуг банк стягує *плату, розмір якої встановлюється в договорі між банком та клієнтом* і може ґрунтуватися на сумі трасту, доходах від нього, або на обох показниках. Розмір компенсації суттєво відрізняється для різних банків, оскільки він залежить від багатьох факторів, перш за все — від діючого законодавства та місцевих особливостей. У цілому, у структурі прибутків українських банків дохід від довірчих операцій займають незначне місце, менше 1 %. Переважна частина трастових послуг, близько 80 %, припадає на декілька великих банків. Інші не мають в своєму розпорядженні необхідних для цього достатніх ресурсів, широких зв'язків з іншими кредитно-фінансовими інститутами, що свідчить про невикористання значного потенціалу довірчих послуг вітчизняними банками.

4. Посередницькі послуги банку — це послуги, за якими одна сторона (виконавець-банк) зобов'язується за дорученням другої сторони (замовника-клієнта) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інші не встановлено договором. На практиці надання таких послуг оформляється двома видами цивільно-правових договорів: *договором доручення та договором комісії*. За своєю сутністю ці договори є договорами про надання послуг.

Найпоширенішими серед таких послуг є посередництво у розрахунково-касовому обслуговуванні (більш докладно розглянуто у темі 6, модуль 2 «Операції з обслуговування платіжного обороту»), в одержанні клієнтом кредиту, в операціях з майном, у тому числі, з цінними паперами та валютою.

Зокрема, *посередницькі операції банків з цінними паперами мають два напрями:*

➤ на комісійних началах банк приймає участь в первинному розміщенні цінних паперів, випущених його клієнтом, наприклад, акціонерним товариством (андеррайтинг);

➤ банк також може виступати посередником між покупцями і продавцями цінних паперів (колишніми інвесторами). У цьому випадку сторони укладають між собою угоду. В ній банк може взяти на себе зобов'язання виконувати наступні послуги:

✓ здійснювати прохання замовника оцінку цінних паперів, що передаються останнім до продажу;

✓ купувати на ім'я замовника і за його рахунок цінні папери (брокерська діяльність);

✓ продавати цінні папери замовника тощо.

Посередництво банків у валютних операціях передбачає, зокрема, купівлю-продаж іноземної валюти або платіжних документів у ній, конверсію однієї іноземної валюти в іншу, конверсію протягом визначеного строку національної валюти в іноземну, і навпаки; переказування за дорученням громадян іноземної валюти за кордон та виплату громадянам отриманих на їх ім'я з-за кордону переказів; інкасування іноземної валюти та платіжних документів у ній тощо.

Посередництво в одержанні клієнтом кредиту. Цей вид послуг надається банком тоді, коли сам банк не має можливості задовольнити кредитну заявку клієнта (у випадку перевищення запрошеної позики над встановленим лімітом кредитування, незбігання запропонованих клієнтом умов позики з кредитною політикою керівництва банку тощо). У цьому разі обслуговуючий банк може бути посередником у пошуку клієнтові іншого банку-кредитора, або на його прохання одержати міжбанківський кредит і за рахунок його надати кредит клієнту. При цьому *прибуток банку від посередництва (маржа)* складається як різниця між позичковими (процентом, стягненим банком з клієнта) і позиковим (процент, сплачений банку, у якого куплені кредитні ресурси) процентами.

5. Консультаційна діяльність банків пов'язана зі збиранням аналітичною обробкою та надання клієнтам різного роду інформації про тенденції розвитку економіки на макро- і мікрорівнях. Консультаційні послуги можуть надаватись усно або письмово, а плата за їх надання у деяких випадках включається у плату за основний вид операції (послуги), який супроводжується консультуванням.

6. Інформаційні послуги — це діяльність, пов'язана з доведенням інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їхніх ін-

формаційних потреб. До найпоширеніших видів інформаційних послуг, що надають банки, можна віднести:

- ✓ надання інформації про прийняття Національним банком України та іншими органами рішень, які впливають на господарську діяльність клієнта;
- ✓ доведення інформації про курси іноземних валют, котирування цінних паперів та їх дохідність тощо;
- ✓ сприяння в підборі партнерів (покупців або постачальників), засновників, учасників обмінних операцій тощо;
- ✓ інформування про чинне законодавство у сфері банківської справи, фінансів, валютного регулювання, оподаткування тощо;
- ✓ надання копій грошово-розрахункових документів та допомога у розшуку перерахованих сум.

Вказані інформаційні послуги передбачають:

- одержання інформації, тобто набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою;
- використання інформації — задоволення інформаційних потреб юридичних та фізичних осіб;
- поширення інформації — розповсюдження, оприлюднення, реалізація в установленому законом порядку інформації;
- зберігання інформації — забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв.

Перелік інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню, установлюється Національним банком України та додатково самим банком на його розсуд. НБУ також видає нормативно-правові акти з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становлять банківську таємницю, та надає роз'яснення щодо застосування таких актів. При цьому до таємної інформації належить інформація, що містить відомості, які становлять державну та іншу, передбачену законом, таємницю.

Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками:

- ✓ на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації;
- ✓ на письмову вимогу суду або за рішенням суду;
- ✓ органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Антимонопольного комітету — на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу тощо.

7. Послуги щодо зберігання цінностей надаються банками у трьох формах:

- **зберігання цінностей клієнтів у сховищі.** Банк приймає цінності згідно з умовами укладеного між банком і клієнтом договору, причому

складаються описи, які містять перелік (найменування) цінностей із зазначенням суми оцінки кожного виду цінностей. За схоронність цінностей, прийнятих на зберігання, установи банків несуть перед їхніми власниками відповідальність у розмірі реальної шкоди, але не вище суми оцінки. Банк видає клієнтові ключ від сейфа, карту, що ідентифікує клієнта, інший знак або документ, що посвідчує право його пред'явника на доступ до цінностей та їх одержання;

• **надання клієнтам сейфів у приміщенні банку** здійснюється через оформлення договору оренди. Індивідуальний банківський сейф є металевим контейнером, що зберігається у спеціально обладнаному приміщенні (сховищі). Клієнт, залежно від майна, яке він має намір зберігати в індивідуальному сейфі, вибирає найзручніший розмір сейфа та укладає з банком договір зберігання цінностей, яким, крім іншого, встановлюється розмір плати за зберігання цінностей та строки її внесення. На плату за зберігання цінностей впливає низка чинників, зокрема розмір орендованого сейфа та термін оренди. Окремі банки надають знижку клієнтам, які раніше вже орендували у них банківський сейф або мають рахунок у цьому банку;

• **надання нічних сейфів клієнтам** відбувається тоді, коли у них виникає потреба здійснювати регулярні внески грошових коштів до банку після закінчення робочого дня в останнього. При цьому, між банком і клієнтом укладається відповідна угода. Клієнт вкладає готівку у спеціальну сумку, одержану в банку, та опускає її у спеціальний отвір, розміщений на зовнішньому боці будівлі банку. Вранці службовець банку забирає всі сумки з нічних сейфів і заносить інформацію про них у відповідні реєстри бухгалтерського обліку. Договором може бути передбачена умова, згідно з якою банк здійснює розкриття сумок, перерахування вкладеної готівки та зарахування її на відповідний рахунок клієнта.

У цілому, основною рисою надання послуг зі зберігання цінностей є те, що комерційні банки мають відповідні спеціальні приміщення чи спеціальне обладнання, які виключають випадкову втрату або пошкодження цінностей, прийнятих на зберігання. З процесу зберігання цінностей повинні вийти такими, якими вони були прийняті на зберігання банком. Відносини між особою, яка передає цінності на зберігання, та банком **регулюються договором**, який складається в письмовій формі, містить суттєві умови, обов'язкові реквізити, повне найменування сторін (для фізичних осіб — прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані, для юридичних осіб: юридична адреса, повноваження представника). Термін дії договору визначається у кожному конкретному випадку за погодженням сторін. Під час укладення договору працівник банку ознайомлює клієнта з положенням про зберігання цінностей і документів, а також із правилами користування індивідуальним сейфом, порядком оплати та вартістю послуги. *Оплата послуг відповідно до підписаного сторонами договору здійснюється безготівковою або в готівковій формі згідно з тарифами банку на ці послуги.*

8. Банківські операції з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням — це операції, пов'язані з виникненням та припиненням права власності та інших прав на дорогоцінні метали та каміння; надходженням дорогоцінних металів та каміння до місць їх зберігання, зі зберіганням і відпуском у встановленому порядку дорогоцінних металів та каміння; зміною вмісту або фізичного стану дорогоцінних металів та каміння у будь-яких речовинах і матеріалах під час їх видобутку, виробництва та використання; ввезенням дорогоцінних металів та каміння у країну з-за кордону та вивезенням їх із неї.

У світовій практиці операції, які здійснюються учасниками ринку з дорогоцінними металами, можна поділити на такі групи:

1) за об'єктом: розрізняють операції з фізичним металом (оптова торгівля банківськими металами у формі великих зливків та роздрібну торгівлю — міні-зливки, монети, тезаврації ні монети тощо); а також операції з безготівковим металом;

2) за економічним змістом:

- ✓ активні (розміщення металу — кредитні операції);
- ✓ пасивні (залучення ресурсів у вигляді металу);
- ✓ комісійно-посередницькі позабалансові операції (купівля-продаж дорогоцінних металів за заявками клієнтів; надання дорогоцінних металів під заставу та ін.);

3) за строками угод:

- ✓ касові (поточні) — з коротким строком валютування (до трьох днів);
- ✓ термінові (ф'ючерси, опціони, форварди);
- ✓ інші операції (депозитні, кредитні, ломбардні).

У цілому, до операцій та послуг з банківськими металами, які можуть виконувати банки, відносять такі:

➤ відкриття клієнтам кореспондентських, вкладних (депозитних) та поточних рахунків у банківських металах;

➤ депозитні операції з виплатою процентів у банківських металах (або у грошовій формі, на умовах, визначених депозитним договором), здійснюються у тих випадках, коли необхідно залучити метал на рахунок або розмістити його на визначений строк;

➤ операції з надання кредитів у банківських металах здійснюються через поставки їх у фізичній формі або зарахуванням на знеособлені рахунки в обмін на зобов'язання зворотної поставки відповідного металу в термін, зазначений у договорі;

➤ операції з монетами з дорогоцінних металів щодо продажу банками клієнтам вітчизняних та іноземних монет з дорогоцінних металів, а також викупу у них таких монет, звісно, за нижчою ціною. Продаж монет здійснюється з премією, розмір якої залежить від багатьох факторів, зокрема якості монет. Центральні банки, як правило, є оптовими постачальниками монет для уповноважених дистриб'юторів, роль яких виконують, насамперед, комерційні банки. При цьому ринок монет із дорогоцінних металів включає монети нумізматичні, напівнумізматичні, обігові та зливкові;

➤ позабалансові операції з монетами з дорогоцінних металів включають такі основні операції:

✓ страхування ризиків курсових коливань за допомогою строкових операцій з банківськими металами;

✓ перевезення дорогоцінних та банківських металів між установами інших банків і клієнтами банків;

✓ операції з дорогоцінними металами, що скуповуються у населення у виробі і брухті та інші операції.

Слід зазначити, що НБУ зберігає банківські метали, а також купує та продає банківські метали, дорогоцінні метали і камені та інші коштовності, пам'ятні та інвестиційні монети з дорогоцінних металів на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування.

В самостійній роботі студентам важливо дослідити напрямки розвитку нових послуг, які надаються банками з урахуванням досвіду країн з розвинутою ринковою економікою. Зокрема, слід звернути увагу на операції, пов'язані з фінансовим інжинірингом, який, використовуючи результати фінансового аналізу, відповідний власний інструментарій та операційні схеми, а також власне розуміння проблеми, займається розробленням, конструюванням та реалізацією нових фінансових інструментів та технологій з метою розв'язання відповідних фінансових проблем.

Розробка нових інструментів або схем фінансового інжинірингу починається, як правило, з пошуку нових концептуальних ідей. Можливі два шляхи. При першому — ідею нових інструментів та схем фінансового інжинірингу можуть висувати працівники банку. При іншому — аналізується та узагальнюється ситуація в економіці, на ринку грошей, дії конкурентів, досліджуються потреби клієнтів та зміни в законодавстві тощо.

17.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 11

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика та види банківських послуг.
2. Сутність та економічне значення лізингу.
3. Класифікація видів лізингу та принципи розвитку лізингового бізнесу.
3. Види лізингових платежів та методика їх розрахунку.
4. Ризики лізингових операцій.

Практичне заняття 12

Питання для обговорення

1. Основні поняття, елементи та класифікаційна характеристика видів та форм факторингу.
2. Механізм здійснення факторингової операції.

3. Вартість факторингової послуги та ризику, що виникають при її здійсненні.
4. Механізм здійснення та вартість форфейтингової операції.

Практичне заняття 13

Питання для обговорення

1. Гарантійні, посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги банків.
2. Довірчі (трастові) послуги.
3. Організація послуг щодо зберігання цінностей у банку.
4. Операції банку з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням.
5. Фінансовий інжиніринг.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Сутність послуг, що мають кредитний характер.
2. Сутність факторингу, його переваги та недоліки для фактора і постачальника.
3. Зміст і послідовність здійснення форфейтингової операції.
4. Види довірчих послуг.

Література: 3, 6, 11, 17, 25, 30, 37.

ТЕМА 18. ОПЕРАЦІЇ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

18.1 Змістовні поради до теми 18

Для вивчення даної теми студентам необхідно визначити сутність фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності комерційного банку, а також способи їх забезпечення. Важливим є розгляд економічних нормативів регулювання діяльності банків. Крім цього, необхідно звернути увагу на процес управління ризиками в банку, організаційну структуру ризик-менеджменту в фінансово-кредитній установі. Для кращого розуміння матеріалу варто дослідити механізм формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку, від дебіторської заборгованості та від операцій з цінними паперами.

Вирішення основного завдання управління комерційним банком полягає не тільки у визначенні поточного фінансового стану банку, а й у визначенні оптимальних управлінських заходів, які дозволять перевести поточний стан банку в бажаний (фінансово стійкий).

Банк вважають **фінансово стійким** якщо за умов проведення виваженої прибуткової діяльності (із наявними надлишками ліквідності та

створеними у потрібному обсязі резервами), він дотримується у своїй діяльності норм та вимог Національного банку України та має бажаний (відповідно до обраної стратегії) фінансовий стан.

Управління фінансовою стійкістю комерційних банків здійснюється:

- на **макрорівні**, головним чином, шляхом впливу Національного банку України на діяльність комерційних банків,
- на **мікрорівні** — через саморегулювання власної фінансової стійкості комерційним

1. Розглядаючи **основи забезпечення фінансової стійкості банку на макрорівні**, слід враховувати, що відповідно до Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Виконуючи цю основну функцію НБУ сприяє дотриманню стійкості банківської системи на основі виконання таких функцій:

Грошово-кредитне регулювання, яке впливає на обсяг і структуру грошової маси в обігу і, тим самим, визначає обсяг ресурсів комерційних банків, які можуть бути використані для кредитних вкладень в економіку. Таке регулювання здійснюється шляхом:

- *проведення процентної політики*, яка реалізується шляхом встановлення і зміни офіційних процентних ставок (облікової ставки, ставки рефінансування, ставки «овернайт» (ломбардна) та інших), за якими Центральний банк надає кредити комерційним банкам та уряду. При цьому, зменшуючи або збільшуючи рівень процентних ставок, НБУ впливає на відповідне збільшення або зменшення попиту комерційних банків на кредит, а зрештою — і на обсяг грошової маси в обігу (ставки рефінансування НБУ розглянуті у табл.5.2 вище);

- *визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків* з метою забезпечення своєчасного здійснення платежів клієнтів та підтримки необхідного рівня ліквідності комерційного банку. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені та обліковані на балансі банку кошти юридичних та фізичних осіб як у національній, так і в іноземній валюті, за винятком коштів, залучених від інших банків та іноземних інвестицій, отриманих від міжнародних фінансових установ. При цьому Національний банк України для різних видів зобов'язань встановлює диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від:

- ✓ природи зобов'язань (депозити, ощадні вклади, кошти в розрахунках, поточні рахунки клієнтів, рахунки бюджетних організацій тощо);
- ✓ строку зобов'язань або пасивів (короткострокові пасиви, довгострокові пасиви).

Зокрема, в Україні встановлено такі **нормативи обов'язкового резервування (з 21.03.2012 року)**:

а) *за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті* — **0 %**;

б) *за короткостроковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті* — **8 %**;

в) *за довгостроковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті* — **2 %**;

г) за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 0%;

д) за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 8,5%;

е) за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів, у національній валюті та у російських рублях — 0%;

є) за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів, у іноземній валюті (крім російських рублів) — 2%.

Для збільшення пропозиції грошей Національний банк України зменшує норматив обов'язкового резервування, а для зменшення пропозиції грошей норматив обов'язкового резервування збільшується;

проведення операцій на відкритому ринку з цінними паперами та валютних інтервенцій на валютному ринку. Механізм використання цього інструменту грошово-кредитного регулювання такий: коли Центральний банк купує цінні папери у комерційних банків, на кореспондентські рахунки банків надходять відповідні суми, а отже, з'являється можливість розширювати активні операції, що зрештою збільшує грошову масу в обігу. Коли НБУ продає комерційним банкам цінні папери, відповідні кошти списуються з кореспондентських рахунків банків, що зменшує грошову масу в обігу. Більшість таких операцій проводиться за допомогою операцій РЕПО, механізм яких докладно розглянуто у темі 5 модуля 1 «Операції банків із запозичення коштів».

1.1. Організаційно — правовий прямиий вплив на діяльність банків через виконання функцій НБУ, пов'язаних з утворенням законодавчих та інших умов, які дозволяють комерційним банкам підтримувати їх фінансову стійкість. До них відносяться такі методи як ліцензування банківської діяльності, ведення державного реєстру банків, встановлення правил ведення банківських операцій та їх бухгалтерського обліку, організація і здійснення валютного контролю за банками, які отримують ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій та інші, визначені Законом України «Про НБУ».

*1.3. Встановлення обов'язкових економічних нормативів та нагляд за їх дотриманням з метою регулювання банківської діяльності та забезпечення ліквідності банківських балансів. Слід зазначити, що **банківське регулювання** — одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Регулятивні функції виконують департаменти центрального апарату НБУ з урахуванням їх функціонального призначення. А саме, Національний банк України устанавлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками [6]:*

- **нормативи капіталу:**
- мінімального розміру регулятивного капіталу, (Н1),
- адекватність регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2),
- співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3);
- **нормативи ліквідності:**
- миттєва ліквідність (Н4),
- поточна ліквідність (Н5),
- короткострокова ліквідність (Н6);
- **нормативи кредитного ризику:**
- максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7),
- великих кредитних ризиків (Н8),
- максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9),
- максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10);
- **нормативи інвестування:**
- інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11),
- загальної суми інвестування (Н12).

Крім регулятивної функції, економічні нормативи виконують функцію мінімізації банківських ризиків. Обмеження у проведенні окремих банківських операцій у зв'язку з необхідністю дотримання нормативів сприяє проведенню керівництвом банку більш зваженої кредитної, валютної політики, господарської діяльності, змушує нарощувати резервні фонди та капітал.

За невиконання комерційними банками резервних вимог до них застосовуються штрафні санкції. Невиконання економічних нормативів не передбачає сплати штрафних санкцій, але систематичне їх невиконання може призвести до застосування з боку НБУ заходів адміністративного впливу, введення обмежень на виконання банком тих чи інших операцій та спричинити жорсткіші санкції. А саме, для забезпечення дотримання законодавства України і встановлених нормативів в процесі банківської діяльності, а також з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників здійснюється **банківський нагляд** (розглядається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України). Банківський нагляд здійснює НБУ, що функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та територіальних управлінь. На рівні центрального апарату ця система представлена *Комісією з питань нагляду і регулювання діяльності банків*. Нагляд за банками НБУ та його установи здійснюють, застосовуючи такі два **методи**:

- **безвизний (дистанційний) нагляд** — ґрунтується на аналізі банківської звітності, що регулярно надається органам банківського нагляду і дає їм можливість поновлювати інформацію про фінансовий стан банків. У системі регулювання банківської діяльності безвизний нагляд використовується як система раннього застереження, що дає змогу на-

глядом органам ухвалювати рішення про застосування до банків заходів впливу до загострення ситуації або до проведення інспекційної перевірки на місці;

• **виїзне інспектування банків** — це охоплення банків виїзними інспекціями НБУ на основі «Паспорту нагляду», який розробляється з метою визначення підходів у наглядовій діяльності стосовно банківської установи, частоти та обсягу виїзних інспекцій. Основою інформації, що аналізується в паспорті банку, є його рейтингова оцінка за системою CAMELS, яка включає визначення таких понять як якість капіталу, якість активів, якість управління (менеджменту), дохідність (достатність доходів банку для його подальшого розвитку), ліквідність та рівень ризику. Відповідно, сукупний рейтинг дає загальну характеристику банківської установи, згідно з якою вона може мати рейтинг: *сильний, задовільний, посередній, граничний, незадовільний*.

Якщо за результатами безвиїзного нагляду або інспекційної перевірки встановлено факти невиконання банками економічних нормативів, то до банків мають застосовуватися заходи впливу згідно зі статтею 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та відповідними нормативно-правовими актами Національного банку з питань застосування заходів впливу.

Для введення щоденного контролю за діяльністю банків і виконанням ними вимог Національного банку щодо усунення допущених порушень може встановлюватися *особливий режим контролю* за їх діяльністю.

У разі виконання банком прийнятих зобов'язань та покращання показників діяльності банку Національний банк *може достроково відмінити застосовані заходи впливу на визначений строк* (частково або зовсім). Рішення про відміну застосованих заходів впливу має прийматися Комісією Національного банку (Комісією Національного банку при територіальному управлінні) або Правлінням Національного банку, або особою, яка прийняла рішення про застосування заходу впливу.

2. Забезпечення фінансової стійкості комерційного банку здійснюється і шляхом саморегулювання, яке передбачає складний комплекс взаємопов'язаних складових, орієнтованих на оптимізацію фінансового стану банку та зміцнення його ринкової позиції у майбутньому. Ці складові підлягають розгляду.

2.1. Управління ліквідністю, пов'язане зі створенням надлишків ліквідних коштів для розрахункової та активної діяльності банку.

Ліквідність банку — це *здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати)*.

Відповідно, більш вузьким поняттям є поняття **платоспроможності** — *здатності юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю*

виконати свої платіжні зобов'язання. А для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строковості й валюти платежів необхідним є забезпечення оптимального співвідношення між власними та залученими коштами, формування бажаної структури активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів, тобто забезпечення *достатнього рівня ліквідності*. З метою контролю за станом ліквідності банків та зниження ризику їх ліквідності, як уже зазначалося НБУ установлює такі нормативи ліквідності: *миттєвої ліквідності (Н4), точної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6)*.

Як показує практика кризових періодів (особливо 2008-2009 рр.) значна *потреба в ліквідних коштах* виникає, переважно через масові зняття коштів з депозитних рахунків, а також прострочення та неповернення значної частини раніше наданих кредитів. За таких умов, *дотримання банком належного рівня ліквідності залежить від таких основних факторів:*

- ✓ наявності у банку необхідної суми високоліквідних коштів (до яких відносять кошти в касі та на рахунках, які відкриті в Національному банку та в інших банках, а також інші активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти);
- ✓ можливості залучення ліквідних коштів шляхом їх запозичення на грошовому ринку чи продажу активів;
- ✓ можливості залучення нових депозитів та погашення раніше наданих кредитів;
- ✓ збільшення надходження доходів від надання нетрадиційних банківських послуг тощо.

Для забезпечення достатнього рівня ліквідності у банківській практиці використовують *декілька основних підходів:*

➤ *управління пасивами*, орієнтоване на використання позичених ліквідних коштів (міжбанківських кредитів) для задоволення попиту на грошові кошти. При цьому намагаючись максимізувати *прибутковість банківської діяльності* не допускається наявність у банку коштів, що не приносять доход, крім тієї їх частини, яка забезпечує формування обов'язкових резервів, а у випадку недостатності ліквідних коштів пропонується використовувати міжбанківські кредити як оперативне джерело їх поповнення (в межах кореспондентських відносин). Такий метод має ряд недоліків, бо, по-перше, процентні ставки на грошовому ринку мають тенденцію до змін, а по-друге, немає стовідсоткової гарантії, що банк буде спроможний у разі потреби в ліквідних коштах придбати їх за сприятливою ціною чи придбати взагалі;

➤ *управління ліквідністю через управління активами* (забезпечення бажаного рівня ліквідності за рахунок підтримки достатньо високої питомої ваги високоліквідних (але недоходних) активів у загальній їх структурі). Цей підхід орієнтований на утримання надлишкового рівня ліквідності і використовується невеликими банками, які вважають

цей метод менш ризикованим (але й менш прибутковим), ніж метод, що ґрунтується на залученні ліквідних коштів, дозволяє досягати більш значного рівня надійності та стійкості своїх позицій, ніж забезпечувати максимізацію прибутку;

➤ **управління активами і пасивами** (збалансоване управління ліквідністю). При цьому для розв'язання протиріччя між вимогами ліквідності і бажаною прибутковістю активних банківських операцій поєднуються методи управління ліквідністю через управління пасивами та управління активами, коли частина запланованого попиту на ліквідні кошти накопичується у вигляді високоліквідних цінних паперів і депозитів в інших банках, тоді як інші потреби в ліквідних коштах забезпечуються за рахунок попередніх угод, домовленостей про відкриття кредитних ліній з іншими банками-кореспондентами. А з іншого боку, поточні потреби в ліквідних коштах покриваються за рахунок залучення короткострокових позик на грошовому ринку.

Для збалансованого управління ліквідністю у зарубіжній банківській практиці використовують *методи загального фонду коштів (кредитного потенціалу) та розподілу (конверсії) коштів*, сутність яких розглянута у глосарії. Вказані методи полягають в установленні обсягів і напрямів розподілу вільних ресурсів та величини джерел покриття дефіциту ресурсів, а задоволення попиту на ліквідні кошти є пріоритетним. Тобто, вони орієнтовані на середній, а не граничний рівень ліквідності. Саме тому у сучасній зарубіжній банківській практиці більш поширені підходи, що ґрунтуються на формуванні задачі управління банківськими ресурсами банку як задачі оптимального управління, яка вирішується на основі методів математичного програмування. При цьому математичні підходи полегшують прийняття управлінських рішень, але, як правило, не замінюють суб'єктивізм рішень, що приймаються кваліфікованим менеджером.

Тим самим, управління банківською ліквідністю є багатогранною проблемою, яка не має однозначного вирішення і вимагає щоденного аналізу не лише банківських активів і пасивів (для досягнення їх збалансованості), а й стану економіки в цілому та перспектив її розвитку.

2.2. Управління активами і пасивами, спрямоване на досягнення необхідних пропорцій між групами активів і пасивів з метою досягнення оптимальних рівнів ліквідності та прибутковості. Враховується, що усі управлінські процеси в банку тісно пов'язані між собою, а забезпечення фінансової стійкості залежить не тільки від розміру активів та рівня їх ліквідності, але й від збалансованості активних та пасивних операцій *за сумами та строками, тобто строками розміщення коштів та строками, на які ці кошти залучені.*

Інформаційною основою управління активами й пасивами є **фінансова звітність банку** вимогою щодо даних якої є достовірність та реальність інформації, які забезпечуються документуванням банківських операцій, проведенням періодичних інвентаризацій, за допомогою яких контролюються та уточнюються наявність і вартість активів та пасивів

банку, цінностей та операцій, що обліковуються на позабалансових рахунках. Обов'язковою *вимогою до* фінансової та статистичної *звітності є її порівнянність*, можливість зіставлення показників звітного періоду з аналогічними показниками минулих періодів. Лише на цій основі можна зробити відповідні висновки про зміни у фінансовому стані банку, спрогнозувати тенденції розвитку банківських операцій та, відповідно, забезпечити його фінансову стійкість.

Основними складовими фінансової звітності є *балансова звітність та звіт про фінансові результати*, які регулюються міжнародними стандартами та чинним законодавством України та ґрунтуються на даних аналітичного обліку.

До *статистичної звітності* належить звітність про кредитні та депозитні операції в національній та іноземній валюті, процентні ставки, операції з цінними паперами та інші банківські операції.

Балансова звітність включає:

➤ *баланс комерційного банку* — бухгалтерський баланс, який містить залишки (сальдо) рахунків бухгалтерського обліку на певну дату і відбиває стан активів, пасивів та власного капіталу у грошовій формі на цю дату (Додаток 15). При цьому кожна стаття активу і пасиву характеризує окремий вид господарських засобів або джерел їх формування. Статті балансу групуються за економічним змістом і розміщуються згори донизу в міру зниження ліквідності (активні рахунки) і збільшення строків зобов'язань (пасивні рахунки). *Комерційні банки складають щоденні й місячні баланси*. Щоденне складання балансу є особливстю бухгалтерського обліку в банках. Воно забезпечує щоденний і повний облік банківських операцій та контроль за наявністю грошових коштів і цінностей, які розміщені в банку;

➤ *оборотно-сальдовий баланс* — місячний банківський баланс з інформацією про обороти та вихідні залишки за балансовими та позабалансовими рахунками;

➤ *балансовий звіт* — звіт, що характеризує фінансовий стан банку, відбиває його активи, зобов'язання та власний капітал у грошовому виразі на певну дату. Усі суми в балансовому звіті розподіляються за ознаками резидентності та видами валют.

Складання *звіту про фінансові результати* ґрунтується на концепції грошових потоків за доходами та витратами, які групуються за їхнім економічним характером (Додаток 16). Дохідні статті форми звітності розміщені у її лівій частині, а витратні — у правій. При цьому кожній групі доходів по горизонталі відповідає аналогічна група витрат. *Це дає змогу оцінювати собівартість формування різних груп ресурсів і безпосередній чистий прибуток (збиток) від операцій*. Доходи і витрати відбиваються в обліку в тому періоді, у якому були зроблені чи здійснені, незалежно від фактичного отримання чи сплати грошових коштів.

Усі форми річного звіту складаються на паперових носіях за підписом керівника та головного бухгалтера та подаються відповідним територіальним управлінням Національного банку України у встановлені

ними строки, не раніше 5 та не пізніше 19 лютого наступного за звітним роком.

Річний фінансовий звіт установи комерційних банків подають разом з копією договору про проведення аудиторської перевірки незалежним аудитором відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність».

Усі форми річного фінансового звіту складаються у двох примірниках. Примірник річного звіту, який залишається в установі банку, підшивається разом з усіма матеріалами до річного звіту з аудиторським звітом. Комерційні банки забезпечують схоронність звіту, як документів з постійним строком зберігання.

Відповідальність за своєчасне та якісне складання річного фінансового звіту покладається на керівників, головних бухгалтерів установ банків та відповідних функціональних служб банку.

2.3. Управління ризиками, яке передбачає оцінювання загроз у кожній банківській установі та формування достатніх резервів для фінансового покриття таких загроз. Як показують економічні кризи останніх років, фінансова стійкість банку, значною мірою, залежить від обраної стратегії управління ризиками. При цьому *метою процесу управління банківськими ризиками є їх обмеження або мінімізація (оскільки повністю уникнути ризиків неможливо), що сприяє підвищенню вартості власного капіталу банку.*

Національний банк визначив *систему для оцінки кожної категорії ризику*. Система оцінки ризиків надає можливість в послідовний спосіб вимірювати ризики і визначати, яких наглядових процедур необхідно вжити. Для шести категорій ризику — кредитного, ризику ліквідності, ризику зміни процентної ставки, ринкового ризику, валютного ризику та операційно-технологічного ризику наглядові органи *оцінюють кількість ризику, якість управління ризиком, сукупний ризик і напрям ризику*. При цьому, для ефективного використання системи оцінки ризиків враховується як поточний стан банку, так і фактори, які можуть вказувати на зростання ризиків.

Незалежно від своєї структури, *кожна система управління ризиками включає такі основні етапи:*

➤ *ідентифікація (виявлення) ризику* — це насамперед визнання та розуміння наявних ризиків або ризиків, що можуть виникнути у зв'язку з новими діловими ініціативами, тобто це усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;

➤ *кількісна та якісна оцінка (вимірювання) ризику* — точне і своєчасне вимірювання ризиків є надзвичайно важливим компонентом ефективного управління ризиками. За допомогою різноманітних методів оцінюється розмір (величина) ризику як сума можливих втрат, ймовірність настання негативної події та тривалість періоду впливу ризику;

➤ *мінімізація ризиків* — у процесі мінімізації банківських ризиків банк може вдаватися до різних методів, більшість яких розглядалась вище у взаємозв'язку зі здійсненням окремих банківських операцій. Вибір

методу або групи методів управління банківськими ризиками залежить від стратегії конкретного банку;

➤ *моніторинг ризику* — здійснення постійного контролю за рівнем ризику з механізмом зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно відстежувати рівні ризиків. Звіти про моніторинг мають бути регулярними, своєчасними, точними.

Слід відмітити, що кожний комерційний банк має свої переваги і на основі цього виявляє ступінь ризику, на який може наражатися. Тобто вирішує, який рівень ризику для нього прийнятний, і шукає способи, як уникнути небажаних ризиків. Подібні дії в економічній науці називаються *системою керування ризиками або ризик-менеджментом*. Процес ризик-менеджменту в банку повинен охоплювати всі його структурні рівні — від управлінського (спостережної ради та правління) до рівня на якому безпосередньо приймаються або генеруються ризики (бек-офіси, фронт-офіси) тощо.

До процесу ризик-менеджменту мають бути залучені такі функціональні та структурні підрозділи банку:

- *спостережна рада* — у межах своїх функцій та відповідальності перед власниками банку, вкладниками, іншими контрагентами та органами банківського нагляду;

- *правління банку* — у межах своїх повноважень та відповідальності перед спостережною радою банку, клієнтами та органами банківського нагляду;

- *підрозділ із ризик-менеджменту* — у межах своїх функцій щодо виявлення, кількісної та якісної оцінки, контролю та моніторингу ризиків.

- *бек-офіси і фронт-офіси* — у межах своїх функцій прийняття банком ризиків згідно з установленими повноваженнями.

Враховуючи, що будь-які активні прибуткові банківські операції є ризиковими, тобто супроводжуються ймовірністю фінансових втрат для покриття яких банки мають формувати *адекватні за розмірами резерви*, що дозволяє підвищити надійність та стабільність банківської системи, забезпечити захист кредиторів і вкладників банків.

Банки формують *резерви усіма ризиковими активними операціями*: кредитними, операціями з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операціями з придбання цінних паперів, дебіторською заборгованістю тощо.

2.3.1. Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків є спеціальним резервом, що формується для покриття кредитного ризику, який визначається розміром ймовірних збитків, що можуть бути завдані в результаті їх кредитної діяльності. Відповідно, банки зобов'язані *створювати резерви за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах, у тому числі за депозитами, кредитами іншим банкам, суб'єктам господарювання (овердрафт, ураховані векселі, факторингові операції, фінансовий лізинг) тощо. Також формується резерв за фінансовими зобов'язаннями* —

гарантіями, поручительствами, акредитивами та акцептами, зобов'язання з кредитування, що надані банкам та клієнтам.

Резерв не формується за кредитними операціями між установами в системі одного банку (а для банків із 100% іноземним капіталом — за розрахунками з материнською компанією), а також за коштами в іноземній валюті, що перераховані Національному банку України,

Оцінка кредитних ризиків для створення резерву здійснюється за всіма кредитними операціями та коштами, розміщеними на кореспондентських рахунках в інших банках як у національній, так і в іноземній валюті.

Порядок оцінки кредитів та формування резервів розглядаються *кредитними комітетами банків* (у філіях та відділеннях — кредитними комісіями). Відповідно, за порядком створення і використання резерву за кредитами, наданими банками здійснюється нагляд з боку НБУ.

Слід враховувати, що окремі особливості *формування резерву за кредитами*, що враховують визначення розміру резерву *на індивідуальній основі як суму перевищення балансової вартості кредиту (без урахування суми раніше сформованого резерву) над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим кредитом* показано вище, у **темі 10** відповідно до формули (10.1). Резерв під кредитні ризики формується окремо для кредитів, наданих юридичним і фізичним особам — боржникам.

Кошти резерву під кредитні ризики формують за рахунок витрат банку та використовують для списання боргу за кредитними операціями, які віднесено до V (найнижчої безнадійної) категорії якості. Така безнадійна кредитна заборгованість списується банком за рахунок резерву за рішенням правління банку згідно акту.

За недостатності коштів загального резерву для погашення кредитної заборгованості, комерційний банк покриває збитки від кредитної діяльності за рахунок зменшення своїх фондів, нерозподіленого прибутку минулого року.

Класифікація кредиту за ступенем ризику та визначення категорії кредитної операції проводиться за наступними критеріями:

- оцінка фінансового стану боржника — *юридичної особи* за класами **від 1 до 9** (з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу тощо), та фінансового стану боржника — *фізичної особи* за класами **від А до Г** (з урахуванням значень якісних і кількісних показників);

- стан обслуговування боргу боржником, який залежно від кількості календарних днів прострочення *може бути високим (прострочення від 0 до 7 днів), добрим (прострочення від 8 до 30 днів), задовільним (прострочення від 31 до 90 днів) слабким (прострочення від 91 до 180 днів) та незадовільним (прострочення понад 180 днів);*

- коефіцієнт ліквідності забезпечення, вказаний нижче.

Визначення категорії кредитної кредиту, наданого боржнику — юридичній особі за рівнем ризику здійснюється за даними таблиці 18.1, а для фізичних осіб — 18.2.

Таблиця 18.1

**КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТУ, НАДАНОГО БОРЖНИКУ —
ЮРИДИЧНІЙ ОСОБІ ЗА КАТЕГОРІЯМИ ЯКОСТІ**

Клас боржника — юридичної особи	Стан обслуговування боргу (група)				
	«високий»	«добрий»	«задовільна»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Примітка. Категорії якості за кредитом: *I* (найвища) — немає ризику або ризик є мінімальним;

II — помірний ризик; *III* — значний ризик; *IV* — високий ризик; *V* (найнижча) — реалізований ризик

Таблиця 18.2

**КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТУ, НАДАНОГО БОРЖНИКУ —
ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ ЗА КАТЕГОРІЯМИ ЯКОСТІ**

Фінансовий стан боржни- ка — фізичної особи (клас)	Стан обслуговування боргу (група)				
	«високий»	«добрий»	«задовільна»	«слабкий»	«незадовільний»
A	I	II	III	IV	V
B	I	II	III	IV	V
B	II	III	IV	IV	V
Г	II	III	IV	V	V

Банк під час розрахунку резерву за кредитними операціями враховує прийнятне забезпечення, якщо воно надано на весь строк користування активом.

Застава є прийнятним забезпеченням за одночасного дотримання таких основних умов: банк отримує право здійснити реалізацію застави або набути право власності на цю заставу в разі неплатоспроможності боржника; застава має бути оцінена не вище її фактичної ринкової вартості, яка має забезпечувати можливість продажу застави сторонньому покупцеві; перегляд банком вартості предметів застави має здійснюва-

тись здійснюється *не рідше одного разу на рік для нерухомості та виробничого обладнання, одного разу на півроку — для іншого майна*; наявність у банку документів, що свідчать про обтяження предмета застави на користь банку.

Для розрахунку резерву при *визначенні теперішньої вартості майбутніх грошових потоків* (за формулою (10.1)), крім врахування значень *показника ризику кредиту*, визначеного згідно діапазону коливань, що відповідають категорії якості за кредитом (I, II, III, IV чи V) та розглянутих у таблиці до теми 10 модуля 2 «Кредитні операції банку»), враховується також *вартість забезпечення, зважена на коефіцієнт ліквідності забезпечення, залежно від його групи*:

➤ *група 1 (високоліквідне, коефіцієнт ліквідності 1,0)* включає: безумовні та безвідкличні *гарантії* Кабінету Міністрів України; міжнародних багатосторонніх банків, урядів країн та банків, що мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «A-» згідно з міжнародною шкалою; *державні цінні папери* за операціями репо; *предмети застави* (майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, кредитний рейтинг якого не нижчий, ніж «A-» згідно з міжнародною шкалою; *банківські метали*, що перебувають на зберіганні в банку-кредиторі, *цінні папери*, емітовані центральними органами виконавчої влади України, НБУ тощо;

➤ *група 2 (коефіцієнт ліквідності 0,8)* включає: безумовні та безвідкличні *гарантії*: урядів країн та банків, які мають кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «BBB-» згідно з міжнародною шкалою; *предмети застави*: *цінні папери* емітентів *майнові права на грошові кошти боржника* чи майнового поручителя, розміщені на депозитному рахунку в банку, який згідно з міжнародною шкалою має кредитний рейтинг, не нижчий, ніж «інвестиційний клас»;

➤ *група 3 (коефіцієнт ліквідності 0,6)* включає: нерухоме майно; об'єкти у формі цілісного майнового комплексу; виробниче обладнання; транспортні засоби;

➤ *група 4 (коефіцієнт ліквідності 0,4)* включає: цінні папери, що внесені до біржового реєстру, емітентами яких є резиденти; цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування; інвестиційні сертифікати; іпотечні облігації; товари в обороті або в переробці; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до житлового фонду, за умови його документального підтвердження; майнові права на нерухоме майно, що належатиме до нежитлового фонду, за умови, що графік будівельних робіт виконується в строк; майнові права на інше майно (вироби, товари, майбутній урожай, приплід тварин) *крім майнових прав на: послуги; процеси; роботи; інтелектуальну власність; корпоративні права; корисні копалини, видобуток яких не здійснено; опціони.*

Банк під час розрахунку резерву використовує ринкову (справедливу) вартість забезпечення у вигляді застави нерухомого майна, транспортних засобів, товарів в обороті або в переробці, майнових прав на нерухоме майно, виходячи з оцінки такого майна, проведеної

суб'єктом оціночної діяльності або оцінювачем майна — працівником банку, що має кваліфікаційне свідоцтво оцінювача.

2.3.2. Необхідність формування *резерву за дебіторською заборгованістю* обумовлена тим, що відвернення банками коштів у дебіторську заборгованість призводить до скорочення обсягів робочих активів і погіршення їх якості, а також з метою поліпшення структури й визначення реальної вартості активів банку. Комерційні банки зобов'язані щомісячно визначати рівень ризику від дебіторської заборгованості та коригувати розмір резервів відповідно до загальної суми дебіторської заборгованості, що класифікується за групами ризику. Окремі особливості має розрахунок резерву за *фінансовою дебіторською заборгованістю* (за фінансовими активами) та *дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю*.

А саме, визначення *розміру резерву за фінансовою дебіторською заборгованістю*, строк погашення якої згідно з умовами договору не перевищує трьох місяців (а також і терміном більше 3 місяців) здійснюється за такою формулою:

$$\text{Рфдз} = \text{БВфдз} - \text{БВфдз} \cdot (1 - \text{ПРфдз}), \quad (18)$$

де: Рфдз — сума резерву за фінансовою дебіторською заборгованістю, строк погашення якої згідно з умовами договору не перевищує трьох місяців;

БВфдз — балансова вартість фінансової дебіторської заборгованості, строк погашення якої згідно з умовами договору не перевищує трьох місяців, визначена банком (без урахування суми раніше сформованого резерву);

ПРфдз — показник ризику фінансової дебіторської заборгованості, що визначається банком згідно чинного законодавства (таблиця 18.3).

Таблиця 18.3

ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКА РИЗИКУ ФІНАНСОВОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ

Кількість календарних днів прострочення боргу (уключно)	Категорія якості заборгованості	Значення показника ризику, ПРфдз
від 0 до 7	I — найвища	0
від 8 до 30	II	0,20
від 31 до 90	III	0,50
від 91 до 180	IV	0,80
понад 180	V — найнижча	1,0

Примітка. Розрахунок кількості календарних днів прострочення боргу за заборгованістю, яка обліковується за балансовими рахунками групи «Дебетові суми до з'ясування», починаючи з п'ятого робочого дня після дня списання коштів з рахунку банку.

Окремо, на кожну звітну дату розраховується *розмір резерву за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю* за такою формулою:

$$\text{Рдзг} = \text{БВдзг} - \text{БВдзг} \cdot (1 - \text{ПРдзг}), \quad (18)$$

де: Рдзг — сума резерву за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю;

БВдзг — балансова вартість дебіторської заборгованості за господарською діяльністю, визначена банком (без урахування суми раніше сформованого резерву);

ПРдзг — показник ризику дебіторської заборгованості за господарською діяльністю, що визначається банком, згідно чинного законодавства (табл. 18.4).

Таблиця 18.4

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ ЗА РИЗИКОМ

Кількість календарних днів визнання дебіторської заборгованості за господарською діяльністю в балансі банку		Кількість календарних днів прострочення боргу (включно)	Категорія якості заборгованості	Значення показника ризику, ПРдзг
дебіторська заборгованість за капітальними вкладеннями	інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю			
1 — 90	1 — 30	до 7	I — найвища	0
91 — 180	31 — 90	до 30	II	0,20
181 — 270	91 — 180	до 90	III	0,50
271 — 360	181 — 270	до 180	IV	0,80
понад 361	понад 270	понад 180	V — найнижча	1,0

Слід зазначити, що безнадійна дебіторська заборгованість списується за рахунок резерву за рішенням правління банку і в подальшому враховується за *позабалансовими рахунками до закінчення строку позовної давності*.

2.3.3 Резерв, що формується за операціями з придбання цінних паперів є спеціальним резервом, що формується залежно від класифікації цінних паперів (далі — ЦП) за відповідним портфелем (на продаж чи до погашення), *видом цінних паперів* (боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком) та їх оцінкою (за справедливою вартістю, за собівартістю або за амортизованою собівартістю). *Не формується резерв за цінними паперами, які емітовані центральними органами виконавчої влади та Національним банком України, а також за вкладеннями в акції (частки) бірж, депозитаріїв, платіжних систем, бюро кредитних історій.*

Для визначення розміру резерву банк повинен оцінити ризик за цінними паперами. А саме:

- якщо ЦП має активний ринок, а його справедлива вартість визначається банком за даними *оприлюднених котирувань ЦП*, унесених до біржового реєстру, то резерв формується на суму накопиченої участі за цими ЦП на дату розрахунку резерву (тобто, *на суму перевищення балансової вартості* такого ЦП (без урахування суми раніше сформованого резерву) *над його ринковою вартістю*);

- якщо ЦП не мають активного ринку (дані не оприлюднюються), то резерв формується на суму перевищення балансової вартості такого ЦП над теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків за цим ЦП, зваженою на показник його ризику, розрахований банком за *результатами комплексного аналізу фінансового стану емітента, поточної вартості цінних паперів, грошових потоків і доходів за цінними паперами, а також усієї наявної в банку інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку*.

Слід зазначити, що комерційні банки для покриття можливих фінансових ризиків у складі власного капіталу також формують **резервний фонд** для покриття збитків комерційного банку за операціями, які він проводить та виплати дивідендів за привілейованими акціями, коли для цього недостатньо прибутку. Наявність такого резервного фонду забезпечує фінансову стійкість банку, що, у свою чергу, позитивно впливає на підвищення його платоспроможності та зменшує вірогідність банкрутства банку. Більш докладно його було розглянуто у темі 3 модуля 1 «Операції банку з формування власного капіталу».

У цілому, резерви для покриття можливих фінансових ризиків, а також фонд гарантування вкладів громадян створюються за рахунок відрахувань від прибутку і включаються до власного капіталу банку.

2.4 Управління власним капіталом — є важливою складовою управління фінансовою стійкістю банку, оскільки *власний капітал банку* являє собою грошові кошти та виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, тобто забезпечують економічну самостійність та, відповідно, фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. Важливою функцією власного капіталу є захисна, тому його розмір перебуває під суворим контролем Національного банку, використовується для виконання регулятивних функцій, а *відносні показники достатності власного капіталу є провідними в системі управління фінансовою стійкістю банку і тому враховані в методиці визначення адекватності капіталу, прийнятої Базельським комітетом по банківському нагляду*. Ця методика ґрунтується на взаємозв'язку структури власного капіталу і врахуванні кредитного ризику активів та позабалансових зобов'язань. Основні стандарти угоди єдині для всіх банківських установ країн, що підписали чи приєдналися до Базельської угоди.

Слід зазначити, що основним внутрішнім джерелом формування власного капіталу є прибуток (прибуток минулих років), а стабільне

зростання вказаної складової і є свідченням стабільного положення банку на ринку банківських послуг. Тим самим, хоча *капітал* — це найважливіший індикатор фінансового стану банку, але неможливо протягом тривалого часу підтримувати його стабільний стан без адекватних доходів. Прибуток і капітал взаємно підкріплюють один одного. Стабільна прибутковість дає змогу збільшити капітал, оскільки банк може використати весь чистий дохід для поповнення своєї бази капіталу.

2.5. Управління прибутковістю, яке є орієнтиром для всього процесу управління, оскільки прибуток є *фінансовим результатом діяльності комерційного банку*, що, в основному, залежить від співвідношення доходів і витрат цього банку (*прибуток* — це перевищення доходів над витратами). Саме прибуток характеризує стійкість кредитної установи та є необхідним для створення адекватних резервних фондів, стимулювання персоналу і керівництва до розширення та вдосконалення операцій, скорочення витрат і підвищення якості послуг. Резерви зростання дохідності звичайно знаходять у підвищенні ефективності використання активів через збільшення питомої ваги дохідних активів та скорочення питомої ваги недохідних активів. Не випадково концепція «високорентабельної банківської діяльності», яка доволі поширена в США, базується на трьох «китах»:

- ✓ *максимізації доходів* (від наданих кредитів та операцій із цінними паперами, а також підтримка гнучкої структури активів, яка пристосована до змін процентної ставки);

- ✓ *мінімізації витрат* (через оптимізацію структури пасивів, зменшення витрат від безнадійних позичок та інших ризиків, жорсткий контроль за накладними витратами тощо);

- ✓ *грамотному й ефективному менеджменті*.

Отже, отримання прибутку є однією зі стратегічних цілей управління та найважливішим об'єктом аналізу діяльності банку. Такий аналіз фінансових результатів діяльності комерційного банку полягає в проведенні аналізу доходів, витрат банку, розрахунку прибутку та рентабельності. А основним джерелом для проведення аналізу фінансового стану банку є звіт про фінансові результати комерційного банку.

2.5.1. Доходи банку — це загальна сума грошових коштів, отриманих від здійснення активних операцій. В структурі доходів банку найбільшу питому вагу мають отримані відсотки за банківськими позиками. На величину цих доходів впливають два фактора — сума наданих кредитів та відсоткова ставка за наданий кредит. Доходи від кредитування складаються з процентів, отриманих від наданих банками кредитів, а також з облікових процентів, що одержуються при обліку векселів. Близько 70% доходів банки отримують саме від надання позик.

Важливе значення для зростання дохідності банків також має *інвестиційний портфель цінних паперів банку*. Обсяги доходу з цього джерела залежать від розміру й структури інвестиційного портфеля, а також дохідності різних видів цінних паперів.

Враховуючи, що одержання процентних доходів супроводжується значними ризиками фінансових втрат (особливо за кризових умов) важливе значення набуває й одержання комісійних доходів (як зазначено у темі 17, таким доходам значні ризики фінансових втрат не властиві). При цьому, основну масу доходу від комісійних операцій банки отримують у вигляді комісійної винагороди за розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів. Інші види комісійних доходів становлять незначну частку в загальному обсязі доходів з причини нерозвиненості ринку таких послуг в Україні, — трастових, факторингових, лізингових та інших.

2.5.2. Витрати банку — це вся сума витрат за пасивними операціями включаючи небанківські операційні витрати (на утримання апарату управління). У витратах банку найбільшу питому вагу мають сплачені за рахунками клієнтів, за позиками та депозитами банків відсотки, які мають бути дещо вищими за рівень інфляції. Підвищення відсоткових ставок для залучення депозитів збільшує відсоткову складову витрат на фінансування.

Тим самим, найбільшу частку в загальній сумі витрат банку займають *витрати на виплату процентів* за залученими банком ресурсами (виплати за депозитами, за рахунками до запитання, за депозитними сертифікатами тощо). Ці виплати набагато перевищують виплати за іншими статтями і становлять більш як половину операційних витрат вітчизняних банків.

Комісійні виплати включають виплати, які здійснює банк у процесі проведення своїх активних операцій і надання послуг клієнтам, а також витрати з ведення кореспондентських рахунків.

До складу інших витрат належать витрати, які не передбачені іншими статтями. Це судові витрати, сплачені банком штрафи тощо.

Слід зазначити, що основним джерелом банківського прибутку є **процентна маржа** — доход від відсоткової різниці, що визначається як *відсотки отримані* (зокрема, від наданих банком кредитів) мінус *відсотки сплачені* (перш за все, за залученими банками депозитами).

Банки зацікавлені в збільшенні чистого доходу, і для цього в їхньому розпорядженні є такі можливості:

- ✓ підвищення рівня дохідності від використання кожної складової активів;

- ✓ здійснення перерозподілу активів на користь тих, що дають найбільший дохід;

- ✓ зменшення процентних та непроцентних витрат.

2.5.3. Розглядаючи *прибуток* як фінансовий результат перевищення доходів над витратами, розрізняють кілька видів банківського прибутку: *економічний, балансовий, прибуток до оподаткування та чистий*.

При цьому, у банківській системі України *економічний і балансовий прибуток* фактично збігаються і дорівнюють різниці між доходами і витратами банку.

Прибуток до оподаткування (або валовий прибуток) — розглядається як різниця між сумами доходів та витрат банківської установи до виплати нею обов'язкових та інших платежів до бюджету.

Прибуток після оподаткування (або чистий прибуток) — це сума прибутку до оподаткування мінус сума обов'язкових та інших платежів до бюджету. Чистий прибуток у банках визначається один раз на рік станом на 1 січня. У світовій практиці вважається, якщо сума чистого доходу до оподаткування становить не менш як 2,0 % від суми капіталу, то банк працює ефективно. У свою чергу чистий прибуток банку поділяють:

- ✓ на *капіталізований*, тобто спрямований на збільшення власних банківських фондів;

- ✓ прибуток, що розподіляється між акціонерами у вигляді *дивідендів*.

Для банку важливо знати не лише загальний результат діяльності за конкретний період, а й *володіти інформацією про джерела даного результату*. Останнє визначається через зіставлення окремих груп доходів і витрат у розрізі конкретних рахунків, клієнтів, груп клієнтів, за операціями, послугами по підрозділах банків чи філіях. Не менш важливим є дослідження динаміки відносних показників, що характеризують *прибутковість банківської діяльності*.

У світовій практиці існує багато показників, що характеризують прибутковість банківських установ. Найважливішими серед них є такі:

- ***прибутковість банківських активів (ROA)*** — це показник ефективності роботи менеджерів банку. Він характеризує співвідношення чистого прибутку банку після сплати податків до активів банку, який можна виразити такою формулою:

$$ROA = \frac{\text{ЧП}}{A}, \quad (18.1)$$

де ЧП — чистий прибуток банку;

A — активи банку;

- ***прибутковість акціонерного капіталу банку (ROE)*** — показник, що вимірює дохідність акціонерного капіталу банку. Він характеризує відношення чистого прибутку банку після сплати податків до акціонерного капіталу банку і виражається формулою:

$$ROE = \frac{\text{ЧП}}{K_a}, \quad (18.2)$$

де ЧП — чистий прибуток банку;

K_a — акціонерний капітал банку;

- ***процентна маржа (SPRED)*** — Цей показник визначається за формулою:

$$SPRED = \left(\frac{\text{Проценти отримані}}{\text{Позики надані}} \right) - \left(\frac{\text{Проценти оплачені}}{\text{Підпроцентні депозити}} \right) \quad (18.3)$$

Для аналізу прибутковості банків використовують також такі показники, як чистий прибуток на одну акцію (ЧПа) та чиста процентна маржа (ЧПМ):

$$ЧПа = \frac{\text{Чистий прибуток після сплати податків}}{\text{Кількість акцій в обігу}} \quad (18.4)$$

$$ЧПМ = \frac{\text{Процентні доходи} - \text{Процентні витрати}}{\text{Середньорічні активи}} \times 100\% \quad (18.5)$$

Слід зазначити, що розгляд основних показників, які характеризують прибутковість діяльності банків України за даними табл. 18.5 свідчить про негативну їх динаміку. А саме, в кризовому 2009 році, коли значення показників прибутковості активів та власного капіталу українських банків (ROA та ROE) набуло від'ємних значень навіть за найвищих значень чистої процентної маржі в аналізованому періоді (6,21% у 2009 році).

Таблиця 18.5

**ПОКАЗНИКИ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ
ЗА 2006—2010 рр.¹**

№ п/п	Назва показника	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
1	Прибутковість активів (ROA), %	1,61	1,50	1,03	- 4,38	-1,45
2	Прибутковість капіталу (ROE), %	13,52	12,67	8,51	- 32,52	-10,19
3	Чиста процентна маржа, %	5,30	5,03	5,30	6,21	5,79
4	Чистий спред, %	5,76	5,31	5,18	5,29	4,84

У цілому, рентабельність банківського сектора України виявилася більш низькою, порівняно з середнім значенням цього показника по економіці в цілому. Це обумовлено високим рівнем втрат банків від неповернення кредитів та масового відпливу депозитних вкладень у цей період, тобто від зростання ризикованості діяльності банків у кризовий період.

Тому, для забезпечення стабільної прибутковості банківської діяльності необхідно враховувати ймовірний рівень ризиків при управлінні їх фінансовою стійкістю, оскільки заходи, спрямовані на поліпшення ситуації, такі як удосконалення управління, продаж активів банку, зниження витрат за рахунок скорочення чисельності персоналу, призупинення виплати дивідендів і навіть додаткове влиття капіталу не забезпечують збереження банківської стабільності. А для забезпечення більш вагомої участі банківської системи в економічних процесах та підвищення ефективності банківського посередництва та його конкурентоспроможності (що проявляється у зростанні обсягів кредитування, інвестицій у вітчизняну економіку) необхідною є систематизація роботи банків щодо оптимізації рівнів прибутковості та ризикованості їх ді-

¹ За офіційними матеріалами НБУ [43].

ральності (враховуючи прямий зв'язок між ними), покращення структури балансів, підвищення якості кредитних портфелів банків та, на цій основі *удосконалення ризик-менеджменту вітчизняних банків*.

Тому завданнями управління діяльністю комерційного банку є визначення джерел, якості і стійкості банківських доходів, дотримання всіх вимог щодо ліквідності та платоспроможності, підтримання стану адекватності і достатності капіталу.

Тим самим, аналіз прибутковості, ліквідності і достатності капіталу банку є основою забезпечення фінансової стійкості банку та дає змогу оцінити ефективність управління і, таким чином, визначити здатність банку конкурувати на ринку банківських послуг, а також оцінити вплив макрофінансової політики на діяльність банківської системи.

18.2. Плани практичних занять

Практичне заняття 14

Питання для обговорення

1. Сутність фінансової стійкості комерційного банку та способи її забезпечення
2. Економічні нормативи регулювання діяльності банків.
3. Ліквідність та платоспроможність банку. Оцінка ресурсної бази банку з позицій ліквідності та забезпеченості потреб банку в ліквідних засобах.
4. Поняття, мета та етапи процесу управління банківськими ризиками. Організаційна структура ризик-менеджменту банку.

Практичне заняття 15

Питання для обговорення

1. Особливості формування резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку.
2. Порядок формування і використання резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості та від операцій з цінними паперами.
3. Фінансові звіти банку та оцінка його діяльності.
4. Прибутковість банку: поняття та оцінка.

Перелік питань, що вивчаються студентом самостійно

1. Способи забезпечення фінансової стійкості банку.
2. Порядок визначення та управління ліквідністю й платоспроможністю банку.
3. Порядок формування та використання резервів для покриття втрат від активних операцій банку.
4. Методика оцінювання прибутковості банку.

Література: 1, 4, 8, 13, 21, 29, 35, 38.

Практичні заняття-тренінги в навчально-тренувальному банку

Практичні заняття-тренінги студентів є складовою частиною навчального процесу при вивченні дисципліни «Банківські операції». Вона сприяє формуванню умінь та практичних навичок роботи за спеціальністю.

Основна мета проведення практичних занять-тренінгів для студентів, що навчаються за програмою професійної підготовки «Банківська справа» — закріпити та поглибити теоретичні знання студентів, виробити первинні навички роботи з документами, сформувати професійні вміння для прийняття самостійних рішень, виховати потреби системного поновлення своїх знань для їх практичного застосування, підготувати студентів для самостійної роботи з обслуговування клієнтів комерційних банків.

Основне завдання проведення практичних занять-тренінгів з банківських операцій — навчити студентів сучасним методам і формам організації обслуговування клієнтів банку на основі теоретичних знань, одержаних з вивчення тем даного курсу, сприяти оволодінню навичками оформлення та перевірки банківських і клієнтських документів і роботи з реальними банківськими програмними продуктами (зокрема, «Скарб-6», «Скарб-7»), ознайомленню з новими технологіями у банківській справі.

Практичні заняття-тренінги з банківських операцій проводяться в університеті в навчально-тренувальному банку (спеціально обладнана комп'ютерна аудиторія) протягом VII та VIII (у складі дисципліни «Банківські операції») семестрів.

Практичне заняття-тренінг 1

Створення та організація діяльності комерційного банку.

1.1. Питання для опрацювання

1. Розгляд процедури створення та реєстрації банківських установ.
2. Визначення стратегії діяльності банку.
3. Розгляд організаційної структури банку та видів операцій, які ним виконуються.
4. Розгляд побудови керівних органів банку та функцій його структурних підрозділів.
5. Організація робочого дня комерційного банку.

За результатами роботи скласти концепцію діяльності банку та його організаційну структуру.

1.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 1-2 початкового, 1 модулю дисципліни.

Практичне заняття-тренінг 2 **Відкриття рахунків суб'єктам господарської діяльності.**

Питання для опрацювання

1. Правила проведення консультацій для клієнтів-суб'єктів господарювання з питань відкриття рахунків у національній валюті.

2. Порядок відкриття рахунків «кошти на вимогу» і депозитних рахунків клієнтам та правила перевірки документів на відкриття таких рахунків.

3. Порядок оформлення договору на розрахунково-касове обслуговування та депозитних договорів.

4. Параметри аналітичного обліку і формування бази даних за клієнтами.

За результатами роботи визначити дані для формування параметрів аналітичного обліку клієнтів та написати звіт за результатами гри.

2.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 4, 6 з 1-го та 2-го модулів дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 3

Грошово-розрахункові відносини банків зі суб'єктами господарської діяльності

Питання для опрацювання

1. Правила надання консультацій клієнтам з питань виконання операцій за їх рахунками і «коштами на вимогу».

2. Особливості різних форм безготівкових розрахунків.

3. Правила оформлення касових і розрахункових документів та їх перевірка.

4. Правила обліку операцій за рахунками суб'єктів господарювання.

За результатами роботи оформити розрахунково-касові документи та провести аналіз вихідних документів, особових рахунків, балансу, оборотно-сальдової відомості. Написати звіт.

3.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 6 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 4

Робота в системі «Клієнт-банк»

Питання для опрацювання

1. Види послуг системи «Клієнт-банк».

2. Програмне забезпечення системи «Клієнт-банк».

3. Зміст електронних документів і порядок здійснення операцій.

За результатами роботи описати переваги і недоліки використання системи «Клієнт-банк».

4.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 6 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 5

Особливості організації грошово-розрахункових відносин банків з фізичними особами та відкриття рахунків фізичним особам.

Питання для опрацювання

1. Правила проведення консультацій для клієнтів-фізичних осіб щодо порядку відкриття рахунків у національній валюті.
2. Порядок заповнення та перевірки документів на відкриття різних видів рахунків.
3. Правила укладення депозитної угоди.
4. Параметри аналітичного обліку і формування бази даних клієнтів та їх рахунків.

За результатами роботи оформити депозитну угоду і документи з відкриття депозитного рахунку.

5.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 4, 6 з 1-го та 2-го модулів дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 6

Розрахунково-касове обслуговування фізичних осіб

Питання для опрацювання

1. Правила надання консультацій клієнтам з питань оформлення розрахунково-касових документів і виконання операцій.
2. Правила перевірки касових і розрахункових документів фізичних осіб.
3. Порядок здійснення та обліку операцій за рахунками фізичних осіб.

За результатами роботи оформити документи з готівкових і безготівкових операцій за рахунками фізичних осіб, провести аналіз вихідних документів синтетичного та аналітичного обліку та написати звіт.

6.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 6, 7 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 7

Організація касової роботи в банках

Питання для опрацювання

1. Правила роботи прихідних, видаткових та вечірніх кас.
2. Обслуговування клієнтів щодо приймання і видачі готівки з каси банку.
3. Оформлення та перевірка правильності касових документів.
4. Порядок закриття операційної каси в кінці дня.

За результатами роботи оформити документи за касовими операціями та написати звіт.

7.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 7, 8 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 8

Складання касової звітності у банках

Питання для опрацювання

1. Форми звітності за касовими операціями банку.
2. Порядок видачі авансу під звіт касирам.
3. Оформлення касової звітності.

За результатами роботи оформити документи з касової звітності банку, скласти звітну довідку касира та написати звіт.

8.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 7, 8 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 9

Кредитна політика банку

Питання для опрацювання

1. Розвиток кредитних відносин в Україні.
2. Етапи кредитного процесу в банку.
3. Умови кредитування банками юридичних та фізичних осіб;
4. Види банківських кредитів.

За результатами роботи охарактеризувати кредитну політику комерційного банку та написати звіт.

9.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 10, 11 з 2-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 10

Робота банку з проблемними кредитами

Питання для опрацювання

1. Структура кредитного портфеля за ступенем ризику.
2. Правила формування і використання резервів під кредитні ризики.
3. Облік проблемних кредитів.
4. Методи роботи банку з проблемними кредитами.

За результатами роботи оформити документи, що представлені за індивідуальним завданням та написати звіт.

10.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 10, 11 з 2-го модулю та теми 18 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 11

Вкладення коштів у цінні папери

Питання для опрацювання

1. Структура портфеля цінних паперів на продаж і портфеля цінних паперів на інвестиції.
2. Облік і відображення вкладень банку в цінні папери у фінансовій звітності.
3. Доходи і витрати банку, пов'язані з операціями з цінними паперами.
4. Особливості одержання доходів від торгівлі цінними паперами.

За результатами роботи написати звіт.

11.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 16 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 12

Відкриття та обслуговування уповноваженими банками рахунків в іноземній валюті

Питання для опрацювання

1. Порядок відкриття рахунків «кошти на вимогу», депозитних і розподільчих рахунків в іноземній валюті юридичним і фізичним особам.

2. Правила проведення консультацій клієнтам з питань відкриття рахунків в іноземній валюті.

3. Форми міжнародних розрахунків.

4. Порядок оформлення документів на здійснення операцій по валютних рахунках.

За результатами роботи оформити документи на відкриття рахунку «кошти на вимогу» депозитного рахунку в іноземній валюті юридичній особі-резиденту та написати звіт.

12.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 12, 13 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 13

Операції на міжбанківському валютному ринку

Питання для опрацювання

1. Порядок проведення операцій на УМВР.

2. Правила оформлення документів юридичними та фізичними особами на купівлю-продаж безготівкової валюти.

3. Сутність та облік валютної позиції комерційного банку.

За результатами роботи оформити документи по операціях купівлі-продажу безготівкової валюти та написати звіт.

13.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до тем 14, 15 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 14

Робота обмінного пункту

Питання для опрацювання

1. Правила встановлення обмінних курсів валют.

2. Організація роботи обмінного пункту.

3. Правила оформлення операцій із купівлі, продажу і конверсії готівкової валюти.

4. Закриття операційного дня в обмінному пункті.

За результатами роботи оформити документи по операціях з купівлі-продажу валюти та написати звіт.

14.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 15 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 15

Доходи і витрати банку

Питання для опрацювання

1. Джерела доходів і витрат банку, їх класифікація.
2. Формування звіту про прибутки і збитки.
3. Шляхи підвищення прибутковості банківських операцій.
4. Визначення фінансового результату діяльності банку і порядком його розподілу.

За результатами розробити основні напрями розвитку банку з метою забезпечення його фінансової стабільності та написати звіт.

15.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 18 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Практичне заняття-тренінг 16

Звітність комерційного банку

Питання для опрацювання

1. Структура статистичної звітності комерційного банку.
2. Порядок формування та строки надання різних форм звітності.

За результатами розробити написати звіт.

16.2. Самостійно повторити матеріал та розглянути інформаційні джерела, рекомендовані до теми 18 з 4-го модулю дисципліни «Банківські операції».

Авалювання — оформлення юридичною або фізичною особою авалю за векселем, тобто прийняття зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб у разі неоплати векселя платником у строк або, якщо немає змоги одержати платіж за векселем у строк.

Аваль — вексельне поручительство, за яким особа (аваліст), яка його здійснює, бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання векседавцем, акцептантом або індосантом зобов'язань щодо оплати цього векселя. Аваль виражається словами «вважати за аваль» або будь-яким іншим рівнозначним формулюванням, оформляється на векселі або на алонжі, підписується авалістом.

Авансові платежі — грошова сума, яку перераховують згідно з договором наперед у рахунок майбутніх розрахунків за товари (роботи, послуги), які мають бути отримані (виконані, надані).

Авізування — офіційне повідомлення банку про відкриття, зміну або анулювання акредитива, надіслане на паперовому носії або за допомогою електронних засобів зв'язку.

Авізуючий банк — банк, який на прохання банку-емітента або іншого банку авізує акредитив та будь-які зміни до нього бенефіціару або доручає іншому авізуючому банку авізувати акредитив бенефіціару.

Автоматизована карткова система — програмно-технічний комплекс, за допомогою якого забезпечується виконання функцій членом(ами) чи учасником(ами) НСМЕП щодо емісії карток, оброблення інформації за операціями з їх застосуванням, управління терміналами і банкоматами тощо.

Авторизація — процедура отримання дозволу на проведення операції з використанням спеціального платіжного засобу.

Акредитив — це умовне грошове зобов'язання, що надається банком-емітентом за дорученням та з інструкціями особи — наказодавця акредитива (та від його імені) або від власного імені, здійснити платіж на користь одержувача коштів чи визначеної ним особи бенефіціара.

Активи банку — це накопичені протягом діяльності банку ресурси, які в майбутньому приносять економічну вигоду і призводять до припливу грошових коштів у банківську установу.

Активні операції комерційного банку — операції банку, спрямовані на розміщення ресурсів банку. Обліковуються за активом балансу або на активних рахунках позабалансового обліку.

Акцепт — згода на оплату або гарантування оплати документів.

Акцепт векселя — напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату.

Акцептант векселя — юридична або фізична особа, яка акцептує (підписує) вексель (тратту), беручи на себе зобов'язання здійснити платеж за переказним векселем під час настання строку платежу.

Акція — іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майн акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України.

Алонж — аркуш паперу, що додається до векселя для додаткових індосаментів (передатних записів), якщо на зворотному боці векселя вони не вміщуються. Перший передатний запис на алонжі робиться впоперек з'єднання векселя і додаткового аркуша, тобто таким чином, щоб він починався на векселі й закінчувався на алонжі. На алонжі можна також оформляти аваль.

Аналіз чутливості — перевірка реагування системи у випадку зміни одного або декількох її елементів.

Андеррайтинг — купівля на первинному ринку цінних паперів з наступним їх перепродажем інвесторам; укладання договору про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з наступним перепродажем або про накладання на покупця обов'язку робити все можливе, щоб продати якомога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані.

Ануїтетні платежі — регулярні рівні щомісячні або щоквартальні платежі, що направляються на погашення іпотечного кредиту, а саме, основного боргу і процентів, що розраховуються таким чином, що в кінці терміну кредитного договору за умови виконання зобов'язання Позичальником заборгованість повністю погашається.

Аутсорсинг — виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються «внутрішніми» і виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі. Використовується для оптимізації витрат і процесів у банку.

Афілійована особа банку — будь-яка юридична особа, в якій банк має істотну участь або яка має істотну участь у банку.

Баланс комерційного банку — це бухгалтерський баланс, який містить залишки (сальдо) рахунків бухгалтерського обліку на певну дату і відбиває стан активів, пасивів та власного капіталу у грошовій формі на цю дату.

Балансовий звіт комерційного банку — це звіт, що характеризує фінансовий стан банку, відбиває його активи, зобов'язання та власний капітал у грошовому виразі на певну дату. Усі суми в балансовому звіті розподіляються за ознаками резидентності та видами валюти.

Банк — юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків

Банківські акцепти (banker's acceptance) — це акцептовані банком векселі, за якими банк гарантує оплату поставленої продукції (виконаних робіт) шляхом здійснення власного акцептування замість клієнта переказного векселя. Мова йде про наявність подвійної гарантії оплати: імпортера (платника), який надає кошти на оплату векселя, і банку, що гарантує і здійснює безпосередній платіж. Векселі, акцептовані банком через свою високу ліквідність та надійність виступають як міжнародний платіжний засіб.

Банківський індосамент — (передавальний) напис банку (установи) на зворотному боці чека про передачу платнику права за цим чеком.

Банк з іноземним капіталом — банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків.

Банківські інвестиції — інвестиції банків у цінні папери чи паї інших юридичних осіб.

Банківські консорціуми — це тимчасові об'єднання банків, які створюються для координації дій при проведенні різного роду банківських операцій, або для кредитування однієї, але великої угоди і засновані банками на паритетних засадах.

Банківська корпорація — це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків — учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю. Підлягає реєстрації у НБУ. Виконує функції розрахункового центру для банків — членів корпорації і не веде безпосереднього обслуговування клієнтів (фізичних та юридичних осіб, крім банків та інших фінансових установ).

Банківський кредит — це позичковий капітал банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на засадах строковості, повернення, платності, забезпеченості та цільового використання.

Банківська ліквідність — здатність банку швидко і без втрат перетворити свої активи в пасиви.

Банківська ліцензія — документ, який видається Національним банком України в порядку і на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківські метали — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Банківський нагляд — система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання у процесі їх діяльності законодавства України і встановле-

них нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Банківський переказ — це операція комерційного банку, що полягає у виконанні доручення клієнта по переведенню певної грошової суми в інший банк на користь зазначеної особи.

Банківське регулювання — одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківські ризики — загроза втрат, що зумовлена специфікою банківської діяльності. Поділяються на кредитні, процентні, валютні ризики, ризики від операцій з цінними паперами, ризики зловживань тощо.

Банківська система — законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність банківських установ, що діють на професійній основі і функціонально пов'язані в самостійну економічну структуру. В Україні складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України відповідно до положень Закону «Про банки і банківську діяльність».

Банківська холдингова група — це банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками. Материнський банк банківської холдингової групи відповідає за зобов'язаннями своїх членів у межах свого внеску в капіталі кожного з них, якщо інше не передбачено законом або угодою між ними.

Безвідзний нагляд — це система контролю діяльності окремих банків і банківської системи в цілому, а також застосування наглядовими органами заходів, спрямованих на усунення проблем і недоліків, виявлених у діяльності банків. Такий нагляд ґрунтується на аналізі банківської звітності, що регулярно надається органам банківського нагляду і дає їм можливість поновлювати інформацію про фінансовий стан банків.

Безготівкові розрахунки — розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші списуються з рахунку платника і зараховуються отримувачу.

«Безнадійні» кредитні операції — це операції, імовірність виконання зобов'язань за якими з боку позичальника/контрагента банку (з урахуванням фінансового стану позичальника та рівня забезпечення) практично відсутня, ризик за такими операціями дорівнює сумі заборгованості за ними.

Валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу

або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

Валюта платіж — це валюта, в якій визначаються ціни на товар.

Валюта платежу — це валюта, в якій належить погасити зобов'язання імпортера або позичальника, тобто валюта, якою відбувається оплата товару або погашення кредиту.

Варант — це похідний цінний папір, що надає пільгове право на купівлю акцій емітента протягом визначеного періоду (звичайно декілька років) за обумовлену ціну.

Ведення реєстру власників іменних цінних паперів — це збір фіксація, зберігання та надання даних щодо іменних цінних паперів їх емітентів і власників. Внесення інформації про перехід прав власності на іменні і цінні папери здійснюється на основі письмового розпорядження зареєстрованої особи і документів, що є підставою для переходу прав власності.

Вексель — цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю). Випускаються такі види векселів: простий, переказний. Порядок випуску та обігу векселів визначається Кабінетом Міністрів України.

Векселедавець — це особа, що приймає участь в операції з векселем як боржник, що виписує вексель і зобов'язується здійснити оплату за ним. У векселі векселедавцем можуть виступати кілька платників, які підписують вексель та зазначають власні реквізити та юридичні адреси.

Векселедержатель — це особа, що приймає участь в операції з векселем як кредитор, який через зазначений строк виставляє вексель для оплати його платником (векселедавцем).

Вечірня каса — це каса, що організується банками з метою забезпечення максимального і своєчасного здавання виручки підприємствами та дотримання ними лімітів залишку готівки в касі для приймання готівкової виручки в робочі, вихідні та святкові дні. Вони приймають готівку після закінчення операційного дня.

Відкрите зберігання векселя — це зберігання векселя на умовах, які вказуються у дорученні на зберігання, що подається у банк супровідним до векселя і містить точні і повні інструкції щодо дій банку з векселями. Таке доручення на зберігання має містити реєстр векселів, що передаються. Його достатньо для здійснення схову.

Відтворення основних фондів — включають витрати на виготовлення проектів і кошторисів для будівництва, на будівельні роботи, оплату технологічного, енергетичного, підійомно-транспортного й інших видів устаткування, його монтаж, придбання інструмента й інвентаря, що зараховується до основних фондів та ін.

Власний капітал комерційного банку — це грошові кошти, внесені акціонерами або засновниками банку до статутного фонду (капіталу)

(величину капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї) називають **підписним капіталом**), а також кошти, утворені в процесі подальшої діяльності банку. Тобто, це залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Внутрішньобанківська платіжна система (далі — ВПС) — програмно-технічний комплекс із власними засобами захисту інформації, який експлуатується банком та його філіями і використовується для здійснення розрахунків між учасниками цієї системи, а також забезпечує взаємодію з СЕП, у тому числі з ПС. Транспортні потреби системи можуть забезпечуватися системою електронної пошти Національного банку України (далі — система ЕП), власними чи загального користування засобами телекомунікації тощо.

Врахування (дисконт) векселів — це операція, що полягає у купівлі банком векселя за іменним індосаментом у векселедержателя до настання строку платежу. При цьому банк стає повноправним власником векселя з усіма правами й обов'язками згідно з вексельним правом, а векселедержатель отримує суму векселя, зменшену на величину банківської процентної ставки, яка ще називається дисконтом, а також — накладних витрат на здійснення операції.

Гарантійна послуга банку — це обіцянка банку (гаранта) підкріпити діюче зобов'язання третьої сторони і виконати його, якщо ця сторона не зможе виконати його сама. Наявність гарантії полегшує отримання кредиту і, якщо вона надана солідною установою, може суттєво знизити вартість цього кредиту для позичальника.

Гарантійні вексельні операції — це операції, які супроводжуються взяттям банком на себе зобов'язань платежу за векселями з умовою оплатити векселі при настанні певних обставин і в обумовлений строк. До гарантійних належать операції з авалування та надання гарантії на забезпечення оплати векселів (наприклад, при розрахунках з допомогою документарного акредитиву).

Гарантія — це такий вид договору поруки, за яким відповідальність гаранта має характер субсидії при невиконанні позичальником обов'язків перед банком. Гарантом позики може бути третя особа, що має стійкий фінансовий стан, а відносно до позичальника виступає зацікавленою особою.

Готівковий обіг — обіг у готівковій формі законних платіжних засобів (банкнот та розмінної монети), які обслуговують потреби економіки країни.

Готівкові розрахунки — платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Грошовий обіг — це сукупність усіх грошових розрахунків незалежно від форми їх здійснення.

ДЕПО — рахунок — це позабалансовий рахунок, що відкривається в банку для зберігання та обліку цінних паперів, куплених за рахунок коштів банку, або за рахунок коштів клієнтів за їх дорученням. Депо — рахунок банку також може відкриватись в депозитарії НБУ для обліку цінних паперів (ОВДП), які передані за генеральною угодою комерційним банком як застава по ломбардному кредиту. Одночасно НБУ зараховує кошти ломбардного кредиту на кореспондентський рахунок банку — позичальника.

Депозитарна діяльність — це діяльність пов'язана з наданням послуг щодо зберігання цінних паперів або обліку прав власності на них; а також прийом цінних паперів, їх переміщення, інкасування транспортування, інвентаризацію, видачу та деякі інші операції, пов'язані з обслуговуванням угод з цінними паперами.

Депозитна операція — це операція із залучення грошових коштів юридичних та фізичних осіб на депозитні рахунки.

Депозитний рахунок — рахунок, який відкривається підприємству на підставі укладеного депозитного договору між власником рахунку та установою банку на визначений у договорі строк.

Депозитні операції — це пасивні операції з передачі до банківської установи їх власником для зберігання на визначених за домовленістю між банком і вкладником умовах, грошових коштів у безготівковій та готівковій формах в національній або іноземній валютах.

Депозитні та ощадні сертифікати — це цінні папери, що письмово підтверджують внесення на банківській рахунок грошових коштів і надають право вкладникам на одержання після закінчення встановленого строку внесеної суми та нарахованих процентів. Депозитні сертифікати надаються юридичним особам, а ощадні — фізичним. Вони можуть бути іменними (які не підлягають продажу) і на пред'явника, які можуть вільно продаватись на вторинному фондовому ринку; строковими і до запитання, можуть існувати у паперовій і безпаперовій формах, у національній та іноземній валютах.

Державний реєстр банків — реєстр, що ведеться Національним банком України і містить відомості про державну реєстрацію усіх банків.

Диверсифікація активних операцій являє собою розміщення банківських ресурсів у різноманітних активних операціях: кредитних, інвестиційних, валютних тощо.

Диверсифікація кредитного портфеля як спосіб захисту від кредитного ризику — це розподіл коштів, що їх надають у позичку, між різними суб'єктами (юридичними й фізичними особами). Що більшої кількості позичальників банк передасть у тимчасове користування позичковий капітал, то меншим буде (за інших рівних умов) ступінь ризику неповернення боргу.

Дивізіональна структура банку — це споживча структура, сутність якої у групуванні підрозділів відповідно до класів обслуговуваних споживачів. За такі класи, як правило, приймають юридичних осіб, фізичних осіб.

Документарний акредитив — це угода, за якою банк зобов'язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі. Зобов'язання банку за акредитивом є самостійним і не залежить від праводносин сторін за комерційним контрактом. Це положення спрямоване на захист інтересів банків та їх клієнтів, наприклад, експортеру забезпечується обмеження вимог до оформлення документів та одержання платежу за умови чіткого дотримання і виконання ним усіх передбачених договором умов акредитива.

Доміцилювання векселів полягає у виконанні банком доручення клієнта-векселедавця або трасата прийняти вексель до оплати та оплатити його за рахунок довірителя. Банк у такому разі виконує функцію платника. Вексель до оплати слід подавати в місці платежу платникові або третій особі, якій платник за векселем доручає оплатити вексель, тобто доміциліантові. Доміциліантом звичайно виступає банк, згодою якого треба попередньо заручитися (уклавши відповідний договір).

Дорожній чек — розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (одержувачу, власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу, його емітентом є іноземний банк, іноземна компанія, що здійснюють випуск (емісію) чеків.

Доходи банку — це загальна сума грошових коштів, отриманих від здійснення активних операцій. В структурі доходів банку найбільшу питому вагу мають отримані відсотки за банківськими позиками. На величину цих доходів впливають два фактора — сума наданих кредитів та відсоткова ставка за наданий кредит.

Економічні нормативи — показники, що встановлюються Національним банком України і дотримання яких є обов'язковим для банків.

Експортний кредит — полягає у тому, що він надається банком країни-експортера банку країни-імпортера (чи безпосередньо імпортеру) для кредитування поставок машин, устаткування тощо. Ці кредити надаються в грошовій формі та мають «зв'язаний» характер. Це означає, що боржник зобов'язаний використовувати кредит тільки для купівлі товарів у країні кредитора.

Електронний розрахунковий документ (міжбанківський електронний розрахунковий документ) — документ на переказ, сформований банком на підставі розрахункових документів банку, клієнтів, документів на переказ готівки, доручень на договірне списання, та представлений у формі електронних даних, що включають відповідні реквізити документа, у тому числі й електронний цифровий підпис.

Електронний цифровий підпис (далі — ЕЦП) — сукупність даних, отримана за допомогою криптографічного перетворення вмісту електронного документа, яка дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати особу, яка його підписала.

Емісійний результат — різниця між надходженнями готівки до кас банків та видачею її з кас банків, яка визначається за звітний період як випуск готівки в обіг (перевищення видачі з кас банків над надходженнями) або вилучення готівки з обігу (перевищення надходжень до кас банків над видачею).

Емісійні різниці (емісійний дохід) — сума перевищення доходів, отриманих підприємством від первинної емісії (випуску) власних акцій та інших корпоративних прав над номіналом таких акцій (інших корпоративних прав).

Єврочек — чек у єрвалюті — виписується банком без попереднього внеску клієнтом наявних грошей і на більш значні суми в рахунок банківського кредиту строком до місяця; він сплачується в будь-якій країні — учасниці угоди «Єврочек» (з 1968 р.). Єдина форма єврочеків, порядок сплати їх тільки за умови пред'явлення власниками гарантійних карток, існуючі форми контролю за обробкою єврочеків за допомогою ЕОМ сприяють удосконаленню розрахунків з міжнародного туризму.

Забезпечення кредиту — спосіб страхування банку від ризику неповернення клієнтом позички.

Заклад — це застава майна, при якій майно, що складає предмет застави, передається заставодавцем у володіння заставодержателя. Позичальник може продовжувати користуватися предметом застави, якщо це передбачено угодою між банком і клієнтом; предмет застави може бути залишено під замком та печаткою заставодержателя у заставодавця до закінчення строку кредитування.

Заповітний траст засновується згідно з розпорядження покійного, викладеного у заповіті і управляється банком в інтересах бенефіціара (вигодопридбавач за трастом).

Застава — це частка матеріального майна, право власності якого належить позичальникові і перейде до банківської установи в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань, які передбачені кредитною угодою.

Заставодавець — юридична чи фізична особа-власник, або особа, якій власником надане право на заставу, передавання майна, право на вимогу, цінні папери для застави.

Заставодержатель — банк, якому передається в заставу майно і майнові права та цінні папери для забезпечення повернення наданої позики.

Зворотний лізинг — це здійснення лізингу, який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передачу цього майна йому у лізинг.

Іменний чек — розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті, тобто є письмовим розпорядженням юридичної особи — нерезидента або фізичної особи — резидента, яка виписала чек (чекодавець), платнику про виплату певної суми коштів чекодержателю, зазначеному в чеку, або іншій особі за нотаріально посвідченою довіреністю за рахунок наданого платнику грошового покриття. Іменний

чек не підлягає передаванню, за винятком випадків, що передбачені чинним законодавством України.

Імпортер — це суб'єкт міжнародних розрахунків, який є платником за міжнародною угодою.

Інвестиційний клас (investment grade) — група міжнародних довгострокових кредитних рейтингів, які свідчать про низьку ймовірність невиконання зобов'язань (дефолту) особи (боржника) або емітента цінних паперів, що їх мають.

Інвестиційні операції банку — це сукупність витрат, які реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі народного господарства. Це діяльність банку з вкладення (інвестування) коштів і цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств та інші об'єкти вкладень, ринкова вартість яких спроможна зростати і приносити банку дохід у формі процентів, дивідендів, прибутку та інші прями і непрямі доходи або досягається соціальний ефект.

Інкасація готівки — переміщення готівки з кас підприємств і установ до кас комерційних банків.

Інкасова операція (документарне інкасо) — це форма розрахунків за зовнішньоторговельною угодою, яка полягає в тому, що експортер доручає своєму банку одержати від імпортера певну суму валюти при поданні останньому відповідних товарних документів. Згідно з Уніфікованими правилами інкасові операції здійснюються банками на основі одержаних від експортера інструкцій.

Інкасові інструкції — відповідні інструкції, що стосуються порядку відшкодування прийнятих на інкасо чеків і які надсилаються банком (установою) платнику разом з прийнятими на інкасо чеками в іноземній валюті.

Інкасування (інкасо) — здійснення банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами з метою одержання платежу або передавання розрахункових та/чи супровідних документів проти платежу, або передавання розрахункових та/чи супровідних документів на інших умовах

Інноваційна діяльність — це діяльність, яка здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає:

- випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;

- прогресивні міжгалузеві структурні зрушення;

- реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат тощо.

Іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави.

Інсайдер — особа (юридична або фізична), яка має доступ до конфіденційної інформації про справи банку завдяки своєму службовому становищу, участі у капіталі банку, родинним зв'язкам і має можливість використовувати своє становище у власних інтересах.

Інфляційний ризик — це зменшення або втрата очікуваних реальних доходів, викликаних змінами в очікуваній інфляції. Реальний дохід розглядається як номінальний дохід за мінусом очікуваного відсотку інфляції.

Іпотечний кредит — довгострокові позички, що надаються банками під заставу нерухомості — землі і будівель виробничого і житлового призначення. В основу кредиту покладена іпотека (в перекладі з грецької застava нерухомого майна).

Істотна участь у банку — пряме або опосередковане, самостійно або спільно з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи.

Капітал банку — залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал статутний — сплачений та зареєстрований підписний капітал.

Капіталізація відсотків — процес нарощування депозиту за рахунок відсотків за депозитом. Подальше нарахування здійснюється на суму депозиту з урахуванням відсотків.

Картковий рахунок (далі — картрахунок) — банківський рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками.

Касова готівка — гроші готівкою, що знаходяться в касах банків, установ тощо.

Кількісний тендер — тендер, на якому Національний банк наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування. Сума коштів, що пропонується для рефінансування, може оголошуватися або не оголошуватися.

Клієнт банку — будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку.

Кліринг — процедура періодичного взаємозаліку за зобов'язаннями учасників розрахунків певної платіжної системи, що включає процес отримання, сортування та розподілу розрахункових документів кожного учасника розрахунків, а також визначення остаточного розрахункового сальдо.

Комерційний вексель — це вид цінних паперів, що являє собою безумовне письмове боргове зобов'язання юридичної чи фізичної особи встановленої законом форми сплатити після настання терміну власникові векселя певну суму грошей, що в ньому вказана.

Комісійні та довірчі операції з векселями — це операції, виконання яких пов'язано з інкасуванням векселів; оплатою векселів, у яких банк є особливим платником (доміциліатом); зберігання векселів (оригіналів, копій і примірників); купівлею — продажем, а також обмінів векселів за дорученням клієнтів.

Комісія — застосовується як додатковий елемент ціни банківського кредитування. Вона встановлюється, як правило, у тих випадках коли в процесі

кредитування банк виконує додаткову роботу, пов'язану з оформленням позички, контролем, або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується. Комісія може сплачуватися окремо, або додаватися до процента.

Конверсійні операції — це угоди між учасниками валютного ринку щодо обміну грошових сум, номінованих у валюті однієї країни, на валюту іншої країни за узгодженим курсом на визначену дату.

Конвертована валюта — іноземна валюта, що віднесена до цієї категорії Національним банком України.

Консолідований кореспондентський рахунок — об'єднання коштів банку та його філій (або певної кількості філій) на кореспондентському рахунку, відкритому в територіальному управлінні Національного банку України з метою роботи банку (філії) в СЕП за відповідною моделлю обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Консорціальні міжнародні кредити (синдиційовані) — це середньострокові та довгострокові кредити, які надаються на значну суму, як правило, банківськими консорціумами (синдикатами)

Консультаційні та інформаційні послуги полягають у наданні банкам своїм клієнтам роз'яснень, інформації, рекомендацій з різноманітних банківських правових та фінансових питань, проблем ведення бізнесу і особистого господарства.

Кореспондентська угода — договір про встановлення кореспондентських відносин і відкриття кореспондентських рахунків ЛОРО і НО-СТРО, в якому фіксується термін дії договору, розмір комісійних зборів, порядок відкриття та режим функціонування кореспондентських рахунків (субрахунків) та інші зобов'язання сторін.

Кореспондентський рахунок — рахунок для обліку розрахунків, які виконує одна банківська установа за дорученням і на кошти іншої банківської установи на підставі укладеного кореспондентського договору (угоди).

Корпоративна картка — платіжна картка, яка дає змогу її держателю провести операції за рахунок коштів, що обліковуються на картковому рахунку юридичної особи.

Котирування валюти — встановлення валютних курсів.

Кредит покупцеві — це такий метод банківського кредитування зовнішньої торгівлі, який надається безпосередньо імпортеру. Кредити покупцеві найбільш вигідні саме імпортеру — в нього з'являється можливість вибору фірми-постачальника, хоча тільки в окремій країні.

Кредитна картка — це кредитний білет (магнітна картка або інший документ), виданий фізичній особі особою, яка веде бізнес у галузі споживчого кредиту, зокрема, банківською установою. Вона засвідчує наявність у відповідній установі рахунку власника кредитної картки і дає право на придбання товарів та послуг в роздрібній торгівлі без оплати готівкою.

Кредитна лінія — згода банку-кредитора надати кредит у майбутньому в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовлені розміри за певний відрізок часу без проведення додаткових спеціальних перегово-

ворів. Це метод кредитування, за яким позичальник використовує обмежений таким чином кредит на протязі обумовленого часу шляхом сплати платіжних документів за потребою коштів.

Кредитний аукціон НБУ(тендер) — це закритий аукціон з реалізації централізованих ресурсів НБУ, терміни проведення якого визначаються НБУ, а місцем їх здійснення є територіальні управління НБУ.

Кредитний договір — укладається між кредитором і позичальником тільки в письмовій формі, які визначають взаємні зобов'язання та відповідальність сторін і не можуть змінюватися в односторонньому порядку без згоди обох сторін. В ньому обумовлюється економічна і юридична відповідальність сторін за додержання зобов'язань, передбачається порядок вирішення спірних питань в процесі кредитування.

Кредитний потенціал комерційного банку визначається величиною залучених коштів за мінусом резерву ліквідності, обсяг якого залежить від нормативу обов'язкового резерву, що встановлюється Центральним банком та рівня резерву ліквідності, що визначається банком індивідуально для себе.

Кредитний ризик — ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі.

Кредитор — суб'єкт кредитних відносин, який надає кредити іншому суб'єкту господарської діяльності у тимчасове користування.

Кредитор останньої інстанції — це, як правило, Національний банк України, до якого може звернутися банк або інша кредитна установа для отримання рефінансування у разі вичерпання інших можливостей рефінансування.

Кредитоспроможність — це здатність позичальника в повному обсязі і у визначеній кредитною угодою термін розрахуватися за своїми торговими зобов'язаннями.

Лізинг — це різновид підприємницької діяльності, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк майна, що є або його власністю або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем лізингових платежів.

Ліквідність банку — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Ліміт загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (ЛІЗ) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з проведенням операцій на валютному ринку, що може призвести до значних втрат банку. Він визначається як *співвідношення загальної величини від-*

*критої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривнево-му еквіваленті до регулятивного капіталу банку. За кожною іноземною валютою обчислюється підсумок за всіма балансовими і позабалансовими активами і всіма балансовими та позабалансовими зобов'язаннями банку та **розраховується загальна відкрита валютна позиція банку в гривнево-му еквіваленті окремо за кожною іноземною валютою** (розрахунок проводиться за звітну дату).*

Ліміт кредитування — гранична сума кредиту, яку позичальник може отримати в банку.

Ліцензування — це порядок надання дозволу на здійснення окремих чи всіх банківських операцій комерційному банку, який з моменту реєстрації НБУ набув статусу юридичної особи.

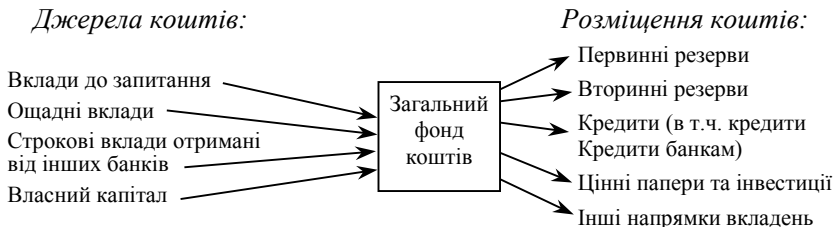
Ломбардне кредитування — це кредит, в якому облігації внутрішньої державної позики виступають як застава, тобто кредит надається НБУ комерційним банкам під забезпечення цінних паперів, які входять до ломбардного списку центрального банку (в Україні до нього включаються ОВДП).

Матрична структура банку — це така структура банку, яка поєднує проектну та функціональні структури, а кожен виконавець має подвійне підпорядкування — з одного боку функціональному підрозділу, а з іншого — він є учасником реалізації певного проекту. Така структурна схема змінюється відповідно до конкретних завдань у окремі проміжки часу.

Метод коефіцієнтів ґрунтується на доборі оптимальних для конкретного позичальника коефіцієнтів та їх нормативних значень і аналізі їх у динаміці й порівнянні з середнім значенням у всій галузі або із значеннями на аналогічних підприємствах.

Метод рейтингової оцінки ґрунтується на присвоєнні певної оцінки (бала) за значення того чи іншого показника в кожній групі коефіцієнтів (на вибір банку) відповідно до встановленої банком шкали. Потім виводять загальну оцінку (бал), яка й визначає ступінь кредитоспроможності конкретного позичальника.

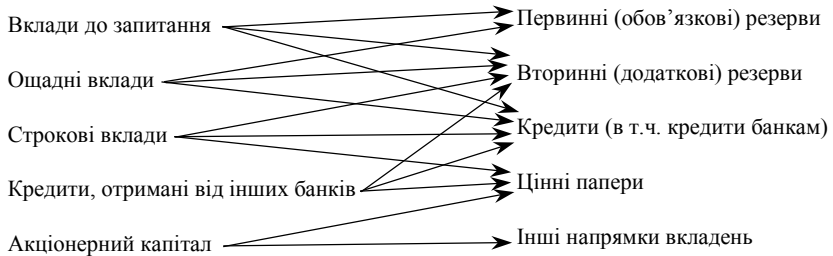
Метод загального фонду коштів: всі ресурси об'єднуються в загальний фонд коштів і потім розподіляються між тими видами активів, які відповідають стратегічній політиці банку. Характеризується наступною схемою:

Метод розподілу активів чи конверсії коштів встановлює, що розмір необхідних банку ліквідних коштів залежить від джерел залучення. Тим самим джерела коштів розмежовуються відповідно до норм обов'язкових резервів та швидкості їх обігу, що відображає схема:

Джерела коштів:

Розміщення коштів:

Міжнародний кореспондентський рахунок — рахунок, на якому відображені розрахунки, здійснені банком однієї країни за дорученням і за рахунок іншої на основі кореспондентської угоди. Кореспондентські рахунки за міжнародними розрахунками поділяють на рахунки НОСТ-РО і рахунки ЛОРО.

Міжнародний лізинг — здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або в разі якщо майно чи платежі перетинають державні кордони.

Модель оцінювання дохідності використаного капіталу — полягає у визначенні відношення доходу, одержаного від реалізації проекту після податкових і амортизаційних відрахувань до витрат, що мають бути здійснені. Дохід обчислюється після відрахувань податкових та на амортизацію. До витрат належить початкова вартість проекту і робочий капітал (наприклад сировина, витрати та ін.).

Модель оцінювання терміну окупності — полягає у складанні грошового потоку за роками та визначенні періоду окупності — часу, протягом якого сума грошей, затрачених на проект, буде відшкодована.

Непряме котирування — визначення кількості іноземної валюти, що виражається в одиницях національної валюти.

Непрямий лізинг — майно передають через посередника. У такому разі учасники можуть укласти класичну тристоронню угоду (постачальник — лізингодавець — лізингоодержувач), а коли угоди великі, учасників може бути й більше.

Непрямі інвестиції — це інвестування, що опосередковується іншими особами (інвестиційними або іншими фінансовими посередниками), які вибирають найефективніші об'єкти інвестування, беруть участь у керуванні ними, а тримані прибутки розподіляють серед своїх клієнтів. Для банків такі інвестиції здійснюються у формі утворення портфелів цінних паперів, які належать різним емітентам та не забезпечують контрольну участь і пряме управління об'єктом інвестицій.

Нерозподілений прибуток — це чистий прибуток, що залишений банком для інвестиційних цілей після сплати дивідендів.

Облігації внутрішніх і місцевих позик випускаються на пред'явника. Обов'язковим реквізитом таких цільових облігацій є зазначення товару (послуг), під який вони випускаються.

Облігації підприємств випускаються підприємствами усіх передбачених законом форм власності, об'єднаннями підприємств, акціонерними та іншими товариствами і не дають їх власникам права на участь в управлінні.

Облігації зовнішніх державних позик України — цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій. Вони випускаються процентними, дисконтними та можуть бути іменними або на пред'явника, з вільним або обмеженим колом обігу. Емітентом облігацій зовнішніх державних позик України є держава в особі Міністерства фінансів України. Грошові кошти, одержані від розміщення облігацій зовнішніх державних позик України, спрямовуються виключно до Державного бюджету України.

Облігація — цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений в ньому строк з виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачено умовами випуску).

Облікова ставка Національного банку України — виражена у відсотках плата, що береться Національним банком України за рефінансування комерційних банків шляхом купівлі векселів до настання строку платежу по них і утримується з номінальної суми векселя. Облікова ставка є найнижчою серед ставок рефінансування і є орієнтиром ціни на гроші.

Оборотно-сальдовий баланс — це місячний банківський баланс з інформацією про обороти та вихідні залишки за балансовими та позабалансовими рахунками.

Овердрафтний кредит — це кредит, який надається в національній або іноземній валюті відповідно до потреб клієнта у межах встановленого ліміту. Для його надання клієнту відкривається контокорентний рахунок (поточний активно — пасивний рахунок з овердрафтом), на якому відбиваються всі платежі клієнта та надходження коштів на його адресу. Дебетове сальдо (овердрафт) на такому поточному рахунку свідчить про нестачу власних коштів у клієнта для забезпечення поточних платежів, і він домовляється з банком про надання контокорентного кредиту. Кредитове сальдо означає, що клієнт має на поточному рахунку певну суму власних коштів.

Оперативність у процесі стягнення боргу полягає в зобов'язанні банку підтримувати постійний контакт з позичальником протягом усього терміну користування позиченими коштами. Це дає змогу вчасно виявити виникнення проблемних позичок.

Операційна каса — сукупність всіх грошей готівкою, яка знаходиться в банку. Приймання грошей від клієнтів протягом операційного дня здійснюється прибутковою касою, а після операційного дня — вечірньою касою.

Операційний день — частина робочого дня банку або іншої установи — члена платіжної системи, протягом якої приймаються документи на переказ і документи на відкликання та можна за наявності технічної можливості здійснити їх оброблення, передавання та виконання. Тривалість операційного дня встановлюється банком або іншою установою — членом платіжної системи самостійно та зазначається в їх внутрішніх правилах.

Опціони — це похідні короткострокові цінні папери, які дають право власнику купувати, продавати інші цінні папери напротязі визначеного періоду за визначеною ціною контрагента, який за грошову премію приймає на себе зобов'язання реалізувати це право. Розрізняють фінансові, валютні та товарні опціони, які обслуговують відповідні взаємовідносини.

Організація торгівлі на ринку цінних паперів — це надання послуг щодо укладення угод з цінними паперами на біржовому та організаційно оформленому позабіржовому ринку цінних паперів. До цих операцій відносять *адміністративні операції* щодо відкриття, закриття рахунків у цінних паперах, пов'язаних зі зміною способу зберігання цінних паперів; *облікові операції* щодо ведення рахунків у цінних паперах та відображення операцій з ними; *інформаційні операції* щодо видачі інформації з рахунків у цінних паперах.

Ордер меморіальний (далі — меморіальний ордер) — розрахунковий документ, який складається банком для оформлення внутрішньобанківських операцій, операцій щодо списання коштів з рахунку платника, здійснення договірного списання коштів з рахунку свого клієнта на підставі його письмового доручення або розпорядження стягувача про списання коштів з рахунку платника.

Ощадні вклади населення призначені для нагромадження або зберігання грошових заощаджень. Вони займають проміжне положення між строковими депозитами і депозитами до запитання. Відмінністю ощадних вкладів від строкових є те, що вони не мають фіксованого терміну зберігання, невеликі за мінімальним розміром, не потребують попереднього обов'язкового повідомлення про вилучення коштів власником рахунку, за винятком зняття значних сум вкладу. Ощадні вклади, як і строкові, призначені не для розрахунків, а для заощадження і накопичення коштів населення.

Пайовий лізинг — це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які інвестують свої кошти. При цьому сума інвестованих кредиторами коштів не може становити більше 80% вартості набутого для лізингу майна.

Пасивна (консервативна) очікувана стратегія — формування і управління портфелем полягає у диверсифікації інвестицій по різних сегментах ринку й у різні цінні папери. Вона базується на прагненні до гарантованого досягнення заданих параметрів доходу (на рівні середньоринкового) і ризику.

Пасивні операції банку — операції, за допомогою яких банк формує свої ресурси для здійснення активних операцій.

Переказ готівки — унесення певної суми готівки підприємством (підприємцем) або фізичною особою з метою її зарахування на рахунки підприємства (підприємця) чи фізичної особи або видачі їм у готівковій формі.

Переказний вексель (тратта) — призначений для переміщення коштів від однієї особи до іншої за допомогою передавального напису — індосаменту. В складанні переказного векселя беруть участь три суб'єкти: 1) кредитор (*трасант*, векселедатель) — особа, яка виставляє вексель з наказом здійснити платіж; 2) боржник (*трасат*, платник) — особа, яка отримує наказ заплатити; 3) *ремітент* (векселедержатель, перший покупець векселя) — особа на користь якої видано вексель.

Першокласне забезпечення — це застава майнових прав на грошові депозити; безумовні гарантії: урядів країн категорії «А», Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, банків з рейтингом не нижче ніж «інвестиційний клас»; забезпечені гарантії банків України, а також інше ліквідне забезпечення, що користується високим попитом на ринку та може бути швидко реалізоване.

Письмовий дозвіл Національного банку — документ, який видає Національний банк у порядку і на умовах, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» на підставі якого банки мають право здійснювати окремі операції, передбачені статтею 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

«Під контролем» — це кредитні операції, за якими кредитний ризик є незначним, але може збільшитися внаслідок виникнення несприятливої для позичальника ситуації та становить п'ять відсотків чистого кредитного ризику.

Підкріплення каси банку ~ захід, спрямований на придбання готівки в інших банків для забезпечення всіх строкових виплат.

Підрозділ банку — структурна одиниця банку, що не має статусу юридичної особи і виконує функції, визначені банком.

Плата за управління — це *комісійна винагорода* за власне факторингове обслуговування: ведення обліку, страхування на випадок виникнення сумнівних боргів. Розмір цієї плати визначають у відсотках від річного обороту постачальника.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Платіжна вимога-доручення — розрахунковий документ, який складається з двох частин:

верхньої — вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;

нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача

Платіжне доручення — розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача.

Платник — особа, з рахунку якої ініціюється переказ грошей або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи — члена платіжної системи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою грошей.

Платоспроможність — здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання.

Платоспроможність банку — це здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру.

Позичальник — суб'єкт кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування гроші на умовах повернення, платності та строковості.

Позичені ресурси — це грошові кошти кредиторів та інвесторів, мобілізовані банками на певних умовах на міжбанківському та фондовому ринках.

Порто — це винагорода, яка утримується банком у визначеному розмірі на кожний пункт.

Портфельні інвестиції — це вкладання коштів у цінні папери різних видів, що належать різним емітентам, але управляються як єдине ціле з метою приросту капіталу на основі зростання курсової вартості портфеля й одержання прибутку від створення цінними паперами стабільних грошових потоків (дивідендів, процентів) при диверсифікації ризиків.

Послуги комерційного банку — це такий вид діяльності, що супроводжує основні (базові) банківські операції, спрямований на залучення юридичних та фізичних осіб як клієнтів і на зростання прибутковості банківської діяльності. В зарубіжній банківській практиці такий вид діяльності називають позабалансовим, оскільки подібні операції відображаються не на основних (активних, пасивних, активно-пасивних) рахунках банківського балансу, а на позабалансових.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається підприємству для проведення розрахунків у межах чинного законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті при здійсненні поточних операцій, визначених чинним законодавством України, та для погашення заборгованості за кредитами в іноземній валюті.

Поточний рахунок з овердрафтом — це активно-пасивний рахунок з можливістю виникнення дебетового сальдо. На цьому рахунку на

основі угоди між клієнтом і банком допускається в певному розмірі перевищення суми списання з рахунку над величиною залишку коштів, що означає отримання кредиту. Для цього рахунку більш характерним є пасивний (кредитовий) залишок.

Представництво банку — територіально відокремлений структурний підрозділ банку, що не здійснює банківську діяльність, не є юридичною особою, діє на підставі окремого положення, виступає від імені головного банку і ним фінансується. Представництво не має права здійснювати банківські операції.

Прибуток банку — це різниця між доходами та витратами банку. Балансовий прибуток — це сума прибутку, плюс надходження від позареалізаційних операцій, у тому числі від курсових різниць за іноземними операціями та допущеним дебетовим сальдо, та мінус збитки від позареалізаційних операцій. Основним джерелом банківського прибутку є **процентна маржа** — доход від відсоткової різниці, що визначається як відсотки отримані мінус відсотки сплачені.

Прибуток минулих років — це підтверджений прибуток, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків та всіх відрахувань, зокрема дивідендів. Відповідно, якщо банківська установа працює ефективно, обсяг прибутку минулих років має постійно зростати.

Прибуток поточного року — це різниця між доходами та витратами банку на звітну дату (доходи і витрати банку відображаються в балансі наростаючим підсумком із початку року, а в останній робочий день року, за бухгалтерською термінологією, «згортаються»), що враховується як елемент власного капіталу комерційного банку до останнього робочого дня року, є ресурсом внутрішнього походження.

Привілейований акціонерний капітал — це капітал, вартість якого визначається за номінальною ціною акцій, за якими банк сплачує фіксовані дивіденди.

Проблемна позика — це позика, повернення якої може не здійснитись через певні фінансові проблеми в позичальника.

Прогноз касових оборотів — оцінка перспектив розвитку готівкового обігу, згідно з якою визначаються обсяги та джерела надходжень готівки до кас банків, обсяги та цільове спрямування видачі готівки з кас банків, розмір випуску готівки або вилучення її з обігу.

Пролонгація — подовження терміну чинності кредитної угоди.

Простий вексель — є свідцтвом боргу, тобто слугує для оформлення відносин боргу за реалізовані в кредит товари (надані послуги), видані грошові кошти. В складанні простого векселя беруть участь два суб'єкта: векселедавець (боржник), який виписує вексель і зобов'язується виплатити суму боргу у зазначений термін та підписує його, а потім — передає векселедержателю (своєму кредитору). Такий вексель дає його власнику можливість достроково вилучати капітал.

Прострочена заборгованість — позика, не повернена банку своєчасно.

Професійна діяльність на ринку цінних паперів — це підприємницька діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою

цінних паперів й організаційного, інформаційного, технічного та іншого обслуговування випуску й обігу цінних паперів.

Пряме котирування — визначення кількості національної валюти за одиницю іноземної.

Прямий лізинг — власник майна самостійно здає об'єкт у лізинг.

Прямі інвестиції — це особиста участь інвестора у виборі об'єктів інвестування і вкладення коштів.

Прямі кореспондентські відносини — це договірні відносини між комерційними банками, метою яких є здійснення платежів і розрахунків за дорученням один одного.

Рамбурсне зобов'язання — це таке зобов'язання банку про переказ (рамбурсування) сум для оплати акцептованих тратт, яке надсилається банком імпортера на прохання імпортера відомому міжнародному банку в процесі надання акцептно — рамбурсного кредиту.

Реальні інвестиції — це вкладення коштів у реальні матеріальні та нематеріальні активи. Вкладення коштів у нематеріальні активи, пов'язані з науково — технічним прогресом, характеризується як **інновації**.

Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків. Регулятивний капітал банку складається з **основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу**.

Реєстратор акцій банк веде облік випущених цінних паперів для того, щоб не допустити їх надмірної емісії. Необхідно враховувати, що банк не може виконувати обидві функції — агента по трансферту та реєстратора — за тими ж акціями.

Резерв для відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків (далі — резерв під кредитні ризики) є спеціальним резервом, необхідність формування якого обумовлена кредитними ризиками, що притаманні банківській діяльності. Створення резерву під кредитні ризики — це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

Резерви — це кошти, залишені на непередбачені витрати. Вони використовуються для виплати дивідендів, які ще не оголошені; кошти для майбутнього вилучення з обороту акцій або для погашення зобов'язань.

Реорганізація банку — злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

Рефінансування — це погашення старої заборгованості шляхом надання нових позичок, головним чином заміною короткострокових зобов'язань довгостроковими цінними паперами.

Ризик доходу — це допустиме зменшення виплат доходу з активу, наприклад, внаслідок зміни дивідендної політики емітента.

Ризик ліквідності — ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

Ризики в банківській діяльності — впливають із специфіки банківських операцій, що здійснюються в умовах ринкових відносин, та означають імовірність одержання доходів, менших від очікуваних, зниження вартості активів. Підвищені банківські ризики призводять до значних фінансових утрат і, як наслідок, до банкрутства банків.

Ринкова вартість цінного папера — сума коштів або вартість активу, які можна отримати від продажу цього цінного папера на активному ринку цінних паперів (ціна, за якою продавець згодний продати, а покупець купити цей цінний папір).

Ринковий ризик — це зменшення або втрата доходів унаслідок зміни майбутньої ринкової ціни активу (акції, нерухомості, іноземної валюти та ін.). Одним з важливих ринкових ризиків є ризик зміни валютного курсу.

Розпорядження власністю особи після її смерті в інтересах спадкоємців, відноситься до найбільш розповсюджених видів довірчих послуг, що виконуються банком для приватних осіб. Сума, що залишилася розподіляється між спадкоємцями згідно законодавства.

Розрахунки у формі відкритого рахунку — їх сутність полягає в періодичних платежах імпортера певних сум на користь експортера після одержання товару.

Розрахункова палата банку — структурний підрозділ банку, що обслуговує філії банку у ВПС та забезпечує взаємодію ВПС із СЕП, у тому числі з ІПС.

Розрахунковий банк (агент із розрахунків) — банк, який здійснює облік результатів розрахунків між банками — учасниками певної платіжної системи, а також відображення цих результатів за їх рахунками, що відкриті в розрахунковому банку.

Розрахунковий чек — розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Розрахунково-клірингова діяльність пов'язана з визначенням взаємних зобов'язань щодо угод з цінними паперами та розрахунків за ними.

Розрахунково-касове обслуговування — надання банком клієнту на підставі укладеного між ними договору послуг, які пов'язані з переказом коштів з рахунку/на рахунок цього клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договором.

Система «клієнт — банк» — спосіб передачі повідомлень між клієнтом та банком у зашифрованому вигляді за допомогою сертифікованих засобів захисту.

Система автоматизації банку (САБ) — програмне забезпечення, що обслуговує поточну внутрішньобанківську діяльність (бухгалтерський облік, обслуговування рахунків клієнтів тощо).

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) — загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації. Програмне забезпечення СЕП складається із програмно-технічних комплексів — автоматизованих робочих місць (АРМ), що відповідають трьом рівням структури СЕП: Центральна розрахункова палата; розрахункові палати; банківські установи — учасники СЕП.

Спеціалізований банк — це банк, у якого більше 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладами фізичних осіб.

Спеціальний позичковий рахунок — рахунок, з якого протягом всього періоду кредитування здійснюється оплата платіжних документів у межах заздалегідь обумовленої суми.

Спеціальні фонди — це загальна назва фондів економічного стимулювання та інших фондів, які призначені для виробничого й соціального розвитку банку.

Списання примусове (далі — примусове списання (стягнення) коштів) — списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Споживчий кредит — це позичка, яка надається в національній та іноземній валюті фізичним особам — резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається на виплат, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Ставка «овернайт» (ломбардна ставка) — щоденна процентна ставка, що встановлюється Національним банком для проведення операцій з банками з підтримання їх миттєвої ліквідності.

Ставки рефінансування Національного банку України — виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот та кредитування. Національним банком України встановлюються облікова та ломбардна процентні ставки.

«Стандартні» кредитні операції — це операції, за якими кредитний ризик є незначним і становить 1% чистого кредитного ризику.

Статутний капітал — сплачений та зареєстрований підписний капітал, який посідає центральне місце у складі власних банківських ресурсів. Він формується під час створення нового банку за рахунок акціонерного або приватного капіталу.

Страховання (гарантування) вкладів — комплекс заходів держави та центрального банку, спрямований на підтримку стійкості банків-

ської системи. Усередині самої банківської системи склалися певні форми солідарності банків, для яких стійкість всієї системи є важливою умовою їх нормальної діяльності. Тому в деяких випадках банки самі організують страхування.

Страхування кредитних операцій — створення певного фонду грошових коштів для покриття можливих збитків від неповернення позичок.

Страхування ризику непогашення кредиту — це спосіб забезпечення зобов'язань, при якому банк самостійно страхує надану позику шляхом укладання зі страховою організацією договору про добровільне страхування кредитного ризику.

Строкові угоди з іноземною валютою — це валютні угоди, за якими сторони домовляються про постачання обумовленої суми іноземної валюти у визначений угодою термін після її укладення, за курсом, за фіксованим на момент її укладення (більше, ніж через два робочих дні після її укладення).

Структурування позики — встановлення певних її параметрів (сума, термін, ставка відсотку, цільове призначення тощо).

Субординований борг — це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу — облігації, векселі імітовані банком), які відповідно до угоди не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів.

Субординований капітал включає кошти, що залучені від юридичних осіб — резидентів і нерезидентів, як у національній, так і в іноземній валюті на умовах субординованого боргу.

«Субстандартні» кредитні операції — це операції, за якими кредитний ризик є значним, надалі може збільшуватись і становить 20 відсотків чистого кредитного ризику, а також є ймовірність несвоєчасного погашення заборгованості в повній сумі та в строки, що передбачені кредитним договором.

«Сумнівні» кредитні операції — це операції, за якими виконання зобов'язань з боку позичальника/контрагента банку в повній сумі (з урахуванням фінансового стану позичальника та рівня забезпечення) під загрозою, ймовірність повного погашення кредитної заборгованості низька та становить 50 відсотків чистого кредитного ризику.

Територіальне відокремлене відділення банку — підрозділ, який здійснює лише розрахунково-касове обслуговування клієнтів та вкладні операції.

Територіальні управління Національного банку — філії Національного банку України та Операційне управління Національного банку України.

Технічне переоснащення підприємств — здійснюються витрати на підвищення техніко — економічного рівня окремих виробництв, цехів, ділянок шляхом механізації й автоматизації виробництва, модернізації і заміни застарілого і фізично зношеного устаткування новим, продуктивнішим.

Торгівля цінними паперами здійснюється на підставі договорів доручення або договорів комісії за рахунок коштів своїх клієнтів (брокерська діяльність), а також від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу придбаних цінних паперів третім особам (ділерська діяльність).

Торговельна сесія — являє собою визначений проміжок часу, що встановлюється та змінюється на підставі постанови Правління Національного банку України. Її організують за допомогою використання комплексу організаційно-технічних засобів (дилінгового обладнання REUTERS, BLOOMBERG та Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України), який забезпечує можливість укладення та підтвердження договорів з купівлі, продажу іноземної валюти та банківських металів.

Торговельні вексельні операції — це операції з купівлі або продажу векселів за ціною, що встановлюється у відсотках до суми векселя. До активних торговельних операцій належить придбання векселів, а до пасивних — продаж придбаних векселів.

Трастові (довірчі) послуги — це послуги, засновані на довірчих правовідносинах, коли одна особа — засновник трасту (довіритель) передає своє майно у розпорядження іншій особі — довірительному власнику, для управління в інтересах третьої особи — бенефіціара.

Український міжбанківський валютний ринок — це організований ринок національних валют, на якому здійснюється вільна купівля — продаж великих партій валют на основі їх курсового співвідношення (котирувки), що складається під впливом попиту і пропозиції, купівельної спроможності та економічної ситуації в країнах — емітентах цих валют.

Уповноважений банк — будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території України, що має ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Управління касовими активами (грошовою готівкою) при розрахунково-касовому обслуговуванні — це група послуг, які надаються банками за комісію в області розрахунково — касового обслуговування без використання активів, що знаходяться на балансі банку, і без прийняття на себе договірних чи умовних зобов'язань. Прикладом операцій такого роду, що отримали в останні роки велике розповсюдження в США та інших країнах, — є програми управління касовими активами (грошовою готівкою) для клієнтів банку.

Установи банків — територіальні управління Національного банку, Операційне управління Національного банку, комерційні банки та їх філії, відділення та інші підрозділи банків.

Учасник СЕП безпосередній — банківська установа, що має технічний рахунок у РП або в ЦРП.

Учасник СЕП опосередкований — філія банку, що є учасником ВПС і здійснює міжбанківські розрахунки за консолідованим кореспондентським рахунком банку (обласної дирекції).

Учасники банку — засновники банку, акціонери банку, який є акціонерним товариством, учасники банку, який є товариством з обмеженою відповідальністю, і пайовики кооперативного банку.

Файл СЕП — одиниця обміну інформацією між АРМ СЕП. У цій Інструкції файли СЕП позначаються однією ідентифікаційною літерою, що відповідає типу файла відповідно до технології роботи СЕП.

Факторинг — це переуступка факторинговій компанії чи банку несплачених боргових вимог, векселів, що виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів чи послуг на умовах комерційного кредиту.

Факторинг без права регресу — це факторинг, за умовами якого фактор у разі надання факторингової послуги не має права зворотної вимоги до постачальника.

Факторинг з оплатою вимог з настанням визначеної дати — це факторинг, за умовами договору якого фактор перераховує своєму клієнтови-постачальнику суму перевідступлених боргових вимог (за мінусом витрат) станом на певну дату або через певний час.

Факторинг з умовою кредитування у формі попередньої оплати — відповідно до факторингової угоди клієнт, який продав банку дебіторську заборгованість, дістає від нього кошти в розмірі 80-90% загальної суми боргу. Решту 10-20% банк утримує у вигляді компенсації ризику до моменту сплати покупцем боргу.

Факторинг із правом регресу — це факторинг, за умовами якого фактор має право зворотної вимоги до постачальника повернути сплачену суму.

Філія банку — відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку, має свій субкореспондентський рахунок і МФО (за самостійної участі банківської установи в системі міжбанківських електронних розрахунків) або працює на єдиному кореспондентському рахунку з головним банком та здійснює банківські операції, передбачені положенням про філію, при наявності і в межах дозволу головного банку і дозволу на здійснення операцій, виданого регіональним управлінням НБУ за місцем знаходження банку. Керівник філії банку діє на підставі довіреності, виданої головним банком — юридичною особою.

Фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою. Материнській компанії має належати більше 50 відсотків акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

Фінансовий інжиніринг — це цілеспрямоване розроблення та реалізація нових фінансових інструментів та/або нових фінансових технологій, а також творчий пошук нових підходів до вирішення фінансових проблем за допомогою уже відомих фінансових інструментів та технологій.

Фінансовий лізинг — це договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу, на строк, не менший строку, за який амортизується 60% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоодержувача або викупується ним за залишковою вартістю.

Фінансові інвестиції — це вкладення коштів у фінансові інструменти (активи), серед яких найбільшу частку складають вкладення коштів у цінні папери.

Форфейтинг — це міжнародний відкритий факторинг з умовою кредитування у вигляді обліку векселів або попередньої оплати боргових вимог до покупця без права регресу.

Функції агента валютного контролю — обов'язки уповноваженого банку щодо здійснення контролю за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці банки.

Функціональна структура банку — це така структура, за якої підрозділи формуються у відповідності до своїх функціональних призначень і видів вирішуваних завдань. У межах такої структури кожний з напрямів роботи банку представлений окремим підрозділом, величина якого відповідає величині банку і обсягу послуг, що ним надаються.

Ф'ючерси — це похідні цінні папери, що розглядаються як короткострокові контракти на продаж певного цінного паперу за визначеною ціною на визначену майбутню дату.

Центральна розрахункова палата — установа Національного банку України, яка забезпечує функціонування СЕП у цілому, ведення бази даних для ІПС щодо електронних міжбанківських розрахунків, виконаних через СЕП, а також здійснює функції РП для банківських установ м. Києва та Київської області, обслуговує інші віртуальні банківські регіони.

Цінні папери, які погашаються за рахунок продажу акцій — це боргові зобов'язання банку, погашення яких можливе лише шляхом продажу акцій.

Чек — розрахунковий документ установленої форми, що містить письмове розпорядження чекодавця платнику про сплату чекодержателю зазначеної в ньому суми коштів протягом установленого строку.

Чекодавець — підприємство або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його.

Чекодержатель — підприємство або фізична особа, яка є одержувачем коштів за чеком.

Чистий кредитний ризик (в абсолютних показниках) — визначається для цілей розрахунку резервів на покриття можливих втрат за кредитними операціями шляхом зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенями ризику, на вартість прийнятного забезпечення.

Модульна контрольна робота виконується студентами письмово в аудиторії і включає три основних завдання, оцінювання яких здійснюється у балах відповідно до вимог провідного викладача.

Завдання 1. Дати розширену відповідь на запитання з наведеного нижче переліку.

Модуль 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів

(Комплексна контрольна робота за темами 1-5)

1. Походження, розвиток та функції комерційних банків.
2. Види та класифікація банків. Банківські об'єднання.
3. Створення та державна реєстрація банківських установ.
4. Поняття і завдання реструктуризації та реорганізації банківських установ.
5. Організаційна структура та управління банком.
6. Концепції управління діяльністю банку.
7. Сутність, основні принципи організації банківських операцій, їх класифікація. Ліцензування банківської діяльності.
8. Економічна характеристика та джерела формування банківських ресурсів, їх класифікація.
9. Власний капітал банку, його структура, джерела формування, функції та значення.
10. Резервні і спеціальні фонди.
11. Роль прибутку у формуванні власного капіталу.
12. Достатність капіталу банку та фактори, що її визначають.
13. Економічний зміст депозитних операцій, їх класифікація та загальна характеристика.
14. Особливості депозитних рахунків до запитання, строкових та ощадних вкладів.
15. Особливості укладання депозитного договору та встановлення депозитної процентної ставки.
16. Механізм здійснення строкових депозитних операцій з юридичними особами.
17. Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках.
18. Класифікація депозитів фізичних осіб, їх загальна характеристика.
19. Правовий режим обслуговування вкладників.
20. Вклади (депозити) до запитання та строкові вклади фізичних осіб.

21. Економічний зміст операцій з недепозитного запозичення коштів, їх загальна характеристика.
22. Функції та структура ринку міжбанківських кредитів.
23. Особливості одержання міжбанківських кредитів від НБУ та від інших комерційних банків.
24. Випуск незабезпечених боргових зобов'язань банку як засіб запозичення ресурсів.

Модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків

(Комплексна контрольна робота за темами 6-11)

25. Характеристика платіжного обороту.
26. Суть і принципи організації безготівкових розрахунків.
27. Відкриття і ведення банківських рахунків.
28. Загальна характеристика форм та способів безготівкових розрахунків.
29. Розрахунки із застосуванням платіжних доручень та платіжних вимог-доручень.
30. Порядок здійснення розрахунків чеками та акредитивами.
31. Примусове та договірне стягнення (списання) коштів та особливості розрахунків за допомогою систем дистанційного обслуговування.
32. Необхідність і види міжбанківських розрахунків.
33. Здійснення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів (СЕП).
34. Особливості застосування внутрішньобанківських платіжних систем та здійснення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини.
35. Суть і принципи організації готівкових грошових розрахунків.
36. Касові операції банків з клієнтами.
37. Здійснення касових операцій через банкомати.
38. Особливості регулювання обігу готівки та забезпечення касової роботи банку.
39. Поняття, види та характеристика банківських платіжних карток.
40. Порядок видачі та обслуговування платіжних карток.
41. Види операцій банків з платіжними картками та їх характеристика.
42. Національна платіжна система масових електронних платежів.
43. Характеристика сутності векселя та організації вексельного обігу в Україні.
44. Класифікація операцій банку у сфері вексельного обігу.
45. Кредитні операції банків з векселями.
46. Рефінансування НБУ банківських установ за допомогою векселів.
47. Торговельні операції з векселями.
48. Гарантійні операції з векселями.
49. Розрахункові операції банків з векселями.
50. Комісійні та довірчі операції з векселями.
51. Особливості організації роботи з векселями в банку.

52. Сутність, класифікація, принципи та функції кредиту, його роль в економіці.

53. Організація кредитної діяльності банку.

54. Процес банківського кредитування.

55. Ціна банківського кредиту та фактори, що на неї впливають.

56. Кредитний ризик та методи управління ним.

57. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку.

58. Форми забезпечення повернення банківських кредитів, їх поняття та загальна характеристика.

59. Методи управління проблемними кредитами.

60. Особливості механізму надання та погашення споживчого банківського кредиту.

61. Консорціальні та паралельні кредити.

62. Особливості кредитування у формі овердрафту.

63. Інвестиційне кредитування.

64. Особливості операцій з надання і погашення інших видів кредитів (іпотечних, кредитування малого та середнього бізнесу тощо).

Модуль 3. Операції банків в іноземній валюті (Комплексна контрольна робота за темами 12-15)

65. Економічні та організаційні основи здійснення валютних операцій. Класифікація валютних операцій.

66. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків юридичних осіб-резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів.

67. Відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті фізичних осіб.

68. Сутність, порядок відкриття та режим функціонування кореспондентських рахунків за допомогою систем міжнародних міжбанківських платежів та інших засобів зв'язку.

69. Сутність торговельних валютних операцій та їх класифікація.

70. Форми міжнародних розрахунків: суть, види, загальна характеристика.

71. Банківське кредитування експортно-імпортних операцій.

72. Контроль уповноважених банків за міжнародними розрахунковими операціями своїх клієнтів.

73. Сутність, функції та учасники міжбанківського валютного ринку.

74. Поняття та види валютної позиції банку.

75. Касові торговельні валютні операції. Особливості купівлі, обміну іноземної валюти за різними операціями.

76. Строкові торговельні валютні операції.

77. Загальна характеристика неторговельних операцій комерційних банків та їх класифікація.

78. Загальні умови здійснення операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні та зворотного обміну готівкових гривень за готівкову іноземну валюту.

79. Особливості конвертації готівкової іноземної валюти різних іноземних держав. Крос-курс.

80. Операції фізичних осіб з дорожніми чеками, що номіновані в іноземній валюті.

81. Особливості здійснення переказів готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами за межі України та в її межах.

82. Особливості порядку видачі фізичним особам-резидентам індивідуальних ліцензій Національного банку на переказування іноземної валюти за межі України.

Модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та операції щодо забезпечення фінансової стійкості банку (Комплексна контрольна робота за темами 16-18)

83. Характеристика цінних паперів та видів банківської діяльності на фондовому ринку.

84. Класифікація та види банківських операцій з цінними паперами. Особливості розрахунків за ними.

85. Емісійні операції банків.

86. Розміщення акцій та особливості визначення ефективності операцій банку з ними.

87. Операції банків з облігаціями власної емісії та нарахування облікової ставки.

88. Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій.

89. Інвестиційні операції банків з цінними паперами.

90. Загальні принципи оцінки цінних паперів у портфелях банку.

91. Механізм проведення позабалансових операцій банків з цінними паперами.

92. Депозитарні операції комерційних банків та заставні операції банків з цінними паперами.

93. Ризики, пов'язані з діяльністю банків на ринку цінних паперів та засоби захисту від них.

94. Загальна характеристика та види банківських послуг.

95. Лізингові операції, їх сутність та класифікація.

96. Факторингові операції та механізм їх здійснення.

97. Форфейтинг, механізм його здійснення та вартість операції.

98. Гарантійні послуги банків.

99. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги.

100. Довірчі (трастові) послуги.

101. Операції банку з надання інших послуг: зі зберігання цінностей, з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням тощо.

102. Сутність фінансової стійкості комерційного банку та способи її забезпечення.

103. Економічні нормативи регулювання діяльності банків та нагляд за їх дотриманням.

104. Ліквідність та платоспроможність банку.
105. Основні підходи щодо управління банківськими ризиками.
106. Порядок формування і використання резервів для покриття можливих втрат банку від активних операцій.
107. Фінансові звіти банку та оцінка його діяльності.
108. Прибутковість банку: поняття та оцінка.

Завдання 2. Задача: типова задача у розрізі тем, які належать до відповідного модуля і наведені у розділі IV.

Завдання 3. Тестові завдання, які належать до відповідного модуля та наведені у розділі V (від 4 до 8 тестових завдань).

ТИПОВИЙ ВАРІАНТ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Модульна контрольна робота № 1

Завдання 1. Розкрити організаційну структуру комерційного банку та функції його органів управління

Завдання 2. *Розв'язати задачу.*

Статутний капітал банку на 01.07.2008 року становить 120,0 млн.грн.

Прибуток попередніх років — 3,5 млн.грн.

Прибуток поточного року — 1,0 млн.грн.

У січні 2006 року банком залучені кошти на умовах субординованого боргу в сумі 4 млн.грн. терміном до 1.01.2013.

Сума недосформованих резервів під можливі втрати від активних операцій на 01.07. 2010 року — 0,2 млн.грн.

Визначити суму субординованого боргу, що включається до розрахунку капіталу банку та розмір регулятивного капіталу банку. Чи відповідає цей розмір нормативним вимогам НБУ?

Завдання 3. *Дайте відповідь на наступні тестові завдання:*

1. Підприємство купує у банку депозитний сертифікат для того, щоб:

- А) отримати право на участь в управлінні банком
- Б) у будь-який час отримати вкладені кошти разом з нарахованими відсотками
- В) через встановлений термін отримати вкладені кошти разом з нарахованими відсотками
- Г) використати його як засіб розрахунку

2. Клієнт — фізична особа, що має у банку строковий депозит:

- А) може одержати свої кошти у будь-який момент без попередження
- Б) не може одержати кошти з депозиту до обумовленого терміну
- В) може одержати кошти тільки за умов попередження заздалегідь
- Г) може одержати кошти згідно з умовами договору банківського вкладу

3. Якщо отримання коштів з депозитного вкладу прострочено, то:

- А) банк може не повертати кошти вкладнику
- Б) банк зобов'язаний повернути вклад разом з відсотками, нарахованими за весь період перебування коштів у банку
- В) банк може повернути тільки суму вкладу без відсотків
- Г) банк зобов'язаний повернути суму вкладу та обумовлені у договорі відсотки у будь-який момент після закінчення строку депозиту

4. Залучати кошти від фізичних осіб на депозити має право:

- А) будь-якої банк з моменту отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності
- Б) банк, що працює не менше одного року
- В) тільки банк, що має розвинену філіальну мережу
- Г) банк, що є членом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

Розділ IV

ЗАДАЧІ І ПРАКТИЧНІ СИТУАЦІЇ ДЛЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО І ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВ'ЯЗКУ

Завдання за модулем 1. *Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів*

Завдання 1. До НБУ звернувся регіональний комерційний банк з клопотанням про видачу письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями в частині ведення кореспондентських рахунків банків — нерезидентів у гривнях. Розмір регулятивного капіталу банку становить на звітну дату 119 800 тис.грн. Усі необхідні документи для одержання дозволу надані.

Вкажіть:

- 1) яке рішення прийме НБУ щодо видачі дозволу;
- 2) за яких умов може бути отриманий такий письмовий дозвіл.

Завдання 2. До НБУ звернувся міжрегіональний комерційний банк з клопотанням про видачу письмового дозволу на здійснення операцій з банківськими металами на міжнародних ринках. Комерційний банк уже має письмовий дозвіл на здійснення операцій з валютними цінностями в частині здійснення інших операцій з валютними цінностями на міжнародних ринках. Строк роботи банку з банківськими металами на валютному ринку України становить 10 місяців.

Рівень регулятивного капіталу складає 128 800 тис. грн.

Вкажіть:

- 1) чи буде надано дозвіл за вказаних умов;
- 2) за яких умов може бути наданий подібний дозвіл.

Завдання 3. Діяльність банків України за 1 півріччя поточного року характеризується наступними показниками, млн грн:

- кошти суб'єктів господарювання — 63 986;
- вклади фізичних осіб — 80 910;
- міжбанківські кредити — 66 705;
- кредити, надані суб'єктам господарювання — 124 340;
- кредити, надані іншим банкам — 17 618;
- кошти в касі та на кореспондентському рахунку в НБУ — 33 531;
- статутний капітал — 17 869;
- нерозподілений прибуток та резерви — 10 259;
- кредити, надані фізичним особам — 45 098;
- вкладення в цінні папери — 19 142.

Потрібно:

1. Згрупувати показники банківської діяльності на такі, що характеризують: пасивні операції банків; активні операції банків.
2. Проаналізувати структуру активів і пасивів банків України.

Завдання 4. На основі показників, наведених нижче у млн грн. побудувати баланс банку на звітну дату:

1. Статутний капітал	110 000
2. Нерозподілений прибуток	2 479
3. Кошти в касі та на коррахунку в НБУ	29 735
4. Кошти на коррахунках в інших банках	122 079
5. Залишки на поточних рахунках клієнтів банку	786 130
7. Кредити та інша заборгованість клієнтів	790 431
8. Кошти інших банків,	82 319
9. Резерви та інші фонди банку	1 200
10. Цінні папери на продаж	4 400
11. Основні засоби та нематеріальні активи	43 765
12. Нараховані доходи до отримання	10 067
13. Нараховані витрати до сплати	8 788
14. Інші активи	6 335
15. Інші зобов'язання	13 444
16. Результати переоцінки необоротних активів	2 452

Проаналізувати структуру активів і пасивів балансу банку на звітну дату. Зробити висновки про склад активів, зобов'язань банку та власного капіталу.

Завдання 5. Побудувати скорочений баланс банку та проаналізувати структуру його активів і пасивів на звітну дату. Зробити висновки про склад активів, зобов'язань банку та власного капіталу на основі показників, наведених нижче у млн. грн.:

1. Статутний капітал	94 960
2. Нерозподілений прибуток	20 499
3. Кошти в касі та на коррахунку в НБУ	258 392
4. Кошти на коррахунках в інших банках	185 949
5. Залишки на поточних рахунках клієнтів банку	1 272 864
6. Переоцінка основних засобів	15 883
7. Цінні папери на продаж	1 058
8. Кредити та інша заборгованість клієнтів	983 510
9. Кошти інших банків	144 476
10. Емісійні різниці	672
11. Резерви та інші фонди банку	3 031
12. Основні засоби та нематеріальні активи	165 975
13. Нараховані доходи до отримання	14 346
14. Нараховані витрати до сплати	37 013
15. Відстрочені податкові зобов'язання	3 974
16. Інші активи	31 660

17. Інші зобов'язання

41 410

18. Прибуток звітнього року, що очікує затвердження 6 108

Завдання 6. На основі спрощеного балансового звіту банку (в ум. гр. од.) скласти результативні балансові звіти після здійснення кожної операції. При цьому вихідний балансовий звіт передує наступним операціям:

а) гроші на суму 50 ум. од., отримані одним з вкладників банку та покладені ним в інший банк.

б) вкладник зняв зі свого рахунку готівкою 50 ум. од. Банк відновив нестачу готівки, отримавши її в розмірі 50 ум. од. в НБУ.

Які статті балансового звіту зачіпають вказані банківські операції?

Вихідні данні:

Статті балансового звіту	Вихідні данні в ум. гр. од.
Активи:	
Каса банку	700
Кошти на коррахунку в НБУ та інших банках	20 000
Кредити	155 000
Цінні папери	2 000
Баланс	177 700
Пасиви:	
Залишки на поточних рахунках та депозити	150 000
Власний капітал	22 700
Баланс	177 700

Завдання 7. На основі спрощеного балансового звіту банку «Фінанси і кредит» (в ум. гр. од.) скласти результативні балансові звіти після здійснення кожної операції. При цьому вихідний балансовий звіт передує наступним операціям:

а) за розрахунковим чеком, наданим іншим банком отримано суму 60 ум.од. у даному банку;

б) банк продав державні цінні папери (ОВДП) на суму 100 ум.од.;

в) банк надав клієнту кредит на обігові потреби на суму 45 ум.од.

Які статті балансового звіту зачіпають вказані банківські операції?

Вихідні данні:

Статті балансового звіту	Вихідні данні в ум. гр. од.
Активи:	
Каса банку	1 700
Кошти на коррахунку в НБУ та інших банках	150 000
Кредити	790 000
Цінні папери	45 000
Баланс	986 700
Пасиви:	
Залишки на поточних рахунках та депозити	800 000
Власний капітал	186 700
Баланс	986 700

Завдання 8. Валові доходи комерційного банку за звітний рік становили 94 млн.грн., валові витрати — 91,6 млн.грн. Податок на прибуток банку — 25%. Відрахування до резервного фонду встановлені загальними зборами акціонерів у розмірі 7%, а чинним законодавством України — у розмірі 5%.

Визначити розмір відрахувань до резервного фонду комерційного банку. За яких умов він може бути змінений?

Завдання 9. Баланс акціонерного комерційного банку містить таку інформацію станом на 1 липня, млн грн:

	Показники	Варіанти	
		1	2
1.	Прибуток банку	700	150
2.	Загальні резерви	600	400
3.	Статутний капітал	5000	4000
4.	Резервний фонд	900	800
5.	Інші фонди банку	480	320
6.	Кошти на рахунках підприємств	9740	9000
7.	Вклади фізичних осіб: - строкові - до запитання	450 100	280 -
8.	Середня норма обов'язкових резервів, %	5	5
9.	Потреба юридичних осіб у кредитах	4800	950
10.	Заборгованість за наданими позиками	12500	14300

Визначити розмір наявних банківських ресурсів, а також потребу в них на 1 липня. Зробити висновок про забезпеченість банку ресурсами і пояснити можливі рішення банку щодо задоволення потреб юридичних осіб у кредитах.

Завдання 10. Основні показники діяльності банку станом на звітну дату характеризуються наступними даними:

	Показники	Сума, млн.грн.
1.	Сплачений зареєстрований статутний капітал	80 000
2.	Резервний фонд	13 000
3.	Загальні резерви	9 000
4.	Додатковий капітал	4 800
5.	Кошти на рахунках підприємств	90 000
6.	Кредити, отримані від інших банків	1 400
7.	Кредити, отримані від міжнародних організацій	6 000
8.	Вклади фізичних осіб: а) строкові б) до запитання	45 000 1 000
9.	Заборгованість клієнтів за кредитами	125 000

Визначити:

- 1) розмір наявних банківських ресурсів на звітну дату;
- 2) забезпеченість банку ресурсами.

Завдання 11. Стан банківських ресурсів банку характеризується такими даними, млн грн:

Показники	Варіанти	
	1	2
Прибуток банку	1500	1600
Фонди банку	50000	55000
Кошти на рахунках підприємств	89000	78500
Вклади громадян	1000	1500
Кошти, одержані від інших банків	1350	-
Інші пасиви	2350	1800
Короткострокові кредити	130000	133000
Довгострокові кредити	80	-
Відвернені кошти за рахунок прибутку	1500	4400
Кредити, надані іншим банкам	5000	4000
Каса	400	400
Інші активи	500	200

Розрахувати розмір надлишку (нестачі) банківських ресурсів та визначити заходи, які має вжити банк в кожному конкретному випадку для стабілізації ресурсної бази.

Завдання 12. Вклад фізичної особи в розмірі 2000 грн. розміщено на депозитному рахунку в комерційному банку 12 березня і отримано 25 грудня поточного року. Ставка простих процентів складає 9 % річних. Визначити розрахункову кількість днів та суму нарахованих процентів.

Завдання 13. За даними балансу банку, станом на 01.01.п.р., структура активів та пасивів мала такий вигляд:

АКТИВИ	тис.грн
1. Каса та коррахунок у НБУ	29 735
2. Кошти в інших банках	122 079
3. Цінні папери на продаж	89 000
4. Кредити надані клієнтам	700 000
5. Інвестиційні цінні папери та довгострокові вкладення в дочірні компанії	1 431

Закінчення табл.

АКТИВИ	тис.грн
6. Основні засоби	40 000
7. Нематеріальні активи (без суми зносу)	3 765
8. Нараховані доходи до отримання	14 467
9. Інші активи	6 335
Усього активів	?
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, у тому числі — Нараховані витрати до сплати	890 681 8 788
КАПІТАЛ, у тому числі — Переоцінка основних засобів	116 131 200

Розрахувати розмір регулятивного капіталу ВАТ банку «Біг енергія» (Н1) на звітну дату, норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2), норматив співвідношення регулятивного капіталу до загальних активів (Н3) та порівняти їх з нормативними значеннями.

Зробити висновок про достатність капіталу банку.

Завдання 14. За даними балансу банку станом на 01.01.п.р., структура активів та пасивів мала такий вигляд:

АКТИВИ	млн.грн
1. Каса та коррахунок у НБУ	13 761
2. Кошти в інших банках	9 827
3. Цінні папери на продаж	3 800
4. Кредити надані клієнтам	150 000
5. Інвестиційні цінні папери та довгострокові вкладення в дочірні компанії	1 058
6. Основні засоби	2 000
7. Нематеріальні активи (без суми зносу)	818
8. Нараховані доходи до отримання	3 897
9. Інші активи	1 416
Усього активів	?
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, у тому числі — Нараховані витрати до сплати	157 998 2 079
КАПІТАЛ, у тому числі — Переоцінка основних засобів	28 579 78

Розрахувати значення основного та додаткового власного капіталу, а також розмір регулятивного капіталу банку на звітну дату та порівняти його з нормативним значенням мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1).

Завдання 15. Комерційний банк приймає депозити в національній валюті від фізичних осіб терміном зберігання три місяці — за ставкою 11,5 % річних, на 6 місяців — за ставкою 12 %, 12 місяців — за ставкою 14 % річних. Визначити, який дохід буде виплачено вкладнику при розміщенні депозиту в сумі 13 500 грн. на 12 місяців за умови застосування простих процентів.

Завдання 16. При відкритті депозитного рахунку з можливістю поповнення та часткового вилучення вкладу (на умовах ощадного) за ставкою 8% річних 20 травня на нього внесена сума 3000 грн., 10 вересня поточного року з рахунку було знято 600 грн., а 20 листопада цього ж року рахунок було закрито. Визначити суму, яку отримав вкладник при закритті рахунку. Для розрахунку суми нарахованих відсотків можна використати методику процентних чисел.

Завдання 17. При відкритті депозитного рахунку з можливістю поповнення та часткового вилучення вкладу (на умовах ощадного) за ставкою 7,5% річних 11 березня на нього внесена сума 4000 грн., 15 травня поточного року з рахунку було знято 1100 грн., а 28 вересня цього ж року рахунок було закрито. Визначити суму, яку отримав вкладник при закритті рахунку.. Для розрахунку суми нарахованих відсотків можна використати методику процентних чисел.

Завдання 18. Визначити термін вкладу фізичної особи в роках, за який депозит разом з нарахованими процентами у сумі 4000 грн. збільшиться до 4500 грн. при нарахуванні простої процентної ставки 12 % річних.

Завдання 19. З метою накопичення коштів вкладник має намір розмістити на депозитному рахунку в комерційному банку 10 000 грн. Визначити необхідну ставку простих процентів, за яких він отримає через два роки 12 200 грн.

Завдання 20. Комерційний банк нараховує проценти на строкові вклади громадян за ставкою 12 % річних. Якщо 20 січня на поточний рахунок в банку буде покладена певна сума з метою отримання 5 серпня того ж року суми 3000 грн., яку суму процентних доходів отримає власник рахунку? Визначити необхідну суму вкладу та розрахункову кількість днів.

Завдання 21. Розрахувати майбутню вартість депозиту, відкритого в комерційному банку під складний відсоток (з капіталізацією процента), якщо:

- початковий депозит — 10 000 грн.;
- річна ставка — 11 %;
- строк депозиту — 3 роки.

Завдання 22. Розрахувати майбутню вартість депозиту при нарахуванні складних відсотків щомісячно, якщо:

- початковий депозит — 12000 грн.;
- річна ставка — 12%;
- строк депозиту — 6 місяців.

Завдання 23. Розрахувати прості та складні проценти по депозитному рахунку громадянина Карпенко В.І., відкритому в регіональному відділенні ПАТ КБ «Приватбанк» в сумі 2000 грн. під 12 % річних. Визначити, яку суму вкладник отримає через 2 роки за умови прирахування нарахованих процентів до суми депозиту щорічно, щоквартально, щомісяця. Дати оцінку механізму нарощення грошей за складними процентами (капіталізації проценту).

Завдання 24. Вкладник має намір покласти на депозитний рахунок в комерційному банку 15 000 грн. для накопичення 17 000 грн. Середня ставка простих банківських процентів — 11% річних. Визначити строк у днях, за який вкладник зможе накопичити за рахунок нарахованих процентів бажану суму при розрахунковій кількості днів у році 365.

Завдання 25. У рекламі різних комерційних банків, спрямованій на залучення коштів населення, часто наголошується, що проценти по депозитному рахунку прираховуються до суми депозитного рахунку і сплачуються щомісяця або щоквартально, виходячи із вказаного значення номінальної річної процентної ставки. А саме, «Укрсоцбанк» нараховує складні проценти на депозитні вклади у євро за номінальною річною ставкою 7,25%. Визначити вартість залучених коштів при їх розміщенні терміном на 1 рік за ефективною ставкою процентів і порівняти з діючою ставкою простих відсотків — 7,4%, якщо складні проценти прираховуються до суми депозитного рахунку і сплачуються:

- щомісяця;
- щоквартально;
- за кожне півріччя.

Пояснити недоліки і переваги розрахунків за допомогою ефективної процентної ставки.

Завдання 26. ПАТ «УкрСиббанк» пропонує юридичним особам такі види депозитів:

а) депозит на термін 6 місяців на умовах щоквартального прирахування нарахованих складних процентів до суми депозитного рахунку зі сплатою за номінальною ставкою 11,2% річних;

б) депозит на термін 6 місяців на умовах щомісячного нарахування складних процентів за номінальною ставкою 11% річних.

Визначте, який із видів депозитів є найбільш прийнятним для вкладника з точки зору прибутковості. Для порівняння використовуйте ефективну ставку відсотка.

Завдання 27. Зробити розрахунок суми депозиту, відкритого в обласному відділенні ПАТ «Райффайзен банк Аваль» в розмірі 20 000 грн. за простою та складною ставкою процентів на дворічний термін зберігання, якщо номінальна ставка складних процентів при щоквартальному їх прирахуванні до суми депозитного рахунку зі сплатою складає 11 %, а простих — 11,5%. Для порівняння прибутковості вкладень розрахувати ефективну ставку відсотка.

Дати оцінку методам обчислення суми нарощення депозиту за номінальною і ефективною ставками процентів.

Завдання 28. ПАТ «Полтава-Банк» щорічно прираховує нараховані складні відсотки до суми депозитів громадян за ставкою 12% річних. Визначити суму, яку необхідно покласти на депозитний рахунок у банку для того, щоб через 2 роки отримати на рахунку 10000 грн.

Пояснити доцільність розміщення тимчасово вільних коштів населення на строкових депозитах у комерційному банку.

Завдання 29. Визначити майбутню вартість депозиту вкладника, що розміщений під складний процент у обласному відділенні банку «Фінанси і кредит». Початковий вклад — 10 000 грн., річна ставка депозитного процента — 12%, термін зберігання — 6 місяців. Зробити розрахунок при щоквартальному та щомісячному прирахуванні нарахованих складних процентів до суми депозиту. Визначити доцільність розміщення тимчасово вільних коштів населення на строкових депозитах у комерційному банку.

Завдання 30. Регіональне відділення ПАТ КБ «Приватбанк» для залучення вільних грошових коштів населення нараховує складні проценти за номінальною ставкою 10% річних при щоквартальному їх прирахуванні до суми депозиту. Яким чином методика обчислення процентів впливає на розмір отриманих вкладником доходів за депозитним рахунком?

Пояснити, як визначається сума, яку необхідно покласти на депозитний рахунок, щоб через 3 роки отримати 15000 грн.

Завдання 31. На депозитний рахунок колективного підприємства «Колос» у відділенні ПАТ «Райффайзен банку Аваль» наприкінці кожного року вносяться суми регулярних внесків 12,5 тис. грн. Визначити, яку суму на рахунку отримає підприємство через 3 роки та який розмір доходу від нарахованих складних процентів за номінальною річною ставкою 8% буде йому належати, при умові їх щорічного зарахування на рахунок.

Дати оцінку доцільності продовження періодичних зарахувань грошових коштів на депозитний рахунок, якщо квартальний рівень інфляції буде сягати 2%.

Завдання 32. Підприємство перерахувало на депозитний рахунок в банку 28 000 гривень під 11% річних терміном зберігання 2 роки. Яка сума буде на депозитному рахунку після закінчення першого півріччя, року та двох років за умови щомісячного зарахування доходів за складними відсотками?

Визначити доцільність розміщення тимчасово вільних коштів підприємств на строкових депозитах у комерційному банку, якщо квартальний рівень інфляції сягатиме 2,5%..

Завдання 33. Визначити рівень нагромадження коштів, що надійшли на депозитні рахунки комерційного банку, за наступними даними.

Залишок вкладів по установі банку склав:

- на початок року — 205 000 грн.;
- на кінець року — 220 000 грн.

Надходження коштів на депозитні рахунки банку — 350 000 грн.

Як зміниться ефективність нагромадження коштів, якщо при вказаних залишках вкладів їх надходження складатиме 490 000 грн.?

Завдання 34. Визначити рівень нагромадження коштів на депозитних рахунках комерційного банку, якщо відомо, що залишок вкладів на початок року складав 549 млн. грн., на кінець року — 786 млн. грн., надходження коштів за рік — 897 млн. грн. Пояснити вплив рівня нагромадження коштів на депозитних рахунках комерційного банку на ефективність банківської політики залучення ресурсів.

Як зміниться рівень нагромадження, якщо надходження коштів за рік складатиме 965 млн. грн.?

Завдання 35. Дати оцінку стабільності поточних вкладів громадян у відділенні «Приватбанку» та визначити термін, протягом якого вклади можуть бути використані як ресурси для здійснення активних банківських якщо операцій, відомо, що:

I. Середні залишки вкладів у банку склали:

- у минулому році — 1818 млн. грн.
- у звітному році — 2570 млн. грн.

2. Обороти по поверненню вкладів дорівнював:

- у минулому році — 1500 млн. грн.
- у звітному році — 2100 млн. грн.

Завдання 36. Комерційний банк виконує операції по залученню вкладів населення, яким належить значне місце у складі банківських ресурсів. При цьому суттєва увага приділяється прогнозуванню залишків вкладів. За підсумками другого кварталу поточного року банк мав такі показники, млн. грн.:

- середньоквартальний залишок вкладів 621,0
- оборот за надходженням коштів 322,
- оборот за погашенням вкладів 260,0
- залишок на початок кварталу 1240,0

Визначити залишок коштів на депозитних рахунках на кінець кварталу; пояснити, які види вкладів населення є найбільш привабливими для банку з погляду формування ресурсної бази.

Визначити середній строк зберігання вкладів, рівень їх нагромадження та оборотність вкладів.

Завдання 37. Депозитні операції ПАТ «Кредит» характеризуються у поточному році такими даними, тис. грн.:

	Показник	На початок року	На кінець року
1.	Залишок вкладів	688 789,0	781 737,0
2.	Оборот з надходження вкладів населення	849 800, 0	1069 280,0
3.	Обороти з видачі вкладів населенню	433 192,0	540 033,0

Визначити середній строк зберігання вкладів населення, рівень їх нагромадження та оборотність за даними банку. Зробити висновки щодо визначених значень вказаних показників протягом звітного періоду.

Завдання 38. Регіональне відділення ПАТ КБ «Приватбанк» для залучення вільних грошових коштів населення нараховує складні проценти по строкових депозитах за ставкою 10% річних. За угодою з банком нарахування та сплата процентів здійснюється щомісячно. Пояснити, яку суму на рахунку отримає підприємство через 1,5 роки та який розмір доходу від нарахованих процентів буде йому належати, якщо розмір початкового вкладу складає 150 тис. грн..

Дати оцінку доцільності розміщення грошових коштів на депозитний рахунок, якщо квартальний рівень інфляції буде сягати 1,9%.

Завдання 39. Депозитні операції комерційного банку характеризуються такими даними, тис. грн.:

	Показник	На початок року	На кінець року
1.	Залишок вкладів	71 500,0	85 700,0
2.	Надходження вкладів населення	39 780,0	55670,0
3.	Обороти з видачі вкладів населенню	29 110,0	45 100,0

Визначити середній строк зберігання вкладів населення, рівень їх нагромадження та оборотність за наведеними даними банку. Зробити висновки щодо ефективності депозитної діяльності банку протягом звітного періоду.

Завдання 40. ПАТ банк «Новий» здійснює операції із залучення грошових коштів населення на депозити. На початок дня 15 червня на рахунках громадян було 134 млн. грн. Того ж дня обороти за приходом коштів становили 3,5 млн. грн., а за видатками — 98,1 млн. грн. Облікова ставка НБУ становила 8,5% річних, а депозитна ставка, передбачена у договорі — 12%.

Визначити розмір депозитів та вкладів, які можуть бути використані банком як ресурси. Пояснити, які ресурси вигідні банку.

Завдання 41. Комерційний банк здійснив емісію звичайних акцій загальною кількістю 4000 тис. шт. номінальною вартістю 20 грн., привілейованих акцій загальною кількістю 1000 тис. шт. номіналом 40 грн. Із загальної кількості емітованих акцій 3000 тис. звичайних акцій були продані за ціною 25 грн. за одну акцію, 450 тис. привілейованих акцій були продані за ціною 50 грн. за акцію. Визначте розмір статутного капіталу банку та розмір його емісійного доходу.

Завдання 42. Статутний капітал банку на 01.07.2011 р. становив 350 млн. грн., прибуток попередніх років — 20 млн. грн., прибуток поточного року — 1,5 млн. грн., сума недосформованих резервів під можливі втрати від активних операцій — 1,0 млн. грн.

У лютому 2009 року банком залучені кошти на умовах субординованого боргу в сумі 10 млн. грн. терміном до 01.02.2014 р.

Визначити суму субординованого боргу, що включалася до розрахунку капіталу банку та розмір регулятивного капіталу банку на 01.07.2011 року. Чи відповідає цей розмір нормативним вимогам НБУ?

Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем I

1.1. Особливості класифікації банківських операцій

Усі банківські операції відображаються окремими статтями в балансі комерційного банку і тому їх прийнято поділяти на пасивні й активні.

Пасивні операції — це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку.

Активні операції — це операції з розміщення мобілізованих комерційним банком ресурсів у кредити, інвестиції та інші активні операції.

Структуру банківських операцій характеризує наступна схематична таблиця:

Таблиця 1.1

АКТИВНІ Й ПАСИВНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Актив	Пасив
<p><i>Грошові активи:</i> Кошти в касі. Кошти на кореспондентському рахунку в НБУ. Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках (на рахунках НОСТРО).</p>	<p><i>Власні ресурси:</i> Статутний фонд. Резервний фонд. Страховий фонд. Фонди економічного стимулювання. Інші фонди спеціального призначення. Нерозподілений прибуток</p>
<p><i>Кредитний портфель:</i> Усі кредити, видані юридичним особам у національній та іноземній валюті (в тому числі прострочені та пролонговані). Всі кредити, видані фізичним особам (в тому числі прострочені та пролонговані). Міжбанківські кредити надані у тому числі прострочені та пролонговані)</p>	<p><i>Залучені ресурси:</i> Кошти вкладників (юридичних та фізичних осіб) на рахунках до запитання (поточних, депозитних). Кошти банків-кореспондентів на кореспондентських рахунках, відкритих у даному банку (на рахунках ЛЮРО). Кошти вкладників на строкових депозитних рахунках. Депозити, залучені від інших банків</p>
<p><i>Інвестиційний портфель:</i> Вкладення в державні цінні папери Вкладення в корпоративні цінні папери Вкладення в статутні фонди дочірніх підприємств та організацій</p>	<p><i>Позичені ресурси:</i> Кредити, отримані від інших банків Кредити, отримані від НБУ Боргові цінні папери банку (облігації)</p>
<p><i>Інші активи:</i> Основні засоби, товарно-матеріальні та нематеріальні активи</p>	

Приклад 1

На основі показників, наведених нижче у тис. грн., побудувати умовний баланс банку:

1. Статутний капітал	7500
2. Нерозподілений прибуток	5572
3. Кошти в касі та на коррахунку в НБУ	8808
4. Кошти, на коррахунках в інших банках	68607
5. Залишки на поточних рахунках клієнтів банку	40009
6. Переоцінка основних засобів	25
7. Цінні папери на продаж	7886
8. Кредити та заборгованість клієнтів	20377
9. Кошти інших банків, розміщені на коррахунку банку	40457
10. Капіталізовані дивіденди	4200
11. Резерви	839
12. Довгострокові вкладення в дочірні установи	153

13. Основні засоби та нематеріальні активи	1083
14. Боргові цінні папери, емітовані банком	1552
15. Нараховані доходи до отримання	964
16. Нараховані витрати до сплати	408
17. Інші активи	559
18. Інші зобов'язання	7128
19. Вклади та строкові депозити	450

Розв'язок:

1. До активів банку відносяться наступні суми:

$$8808 + 68607 + 7886 + 20377 + 153 + 1083 + 964 + 559$$

Баланс = 108437

2. До пасивів банку відносяться наступні суми:

$$40754 + 40009 + 450 + 1552 + 408 + 7128 + 7500 + 4200 + \\ + 839 + 25 + 5572$$

Баланс = 108437, у тому числі:

– власний капітал = $7500 + 4200 + 839 + 25 + 5572 = 18136$;

– зобов'язання = $40754 + 40009 + 450 + 1552 + 408 + 7128 = 90301$, з них позичені ресурси складають 1552, а всі інші кошти — це залучені ресурси.

Приклад 2.

На основі спрощеного балансового звіту банку (в ум. гр. од.) скласли результативні балансові звіти А, Б, В, Г після здійснення кожної операції. При цьому вихідний балансовий звіт передувє кожній операції:

а) гроші за розрахунковим чеком на суму 50 гр. од., отримані одним з вкладників банку та покладені ним в інший банк.

б) вкладник зняв зі свого рахунку готівкою 50 гр. од. Банк відновив втрату своєї готівки, отримавши її в розмірі 50 гр. од. в НБУ.

в) розрахунковий чек на суму 60 гр. од., наданий іншим банком, розміщено у даному банку.

г) банк продав державні цінні папери (ОВДП) на суму 100 гр. од.

Вихідні данні:

Статті балансового звіту	Вихідні данні в ум. гр. од.
Активи:	
Каса банку	100
Резерви	200
Кредити	500
Цінні папери	200
Баланс	1000
Пасиви:	
Залишки на поточних рахунках та депозити	900
Власний капітал	100
Баланс	1000

Розв'язок:

Статті балансового звіту	А		Б		В		Г	
	Зміни у звітних даних (+,-)	Результативні дані	Зміни у звітних даних (+,-)	Результативні дані	Зміни у звітних даних (+,-)	Результативні дані	Зміни у звітних даних (+,-)	Результативні дані
<i>Активи:</i>								
Каса банку	-	100	-50 +50	100	-	100	-	100
Резерви	-50	150	-50	150	+60	260	+100	300
Кредити	-	500	-	500	-	500	-	500
Цінні папери	-	200	-	200	-	200	-100	100
Баланс	-50	950	-50	950	+60	1060	0	1000
<i>Пасиви:</i>								
Залишки на поточних рахунках та депозити	-50	850	-50	850	+60	960	-	900
Власний капітал	-	100	-	100	-	100	-	100
Баланс	-50	950	-50	950	+60	1060	0	1000

1.2. Особливості розрахунку ресурсів комерційних банків.

Ресурси комерційного банку — це сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Банківські ресурси з точки зору джерел утворення поділяються на власні і залучені. До **власних коштів банку** належать статутний капітал, резервний та інші фонди, резерви на покриття різноманітних ризиків і нерозподілений прибуток. До **залучених коштів** відносяться кошти на депозитних рахунках банківських клієнтів, позики, отримані від інших банків, і кошти, отримані від інших кредиторів.

Приклад 3

Комерційний банк здійснив емісію звичайних акцій загальною кількістю 8000 тис. шт. номінальною вартістю 20 грн., привілейованих акцій загальною кількістю 200 тис. шт. номіналом 20 грн. Із загальної кількості емітованих акцій 1500 тис. звичайних акцій були продані за ціною 24 грн. за одну акцію, 80 тис. привілейованих акцій були продані за ціною 30 грн. за акцію. Визначте розмір статутного капіталу банку та розмір його емісійного доходу.

Розв'язок:

1. Статутний капітал банку складається з простих і привілейованих акцій:

$$8000000 \cdot 20 + 200000 \cdot 20 = 164000000 \text{ грн.}$$

2. Емісійні різниці — це перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акцій (інших корпоративних прав) над вартістю їх викупу.

Розмір емісійних різниць, отриманих від продажу простої акцій:

$$(24 - 20) \cdot 1500000 = 6000000 \text{ грн.}$$

Розмір емісійних різниць, отриманих від продажу привілейованих акцій:

$$(30 - 20) \cdot 80000 = 800000 \text{ грн.}$$

Загальна сума емісійних різниць: $6000000 + 800000 = 6800000$ грн.

Приклад 4

Статутний капітал банку на 01.09. 2010 року становив 270 млн.грн., прибуток попередніх років — 10 млн. грн., прибуток поточного року — 2 млн. грн., сума недосформованих резервів під можливі втрати від активних операцій — 0,5 млн. грн.

У лютому 2008 року банком залучені кошти на умовах субординованого боргу в сумі 7 млн. грн.. терміном до 01.02.2013 року.

Визначити суму субординованого боргу, що включалася до розрахунку капіталу банку та розмір регулятивного капіталу банку на 01.09.2010 року. Чи відповідає цей розмір нормативним вимогам НБУ?

Розв'язок:

1. Якщо на умовах субординованого боргу кошти залучені строком на п'ять років, то сума субординованого боргу враховується до капіталу банку зі щорічним зменшенням розміру цих коштів на 20% на кінець кожного року за таким графіком:

Строк до закінчення дії угоди	Сума, що враховується до капіталу
01.02.2008 р. — 01.02.2009 р.	100%
01.02.2009 р. — 01.02.2010 р.	80%
01.02.2010 р. — 01.02.2011 р.	60%
01.02.2011 р. — 01.02.2012 р.	40%
01.02.2012 р. — 01.02.2013 р.	20%

Згідно таблиці сума субординованого боргу на 01.09.2010 року складе 60% від його початкового розміру, тобто $7 * 0,6 = 4,2$ млн. грн.

2. Регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу за мінусом відвернень. Субординований борг є частиною додаткового капіталу. Розмір регулятивного капіталу розраховується наступним чином:

$PK = 270 + 10 + 2 + 4,2 - 0,5 = 285,7$ млн. грн. — відповідає нормативу (більше 120 млн. грн.)

Залежно від способу нарахування проценти за депозитними вкладеннями поділяються на прості та складні.

1.3. Прості проценти та особливості їх застосування при нарахованні процентів на депозитні вклади

При використанні простих процентів сума процентів протягом всього терміну депозитного вкладу визначається на основі базової суми боргу незалежно від кількості періодів нарахування та їх тривалості і визначається за формулою:

$$S = P + I, \quad (1.1)$$

де: S — загальна сума боргу перед вкладником;

P — базова сума;

I — сума нарахованих процентів.

Сума нарахованих процентів визначається за формулою:

$$I = P \cdot i \cdot n, \quad (1.2)$$

де: i — проста ставка процентів;

n — тривалість вкладу в роках.

Якщо термін зберігання вкладу виражається у днях, то у формулу (1.2.) необхідно підставити наступний вираз:

$$n = \frac{t}{K}, \quad (1.3)$$

де: t — тривалість вкладу в днях;

K — кількість днів у році.

У банківській практиці різних країн термін у днях і розрахункова кількість днів у році при нарахованні процентів визначаються по-різному:

– за спрощеним методом розрахунок числа днів ґрунтується на тривалості року 360 днів та кожного місяця — 30 днів;

– за методом факт/360 тривалість року приймається за 360 днів, а кількість днів у місяцях береться за їх фактичною календарною тривалістю (28, 29, 30 та 31 день відповідно);

– за точним методом застосовується точна тривалість року (365 або 366 днів) та, відповідно, точна тривалість усіх місяців.

Якщо у формулу (1.1.) підставити розшифровку суми нарахованих процентів I , що розраховуються за формулою (1.2.), то сума боргу з нарахованими процентами буде визначатися за формулою (1.4.)

$$S = P + I = P + P \cdot i \cdot n = P (1 + i \cdot n), \text{ або}$$

$$S = P \left(1 + i \cdot \frac{t}{K} \right) \quad (1.4)$$

На основі формули (1.4.) за інших відомих умов визначити:

а) термін вкладу в роках:

$$n = \frac{S - P}{P \cdot i}, \quad (1.5)$$

або в днях:

$$t = \frac{S - P}{P \cdot i} \cdot K; \quad (1.6)$$

б) необхідно ставку простих процентів за інших відомих умов:

$$i = \frac{S - P}{P \cdot n} = \frac{S - P}{P \cdot t} \cdot K \quad (1.7)$$

в) базову суму вкладу за інших відомих умов:

$$P = \frac{S}{1 + n \cdot i} = \frac{S}{1 + \left(\frac{t}{K \cdot i} \right)} \quad (1.8)$$

Приклад 5

Вклад у розмірі 2000 грн. покладено в банк 12.03. поточного року і запитано 25.12 поточного року, ставка процентів банку за депозитами дорівнює 8 % річних. Визначити суму нарахованих процентів, використовуючи германський, французький та англійський методи їх нарахування.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовується формула (1.2.):

1) якщо використовується германський метод, то розрахункова кількість днів зберігання вкладу складе:

$$t = (30 - 12 + 1) + 30 \cdot 8 + (25 - 1) = 283 \text{ дні,}$$

а сума нарахованих процентів, відповідно:

$$I = 2000 \cdot 0,08 \cdot \frac{283}{360} = 125,78 \text{ грн.}$$

2) якщо використовується французький метод, то розрахункова кількість днів зберігання вкладу складе:

$t = (31-12+1) + 30 + 31 + 30 + 31 + 31 + 30 + 31 + 30 + (25-1) = 288$ днів,
а сума нарахованих процентів:

$$I = 2000 \cdot 0,08 \cdot \frac{288}{360} = 128,0 \text{ грн.}$$

3) якщо використовується англійський метод (уточнений), то розрахункова кількість днів зберігання вкладу складе:

$t = (31-12+1) + 30 + 31 + 30 + 31 + 31 + 30 + 31 + 30 + (25-1) = 288$ днів,
а сума нарахованих процентів:

$$I = 2000 \cdot 0,08 \cdot \frac{288}{365} = 126,24 \text{ грн.}$$

Приклад 6

Вкладник збирається покласти в банк 5000 грн. з метою накопичити 5500 грн. Ставка депозитних процентів банку — 12 % річних. Визначити термін вкладу у днях, за який вкладник зможе накопичити необхідну суму, якщо $K = 365$.

Розв'язок:

У розрахунках використовується формула (1.6):

$$t = \frac{5500 - 5000}{5000 \cdot 0,12} \cdot 365 = \frac{182500}{600} = 304,2 \text{ дні}$$

Приклад 7

Вкладник збирається покласти в банк 3000 грн., щоб через 100 днів накопичити 3100 грн. Визначити необхідну просту ставку проценту, якщо $K = 365$ днів.

Розв'язок:

У розрахунках використовується формула (1.7):

$$i = \frac{3100 - 3000}{3000 \cdot 100} \cdot 365 = 0,12 \text{ (12 \%)}.$$

Приклад 8

Вкладник збирається покласти в банк кошти з метою накопичення за рік 5500 грн. Банк нараховує проценти за депозитами за ставкою 15 % річних. Визначити необхідну суму вкладу за рік.

Розв'язок

У розрахунках використовується формула(1.8):

$$P = \frac{5500}{1 + 1 \cdot 0,15} = 4782,61 \text{ грн.}$$

1.4. Складні проценти (проценти з капіталізацією) та механізми їх застосування

При нарахуванні складних процентів (процентів, що капіталізуються) сума процентів, нарахованих після першого періоду нарахування, що є частиною загального терміну зберігання вкладу, не виплачується, а додається до базової суми вкладу. За другий період нарахування проценти будуть нараховуватись виходячи з суми базового вкладу, збільшеного на суму процентів, нарахованих за перший період і так далі за кожний наступний період нарахування. Тобто, на відміну від простих процентів, база для нарахування складних процентів буде збільшуватися з кожним періодом нарахування, що є частиною загального терміну зберігання вкладу, а загальна сума вкладу з нарахованими процентами зі врахуванням раніше прийнятих умовних позначень буде визначатися за формулою:

$$S = P(1 + i_n)^n, \quad (1.9)$$

де: i_n — номінальна ставка складних процентів;
 n — термін вкладу в роках.

Сума нарахованих процентів буде дорівнювати:

$$I = S - P = P[(1 + i_n)^n - 1] \quad (1.10)$$

Складні проценти можуть нараховуватись також декілька раз на рік (наприклад, за місяцями, кварталами, півріччям). Сума вкладу з процентами (нарошена сума) при терміні вкладу n років буде дорівнювати:

$$S = P \cdot (1 + i_n)^n = P \cdot \left[\left(1 + \frac{i}{m} \right)^{mn} - 1 \right], \quad (1.11.)$$

де: m — кількість періодів нарахування в одному році, яка за щомісячного нарахування капіталізованих відсотків буде дорівнювати 12;

i — номінальна річна ставка процентів;

i_n — ставка процентів за період нарахування, яка дорівнює $\frac{i}{m}$.

Сума нарахованих процентів, відповідно, складе:

$$I = S - P = P \cdot \left[\left(1 + \frac{i}{m} \right)^{mn} - 1 \right] \quad (1.12.)$$

Приклад 9

Банк нараховує складні проценти за номінальною ставкою 16 % річних. Визначити діючу ставку складних процентів, якщо складні проценти нараховуються щомісячно, щоквартально і за півріччя.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовується елемент формули (1.11.):

а) при щомісячному нарахуванні процентів, діюча ставка процентів за період нарахування складе:

$$i_n = \frac{0,16}{12} = 0,013, \text{ тобто } 1,3 \%;$$

б) при щоквартальному нарахуванні процентів:

$$i_n = \frac{0,16}{4} = 0,04, \text{ тобто } 4 \%;$$

в) при нарахуванні за півріччями:

$$i_n = \frac{0,16}{2} = 0,08, \text{ тобто } 8 \%.$$

Приклад 10

Депозит в розмірі 5000 грн. покладено в банк на 3 роки. Визначити суму нарахованих процентів за цей термін, якщо річна ставка складних процентів складає 10 %.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовується формула (1.10.):

$$I = 5000 [(1 + 0,1)^3 - 1] = 1655 \text{ грн.}$$

Приклад 11

Складні проценти на вклади нараховуються щоквартально за номінальною річною ставкою 10 % річних. Визначити суму процентів, нарахованих на вклад 2000 грн.:

а) за півроку;

б) за два роки.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовується формула (1.12.):

а) сума процентів, нарахованих за півріччя складе:

$$I = 2000 \cdot \left[\left(1 + \frac{0,1}{4} \right)^{0,5 \cdot 4} - 1 \right] = 200 \cdot \left[(1 + 0,025)^2 - 1 \right] = 101,20 \text{ грн.};$$

б) сума процентів, нарахованих за 2 роки складе:

$$I = 2000 \cdot \left[\left(1 + \frac{0,1}{4} \right)^{2 \cdot 4} - 1 \right] = 200 \cdot \left[(1 + 0,025)^8 - 1 \right] = 436,80 \text{ грн.}$$

1.5. Розрахунки з урахуванням інфляції

При визначенні суми нарахованих процентів за вкладом необхідно враховувати рівень інфляції, оскільки якщо зростання інфляції перевищує суму зростання доходів вкладників, то це призводить до знецінення їх доходів.

Реальне значення суми вкладу разом з нарахованими процентами з урахуванням інфляції S_p можна визначити за формулою (1.13.):

$$S_p = \frac{S_n}{I_n}, \quad (1.13.)$$

де S_n — номінальна сума вкладу з нарахованими процентами;

I_n — індекс інфляції, який може бути визначено за формулою (1.14.)

$$I_n = (1 + p)^n \quad (1.14.)$$

де p — рівень інфляції;

n — кількість періодів, за які враховуються рівні інфляції

Приклад 12

Вклад у сумі 5000 грн. покладено в банк на півроку з щомісячним нарахуванням складних процентів за номінальною ставкою 16 % річних. Визначити реальний доход вкладника, якщо рівень інфляції складав 2 % на місяць.

Розв'язок:

Номінальну суму вкладу з процентами визначаємо за формулою (1.11):

$$S_n = 5000 \cdot \left(1 + \frac{0,16}{12} \right)^6 = 5412,50 \text{ грн.}$$

Індекс інфляції, розрахований за формулою (1.14) за півроку складе:

$$I_n = (1 + 0,02)^6 = 1,1262 \text{ грн.}$$

Відповідно, сума вкладу з процентами з точки зору її купівельної спроможності, визначена за формулою (1.13) буде дорівнювати:

$$S_p = \frac{5412,5}{1,126} = 4805,9 \text{ грн.}$$

Таким чином, реальний дохід (збиток) вкладника складе:

$$D(3) = 4805,98 - 5000 = -1940,2 \text{ грн.,}$$

що означає реальне знецінення доходу вкладника.

1.6. Ефективна ставка простих процентів

Ефективна ставка простих процентів використовується для порівняння рівнів ефективності або вартості активних та депозитних операцій банку, що здійснюються за різними методами і методиками. Вона розраховується за формулою (1.15):

$$i_e = \frac{I(D)}{P \cdot n}, \quad (1.15),$$

де $I(D)$ — сума нарахованих процентів або отриманого доходу;

P — сума витрачена на здійснення операцій (сума базового вкладу);

n — тривалість операції в роках, яка може бути визначена і в днях

як співвідношення $\frac{t}{K}$. При цьому, якщо термін залучення депозитних вкладів складає один рік, значення ефективної ставки процентів буде відповідати значенню номінальної річної ставки простих процентів: $i_e = i$.

Ефективна річна ставка при нарахуванні складних процентів відповідно до формули (1.15) буде дорівнювати:

$$i_e = \frac{\left(1 + \frac{i}{m}\right)^{mn} - 1}{n} = \frac{\left(1 + \frac{i}{m}\right)^{mn} - 1}{t} \cdot K \quad (1.16).$$

Приклад 13

Банк нараховує складні проценти на вклади за номінальною річною ставкою 12 %. Визначити вартість залучених коштів при їх розміщенні терміном на 1 рік і порівняти з діючою простою ставкою — 12,5 %, якщо складні проценти нараховуються: а) за півріччя, б) шоквартально, в) щомісячно.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовуємо формулу (1.16):

а) при нарахуванні складних процентів за півріччями їх вартість буде дорівнювати:

$$i_e = \frac{\left(1 + \frac{0,12}{2}\right)^2 - 1}{1} = \frac{(1 + 0,06)^2 - 1}{1} = 0,1236, \text{ тобто } 12,36\% \text{ річних};$$

б) при нарахуванні процентів щоквартально:

$$i_e = \frac{\left(1 + \frac{0,12}{4}\right)^4 - 1}{1} = \frac{(1 + 0,03)^4 - 1}{1} = 0,1255, \text{ тобто } 12,55\% \text{ річних};$$

в) при нарахуванні щомісячно:

$$i_e = \frac{\left(1 + \frac{0,12}{12}\right)^{12} - 1}{1} = \frac{(1 + 0,01)^{12} - 1}{1} = 0,1268, \text{ тобто } 12,68\% \text{ річних}.$$

Таким чином, при нарахуванні складних процентів за півріччями, їх вартість буде нижча, ніж вартість депозитів за якими нараховується діюча проста процентна ставка, а при нарахуванні складних процентних ставок щоквартально та щомісячно — їх вартість, відповідно, буде вища.

1.7. Особливості нарахування процентів за оцадними вкладами

*Особливістю оцадних вкладів є те, що сума на рахунку не є постійною, а весь час змінюється, тому для визначення суми нарахованих процентів найчастіше користуються **методикою процентних чисел**. Застосування цієї методики полягає в тому, що при зміні суми на рахунку загальна сума процентів за весь термін зберігання буде дорівнювати сумі процентів, нарахованих для кожного періоду нарахування, в якому сума на рахунку була постійна.*

Процентне число може бути розраховане за формулою:

$$P_u = \frac{P \cdot t}{100}, \quad (1.17)$$

де P — постійна сума вкладу, яка зберігається t днів.

Для визначення суми нарахованих процентів всі процентні числа складаються, їх сума ділиться на постійний знаменник, що дорівнює:

$$\text{Постійний знаменник} = \frac{\text{Кількість днів у році}}{\text{Річна ставка процентів}} \quad (1.18)$$

Приклад 14.

При відкритті ощадного рахунку з нарахуванням простих процентів за ставкою 12 % річних 20.05 поточного року на рахунок покладено суму 10000 грн. Потім, 5.07. поточного року на рахунок добавлено 5000 грн., 10.09. поточного року з рахунку знято суму 7500 грн., а 20.11. поточного року рахунок було закрито. Визначити, яку суму отримає вкладник при закритті рахунку. У розрахунках використовувати германський метод для визначення кількості днів та методику процентних чисел для визначення суми нарахованих процентів.

Розв'язок:

1) визначаємо періоди нарахування у днях, в яких сума на рахунок була постійна :

– термін зберігання суми 10000 грн. складав:

$$t_{10000} = (30-20+1) + 30 + (5-1) = 45 \text{ днів}$$

– термін зберігання суми 15000 грн. складав:

$$t_{15000} = (30-5+1) + 30 + (10-1) = 65 \text{ днів}$$

– термін зберігання суми 7500 грн. складав:

$$t_{7500} = (30-10+1) + 30 + (20-1) = 70 \text{ днів.}$$

2) за формулою (1.17) визначаємо суму процентних чисел:

$$P_{\text{ч}} = \frac{10\,000 \cdot 45 + 15\,000 \cdot 65 + 7500 \cdot 70}{100} = 19500 \text{ грн.}$$

3) постійний знаменник, визначений за формулою (1.18) буде дорівнювати: $P_{\text{ст. зн.}} = \frac{360}{12} = 30$.

Відповідно, сума нарахованих за ощадним вкладом процентів буде дорівнювати:

$$I = \frac{\text{Сума постійних чисел}}{\text{Постійний заименник}} = \frac{19500}{30} = 650 \text{ грн.,}$$

а сума, отримана вкладником при закритті рахунку складатиме:

$$7500 + 650 = 8150 \text{ грн.}$$

1.8. Ефективність депозитних операцій

Основними показниками, які характеризують ефективність депозитних операцій комерційних банків вважають *середній термін зберігання коштів на рахунку та рівень нагромадження коштів, що надійшли на вклади*.

Середній термін зберігання коштів на рахунку в динаміці відображає стабільність вкладів, що дуже важливо для оцінки вкладів як ресурсів короткострокового кредитування за умови забезпечення ліквідності балансу банку. Для розрахунків користуються формулою:

$$C_t = \frac{Z_{cp.}}{B} \cdot t, \quad (1.19)$$

де C_t — середній термін зберігання коштів на рахунку у днях;

$Z_{cp.}$ — середній залишок коштів на рахунку,

B — оборот з видачі вкладів;

t — кількість днів у періоді.

Рівень нагромадження коштів, що надійшли на вклади (P_o) визначається за формулою:

$$P_o = \frac{Зал. к. - Зал. н.}{H} \cdot 100, \quad (1.20)$$

де $Зал. к.$ — залишок вкладів на кінець року;

$Зал. н.$ — залишок вкладів на початок року;

H — сума надходжень коштів на вклади.

Приклад 15

Середні залишки вкладів клієнтів умовного банку складали:

– у минулому році — 15000 млн. грн.,

– у звітному році — 20000 млн. грн.

Оборот з видачі вкладів складав:

– у минулому році — 10 000 млн. грн.,

– у звітному році — 12 000 млн. грн.

Визначити середній термін зберігання коштів на рахунку та зробити висновки про стабільність вкладів у даній установі банку, а також можливість їх застосування як ресурсів для надання кредитів.

Розв'язок:

Середній термін зберігання коштів на рахунку, розрахований за формулою (1.19) складав:

$$- \text{у минулому році} \text{ — } \frac{15000}{10000} \cdot 360 = 540 \text{ днів;}$$

$$- \text{у звітному році} \text{ — } \frac{20000}{12000} \cdot 360 = 600 \text{ днів.}$$

Таким чином, стабільність вкладів у звітному році у даній установі банку збільшилась на 60 днів (600 - 540). Вклади ж можуть бути використані як ресурси для надання кредитів терміном до двох років $\left(\frac{600}{360}\right)$.

Приклад 16

Залишок вкладів на початок року в установі банку складав 2050 млн. грн., на кінець року — 2200 млн. грн. Сума надходжень коштів на вклади за рік складала 1500 млн. грн. Визначити рівень нагромадження коштів, що надійшли на вклади.

Розв'язок:

Визначаємо рівень нагромадження коштів, що надійшли на вклади за формулою (1.20):

$$P_o = \frac{2200000 - 2050000}{1500000} \cdot 100 \% = 10 \%$$

Це означає, що в даній установі банку з грошей, що надійшли на рахунки покладам на зростання залишку вкладів обернулося 10 %.

Завдання за модулем 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків

Завдання 1. Швейна фірма «Ворскла» звернулася до банку «Фінанси і кредит» із проханням видати їм чекову книжку для здійснення розрахунків із постачальниками:

- текстильною фірмою «Текстиль»;
- текстильною фірмою «Бавовна».

Потрібно:

- 1) назвати види чеків, які застосовуються при безготівкових розрахунках;
- 2) вказати послідовність вирішення питання щодо видачі чекової книжки банком;
- 3) накреслити схему здійснення розрахунків чеками, якщо продавець і покупець обслуговуються:
 - а) однією установою банку;
 - б) різними банками.

Завдання 2. До ПАТ КБ «Правекс-банк» звернувся клієнт АТ «Господар» із проханням відкрити безвідкличний акредитив для розрахунків із швейною фірмою «Мрія» на суму 121 тис.грн. На поточному рахунку в АТ «Господар» — 350 тис.грн.

Необхідно:

- накреслити схему здійснення розрахунків за акредитивом та пояснити її;
- вказати дії ПАТ АБ «Правекс-банк» при отриманні заяви від АТ «Господар» та строки дії акредитива;
- вказати позитивні та негативні сторони акредитивної форми розрахунків.

Завдання 3. Намалювати схему руху коштів з урахуванням міжбанківських розрахунків при умові, що фірма «Центр», яка обслуговується у Полтавській філії ПАТ АБ «Правекс–банк», перераховує кошти на умових попередньої оплати МП «Кредо», яке має поточний рахунок у Харківській філії ПАТ «Райффайзен банк Аваль».

Дати відповіді на питання:

а) згідно яких вимог повинна бути організована система безготівкових розрахунків?

б) від чого залежить вибір тієї чи іншої форми розрахунків господарючими суб'єктами?

в) які розрахунки можуть проводитися за допомогою платіжних доручень, і чому цей вид платежу є найбільш поширеним в Україні?

Завдання 4. Лубенський меблевий комбінат 23 листопада подав до відділення ПАТ «Унікредит банк» м. Лубни платіжне доручення на 75000 грн. для перерахування коштів Волинському ліспромгоспу за отриману 2 листопада сировину. Коштів на поточному рахунку комбінату достатньо для здійснення операції. Пояснити, яке рішення прийме банк щодо платіжного доручення. Чи може банк здійснювати оплату платіжного доручення при несвоєчасному його поданні клієнтом до банку?

Намалювати схему розрахунків із застосуванням платіжного доручення та дати до неї пояснення.

Завдання 5. Чернігівський текстильний комбінат 23 листопада відвантажив полтавському магазину «Оксамит» тканини на суму 180 тис. грн. Розрахунки здійснюються із застосуванням платіжних вимог-доручень. Магазин акцептував платіжну вимогу-доручення і подав її до відділення ПАТ «Полтава-банк», яке здійснює його обслуговування.

На поточному рахунку магазину на 25 листопада знаходилось 150 тис. грн. Дати характеристику особливостей розрахунків із застосуванням платіжних вимог-доручень та дій банку щодо отриманого платіжного документу. Пояснити, чи може за платіжною вимогою-дорученням, виставленою на суму 180 тис.грн., здійснена сплата коштів у сумі 150 тис. грн.?

Завдання 6. Швейна фабрика «Ворскла» отримала від Чернігівського текстильного комбінату платіжну вимогу-доручення на суму фактично відвантаженого їй товару — 530 тис.грн. Договором між постачальником і покупцем передбачалось відвантаження продукції на суму 380 тис.грн. Коштів на поточному рахунку фабрики достатньо. Пояснити дії фабрики щодо платіжної вимоги-доручення, отриманої від комбінату. Яким документом регламентується порядок і строки подання до банку акцептованої платником платіжної вимоги-доручення? Яким чином вирішуються суперечки між постачальником і покупцем за цієї форми розрахунків?

Намалювати схему розрахунків із застосуванням платіжної вимоги-доручення та дати до неї пояснення.

Завдання 7. Полтавський молочний комбінат та універсам «Полагосервіс» уклали угоду про розрахунки із застосуванням заліку взаємних вимог. Платежі здійснюються щоденно, виходячи з плану поставок молочної продукції. У жовтні передбачено поставки на суму 26 тис.грн. Узгодження розрахунків здійснюється двічі на місяць: 1-го і 16-го числа. За першу половину жовтня поставки молочної продукції становили 13 тис.грн., за другу — 15 тис.грн. Зустрічні платежі здійснювались своєчасно і повністю.

Дати відповіді на питання:

1. На підставі яких документів проводиться перерахування коштів при здійсненні заліку взаємної заборгованості?
2. Як визначити суму одноденного платежу за жовтень?
3. Як здійснити залік взаємної заборгованості між молочним комбінатом та універсамом за першу і другу половину місяця?
4. Визначити розмір найбільшого платежу після кожного уточнення за половину місяця.

Завдання 8. Полтавський водоканал розраховується із ЗАТ «Полтаваобленерго» за електроенергію заліком взаємних вимог. Споживання електроенергії в II кварталі передбачено в сумі 106 тис.грн. Періодичність перерахування зустрічних платежів за угодою між постачальником і споживачем встановлена один раз у 5 днів (5, 10, 15, 20, 25, 30 числа кожного місяця). Водоканал протягом травня виписав 6 платіжних доручень і перерахував на поточний рахунок «Полтаваобленерго» платежі в обумовлених розмірах. Вартість фактично використаної електроенергії за травень становила 49 тис.грн. Визначити розмір зустрічних платежів, які повинні бути перераховані за кожний платіжний період II кварталу. Зробити залік зустрічних вимог між «Полтаваобленерго» і водоканалом за травень.

За умови виникнення розбіжностей у розрахунках як буде здійснюватись їх погашення?

Завдання 9. Полтавська меблева фабрика звернулася до відділення ПАТ «Унікредит банк» з проханням відкрити акредитив на суму 35 000 грн. за рахунок власних коштів для розрахунків з Волинським ліспромгоспом, який обслуговується в банку «Полісся» в м. Луцьку. Згідно договору між постачальником і покупцем прийнято рішення про відкриття акредитиву в банку постачальника. Дати характеристику розрахунків за допомогою акредитивів, визначити особливості даного виду акредитиву, пояснити, чи можна виставляти акредитив одночасно за рахунок власних коштів та банківського кредиту.

Завдання 10. Полтавська меблева фабрика виставила покритий акредитив у ПАТ «Банк Полісся» м. Луцька для розрахунків з Волинським ліспромгоспом на суму 15 000 грн. Дата закриття акредитива — 30 червня. Ліспромгосп 20 червня подав до свого банку реєстр рахунків

про відвантаження фабриці лісоматеріалів на 11 000 грн. Пояснити послідовність операцій (схему руху документів) з використанням акредитиву та дати до неї пояснення. Охарактеризувати дії банку постачальника при одержанні від свого клієнта реєстрів рахунків. Назвати строки дії акредитиву.

Як діятиме банк при наявності 30 червня невикористаної суми акредитиву?

Завдання 11. Дніпропетровська меблева фабрика 5 березня звернулась до комерційного банку ПАТ АБ «Приватбанк» з проханням відкрити два акредитиви для розрахунків з постачальниками сировини в порядку разових поставок:

- для розрахунків з Волинським ліспромгоспом, який обслуговується в ПАТ «Банк Полісся» в м. Луцьку, — на 80 тис.грн. Строк закриття акредитиву у виконуючому банку — 14 березня. Термін проходження документів спецв'язком між банками — 2 дні. Акредитив безвідкличний, покритий — з депонуванням власних коштів клієнта на окремому рахунку в банку-емітенті;

- для розрахунків з Львівською лісобазою, яка обслуговується в ПАТ «Банк Карпати» в м.Львові, — на 150 тис.грн. Строк закриття акредитиву у виконуючому банку — 16 березня. Нормативний термін проходження документів між банками — 3 дні. Акредитив безвідкличний, непокритий.

13 березня ПАТ АБ «Приватбанк» одержав від виконуючих банків реєстри документів та інші передбачені умовами акредитиву документи, які засвідчили відвантаження продукції, відповідно, на 80 і 150 тис.грн. На поточному рахунку меблевої фабрики станом на 13 березня кошти відсутні.

Пояснити дії ПАТ АБ «Приватбанку», визначити строки закриття акредитивів у банку-емітенті. Назвати особливості розрахунків акредитивами при депонуванні коштів в банку-емітенті та при виставленні непокритого акредитиву. Визначити переваги і недоліки акредитивної форми розрахунків.

Завдання 12. Фірма «Ніка» станом на 5 січня мала дебіторську заборгованість за відвантажену продукцію в сумі 15000 грн., погашення якої очікувалося через 2 місяці. В той же час підприємство мало негайну потребу в коштах.

Запропонувати декілька шляхів вирішення даної проблеми і пояснити механізм здійснення розрахунків у кожному випадку.

Дати відповіді на питання:

а) у чому полягають позитивні риси і недоліки акредитивної форми розрахунків?

б) які операції комерційні банки можуть проводити з векселями?

в) який порядок безакцептного списання коштів з рахунків господарюючих суб'єктів?

Завдання 13. Швейна фабрика «Ворскла» отримала сировину з Чернігівського текстильного комбінату на 85 тис. грн. За договором між постачальником і покупцем розрахунки здійснюються за допомогою чеків. Охарактеризувати технологію розрахунків чеками та накреслити схему розрахунків з їх застосуванням. Пояснити, чи існує при розрахунках чеками гарантія платежу.

Завдання 14. До установи ПАТ «Промінвестбанк» 20 листопада звернулись: швейне об'єднання, в якого закінчився термін дії розрахункової чекової книжки, але залишилося 10 невикористаних бланків чеків, та домобудівний комбінат, в якого при повному використанні чеків з чекової книжки залишився вільний ліміт коштів на 22000 грн. Назвати дії банку в кожному названому випадку, вказати термін дії розрахункової чекової книжки та термін подання чека чекодержателем до банку.

Накреслити схему розрахунків чеками, якщо продавець і покупець обслуговуються однією установою банку та дати до неї пояснення.

Завдання 15. Торговельне підприємство 10 червня звернулося до відділення установи банку зі заявою про відкриття акредитиву для розрахунків згідно договору зі швейною фабрикою. Термін дії акредитиву встановлено згідно договору у 10 днів. Його сума 28 тис. грн. На поточному рахунку підприємства у банку — 39 тис. грн. Розрахунки здійснюються без акцепту. З банку постачальника надійшло підтвердження про оплату за рахунок цього акредитиву наступних розрахункових документів: 12 червня — 7 тис. грн., 16 червня — 13 тис. грн., 20 червня — 8 тис. грн. Торговельним підприємством 24 червня подано заяву про відмову від акцепту рахунків швейної фабрики у зв'язку з незадовільною якістю поставленої продукції, сплачених з акредитиву 20 червня на суму 8 тис. грн. Визначити позицію банку в цьому випадку.

Вказати схему документообігу при акредитивній формі розрахунків та дати пояснення до неї.

Завдання 16. Розрахувати процент інкасації торговельної виручки, що надійшла безпосередньо до каси банку за день та загальний процент інкасації виручки на основі наступних даних:

– товарообіг клієнтів, що обслуговуються банком складає 199000 тис. грн.;

– обсяги дрібнооптової торгівлі клієнтів банку складає 21001 тис. грн.;

– товари, реалізовані клієнтами банку населенню в кредит складає 3315 тис. грн.;

– заробітна плата, сплачена клієнтами банку складає 45 540 тис. грн.;

– інші витрати клієнтів банку з виручки на поточні господарські потреби складає 1 780 тис. грн.;

– надходження виручки до банку складає 41 370 тис. грн.;

– надходження виручки у відділення зв'язку складає 35 500 тис. грн.

Вказати порядок і строки здавання виручки до кас банку.

Завдання 17. На початок операційного дня залишок готівки в операційній касі ПАТ «Вабанк» складав 178 тис. грн. Від підприємств і організацій, що обслуговувались банком протягом операційного дня, надійшло 597 тис. грн. готівкою. За цей же день банком видано 487 тис. грн. готівкою. Ліміт залишку обігової каси даного банку — 200 тис. грн.

Розрахувати залишок обігової каси даного банку на кінець операційного дня. Які заходи прийме банк?

Завдання 18. Розрахувати процент інкасації виторгу для торговельного підприємства, якщо:

план роздрібного товарообороту на рік встановлено в сумі 124000 грн., в тому числі дрібнооптовий відпуск товарів — 25000 грн.

Витрати готівки із виторгу в % до обороту:

- на оплату праці — 5%;
- поточні потреби — 0,8%.

Виторг в банк здається щоденно в кінці робочого дня.

Завдання 19. Банк запропонував підприємству наступні умови для переведення працівників на виплату заробітної плати через БПК (банківські платіжні картки) VISA Electron:

- плата за розрахунково-касове обслуговування — 0,8% від фонду заробітної плати (щомісячно);

- плата за обслуговування кожного рахунку — 0,75 грн (щомісячно).

Середньомісячний фонд заробітної плати на підприємстві — 710000 грн., кількість працівників — 600. При традиційній схемі виплати заробітної плати підприємство платить банку щомісячно 1% від фонду оплати праці, вартість охорони — 100 грн., заробітна плата касира — 700 грн. з врахуванням нарахувань. Яке рішення прийме підприємство? Обґрунтувати відповідь та запропонувати альтернативне рішення.

Завдання 20. За умовами додаткової угоди до договору про обслуговування пластикової карти клієнту встановлюється автоматичний торговий кредитний ліміт у розмірі 50% від заробітної плати, що в середньому зараховується на картку, але не більше мінімальної за останні 3 місяці. Процентна ставка за користування кредитом (санкціонованим овердрафтом) — 22% річних.

Графік перерахувань заробітної плати на картку: 25.05 — 400 грн, 21.06 — 600 грн, 17.07 — 2000 грн., 26.08 — 750 грн. У серпні було зафіксовано такий рух по рахунку клієнта: залишок на 1.08 — +200 грн., 5.08 списано 364 грн, 14.08 списано 212 грн, 16.08 списано 75 грн., 19.08 — 50 грн.

Визначити суму нарахованих процентів за користування санкціонованим овердрафтом у серпні, а також загальну суму сплачених процентів, яка буде списана з рахунку клієнта наприкінці місяця. Пояснити переваги і недоліки застосування пластикових карток на вказаних умовах.

Завдання 21. Вексель номіналом 55 000 грн. пред'явлений до врахування у банк 17 вересня. Термін погашення векселя — 18 грудня. Визначити суму, яку отримає підприємство від врахування, якщо дисконтна ставка, що використовується банком при врахуванні векселів складає 18 %. Сума комісійної винагороди банку — 1,5% від номіналу векселя.

Завдання 22. Між виробничим об'єднанням «Ворскла» і торговою фірмою «Гарант» розрахунки за угодою сторін здійснюються за допомогою простих векселів. Держатель векселя номіналом 115 тис.грн. з періодом обертання 120 днів запропонував його для врахування (дисконтування) банку ПАТ «Унікредит банк», що обслуговує обох партнерів, за 70 днів до дня платежу. Банк здійснив дисконтування векселя за обліковою ставкою 18 % річних. Визначити суму дисконту, що стягується банком, та суму, отриману власником векселя (векселедержателем).

Завдання 23. Вексель було пред'явлено до акцепту та оплати трасату 5 лютого поточного року. У зв'язку з відмовою у акцепті вексель було опротестовано у встановленому порядку і, згідно з рішенням арбітражного суду, трасант 5 березня здійснив платіж по векселю. Визначити суму платежу, якщо облікова ставка НБУ складає на дату платежу 8,5%, номінал векселя 100 000 грн.

Завдання 24. Фірма «Астера» продала товар з відстрочкою платежу на умовах оформлення покупцем простого векселя номінальною вартістю 860 тис.грн. та строком погашення 170 днів. Через 70 днів з моменту оформлення векселя фірма передала його до банку ПАТ «Райффайзен банк Аваль» для врахування. Процентна ставка за кредитними операціями банку становить 17% річних.

Розрахувати ставку дисконту, що буде застосована банком при врахуванні векселя та суму, яку фірма може отримати від банку за врахований вексель. Пояснити особливості врахування векселів у банку.

Завдання 25. Між виробничим об'єднанням «Мрія» і торговою фірмою «Наталі» розрахунки за угодою сторін здійснюються за допомогою простих векселів. Власник векселя номіналом 80 тис.грн. з періодом обертання 90 днів запропонував його для врахування (дисконтування) АБ «Ажіо», що обслуговує обох партнерів, за 40 днів до дня платежу. Банк здійснив дисконтування векселя за ставкою 17 % річних. Визначити дисконт, що стягується банком, та суму, отриману власником векселя (векселедержателем).

Завдання 26. Чернігівський текстильний комбінат 16 червня відвантажив швейній фабриці «Ворскла» продукцію на 100 тис.грн. і вислав їй вексель для акцепту. Фабрика акцептувала вексель. Після акцепту

вексель був повернений комбінату, який з метою покриття своєї заборгованості передав вексель заводу за поставлене обладнання 18 червня. Строк платежу за векселем — 20 серпня.

До ПАТ «Полтава-Банк» 20 серпня надійшло два векселі, що були доміцільовані ним, зі строком погашення 20 серпня:

- на 100 тис.грн., платником є фабрика «Ворскла». На поточному рахунку фабрики залишок коштів складає 160 тис.грн.;

- на 145 тис.грн., платником є товариство «Астера», залишок коштів якого на поточному рахунку складає 55 тис.грн.

Комісія банку за доміцільацію становить 1,5 % від суми платежу.

Пояснити, чим відрізняється простий і переказний вексель. Дати характеристику процесу обігу переказного векселя. Пояснити, що таке доміцільація векселів і з якою метою банк виступає доміцільіатом. Визначити дії банку щодо отриманих векселів.

Завдання 27. Мале підприємство, що займається виготовленням робочого одягу, виставило 10 травня переказний вексель з терміном дії 30 днів на адресу роздрібного торговельного підприємства. Тоді ж була здійснена поставка на суму 3000 грн. Після акценту векселя покупцем 22 травня його було повернуто постачальнику. 26 травня настає строк оплати матеріалів, які були отримані малим підприємством від торгово-закупівельної фірми на суму 2600 грн. На розрахунковому рахунку малого підприємства станом на 22 травня є залишок коштів 1500 грн. Заборгованість постачальникам торгово-закупівельної фірми станом на 26 травня складає — 3100 грн.

Розв'язати ситуаційну задачу, пояснити схему документообігу при розрахунках із застосуванням векселів.

Завдання 28. Скласти макет кредитної справи, перелік документів, які необхідні для отримання кредиту, та висновок (рішення) кредитного комітету з питань надання кредиту, а також кредитний договір про надання ПАТ «Райффайзен банком Аваль» кредиту малому підприємству «Юма» в сумі 26 000 грн. строком на 3 місяці під 17 % річних на закупку поліграфічної продукції (додатки 13, 14).

Вкажіть необхідний розмір застави та можливий розмір нарахованих процентів.

Завдання 29. Скласти макет кредитної справи, перелік документів та висновок /рішення/ кредитного комітету з питань надання кредиту, а також скласти кредитний договір про надання кредиту малому підприємству «Юма» в сумі 1500 грн. строком на один місяць під 16 % річних (додатки 13, 14).

Вкажіть необхідний розмір застави та можливий розмір нарахованих процентів.

Завдання 30. На підставі даних балансу підприємства та звіту про його фінансові результати (додатки 17, 18) розрахуйте показники:

1) платоспроможності підприємства — боржника (коефіцієнта покриття та проміжного коефіцієнта покриття);

2) фінансової стійкості підприємства — боржника (коефіцієнт фінансової незалежності та коефіцієнта покриття необоротних активів власним капіталом);

Дайте аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства — боржника та зробіть відповідні висновки щодо його кредитоспроможності.

Завдання 31. На підставі даних балансу підприємства та звіту про його фінансові результати (додатки 17, 18) розрахуйте показники рентабельності та інші коефіцієнти ефективності його діяльності:

- коефіцієнт рентабельності власного капіталу; коефіцієнти рентабельності продаж за фінансовими результатами від операційної діяльності та за фінансовими результатами від звичайної діяльності; коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком; коефіцієнт оборотності оборотних активів та оборотності позичкового капіталу

Проаналізуйте ефективність використання основного та оборотного капіталу позичальника та зробіть відповідні висновки щодо кредитоспроможності потенційного позичальника.

Сформулювати основні напрями поліпшення фінансового стану позичальника.

Завдання 32. Приватне підприємство «Степ» звернулось до банку для отримання кредиту на термін з 4 жовтня по 25 жовтня поточного року на суму 30480 грн. під 19% річних. В зв'язку із зміною облікової ставки НБУ 8 жовтня поточного року було проведено зменшення ставки кредиту на 2 пункти. Визначити механізм погашення суми кредиту, нараховання і сплати відсотків.

Завдання 33. Фірма «Меркурій ЛТД» звернулась до банку з метою отримання кредиту. Заявку було задоволено. Згідно кредитного договору № 25 банк надав кредит у сумі 50 000 грн., строк кредитування — з 29 вересня 5 жовтня поточного року; кредитна ставка склала 18% річних. У встановлений договором термін позичальником було сплачено суму нарахованих відсотків та повернено частину боргу у загальній сумі 50 000 грн., а залишок заборгованості через відсутність достатніх грошових коштів підприємство збирається погасити 2 листопада.

Визначити суму, яку підприємство повинно сплатити 2 листопада, якщо кредит був пролонговано на цей термін. За пролонгованими кредитами стягується процентна ставка, вказана у договорі, підвищена на 4 процентних пункти. Дати відповідь на питання:

Які штрафні санкції передбачає договір за прострочення погашення кредиту?

Яким є механізм та черговість погашення кредиту?

Що таке пролонгація кредиту?

Завдання 34. Товариство з обмеженою відповідальністю «Вега» згідно кредитного договору № 3 отримало у банку кредит в сумі 85000 грн. на термін з 21 листопада по 5 грудня поточного року під 18% річних.

При затриманні повернення боргу та його пролонгації договором передбачено зростання процентної ставки на 5 пунктів від річної ставки. Як складаються фінансові взаємовідносини сторін згідно договірних умов, якщо 21 листопада банк надав кредит у сумі 85000грн., 15 грудня з поточного рахунку ТОВ «Вега» переведено до банку за платіжним дорученням фірми 85 000 грн., а 25 грудня — залишок боргу? Дайте відповіді на питання:

Яка черговість погашення заборгованості за кредитом?

Які штрафні санкції передбачає договір за прострочення погашення основної суми кредиту?

Нарахувати відсотки за пролонгованим кредитом.

Завдання 35. Визначити максимальний розмір ліміту заборгованості за кредитною лінією зі сплатою 18% річних до 5 числа щомісячно щодо короткострокового кредитування на поповнення обігових коштів на II квартал за наступними даними:

1. Очікувані залишки продукції і виробничі затрати — 291,6 тис.грн.
2. Норматив власних оборотних коштів — 69,2 3 тис.грн.
3. Очікувана потреба в кредитних коштах під товари відвантажені, строки оплати яких не настали 106,8 тис.грн.

Вказати суму та порядок сплати нарахованих відсотків

Завдання 36. Фірма «Агро» уклала договір з ПАТ КБ «Правекс-Банк» щодо надання кредиту в сумі 1800 тис. грн. на півроку (180 днів) під 17% річних. Згідно умов кредитного договору кредит надано 10 січня.

При затриманні строку повернення боргу до 30 днів договором передбачено зростання процентної ставки на 3 пункти від річної ставки. Якщо погашення заборгованості прострочено більш ніж на 30 днів, процентна ставка зростає на 5 пунктів.

Як складаються фінансові взаємовідносини сторін, якщо станом на 10 липня фірмою було сплачено нараховані відсотки та погашено частину заборгованості за кредитом у загальній сумі 1800 тис. грн, а 19 серпня ще додатково сплачено 153 тис.грн.?

Завдання 37. Фірма «Укртехносервіс» звернулась до банку з метою отримання кредиту. Заявку було задоволено. Згідно кредитного договору № 25 сума кредиту склала 118 000 грн., строк кредитування — з

29 вересня по 20 грудня поточного року; кредитна ставка за умовами договору склала 18% річних. Виходячи із зміни облікової ставки НБУ, ставка за користування кредитом була скоригована 10 жовтня поточного року до 20% річних.

Фактично борг за кредитом було пролонговано і погашено 25 грудня.

Нарахувати відсотки за користування кредитом, якщо договором передбачено підвищення ставки за пролонгованими кредитами на 3 п.п.

Дати відповідь на питання:

1. Яким є механізм погашення кредиту?
2. Що таке пролонгація кредиту?
3. Чим відрізняється розрахунок відсотків за стандартними, пролонгованими та простроченими позиками?

Завдання 38. Визначити майбутню вартість кредиту при щомісячному нарахуванні простих процентів за річною ставкою 19%. Кредит виданий юридичній особі в сумі 24000 грн. під заставу майна на строк 2 роки. Пояснити механізм використання номінальної та ефективної ставки простих процентів у фінансових обчисленнях при здійсненні банківських операцій.

Завдання 39. Визначити вартість кредиту та суму, що підлягає сплаті в банк, якщо відомо, що фермерське господарство уклало угоду з ПАТ АБ «Правекс-Банк» на одержання кредиту в сумі 250 тис.грн. під 16% річних. Строк користування позикою 2 роки з умовою погашення основного боргу рівними частинами кожне півріччя. Цільове використання кредиту — придбання сільськогосподарської техніки. Пояснити особливості погашення кредиту рівними частинами за півріччя і порядок розрахунку внеску позичальника для часткового повернення кредиту з урахуванням процентів за кредит.

Завдання 40. Скласти таблицю погашення кредитної заборгованості підприємства «Аргон» за наступними даними:

- величина кредиту — 150 000 грн.;
- розмір процентів — 17 % річних;
- період кредитування — 1 рік.

За кредитом прості проценти нараховуються на залишок кредитної заборгованості наприкінці кожного місяця користування кредитом.

Кредит, наданий 31 грудня поточного року, слід погашати протягом періоду кредитування рівними строковими платежами першого числа кожного місяця. Нараховані проценти також сплачуються першого числа кожного місяця.

Результати розрахунків занести в таблицю погашення кредитної заборгованості.

ГРАФІК ОБСЛУГОВУВАННЯ БОРГУ

Дата	Сума сплати процентів	Сума погашення кредиту	Загальна сума погашення кредитної заборгованості
...
Разом:

Завдання 41. Споживчий кредит на суму 46 тис. грн. відкрито на два роки за ставкою 10 % річних. Погашення кредиту повинно здійснюватись рівними строковими внесками щоквартально. Визначити вартість кредиту та розмір щоквартальних внесків. Вказати, яка буде вартість кредиту, якщо погашення його буде здійснюватись щомісячно.

Пояснити особливості погашення кредиту рівними частинами та рівними строковими виплатами (ануїтетні платежі).

Завдання 42. Визначити показники платоспроможності підприємства за матеріалами звітності (Додатки 17, 18) для оцінки його кредитоспроможності як позичальника.

Завдання 43. Позичальник — ТОВ «Горизонт» отримав кредит на 5 років у розмірі 850 тис. грн. під 18 % річних, з умовою погашення основної суми кредиту рівними частинами в кінці кожного року.

Визначити:

- 1) основну суму боргу на початок та кінець кожного року;
- 2) суму процентів для кожного року;
- 3) розмір річної виплати за кредитом протягом 5-ти років.

Рішення завдання доречно оформити у вигляді таблиці:

Таблиця 2

ГРАФІК ОБСЛУГОВУВАННЯ БОРГУ

(тис. грн.)

Рік	Початковий баланс боргу	Сума погашення кредиту	Сума нарахованих процентів	Річна виплата	Кінцевий баланс боргу
...
Разом

Завдання 44. Фірма «Гала ЛТД» звернулася до Полтавського регіонального відділення ПАТ КБ «Приватбанк» із заявою про надання кредиту в сумі 30 тис. грн. на 14 днів під 18% річних. Операція, що кредитується, — закупка і реалізація бензину АІ-95.

Скласти техніко-економічне обґрунтування кредитної операції, якщо кількість бензину — 15250 літрів, його собівартість (ціна придбання) — 18830 грн., ціна реалізації — 1,40 грн. за літр.

Завдання 45. Хорольська райспоживспілка звернулася до міського відділення ПАТ АБ «Правекс-Банк» із заявою на отримання позики у сумі 200 тис. грн. з поверненням через півроку загальної суми боргу разом з нарахованими процентами у розмірі 220 тис. грн. Визначити ставку відсотків за кредитом, на підставі якої потенційний позичальник може обрати банківську установу. Пояснити можливі методи нарахування відсотків.

Завдання 46. За умови кредитного договору між торговою фірмою «Ольга» та обласним відділенням банку ПАТ «Райффайзен банк Аваль» ставка простих відсотків в першому місяці користування кредитом складає 17% річних, а в кожному наступному місяці збільшується на 1 пункт.

Визначити суму відсотків за кредит в розмірі 80 тис. грн., який було отримано на 5 місяців з погашенням одноразовим платежем.

Завдання 47. Визначити:

Які з наданих позик можна вважати великими.

Загальну суму наданих великих кредитів.

Порівняти фактичний рівень наданих великих кредитів з нормативним показником. Розрахувати коефіцієнт ризику на одного позичальника та оцінити його відповідність нормативному значенню, якщо комерційним банком «Форум» станом на 1 квітня поточного року були надані кредити:

	Назва позичальника	Сума, тис.грн.
	Товариство з обмеженою відповідальністю «Агросервіс»	2800,0
	Товариство з обмеженою відповідальністю «Технопостач»	1532,0
	Акціонерне товариство «Техно»	2000,0
	Товариство з обмеженою відповідальністю «Веда»	820,0
	Приватне підприємство «Ріка»	3000,0
	Мале підприємство «Петро»	1551,0
	Акціонерне товариство «Марс»	1000,0
	Акціонерне товариство «Лтава»	4990,0
	Приватний підприємець А.	1285,0
	Приватний підприємець Б.	4000,0
	Акціонерне товариство «Інжавтосервіс»	2500,0
	Товариство з обмеженою відповідальністю	2380,0

Власний капітал банку — 81800,0 тис.грн.

Завдання 48. Звіт комерційного банку та дані за окремими рахунками активу і пасиву містять таку інформацію, тис. грн.:

1.	Активи банку	840 000
2.	Зобов'язання банку	710 000
3.	Сукупна заборгованість за позиками, наданими одному позичальнику — юридичній особі	56 000
4.	Сума врахованих векселів цього позичальника	4 500
5.	Фактична заборгованість по всіх великих кредитах з урахуванням позабалансових зобов'язань	312 000

Визначити максимальний розмір ризику на одного позичальника та оцінити рівень ризикованості діяльності банку з урахуванням всіх великих кредитів та зробити відповідні висновки.

Завдання 49. Споживчий кредит на суму 46 тис.грн. відкрито на два роки за ставкою 19 % річних. Погашення кредиту повинно здійснюватись рівними строковими внесками щоквартально. Визначити вартість кредиту та розмір щоквартальних внесків. Вказати, яка буде вартість кредиту, якщо погашення його буде здійснюватись щомісячно.

Пояснити особливості погашення кредиту рівними частинами та рівними строковими виплатами (ануїтетні платежі).

Завдання 50. Громадянин Васильченко С.В. отримав 13 червня у ПАТ «Райффайзен банк Аваль» споживчий кредит на придбання будівельних матеріалів в сумі 18 000 грн. на 2 роки під 20% річних. Строк сплати процентів за користування кредитом встановлено кредитним договором до 10 числа щомісячно. Останній строк сплати процентів повинен співпасти з днем повернення кредиту.

Визначити суму нарахованих банком процентів та пояснити механізм щомісячного стягнення процентів в процесі банківського кредитування. Розрахувати загальну суму заборгованості, що підлягає сплаті до банку при застосуванні простих процентів, пояснити, чому у кредитних операціях доцільно застосовувати прості ефективні ставки процентів.

Завдання 51. Залишок коштів на рахунок клієнта в банку складає 350 тис.грн. В банк надійшли документи на оплату клієнтом угоди на суму 420 тис.грн. Ставка процентів банку за овердрафтом складає 10% річних. Надходження коштів на рахунок клієнта відбувається кожні 15 днів після здійснення виплат за вказаною угодою. Розрахувати суму овердрафту та суму нарахованих процентів за ним.

Завдання 52. Громадянин Приходько А.М. отримав 11 березня у ПАТ « Райффайзен банком Аваль» іпотечний кредит на придбання житла (квартири) в сумі 51 000 грн. з 11 березня по 20 грудня поточного року під 19% річних. Останній строк сплати процентів повинен співпасти з днем повернення кредиту.

Розрахувати загальну суму заборгованості, що підлягає поверненню в банк, якщо кредит було повернено 25 грудня поточного року. Кредит не було пролонговано. Розмір пені за прострочення погашення позички складає 1% за кожний день прострочення.

Вказати черговість погашення заборгованості за кредитом та заходи, які повинен здійснити банк для запобігання виникненню проблемної позички. Які заходи повинен проводити банк для недопущення прострочення позички?

Завдання 53. Річна сума платежів в погашення боргу за іпотечним кредитом складає 28 тис.грн., а його загальна сума — 140 тис.грн. Іпотечний кредит було взято терміном на 5 років за процентною ставкою 18% річних. Визначити коефіцієнт іпотечної постійної та дати її оцінку.

Завдання 54. Банк «Аваль» має намір вкласти кошти в інвестиційний кредит з початковими витратами капіталу 100 тис.грн. і робочим капіталом 30 тис.грн. Проект здійснюватиметься 4 роки, його залишкова вартість дорівнюватиме 20 тис.грн. Грошовий потік буде таким:

Рік	Грошовий потік, тис.грн.
1-й	+40,0
2-й	+60,0
3-й	+35,0
4-й	+150,0

Визначити дохідність на вкладений капітал та дохідність на середню вартість вкладеного капіталу, якщо компанія застосовує метод рівномірного списання основного капіталу і тому дохід може обчислюватись як грошовий потік за мінусом амортизації.

Для розрахунків використовувати наступні алгоритми:

- початковий вкладений капітал дорівнює: початкова вартість плюс робочий капітал;
- середня вартість вкладеного капіталу дорівнює:

$$(\text{початковий капітал} - \text{залишкова вартість}) : 2 + \text{залишкова вартість} + \text{робочий капітал.}$$

Завдання 55. Проект інвестування коштів ПАТ КБ «Приватбанку» у створення іпотечного центру передбачає капітальні вкладення у сумі 500 тис.грн. Очікуваний річний прибуток (без врахування амортизації) складає 120 тис.грн. Проценти на капітал очікуються у розмірі 10%. Чи буде вигідним даний проект, якщо термін його реалізації буде дорівнювати:

- 5 років;
- 7 років?

У розрахунках використовувати метод чистої поточної вартості, яка дорівнює різниці між поточною вартістю витрат та поточною вартістю доходів. Для вирішення завдання використовувати наступні дані:

Рік	Поточна вартість 1 грн. в рік, коли $n=0,1$
1	0,909
2	1,736
3	2,487
4	3,170
5	3,791
6	4,355
7	4,868
8	5,335

Рішення задачі пропонується оформити в таблицю:

Рік	Грошові потоки, тис. грн.	Коефіцієнт дисконтування за 10%	Поточна вартість, гривень

Завдання 56. Вартість інвестиційного проекту для комерційного банку складає 395 тис. грн. Протягом перших трьох років очікуваний дохід складе 100 тис. грн. на рік, а протягом наступних трьох років буде дорівнювати 80 тис. грн. на рік. Відсотки на капітал складуть 9 %. Чи є вигідним для банку даний проект? Для розв'язання задачі використовуйте таблиці, наведені у попередньому завданні.

Завдання 57. Вартість інвестиційного кредитного проекту з відкриття банком пункту обміну валют складає 28 тис. грн. Тривалість його експлуатації дорівнює 5 років, а відсоток на капітал складає 10%.

За яких мінімальних річних заощадженнях проект буде вигідним?

Для отримання відповіді використовуйте таблиці, наведені в завданні 55.

Завдання 58. ПАТ КБ «Полтава-банк» може інвестувати 100 тис. грн. у створення лізингової компанії і бажає зробити це не менш, ніж під 10% річних.

Для розрахунків використати наступні показники:

Рік	Поточна вартість 1 грн. за рік	Річна вартість 1 грн. на конкретний день
1	0,909	1,100
2	1,736	0,576
3	2,487	0,402
4	3,170	0,315
5	3,791	0,264
6	4,355	0,230
7	4,868	0,205
8	5,335	0,187
9	5,759	0,174
10	6,145	0,163

Чому повинна дорівнювати сума річних чистих надходжень, якщо період, на який може бути зроблено вкладення:

- а) 2 роки;
- б) 8 років?

Завдання 59. Банк запропонував підприємству наступні умови для переводу працівників на виплату заробітної плати через БПК (банківські платіжні картки):

- плата за розрахунково-касове обслуговування — 0,5% від фонду заробітної плати (щомісячно);

- плата за обслуговування кожного рахунку — 1,0 грн. (щомісячно).

Середньомісячний фонд заробітної плати на підприємстві — 2 млн. грн., кількість працівників — 4000. При традиційній схемі виплати заробітної плати підприємство платить банку щомісячно 2,0% від фонду оплати праці, вартість охорони — 3000 грн., заробітна плата касира — 4500 грн. з врахуванням нарахувань. Яке рішення прийме підприємство? Обґрунтувати відповідь та запропонувати альтернативне рішення.

Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем II

2.1. Особливості безготівкових та готівкових розрахунків в національній валюті

При здійсненні розрахунків в залежності від порядку документообігу, форми платіжного інструменту та способу перерахування коштів розрізняють такі *форми безготівкових розрахунків*: акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді.

При здійсненні розрахункових операцій за вказаними формами безготівкових розрахунків використовують відповідні *платіжні інструменти*: акредитивну заяву; меморіальний ордер; платіжне доручення; платіжну вимогу-доручення; платіжну вимогу; розрахунковий чек; комерційний вексель.

Використання банківських платіжних карток та векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, у тому числі окремими нормативно-правовими актами Національного банку.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають вказані платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Техніка здійснення вказаних форм безготівкових розрахунків характеризується наступними схемами 1-6.

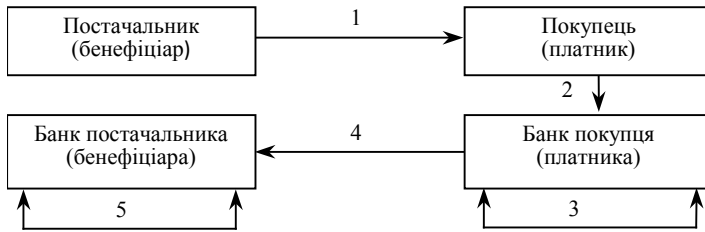

Рис. 2.1. Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями

Техніка розрахунків платіжними дорученнями:

1. Постачальник відвантажує товар, надає послуги чи виконує роботу й надсилає покупцеві відповідний рахунок-фактуру та інші комерційні документи згідно з договором.
2. Покупець, одержавши товар і перевіривши його якість, комплектність та ін., виписує платіжне доручення й надсилає його до банку, де відкрито його поточний рахунок. Доручення банк приймає до виконання протягом 10 календарних днів від дня його валютування (не враховуючи дня оформлення).
3. Банк покупця списує суму, зазначену в платіжному дорученні, з поточного рахунку клієнта у межах кредитового залишку.
4. Банк покупця повідомляє банк постачальника (якщо постачальника й покупця обслуговують різні банківські установи) про списання коштів.
5. Банк постачальника зараховує кошти на поточний рахунок постачальника.

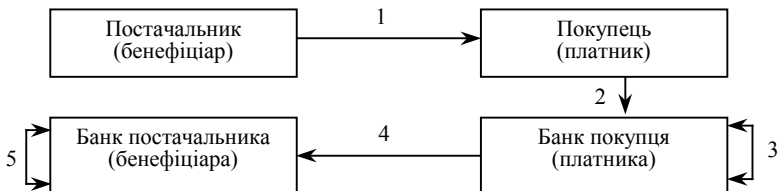

Рис. 2.2. Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями

Техніка розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

1. Постачальник відвантажує товар, виконує роботи чи надає послуги й надсилає платіжну вимогу-доручення, заповнену в частині вимоги, разом з комерційними документами безпосередньо покупцеві.
2. Покупець у разі згоди оплатити цей розрахунковий документ заповнює другу його частину — доручення і надсилає до свого банку. Платіжні вимоги-доручення банк приймає протягом 20 календарних днів від дня заповнення (не враховуючи дня заповнення).

3. Банк покупця приймає до оплати вимогу-доручення і списує відповідну суму з поточного рахунку покупця (платника) в межах кредитового залишку.

4. Банк покупця повідомляє банк постачальника-одержувача коштів (якщо постачальника й покупця обслуговують різні банки) про списання коштів.

5. Банк постачальника зараховує кошти на поточний рахунок постачальника.

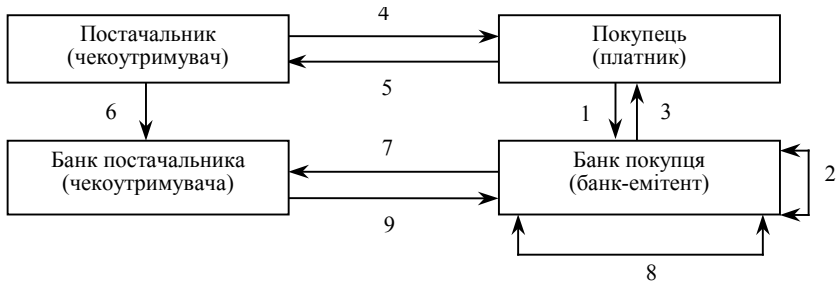

Рис. 2.3. Документообігу при розрахунках чеками

Техніка розрахунків чеками:

1. Покупець подає до свого банку заяву на одержання чекової книжки і платіжне доручення для депонування коштів у розмірі ліміту чекової книжки.

2. Банк покупця списує кошти з його поточного рахунку й зараховує їх на рахунок «Розрахунок чеками» відповідно до платіжного доручення.

3. Банк-емітент видає клієнтові-чекодавцю чекову книжку.

4. Постачальник відвантажує товар, виконує роботу чи надає послуги.

5. Чекодавець виписує чек із чекової книжки і передає його безпосередньо постачальникові-чекодержателю, підтверджуючи цим самим одержання товару, виконання роботи чи надання послуги. Виписуючи чек, чекодавець переносить залишок ліміту з корінця попереднього чека на корінець виписаного й виводить новий залишок ліміту.

6. Перевіривши, чи правильно заповнено чек, а також термін його дії, чекодержатель здає чек разом із спеціальним реєстром до банку, що його обслуговує. Розрахунковий чек із чекової книжки подають до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (без урахування дня, коли виписано чек).

7. Банк чекодержателя, перевіривши, чи правильно складено реєстр і реквізити чека й чи своєчасно його подано до оплати, інкасує чек і реєстр чеків до банку-емітента за допомогою спеціального зв'язку (якщо розрахунки чеками провадяться між клієнтами різних банків).

8. Банк-емітент перевіряє, яке відношення має чек до цього банку, чи відповідає номер рахунку, чи дотримано вимоги щодо чекових розрахунків, а також підписи й відбиток печатки чекодавця і після цього

списує відповідну суму з рахунку чекодавця, на якому депоновано кошти для розрахунків чеками.

9. Банк-емітент повідомляє банк чекодержателя про списання коштів.

10. Банк чекодержателя зараховує кошти на його поточний рахунок.

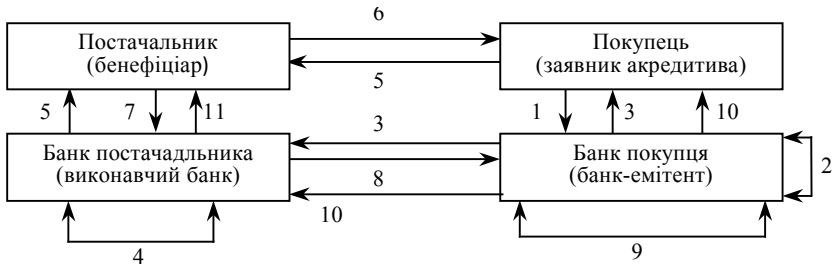

Рис. 2.4. Документообігу при акредитивній формі розрахунків

Техніка розрахунків акредитивами:
(акредитив депоновано в банку-емітенті)

1. Щоб відкрити акредитив, підприємство-заявник подає до свого банку акредитивну заяву і платіжне доручення для депонування коштів.

2. Банк заявника перевіряє акредитивну заяву і в разі дотримання всіх обов'язкових реквізитів відповідно до доручення клієнта перераховує кошти з його поточного рахунку на рахунок «Розрахунок акредитивами».

3. Банк-емітент повідомляє заявника й виконавчий банк про відкриття акредитива (надсилаючи кожному по примірнику заяви).

4. Виконуючий банк зараховує суму акредитива на позабалансовий рахунок «Акредитиви до сплати».

5. Виконавчий банк повідомляє бенефіціара про відкриття та умови акредитива.

6. Постачальник, одержавши повідомлення про відкриття акредитива в банку покупця, відвантажує товар, виконує роботу чи надає послуги.

7. Постачальник подає до виконавчого банку разом із реєстром документів папери, передбачені умовами акредитива.

8. Виконавчий банк перевіряє документи та виконання всіх умов акредитива і надсилає документи банку-емітенту й бенефіціарові.

9. Банк-емітент перевіряє виконання всіх умов акредитива й списує кошти з рахунку «Розрахунки акредитивами», або ж може подовжити термін дії акредитива на 10 днів, якщо це передбачено угодою.

10. Банк-емітент повідомляє покупцеві про оплату (надавши йому реєстр документів), а виконавчому банку — про проведене списання коштів.

11. Банк бенефіціара, одержавши кошти від банку-емітента, зараховує їх на рахунок бенефіціара і списує суму за акредитивом з позабалансового рахунку «Акредитиви до сплати».

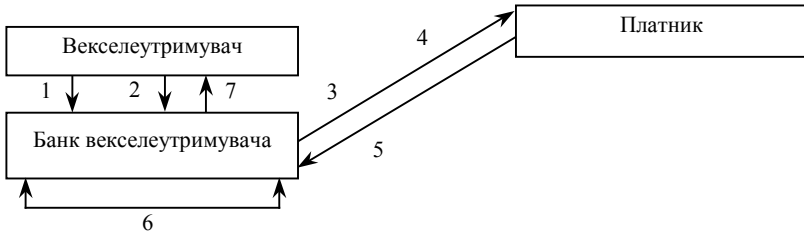

Рис. 2.5. Інкасування векселів

Техніка інкасування векселів:

1. Банк укладає з клієнтом договір про інкасування векселів.
2. Клієнт дає банкові доручення інкасувати вексель, роблячи на його звороті надпис: «Сплатіть за моїм наказом банку. Валюта на інкасо», і передає вексель банкові.
3. Банк векселедержателя повідомляє платникові про надходження векселя на інкасо.
4. Банк векселедержателя пред'являє вексель до оплати в зазначений у ньому термін.
5. Кошти списують з рахунку боржника.
6. Банк векселедержателя зараховує кошти на поточний рахунок клієнта-векселедержателя.
7. Банк векселедержателя повідомляє клієнта-векселедержателя про виконання доручення.

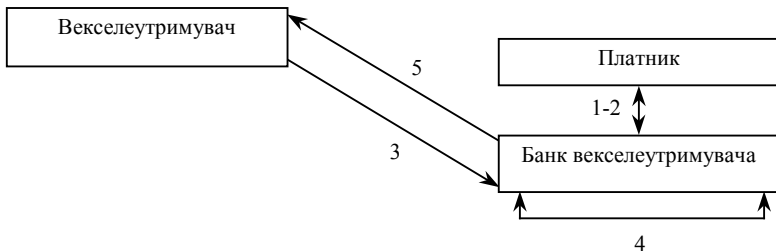

Рис. 2.6. Доміцилювання векселів

Техніка доміцилювання векселів:

1. Банк укладає зі своїм клієнтом-векседавцем договір на доміцилювання векселів.
Однією з важливих передумов того, щоб банк узяв на себе функції доміциліанта, є розрахунково-касове обслуговування платника в цьому банку.
2. Платник надає в розпорядження банку необхідні кошти (наявність рахунку або завчасне внесення потрібної суми відповідно до боргу за векселем).
3. Векселедержатель подає вексель на оплату (безпосередньо або через свій банк у разі наявності договору про інкасування векселів) доміциліанту, зазначеному у векселі.

На доміцильованому векселі має бути запис про те, що його повинна оплатити третя особа за місцем проживання платника або в іншому місці. Такий запис робить векселедавець.

4. Відповідно до векселя банк-доміциліант списує кошти з рахунку свого клієнта-платника.

5. Кошти перераховують векселедержателю.

Приклад 1.

Автотранспортне підприємство 5 квітня звернулося до відділення установи банку зі заявою про відкриття акредитиву для розрахунків згідно договору з автомобільним заводом. Термін дії акредитиву встановлено згідно договору у 15 днів. Його сума 525 тис. грн. На поточному рахунку підприємства у банку — 637 тис. грн. Розрахунки здійснюються без акцепту.

З банку постачальника надійшло підтвердження про оплату за рахунок цього акредитиву наступних розрахункових документів: 10 квітня — 170 тис. грн., 13 квітня — 230 тис. грн., 20 квітня — 125 тис. грн. Автотранспортне підприємством 25 квітня подано заяву про відмову від акцепту рахунків автомобільного заводу, сплачених з акредитиву 20 квітня на суму 125 тис. грн. Визначити позицію банку в цьому випадку.

Розв'язок:

Термін дії акредитиву згідно умов задачі встановлено до 20 квітня. Відмова від акцепту приймається банком протягом трьох робочих днів після отримання покушцем оплачених за рахунок акредитиву документів, тобто не пізніше 23 квітня. У даному випадку банк не прийме відмови від акцепту, оскільки автотранспортним підприємством перевищено термін подання його заяви.

Приклад 2

На початок операційного дня залишок готівки в операційній касі банку складав 32 тис. грн. Від підприємств і організацій, що обслуговувались банком протягом операційного дня, надійшло 197,5 тис. грн. За цей же день банком видано 184,9 тис. грн. готівкою. Ліміт залишку обігової каси даного банку — 40 тис. грн.

Розрахувати залишок обігової каси даного банку на кінець операційного дня. Які заходи необхідно прийняти банку?

Розв'язок:

Залишок готівки на кінець операційного дня банку склав:

$$32,0 + 197,5 - 184,9 = 44,6 \text{ тис. грн.}$$

Тим самим, утворюється понадлімітний залишок обігової каси банку у розмірі:

$$44,6 - 40,0 = 4,6 \text{ тис. грн.,}$$

який може бути перераховано на коррахунок в НБУ (до обов'язкового резерву), або ж продано іншому банку, що їх потребує за комісійні.

Приклад 3.

Розрахувати процент інкасації торговельної виручки, що надійшла безпосередньо до каси банку та загальний процент інкасації виручки на основі наступних даних:

- товарообіг клієнтів, що обслуговуються банком складає 99 000 тис. грн.;
- обсяги дрібнооптової торгівлі клієнтів банку складає 2 001 тис. грн.;
- товари, реалізовані клієнтами банку населенню в кредит складає 317 тис. грн.;
- заробітна плата, сплачена клієнтами банку складає 2 538 тис. грн.;
- інші витрати клієнтів банку з виручки на поточні господарські потреби складає 687 тис. грн.;
- надходження виручки до банку складає 4137 тис. грн.;
- надходження виручки у відділення зв'язку складає 4 586 тис. грн.

Розв'язок:

Частково інкасована виручка:

$$2001 + 317 = 2318 \text{ тис. грн.}$$

Витрати, які оплачені готівкою з виручки:

$$2538 + 687 = 3225 \text{ тис. грн.}$$

Загальний обсяг неінкасованої виручки:

$$2318 + 3225 = 5543 \text{ тис. грн.}$$

Загальний обсяг інкасованої торговельної виручки:

$$99000 - 5543 = 93457 \text{ тис. грн.}$$

Загальний відсоток інкасації:

$$\frac{93457}{99000} \cdot 100\% = 94.4\%$$

Виручка, що здається до каси банку готівкою:

$$93457 - 4137 - 4586 = 84734 \text{ тис. грн.}$$

Відсоток інкасації торговельної виручки готівкою, що надійшла у банк:

$$\frac{84734}{99000} \cdot 100\% = 86\%$$

2.2. Операції банків з векселями

Векселі за способом отримання доходів їх власниками поділяються на *процентні та дисконтні*.

За процентними векселями проценти можуть нараховуватись аналогічно їх нарахуванню за депозитними рахунками на основі формули (1.2).

Приклад 4.

Банк випустив вексель номіналом 500 грн., терміном 6 місяців з нарахуванням процентів за ставкою 8 % річних. Визначити суму доходу, що отримує власник векселя.

Розв'язок:

Для рішення задачі використовується формула (1.2):

$$I = 500 \cdot 0,08 \cdot 0,5 = 20 \text{ грн.}$$

Векселі дисконтного типу продаються за ціною нижче номіналу, а погашаються за номінальною вартістю. Різниця між цими вартостями і визначає дохід від придбання такого векселя. *Дисконт* — це різновид процентних грошей, який може визначатися як на основі процентної ставки, так і на основі облікової ставки.

1. Якщо за векселями використовується **ставка процентів**, то величина дисконту буде визначатися за формулою дисконтування для простої ставки процентів (див. формулу 1.8)

Приклад 5.

Банк випустив векселі дисконтного типу номіналом 500 грн. і терміном 3 місяці. При цьому, %-і витрати повинні визначатися відповідно до ставки процентів за депозитними вкладами, що дорівнює 8% річних. Визначити суму процентних витрат банку.

Розв'язок:

1. Визначаємо ціну продажу такого векселя, яка визначається на основі дисконтування ціни, за якою він буде погашатися (номінал), за формулою (1.8):

$$P = \frac{500}{1 + 0,08 \cdot 0,25} = 490 \text{ грн.}$$

Відповідно, сума процентних витрат банку буде дорівнювати:

$$D = 500 - 490 = 10 \text{ грн.}$$

2. Якщо для визначення суми дисконту використовується **облікова ставка**, то сума процентних грошей буде визначатися виходячи зі загальної суми зобов'язання S (відповідає номінальній вартості векселя дисконтного типу N), терміну до погашення (n , якщо враховується в роках, або t — якщо у днях) та рівня облікової ставки d .

У прийнятих у першому розділі умовних позначках, суму дисконту можна визначити за формулою:

$$D = S(N) \cdot d \cdot n = S(N) \cdot \frac{d \cdot t}{K} \quad (2.1.)$$

Ціна продажу такого векселя дисконтного типу буде визначатися, відповідно, за формулою (2.2.)

$$P = S(N) - D = S \cdot d \cdot n = S \cdot (1 - d \cdot n) = S \cdot \left(1 - \frac{d \cdot t}{K}\right) \quad (2.2.)$$

Приклад 6.

Банк випустив векселі дисконтного типу номіналом 500 грн. і терміном 3 місяці. Процентні витрати за векселем повинні визначатися на основі облікової ставки, що дорівнює 8 % річних.

Розв'язок:

Визначаємо ціну продажу дисконтного векселя за формулою (2.2.)

$$P = 500 (1 - 0,08 \cdot 0,25) = 490 \text{ грн.}$$

Відповідно, сума процентних витрат (дисконту) банку складе:

$$D = 500 - 490 = 10 \text{ грн.}$$

Дисконтна ставка, що застосовується банком при врахуванні векселів, тісно пов'язана з процентною ставкою по звичайних кредитних операціях і може бути розрахована за формулою:

$$d = \frac{R \cdot \frac{t}{360}}{1 + R \cdot \frac{t}{360}} \cdot \frac{360}{t}, \quad (2.3.),$$

де d — річна облікова ставка дисконту, %

R — річна процентна ставка за кредитними операціями, %

t — кількість днів до погашення векселя.

Приклад 7.

Фірма продала товар з відстрочкою платежу на умовах оформлення покупцем простого векселя номінальною вартістю 750 тис. грн. та строком погашення 60 днів. Через 20 днів з моменту оформлення векселя фірма передала його до банку для врахування. Процентна ставка за кредитними операціями банку становить 15 % річних. Визначити суму, яку фірма зможе отримати від банку за врахований вексель.

Розв'язок:

Отже, облікова ставка дисконту, що буде застосована банком при врахуванні векселя і розрахована за формулою (2.3) становитиме:

$$d = \frac{0,15 \cdot \frac{40}{360}}{1 + 0,15 \cdot \frac{40}{360}} \cdot \frac{360}{40} = 0,1478, \text{ тобто } 14,78\% \text{ річних}$$

Сума, яку фірма зможе отримати від банку за врахований вексель розраховуємо за формулою (2.2):

$$P = 750000 \cdot (1 - 0,1478 \cdot \frac{40}{360}) = 737685 \text{ грн.}$$

2.3. Ведення кредитної справи та оцінка кредитоспроможності позичальника

Визначення кредитоспроможності клієнта банку регламентується положенням «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» від 25.01.2012, затверджене постановою НБУ № 23.

Як зазначалося в темі 10, в основу оцінки кредитоспроможності (індивідуального кредитного ризику, пов'язаного з окремим позичальником) покладено оцінку динаміки фактичних значень інтегрального показника (якщо боржник є юридичною особою), коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника — юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, рейтингів боржника — юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу. Відповідно, банк визначає клас боржника — юридичної особи залежно від значення інтегрального показника, розрахованого із застосуванням багатофакторної дискримінаційної моделі за формулою:

$$Z = a_1K_1 + a_2K_2 + a_3K_3 \dots + a_nK_n - a_0, \quad (2.3.1)$$

де: Z — інтегральний показник;

$K_1, K_2 \dots K_n$ — фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника — юридичної особи для великого або середнього підприємства (для малого підприємства — коефіцієнти $MK_1, MK_2 \dots MK_n$;

$a_1, a_2 \dots a_n$ — параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників — юридичних осіб та залежно від виду їх економічної діяльності;

a_0 — вільний член дискримінаційної моделі, значення якого щорічно актуалізуються НБУ.

Фінансові коефіцієнти, рекомендовані для визначення інтегрального показника, звичайно поділяють на окремі групи залежно від того, який бік діяльності позичальника вони характеризують.

1. Показники платоспроможності визначають достатність ліквідних активів для покриття позичальником його зобов'язань і вимірюються співвідношенням між різними групами ліквідних активів і короткостроковими зобов'язаннями позичальника перед банком та іншими кредиторами.

Платоспроможність позичальника визначається за такими показниками:

— *коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня) (K1)*, що характеризує здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами:

$$K1 = \text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання} \quad (2.3.2)$$

— *проміжний коефіцієнт покриття (K2)*, що характеризує очікувану платоспроможність боржника у короткостроковому періоді:

$$K2 = \text{Монетарні оборотні активи (векселі одержані, дебіторська заборгованість, поточні фінансові інвестиції та грошові кошти)} / \text{Поточні зобов'язання} \quad (2.3.3)$$

2. Показники фінансової стабільності характеризують забезпеченість підприємства власними джерелами формування основних та обігових коштів.

Фінансова стійкість позичальника визначається за такими показниками:

— *коефіцієнт фінансової незалежності (K3)*, що характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування:

$$K3 = \text{Власний капітал} / \text{Валюта балансу (пасив)} \quad (2.3.4)$$

— *коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом (K4)*, що характеризує рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства:

$$K4 = \text{Власний капітал} / \text{Необоротні активи} \quad (2.3.5)$$

3. Показники рентабельності та інші показники ефективності позичальника засвідчують частку чистого прибутку на одиницю активів чи пасивів; їх обчислюють як співвідношення між чистим прибутком і окремими статтями активів чи пасивів, виражене у відсотках, а також включають показники, що характеризують ефективність використання активів. Визначається за такими показниками:

— *коефіцієнт рентабельності власного капіталу (K5)*, що характеризує ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власником:

$$K5 = \text{Чистий прибуток (збиток)} / \text{Інвестований власний капітал (середньорічний)} \quad (2.3.6),$$

де інвестований власний капітал = Статутний капітал + пайовий капітал + додатковий капітал + інший додатковий капітал — неоплачений капітал — вилучений капітал;

— коефіцієнт рентабельності продаж за фінансовими результатами від операційної діяльності (К6):

К6 = Фінансові результати від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями / Чиста виручка від реалізації (без ПДВ) (2.3.7),

— коефіцієнт рентабельності продаж за фінансовими результатами від звичайної діяльності (К7):

К7 = Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, фінансових витрат та нарахування амортизації / (Чиста виручка від реалізації (без ПДВ) + інші операційні доходи (2.3.8),

— коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком (К8), що характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства:

К8 = Чистий прибуток (збиток) / Валюта балансу(актив) (середньорічна) (2.3.9),

— коефіцієнт оборотності оборотних активів (К9), що характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства:

К9 = Чиста виручка від реалізації (без ПДВ) / Оборотні активи (середньорічні) (2.3.10),

— коефіцієнт оборотності позичкового капіталу (К10), що характеризує здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел:

К10 = Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, фінансових витрат та нарахування амортизації / Довгострокові та поточні зобов'язання (2.3.11).

Значення розглянутих вище фінансових коефіцієнтів визначається за даними річної фінансової звітності боржника — юридичної особи за останній звітний період не рідше ніж один раз на рік та включається в *модель розрахунку інтегрального показника залежно від виду його економічної діяльності. Результат розрахунку інтегрального показника оцінюється відповідно до шкали НБУ* (залежно від величини підприємства — велике, середнє чи мале), що *дозволяє визначити клас позичальника від 1-го* (найвищого) *до 9-го* (найнижчого). При цьому банк визначає клас боржника — юридичної особи *не вище 8*, якщо проти нього порушено справу про банкрутство чи відсутня фінансова звітність за останній звітний період; кредит в іноземній валюті надано боржнику — юридичній особі, у якого немає джерел надходження валютної виручки в обсязі, достатньому для погашення боргу протягом дії договору або ж боржником чи банком не надано інформації до бюро кредитних історій.

Також банк визначає клас боржника — юридичної особи **не вище 9**, якщо боржника визнано банкрутом у встановленому законодавством України порядку. Якщо ж боржник є нерезидентом, то при визначенні його класу також враховується ризик країни місцезнаходження.

Слід враховувати, що при визначенні класу позичальника та, відповідно, його кредитоспроможності враховується не тільки динаміка інтегрального показника, але й значення **коефіцієнта покриття боргу**, яке має бути **більшим за 1**. Такий коефіцієнт характеризує достатність надходження боржнику грошових коштів для сплати боргу перед банком; його обчислюють на основі аналізу грошових потоків позичальника за наступною формулою:

$$K = \frac{\text{Чистий грошовий потік за рахунок внутрішніх джерел} / (\text{Виплати грошових коштів для погашення отриманих кредитів} + \text{Сплата процентів})}{(2.3.12)}$$

де K — коефіцієнта покриття боргу;

Чистий грошовий потік за рахунок внутрішніх джерел = Чистий прибуток (збиток) + Амортизація необоротних активів + Фінансові витрати (+) Інші платежі, що впливають на чисті грошові потоки від операційної діяльності (+ -) Інші платежі, що впливають на чистий рух коштів від інвестиційної діяльності.

Також можуть бути враховані *суб'єктивні чинники*, що характеризуються такими показниками:

- ринкова позиція позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці та галузі промисловості;
- наявність державних замовлень і державна підтримка позичальника;
- ефективність управління позичальника;
- професіоналізм керівництва та його ділова репутація;
- інша інформація.

Для оцінки кредитоспроможності банк визначає клас боржника та формує його **кредитну справу, яка повинна містити:**

- письмове клопотання (заяву) боржника про надання кредиту;
- бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідні цілі (для юридичних осіб), а також контракти або договори про купівлю-продаж (за наявності);
- фінансову звітність боржника;
- інформацію про надходження коштів на поточні рахунки в банку та в інших банках щонайменше за останні шість повних місяців;
- інформацію, надану боржником та документально підтверджену іншими банками, про:

а) заборгованість боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок заборгованості, вид забезпечення за кредитом тощо);

б) наявність простроченої заборгованості;

➤ інформацію про стан виконання зобов'язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію (за наявності) та про перевірку цільового використання кредиту;

- висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності боржника;
- установачі та реєстраційні документи (для юридичних осіб);
- рішення колегіальних органів банку про можливість надання кредиту;
- договір про надання кредиту і додаткові договори до нього;
- договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;
- копії правовстановлюючих документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення та документи, що підтверджують ринкову вартість заставленого майна (майнових прав) під час видачі кредиту, документи, що свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна, а також документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;
- договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності);
- узагальнену інформацію про кредит з урахуванням даних про клас боржника, значення коефіцієнта покриття боргу, стан обслуговування та категорію кредиту.

За результатами оцінки фінансового стану позичальник відноситься до відповідного класу. Якщо рівень забезпечення за окремою кредитною операцією не відповідає умовам визначеного класу, то позичальника слід віднести на клас нижче, а якщо забезпечення є першокласним, то клас позичальника можна підвищити.

Приклад 8.

Маємо наступні балансові дані по підприємству:

Таблиця 1

БАЛАНС ПАТ «КОНЦЕРН НАФТОГАЗ», СТАНОМ НА 01.01.П.Р. МАВ ТАКИЙ ВИГЛЯД:

	Статті балансу	Сума, тис.грн.	
		На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
АКТИВ			
1.	Необоротні активи — усього	63 086	188 934
	у т.ч. : Основні засоби:		
	- залишкова вартість	51 211	145 673
	- первісна вартість	66 376	166 930
	- знос	(15 165)	(21 256)
2.	Оборотні активи — усього, у т.ч.:	57 549	96 790
	- виробничі запаси і товари	677	803
	- векселі одержані	1 000	-

Закінчення табл. 1

	Статті балансу	Сума, тис.грн.	
		На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
	- дебіторська заборгованість	35 849	57 700
	- грошові кошти та їх еквіваленти	957	4 705
	- поточні фінансові інвестиції	18 493	32 180
3.	Витрати майбутніх періодів	307	45
4.	Необоротні активи та групи вибуття	-	-
	БАЛАНС	120 942	285 769
ПАСИВ			
1.	Власний капітал — усього, у т.ч.: Статутний капітал Додатковий власний капітал Інший додатковий капітал Неоплачений капітал Вилучений капітал	86 890 120 000 - 11 256 (45 605) (170)	179 513 130 000 20 000 17 122 - -
2.	Забезпечення майбутніх витрат і платежів	-	-
3.	Довгострокові зобов'язання	23 854	77 477
4.	Поточні зобов'язання — усього, у т.ч.: - кредиторська заборгованість за товари - поточні зобов'язання за розрахунками - інші поточні зобов'язання	10 198 7 135 662 2 401	28 779 11 234 15 214 2 331
5.	Доходи майбутніх періодів	-	-
	БАЛАНС	120 942	285 769

1. На основі даних балансу ПАТ «Концерн Нафтогаз» на звітну дату розрахувати динаміку інтегрального показника та зробити попередні висновки про кредитоспроможність позичальника.

Довідково: дані форми 2 (звіту про фінансові результати) на звітну дату: чистий дохід від реалізації (ряд. 035) — 24 387 тис. грн.; інші операційні доходи (ряд.060) — 43551 тис. грн.; фінансові результати від операційної діяльності (ряд. 100) — 7247 тис. грн.; фінансові витрати (ряд. 140) — 6716 тис. грн.; фінансові результати від звичайної діяльності (ряд. 170) — 10894 тис. грн.; Податок на прибуток від звичайної діяльності (ряд. 180) — 285 тис. грн.; чистий прибуток (рядок 220) — 10 609 тис. грн.; амортизація (ряд. 260) — 8 270 тис. грн.

Розв'язок:

1. Для попередньої оцінки кредитоспроможності позичальника враховуємо, що підприємство відноситься до переробної та добувної промисловості, *виробництва та розподілення електроенергії, газу та води* (4 група економічної діяльності). Для визначення класу боржника відповідно до вищезгаданого *положення та формули (2.3.1)* використовуємо наступну модель:

$$Z=0,025 \times K_1 + 1,9 \times K_3 + 0,45 \times K_6 + 1,5 \times K_8 + 0,03 \times K_9 - 0,5$$

2. Розраховуємо значення фінансових коефіцієнтів, покладених в основу визначення інтегрального показника:

— *коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня) (K1)*, визначений за формулою (2.3.2) складає:

$$K1_0 = \frac{57549}{10198} = 5,64; \quad K1_1 = \frac{96790}{28779} = 3,36.$$

Отримане значення коефіцієнта K1 за звітний період теж дещо знизилося і показує, що обсяг поточних зобов'язань можна повністю погасити за рахунок оборотних активів.

- *проміжний коефіцієнт покриття (K2)*, визначений за формулою (2.3.3) на початок і кінець звітного періоду, відповідно складає:

$$K2_0 = \frac{957 + 18493 + 35849 + 1000}{10198} = 5,52;$$

$$K2_1 = \frac{4705 + 32180 + 57700}{28779} = 3,29.$$

Отриманий результат за звітний період хоча і знизився, але показує, що підприємство спроможне погашати поточні зобов'язання у встановлені строки, очікувана платоспроможність боржника у короткостроковому періоді є достатньою;

— *коефіцієнт фінансової незалежності (K3)*, визначений за формулою (2.3.4) на початок і кінець звітного періоду, відповідно складає:

$$K3_0 = \frac{86890}{120942} = 0,72; \quad K3_1 = \frac{179513}{285769} = 0,63.$$

Отриманий результат у звітному періоді має тенденцію до зниження, хоча частка власного капіталу залишається достатньою (більше 50%) у структурі джерел фінансування, що характеризує невисокий ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування;

— *коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом (K4)*, визначений за формулою (2.3.5) на початок і кінець звітного періоду, відповідно складає:

$$K4_0 = \frac{86890}{63086} = 1,38; \quad K4_1 = \frac{179513}{188934} = 0,95.$$

Отриманий результат свідчить, що хоча рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства на початок звітного періоду був достатнім (більше 1), то на кінець звітного періоду він суттєво знизився і став недостатнім (менше 1). Це є негативним;

— коефіцієнт рентабельності власного капіталу ($K5$), визначений за формулою (2.3.6) складає:

$$K5 = \frac{10609}{((120000 + 11256 - 45605 - 170) + (130000 + 20000 + 17122)) : 2} = 0,08$$

Отриманий результат свідчить, що у звітному періоді ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власником складала 0,08 або 8%.

— коефіцієнт рентабельності продаж за фінансовими результатами від операційної діяльності ($K6$) визначений за формулою (2.3.7) складає:

$$K6 = \frac{7247}{24387} = 0,30$$

Отримані результати свідчать про достатню рентабельність продаж за фінансовими результатами від операційної діяльності;

— коефіцієнт рентабельності продаж за фінансовими результатами від звичайної діяльності ($K7$), визначений за формулою (2.3.8) складає:

$$K7 = \frac{10609 + 8270 + 285 + 6716}{24387 + 43551} = 0,38.$$

Отримані результати свідчать про достатню рентабельність продаж за фінансовими результатами від звичайної діяльності;

— коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком ($K8$), визначений за формулою (2.3.9) складає:

$$K8 = \frac{10609}{(120942 + 285769)} = 0,05.$$

Отримані результати свідчать, що у звітному періоді ефективність використання (рентабельність) активів підприємства складала 0,05 або 5%;

— коефіцієнт оборотності оборотних активів ($K9$), визначений за формулою (2.3.10) складає:

$$K9 = \frac{24387}{(57549 + 96790)} = 0,03.$$

Отримані результати свідчать, що кожна гривня оборотних активів приносить 3 коп. чистого доходу від реалізації, тобто ефективність використання оборотних активів підприємства складає 0,03 або 3%;

— коефіцієнт оборотності позичкового капіталу (K_{10}), визначений за формулою (2.3.11) складає:

$$K_{10} = \frac{10609 + 8270 + 285 + 6716}{77477 + 28779} = 0,24$$

Отримані результати свідчать, що внутрішні джерела підприємства забезпечують фінансування поточних і довгострокових боргів лише на 24% (0,24).

2.1 Підставимо у модель, вказану у п. 1 дані вище визначених коефіцієнтів та розрахуємо значення інтегрованого показника за звітний період:

$$Z = 0,025 \times K_1 + 1,9 \times K_3 + 0,45 \times K_6 + 1,5 \times K_8 + 0,03 \times K_9 - 0,5 = \\ = 0,025 \times 3,36 + 1,9 \times 0,63 + 0,45 \times 0,30 + 1,5 \times 0,05 + 0,03 \times 0,03 - 0,5 = \mathbf{0,9919}$$

Розглядаючи величину підприємства як середнє та застосовуючи значення шкали, встановленої для інтерпретації значень інтегрованого показника (4 група за видом економічної діяльності), вказаної у таблиці 4 додатку 3 до Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, визначаємо клас боржника, фінансовий стан якого аналізується як **клас 2**.

Висновок: отримані результати проведених розрахунків свідчать, що підприємство, у цілому, є ліквідним і платоспроможним, але відчуває труднощі з мобільністю використання власних коштів. Це може пояснюватись специфічними особливостями даної галузі, а погіршення значень окремих коефіцієнтів на кінець звітного періоду — значними інвестиціями в нове будівництво. Враховуючи достатній рівень рентабельності діяльності підприємства та його ділової активності та невисокий рівень фінансового ризику підприємство можна вважати кредитоспроможним. А, оскільки значення більшості фінансових коефіцієнтів у звітному періоді мають тенденцію до зниження та відчуваються фінансові труднощі на кінець звітного періоду, то клас позичальника у наступному періоді може знизитися до **3**.

2.4. Розрахунки за різними способами погашень кредитів

Кредити можуть погашатися як одним платежем, так і частинами.

2.4.1. При погашенні кредиту **одним єдиним платежем**, як правило по закінченню строку кредитування, сума нарахованих процентів та загальна сума боргу буде визначатися за формулами, що використовуються для визначення суми процентів за депозитними операціями. А

саме, сума процентів, нарахованих за кредитом (I) буде визначатися за формулою:

$$I = P \cdot i \cdot n = P \cdot i \cdot \frac{t}{K} \quad (2.13),$$

де: P — сума основного боргу за кредитом (тіло кредиту);
i — річна процентна ставка (береться по коефіцієнту);
n — строк кредитування у роках;
t — строк кредитування у днях;
K — кількість днів у році.

Приклад 9.

Кредит в розмірі 500 грн. було взято 12.04. поточного року з терміном погашення 10.06. поточного року за ставкою 20% річних. Визначити суму нарахованих процентів за англійським методом.

Розв'язок:

Визначаємо термін (t), на який надано кредит за англійським методом:

$$t = (30 - 12 + 1) + 31 + (10 - 1) = 59 \text{ днів.}$$

Сума нарахованих процентів за кредитом (I), визначена за формулою (2.13) складає:

$$I = 500 \times 0,2 \times 59/365 = 500 \times 0,2 \times 0,16 = 16,2 \text{ грн.}$$

Приклад 10.

Товариство з обмеженою відповідальністю «Треїтинг» згідно кредитного договору № 5 отримало у банку кредит в сумі 26 500 грн. на термін з 10 липня по 5 листопада поточного року під 18% річних. Борг у сумі 26500 грн. було повернено у встановлений договором термін, а залишок заборгованості через відсутність достатніх грошових коштів підприємство збирається погасити 20 грудня.

Визначити суму, яку підприємство повинно сплатити 20 грудня, якщо кредит був пролонговано на цей термін. За пролонгованими кредитами стягується процентна ставка, вказана у договорі, підвищена на 4 процентних пункти. *Дайте відповідь на питання (можна використовувати Додаток 13):*

1. Яким є механізм погашення кредиту?
2. Які штрафні санкції передбачає договір за прострочення погашення кредиту?
3. Яка черговість погашення заборгованості за кредитом?
Нарахувати штрафні відсотки за простроченим кредитом

Розв'язок:

1. Враховуючи, що погашення заборгованості позичальника за кредитним договором здійснюється в наступній черговості:

- прострочена заборгованість за нарахованими процентами;
- прострочена заборгованість за Кредитом;
- строкова заборгованість за нарахованими процентами;
- строкова заборгованість за Кредитом;
- пеня за порушення строків повернення Кредиту та сплати процентів:
- штрафні санкції,

2. Визначимо суму боргу позичальника на 5 грудня поточного року на основі формули (2.13) за термін з 10 жовтня по 5 грудня ($t = (31 - 10 + 1) + 31 + 30 + 31 + (5 - 1) = 118$ днів):

$$I = 26500 \cdot 0,18 \cdot \frac{118}{365} = 1542,08 \text{ (грн.)}$$

Скориставшись формулою (2.13) визначимо суму підвищених відсотків — 22% ($18 + 4 = 22$), нарахованих банком на суму пролонгованого кредиту (1 542,08 грн.) за термін з 5 листопада по 20 грудня ($t = (30 - 5 + 1) + (20 - 1) = 45$ днів):

$$I = 1542,08 \cdot 0,22 \cdot \frac{45}{365} = 41,83 .$$

Таким чином, на 20 грудня поточного року борг позичальника буде складати 1 583,91 грн. (1542,08 + 41,83).

3. Механізм погашення заборгованості за кредитом та сплати процентів здійснюється згідно Графіку погашення боргу, який є невід'ємною складовою частиною кредитного договору.

4. Кредитний договір може передбачати наступні штрафні санкції:

- у разі порушення позичальником умов цільового використання кредиту, кредиторі сплачується штраф у розмірі (до 25%) процентів від суми кредиту, використаного не за цільовим призначенням;

- у разі прострочення позичальником строків платежів в рахунок погашення кредиту та нарахованих процентів згідно графіку, позичальник сплачує пеню (наприклад, в розмірі 1 (Один) процент), в національній валюті України, від несвоєчасно сплаченої суми за кожний день прострочення, але не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період невиконання зобов'язань за кредитним договором, а також у інших випадках.

Приклад 11

Громадянин Левченко С.В. отримав 15 травня у ПАТ АБ «ПриватБнк» споживчий кредит на придбання будівельних матеріалів в сумі 35 000 грн. з 15 травня по 15 листопада поточного року під 24% річних. Останній строк сплати процентів повинен співпасти з днем повернення кредиту. Пояснити механізм щомісячного стягнення процентів в процесі банківського кредитування. Розрахувати загальну суму кредиту, що

підлягає поверненню в банк, якщо борг було повернено 22 листопада поточного року. Кредит не було пролонговано.

Розмір пені за прострочення терміну погашення позички вказано в кредитному договорі Додатку 13.

Розв'язок:

1. *Механізм стягнення процентів за кредитом передбачається кредитним договором (додаток 13):*

- нарахування процентів за користування кредитом здійснюється на суму дійсної заборгованості за кредитом, у валюті кредиту щомісячно, за методом факт/360, де факт — фактична кількість днів у місяці, а 360 — умовна кількість днів у році. Сплата позичальником процентів здійснюється у валюті кредиту щомісячно, до 16.00 в день (на дату), на яку припадає погашення процентів згідно графіку, шляхом зарахування позичальником суми процентів на відповідний рахунок у банку. Позичальник може доручити кредитору здійснювати договірне списання коштів в сумі нарахованих процентів з рахунків позичальника в банку.

2. Скориставшись формулою (2.13) визначимо загальну суму нарахованих процентів з 15 травня по 15 листопада

$(t = (31 - 15 + 1) + 30 + 31 + 31 + 30 + 31 + (15 - 1) = 184 \text{ дні})$:

$$I = 35000 \cdot 0,24 \cdot \frac{184}{360} = 4293,33 \text{ (грн.)}$$

Сума цих нарахованих процентів буде сплачена позичальником за період кредитування кредитом згідно графіку щомісячними платежами по 715,56 грн. $(4293,33 : 6)$.

3. Оскільки позичальником прострочено строки платежів з погашення кредиту згідно графіку, визначимо суму пені, яку повинен буде сплатити позичальник. А саме, згідно умов кредитного договору (додаток 13) розмір пені складає 1 (Один) процент в національній валюті України, від несвоечасно сплаченої суми за кожний день прострочення з 15 листопада по 22 листопада $(t = 7 \text{ днів})$, але не більше подвійної облікової ставки НБУ $(10,0 + 10,0 = 20,0\%)$, що діяла у період невиконання зобов'язань за кредитним договором. У нашому випадку пеня за 7 днів складе 7%.

Тим самим розмір нарахованої пені складе: $35\ 000 \cdot 7 : 100 = 2\ 450$ грн. Загальний борг позичальника перед банком на 22 листопада складе 37 450 грн. $(35000 + 2\ 450)$.

2.4.2. При погашенні кредиту частинами (ануїтетними платежами) можливі дві ситуації:

а) При погашенні **тільки основної суми боргу за кредитом рівними частинами** поточне значення суми боргу після кожної чергової виплати буде зменшуватись, і, відповідно, буде зменшуватися база для нарахування процентів та сума процентів, що нараховуються за кожний наступний період.

А саме, якщо сума основного боргу за кредитом дорівнює D , термін кредиту — n років, а внески рівних частин основного боргу в погашення кредиту будуть здійснюватись p раз на рік, то загальна сума нарахованих процентів (I) може бути визначена за формулою (2.14):

$$I = \frac{D}{p} \cdot g \cdot \frac{np + 1}{2}, \quad (2.14)$$

де g — процентна ставка за кредит

При цьому, розмір виплати наприкінці першого року, який включає погашення частини боргу та сплату процентів за рік буде дорівнювати:

$$S_1 = \frac{D}{np} + D \cdot g \cdot n_1 \quad (2.15),$$

де n_1 — період, за який сплачується один платіж.

б) При погашенні кредиту *рівними строковими виплатами*, які включають як погашення основної суми боргу так і виплату відповідної суми процентів. При цьому, якщо загальна сума нарахованих процентів за кредит I буде визначатися за формулою (2.14), то розмір однакових строкових виплат R у раніше прийнятих умовних позначках буде дорівнювати:

$$R = \frac{D + I}{np} \quad (2.16)$$

Приклад 12.

Позичальник отримав кредит на 2 роки у розмірі 500 тис. грн. під 24 % річних, з умовою погашення основної суми кредиту рівними частинами в кінці кожного півріччя.

Визначити:

- 1) основну суму боргу на початок та кінець кожного півріччя;
- 2) суму процентів, нарахованих за кожне півріччя;
- 3) розмір кожної виплати за кредитом протягом двох років.

Рішення завдання доречно оформити у вигляді таблиці:

Таблиця

ГРАФІК ОБСЛУГОВУВАННЯ БОРГУ (тис. грн.)

Рік	Початковий баланс боргу	Сума погашення кредиту	Сума нарахованих процентів	Річна виплата	Кінцевий баланс боргу
...
Разом:

Розв'язок:

Розв'язуючи дане завдання слід враховувати, що кредитні відносини між банком та позичальником будуються на засадах партнерства. Це, в

свою чергу, означає, що всі питання, пов'язані з процесом кредитування, сторони вирішують на договірній основі, укладаючи кредитний договір.

Розв'язуючи задачу, ми можемо за формулою (2.15) визначити розмір платежів, що сплачуються позичальником раз на півріччя протягом двох років:

— за перше півріччя:

$$S_1 = \frac{500000}{2 \cdot 2} + 500000 \cdot 0,24 \cdot 0,5 = 125000 + 60000 = 185000 \text{ (тис. грн.)};$$

— за друге півріччя:

$$S_2 = \frac{500000}{2 \cdot 2} + (500000 - 125000) \cdot 0,24 \cdot 0,5 = 125000 + 45000 = 170000 \text{ (тис. грн.)};$$

— за третє півріччя:

$$S_3 = \frac{500000}{2 \cdot 2} + (375000 - 125000) \cdot 0,24 \cdot 0,5 = 125000 + 30000 = 155000 \text{ (тис. грн.)};$$

— за четвєрте півріччя:

$$S_4 = \frac{500000}{2 \cdot 2} + (250000 - 125000) \cdot 0,24 \cdot 0,5 = 125000 + 15000 = 140000 \text{ (тис. грн.)}.$$

На основі проведених розрахунків можна побудувати наступний графік погашення боргу:

(тис. грн.)

Рік	Початковий баланс боргу	Сума погашення кредиту	Сума нарахованих процентів	Річна виплата	Кінцевий баланс боргу
Рік 1, 1 півріччя	500 000	125 000	60 000	185 000	375 000
Рік 1, 2 півріччя	375 000	125 000	45 000	170 000	250 000
Рік 2, 1 півріччя	250 000	125 000	30 000	155 000	125 000
Рік 2, 2 півріччя	125 000	125 000	15 000	140 000	0
Разом	x	500 000	150 000	650 000	x

Приклад 13.

Споживчий кредит на суму 30 тис. грн. надано терміном на 6 місяців за наступними умовами: процентна ставка 17% річних;

Кредитне супроводження та страхування фінансових ризиків:

— 0,96% комісійних від початкової суми кредиту щомісячно;

— 3% разової комісії за весь період користування кредитом;
 — 5 грн. за оформлення кредитної справи та 10 грн. за касове обслуговування.

Погашення кредиту повинно здійснюватись рівними строковими внесками щомісячно. Визначити розмір щомісячних внесків та побудувати графік погашення боргу. Вказати, яка буде вартість кредиту за ефективною ставкою простих процентів.

Розв'язок:

1. Сума нарахованих процентів, розрахована за формулою (2.14) складе:

$$I = \frac{30000}{6} \cdot 0,17 \cdot \frac{6 \cdot 0,5 + 1}{2} = 1700 \text{ (грн.)}$$

2. Розмір рівних щомісячних виплат складе:

- погашення кредиту: $30\ 000 : 6 = 5\ 000$ (грн.);
 - нарахованих відсотків: $1700 : 6 = 283$ (грн.) — протягом 5 місяців та 285 грн. у 6 місяці (оскільки 1700 на 6 рівно не ділиться);

- щомісячних комісійних: $30000 \cdot \frac{0,96}{100} = 288$ (грн.)

На основі проведених розрахунків можна побудувати наступний графік погашення боргу:

(тис. грн.)

Місяць	Початковий баланс боргу	Сума погашення кредиту	Сума нарахованих процентів	Сума нарахованих комісійних	Щомісячна виплата	Кінцевий баланс боргу
1-ий	30 000	5 000	283	288	5 571	25 000
2-ий	25 000	5 000	283	288	5 571	20 000
3-ій	20 000	5 000	283	288	5 571	15 000
4-ий	15 000	5 000	283	288	5 571	10 000
5-ий	10 000	5 000	283	288	5 571	5 000
6-ий	5 000	5 000	285	288	5 573	0
Разом	X	30 000	1 700	1 728	33 428	X

3. Для визначення вартості кредиту за ефективною ставкою простих процентів (i_e) скористаємося формулою:

$$i_e = \frac{I + K_m}{P \cdot n} = \frac{I + K_m}{P \cdot t} \cdot K \quad (2.17),$$

де: $(I + K_m)$ — загальна сума нарахованих процентів, комісійних та інших виплат банку за кредитом;

P — сума основного боргу за кредитом (тіло кредиту);
 n, t , — строк кредитування, відповідно, у роках чи у днях;
 K — кількість днів у році.

Для розрахунку вартості кредиту визначимо загальну суму виплат за кредитом ($I + K_m$): $1\,700 + 1\,728 + 15 = 3\,443$ (грн.), і скориставшись формулою (2.17) отримаємо:

$$i_e = \frac{3443}{30000 \cdot 0,5} = 0,2295, \text{ або } 22,95\% \text{ річних.}$$

Таким чином реальна вартість кредиту складає 22,95% річних за вказаних вище умов.

Приклад 14:

Кредит на суму 6000 грн. відкрито на 2 роки за ставкою 20% річних. Погашення кредиту повинно здійснюватись рівними строковими внесками щоквартально. Визначити розмір щоквартального внеску.

Розв'язок:

Якщо погашення кредиту буде здійснюватись щоквартально, то сума нарахованих процентів за кредит, визначена за формулою (2.14), буде дорівнювати:

$$I = \frac{6000}{4} \cdot 0,2 \cdot \frac{4 \cdot 2 + 1}{2} = 1350 \text{ грн.}$$

Відповідно, розмір щоквартального рівного внеску, визначений за формулою (2.16) складе:

$$R = \frac{6000 + 1350}{8} = 918,75 \text{ грн.}$$

2.5. Розрахунки за окремими видами кредитів

Аналіз діяльності і ефективності інвестування проводиться на основі моделей щодо прийняття рішень про вкладення коштів. До основних з цих моделей відносять:

- модель оцінювання терміну окупності;
- модель оцінювання доходності використаного капіталу;
- модель оцінювання інвестиційних проектів на основі теперішньої вартості потоку платежів (NPV);
- модель оцінювання інвестиційних проектів на основі внутрішньої норми доходності (IRR);
- модель інвестиційної діяльності в умовах невизначеності.

1. Модель оцінювання терміну окупності

Полягає у складанні грошового потоку за роками та визначенні періоду окупності як відрізка часу наприкінці якого сума надходжень грошових коштів від реалізації проекту стає рівною сумі початкових грошових витрат.

Приклад 15.

Визначити термін окупності інвестиційного проекту, якщо початкові грошові витрати складають 70 тис. грн., а прогнозовані грошові потоки від реалізації проекту за 5 років можуть бути реалізовані за двома наступними варіантами:

Рік	Грошовий потік, грн.	
	I варіант	II варіант
0-й	- 70 000 (витрати)	- 70 000 (витрати)
1-й	+ 20 000	+ 35 000
2-й	+ 25 000	+ 35 000
3-й	+ 25 000	+ 15 000
4-й	+ 30 000	+ 10 000
5-й	+ 30 000	+ 10 000
Всього надійшло коштів	+ 130 000	+ 105 000

Розв'язок:

За методом окупності II-й варіант інвестиційного проекту є більш прийнятним, оскільки він окупиться за 2 роки (35000 + 35000), на той час як за I-м варіантом — він окупиться лише через 3 роки (20000 + 25000 + 25000).

Але, за даним методом не враховується той факт, що загальна доходність першого варіанту інвестиційного проекту (130 тис.грн.) є вищою, ніж за II-м варіантом (105 тис.грн.).

Таким чином, суттєвим недоліком методу окупності є те, що коли його застосовувати ізольовано від інших методів, загальну рентабельність інвестиційного проекту неможливо визначити

2. Модель оцінювання доходності використаного капіталу

Цей метод полягає у визначенні відношення доходу, одержаного від реалізації проекту після податкових і амортизаційних відрахувань до витрат, що мають бути здійснені (початкова вартість проекту та робочий капітал).

При цьому доходність вкладеного капіталу (ДВК) може бути розраховано за формулою:

$$ДВК = \frac{\text{Очікуваний середній щорічний дохід}}{\text{Очікувана середня вартість вкладеного капіталу}} \cdot 100\% \quad (2.18),$$

де середня вартість вкладеного капіталу дорівнює різниці між початковою вартістю вкладеного капіталу та залишковою вартістю, що діляться на 2, а потім додається залишкова вартість.

Приклад 16.

Визначити найбільш прийнятний варіант інвестиційного проекту на основі оцінювання доходності використаного капіталу за наступними даними:

Показник	I варіант	II варіант
Початкова грошова вартість вкладеного капіталу, грн.	70000	70000
Очікуваний термін реалізації проекту (експлуатації), років	4	4
Очікувана залишкова вартість, грн.	10000	15000
Очікуване надходження грошових коштів (грошовий потік), грн.:		
- у перший рік	25000	35000
- у другий рік	25000	30000
- у третій рік	25000	15000
- у четвертий рік	30000	15000

Розв'язок:

Для визначення доходності використаного капіталу за формулою (2.18) розрахуємо очікуваний щорічний дохід, що визначається як середня арифметична від різниці між загальною вартістю надходження грошових коштів (вартість потоку доходу) та сумарною оцінкою амортизації.

Загальна сума амортизації може бути визначена як різниця між початковою грошовою вартістю вкладеного капіталу та очікуваною залишковою вартістю. Вона складе:

а) для першого варіанту: $70000 - 10000 = 60000$ грн.;

б) для другого варіанту: $70000 - 15000 = 55000$ грн.

Відповідно, середній очікуваний щорічний дохід складе:

а) для першого варіанту:

$$\frac{(25000 + 25000 + 25000 + 30000) - 60000}{4} = 11250 \text{ грн.}$$

б) для другого варіанту:

$$\frac{(35000 + 30000 + 15000 + 15000) - 55000}{4} = 10000 \text{ грн.}$$

Середня вартість вкладеного капіталу складає:

а) для першого варіанту:

$$((70000 - 10000) / 2) + 10000 = 40000 \text{ грн.}$$

б) для другого варіанту:

$$((70000 - 15000) / 2) + 15000 = 42500 \text{ грн.}$$

Відповідно, дохідність вкладеного капіталу, визначена за формулою (2.18) складає:

а) для першого варіанту: $11250 / 40000 = 0,2813$, тобто 28,13%

б) для другого варіанту: $10000 / 42500 = 0,2353$, тобто 23,53%

Висновок: більш вигідним є перший варіант інвестиційного проекту.

3. Модель оцінювання інвестиційних проектів на основі сучасної вартості потоку платежів (NPV)

При застосуванні даної моделі платежі інвестиційного проекту визначаються через рівні проміжки часу, наприклад, щомісячно, щорічно. Платежі можуть бути позитивними (якщо є прибуток), негативними (якщо є збиток) або нульовими.

При цьому теперішня вартість потоку платежів визначається додаванням усіх теперішніх вартостей платежів протягом усього періоду. Якщо A — певний платіж, що очікується через n років, то його теперішня вартість (PV) дорівнює:

$$PV = \frac{A}{(1+r)^n}, \quad (2.19)$$

де r — норма прибутку, що розглядається як доходність беззбиткового активу (наприклад, державних облігацій).

Якщо розглядається проміжок часу n років і певний інвестиційний проект, то теперішня вартість його потоку платежів (NVP) дорівнює:

$$NPV = \sum_{t=0}^n (A_t(1+r)^{-t}) \quad (2.20)$$

Приклад 17.

Визначити доцільність інвестиційного проекту тривалістю 4 роки, необхідна дохідність вкладень за яким становить 20%, а загальна сума вкладень на реалізацію проекту складає 70000 грн. Очікувані грошові потоки (без врахування амортизації):

за 1-й рік — 25000 грн.;

за 2-й рік — 25000 грн.;

за 3-й рік — 25000 грн.;

за 4-й рік — 30000 грн.

Рішення задачі:

Приймаємо, що інвестування коштів як грошового платежу у сумі 70000 грн. здійснюється в останній день поточного року, який приймається за нульовий рік.

Для визначення теперішньої вартості платежів ми можемо скористатися формулою (2.19) або таблицями процентних факторів теперішньої вартості грошової одиниці вкладеного капіталу значення яких для $r = 20\%$ та $n = 4$ періоди складе:

1-й рік — 0,833

2-й рік — 0,694

3-й рік — 0,579

4-й рік — 0,482.

Розв'язок:

На підставі вищевказаних даних ми можемо розрахувати теперішню вартість платежів, помноживши вказані значення на вартість відповідних грошових потоків. Отримані результати занесемо у таблицю:

Рік	Грошові потоки, грн.	Процентний фактор за 20% дисконту грн.	Теперішня вартість платежів, грн.
0	- 70000	1,0	- 70000
1	+ 25000	0,833	+ 20825
2	+ 25000	0,694	+ 17350
3	+ 25000	0,579	+ 14475
4	+ 30000	0,482	+ 14460

Відповідно, теперішня вартість потоку платежів інвестиційного проекту складе:

$$NPV = - 70000 + 20825 + 17350 + 14475 + 14460 = - 2890 \text{ грн.}$$

Оскільки значення NPV є негативним, від цього проекту необхідно відмовитись.

4. Модель оцінювання інвестиційних проектів на основі внутрішньої норми доходності (IRR)

Внутрішня норма доходності (IRR) визначається як коефіцієнт дисконтування, за якою NPV проекту дорівнює нулю. Для оцінювання проектів за цією моделлю вибираються проекти з найвищим IRR, що є не нижчим від норми прибутку для безризикових активів(r). Для знаходження IRR з великими періодами потоків платежів необхідно використовувати комп'ютерні програми, які дозволяють приймати відповідні управлінські рішення.

Доцільність реалізації цих моделей також може проводитись на основі оцінки очікуваної вартості потоку платежів, що дорівнює середньому значенню теперішніх вартостей потоків платежу проекту, визна-

чених на підставі оцінок їх імовірності, та аналізу чутливості факторів реального інвестиційного проекту.

Модель інвестиційної діяльності в умовах невизначеності, за якою формування інвестиційного портфеля базується на визначенні кредитного, ринкового, інфляційного ризиків та ризику доходу.

Приклад 18.

В результаті інвестування коштів у розмірі 2,25 млн.грн. передбачається отримання прибутку за 1 рік у розмірі 450 тис.грн. Ставка податку на прибуток складе 25%, ставка за банківськими кредитами протягом періоду інвестиції дорівнює 14% річних. Визначити очікувану рентабельність власних коштів для наступних варіантів джерел інвестицій:

- ✓ для використання тільки власних коштів;
- ✓ для використання позичкових коштів у розмірі 750 тис.грн.

Розв'язок:

Економічна рентабельність інвестицій, визначена за формулою (1.15) буде дорівнювати:

$$i_e = 450000 / 2250000 \times 1 = 0,2, \text{ тобто } 20\%.$$

Рентабельність від інвестування власних коштів складе:

а) для першого варіанту: $(1 - 0,25) \times 0,2 = 0,15$, тобто 15%;

б) для другого варіанту:

$$0,15 + (1 - 0,25) \times (0,20 - 0,14) \times (750000 / 2250000) = 0,165,$$

тобто 16,5%.

Приклад 19.

Річна сума платежів в погашення боргу за іпотечним кредитом складає 18 тис. грн., а його загальна сума — 180 тис. грн. Іпотечний кредит було взято терміном на 10 років за процентною ставкою 8% річних. Визначити коефіцієнт іпотечної постійної та дати її оцінку.

Розв'язок:

Коефіцієнт іпотечної постійної дорівнює:

$18 / 180 \times 100\% = 10\%$, тобто іпотечний кредит буде повністю погашено, оскільки коефіцієнт іпотечної постійної вищий за номінальну ставку процента за кредит.

2.6. Операції банків з пластиковими картками

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для:

1) ініціювання переказування коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, переказування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб,

- 2) отримання готівки в касах банків, у торговців і в банкоматах,
- 3) здійснення інших операцій, передбачених договором між банком і клієнтом.

Приклад 20

Банк запропонував підприємству наступні умови для переведу працівників на виплату заробітної плати через БПК (банківські платіжні картки):

- плата за розрахунково-касове обслуговування — 0,4% від фонду заробітної плати (щомісячно) ;

- плата за обслуговування кожного рахунку — 0,5 грн (щомісячно).

Середньомісячний фонд заробітної плати на підприємстві — 12500000 грн., кількість працівників — 5000. При традиційній схемі виплати заробітної плати підприємство платить банку щомісячно 1,5% від фонду оплати праці, вартість охорони — 1500 грн., заробітна плата касира — 2500 грн. з врахуванням нарахувань. Яке рішення прийме підприємство? Обґрунтувати відповідь та запропонувати альтернативне рішення.

Розв'язок:

1. Розраховуються витрати на виплату заробітної плати при традиційній схемі:

$$В.тр. = 1250000 \cdot 0,015 + 1500 + 2500 = 22750 \text{ грн.}$$

2. Розраховуються витрати на оплату праці за допомогою БПК:

$$В.бнк = 1250000 \cdot 0,004 + 5000 \cdot 0,5 = 7500 \text{ грн.}$$

Для підприємства вигідніше використовувати банківські платіжні картки на оплату праці.

Завдання за модулем 3. Операції банків в іноземній валюті

Завдання 1. Банк «УралСиб» є одним із банків Росії. Між ним і ПАТ «Державний експортно-імпорتنим банком України» існують кореспондентські відносини.

Яку назву має рахунок російського банку, що відкритий в Укрексімбанку:

- з позиції українського банку;
- з позиції російського банку.

Яку назву має рахунок Укрексімбанку, що відкритий в російському банку:

- з позиції українського банку;
- з позиції російського банку.

Завдання 2. Визначити найбільш прийнятну форму розрахунків за наступними зовнішньоекономічними операціями:

1. Вибрати найбільш вигідну форму розрахунків для українського імпортера.

2. Вибрати найбільш вигідну форму розрахунків для швейцарського експортера.

3. Скласти схему розрахунків за акредитивами, якщо акредитив виконується в українському банку.

Якими основними документами буде керуватись українська фірма при укладанні угоди, якщо партнери обрали форму розрахунків:

а) інкасо;

б) акредитивну;

в) банківський переказ

Завдання 3. Український імпортер уклав угоду з американським експортером на поставку обладнання. В умовах платежу зазначено форма розрахунків — документарний акредитив. Визначити вартість використання цієї форми для українського імпортера.

Умови акредитиву	
Відкриття акредитиву	0,5% min 20 дол., max 600 дол.
Термін акредитиву	3 місяці
Виконання акредитиву: прийом, перевірка документів та платіж за акредитивом	0,2%, min 40 дол., max 600 дол.
Ставка по депозитах до запитання	1,6 % річних
Сума контракту	850 000 дол.

Завдання 4. «Укрсиббанк» планує укласти із своїми клієнтами форвардні угоди терміном до 6 місяців. Визначити форвардні курси на продаж і купівлю доларів США через 6 місяців, якщо банком встановлено такі процентні ставки:

- за доларовими 6-місячними депозитами 8% річних
- за гривневими 6-місячними депозитами 10% річних
- за доларовими 6-місячними кредитами 14% річних
- за гривневими 6-місячними кредитами 18% річних

Крім того, банк встановив спот-курс долара США до гривні:

$$USD/UAH = 8.020 - 8.060$$

Завдання 5. Підприємство уклало угоду на імпорт обладнання. Умовами контракту передбачається 25%-й авансовий платіж. Розрахувати суму коштів у гривнях, яка потрібна фірмі для здійснення цієї операції на таких умовах:

Умови контракту	
1. Валюта контракту	EUR
2. Курс валюти до гривні (за 100 одиниць)	1145,00
3. Курс долара США до гривні (за 100 одиниць)	805,00
4. Сума контракту	2 110 000,00
5. Комісія банку за купівлю валюти (стягується у гривнях)	0,15 % від суми контракту
6. Комісія банку за здійснення переказу (стягується у валюті)	0,10 % від суми контракту
7. Телекомунікаційні витрати по переказу	30 USD або еквівалент у валюті переказу

Завдання 6. ВАТ «Алмакс» має намір розмістити власні валютні кошти сумою у 250 тис.дол. США на депозит в ПАТ «Укрсиббану» терміном на 6 місяців.

Визначити, який з 2 варіантів депонування коштів є найефективнішим для підприємства — у вигляді валютного депозиту з одночасним укладанням форвардного контракту, чи у вигляді гривневого депозиту?

Для розрахунків використовувати дані та розрахункові формули, наведені у попередньому завданні.

Завдання 7. На світовому міжнародному ринку об'явлено наступне котирування валют на звітну дату:

долару США до грн.: 8,02 — 8,05; а євро до грн. : 11,51 — 11,72;

Визначити крос-курс продажу та купівлі доларів США за євро на даному ринку.

Завдання 8. На світовому міжнародному ринку об'явлено наступне котирування валют на звітну дату:

фунтів стерлінгів до долару США: 1,923 — 1,929;

фунтів стерлінгів до євро: 1,421 — 1,487;

Визначити крос-курс продажу та купівлі доларів США за євро на даному ринку.

Завдання 9. Курс долара США щодо гривень дорівнює 8,052 грн. за долар. Середні процентні ставки на міжбанківському ринку грошей дорівнюють 15% за операціями в гривнях і 9% за операціями в доларах США. Визначити розмір форвардної маржі, якщо термін форвардної угоди складає 100 днів; тривалість процентного року за операціями в гривнях 365 днів, а у доларах США 360.

Завдання 10. Банк має вільні ресурси у сумі 650 тис. доларів США терміном 6 місяців. Він має можливість розмістити ці кошти на депозит у американському банку «Credit Union» під процентну ставку 7% річних, або вибрати європейський «Finans Bank», де процентна ставка за шестимісячними депозитами у євро складає 5% річних.

Що зробить банк за даних умов з метою найбільш ефективного використання вивільнених коштів, якщо спот-курс євро до долару США складає: $\text{Євро} / \text{USD} = 1,29$?

Тривалість процентного року за операціями в євро та доларах США є однаковою і складає 365 днів. Відкриття депозитного рахунку у євро передбачає укладання відповідного форвардного контракту.

Завдання 11. ПАТ КБ «Приватбанк» має вільні ресурси у сумі 900 тис. доларів США на 3 місяці. Він має можливість розмістити ці кошти на депозит у американському банку «Credit Union» під процентну ставку 6% річних, або вибрати європейський «Finans Bank», де процентна ставка за трьохмісячними депозитами у євро складає 4% річних.

Що зробить ПАТ КБ «Приватбанк» за даних умов з метою найбільш ефективного використання вивільнених коштів, якщо спот-курс євро до долару США складає: $\text{Євро} / \text{USD} = 1,30$?

Тривалість процентного року за операціями в євро та доларах США є однаковою і складає 365 днів. Відкриття депозитного рахунку у євро передбачає одночасне укладання відповідного форвардного контракту.

Завдання 12. Курс долара США щодо гривень дорівнює 8,06 грн. за долар. Проценті ставки на ринку грошей дорівнюють 17% за операціями в гривнях і 9% за операціями в доларах США. Визначити розмір форвардної премії або дисконту, якщо термін форвардної угоди складає 180 днів, тривалість процентного року за операціями в гривнях 365 днів, а у доларах США 360.

Завдання 13. ПАТ КБ «Приватбанк» оголосив наступні повні котирування валют:

- долару США до 1 грн.: 8,05 — 8,08;
- євро до 1 грн.: 11,41 — 11,58;
- стерлінгів до 1 грн.: 13,11 — 13,31.

Клієнт має 750 євро та 450 фунтів стерлінгів. Визначити, скільки він може отримати доларів США в результаті валютно-обмінної операції.

Завдання 14. ПАТ «Полтава-банк» оголосив наступне котирування валют на 27 вересня поточного року:

- долару США до грн.: 8,05 — 8,09;
- євро до грн.: 11,71 — 11,78;
- фунт стерлінгів до грн.: 13,1 — 13,3.

Визначити, який дохід отримає ПАТ «Полтава-банк» при обміні на долари 500 євро і 750 фунтів стерлінгів?

Завдання 15. Курс долару США зріс за день з 8,05 грн. до 8,08 грн. за долар. Визначити поточну доходність вкладень гривень у долари США за ефективною ставкою простих процентів.

Розрахувати доходність вкладень гривень у долари США, якщо вони були куплені за курсом 8,05 за 3 місяці до дня зростання їх курсу.

Завдання 16. Якщо у даний момент у банку є наступні котирування валют:

CAD/USD	EUR/USD	USD/GBP	USD/CHF
0,9356/60	1,4523/41	0,5632/38	1,1423/33

то за яким котируванням банк буде:

- а) продавати клієнту CAD за USD;
- б) продавати USD за EUR;
- в) купувати CHF за USD;
- г) продавати GBP за USD?

Завдання 17. Банк вилучив із свого обігу 1200 тис. доларів США на 4 місяці. Він має можливість розмістити ці кошти на депозит у американському банку під процентну ставку 8% річних, або вибрати європейський банк, де процентна ставка за депозитами у євро складає 6% річних.

Припустимо, що форвардний курс і спот-курс євро до долару США дорівнюють один одному і складають: $\text{Євро} / \text{USD} = 1,25$.

Що зробить банк за даних умов з метою найбільш ефективного використання вивільнених коштів?

Завдання 18. Чи може покритий арбітраж розглядатися як вигідний для американських інвесторів, що мають 500 тис. дол. США вільних коштів, якщо спот-курс складає 0,8542 EUR/USD, а форвардний курс на рік складає 0,9564 EUR/USD? Процентні ставки по депозитах у Нью-Йорку складають 4% річних, а у Франкфурті-на-Майні — 3% річних?

Завдання 19. Банк здійснив такі операції щодо GBP/USD:

- купив GBP 0,5 млн. за курсом 2,1423;
- продав GBP 2 млн. за курсом 2,2325;
- купив GBP 1,55 млн. за курсом 2,6598;
- продав GBP 0,75 млн. за курсом 2,5423.

Розрахувати позицію дилера за долларом США та фунтом стерлінгу та можливості її прибуткового закриття.

Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем III

Визначення курсу валюти називають *котируванням валюти*. Повне котирування включає визначення курсу купівлі та курсу продажу. Різниця між цими курсами називають маржею і вона повинна покривати витрати банку на здійснення конверсійних операцій та забезпечувати одержання прибутку. Існує два різновиди котирування:

- **пряме котирування** — це коли вартість одиниці іноземної валюти виражається в національній валюті. При цьому сума в національній валюті дорівнює сумі в іноземній валюті, що помножена на курс цієї ва-

люти. Сума в іноземній валюті, відповідно, буде дорівнювати сумі в національній валюті, що поділена на курс іноземної валюти. При цьому курс продажу буде більше купівлі;

- **непряме котирування** — це коли вартість одиниці національної валюти виражається в іноземній валюті. При цьому сума в національній валюті буде дорівнювати сумі в іноземній валюті, що поділена на курс іноземної валюти. Курс купівлі буде більше курсу продажу.

Під **конверсійними операціями** розуміють угоди між учасниками валютного ринку щодо обміну грошових сум, номінованих у валюті однієї країни, на валюту іншої країни за узгодженим курсом на узгоджену дату.

3.1. Особливості застосування крос-курсу, спот-курсу та розрахунки за курсом форвард

При котируванні валют може використовуватись **крос-курс** — співвідношення між двома валютами, яке визначається на основі їх курсів по відношенню до третьої валюти.

Приклад 1.

Банк у Києві оголосив наступні повні котирування валют:

- долару США до грн. : 8,00 — 8,05;
- євро до 1 грн.: 10,65 — 10,85;
- фунт стерлінгів до 1 грн.: 12,45 — 12,77.

Визначити, яку суму отримає клієнт банку при обміні на долари США 500 євро та 100 фунтів стерлінгів.

Розв'язок:

Обмін однієї іноземної валюти на іншу на ринку грошей в Україні здійснюється лише за крос-курсом, який встановлюється по відношенню до національної валюти, тобто гривні.

Тому, для того щоб здійснити обмін іноземних валют (євро та фунта стерлінгів на долар США), необхідно визначити суму у гривнях, що отримає клієнт банку від продажу 500 євро та 100 фунтів стерлінгів:

$$500 \cdot 10,65 + 100 \cdot 12,45 = 6570 \text{ грн.}$$

А потім, ту суму, що отримає клієнт від купівлі доларів США за гривні:

$$6570 \div 8,05 = 816,15 \text{ дол. США}$$

Приклад 2.

Банк у Полтаві об'явив наступне котирування валют на звітну дату:

- долару США до грн.: 7,98 — 8,02;
- євро до грн. : 10,45 — 10,55;

Визначити крос-курс продажу та купівлі доларів США за євро по даному банку.

Розв'язок:

1) Визначаємо крос-курс продажу доларів США за євро:

$$USD/EUR = 7,98 \div 10,55 = 0,76$$

2) Визначаємо крос-курс купівлі доларів США за євро:

$$USD/EUR = 8,02 \div 10,45 = 0,68$$

Таким чином, крос-курс доларів США до євро у цьому банку дорівнює 0,76-0,68 євро за долар США.

Приклад 3

Якщо у даний момент у банку є наступні котирування валют:

EUR/USD	USD/GBP	USD/CHF	CAD/USD
1,3260/80	0,5200/10	1,1345/48	0,8250/56

то за яким котируванням банк буде:

- а) продавати клієнту CAD за USD;
- б) купувати USD за EUR;
- в) продавати CHF за USD;
- г) купувати GBP за USD?

Розв'язок:

Котирування валют визначатимуться наступним чином:

- а) Якщо продавати клієнту CAD за USD, то 0,8256;
- б) Якщо купувати USD за EUR, то $1/1,3280 = 0,7530$;
- в) Якщо продавати CHF за USD, то $1/1,1345 = 0,8814$;
- г) Якщо купувати GBP за USD, то $1/0,5210 = 1,9194$.

З точки зору часу реалізації конверсійних угод розрізняють такі види валютних операцій:

1. Поточні валютні операції, які укладаються за спот курсом (тод і том).

Спот-курс — це курс, що встановлюється на момент укладання угоди за умови обміну валютами не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди (відповідно, за курсом **тод** — не пізніше ніж сьогодні, а за курсом **том** — не пізніше наступного дня).

2. Строкові валютні операції укладаються, переважно за форвардним курсом

Форвард-курс — це курс іноземної валюти, що встановлюється на момент укладання угоди за умови здійснення конверсійної операції через деякий період часу або на визначену дату в майбутньому.

Різницю між форвард-курсом і спот-курсом називають **форвардною маржею**. При цьому:

- а) якщо форвард-курс більше спот-курсу, то маржа називається **премією**;
- б) якщо спот-курс більше форвард-курсу, то маржа називається **дисконтом**.

ПРАВИЛО: валюти з відносно більш низькими процентними ставками (наприклад, долар США) котируються на умовах форвард до валют з більш високими процентними ставками (наприклад щодо гривні) включно з премією.

В банківській практиці існує декілька підходів до визначення форвард-курсів на основі діючих спот-курсів та діючих процентних ставок ринку грошей.

Перший підхід: форвардний курс валюти А (з більш низькими процентними ставками) до валюти В (з більш високими процентними ставками) за прямого їх котирування може бути визначений за формулою:

$$\text{Форвардний курс } A/B = \text{Спот - курс } A/B \cdot \frac{1 + i_B \cdot \frac{t}{K_B}}{1 + i_A \cdot \frac{t}{K_A}} \quad (3.1),$$

де i_A, i_B — ставки ринку грошей, відповідно, за валютами А і В;

K_A, K_B — тривалість процентного року при нарахуванні процентів за валютами А і В;

t — термін форвардної угоди (у днях)

Приклад 4.

Курс долара США щодо гривень дорівнює 8,04 грн. за долар. Процентні ставки на ринку грошей дорівнюють 20% за операціями в гривнях і 10% за операціями в доларах США. Визначити розмір форвардної маржі, якщо термін форвардної угоди складає 90 днів, тривалість процентного року за операціями в гривнях 365 днів, а у доларах США 360.

Розв'язок:

Для визначення розміру форвардної маржі необхідно розрахувати форвард-курс долара США до гривень на основі формули (3.1):

$$\Phi K_{\text{дол./грн}} = 8,04 \cdot \frac{1 + 0,2 \cdot \frac{90}{365}}{1 + 0,1 \cdot \frac{90}{360}} = 8,23 \text{ грн. за дол. США}$$

Форвардна маржа, яка згідно правила у даному випадку є премією, буде дорівнювати:

Форвардна маржа (премія) = 8,23 — 8,04 = 0,19 грн. за долар США.

Реально форвардні курси використовуються лише при укладанні комерційних контрактів, а на валютних біржах не котируються.

Валютні дилери працюють з форвардними маржами (преміями чи дисконтами), значення яких встановлюються як для курсу купівлі так і для курсу продажу.

Другий підхід:

Для розрахунків рекомендується використовувати наступні формули: форвардний курс може бути визначений :

а) на купівлю валюти:

$$\Phi K_{куп} = CK_{к} + \Pi(-D)_{куп}, \quad (3.2)$$

де $CK_{к}$ — спот-курс на купівлю певної валюти;

$\Pi(-D)_{куп}$ — премія (дисконт) для форвардного курсу купівлі певної валюти;

$$\Pi(+D) = \frac{CK_{к}(R_{д.к.} - R_{кр.б.}) \times t}{360 \times 100 + R_{кр.б.} \times t}, \quad (3.3)$$

де $R_{д.к.}$ — процентна ставка за міжбанківськими депозитами у валюті ко-тирування (гривнях);

$R_{кр.б.}$ — процентна ставка за міжбанківськими кредитами у базовій валюті (інвалюта);

t — термін у днях, на який розраховується валютний форвардний курс.

б) на продаж валюти:

$$\Phi K_{пр.} = CK_{пр.} + \Pi(-D)_{пр.}, \quad (3.4)$$

де $CK_{пр.}$ — спот-курс на продаж певної валюти;

$\Pi(-D)$ — премія (дисконт) для форвардного курсу на продаж певної валюти:

$$\Pi(-D)_{пр.} = \frac{CK_{пр.}(R_{кр.к.} - R_{д.б.}) \times t}{360 \times 100 + R_{д.б.} \times t}, \quad (3.5)$$

де $R_{кр.к.}$ — процентна ставка за міжбанківськими кредитами у валюті ко-тирування (гривнях);

$R_{д.б.}$ — процентна ставка за міжбанківськими депозитами у базовій валюті (інвалюта);

t — термін у днях, на який розраховується валютний форвардний курс.

Приклад 5.

Підприємство має намір розмістити власні валютні кошти сумою у 500 тис.дол. США на депозит у банку терміном на 6 місяців.

Визначити, який з 2 варіантів депонування коштів є найефективні-шим для підприємства — у вигляді валютного депозиту, чи у вигляді гривневого депозиту?

Для розрахунків використовувати наступні процентні ставки вста-новлені банком:

- за доларовими 6-місячними депозитами	8% річних
- за гривневими 6-місячними депозитами	10% річних

- за доларовими 6-місячними кредитами 15% річних
- за гривневими 6-місячними кредитами 20% річних

Крім того, банк встановив спот-курс долара США до гривні:

$$USD/UAH = 7,97 - 8,03$$

Розв'язок:

Отже, підприємство має II варіанти депонування коштів: у вигляді валютного депозиту та у вигляді гривневого депозиту.

У першому випадку підприємство отримає дохід (без валютного ризику) у розмірі, що визначений за формулою (1.2):

$$500000 \times 0,08 \times 180 / 360 = 20000 \text{ дол. США}$$

Відповідно, загальна сума до повернення становитиме 520000 дол. США.

У другому випадку підприємству спочатку доведеться про конвертувати наявну валюту у гривні за курсом 7,97:

$$500000 \text{ дол. США} \times 7,97 = 3985000 \text{ грн.}$$

При вкладенні одержаної суми у гривневий депозит підприємство отримає дохід, визначений за формулою (1.2):

$$3985000 \times 0,10 \times 180 / 360 = 199250 \text{ грн.}$$

Для прийняття остаточного рішення нам необхідно здійснити конвертацію гривневого депозиту і доходу за ним за форвардним курсом. Для його визначення перш за все треба розрахувати величину форвардної маржі, яка в даному випадку буде премією на продаж валюти за формулою (3.5):

$$P = \frac{8,03 \cdot (20 - 8) \cdot 180}{360 \cdot 100 + 8 \cdot 180} = 0,4632$$

Отже, форвард-курс банку на продаж валюти визначений за формулою (3.4) становитиме:

$$\Phi K_{\text{пр.}} = 8,03 + 0,4632 = 8,4932.$$

У результаті конвертації суми гривневого депозиту доходу за форвардним курсом підприємство отримає:

$$(3985000 + 199250) / 8,4932 = 492658,83 \text{ дол. США}$$

Таким чином, другий варіант вкладення коштів принесе підприємству збитки у сумі:

$$492658,83 - 520000 = -27341,17 \text{ дол. США}$$

Приклад 6.

Банк вилучив із свого обігу 500 тис. доларів США на 3 місяці. Він має можливість розмістити ці кошти на депозит у американському банку «Credit Union» під процентну ставку 6% річних, або вибрати європейський «Finans Bank», де процентна ставка за трьохмісячними депозитами у євро складає 4% річних.

Припустимо, що форвардний курс і спот-курс євро до долару США дорівнюють один одному і складають:

$$\text{Євро / USD} = 1,43.$$

Що зробить банк за даних умов з метою найбільш ефективного використання вивільнених коштів?

Розв'язок:

Якщо розмістити 500000 доларів США на 3-х місячний депозит в американському банку, то вартість вкладу, розрахована за формулою (1.4) складе:

$$S = 500000 \times (1 + 0,06 \times 0,25) = 510000 \text{ дол.}$$

Курс конвертації доларів у євро за умовами задачі становить:

$$1 / 1,43 = 0,7.$$

Якщо конвертувати долари у євро, а потім розмістити їх у європейському банку, а потім здійснити зворотні операції, то вартість капіталу складе:

$$S = 500000 \times 0,7 \times (1 + 0,04 \times 0,25) = 355000 \text{ євро}$$

Відповідно, у доларах ця сума складатиме:

$$355000 \times 1,43 = 507650 \text{ дол. США}$$

Тобто, вартість капіталу у даному випадку буде менше на 2350 дол. США.

Приклад 7.

Український імпортер уклав угоду з американським експортером на поставку обладнання. В умовах платежу зазначено форма розрахунків — документарний акредитив. Визначити економічний ефект від використання цієї форми.

Умови акредитиву	
Відкриття	0,5% min 20дол., max 700дол.
Термін акредитиву	2 місяці
Виконання акредитиву	30 дол.
Ставка по депозитах до запитання	1,5% річних
Сума контракту	500 000 дол.

Розв'язок:

Відкриття акредитиву:

1) $500\,000 \text{ дол.} \times 0,5\% = 2500 \text{ дол.}$, але умовою передбачено не більше 700 дол., тому витрати на відкриття акредитиву будуть дорівнювати 700 дол.

2) Витрати на виконання акредитиву згідно умов задачі складуть 30 дол.

3) Відсотки за користування коштами клієнта, що сплачуються банком складуть (за формулою 1.2.):

$$500000 \times 0,015 \times 60 / 360 = 1250 \text{ дол.}$$

4) Розрахунок економічного ефекту:

Доход: $1250 \text{ дол.} - 700 \text{ дол.} - 30 \text{ дол.} = 520 \text{ дол.}$, відповідно економічна ефективність, розрахована за формулою (1.15) складе:

$$i_e = 520 / (500000 \times 60 / 360) = 520 / 83333 = 0,006, \text{ тобто } 0,6\%.$$

Приклад 8.

Чи може покритий арбітраж розглядатися як вигідний для німецьких інвесторів, що мають 1000 тис. EUR вільних коштів, якщо спот-курс євро складає 1,3245 EUR/USD, а форвардний курс на рік складає 1,3130 EUR/USD? Процентні ставки по депозитах у Нью-Йорку складають 6% річних, а у Франкфурті-на-Майні — 4% річних?

Розв'язок:

Покритий арбітраж передбачає обмін однієї валюти на іншу. Відбувається процес позичання грошових коштів в одній країні і конвертація їх у валюту іншої країни, в якій ці кошти віддаються в кредит. Забезпечення означає, що ризик зворотної конвертації у валюту, в якій була надана позика, для оплати позики з настанням строку платежу, усувається придбанням цієї валюти на форвардному ринку. Одночасна купівля валюти на умовах «спот» та її форвардний продаж, тобто операція «своп», зменшує або усуває операційний ризик. «Своп» має ціну. Ця ціна (витрати) повинна бути вирахована з різниці відсоткових ставок валют, з якими здійснюється арбітраж, щоб отримати чистий прибуток.

1. Необхідно розрахувати скільки валюти можна придбати за вільні кошти:

$$1000 \cdot 1,3245 = 1324,5 \text{ тис. USD}$$

2. Розрахунок суми коштів, отриманих в результаті вкладення валюти на рік на депозит у Нью-Йорку:

$1324,5 \cdot 0,06 = 79,47 \text{ тис. USD}$ — нараховані відсотки, які разом з початковою сумою вкладу складуть:

$$1324,5 + 79,47 = 1403,97 \text{ тис. USD}$$

3. Продаж валюти за форвардним курсом:

$$\frac{1403,97}{1,3130} = 1069,28 \text{ тис. EUR}$$

4. Необхідно розрахувати розмір надходжень на умовах вкладення EUR у Франкфурті-на-Майні:

$1000 \cdot 0,04 = 40$ тис. EUR — нараховані відсотки, які разом з початковою сумою вкладу складуть:

$$1000 + 740 = 1040 \text{ тис. EUR}$$

5. Розмір прибутку в результаті здійснення покритого арбітражу:

$$1069,28 - 1040 = 29,28 \text{ тис. EUR}$$

Приклад 9

Підприємство уклало угоду на імпорт запчастин. Умовами контракту передбачається 20%-й авансовий платіж. Розрахувати суму коштів у гривнях, яка потрібна фірмі для здійснення цієї операції на таких умовах:

Умови контракту	
1. Валюта контракту	EUR
2. Курс валюти до гривні (за 100 одиниць)	1070,00
3. Курс долара США до гривні (за 100 одиниць)	799,00
4. Сума контракту	50000,00
5. Комісія банку за купівлю валюти (стягується у гривнях)	0,25 %
6. Комісія банку за здійснення переказу (стягується у валюті)	0,11 %
7. Телекомунікаційні витрати по переказу	30 USD або еквівалент у валюті переказу

Розв'язок:

Необхідно визначити суму авансового платежу:

$$50000 \text{ EUR} \times 0,20 = 10000,0 \text{ EUR}$$

Комісія, яка належить банку за здійснення платежу:

$$10000 \text{ EUR} \times 0,0011 = 11 \text{ EUR}$$

Розмір телекомунікаційних витрат у валюті платежу:

$$\text{крос} \text{ — курс USD/Євро} = \frac{799}{1070} = 0,75$$

$$30 \text{ USD} \times 0,75 = 22,5 \text{ EUR}$$

Суму валюти, яку треба купити фірмі для здійснення платежу:

$$10000 + 11 + 22,5 = 10033,5 \text{ €UR}$$

Витрати на купівлю валюти складуть:

$$10033,5 \text{ €UR} \times 10,7 = 107358,45 \text{ грн.}$$

Комісію, яку треба сплатити банку за купівлю валюти:

$$107358,45 \times 0,005 = 536,79 \text{ грн.}$$

Загальні витрати на купівлю валюти:

$$107358,45 + 536,79 = 107895,24 \text{ грн.}$$

3.2. Особливості визначення валютної позиції банку

Валютна позиція — співвідношення (різниця) між сумою активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті. За кожною іноземною валютою обчислюється підсумок за всіма балансовими і позабалансовими активами і всіма балансовими та позабалансовими зобов'язаннями банку та розраховується загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті окремо за кожною іноземною валютою.

Валютна позиція відкрита — сума активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті не збігається із сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті. Відкрита валютна позиція містить додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.

Валютна позиція відкрита довга — сума активів та позабалансових вимог перевищує суму балансових і позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати втрат у разі підвищення курсу національної валюти відносно іноземної.

Валютна позиція відкрита коротка — сума балансових та позабалансових зобов'язань перевищує суму активів і позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати додаткових втрат у разі підвищення курсу іноземної валюти відносно національної.

Валютна позиція закрита — сума активів та позабалансових вимог збігається із сумою балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті.

Приклад 10

Банк здійснив такі операції щодо USD/CHF:

- купив USD 1 млн. за курсом 1,1355;
- продав USD 3 млн. за курсом 1,1368;
- купив USD 1,55 млн. за курсом 1,1349;
- продав USD 0,75 млн. за курсом 1,1361.

Розрахувати позицію дилера за доларом США та можливості її прибуткового закриття.

Розв'язок:

1. Розрахунок валютної позиції по долару США:

$1 - 3 + 1,55 - 0,75 = -1,2$ млн. дол. США — по дол. США виникає коротка відкрита валютна позиція.

2. Розрахунок валютної позиції по швейцарському франку:

$-1 \cdot 1,1355 + 3 \cdot 1,1368 - 1,55 \cdot 1,1349 + 0,75 \cdot 1,1361 = 1,3679$ млн. шв. франків — по шв. франках виникає довга відкрита валютна позиція.

3. Розрахунок курсу, за яким можливе прибуткове закриття валютної позиції банку:

$$\frac{1,3679}{1,2} = 1,1399$$

Завдання за модулем 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку

Завдання 1. У портфелі банку знаходиться пакет облігацій номінальною вартістю 195 тис.грн. з терміном погашення через 3 роки і 10% - м річним купоном. Ринкова ціна пакета облігацій 150 тис.грн. Розрахувати ринкову, поточну та загальну доходність пакета облігацій.

Завдання 2. Банк придбав облігації на загальну суму 106 тис. грн. за умови їх номінальної вартості 100 тис.грн. До строку погашення залишилось 3 роки, купонна ставка 7,5%. По якій ціні банк буде спроможний продати ці облігації через рік?

Завдання 3. Банк придбав 15 серпня поточного року на фондовому ринку 450 акцій акціонерного товариства. При цьому курс їх купівлі складав 19 грн., а продажу — 21 грн. за одну акцію при номінальній вартості 20 грн. 19 жовтня поточного року банк продав ці акції за курсом продажу 24 грн. за одну акцію при курсі купівлі 22,5 грн.

Розрахувати доходність операції за ефективною ставкою простих процентів та пояснити особливості формування доходу по операціях з акціями та іншими цінними паперами.

Завдання 4. Курс акцій ВАТ «Соняшник» на 11 липня поточного року складав: купівля — 13 грн., продаж — 18 грн. На 28 вересня поточного року курс цих акцій складав: купівля — 15 грн., продаж — 21 грн.

Визначити доходність операцій комерційного банку з купівлі-продажу 1000 акцій у вигляді ефективної ставки простих процентів.

Завдання 5. Банк придбав на фондовому ринку акції акціонерного товариства 15 серпня поточного року. При цьому курс їх купівлі склав 8,5 грн., а курс продажу — 10,5 грн. Банк придбав 295 акцій і продав їх 19 серпня поточного року, коли курс цих акцій склав: купівлі — 11,5 грн., а продаж — 12,2 грн.

Визначити доходність операції за ефективною ставкою простих процентів. Пояснити особливості визначення доходу по операції з акціями.

Завдання 6. Акції ВАТ «Алмакс» номіналом 15 грн. викуплені комерційним банком в кількості 1000 штук за ціною 21 грн. і через 2 роки продані за ціною 25 грн. за акцію.

Визначити доходність операцій з акціями у вигляді ефективної річної ставки простих процентів без врахування податку, якщо дивіденди по акціях за перший рік склали 12% річних, а за другий — 14% річних. Вказати основні джерела доходів від операцій з акціями.

Завдання 7. Акції номіналом 5 грн. викуплені банком у кількості 450 штук за ціною 15 грн. і через півтора роки продані за ціною 17 грн. за акцію.

Визначити доходність операцій з акціями за ефективною ставкою простих процентів, якщо дивіденди по акціях за перший рік склали 8% річних, а за другий — 12% річних. Вказати, від чого залежить доходність такої операції. Хто отримує дивіденди за другий рік?

Завдання 8. Депозитний сертифікат номіналом 12 тис. грн., випущений на рік з нарахуванням простих процентів за ставкою 9% річних, куплений за півроку до його погашення і проданий через три місяці. Ставки простих процентів на грошовому ринку в моменти купівлі та продажу склали 12% і 10% річних, відповідно.

Визначити рівень доходності операції за ефективною ставкою простих процентів.

Завдання 9. Ощадний сертифікат номіналом 5000 грн. з нарахуванням відсотків за ставкою 8% річних і терміном дії 6 місяців куплений комерційним банком за 100 днів до погашення і проданий через 40 днів. Ставки відсотків за депозитами в моменти купівлі і продажу склали 12% і 9% річних, відповідно.

Визначити доходність операції комерційного банку з ощадним сертифікатом за річною ставкою простих відсотків.

Завдання 10. Депозитний сертифікат дисконтного типу номіналом 5000 грн. куплений комерційним банком за 100 днів до терміну погашення і проданий через 35 днів. Облікові ставки в моменти купівлі і продажу склали 9% та 11% річних відповідно. Визначити доходність банківської операції з купівлі-продажу депозитного сертифікату за ефективною ставкою простих процентів та вказати, від чого вона залежить.

Завдання 11. Депозитний сертифікат номіналом 15 000 грн., випущений на 2 роки з нарахуванням простих відсотків за ставкою 9% річних, був куплений комерційним банком за рік до його погашення і проданий через півроку.

Ставки простих відсотків в моменти купівлі і продажу склали 10% і 11% відповідно. Визначити доходність операції за ефективною ставкою простих процентів. Вказати, від чого залежить доходність таких депозитних сертифікатів.

Завдання 12. Короткострокові облигації номіналом 50 тис. грн. і терміном обертання 180 днів куплені комерційним банком в момент їх випуску за курсом 44,5 тис. грн. і продані через 30 днів за курсом 48 тис. грн.

Визначити доходність облигацій до погашення на момент купівлі та поточну доходність облигацій в результаті їх продажу.

Завдання 13. Облігація внутрішньої державної позики номіналом 100 тис. грн. з рівнем доходу 8% річних куплена за курсом, що дорівнює 90 і через два роки продана комерційному банку за курсом 110. При купівлі облигації її продавцю виплачено процентний доход за 50 днів.

Визначити загальну суму доходу, отриманого банком облигації. Розрахувати рівень доходності даної операції за ефективною ставкою простих процентів. Для розрахунків використовувати формули, вказані вище.

Завдання 14. Облігація підприємства номіналом 1500 грн. з терміном погашення 5 років, проценти за якою виплачуються щорічно за ставкою 12 % річних, куплена комерційним банком за курсом, що дорівнює 97.

Визначити доходність купівлі облигації за ефективною ставкою простих відсотків без врахування податків, якщо передбачається, що отримані відсотки будуть реінвестуватися за складною ставкою 9% річних.

Завдання 15. У портфелі комерційного банку знаходиться пакет облигацій номінальною вартістю 100 тис. грн. з терміном погашення через 3 роки і 10% річним купоном. Ринкова ціна пакета облигацій — 85 тис. грн.

Визначити середню ринкову норму доходу, поточну та загальну доходність даного пакету облигацій. Для розрахунків використовувати формули, вказані вище.

Завдання 16. Визначити вартість послуг факторингового відділу Укрсоцбанку, що були надані постачальнику — лікєро-горілчаному підприємству, якщо відомо, що постачальник виставив рахунок на торгіву фірму «Віка» за відвантаженою продукцією на суму 48 000 грн.

Строк нормального документообігу складає 3 дні, процентна ставка за кредит підвищена на 2 пункти порівняно з середньою банківською кредитною ставкою 16% річних. Розмір комісійних складає 2%.

Завдання 17. Мале підприємство «Світанок» станом на 1 жовтня мало дебіторську заборгованість оптово-роздрібного торгового об'єднання в сумі 42000,0 грн. Підприємство звернулось в факторинговий відділ «Приватбанку» з проханням заплатити суму заборгованості з терміном погашення 30 днів. Протягом 3 днів факторинговий відділ здійснив оплату 70% від загального обсягу боргу у вигляді авансу. Кошти, що залишилися, підприємство одержало з вирахуванням 19% річних за факторинговий кредит та 2,5 % комісійної винагороди.

Визначити розмір плати за здійснення факторингової операції, а також суму, яку одержало мале підприємство за підсумками факторингової угоди.

Завдання 18. Фірма «Копі-центр» станом на 1 квітня поточного року мала дебіторську заборгованість від оптово-роздрібного торговельного об'єднання на суму 11 тис. грн., погашення якої очікувалося через 2 місяці.

Вирішивши реалізувати боргові вимоги та виходячи з негайної потреби в коштах, фірма звернулася у факторинговий відділ «Промінвестбанку».

Факторинговий відділ банку сплатив фірмі 70 відсотків від суми вимог у вигляді авансу. Решта суми, що залишилась, фірма отримала 3 липня поточного року з вирахуванням відсотків за кредит за середньою банківською кредитною ставкою (16%), збільшеною на 2 пункти. Комісійна винагорода банку складала 3% від загальної суми рахунків-фактур.

Визначити:

1. Суму комісії за здійснення факторингової операції.
2. Розмір відсоткової ставки за користування кредитними ресурсами.
3. Суму, яку в результаті факторингової операції отримали:
- фірма та банк.

Завдання 19. Визначити ефективність факторингової операції для підприємця — продавця за наступними даними. Підприємство продало банку право на отримання дебіторської заборгованості терміном 3 місяці на суму 17500 грн. на таких умовах:

- ✓ комісійна плата за здійснення факторингової операції береться банком у розмірі 2,5% ;
- ✓ банк надає кошти підприємству-продавцю у формі попередньої оплати його боргових вимог у розмірі 80% від суми боргу;
- ✓ процентна ставка за наданий банком кредит складає 17% на рік;
- ✓ середній рівень процентної ставки на ринку грошей складає 18% на рік.

На підставі цих даних визначити додаткові витрати підприємства на здійснення факторингу. Порівнявши отриманий результат із середнім рівнем процентної ставки на ринку грошей, зробити висновок про доцільність проведення факторингової операції.

Завдання 20. Промислове об'єднання «Алмакс» здійснило поставки товарів у кредит у розмірі 1600 тис. грн. Оборотність цієї дебіторської заборгованості складає 6 разів на рік і не задовольняє постачальника. Для прискорення погашення дебіторської заборгованості підприємство звернулось до факторингового відділу «Приватбанку», який надає свої послуги на наступних умовах:

- а) розмір резервування — 15%
- б) комісійна винагорода банку за інкасацію рахунків — 2,5%
- в) процентна ставка за наданий банком факторинговий кредит — 18% річних

Розрахувати рівень доходності даної операції для факторингового відділу «Приватбанку» за ефективною ставкою простих процентів.

Вказати, яку суму отримає промислове об'єднання у своє розпорядження після проведення факторингової операції.

Завдання 21. Визначити розмір лізингових платежів за умовами договору фінансового лізингу укладеного між обласним відділенням банку «Аваль» та сільськогосподарським підприємством на передачу в оренду сільгосптехніки на умовах подальшої повної окупності об'єкту лізингу.

Умови лізингової угоди:

Вартість обладнання — 350 тис. грн.

Термін його повної амортизації — 5 років

Річна норма амортизації — 20 %

Термін лізингу — 5 років

Процентна ставка за кредит — 18%

Розмір комісії за лізингом — 3%

Ставка податку на додану вартість — 20%

Нарахування амортизації рівномірне (щомісячне), сплата лізингових платежів відбувається також щомісячно.

Визначити суму прибутку банку від проведення лізингової операції.

Рішення задачі пропонується оформити в таблицях:

Таблиця 1

РОЗРАХУНОК СЕРЕДНЬОРІЧНОЇ ВАРТОСТІ ОБЛАДНАННЯ

тис. грн.

Період	Вартість обладнання на початок року	Річна сума амортизації	Вартість обладнання на кінець року (гр.2 – гр.3)	Середньорічна вартість обладнання (гр.2 + гр.4) / 2

Таблиця 2

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗМІР ЛІЗИНГОВИХ ПЛАТЕЖІВ ЗА РОКАМИ

тис. грн.

Період	Амортизаційні відрахування	Сума нарахованих процентів за кредит	Комісійна винагорода банку	Сума, який оподатковується ПДВ	Сума ПДВ	Загальна сума лізингових платежів (гр.2 + гр.3 + гр.4 + гр.6)
1	2	3	4	5	6	7

Завдання 22. Визначити розмір лізингових платежів за умовами договору оперативного лізингу, укладеного між виробничим об'єднанням та КБ «Приватбанк» на оренду мікроавтобуса «Ford» вартістю 85 тис. грн.

Вихідні умови беруться із попереднього завдання з тією різницею, що термін повної амортизації складає 4 роки, а процентна ставка за кредит — 17%.

Вказати розмір прибутку банку від проведення оперативного лізингу.

Завдання 23. ВАТ «Соняшник» розглядає можливість придбання виробничого обладнання на суму 1,2 млн. грн. Термін експлуатації обладнання 8 років, після чого воно підлягає списанню. Обладнання може бути придбано за рахунок банківського кредиту, взятого на 8 років під 18% річних, з погашенням рівними щорічними платежами. Обладнання також може бути взятим фінансовий лізинг на 8 років під 16% річних за лізинговим кредитом.

У обох випадках виплати здійснюються наприкінці кожного року. Підприємство використовує метод рівномірного списання вартості обладнання. Ставка податку на додану вартість — 20%, а розмір комісійних банку за лізинг обладнання — 3%.

Визначити розмір щорічних лізингових платежів.

Завдання 24. Визначити максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (позичальника) за умови, що власний капітал обласного відділення КБ «Приватбанк» станом на 1 січня поточного року склав 2054,7 млн. грн., сукупна заборгованість за позиками, міжбанківськими кредитами та врахованими векселями одного позичальника та сума позабалансових зобов'язань, виданих стосовно цього позичальника, дорівнює 367,0 млн. грн.

Проаналізувати дотримання банком нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента Н7.

Завдання 25. Проаналізувати фінансові результати діяльності комерційного банку на основі наступних даних звіту про прибутки та збитки на звітну дату:

1. Процентні доходи —	82 569 тис. грн.
2. Процентні витрати —	48 520 тис. грн.
3. Комісійні доходи —	7 876 тис. грн.
4. Комісійні витрати —	566 тис. грн.
5. Результат від торговельних операцій —	1 080 тис. грн.
6. Інші банківські операційні доходи —	27 тис. грн.
7. Інші банківські операційні витрати —	4 671 тис. грн.
8. Загальноадміністративні витрати —	13 289 тис. грн.
9. Витрати на утримання персоналу —	15 386 тис. грн.
10. Відрахування в резерви —	6 295 тис. грн.
11. Сума податку на прибуток —	373 тис. грн.

Згідно даних балансу на звітну дату загальна сума активів комерційного банку складала 1 006 812 тис.грн., власного капіталу — 116 131

тис. грн., сума наданих кредитів — 790 431 тис. грн., залучені депозити — 138 868 тис. грн.

Визначити розмір чистого процентного доходу, операційного доходу, суму прибутку до оподаткування та чистого прибутку /збитку комерційного банку на звітну дату. На основі отриманих результатів розрахувати показники прибутковості банку.

Завдання 26. Регулятивний капітал комерційного банку становить 215 100 тис. грн, активи банку наведено в таблиці.

Визначити рівень ризикованості активних операцій банку у звітному періоді та оцінити ризик неплатоспроможності банку на основі розрахунку значень нормативів капіталу (нормативи Н2 та Н3), якщо сума сформованих резервів за всіма активними операціями банку складає 21 313 тис. грн., а сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами — 35212 тис. грн.

Як вплине розширення діяльності банку за рахунок збільшення обсягів операцій з кредитування клієнтів банку на 20 % на рівень достатності капіталу за інших рівних умов?

АКТИВИ АБ «ПОЛТАВА-БАНК» СТАНОМ НА 1.01. ЗВІТНОГО РОКУ:

Статті балансу	Сума, тис.грн.	
	минулий рік	звітний рік
<i>Активи:</i>		
1. Грошові кошти та їх еквіваленти	178 618	146 337
2. Кошти в інших банках	2 043	51 600
3. Кредити та заборгованість клієнтів	700 750	690 758
4. Цінні папери на продаж	24 862	39 693
5. Цінні папери до погашення	0	35 054
6. Дебіторська заборгованість	6 341	5 161
7. Основні засоби та нематеріальні активи	150 983	160 858
8. Інші фінансові активи	1 158	1 071
9. Інші активи	14 549	2 798
Всього активів	?	?

За результатами розрахунків зробити відповідні висновки.

Завдання 27. Звітні дані комерційного банку містять таку інформацію, млн. грн.:

1. Активи банку — 47 500;
2. Зобов'язання банку — 24 700;
3. Позички, надані інсайдеру — 730;
4. Сума врахованих векселів інсайдера — 15;
5. Сума позабалансових вимог щодо одного інсайдера — 24.

Розрахувати норматив Н9 (норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру), та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

Завдання 28. Дані звіту про фінансові результати АБ «Полтава-банк» на 01.01 п.р. мали наступний вигляд (у тис. грн.):

1. Процентний дохід	146 113
2. Процентні витрати	(112 968)
3. Комісійний дохід	40 210
4. Комісійні витрати	(2 482)
5. Результат від торговельних операцій	16 720
6. Результат від переоцінки іноземної валюти	(377)
7. Інші банківські операційні доходи	3203
8. Інші небанківські операційні доходи	1 105
9. Адміністративні та інші операційні витрати	(70 061)
10. Інші небанківські операційні витрати	-
13. Відрахування у резерви	(7 974)
14. Податок на прибуток	(3 029)

За звітними даними необхідно визначити розмір чистого процентного доходу, операційного доходу, суму прибутку до оподаткування та чистого прибутку/збитку АБ «Полтава-банк» на звітну дату. На основі отриманих результатів розрахувати показники прибутковості активів, капіталу банку та чистої відсоткової маржі, якщо загальна сума активів на звітну дату складала 1 079 253 тис. грн., а власного капіталу — 212 042 тис. грн. Вказати основні заходи щодо підвищення прибутковості та ефективності діяльності банку.

Завдання 29. Комерційним банком станом на 1 квітня поточного року були видані кредити:

Назва постачальника	Сума, млн. грн.
1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Агростач»	270,0
2. Товариство з обмеженою відповідальністю «Техносервіс»	134,0
3. Акціонерне товариство «Ліон»	150,0
4. Мале підприємство «Альфа»	50,0
5. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фарматрон»	170,0
6. Приватне підприємство «Фіалка»	45,0

Закінчення табл.

Назва постачальника	Сума, млн. грн.
7. Мале підприємство «Сирторг»	154,0
8. Акціонерне товариство «Продмаш»	100,0
9. Акціонерне товариство «Лтава ЛТД»	45,0
10. Приватний підприємець А	121,0
11. Приватний підприємець Б	40,0
12. Акціонерне товариство «Галактика»	250,0
13. Товариство з обмеженою відповідальністю «Ліга»	230,0

Власний капітал банку — 810,0 млн. грн.

Визначити:

- 1) ті з наданих позик, які можна вважати великими;
- 2) загальну суму наданих великих кредитів та порівняти їх з нормативним значенням.

Завдання 30. Звітні дані комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

1. Активи банку — 560 000;
2. Зобов'язання банку — 250 000;
3. Сукупна заборгованість за позиками, наданими одному позичальнику — юридичній особі — 55 000;
4. Сума врахованих векселів цього позичальника — 4 700;
5. Фактична заборгованість по всіх великих кредитах з урахуванням позабалансових зобов'язань — 318 000;

Визначити максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7). Розрахувати норматив Н8 (норматив великих кредитних ризиків) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

Завдання 31. Кредитний портфель комерційного банку згрупований залежно від якості погашення заборгованості та фінансового стану боржників – юридичних осіб і має такий вигляд:

Заборгованість за позичками боржників, що віднесені до класів, тис. грн.	Стан обслуговування боргу боржником (група)
«2» — 129 000	Високий
«3» — 98 000	Добрий
«4» — 37 000	Задовільний
«5» — 15 000	Слабкий
«6» — 8 000	Незадовільний

Виходячи з вище наведеного, дайте класифікацію кредитів, наданих боржникам – юридичним особам за категоріями якості.

Завдання 32. Комерційний банк планує надати під інвестиційний проект фірмі «Електрон» кредит у сумі 850 000 грн. з поданням техніко-економічного обґрунтування проекту. Розрахувати рівень можливо-го банківського ризику, якщо сума власного капіталу комерційного банку складає 3 845 млн. грн.

Для розрахунку використовувати формулу:

$$K = \max (Зб) / ВК \quad (4.1),$$

де K — коефіцієнт банківського ризику;

$\max (Зб)$ — сума максимальних збитків, можливих по даній кредитній операції;

$ВК$ — власний капітал комерційного банку

Визначити зону ризику відповідно до умов:

- якщо $K = 0$, то даний вид операції належить до безризикової зони;
- якщо $K < 0,1$ — до зони мінімального ризику;
- якщо $K = 0,3$ — до зони допустимого ризику;
- якщо $K = 0,6$ — до зони критичного ризику;
- якщо $K > 0,9$ — до зони максимального ризику;
- якщо $K < 0,1$ — до зони мінімального ризику;
- якщо $K = >1$ — існує реальна й високоїмовірна можливість банкрутства банку.

Завдання 33. Обсяг кредитів, наданих боржникам — юридичним особам філії банку та його структура характеризується такими даними:

СТРУКТУРА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ ЗА СТУПЕНЕМ РИЗИКУ

Категорії якості за кредитами	Заборгованість, млн. грн.	Структура, %	Вартість рухомого майна в заставі, млн. грн.	Норма резервування, (середня) %	Розрахункова сума резерву, млн. грн.
У базовому році					
I (немає ризику)	1660,7		1541		
II (помірний ризик)	509,5		640		
III (значний ризик)	302,5		503,3		
IV (високий ризик)	202,3		255,5		
Усього	2674	100	2928,8		
У поточному році					
I (немає ризику)	967,9		938		
II (помірний ризик)	312,7		500		
III (значний ризик)	208,5		403,3		
Усього	1489,1	100	1841,3		

На підставі наведених вище даних:

- розрахуйте суму резерву, який повинен бути створений для покриття можливих збитків за кредитами, гаданими юридичним особам. Результати розрахунків занесіть до вище наведеної таблиці;

- проаналізуйте структуру кредитного портфеля та розробіть заходи щодо попередження виникнення проблемних позичок.

Завдання 34. На підставі нижченаведених даних необхідно розрахувати суму резерву для покриття можливих збитків за кредитами, наданими юридичним особам, враховуючи те, що резерв по даному кредитному портфелю раніше не формувався.

(в тис. грн.)

Група ризику	Заборгованість, тис. грн.	Вид забезпечення кредиту		
		рухоме, нерухоме майно	державні цінні папери	гарантії Кабінету Міністрів України
I (немає ризику)	100 000 150 000	150 000		150 000
II (помірний ризик)	130 000 200 000 250 000	250 000	200 000	250 000
III (значний ри- зик)	100 000 80 000	200 000	80 000	

Завдання 35. Здійснити аналіз структури залучених коштів комерційного банку за даними бухгалтерського балансу на 01.01. звітного року:

Види залучених коштів	Сума, тис. грн.	Структура, %
1	2	3
Кошти інших банків	63 002	
Міжбанківські кредити отримані	21 010	
Кошти на поточних рахунках суб'єктів господарювання	581 120	
Депозити юридичних осіб	261 700	
Депозити фізичних осіб	380 650	
Боргові цінні папери, емітовані банком	7 340	
Нараховані витрати до сплати	8 120	
Інші зобов'язання	13 450	
Усього залучених коштів	?	100,0

Зробити висновки щодо ефективності діяльності банку із залучення коштів у банківські ресурси.

Завдання 36. Здійснити порівняльний аналіз структури доходів комерційного банку за такими даними:

Статті доходів	на 1.07 поточного року		на 1.10 поточного року	
	Сума в тис. грн.	Питома вага, %	Сума в тис. грн.	Структура, %
1. Отримані проценти — усього, у т.ч. : — за короткостроковими позичками — за міжбанківськими операціями	98434,0 88064,0 10370,0		109537,0 98029,0 11508,0	
2. Комісійні доходи	9705,0		27090,0	
3. Інші доходи	25,0		25,0	
4. Усього доходів	?	100,0	?	100,0

Розрахувати вплив суми наданих короткострокових позик і середньої процентної ставки за кредит на суму отриманих доходів, якщо надані короткострокові кредити на 1 липня поточного року склали 489 250 тис. грн., та на 1 жовтня поточного року — 594 210 тис. грн.

Завдання 37. Здійснити порівняльний аналіз структури доходів комерційного банку за такими даними:

	На 1.01 поточного року		На 1.04 поточного року	
	Сума, тис. грн.	Структура, %	Сума, тис. грн.	Структура, %
Отримані проценти — усього у т.ч. - за наданими суб'єктам господарювання позиками - за міжбанківськими операціями	42 157 34 843 7 314		39 635 30 660 8 975	
2. Комісійні доходи	3 276		5 016	
3. Інші доходи	7		14	
4. Усього доходів	?	100	?	100

Розрахувати вплив суми наданих короткострокових кредитів і середньої ставки за кредит на суму отриманих процентів, якщо надані короткострокові кредити на 1 січня поточного року складали 183 596 тис. грн., на 1 квітня поточного року — 205 734 тис. грн.

Завдання 38. Здійснити аналіз впливу суми наданих кредитів та процентної ставки за кредит на суму отриманих комерційним банком процентних доходів, використовуючи наведену нижче таблицю:

Показники	На 1.07 поточного року	На 1.10 поточного року	Відхилення (+, -)			Резерви збільшення доходу
			Всього	За рахунок зміни суми кредиту	За рахунок зміни рівня процентної ставки	
1. Надані кредити, всього, грн.	337307,0	447650,0				
2. Отримані %, грн.	88064,0	98029,0				
3. Середня процентна ставка за кредит						

Рекомендації щодо рішення основних завдань за модулем IV

4.1. Операції банку з акціями

Працюючи з акціями та іншими цінними паперами на міжнародних фондових біржах, необхідно враховувати, що основними джерелами інформації про цінні папери є щоденні фінансові газети, які називаються в багатьох англійських країнах «Financial Times». Звичайно ця інформація публікується вибірково та стосується тільки частини фірм з повного списку фондових бірж.

Також слід мати на увазі те, що в публікаціях ціни на акції відносяться тільки до торгів останнього дня — на момент закриття бірж. Відповідно, наступного дня далеко не завжди ви зможете купити акції за вказаною у них ціною. Газети України та інших країн СНД поки що друкують про акції далеко не всю інформацію, яка повинна бути представлена.

В результаті багаторічної роботи західних фондових бірж виробилися наступні **стандарти мінімально необхідної інформації про акції**, яка публікується на сторінках газет та представлена в наступній таблиці:

HIGH	LOW	STOCK	PRICE	+ -	DIV NET	CVR	YLD GROSS	P/E
1	2	3	4	5	6	7	8	9
175	120	LLL	150	- 2	5,3	1	6,5	10
280	140	IVC	190	+ 1	11	1,3	19,7	8
260	230	FORT PLC	256	+ 5	5,5	3	19,1	6

Відмітимо, що насправді графи не нумеруються, як це зроблено у нашому прикладі.

Перша графа (High) показує найвищу ціну акції відповідної фірми за останній рік.

Друга графа (Low), навпаки, показує мінімальний рівень ціни цих акцій за останній рік. За допомогою даних перших двох граф можна побачити, як вчорашня ціна, а вказується у четвертій графі (Price), співвідноситься з самою високою та самою низькою ціною цих акцій за рік. Порівняння цих граф допомагає з'ясувати міру стійкості ціни акцій.

В третій графі (Stock) пишеться назва фірми, дані якої наводяться за даною строчкою — в нашому прикладі це фірми LLL, IVC, «Fort PLC». Для економії місця назви фірм часто скорочуються.

В четвертій графі (Price) вказується середня ціна купівлі та продажу акцій на момент закінчення торгів минулого дня, як уже зазначалось, насправді вона може і змінюватися. Ціни акцій прийнято вказувати не в доларах чи фунтах, а в центах, пенсах і т.д. Відповідно, якщо ця інформація з американської фінансової газети, то ціни акцій в прикладі будуть 150 центів (\$ 1,50), 190 центів (\$ 1,90), та 256 центів (\$ 2,56) відповідно.

П'ята графа (+,-) показує, наскільки змінилась ціна даної акції у порівнянні з її ціною за минулий день. Знак «+» свідчить про збільшення ціни, а знак «-» — про її зменшення. Шоста графа (Div. net — Dividend Net) показує суму дивідендів, сплачених на кожну акцію після вирахування податків. Це та сума, яку отримали держателі цих акцій з кожної акції в минулому році.

Назва своєї графи (CVR) походить від англійського слова cover, яке означає «покрити». В цій графі вказується, в скільки разів фірма могла б перекрити дивіденди, виплачені нею акціонерам, якби з цією метою вона направила прибуток попереднього року після сплати податків. Тобто, якщо в цій графі стоїть цифра 1, це означає, що весь прибуток попереднього року був направлений на виплату дивідендів і він склав суму, яка вказана в шостій графі (в розрахунку на кожну акцію). Відповідно, з усього отриманого прибутку на зростання і розвиток фірми не було направлено нічого. Якщо ж там стоїть цифра 5, як у компанії «Fort PLC» наприклад, то це означає, що лише п'ята частина прибутку була сплачена акціонерам у вигляді дивідендів.

З цієї графи можна отримати дуже цінну інформацію. Компанія, яка сплатила низькі дивіденди, не обов'язково знаходиться в незадовільному економічному стані, якщо значення, вказане в графі CVR, високе (в декілька разів перевищує одиницю). В майбутньому це повинно відобразитись на дивідендах і ціні акції позитивно, так як означає, що достатньо велика сума прибутку направляється на розвиток фірми. Як ми пам'ятаємо, тільки Рада директорів фірми вирішує, скільки дивідендів повинно бути виплачено акціонерам, і сума дивідендів не завжди визначається безпосередньо сумою отриманого прибутку.

У восьмій графі (YLD Gross) вказується показник валового прибутку фірми в розрахунку на одну акцію. По суті, це загальний прибуток акціонера за рік — незалежно від того, що частину його він отримав го-

тівкою у вигляді дивідендів, а частина пішла на подальший розвиток фірми, власником якої є кожен акціонер. По цій графі ви можете визначити, чи варто вам було тримати ці акції в звітному періоді. Можна співставити отриману віддачу з процентними ставками банку по вкладах і оцінити, в якому випадку віддача була вища. Якщо хочете, то можете для порівняння виразити це співвідношення в процентах.

Остання графа (P/E — Price Earning Ratio) показує співвідношення між поточною, номінальною ціною і доходом акції цієї фірми. Він показує, скільки років потрібно було б для того, щоб акціонери отримали назад гроші, вкладені в акції, в повному обсязі. Дані, які приводяться в цій графі, непрямо відображають, як довго окупаються інвестиції в даній фірмі. Нові, динамічні фірми в цій графі можуть мати високі показники, що означає велику віддачу на інвестиції, але разом з тим, як правило, і високий рівень ризику.

Іноколи біля якихось цифр можна зустріти ті чи інші символи. Вони, як правило, пояснюються в кінці таблиць які приводяться. Самий розповсюджений з таких символів — це XD, що означає «без дивіденду». Насправді це означає, що в найближчий час на акції будуть виплачені дивіденди, але власники тільки зараз придбаних акцій цих дивідендів не отримують. Тобто дивіденди на ці акції будуть виплачені тільки колишнім держателям акцій. Як правило, це пов'язано з тим, що фірми не можуть в дуже короткий строк (до виплати дивідендів) переоформити свої документи у випадку купівлі цих акцій. Ціни акцій з такими позначками можуть бути трохи нижче звичайного.

Існують різні способи використання інформації таких таблиць. Людина, яка володіє математикою, може на її основі вивести і багато інших показників. Крім того, на Заході є багаточисельні посібники по використанню такої інформації. В будь-якому випадку, щоб порівняти показники різних фірм, потрібно вибрати фірми, які діють в одній і тій же області бізнесу.

Газети і журнали є гарним, але не єдиним і не самим авторитетним джерелом інформації про цінні папери. Практично всі біржі публікують в кінці дня в своїх бюлетенях набагато детальнішу інформацію чим та, яка друкується в пресі.

Оцінка фірми з точки зору доцільності купівлі її акцій робиться не тільки на основі аналізу фінансових показників. Існує багато інших способів отримання інформації.

У цілому, доход від купівлі акцій визначається нарахованими дивідендами, а також можливою різницею між ринковою ціною продажу акцій та ціною їх купівлі. При цьому **ринкова ціна акцій** визначається попитом на них і залежить від різноманітних факторів: рівня дивідендів, репутації емітентів акцій у їх покупців, перспектив їх розвитку тощо.

Якщо основною метою купівлі акцій є отримання дивідендів, то покупець може визначити для себе **теоретичну ціну акції** на основі сплачених чи очікуваних дивідендів та прийнятної норми прибутку. Відповідно, норма прибутку (r) буде дорівнювати:

$$r = \frac{D}{P} \quad (4.1),$$

де D — сума нарахованих дивідендів,
 P — ціна купівлі акцій.

Відповідно, теоретична ціна акції для покупця може бути визначена за формулою:

$$P = \frac{D}{r} \quad (4.2)$$

Приклад 1.

Дивіденд на акцію компанії за рік склав 2,5 грн. Банківська ставка закладами складає 8% річних. Винагорода за ризик з точки зору покупця має складати 20% банківської ставки. Визначити теоретичну ціну акції для покупця.

Розв'язок:

Ціна акції для покупця, визначена за формулою (4.2) складе:

$$P = \frac{2,5}{1,2 \cdot 0,08} = 25,0 \text{ грн.}$$

Приклад 2.

Курс акцій номіналом 10 грн. склав:

а) на момент купівлі: купівлі — 11 грн., продажу — 12 грн.

б) на момент продажу: купівлі — 24 грн., продажу 25 грн.

Визначити за ефективною ставкою простих процентів доходність операцій банку з акціями, куплених банком у кількості 1000 штук та проданих через 2 роки, якщо рівень дивідендів, нарахованих за цей період склав: за 1 рік — 10% річних; за 2 рік — 15% річних

Розв'язок:

Доход банку від операцій банку з акціями у даному випадку складається з курсових різниць та нарахованих дивідендів.

1) Для визначення суми курсової різниці розрахуємо:

— вартість купівлі 1000 акцій:

$$P1 = 12 \cdot 1000 = 12000 \text{ грн.,}$$

— суму, отриману від продажу акцій:

$$P2 = 24 \cdot 1000 = 24000 \text{ грн.}$$

2) Сума дивідендів, нарахованих за акціями за два роки за формулою (1.2) складе:

$$D = 1000 \times 10 \times (0,10 + 0,15) = 2500 \text{ грн.}$$

3) Визначаємо загальну суму доходу банку від операції з акціями:

$$D = 2500 + (24000 - 12000) = 14500 \text{ грн.}$$

Дохідність операцій з акціями у вигляді ефективної ставки простих процентів, розрахована за формулою (1.15) складе:

$$i_e = \frac{14500}{12000 \cdot 2} = 0,6042, \text{ тобто } 60,42\%$$

4.2. Операції з депозитними та ощадними сертифікатами на ринку

У розрахунках необхідно враховувати, що депозитні сертифікати за способом отримання доходу їх власниками, як уже відмічалось розподіляються на два види — *процентні і дисконтні*.

Як уже зазначалось у II-му модулі, за *процентними депозитними сертифікатами* процент нараховується аналогічно їх нарахуванню за депозитними рахунками. *Депозитні сертифікати дисконтного типу* продаються за ціною нижче номіналу, а погашаються за номінальною вартістю. Різниця між цими вартостями і визначає дохід від придбання такого векселя.

Депозитні сертифікати можуть продаватися до закінчення терміну їх зберігання і вільно обертатися на ринку. Зокрема, рівень доходу по операціях з *дисконтними депозитними сертифікатами* залежить від рівня ринкових процентних ставок, а за *процентними депозитними сертифікатами* — ще й від рівня процентної ставки на момент їх випуску.

Доход від операцій з купівлі-продажу депозитних сертифікатів визначається як різниця між цінами їх продажу (P_2) і купівлі (P_1), які, в свою чергу, розраховуються за формулами:

а) для процентних депозитних сертифікатів:

- ціна купівлі:

$$P_1 = \frac{N \left(1 + \frac{t_0}{K} i_0 \right)}{1 + \frac{t_1}{K} i_1} \quad (4.3),$$

- ціна продажу:

$$P_2 = \frac{N \left(1 + \frac{t_0}{K} i_0 \right)}{1 + \frac{t_2}{K} i_2} \quad (4.4),$$

де N — номінальна вартість депозитного сертифікату;

t_0 — термін у днях від моменту випуску до моменту погашення;

K — кількість днів у році;
 t_1 і t_2 — терміни в днях, відповідно, від моментів купівлі і продажу до моменту погашення;
 i_1 і i_2 — ставки простих процентів на грошовому ринку в моменти купівлі і продажу;
 i_0 — ставка простих процентів, встановлена на момент випуску депозитного сертифікату.

б) для дисконтних депозитних сертифікатів:

- ціна купівлі:

$$P_1 = N \left(1 - \frac{t_1}{K} \times i_1 \right) \quad (4.5)$$

- ціна продажу:

$$P_2 = N \left(1 - \frac{t_2}{K} \times i_2 \right) \quad (4.6)$$

Примітка: у формулах (4.5-4.6) використані символи, зазначені для формул (4.3- 4.4)

Приклад 3.

Ощадний сертифікат номіналом 5000 грн. з нарахуванням процентів за ставкою 20 % річних і терміном на півроку куплені банком за 100 днів до погашення і продані через 40 днів. Ставка процентів по депозитам на ринку на момент купівлі і продажу складала 15% і 10% річних, відповідно. Визначити доходність даної операції для банку за ефективною ставкою простих процентів.

Розв'язок:

Доход банку від здійснення даної операції з процентним ощадним сертифікатом визначається як курсова різниця між цінами його продажу та купівлі на ринку, які визначаються за формулами (4.3-4.4):

$$P_1 = \frac{5000 \left(1 + \frac{180}{360} \cdot 0,20 \right)}{1 + \frac{100}{360} \cdot 0,15} = \frac{5500}{1,042} = 5278,31 \text{ грн.}$$

$$P_2 = \frac{5000 \left(1 + \frac{180}{360} \cdot 0,20 \right)}{1 + \frac{60}{360} \cdot 0,10} = \frac{5500}{1,017} = 5408,06 \text{ грн.}$$

Дохід, який визначається як різниця між цінами продажу та купівлі складе:

$$D = P_2 - P_1 = 5408,06 - 5278,31 = 129,75 \text{ грн.}$$

Дохідність даної операції з ошадним сертифікатом, визначена за формулою (1.15) ефективної ставки простих процентів складе:

$$i_e = \frac{129,75}{5278,31 \cdot \frac{40}{360}} = \frac{129,75}{586,49} = 0,2212, \text{ тобто } 22,12\%$$

Приклад 4.

Депозитний сертифікат дисконтного типу номіналом 5000 грн., куплений за 100 днів до погашення і проданий через 35 днів. Облікові ставки на момент купівлі та продажу складала, відповідно, 16% та 18% річних. Визначити доходність даної операції за ефективною ставкою простих процентів.

Розв'язок:

Доход банку від здійснення даної операції з депозитним сертифікатом визначається як курсова різниця між цінами його продажу та купівлі на ринку, що визначаються за формулами (4.5-4.6):

$$P_1 = 5000 \left(1 - \frac{100}{360} \times 0,16 \right) = 4777,80 \text{ грн.}$$

$$P_2 = 5000 \left(1 - \frac{65}{360} \times 0,18 \right) = 4837,50 \text{ грн.}$$

Дохід, який визначається як різниця між цінами продажу та купівлі складе:

$$D = 4837,5 - 4777,80 = 59,70 \text{ грн.}$$

Дохідність даної операції з ошадним сертифікатом, визначена за формулою (1.15) ефективної ставки простих процентів складе:

$$i_e = \frac{59,7}{4777,8 \cdot \frac{35}{360}} = \frac{59,7}{464,51} = 0,1285, \text{ тобто } 12,86\%$$

4.3. Операції з облігаціями

Облігації — це довгострокові цінні папери, які можуть випускатися в обіг державою чи корпораціями, у тому числі банками. В останньому випадку облігації називають борговими приватними цінними паперами (зобов'язаннями). Як правило, облігації приносять їх власникам дохід у вигляді фіксованого процента, що встановлюється до її номінальної вартості. Разом з тим існують облігації з плаваючою ставкою, яка змінюється згідно визначеного алгоритму.

Періодична виплата процентів за облігаціями здійснюється на підставі купонів — вирізних талонів з надрукованими на них цифрами купонної ставки.

У цілому, за способами виплати доходів розрізняють облігації з фіксованою чи плаваючою купонною ставкою; а також облігації з нульовим купоном, (безкупонні) за якими емісійна ціна облігації P встановлюється нижче її номінальної вартості N , а різниця між ними є доходом інвестора, що сплачується на момент погашення облігації. У цьому випадку процент за безкупонною облігацією не виплачується, а її курс P_k може бути визначений за формулою:

$$P_k = \frac{P}{N} \times 100 \quad (4.7)$$

Відповідно, коли курс облігації є заданим, то **ціна облігації P** буде визначатися за формулою:

$$P = \frac{P_k \cdot N}{100} \quad (4.8)$$

Дохід від купівлі таких облігацій буде дорівнювати:

$$D = N - P = N - \frac{P_k \times N}{100} = N \left(1 - \frac{P_k}{100} \right) \quad (4.9)$$

Підставивши в формулу для визначення ефективної ставки простих відсотків (1.15) вираз (4.9) для облігацій отримаємо:

$$i_e = \frac{D}{P} \times \frac{K}{t} = \frac{N - P}{P} \times \frac{K}{t} = \frac{100 - P_k}{P_k} \times \frac{K}{t}, \quad (4.10)$$

де K — кількість днів у році;

t — термін проведення операції з облігаціями.

Приклад 5.

Облігація номіналом 10 000 грн. куплена за курсом 90 і продана через 2 роки за курсом 110. Доход по облігації нараховується за простою ставкою процентів, що дорівнює 15% річних. При купівлі продавцю облігацій оплачено процентний дохід за 50 днів.

Розв'язок:

Ціна купівлі облігації, визначена за формулою (4.8):

$$P_1 \frac{90 \times 10000}{100} = 9000 \text{ грн.};$$

а ціна її продажу:

$$P_2 \frac{110 \times 10000}{100} = 11000 \text{ грн.}$$

Процентний дохід, сплачений продавцю облігації за 50 днів і визначений за формулою (1.2) складе:

$$I_0 = 10000 \times 0,15 \times (50 / 365) = 205,48 \text{ грн.}$$

Загальні витрати на купівлю облігації складають:

$$P = 9000 + 205,48 = 9205,48 \text{ грн.}$$

Якщо проценти за облігацією не реінвестуватись, то їх сума, визначена за формулою (1.2) за 2 роки складе:

$$I_1 = 10000 \times 0,15 \times 2 = 3000 \text{ грн.}$$

Загальний дохід від облігації за 2 роки складе:

$$D = (11000 - 9000) + 3000 = 5000 \text{ грн.}$$

Доходність даної операції з ощадним сертифікатом, визначена за формулою (1.15) ефективною ставки простих процентів складе:

$$i_e = \frac{5000}{9205,48 \cdot 2} = \frac{5000}{18410,96} = 0,2716 \text{ тобто } 27,16\%.$$

Отримані проценти за облігаціями можуть не сплачуватись відразу, а реінвестуватись, переважно за складною ставкою процентів. Дохід від їх реінвестування може визначатися за наступною формулою:

$$D_p = R \times \frac{(1+i)^n - 1}{i}, \quad (4.11)$$

де R — сума надходження річних процентів від облігації,
 i — процентна ставка реінвестування;
 n — строк, за який доходи будуть реінвестуватися.

Приклад 6.

Облігація банку номіналом 100 тис. грн. і терміном 5 років, проценти за якою будуть сплачуватись щорічно за ставкою 15% річних, куплена за курсом 96.

Визначити загальний дохід від облігації, якщо отримані проценти будуть реінвестуватися за складною ставкою 10% річних.

Розв'язок:

Ціна купівлі такої облігації, визначена за формулою (4.8) дорівнює:

$$P = 96 \times 100\,000 / 100 = 96\,000 \text{ грн.}$$

Сума щорічних процентів, нарахованих на облігацію за формулою (1.2) дорівнює:

$$I = 100\,000 \times 1 \times 0,15 = 15\,000 \text{ грн.}$$

Доход від реінвестування нарахованих процентів, визначений за формулою (4.11) складе:

$$D_p = 15\,000 \cdot \frac{(1 + 0,10)^5 - 1}{0,10} = 91\,576,5 \text{ грн.}$$

Доход від купівлі облігації за ціною, що менше номіналу складе:

$$D_0 = 100\,000 - 96\,000 = 4\,000 \text{ грн.}$$

Тим самим, загальний дохід від операції з облігацією складе:

$$D = 91\,576,5 + 4\,000 = 95\,576,5 \text{ грн.}$$

Вартість облігації, дохід за якою нараховується на основі купонної ставки залежить як від рівня купонної ставки, так і від періоду погашення облігації, її податкового статусу, ліквідності, норми доходу, поточної доходності тощо.

При цьому **середня норма доходу купонної облігації** розраховується як співвідношення середнього періодичного доходу до середньої ціни облігації:

$$D_0 = \frac{C + (N - P) / K}{(N + P) / 2}, \quad (4.12)$$

де D_0 — норма доходу облігації (ринкова);

N — номінальна вартість облігацій;

C — купонний платіж за окремий період;

P — вартість купівлі облігації;

K — кількість періодів нарахування та здійснення купонних платежів, що залишилися до погашення облігації.

Показник поточної доходності (ПД) купонної облигації розраховується як співвідношення купонного доходу (С) за відповідний період до фактичних витрат на придбання облигації (Р):

$$ПД = \frac{C}{P} \quad (4.13)$$

Показник загальної доходності (ЗД) купонної облигації до моменту її погашення розраховується за формулою:

$$ЗД = \frac{C + (N - P) / K}{P} \quad (4.14)$$

Приклад 7.

У портфелі банку знаходиться пакет облигацій номінальною вартістю 100 тис. грн. з терміном погашення через 3 роки і 20%-м річним купоном. Ринкова ціна пакета облигацій 85 тис. грн.

Розрахувати ринкову, поточну та загальну доходність пакета облигацій.

Розв'язок:

1. Середня ринкова норма доходу пакета купонних облигацій, визначена за формулою (4.12) дорівнює:

$$D_0 = \frac{20 + (100 - 85) / 3}{(100 + 85) / 2} = 0,2703, \text{ тобто } 27,03\%.$$

2. Поточна доходність пакета облигацій, визначена за формулою (4.13) складе:

$$ПД = 20 / 85 = 0,2353, \text{ тобто } 23,53\%.$$

3. Загальна доходність пакета облигацій, визначена за формулою (6.14) складає:

$$ЗД = \frac{20 + (100 - 85) / 3}{85} = 0,2941, \text{ тобто } 29,41\%.$$

4.4. Особливості розрахунків за лізинговими операціями банку

Основними видом лізингу, послуги якого надаються банком є фінансовий лізинг.

Приклад 8.

Розрахувати лізингові платежі за наступними умовами фінансового лізингу сільськогосподарського обладнання (зрошувальної техніки) з повною окупністю:

Умови лізингового договору :

Вартість обладнання — 100 тис. грн.

Строк його повної амортизації — 5 років
 Річна норма амортизації — 20%
 Строк лізингу — 5 років
 Процентна ставка за кредит — 15%
 Розмір комісії по лізингу — 3%
 Ставка податку на додану вартість — 20%

Розв'язок:

Одним із основних видів лізингу є **фінансовий лізинг** — договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоотримувач на своє замовлення отримує в платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу, на строк, не менший строку, за який амортизується 60% (50%) вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Після закінчення строку договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоотримувача або викуповується ним за залишковою вартістю.

1. За рівномірної системи амортизаційних відрахувань розмір річної амортизації складе: 100 тис. грн. $\times 20 : 100 = 20$ тис. грн.

2. Оскільки, розмір плати за кредитні ресурси, комісійної винагороди, а, отже, і податку на додану вартість залежить від залишкової вартості обладнання, *розрахуємо середньорічну вартість обладнання на 5 років у наступній таблиці:*

РОЗРАХУНОК СЕРЕДНЬОРІЧНОЇ ВАРТОСТІ ОБЛАДНАННЯ

(у грн.)

Період	Вартість обладнання на початок року	Річна сума амортизації	Вартість обладнання на кінець року	Середньорічна вартість обладнання
1-й рік	100 000,0	20 000,0	80 000,0	90 000,0
2-й рік	80 000,0	20 000,0	60 000,0	70 000,0
3-й рік	60 000,0	20 000,0	40 000,0	50 000,0
4-й рік	40 000,0	20 000,0	20 000,0	30 000,0
5-й рік	20 000,0	20 000,0	-	10 000,0

3. Розрахуємо загальний розмір лізингового платежу за перший рік:

Амортизаційні відрахування: 20 000 грн.

Відсотки за кредит, нараховані за формулою (1.2):

$$I = 90000 \cdot 0,15 \cdot 1 = 13500 \text{ грн.}$$

Комісійна винагорода лізингодавця: $90000 \cdot 0,03 = 2700$ грн.

Виручка за лізинговою угодою, за вирахуванням ПДВ: $13\,500 + 2\,700 = 16\,200$ грн.

Сума ПДВ: $16200 \cdot \frac{20}{100} = 3240$ грн.

Загальна сума лізингових платежів за перший рік:
 $20\,000 + 13\,500 + 2\,700 + 3\,240 = 39\,440$ грн.

4. Аналогічним чином розраховуємо суму лізингових платежів і на наступні роки. Результати розрахунків оформимо у вигляді таблиці:

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗМІР ЛІЗИНГОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПО РОКАМ

(у грн.)

Період	Амортизаційні відрахування	Відсоток за кредит	Комісійні	Виручка за вирахуванням ПДВ	Сума ПДВ	Загальна сума лізингових платежів
1-й рік	20 000,0	13 500,0	2 700,0	16 200,0	3 240,0	39 440,0
2-й рік	20 000,0	10 500,0	2 100,0	12 600,0	2 520,0	35 120,0
3-й рік	20 000,0	7 500,0	1 500,0	9 000,0	1 800,0	30 800,0
4-й рік	20 000,0	4 500,0	900,0	5 400,0	1 080,0	26 480,0
5-й рік	20 000,0	1 500,0	300,0	1 800,0	360,0	22 160,0
Всього	100 000,0	37 500,0	7 500,0	45 000,0	9 000,0	154 000,0

Як бачимо, загальна сума лізингових платежів за 5 років складе 154000 грн. В залежності від фінансового стану лізингодавця і лізингоодержувача і їх домовленості графік платежів (за рік, за півріччя чи кварталних) може бути дегресивним (як це видно з таблиці), рівномірним чи регресивним.

Приклад 9.

Розрахувати лізингові платежі за умовами оперативного лізингу з правом викупу сільськогосподарського обладнання.

Для розрахунків візьмемо ті ж вихідні дані, що у попередньому прикладі 8, з тією лише різницею, що строк амортизації обладнання складає не 5, а 10 років.

Розв'язок:

Одним із видів лізингу є *оперативний лізинг* — договір лізингу, в результаті укладення якого лізингоотримувач на своє замовлення отримує у платне користування об'єкт лізингу на строк, менший строку, за який амортизується 90% вартості об'єкта лізингу, визначеної в день укладення договору. Після закінчення строку договору оперативного лізингу він може бути продовжений або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий іншому лізингоотримувачу за договором лізингу.

Хоча для банку цей вид лізингу є нехарактерним, розглянемо його.

1. За вказаних умов середньорічна вартість обладнання за час дії лізингового договору складе:

РОЗРАХУНОК СЕРЕДНЬОРІЧНОЇ ВАРТОСТІ ОБЛАДНАННЯ

(у грн.)

Період	Вартість обладнання на початок року	Річна сума амортизації	Вартість обладнання на кінець року	Середньорічна вартість обладнання
1-й рік	100 000,0	10 000,0	90 000,0	95 000,0
2-й рік	90 000,0	10 000,0	80 000,0	85 000,0
3-й рік	80 000,0	10 000,0	70 000,0	75 000,0
4-й рік	70 000,0	10 000,0	60 000,0	65 000,0
5-й рік	60 000,0	10 000,0	50 000,0	55 000,0

2. Розрахуємо загальний розмір лізингового платежу за перший рік:

Амортизаційні відрахування: 10 000 грн.

Відсотки за кредит, нараховані за формулою (1.2):

$$95000 \cdot 0,15 \cdot 1 = 14250 \text{ грн.}$$

Комісійна винагорода лізингодавця: $95000 \cdot 0,03 = 2850$ грн.

Виручка за лізинговою угодою,

за вирахуванням ПДВ: $14\,250 + 2\,850 = 17\,100$ грн.

Сума ПДВ: $17100 \cdot \frac{20}{100} = 3420$ грн.

Загальна сума лізингових платежів за перший рік:

$$10\,000 + 14\,250 + 2\,850 + 3\,470 = 30\,520 \text{ грн.}$$

3. *Загальний розмір лізингових платежів за 5 років складе:*

(у грн.)

Період	Амортизаційні відрахування	Відсоток за кредит	Комісійні	Виручка за вирахуванням ПДВ	Сума ПДВ	Загальна сума лізингових платежів
1-й рік	10 000,0	14 250,0	2 850,0	17 100,0	3 420,0	30 520,0
2-й рік	10 000,0	12 750,0	2 550,0	15 300,0	3 060,0	28 360,0
3-й рік	10 000,0	11 250,0	2 250,0	13 500,0	2 700,0	26 200,0
4-й рік	10 000,0	9 750,0	1 950,0	11 700,0	2 340,0	24 040,0
5-й рік	10 000,0	8 250,0	1 650,0	9 900,0	1 980,0	21 880,0
Всього	50 000,0	56 250,0	11 250,0	67 500,0	13 500,0	131 000,0

Залишкова вартість обладнання складає:

$$100\,000 - 50\,000,0 = 50\,000,0 \text{ (грн.)}$$

За цією вартістю лізингоотримувач може викупити обладнання у власність.

4.5. Розрахунки за факторинговими операціями.

Факторинг — це переуступка факторинговій компанії несплачених боргових вимог, векселів, що виникають між контрагентами в процесі реалізації товарів чи послуг на умовах комерційного кредиту.

Структура плати за послуги факторингу:

1) *плата за управління* — комісійна винагорода за власне факторингове обслуговування: ведення обліку, страхування на випадок виникнення сумнівних боргів. Розмір цієї плати визначають у відсотках від річного обороту постачальника;

2) *плата за кредитні ресурси* — нараховується у встановленому договором відсотку на суму коштів, наданих постачальникові достроково у формі попередньої оплати переуступлених боргових вимог, її ставка звичайно перевищує на 2—4% поточну банківську ставку, яку застосовують у разі короткострокового кредитування клієнтів з таким самим оборотом і кредитоспроможністю, що обумовлено необхідністю компенсувати додаткові витрати й ризик факторингової компанії чи банку, який відіграє роль фактора.

Різновидом факторингу є *форфейтинг* — міжнародний відкритий факторинг з умовою кредитування у вигляді обліку векселів або попередньої оплати боргових вимог до покупця без права регресу.

Приклад 10.

Підприємство здійснює поставки товарів у сумі 16 000 000 грн., оборотність цієї дебіторської заборгованості складає 20 рази на рік. Для прискорення погашення цієї заборгованості вона була передана факторинговому відділу банку на наступних умовах:

- розмір резервування — 15%
- комісійна винагорода банку — 0,5 %
- процентна ставка за факторинговий кредит — 25%.

Визначити, яку суму отримає підприємство за даною операцією і який розмір доходу банку.

Розв'язок:

1. Визначаємо середню дебіторську заборгованість підприємства за рік:

$$16\,000\,000 / 20 = 800\,000 \text{ грн.}$$

2. Визначаємо розмір резервних відрахувань:

$$\text{Сума резерву: } 800\,000 \times 0,15 = 120\,000 \text{ грн.}$$

3. Визначаємо суму нарахованих комісійних за інкасацією рахунків:

$$800\,000 \times 0,005 = 4000 \text{ грн.}$$

4. Для визначення суми нарахованих процентів за факторинговим кредитом за формулою (1.2). При цьому, якщо оборотність дебіторської

заборгованості складає 20 разів на рік, то термін факторингового кредиту складає:

$$t = 360 / 20 = 18 \text{ днів,}$$

Відповідно, сума нарахованих процентів за кредит, визначена за формулою (1.2) :

$$(800000 - 120000) \times 0,25 \times 18/360 = 8500 \text{ грн.}$$

5. Визначаємо суму, яка перераховується на рахунок позичальника:

$$(800000 - 120000) - 8500 - 4000 = 667\,500 \text{ грн.}$$

Сума резерву буде повернута підприємству після погашення заборгованості дебіторам.

6. Загальний доход банку за надану факторингову послугу складає:

$$8500 + 4000 = 12\,500 \text{ грн.}$$

Тим самим, дохідність операції для банку, визначена за формулою (1.15) складає:

$$i_e = \frac{12500}{680000 \cdot \frac{18}{360}} = \frac{12500}{34000} = 0,3676, \text{ тобто, } 36,76\%$$

Приклад 11.

Визначити вартість послуг факторингового відділу банку, що були надані підприємству, якщо відомо, що він виставив рахунок за відвантажену продукцію на суму 100 тис. грн. Строк нормального документообігу складає 10 днів, процентна ставка за кредит підвищена на 3 пункти при середній банківській кредитній ставці 17% річних. Комісійні банку за обслуговування дебіторської заборгованості складають 0,25%.

Розв'язок:

1) Визначаємо розмір нарахованих процентів за факторинговий кредит за формулою (1.2):

$$I = 100\,000 \cdot 0,20 \cdot \frac{10}{365} = 547,95 \text{ грн.}$$

2) Визначаємо розмір комісійних, сплачених банку:

$$100\,000 \times 0,002 = 200,00 \text{ грн.}$$

3) Таким чином, вартість послуг факторингового відділу банку складає: $547,95 + 200 = 747,95$ грн.

Приклад 12.

Форфейтер придбав у клієнта партію з 4 векселів терміном 2 роки, кожний з яких має номінал 17500 дол. США. Платежі за цими векселями здійснюються 2 рази на рік, тобто через кожні 180 днів. При цьому форфейтер надає клієнту 3 пільгових дня для розрахунків. Облікова ставка за векселями складає 10% річних.

Розрахувати величину дисконту і суму платежів форфейтора клієнту за векселі, що придбані у нього, враховуючи середній термін форфейтування.

Розв'язок:

Середній термін форфейтування складе:

$$180 + \frac{720}{2} = 450 \text{ днів};$$

Середня величина дисконту, розрахована за формулою (1.2) складе:

$$(17500 \cdot 4) \cdot 0,10 \cdot \frac{(450+3)}{360} = 8808,33 \text{ дол. США.}$$

Сума платежів форфейтера клієнту, відповідно, складе:

$$(17500 \times 4) - 8808,33 = 61191,67 \text{ дол. США.}$$

4.6. Розрахунки за іншими послугами банків

Приклад 13.

Розрахуйте ціну однієї трійської унції золотого злитку проби 999,5. Ринкова ціна золота на Лондонському ринку дорогоцінних металів відповідає 390 дол. США за одну трійську унцію.

Розв'язок:

Вартість однієї трійської унції золотого злитка складе:

$$999,5 \times 390 / 1000 = 389,8 \text{ дол. США}$$

Приклад 14.

Визначити вартість партії золота у стандартних злитках у гривнях, якщо вона має вагу у лігатурі 22 кг. Проба 999,9. Ціна золота на міжнародному ринку розрахована за ранковим «золотим» фіксіном у Лондоні відповідає 404 дол. США за одну трійську унцію. Одна трійська унція складає 31,1034807 г. Результати визначаються з точністю до 0,001 долі трійської унції із застосуванням правил округлення. Курс долара США до гривні за котируванням НБУ складає 58,03 грн.

Розв'язок:

Визначаємо кількість золота в партії:

$$22000 \times 0,9999 = 21997,8 \text{ г.}$$

Кількість трійської унції в партії складе:

$$21997,8 / 31,1034807 = 07,246.$$

Вартість партії золота у гривнях складе:

$$107,246 \times 404 \times 8,03 = 347918,9 \text{ грн.}$$

Приклад 15.

Визначити вартість партії алмазів у гривнях, якщо при зважуванні партії алмазів показання терезів складає 410,076 карату. Визначення маси дорогоцінного каміння здійснюється без врахування більш дрібних часток карата у показаннях терезів. Вартість 1 карата складає 800 дол. США. Курс долара США до гривні за котируванням НБУ — 7,96 грн.

Розв'язок:

Вартість партії алмазів у гривнях складе:

$$410,076 \times 800 \times 7,96 = 2611364,0 \text{ грн.}$$

4.7. Розрахунки, пов'язані із забезпеченням фінансової стійкості банків

Основою для оцінки діяльності банку з точки зору його фінансової стійкості слугує балансовий звіт, у якому активи відображаються ліворуч, а зобов'язання та капітал (пасиви) — праворуч. Існує така рівність: **Активи — Зобов'язання = Капітал**

Активи і пасиви подаються у балансовому звіті в порядку зниження їх ліквідності. Щоб спростити аналіз балансу, його перетворюють у консолідований.

Основними видами аналізу балансового звіту банку є:

1) *структурний аналіз*, який дає змогу оцінювати зміни у структурі активів і пасивів протягом певного часу;

2) *коефіцієнтний аналіз*, за допомогою якого можна з'ясувати якісні характеристики активів і пасивів (при цьому використовують ряд коефіцієнтів, зокрема обов'язкові економічні нормативи, за допомогою яких здійснюють регулювання банківської діяльності).

Приклад 16.

Здійснити структурний аналіз діяльності комерційного банку на основі наступних даних балансового звіту комерційного банку:

У млн. грн.

Активи	01.09. п.р.	01.10 п.р.	Пасиви	01.09 п.р.	01.10 п.р.
1	2	3	4	5	6
			Зобов'язання:		
Грошові кошти та їх еквіваленти	2354,14	2056,64	Корраунки банків	10533,78	10567,77
Кошти на корраунках в НБУ	8412,98	8385,98	Депозити і кредити банків	4598,90	4598,90
Кошти на корраунках в інших банках	3843,33	3830,83	Кошти до запитання клієнтів	44856,58	44902,47

Закінчення табл.

Активи	01.09. п.р.	01.10 п.р.	Пасиви	01.09 п.р.	01.10 п.р.
1	2	3	4	5	6
			Зобов'язання:		
Депозити та кредити в інших банках	6491,60	6491,60	Строкові депозити клієнтів	16732,14	16732,14
Цінні папери у портфелі в банку. Всього	2608,40	2608,40	Цінні папери власного боргу (облігації)	1000,00	1000,00
Цінні папери у портфелі в банку на продаж	873,80	873,80	Інші зобов'язання	2910,34	2905,52
Цінні папери у портфелі банку на інвестиції	1734,60	1734,60	<i>Сукупні зобов'язання</i>	<i>80631,74</i>	<i>80706,80</i>
Кредити, надані клієнтам	71434,13	71434,13			
Інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії	914,40	914,40	Власний капітал:		
Нематеріальні активи	1299,00	1299,00	Статутний капітал	45000,00	45000,00
Зношення нематеріальних активів	64,95	64,95	Нерозподілені прибутки та резерви	243,39	243,39
Нетто: нематеріальні активи	1234,05	1234,05	Прибутки поточного року	140,46	730,84
Матеріальні активи	22532,90	22532,90	<i>Сукупний капітал</i>	<i>45383,85</i>	<i>45974,23</i>
Зношення матеріальних активів	326,55	326,55			
Нетто: матеріальні активи	22206,35	22206,35			
Інші активи	6516,21	7518,65			
Сукупні активи	126015,59	126681,03	Сукупні зобов'язання та капітал	126015,59	126681,03

Розв'язок:

1. Для аналізу структури активних операцій побудуємо наступну таблицю 4.1.

Таблиця 4.1

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ

Активи	01.09. п.р.		01.10 п.р.		Відхилення (+,-)	
	сума, млн. грн.	%	сума, млн. грн.	%	у сумі, млн. грн	у структурі, %
Грошові кошти та їх еквіваленти	2354,14	1,8	2056,64	1,7	- 297,5	- 0,1
Кошти на коррахунках у НБУ	8412,98	6,7	8385,98	6,6	- 27,0	- 0,1
Кошти на коррахунках в інших банках	3843,33	3,0	3830,83	3,0	- 12,5	-
Депозити та кредити в інших банках	6491,60	5,2	6491,60	5,1	-	- 0,1
Цінні папери у портфелі банку	2608,40	2,1	2608,40	2,0	-	- 0,1
Кредити надані, всього	71434,13	56,7	71434,13	56,4	-	- 0,3
Інвестиції капіталу	914,40	0,7	914,40	0,7	-	-
Нематеріальні активи	1234,05	1,0	1234,05	1,0	-	-
Матеріальні активи	22206,35	17,6	22206,35	17,6	-	-
Інші активи	6516,21	5,2	7518,65	5,9	1002,44	+ 0,7
Усього	126015,59	100,0	126681,03	100,0	665,44	-

За даними таблиці 4.1 робимо такі висновки щодо змін у структурі активних операцій протягом місяця:

➤ активи банку зросли на 665,44 млн. грн., тобто їх приріст становив 0,5%;

➤ високоліквідні активи зменшилися у сумі на 337 млн. грн. (- 297,5 – 27,0 – 12,5), а їх питома вага в загальній структурі активів скоротилася на 0,2% і становила лише 11,3%. Таке зниження — факт негативний: у майбутньому у банку можуть виникнути проблеми із проведенням розрахунків;

➤ обсяг виданих кредитів за аналізований період не змінився і становить 77925,73 млн.грн. (71434,13 + 6491,60), а їх питома вага — 61,5%;

➤ інвестиційний портфель налічує 3522,8 млн. грн. (2608,40 + 914,40), тобто 2,7% від активів. Його сума за місяць не змінилася, а питома вага зменшилася на 0,1%.

Тим самим, загальна питома вага доходних активів банку складає 64,2% і має тенденцію до зниження. Подальше зменшення доходних активів може привести до скорочення доходів банку;

➤ на кінець вересня значно зросла сума інших активів — на 1002,44 млн.грн., а їх питома вага — на 0,7%. Оскільки переважна більшість з

них є низьколіквідними та неліквідними, зростання їх питомої ваги розглядається негативно та свідчить про зменшення доходної бази банку.

В активних операціях банку найбільшу питому вагу становлять надані кредити, у ході аналізу яких можна обчислити показник загальної кредитної активності:

$$\text{Загальна кредитна активність} = \frac{\text{Усього наданих кредитів}}{\text{Сукупні активи}} \quad (4.15)$$

Позитивної оцінки заслуговує банк, де значення цього показника перевищує 0,55. Якщо воно нижче, слід терміново зайнятися проблемою управління активами, а саме змінити їх структуру. Якщо зазначений показник перевищує 0,7, це означає, що у банку серйозні проблеми з ліквідністю.

У нашому випадку загальна кредитна активність, розрахована за формулою(4.15) становить:

$77925,23 / 126681,03 = 0,615$, що позитивно характеризує кредитну діяльність банку.

Важливим напрямком активних операцій банку є інвестиційна діяльність, в ході аналізу якої необхідно визначити найперспективніші вкладення банку в цінні папери та поліпшити якість інвестицій. Для аналізу структури інвестиційного портфелю умовного банку побудуємо наступну таблицю:

Таблиця 4.2

СТРУКТУРА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЮ БАНКУ.

Інвестиційний портфель банку	Сума, млн. грн.	Структура, %
Акції у портфелю банку на продаж	873,80	24,8
Боргові цінні папери центрального уряду на інвестицію	1734,60	49,2
Вкладення в асоційовані компанії	239,00	6,8
Вкладення в дочірні компанії	675,40	19,2
<i>Усього вкладень</i>	<i>3522,80</i>	<i>100,0</i>

Дані, наведені в таблиці 4.2 свідчать, що 49,2% інвестиційного портфеля становлять боргові цінні папери центрального уряду на інвестиції. Це свідчить про ліквідність і стабільність банку та високу якість його інвестиційного портфеля. Спекулятивні цінні папери, тобто акції на продаж займають 24,8%, а довгострокові інвестиційні вкладення — 26,0% у структурі інвестиційного портфеля.

Як зазначалося раніше інвестиційний портфель у структурі сукупних активів банку становить 2,7%, тобто має незначну питому вагу, хоча від таких операцій банк може отримати чималий процентний дохід.

У пасивах відображаються власний капітал та зобов'язання банку.

Аналіз власного капіталу починають із оцінки його структури, а результати оформлюють у наступну таблицю 4.3.

Таким чином, капітал банку на 97,9% сформовано за рахунок статутного капіталу.

Аналізуючи власний капітал у динаміці необхідно приймати до уваги, що збільшення статутного капіталу та резервів банку оцінюється позитивно, оскільки це сприяє підвищенню фінансової стійкості банку.

Таблиця 4.3

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Показники	Сума, млн. грн.	Структура, %
Статутний капітал	45000,00	97,9
Нерозподілені прибутки та резерви	243,39	0,5
Прибутки поточного року	730,84	1,6
<i>Усього власного капіталу</i>	<i>45974,23</i>	<i>100,0</i>

Переважну частину пасиву становлять зобов'язання банку, збільшення яких оцінюється позитивно, оскільки це свідчить про зростання кредитних ресурсів банку.

Позитивним для банку також є збільшення питомої ваги строкових депозитів, які є найбільш стабільною частиною ресурсів комерційного банку, яка забезпечує ліквідність банку та зменшує його залежність від міжбанківських кредитів. Для аналізу структури зобов'язань банку побудуємо наступну таблицю:

Таблиця 4.4

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКУ

Зобов'язання банку	Сума, млн.грн.	Структура, %
Корраунки банку	10567,77	13,1
Міжбанківські кредити	4598,90	5,7
Кошти клієнтів до запитання	44902,47	55,6
Строкові депозити	16732,14	20,7
Цінні папери власного боргу	1000,00	1,2
Інші зобов'язання	2905,52	3,7
<i>Усього зобов'язань</i>	<i>80706,80</i>	<i>100,0</i>

Таким чином, зобов'язання банку на 55,6% сформовані за рахунок коштів клієнтів до запитання. Дешеві зобов'язання становлять 74,4% (13,1 + 5,7 + 55,6), тобто даний банк не несе значних витрат при сплаті процентів.

Частка строкових депозитів складає 20,7% і свідчать про те, що банк не має надійної бази кредитних ресурсів і наражається на ризик, вкладаючи такі кошти в кредити.

Національний банк здійснює регулювання діяльності комерційних банків

Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків. Регулятивний капітал банку складається з основного (1-го рівня) капіталу та додаткового (2-го рівня) капіталу.

Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки. Він складається з таких елементів:

- а) фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- б) розкриті резерви, що створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку (резерви, що оприлюднені банком у фінансовій звітності);
- в) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів та *зменшується на суму:*

- ✓ недосформованих резервів під можливі збитки;
- ✓ нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
- ✓ капітальних вкладень у нематеріальні активи;
- ✓ збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують за-твердження;
- ✓ збитків поточного року.

Додатковий капітал має менш постійний характер та його розмір піддається змінам. Він складається з таких елементів:

- ✓ резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- ✓ резерви під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків;
- ✓ результат переоцінки статутного капіталу з урахуванням індексу девальвації чи ревальвації гривні;
- ✓ результат переоцінки основних засобів;
- ✓ прибуток поточного року;
- ✓ нерозподілений прибуток минулих років;
- ✓ субординований борг.

Для визначення розміру регулятивного капіталу банку загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів додатково *зменшується на балансову вартість таких активів:*

- ✓ акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції, які випущені банками;
- ✓ інвестиції в капітал (що не консоліднуються) установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу та в дочірні установи;
- ✓ кошти, що вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу.

Приклад 17.

Регулятивний капітал комерційного банку становить 4 810 млн. грн., активи банку наведено в таблиці.

Визначити рівень ризикованості активних операцій банку у звітному періоді та оцінити ризик неплатоспроможності банку на основі розрахунку значень нормативів капіталу (нормативи Н2 та Н3), якщо сума сформованих резервів за всіма активними операціями банку складає 813 млн. грн., а сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами — 781 млн. грн.

Як вплине розширення діяльності банку за рахунок збільшення обсягів операцій з кредитування клієнтів банку на 20 % на рівень достатності капіталу за інших рівних умов?

Розв'язок:

1. Значення показника *адекватності регулятивного капіталу Н2* визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень в боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав.

1.1. Для визначення нормативу адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності банку — Н2) розрахуємо суму активів, зважених за ризиком, що проводиться множенням кожної статті активів на відповідний коефіцієнт ризику і діленням на 100. Результати наведено в таблиці (граф 5).

АКТИВИ БАНКУ:

	Назва активу	Сума, млн. грн.	Коефіцієнт ризику, %	Активи, зважені за ризиком, млн. грн.
1	2	3	4	5
1	Кошти на рахунках в НБУ та готівкові кошти банку	6 364	0	—
2	Кошти, розміщені в банках з рейтингом інвестиційний клас	1 234	20	247
3	Кошти до запитання в банках, що не належать до інвестиційного класу	2 689	50	1 344,5
4	Цінні папери в портфелі банку на продаж	205	100	205
5	Кредити, надані центральним органам виконавчої влади	4 725	10	473
6	Кредити та заборгованість клієнтів	26 642	100	26 642
7	Основні засоби та нематеріальні активи	7 540	100	7 540
8	Інші активи	640	100	640
	Усього	50 039		37 091,5

Під час розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику, додається сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами.

Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не меншим, ніж 10 відсотків, а по аналізованому банку складає:

$$H2 = (4\ 810 : (37\ 091,5 - 813 + 781)) \cdot 100 = 12,98 (\%);$$

1.2. Норматив співвідношення регулятивного капіталу банку до сукупних активів Н3 розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку. Під час розрахунку нормативу Н3 до сукупних активів не включається сума сформованих резервів за всіма активними операціями банку.

Нормативне значення показника Н3 має бути не меншим, ніж 9 відсотків, а по банку складає:

$$H3 = (4\ 810 : (50\ 039 - 813)) \cdot 100 = 9,77 (\%).$$

Отже, банк дотримується встановлених НБУ нормативів достатності капіталу, оскільки норматив адекватності регулятивного капіталу дорівнює 12,98% (нормативне значення 10 %), а норматив співвідношення регулятивного капіталу банку до сукупних активів становить 9,77 % (нормативне значення 9 %).

2. Якщо банк планує розширити кредитування своїх клієнтів на 20 %, то обсяг кредитів збільшиться на суму 5 328,4 млн. грн. ($26\ 642 \cdot 0,2 = 5\ 328,4$). На таку саму величину зросте загальна сума активів, зважених за ризиком, оскільки ці кредити мають коефіцієнт ризику 100%, а сума ризикозважених активів дорівнюватиме 42 419,9 млн. грн ($37\ 091,5 + 5\ 328,4 = 42\ 419,9$).

Тож норматив платоспроможності (адекватності регулятивного капіталу) банку за таких умов становитиме:

$$H2 = (4\ 810 : (42\ 419,9 - 813 + 781)) \cdot 100 = 11,35 (\%).$$

Розраховане значення Н2 відповідає нормативному і свідчить, що у банку є певний запас надлишкової платоспроможності, тобто сформований розмір регулятивного капіталу, який визначає частку ризику, що приймають на себе власники банку, дозволяє збільшувати прибуткові, але ризиковані кредитні вкладення банку на 20% без ризику втрат для вкладників і інвесторів банку.

Приклад 18.

Звітні дані комерційного банку містять таку інформацію, тис. грн.:

1. Активи банку — 566 000;
2. Зобов'язання банку — 460 000;
3. Сукупна заборгованість за позиками, наданими одному позичальнику — юридичній особі — 24000;

4. Сума врахованих векселів цього позичальника — 2700;

5. Фактична заборгованість по всіх великих кредитах з урахуванням позабалансових зобов'язань — 519 000;

Визначити максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7). Розрахувати норматив Н8 (норматив великих кредитних ризиків) та зробити висновки щодо його дотримання комерційним банком.

Розв'язок:

1. Оскільки в умові задачі відсутні дані щодо величини регулятивного капіталу банку, який покладено в основу розрахунку нормативів кредитного ризику, для загального розрахунку ми можемо використати загальну величину власного капіталу (ВК), яка дорівнює:

$$\text{ВК} = \text{Активи} - \text{Зобов'язання} = 566\,000 - 460\,000 = 106\,000 \text{ (тис. грн.)}$$

2. Визначаємо *максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7)* на основі формули:

$$\text{Н7} = \text{З}_c / \text{К} \cdot 100 \quad (4.16),$$

де З_c — сума всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, (такими контрагентами можуть бути інші банки, клієнти-небанківські установи та фізичні особи);

К — регулятивний капітал банку.

Нормативне значення Н7 не повинно перевищувати 25 %.

Підставивши у формулу (4.16) дані з умови задачі отримаємо:

$$\text{Н7} = (24\,000 + 2700) : 106\,000 = 0,25 \text{ або } 25\%,$$

що відповідає нормативному значенню.

3. *Норматив «великих» кредитних ризиків (Н8)* установлюється як співвідношення сукупного розміру великих кредитних ризиків та капіталу комерційного банку:

$$\text{Н8} = \text{С}_k / \text{К} \cdot 100 \quad (4.17),$$

де С_k — сукупний розмір «великих» кредитів, наданих комерційним банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів.

Максимальне значення нормативу Н8 не повинно перевищувати 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку.

Підставивши дані у формулу (4.17) отримаємо:

$$\text{Н8} = 519\,000 : 106\,000 = 4,89,$$

що відповідає встановленим нормативним обмеженням.

Тим самим, величина капіталу банку визначає обсяг і структуру його кредитного портфеля. *Наявність значної суми великих кредитів (розмір кожного з яких перевищує 10% власного капіталу банку) визначає невисокий рівень диверсифікованості кредитного портфеля банку та його значний кредитний ризик, що повинно бути зафіксовано в кредитній політиці банку.*

4.8. Розрахунки, пов'язані з формуванням резервів за активними операціями банків

Одним із основних методів управління банківськими ризиками є створення страхових резервів. Зокрема, оцінка кредитних ризиків здійснюється для створення резерву за наступними групами кредитами, наданими фізичним та юридичним особам (у тому числі банкам):

- ✓ строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках, кредити, що надані іншим банкам та кошти на вимогу інших банків (активні залишки);
- ✓ кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання;
- ✓ кредити, що надані за врахованими векселями, операціями факторингу суб'єктам господарювання;
- ✓ кредити в поточну діяльність, інвестиційну діяльність та іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання;
- ✓ кредити (у т.ч. іпотечні), що надані органам державної влади, місцевого самоврядування;
- ✓ кредити на поточні потреби, іпотечні кредити та фінансовий лізинг (оренда), що надані фізичним особам;
- ✓ кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам;
- ✓ кошти на вимогу суб'єктів господарювання та фізичних осіб (активні залишки);
- ✓ кошти небанківських фінансових установ (активні залишки).

Як уже зазначалося, **банк не формує резерву** за кредитними операціями між установами в системі одного банку (для банків із 100% іноземним капіталом — за розрахунками з материнською компанією, якщо ця компанія має кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас»), а також за коштами в іноземній валюті, що перераховані Національному банку України.

Класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику та визначення категорії кредитної операції проводиться за наступними критеріями:

- **оцінка фінансового стану боржника** — юридичної особи за класами **від 1 до 9** (з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу (значення повинне бути більше 1) тощо), та фінансового стану боржника — фізичної особи за класами **від А до Г** (з урахуванням значень якісних і кількісних показників);

- **стан обслуговування боргу боржником**, який визначається залежно від кількості календарних днів прострочення:

**ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ОБСЛУГОВУВАННЯ
БОРГУ БОРЖНИКОМ — ЮРИДИЧНОЮ ОСОБОЮ**

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

- **коефіцієнт ліквідності забезпечення**, значення якого за видами забезпечення розглянуто у теоретичній частині до теми 18 розділу III даного посібника.

Визначення категорії кредитної кредиту, наданого боржнику — юридичній особі за рівнем ризику здійснюється за даними таблиці 18.1, а для фізичних осіб — 18.2, розглянутими у теоретичній частині до теми 18 розділу III даного посібника.

Для розрахунку резерву при **визначенні теперішньої вартості майбутніх грошових потоків** (за формулою (10.1) вказаної у темі 10 розділу III даного посібника), крім врахування значень **показника ризику кредиту**, визначеного згідно діапазону коливань, що відповідають категорії якості за кредитом (I, II, III, IV чи V) та розглянутих у таблиці до теми 10 модуля 2 «Кредитні операції банку»), як уже зазначалося, враховується також **вартість забезпечення, зважена на коефіцієнт ліквідності забезпечення, залежно від його групи.**

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку обчислюється як сума складових, розрахованих за кожним із об'єктів резервування. Такий **резерв відображає величину загального кредитного ризику банку, пов'язаного з проведенням тих активних операцій, що є об'єктами резервування.**

Створення системи резервування за кредитами в банківській практиці є важливим механізмом стабілізації банківської системи в цілому, але для оцінки сукупного ризику банку абсолютних даних ще недостатньо. Тому, **для оцінки якості кредитного портфеля** використовують систему відносних показників, таких як **співвідношення величини резерву і загального обсягу виданих кредитів або робочих активів банку.**

Банківський нагляд щодо порядку створення і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків здійснюється НБУ.

Приклад 19.

Кредитний портфель комерційного банку згрупований залежно від якості погашення заборгованості та фінансового стану позичальників і має такий вигляд:

Заборгованість за позичками позичальників, що віднесені до класів, грн.	Стан обслуговування боргу позичальником (група)
«1» — 129 000	Високий
«2» — 98 000	Добрий
«3» — 37 000	Задовільний
«4» — 15 000	Слабкий
«5» — 8 000	Незадовільний

Виходячи з вище наведеного, дайте класифікацію кредитів, наданих боржникам — юридичним особам за категоріями якості.

Розв'язок:

Класифікація кредитів, наданих боржникам — юридичним особам за категоріями якості та визначення категорії кредитної операції проводиться за таблицею 18.1 наведеною у теоретичній частині до теми 18 розділу III даного посібника.

Скориставшись даними таблиці, визначимо складові кредитного портфеля банку (для юридичних осіб) за ступенем ризику:

Кредити I категорії (найвищої з ризиком 0,01 – 0,06) – 227 тис. грн. (129 тис. грн. + 98 тис. грн.); III категорії (значний ризик, що оцінюється 0,21 – 0,50) – 37 тис. грн.; IV категорії (високий ризик, що оцінюється 0,51 – 0,99) – 15 тис. грн.; V категорії (реалізований ризик, що оцінюється 1,0) – 8 тис. грн.

Приклад 20.

За нижченаведеним кредитним портфелем розрахувати суму резерву за кредитами, наданими боржникам — юридичним особам, враховуючи, що резерв за даним кредитним портфелем раніше не формувався, а банк приймає **найнижчі діапазони** коливань показника ризику кредиту:

Категорії якості за кредитами	Заборгованість, тис. грн.	Вид забезпечення кредиту, тис.грн.		
		майнові права на грошові депозити	державні цінні папери	недержавні цінні папери
I (немає ризику)	210 000	50 000	10 000	110 000
II (помірний ризик)	360 000			400 000
III (значний ризик)	120 000		110 000	
IV (високий ризик)	80 000	20 000		110 000
V (реалізований ризик)	60 000	10 000	30 000	

Розв'язок:

1. Для розрахунку резерву (за формулою (10.1) вказаної у темі 10 розділу III даного посібника) визначимо *теперішню вартість майбутніх грошових потоків з урахуванням вартості забезпечення*, зваженої на коефіцієнт ліквідності забезпечення, залежно від його групи:

- за кредитами I категорії: $210\ 000 - (50\ 000 \cdot 1,0 + 10\ 000 \cdot 1,0 + 110\ 000 \cdot 0,4) = 106\ 000$ (тис. грн.);

- за кредитами II категорії: $360\ 000 - (400\ 000 \cdot 0,4) = 200\ 000$ (тис. грн.);

- за кредитами III категорії: $120\ 000 - (110\ 000 \cdot 1,0) = 10\ 000$ (тис. грн.);

- за кредитами IV категорії:

$80\ 000 - (20\ 000 \cdot 1,0 + 110\ 000 \cdot 0,4) = 16\ 000$ (тис. грн.);

- за кредитами V категорії:

$60\ 000 - (10\ 000 \cdot 1,0 + 30\ 000 \cdot 1,0) = 20\ 000$ (тис. грн.).

2. З урахуванням значень *показника ризику кредиту*, визначеного згідно діапазону коливань (вказані у темі 10 розділу III посібника), що відповідають категорії якості за кредитом розраховуємо резерв за кредитами:

- за кредитами I категорії: $106\ 000 \cdot 0,01 = 1\ 060$ (тис. грн.);

- за кредитами II категорії: $200\ 000 \cdot 0,07 = 14\ 000$ (тис. грн.);

- за кредитами III категорії: $10\ 000 \cdot 0,21 = 2\ 100$ (тис. грн.);

- за кредитами IV категорії: $16\ 000 \cdot 0,51 = 8\ 160$ (тис. грн.);

- за кредитами V категорії: $20\ 000 \cdot 1,0 = 20\ 000$ (тис. грн.).

Всього необхідно сформувати резервів за кредитами у сумі: 45 320 тис. грн.

4.9. Особливості оцінки фінансових результатів діяльності банку

Фінансові результати діяльності комерційного банку відбиваються у кварталній звітності про фінансові результати комерційного банку, у якій інформація про доходи та витрати наводиться у двох колонках: перша — деталізує інформацію за звітний квартал поточного року наростаючим підсумком, а друга — за відповідний період минулого року. Відповідно, дохідні статті розміщені у лівій частині, а витратні — у правій. При цьому кожній групі доходів відповідає аналогічна група витрат. У загальному вигляді цей звіт можна подати у наступному вигляді:

ДОХОДИ	ВИТРАТИ
Процентні доходи	Процентні витрати
Комісійні доходи	Комісійні витрати
Результат від торговельних операцій	
Інші банківські операційні доходи	Інші банківські операційні витрати
Інші небанківські операційні доходи	Інші небанківські операційні витрати
Зменшення резервів за заборгованістю	Відрахування в резерви
Непередбачені доходи	Непередбачені витрати
	Прибуток (збиток) до сплати податку
	Податок на прибуток
	Чистий прибуток

Аналіз фінансових результатів діяльності комерційного банку полягає в проведенні аналізу доходів, витрат банку, розрахунку прибутку та рентабельності.

Приклад 21.

Проаналізувати фінансові результати діяльності комерційного банку на основі наступних даних звіту про фінансові результати на звітну дату:

1. Процентні доходи — 43757 у.о.
2. Процентні витрати — 4819 у.о.
3. Комісійні доходи — 11261 у.о.
4. Комісійні витрати — 1462 у.о.
5. Результат від торговельних операцій — 1615 у.о.
6. Інші банківські операційні доходи — 372 у.о.
7. Інші банківські операційні витрати — 2537 у.о.
8. Інші небанківські операційні доходи — 18 у.о.
8. Інші небанківські операційні витрати -11877 у.о.
- витрати на утримання персоналу — 6276 у.о.
- загальноадміністративні витрати — 5601 у.о.
9. Відрахування в резерви та списання безнадійних боргів — 5613 у.о.
10. Непередбачені доходи — 15 у.о.
11. Непередбачені витрати — 6 у.о.
12. Сума податку на прибуток — 9217 у.о.

Згідно даних балансу на звітну дату загальна сума активів банку складає 369190 у.о., власного капіталу — 79626 у.о., сума наданих кредитів — 148100 у.о., залучених коштів під відсотки — 281500 у.о.

Розв'язок:

1. Проведемо кількісний аналіз структури доходів банку, результати якого оформимо в наступній таблиці:

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ БАНКУ

Статті доходів	на звітну дату	
	у.о.	%
1. Процентні доходи	43757	76,7
2. Комісійні доходи	11261	19,7
3. Результат від торговельних операцій	1615	2,8
4. Інші банківські операційні доходи	372	0,7
5. Інші небанківські операційні доходи	18	0,05
<i>Усього доходів</i>	<i>57023</i>	<i>100,0</i>

Як свідчать дані, наведені у таблиці 1, у структурі доходів банку найбільшу питому вагу мають отримані відсотки — 76,7%. На другому місці в доходах банку — доходи та комісія за наданими послугами —

19,7%, досить значним є і результат від торговельних операцій, переважно з іноземною валютою — 2,8%.

Аналіз структури доходів банку бажано проводити у динаміці, характеризуючи зміни та вказуючи напрямки збільшення доходів.

3. Наступним етапом є проведення аналізу структури операційних витрат, результати якого наведено в наступній таблиці:

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВИТРАТ БАНКУ

Статті витрат	на звітну дату	
	у.о.	%
1. Процентні витрати	4819	23,3
2. Комісійні витрати	1462	7,1
3. Інші банківські операційні витрати	2537	12,2
4. Інші небанківські операційні витрати — всього	11877	57,4
- у т.ч. витрати на утримання персоналу	6276	30,3
- інші загальноадміністративні витрати	5601	27,1
Усього витрат	20695	100,0

Дані таблиці 2 свідчать, що у структурі операційних витрат банку найбільшу питому вагу займають небанківські операційні витрати, а саме витрати на утримання персоналу — 30,3%. Сплачені відсотки мають відносно невелику питому вагу — 23,3%, що неможна вважати ефективним за ринкових умов.

При проведенні аналізу витрат банку доцільно розрахувати показник витрат на 1 у.о. доходів:

1. Операційні доходи банку — 57023 у.о.
2. Операційні витрати банку — 20695 у.о.
3. Витрати на 1 тис.грн. доходів — 0,36

Отриманий результат має позитивне значення, у разі його зменшення діяльність банку буде більш прибуткова, а у разі збільшення — більш збиткова.

3. Наступним етапом аналізу фінансових результатів діяльності банку є аналіз його прибутку та рентабельності.

Визначаємо розмір чистого прибутку банку за елементами його формування:

Чистий процентний дохід = процентний дохід – процентні витрати =
= 43757 – 4819 = 38938 у.о.

Чистий комісійний дохід = комісійний дохід – комісійні витрати =
= 11261 – 1462 = 9799 у.о.

Прибуток від операції = чистий процентний дохід + чистий комісійний дохід + результат від торговельних операцій + інші операційні доходи – інші операційні витрати = 38938 + 9799 + 1615 + (372 + 18) – (2537 + 11877) = 36328 у.о.

Прибуток до оподаткування = прибуток від операцій — відрахування в резерви та списання безнадійних активів + непередбачені доходи – непередбачені витрати = 36328 – 5613 + 15 – 6 = 30724 у.о.

Чистий прибуток (збиток) = прибуток до оподаткування – податок на прибуток = 30724 – 9217 = 21507 у.о.

Аналіз прибутку бажано здійснювати за структурними елементами, розглянутими вище та у динаміці.

4. Найважливішими показниками рентабельності банку є:
- *прибутковість активів (Па)*:

$$Pa = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Загальні активи}} \quad (4.18),$$

- *прибутковість капіталу (Пк)*:

$$Pk = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} \quad (4.19)$$

Рентабельність умовного банку, розрахована за формулами (4.18—4.19) складає:

$$Pa = 21507 / 369190 = 0,058, \text{ тобто } 5,8\%$$

Тим самим ефективність використання усіх ресурсів, які отримав банк у своє розпорядження складає 5,8%. Для збільшення прибутковості активів пропонуються такі *заходи*:

- ✓ збільшувати ставку процентів за активними операціями та зменшувати ставку процентів за залученими ресурсами;
- ✓ збільшувати частку власних коштів банку в загальній сумі його ресурсів;
- ✓ зменшувати співвідношення власних та залучених коштів.

$$Pk = 21507 / 79626 = 0,27, \text{ тобто } 27\%.$$

Тим самим прибутковість капіталу учасників складає 27% і для її підвищення необхідно збільшувати прибутковість активів банку та зменшувати частку власного капіталу в загальній сумі ресурсів.

Примітка: прибутковість (рентабельність) капіталу також може бути розрахована за балансовою сумою власного капіталу банку, так і за сумою статутного капіталу банку.

Ефективність діяльності банку визначається за такими показниками:

$$1. \text{ Чистий спред} = \frac{\text{Процентний дохід}}{\text{Кредити надані}} - \frac{\text{Процентні витрати}}{\text{Процентні залучені ресурси}} \quad (4.20)$$

$$2. \text{ Чиста процентна маржа} = \frac{\text{Процентні доходи} - \text{Процентні витрати}}{\text{Загальні активи}} \quad (4.21)$$

1) Значення вказаних показників, розраховані на звітну дату за даними банку за формулами (4.20—4.21) складуть:

$$\text{Чистий spread} = 43757 / 148100 - 4819 / 281500 = 0,30 - 0,02 = 0,28, \text{ тобто } 28\%$$

Будь який позитивний результат за цим показником підтверджує ефективність кредитної діяльності банку.

$$2) \text{ Чиста процентна маржа} = (43757 - 4819) / 369190 = 0,105, \text{ тобто } 10,5\%$$

Отриманий результат позитивно оцінює ефективність діяльності банку та характеризує його здатність отримувати доход від процентної різниці за рахунок доходних активних операцій банку.

Враховуючи, що найбільшу питому вагу в структурі доходів банку мають отриманні проценти, доцільно проводити аналіз впливу суми наданих кредитів та рівня процентної ставки на загальну суму отриманих процентів.

Приклад 22.

Здійснити аналіз впливу суми наданих кредитів та процентної ставки за кредит на суму отриманих комерційним банкам процентів на основі наступних даних:

- сума наданих кредитів:
на 01.07. поточного року — 347307 у.о.
на 01.10. поточного року — 457650 у.о.;
- сума отриманих процентів за кредитними операціями:
на 01.07. поточного року — 86830 у.о.
на 01.10. поточного року — 105260 у.о.;

Розв'язок:

1. Вплив зміни суми наданих кредитів (ΔP), розраховується за формулою:

$$\Delta P = (P_1 - P_0) \times i_0 \quad (4.22),$$

2. Вплив зміни процентної ставки за кредит (Δi), розраховується за формулою:

$$\Delta^3 = (i_1 - i_0) \times P_1 \quad (4.23),$$

де P_0 та P_1 — сума наданих кредитів, відповідно, за попередній та звітний періоди;

i_0 та i_1 — рівень середньої процентної ставки за кредит, відповідно, за попередній та звітний періоди.

Рівень середньої процентної ставки за кредит розраховується як співвідношення суми отриманих процентів та суми наданих кредитів.

Результати розрахунків можна оформити у вигляді таблиці:

Показники	На 1.07 поточного року	На 1.10 поточного року	Відхилення (+, -)			Резерви збільшення доходу
			Усього	у т.ч. за рахунок		
				суми кредиту	Процентної ставки	
Сума наданих кредитів (у.о.)	337307	447650	+ 110343	-	-	-
Сума отриманих процентів (у.о.)	86830	105260	+18430	+28402	- 9983	+9983
Середня процентна ставка за кредит (%)	25,74	23,51	- 2,23	-	-	-

Дані таблиці свідчать, що збільшення суми наданих кредитів на 110343 у.о. сприяло збільшенню отриманих процентів на суму 28402 у.о., а зменшення процентної ставки на 2,23% обумовило зменшення суми отриманих процентів на 9983 у.о.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Модуль 1. Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів

Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні

1. *Комісійні доходи банку включають:*
 - а) результати переоцінки валютних рахунків;
 - б) доходи від торгівлі готівковою іноземною валютою;
 - в) доходи від розрахунково-касового обслуговування;
 - г) переоцінку основних засобів банку.
2. *Різниця між акцією та облигацією полягає у тому, що облигація:*
 - а) може бути продана тільки один раз;
 - б) є свідомством боргу емітента;
 - в) приносить власнику доход;
 - г) не пов'язана з ризиком банкрутства.
3. *Власний капітал банку виконує наступні функції:*
 - а) Перерозподільну, контрольну;
 - б) Захисну, оперативну, регулюючу;
 - в) Захисну, стабілізаційну, кредитну;
 - г) Оперативну, перерозподільну.
4. *Комерційним банкам в Україні заборонено займатися:*
 - а) акумуляцією тимчасових вільних коштів суб'єктів господарювання;
 - б) страхуванням ;
 - в) консультуванням з питань банківської діяльності;
 - г) наданням інформаційних послуг.
5. *Банк набуває статусу банку з іноземним капіталом за умови, коли частка статутного капіталу банку, що належить іноземному інвесторові, становить не менше:*
 - а) 10%; б) 20%; в) 50%; г) 75%.
6. *Учасниками банку не можуть бути:*
 - а) фізичні особи;
 - б) юридичні особи, в яких банк має істотну участь;
 - в) нерезиденти;
 - г) держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів.
7. *За функціональним призначенням банки поділяються на:*
 - а) акціонерні та кооперативні;
 - б) емісійні, депозитні та комерційні;
 - в) універсальні та спеціалізовані;
 - г) регіональні, національні та міжнародні.

8. *Універсальний банк — це банк, який:*

- а) спроможний обслуговувати клієнтів у різних регіонах країни;
- б) може виконувати весь спектр банківських операцій;
- в) виконує операції як у національній, так і іноземних валютах;
- г) має додаткові ліцензії для ведення професійної діяльності на ринку цінних паперів.

9. *За організаційно-правовою формою в Україні можуть створюватися банки:*

- а) державні, приватні та змішані;
- б) універсальні та спеціалізовані;
- в) у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерного товариства або кооперативного банку;
- г) у вигляді відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку.

10. *Національний банк здійснює реєстрацію банків протягом:*

- а) одного тижня;
- б) одного місяця;
- в) трьох місяців;
- г) півроку.

Тема 2. Організація діяльності банку

1. *Розрахункові операції комерційного банку пов'язані з:*

- а) прийманням та видачею готівкових грошових коштів;
- б) інвестуванням коштів у цінні папери;
- в) розрахунками техніко-економічних обґрунтувань кредитних проєктів;
- г) зарахуванням та списанням коштів з рахунків клієнтів.

2. *Органом контролю діяльності банку є:*

- а) Спостережна рада;
- б) Ревізійна комісія;
- в) Загальні збори учасників;
- г) Правління банку.

3. *Яке з наведених тверджень є неправильним:*

- а) Фактичні резерви комерційного банку дорівнюють сумі надлишкових та обов'язкових резервів;
- б) Власний капітал дорівнює різниці між сумами активів і зобов'язань;
- в) Банківські активи плюс власний капітал дорівнюють зобов'язанням;
- г) Комерційний банк може надавати позики обсягом, що дорівнює величині надлишкових резервів.

4. *Ліквідність банківських активів означає:*

- а) спроможність банку розпоряджатися своїми активами;
- б) можливість реалізації активів з метою перетворення їх на грошові кошти;
- в) збалансованість окремих статей активу балансу банку;
- г) збалансованість статей активу та пасиву балансу банку за строками.

5. *Операції, що пов'язані з наданням комерційним банком в оренду позаоборотних активів на довгостроковий період, мають назву:*

- а) інвестиційні;
- б) лізингові;
- в) факторингові;
- г) орендні.

6. *Яким є статус банківської асоціації:*

- а) комерційна організація;
- б) державна корпорація;
- в) некомерційна організація;
- г) інвестиційний фонд.

7. *Яка сукупність операцій характеризує сутність комерційного банку:*

- а) активні, пасивні, комісійно-посередницькі;
- б) кредитні, інвестиційні, валютні;
- в) депозитні, кредитні, платіжні;
- г) депозитні, кредитні, розрахунково-касові.

8. *Що є складовими частинами власних коштів комерційного банку:*

- а) капітал 1-го рівня і капітал 2-го рівня;
- б) залучені та запозичені ресурси;
- в) міжбанківські кредити та депозити;
- г) резерви для відшкодування можливих втрат від активних операцій.

9. *Джерелом формування резервного фонду банку є:*

- а) валові витрати;
- б) кредитні ресурси;
- в) власний капітал банку;
- г) чистий прибуток банку.

10. *Що може бути засобом формування статутного фонду банку:*

- а) нематеріальні активи;
- б) основні фонди;
- в) грошові кошти;
- г) цінні папери.

Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу

1. *За джерелами утворення банківські ресурси поділяються на:*

- а) власні, залучені, позичені ресурси;
- б) первинна емісія банку, депозитні ресурси;
- в) залучені та позичені ресурси.

2. *Власний капітал це:*

- а) грошові кошти юридичних і фізичних осіб, залучені банком на вклади;
- б) грошові кошти, внесені акціонерами та засновниками до статутного капіталу, а також утворені в процесі подальшої діяльності банку за рахунок відрахування від прибутку;
- в) сукупність грошових коштів і виражених у грошовій формі матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і можуть бути використані ними для здійснення активних операцій та надання послуг.

3. Джерела утворення власного капіталу поділяються на:

- а) державні, внутрішні;
- б) приватні, зовнішні;
- в) внутрішні, зовнішні.

4. Функції власного капіталу:

- а) захисна, оперативна, регулююча;
- б) розподільча, захисна, стимулююча;
- в) оперативна, регулююча, емісійна.

5. Залежно від способу розрахунку власного капіталу виокремлюють:

- а) резервний капітал та інші спеціальні фонди і резерви;
- б) статутний капітал, регулятивний власний капітал;
- в) балансовий та регулятивний власний капітал.

6. Нерозподілений прибуток — це:

- а) чистий прибуток, що залишений банком для інвестиційних цілей після сплати дивідендів;
- б) підтверджений прибуток, що залишається в розпорядженні банку після сплати податків та всіх відрахувань, зокрема дивідендів;
- в) різниця між доходами та витратами банку на звітну дату, що враховується як елемент власного капіталу комерційного банку до останнього робочого дня року, є ресурсом внутрішнього походження.

7. Субординований борг — це борг з початковим терміном зобов'язання:

- а) не менше 3-х років;
- б) більше ніж 5 років;
- в) менше ніж 5 років;

8. Розмір резервного капіталу має бути:

- а) не менше 25 % від розміру статутного капіталу;
- б) не менше 50 % основного капіталу;
- в) не менше 25 % від розміру додаткового капіталу.

9. Показниками достатності капіталу є обов'язкові нормативи регулювання діяльності українських банків:

- а) Н1, Н4, Н2;
- б) Н2, Н3, Н4;
- в) Н1, Н2, Н3.

10. Розмір регулятивного власного капіталу банку має дорівнювати:

- а) Основний капітал, зменшений на суму недосформованих резервів за активними операціями банку+Додатковий капітал банку-Відвернення;
- б) Основний капітал+Додатковий капітал;
- в) Основний капітал-Відвернення.

Тема 4. Операції банків із залучення коштів

1. Підприємство купує у банку іменний депозитний сертифікат для того, щоб:

- а) отримати право на участь в управлінні банком;
- б) у будь-який час отримати вкладені кошти разом з нарахованими відсотками;

в) через встановлений термін отримати вкладені кошти разом з нарахованими відсотками;

г) використати його як засіб розрахунку.

2. *Залучені банком ресурси прийнято поділяти на:*

а) вклади та депозити;

б) депозитні, ощадні та поточні рахунки;

в) депозити до запитання та строкові депозити;

г) поточні, розрахункові та бюджетні рахунки.

3. *Обов'язкові резерви комерційних банків визначаються у залежності від:*

а) ступеня кредитного ризику;

б) розміру сукупних зобов'язань комерційного банку;

в) обсягу залучених депозитів банку;

г) розміру власного капіталу банку.

4. *Датою відкриття поточного рахунку вважається дата:*

а) звернення клієнта до банку;

б) дата, зазначена у заяві про відкриття рахунку у графі «Відмітки банку»;

в) дата формування номеру рахунку в операційній системі банку;

г) дата повідомлення до податкової інспекції.

5. *При незмінному обсязі строкових депозитів терміном до 31 дня поточна ліквідність банку буде збільшуватися, якщо:*

а) зменшиться сума готівкових коштів у касі банку;

б) банк залучить кредит «овернайт»;

в) збільшиться сума коштів на кореспондентському рахунку;

г) покращиться якість кредитного портфеля.

6. *Клієнт — фізична особа, що має у банку строковий депозит:*

а) може одержати свої кошти у будь-який момент без попередження;

б) не може одержати кошти з депозиту до обумовленого терміну;

в) може одержати кошти тільки за умов попередження заздалегідь;

г) може одержати кошти згідно з умовами договору банківського вкладу.

7. *Які операції не може здійснювати фізична особа зі свого поточного рахунку у національній валюті:*

а) здійснити платіж на купівлю цінних паперів;

б) перераховувати кошти фізичній особі — нерезиденту на придбання транспортних засобів;

в) розраховуватися за придбану іноземні валюти;

г) здійснити платіж судовим органам.

8. *Який рахунок відкривається суб'єкту господарювання для формування статутного капіталу при створенні підприємства:*

а) розрахунковий;

б) тимчасовий;

в) поточний;

г) депозитний.

9. *Якщо отримання коштів з депозитного вкладу прострочено, то:*

а) банк може не повертати кошти вкладнику;

- б) банк зобов'язаний повернути вклад разом з відсотками, нарахованими за весь період перебування коштів у банку;
 - в) банк може повернути тільки суму вкладу без відсотків;
 - г) банк зобов'язаний повернути суму вкладу та обумовлені у договорі відсотки у будь-який момент після закінчення строку депозиту.
- 10. Комерційні банки в Україні не відкривають поточні рахунки :*
- а) юридичним особам — резидентам;
 - б) фізичним особам — нерезидентам;
 - в) юридичним особам — нерезидентам;
 - г) відокремленим підрозділам юридичних осіб.

Тема 5. Операції банків із запозичення коштів

1. Кредит, що надається комерційному банку Національним банком України під заставу державних цінних паперів, має назву:

- а) онкольного кредиту;
- б) ломбардного кредиту;
- в) вексельного кредиту;
- г) контокорентного кредиту.

2. Комерційні банки в Україні проводять міжбанківські розрахунки у національній валюті через:

- а) клірингові центри;
- б) кореспондентські рахунки у регіональних розрахункових палатах НБУ;
- в) кореспондентські рахунки, відкриті в інших комерційних банках;
- г) розрахункові банки.

3. Одним з методів управління кредитним ризиком комерційного банку є:

- а) зменшення портфелю активів;
- б) диверсифікація кредитного портфелю;
- в) мінімізація кредитного портфелю;
- г) збільшення розміру власного капіталу.

4. До складу процентних доходів банку належать наступні доходи від операцій з цінними паперами:

- а) доходи від зберігання цінних паперів;
- б) дисконт;
- в) торговельна маржа;
- г) доходи від інкасування векселів.

5. Недепозитні джерела залучення банківських ресурсів це:

- а) вклади населення;
- б) міжбанківські кредити та кредити, отримані від НБУ;
- в) кошти на поточних рахунках клієнтів;
- г) емісійний дохід комерційного банку.

б. Синдикування дозволяє позичальникам одержати:

- а) відносно дешевий кредит;
- б) кредит на довгий термін;
- в) кредит у великій сумі;
- г) бланковий кредит.

7. *За методами надання кредити класифікуються на :*

- а) готівкові та безготівкові;
- б) синдикувані та паралельні;
- в) одноразові та у вигляді кредитної лінії;
- г) реальні та гарантовані.

8. *Технологія виконання кредитної угоди залежить від:*

- а) суми кредиту, що надається;
- б) типу позичальника;
- в) кредитоспроможності позичальника;
- г) особливостей кредитного продукту.

9. *Інвестиції комерційних банків бувають:*

- а) забезпечені та незабезпечені;
- б) прямі та портфельні;
- в) ліквідні та неліквідні;
- г) строкові та безстрокові.

10. *В основі банківського кредитування не лежить принцип:*

- а) строковості;
- б) безпеки;
- в) платності;
- г) забезпеченості.

Модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків

Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту

1. *Платіжне доручення дійсно з дня оформлення протягом:*

- а) трьох днів; б) п'яти днів;
- в) десяти днів; г) одного місяця.

2. *Суб'єкти господарювання — клієнти банків отримують готівкову національну валюту у касі банку на підставі:*

- а) заяви на видачу готівки;
- б) видаткового ордера;
- в) грошового чека;
- г) платіжного доручення.

3. *Можливість утворення на поточному рахунку клієнта дебетового сальдо це:*

- а) кліринг;
- б) акцепт;
- в) овердрафт;
- г) онкольний кредит.

4. *Документ, в якому відображаються очікувані надходження грошей у касу банку та обсяги їх видачі:*

- а) касова книга;
- б) касовий журнал;

- в) касовий ордер;
- г) касовий прогноз.

5. *Банківські платіжні картки бувають:*

- а) індивідуальні і корпоративні;
- б) зарплатні і пенсійні;
- в) розрахункові та банкоматні;
- г) універсальні та спеціалізовані.

6. *Банк, що здійснює розрахункову діяльність з підприємствами торгівлі по операціях з використанням платіжних карт, це:*

- а) банк-емітент;
- б) розрахунковий банк;
- в) кліринговий банк;
- г) банк-еквайр.

7. *POS- термінал призначений для:*

- а) отримання готівкових коштів;
- б) проведення авторизації операції;
- в) отримання інформації про стан рахунку;
- г) оплати купівлі товару.

8. *Отримання дозволу на проведення операції з використанням банківської платіжної картки це:*

- а) ідентифікація;
- б) транзакція;
- в) сертифікація;
- г) авторизація.

9. *Організація, що забезпечує обробку запитів на проведення операцій з платіжними картками та фіксацію всіх транзакцій, це:*

- а) еквайр;
- б) емітент;
- в) розрахунковий банк;
- г) процесинговий центр.

10. *Виконуючи функцію депозитарію, банк веде:*

- а) торговельні рахунки клієнтів;
- б) особисті рахунки клієнтів;
- в) інвестиційні рахунки клієнтів;
- г) депо-рахунки клієнтів.

Тема 7. Операції банків з готівкою

1. *Оберть визначення готівки:*

- а) готівкова валюта України і готівкова іноземна валюта у вигляді банкнот і монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної держави, банкноти та монети, вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу (крім монет, що належать до банківських металів), і дорожні чеки;
- б) грошові знаки (банкноти, монети);
- в) сума випущених в обіг паперових і монетних грошей;

г) частина залишку коштів загального фонду відповідного бюджету, яка формується на початок планового бюджетного періоду з метою покриття тимчасових касових розривів.

2. Касові операції є:

- а) Посередницькими банківськими операціям;
- б) Комісійно-посередницькими банківськими операціями;
- в) Комісійними банківськими операціями;
- г) Активно-пасивними банківськими операціями.

3. Готівка та інші цінності банку мають зберігатися у:

- а) Сейфах;
- б) Касах;
- в) Власних сховищах цінностей;
- г) Спеціально обладнаних касах;

4. Приймання готівки в національній валюті від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами:

- а) Заява на переказ готівки,
- б) Документами установленими відповідною платіжною системою, рахунками про сплату платежів
- в) Прибутковим касовим ордером і заявою на переказ готівки
- г) Лише заявою на переказ готівки
- д) Заявою на переказ готівки, рахунками на сплату платежів, прибутковим касовим ордером, документами установленими відповідною платіжною системою.

5. Для проведення касового обслуговування банком клієнтів та оброблення готівки функціонує:

- а) Вечірня каса;
- в) Операційна каса;
- б) Прибуткова каса;
- г) Видаткова каса.

6. Якщо клієнти здають готівку після закінчення робочого дня її приймають:

- а) Каси перерахунку;
- в) Розмінні каси;
- б) Вечірні каси;
- г) Операційні каси.

7. На кого в банку покладено контроль за використанням коштів розміщених в касі, незалежно від джерела їх формування:

- а) Головного бухгалтера;
- б) Касира;
- в) Бухгалтера-контролера;
- г) Звичайного бухгалтера.

8. Для забезпечення торгівельного та інших підприємств сфери обслуговування розмінною монетою всіх номіналів, банківські установи можуть створювати:

- а) Операційні каси;
- б) Каси перерахування;
- в) Видаткові каси;
- г) Розмінні каси.

9. Оберіть найбільш повне і ґрунтовне визначення «ліміт каси»:

- а) Гранична норма готівки в касі;

- б) Обмеження щодо суми готівки в касі;
- в) Допустима межа готівки в касі;
- г) Гранична сума готівки, що може зберігатися в касі і встановлюється індивідуально кожним банком.

10. Банкомат — це:

- а) Каса, в якій можна отримати готівку;
- б) Пристрій для обробки інформації;
- в) Пристрій сполучений з центральним комп'ютером у системі ONLINE, що автоматично робить авторизацію і видає готівку;
- г) Електронний термінали.

Тема 8. Операції банків з пластиковими картками

1. Платіжна картка, як спеціальний платіжний засіб, використовується для:

- а) ініціювання готівкового переказу;
- б) отримання готівки в касах банків, банкоматах, в торговців;
- в) здійснення операцій передбачених договором між торговцем і клієнтом;
- г) не має правильної відповіді.

2. Процедура отримання дозволу на проведення операції із застосуванням платіжної картки:

- а) авторизація;
- б) ідентифікація;
- в) персоналізація;
- г) персоніфікація.

3. Спосіб нанесення інформації на ембосовані платіжні картки:

- а) витискання даних;
- б) випалювання даних;
- в) друкування даних;
- г) вирізання даних.

4. Залежно від умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток, виділяють такі картки:

- а) голд і платинум;
- б) стандартні і бізнес-картки;
- в) дебетові і кредитові;
- г) корпоративні та індивідуальні.

5. Банки, що здійснюють безпосереднє обслуговування рахунків торговців:

- а) банки-емітенти;
- б) банки-провайдери;
- в) банки-екваєри;
- г) банки-торговці.

6. Операції, що не відносяться до нефінансових операцій з платіжними картками:

- а) установлення терміну дії платіжної картки;
- б) установлення лімітів платіжної картки;
- в) блокування операцій по картці, внесенням її в СТОП-лист;
- г) не має правильної відповіді.

7. Залежно від технологічної системи проведення операції розрізняють такі операції з пластиковими картками:

- а) операції он-лайн і оф-лайн;
- б) фінансові і не фінансові;

- в) балансові і позабалансові;
- г) активні і пасивні операції.

8. Код, що роздруковується у вигляді паперового чека і використовується для попередньої оплати послуг зв'язку:

- а) електронний чек;
- б) електронний ваучер;
- в) сліпи;
- г) квитанція.

9. Хто не є учасником національної системи масових електронних платежів:

- а) розрахунковий банк;
- б) Головний процесинговий центр;
- в) емітенти та еквайри;
- г) держателі платіжних карток.

10. Основний нормативно-правовий акт, що регулює діяльність НС МЕР:

- а) Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»;
- б) Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням;
- в) Правила Національної системи масових електронних платежів;
- г) Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрація обтяжень».

Тема 9. Операції банків з векселями

1. Банківські операції з цінними паперами поділяють на такі групи:

- а) Емісійні, клієнтські, кредитні;
- б) Інвестиційні, довірчі, емісійні;
- в) Арбітражні та комісійні;
- г) Емісійні, інвестиційні, комісійно-посередницькі.

2. Проведення банком яких операцій пов'язано зі здійсненням угод з купівлі-продажу цінних паперів від власного імені та за власний рахунок:

- а) депозитарних;
- б) брокерських;
- в) дилерських;
- г) інвестиційних.

3. Торговельні операції банку з цінними паперами — це операції, в яких банк виступає:

- а) дилером і андерайтером;
- б) дилером і реєстратором;
- в) брокером і зберігачем;
- г) дилером і брокером.

4. Переказний вексель відрізняється від простого тим, що:

- а) на ньому проставлений «аваль»;
- б) він потребує доміциляції;
- в) він має додатковий аркуш — алонж;
- г) він не буде сплачений без акцепту боржника.

5. Сек'юртизація — це:

- а) рефінансування заборгованості;
- б) випуск довгострокових зобов'язань, забезпечених активами;

- в) випуск довгострокових зобов'язань у вигляді іпотечних облігацій;
 г) продаж безнадійних активів.
6. *Торговельні операції з вексями це:*
 а) дисконтування векселів;
 б) авалування векселів;
 в) купівля-продаж векселів;
 г) доміциляція векселів.
7. *Простий вексель, строк платежу по якому не вказаний:*
 а) вважається недійсним;
 б) підлягає оплаті по пред'явленню;
 в) підлягає оплаті протягом одного року з дати складання;
 г) підлягає оплаті протягом шести місяців з дати складання.
8. *Інкасування векселів — це:*
 а) надання банком гарантії по сплаті векся;я;
 б) прикріплення до векся додаткового аркушу — алонжу;
 в) призначення платником за векселем будь-якої третьої особи;
 г) виконання банком доручення на отримання платежу за векселем.
9. *До складу кредитних операцій банку з вексями відноситься:*
 а) доміциляція векселів;
 б) врахування векселів;
 в) приймання векселів на інкасо;
 г) рефінансування банку з використанням векселів.
10. *Простий вексель складає:*
 а) кредитор; б) боржник;
 в) обслуговуючий банк; г) нотаріус.

Тема 10. Кредитні операції банків

1. *В якому документі обумовлюються умови кредитної операції?*
 а) В гарантійному листі; б) В договорі застави;
 в) В анкеті позичальника; г) В кредитній угоді.
2. *Котрий із принципів не відноситься до банківського кредитування?*
 а) Поверненість; б) Безоплатність;
 в) Цільовий характер; г) Строковість.
3. *Яким терміном характеризують заставу майна, за умовами якої майно, що складає предмет застави, передається заставодавцем у володіння заставодержателя. Позичальник може продовжувати користуватися предметом застави, якщо це передбачено угодою між банком і клієнтом; предмет застави може бути залишено під замком та печаткою заставодержателя у заставодавця до закінчення строку кредитування:*
 а) Іпотека; б) Застава;
 в) Заклад; г) Першокласне забезпечення.
4. *Здатність позичальника в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями*
 а) Фінансова стійкість; б) Платоспроможність;
 в) Пунктуальність; г) Кредитоспроможність.

5. Що таке кредитний ризик?

- а) Ризик втрати піозичальником платоспроможності;
- б) Ризик неповернення позики;
- в) Ризик неповернення позики та відсотків за користування нею;
- г) Ризик непокриття можливих збитків від неповернених позик.

6. Встановлення певних параметрів позики (сума, термін, ставка відсотку, цільове призначення тощо, це:

- а) Лімітування;
- б) Структуризація;
- в) Пролонгація;
- г) Нормування.

7. Котрий із перелічених методів не відноситься до методів зниження кредитного ризику на рівні кредитного портфеля банку?

- а) Метод диверсифікації;
- б) Лімітування;
- в) Структуризація;
- г) Резервування.

8. Кредитна лінія — це:

- а) Угода, за якою банк зобов'язується надати позичальнику кредити на раніше узгоджену суму протягом певного періоду;
- б) Це згода, але не зобов'язання комерційного банку надати кредит позичальнику в розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовлені розміри за певний відрізок часу;
- в) Межа, яка встановлює максимальні й мінімальні розміри та терміни видачі кредиту одному позичальнику;
- г) Ліміти видачі кредитів.

9. З якого моменту повинні нараховуватися відсотки за користування кредитом?

- а) З моменту підписання кредитної угоди;
- б) З моменту надходження кредиту на рахунок позичальника;
- в) З моменту погашення першої частини кредиту позичальника;
- г) З моменту отримання доходу за рахунок кредиту.

10. Погашення кредиту частинами, що зменшуються, називається:

- а) Достроковим погашенням;
- б) Одночасним погашенням;
- в) Погашенням із розстрочкою платежу;
- г) Регресивним погашенням.

Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів

1. Якщо векселі, виставляються на строк не більше 90 днів, обліковий кредит є:

- а) короткостроковим;
- б) середньостроковим;
- в) довгостроковим;
- г) вірна відповідь А і Б.

2. Перш ніж надати клієнту кредит під заставу цінних паперів банк повинен з'ясувати:

- а) якість цінних паперів;
- б) можливість реалізації цінних паперів на вторинному ринку;
- в) котирування цінних паперів на фондовій біржі;
- г) всі відповіді вірні.

3. *Контокорентний кредит використовується:*

- а) тільки для фінансування поточного виробництва та обігу і спрямовується на фінансування інвестицій;
- б) тільки для фінансування поточного виробництва та обігу і не спрямовується на фінансування інвестицій;
- в) для фінансування оборотних засобів і переважно у сфері зовнішньої торгівлі;
- г) для фінансування оборотних засобів і переважно у сфері внутрішньої торгівлі.

4. *Для отримання споживчого кредиту позичальник подає до установи банку такі документи:*

- а) заяву; паспорт; довідку про присвоєння ідентифікаційного коду; анкету позичальника; довідки з місця постійної роботи і про доходи; документи, що підтверджують право власності на майно позичальника; письмовий розрахунок погашення кредиту;
- б) заяву; паспорт; довідку про присвоєння ідентифікаційного коду; довідки з місця постійної роботи і про доходи; письмовий розрахунок погашення кредиту;
- в) заяву; паспорт; довідку про присвоєння ідентифікаційного коду; довідку про кількість осіб у сім'ї; довідки з місця постійної роботи і про доходи;
- г) вірна відповідь відсутня.

5. *Споживчий кредит це:*

- а) кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам — резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору;
- б) кредит, який надається в національній та іноземній валюті фізичним особам резидентам України;
- в) особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна — землі, виробничих або житлових будівель тощо;
- г) вірна відповідь відсутня.

6. *Інвестиційний кредит, це:*

- а) кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам — резидентам України на придбання товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору;
- б) кредит, який надається для реалізації інвестиційних проектів під майбутні доходи, які має одержати створюване (реконструйоване) підприємство та за рахунок яких забезпечуватиметься повернення кредиту;
- в) особлива форма кредиту, пов'язана з наданням позик під заставу нерухомого майна — землі, виробничих або житлових будівель тощо;
- г) вірна відповідь відсутня.

7. *Різновидом консорціумного кредиту є:*

- а) овердрафт;
- б) кредитна лінія;
- в) паралельний кредит;
- г) вірна відповідь відсутня.

Модуль 3. Операції банків в іноземній валюті

Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті

1. До валютних операцій відносяться:

- а) операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- б) операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням та пересиланням за її межі валютних цінностей;
- в) операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності.

2. Резиденти — це:

- а) фізичні особи, які мають постійне місце проживання за межами України, в тому числі і ті, що тимчасово перебувають на території України;
- б) фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі і ті, що тимчасово перебувають за кордоном;
- в) юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи, з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність на підставі законів України.

3. До валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу, відносяться:

- а) перекази іноземної валюти, придбання цінних паперів;
- б) отримання і надання фінансових кредитів на строк не більше 180 днів, здійснення інвестицій;
- в) прямі та портфельні інвестиції, придбання цінних паперів.

4. До поточних неторгівельних операцій в іноземній валюті належать:

- а) оплата витрат фізичних осіб, пов'язаних з відрядженням за кордон;
- б) розрахунки між юридичними особами — резидентами на території України;
- в) оплата зборів, мита та дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- г) розрахунки за експорт та імпорт товару.

5. До поточних торговельних операцій в іноземній валюті відносяться:

- а) розрахунки за експорт та імпорт товару;
- б) розрахунки між юридичними особами-нерезидентами та юридичними особами-резидентами через юридичних осіб-резидентів відповідно до договорів;
- в) перекази заробітної плати, стипендій, пенсій та інші виплати, пов'язані з виконаннями трудових обов'язків;
- г) виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками.

6. За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти валютні операції класифікуються на:

- а) операції спот, форвардні, ф'ючерсні, опціонні операції;
- б) касові, строкові операції;
- в) безготівкові, готівкові;
- г) оптові, роздрібні.

7. Установа банку має повідомити податковий орган про відкриття рахунку клієнту протягом:

- а) 5 робочих днів; б) 10 робочих днів; в) 3 робочих днів.

8. Рахунок нашого банку у іншому банку-кореспонденті, який веде кореспондуючий рахунок:

- а) рахунок лоро;
- б) рахунок ностро;
- в) немає правильної відповіді

9. Рахунок в нашому обслуговуючому банку, який відкривається для іншого банку-кореспондента:

- а) рахунок лоро;
- б) рахунок ностро;
- в) немає правильної відповіді

10. Загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, на території України із застосуванням електронних засобів приймання, обробки, передавання та захисту інформації:

- а) SWIFT;
- б) СЕП НБУ;
- в) інша телекомунікаційна система.

Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті

1. Основні принципи ведення міжнародних розрахунків закріплені:

- а) Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»;
- б) Женевською міжнародною конвенцією;
- в) постановами Міжнародної торговельної палати.

2. Основні суб'єкти міжнародних розрахунків:

- а) імпортер, експортер;
- б) товар, роботи або послуги;
- в) банк імпортера, банк експортера;
- г) грошові кошти, цінні папери та інші фінансові інструменти.

3. Суб'єктами системи міжнародних розрахунків є:

- а) імпортер, експортер;
- б) товар, роботи або послуги;
- в) банк імпортера, банк експортера;
- г) грошові кошти, цінні папери та інші фінансові інструменти.

4. Валюта, за допомогою якої здійснюються розрахунки:

- а) валюта ціни; б) базова валюта;
- в) валюта котирування; г) валюта платежу.

Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку

1. *Касові торговельні валютні операції поділяють на:*

- а) угоди типу «тод», «том», «спот»;
- б) угоди типу «спот», «своп»;
- в) форвардні, ф'ючерсні, опціонні угоди.

2. *Строкові торговельні валютні операції поділяються на:*

- а) угоди типу «тод», «том», «спот»;
- б) угоди типу «спот», «своп»;
- в) форвардні, ф'ючерсні, опціонні угоди.

3. *Коротка відкрита валютна позиція виникає коли:*

- а) вимоги по деякій купленій валюті перевищують зобов'язання;
- б) зобов'язання по валюті перевищують вимоги по ній;
- в) вимоги і зобов'язання по валюті є рівними.

4. *Довга відкрита валютна позиція виникає коли:*

- а) вимоги по деякій купленій валюті перевищують зобов'язання;
- б) вимоги і зобов'язання по валюті є рівними.
- в) зобов'язання по валюті перевищують вимоги по ній;

5. *Форвардна угода — це:*

- а) угода на міжбанківському ринку щодо купівлі-продажу іноземної валюти протягом певного періоду або на певну дату у майбутньому за валютним курсом, що узгоджується на дату виконання угоди;
- б) валютна операція, що суміщає купівлю-продаж двох валют на умовах негайної поставки з одночасною контругодою на визначений термін з тими ж сумами валют;
- в) угода на біржовому ринку на поставку певного активу на узгоджену дату у майбутньому.

6. *Ф'ючерсна угода — це:*

- а) угода на міжбанківському ринку щодо купівлі-продажу іноземної валюти протягом певного періоду або на певну дату у майбутньому за валютним курсом, що узгоджується на дату виконання угоди;
- б) валютна операція, що суміщає купівлю-продаж двох валют на умовах негайної поставки з одночасною контругодою на визначений термін з тими ж сумами валют;
- в) стандартизована угода на біржовому ринку на поставку певного активу на узгоджену дату у майбутньому.

7. *Платіжні доручення в іноземній валюті приймають банком до виконання, починаючи з дня їх оформлення, протягом:*

- а) 5 днів;
- б) 10 днів;
- в) 15 днів.

8. *Кредити, ставка за якими періодично переглядається, називаються:*

- а) акцептно-рамбурсні кредити;
- б) ролловерні кредити;
- в) синдиційовані кредити.

9. *Контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами та нерезидентами через банки, здійснюється на основі:*

- а) Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»;
- б) Женевської міжнародної конвенції;
- в) постанов Міжнародної торговельної палати.

10. *Своп-угода — це:*

- а) угода на міжбанківському ринку щодо купівлі-продажу іноземної валюти протягом певного періоду або на певну дату у майбутньому за валютним курсом, що узгоджується на дату виконання угоди;
- б) валютна операція, що суміщає купівлю-продаж двох валют на умовах негайної поставки з одночасною контругодою на визначений термін з тими ж сумами валют;
- в) угода на біржовому ринку на поставку певного активу на узгоджену дату у майбутньому.

Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті

1. *Операції, які не пов'язані з комерційною діяльністю підприємств, організацій, громадян, експортом та імпортом товарів, а також рухом капіталу це:*

- а) торговельні операції;
- б) неторговельні;
- в) операції банків на міжбанківському ринку.

2. *Головною метою неторговельних валютних операцій є:*

- а) хеджування поточних активів активів та зобов'язань від несприятливих змін на ринку СПОТ у майбутньому;
- б) задоволення обґрунтованих потреб та забезпечення валютного обслуговування фізичних осіб уповноваженими банками;
- в) задоволення обґрунтованих потреб експортерів та імпортерів в іноземній валюті.

3. *Операції з продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні фізичним особам-резидентам здійснюють:*

- а) каси банку;
- б) пункти обміну;
- в) обидві відповіді правильні.

4. *Співвідношення між двома валютами, яке визначається через їх курс до третьої валюти (грн.) це:*

- а) форвардний курс;
- б) СПОТ курс;
- в) крос-курс.

5. *Котирування валют це —*

- а) визначення курсів валют залежно від попиту і пропозиції валют на ринку;
- б) угоди, які поєднують купівлю-продаж валюти на умовах СПОТ з одночасним продажем купівлі тієї ж валюти на певний період на умовах форвард;

в) строкові операції з купівлі-продажу стандартизованої у контракті суми іноземної валюти за узгодженим курсом з детальною регламентацією інших умов.

6. Паперовий розрахунковий документ, який виражений в іноземній валюті, використовується як засіб міжнародних розрахунків неторгового характеру це —

- а) дорожній чек;
- б) банківський переказ;
- в) документарне інкасо;
- г) документарний акредитив.

7. Головним реквізитом підтверджених документів при здійсненні переказів фізичних осіб-резидентів є:

- а) місцезнаходження одержувача;
- б) назва банку та раунку на якому здійснюється переказ;
- в) назва валюти, сума до сплати, призначення платежу;
- г) усі відповіді правильні.

8. Для одержання переказу фізична особа пред'являє:

- а) паспорт;
- б) ідентифікаційний код;
- в) заяву на одержання готівки або документ відповідної платіжної системи;
- г) правильні відповіді а) — в);
- д) всі відповіді вірні.

9. Кому для отримання індивідуальної ліцензії на розміщення валютних цінностей необхідні: копія паспорта, копія довідки про присвоєння ідентифікаційної довідки, заяву про отримання ліцензії?

- а) фізичній особі-резиденту;
- б) юридичній особі — нерезиденту;
- в) фізичній особі-нерезиденту.

10. Який строк дії індивідуальної ліцензії на розміщення валютних цінностей за кордоном?

- а) 1 рік;
- б) 2 роки;
- в) 5 років.

Модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку

Тема 16. Операції банків з цінними паперами

1. Боргові цінні папери це :

- а) цінні папери, які надають право власності на частку державного майна;
- б) цінні папери з більшим колом обігу;
- в) облігації, векселі, ощадні, іпотечні сертифікати;
- г) цінні папери, які підтверджують права власності.

2. *За формою існування цінні папери поділяються на:*

- а) документарні і емісійні;
- б) бедокументарні і неемісійні;
- в) документарні і неемісійні;
- г) документарні і бездокументарні.

3. *Акція це:*

- а) письмове свідоцтво банку про депонування коштів;
- б) цінний папір, який засвідчує дольову участь фонді акціонерного товариства;
- в) цінний папір, який засвідчує внесення власника коштів;
- г) немає відповіді.

4. *Які види діяльності можуть здійснювати торговці цінними паперами:*

- а) комерційну, комісійну;
- б) діяльність по випуску, комерційну і комісійну діяльність;
- в) випуск, комерційна діяльність;
- г) вірно а) і б).

5. *Які це клієнтські операції з цінними паперами:*

- а) пасивні операції, які здійснюються через випуск цінних паперів власного боргу;
- б) посередницькі цінні папери, які належать і здійснюються банками;
- в) активні операції із вкладення власних та залучених фінансових ресурсів;
- г) вірні А) і Б).

7. *Фондова біржа це місце де:*

- а) здійснюються угоди купівлі-продажу цінних паперів;
- б) місце найбільш вигідного розміщення банківських ресурсів;
- в) здійснення вірогідності відхилення реальних характеристик цінних паперів;
- г) формування портфеля макро- мікросередовища.

8. *Клірингова діяльність це:*

- а) послідовне підтримання ліквідності;
- б) страхування ризику змін процентних ставок;
- в) збирання, звірка, користування інформації щодо угод з цінними паперами;
- г) стабілізація доходу банку.

9. *Структура фондового ринку включає:*

- а) біржовий та позабіржовий ринки цінних паперів;
- б) інвестиційні фонди;
- в) довірчі товариства;
- г) пенсійні фонди.

10. *Андерайтинг це:*

- а) розміщення на ринку випуску цінних паперів клієнтів-емітентів за їх дорученням;
- б) купівля акцій з метою утримання їх в своєму розпорядженні;
- в) угоди з цінними паперами, що діють на підставі договору доручення комісії ;
- г) випуск депозитних та ощадних сертифікатів.

Тема 17. Операції з надання банківських послуг

1. *Послуги банків, які пов'язані із задоволенням потреб клієнтів поділяють на дві групи:*

- а) традиційні та нетрадиційні;
- б) активні та пасивні;
- в) основні та спеціальні;
- г) платні та безкоштовні.

2. *Залежно від руху матеріального продукту розрізняють такі банківські послуги:*

- а) послуги юридичним особам та послуги фізичним особам;
- б) балансові та позабалансові;
- в) послуги, пов'язані з розрахунково-касовим обслуговуванням та чисті (консультаційні) послуги;
- г) не має правильної відповіді.

3. *За ступенем окупності розрізняють такі види лізингу:*

- а) прямиий, зворотний;
- б) фінансовий, оперативний;
- в) лізинг «секонд хенд» та «біг-тікет лізинг»;
- г) грошовий, компенсаційний, змішаний.

4. *Своєчасне інкасування боргів для скорочення втрат внаслідок затримок платежів і попередження сумнівних боргів, надання кредиту в формі попередньої оплати, підвищення ліквідності та зменшення фінансового ризику для клієнтів — це головна мета:*

- а) факторингової операції;
- б) лізингової операції;
- в) трастової операції;
- г) форфейтингової операції.

5. *Правовою основою взаємин банку-фактора з клієнтом є:*

- а) угода; б) розписка; в) договір; г) усе вище перелічене.

6. *Класична форма міжнародного факторингу припускає участь:*

- а) трьох сторін;
- б) двох сторін;
- в) чотирьох сторін;
- г) кількість сторін не обмежена.

7. *Купівля боргу, вираженого в оборотному документі, у кредитора на безготівковій основі — це:*

- а) факторингова послуга;
- б) трастова послуга;
- в) посередницька послуга;
- г) форфейтингова послуга.

8. *Гарантія, за якою банк-гарант у разі порушення принципалом свого зобов'язання, забезпеченого гарантією, сплачує кошти бенефіціару на підставі його вимоги та в разі виконання бенефіціаром відповідних умов або подання документів, зазначених у гарантії — це:*

- а) відклична гарантія;
- б) покрита гарантія;
- в) умовна гарантія;
- г) пряма гарантія.

9. Надання яких послуг оформляється двома видами цивільно-правових договорів: договором доручення та договором комісії?

- а) посередницьких послуг;
- б) консультаційних послуг;
- в) посередницьких послуг;
- г) довірчих послуг.

10. Сторона, яка здійснює управління майном — це:

- а) довіритель майна; б) довірчий власник; в) бенефіціар.

Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку

1. Що входить до першої групи активів з ступенем ризику 0 % при розрахунку показника адекватності регулятивного капіталу?

- а) нараховані доходи за кредитами, наданими центральними органами виконавчої влади;
- б) банківські метали;
- в) боргові цінні папери центральних органів виконавчої влади у портфелі банку на продаж і на інвестиції;
- г) правильні відповіді Б і Г.

2. Банківська установа вважається фінансово стійкою, коли вона відповідає таким критеріям:

- а) проводить виважену прибуткову діяльність;
- б) дотримується необхідних співвідношень між обсягами і строками залучених коштів та обсягами і строками вкладень;
- в) проводить активні операції відповідно до вимог НБУ;
- г) усі відповіді вірні.

3. За якою формулою визначається прибутковість банківських активів?

- а) $ROA = ЧП / A$;
- б) $ROA = ЧП / K$;
- в) $ROA = A / ЧП$;
- г) $ROA = K / ЧП$.

4. Як визначається норматив миттєвої ліквідності?

- а) як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками;
- б) як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання;
- в) як співвідношення регулятивного капіталу та активів, зважених за ступенем ризику;
- г) як співвідношення основного капіталу та сукупних активів за балансом банку.

5. Загальний рівень рентабельності розраховується як:

- а) відношення загальних доходів до балансового прибутку;
- б) відношення балансового прибутку до загальних доходів;
- в) відношення загальних доходів до загальних витрат;
- г) відношення загальних витрат до загальних доходів

6. Коефіцієнт окупності витрат доходами розраховується як:

- а) відношення загальних доходів до балансового прибутку;

- б) відношення балансового прибутку до загальних доходів;
- в) відношення загальних доходів до загальних витрат;
- г) відношення загальних витрат до загальних доходів

7. Який діапазон коливань показника ризику мають активи за значним ризиком (III категорії якості):

- а) 7—20%;
- б) 21—50%;
- в) 51—99%;
- г) 100%

8. Який показник ризику мають активи з реалізованим ризиком:

- а) 20%;
- б) 50%;
- в) 70%;
- г) 100%

9. З яких елементів складається додатковий капітал?

- а) прибуток поточного року;
- б) резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- в) загальні резерви, що створюються під невизначений ризик для проведення банківських операцій;
- г) правильні відповіді А і Б.

10. З яких елементів складається основний капітал?

- а) загальні резерви, що створюються під невизначений ризик для проведення банківських операцій;
- б) резерви під стандартну заборгованість інших банків;
- в) прибуток поточного року;
- г) субординований капітал.

Розділ VI

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Методичні рекомендації до виконання індивідуальних завдань з дисципліни

Під час вивчення дисципліни «Банківські операції» кожний студент виконує індивідуальні завдання, які включають:

✓ *підготовку конспектів основних законодавчих та нормативних документів, вказаних з розбивкою за темами, а також рефератів;*

✓ огляд літературних джерел, що стосуються тих чи інших питань курсу;

✓ виконання розрахункових та аналітичних завдань за окремими банківськими операціями;

✓ підготовка доповідей на конференції.

Мета цих завдань полягає у поглибленні теоретичних знань та набутті навичок їх практичного застосування при виконанні рефератів, курсових та інших наукових робіт на основі самостійного опрацювання нормативних матеріалів, наукової літератури, а також обґрунтованого формулювання висновків стосовно засвоєного матеріалу щодо організації і технології здійснення комерційними банками пасивних і активних операцій, надання позабалансових фінансових послуг та особливостей застосування механізму регулювання фінансової стійкості комерційного банку.

Враховуючи, що дисципліна «Банківські операції» є базовою для студентів, що навчаються за програмою професійного спрямування «Банківська справа», *індивідуальні завдання* з дисципліни виконуються у розрізі окремих тем та орієнтовані на підвищення якості виконання курсових та дипломної робіт, теоретична частина яких є важливою складовою, орієнтованою на вивчення літературних джерел та багатьох діючих законодавчих та нормативних актів, які регламентують здійснення окремих банківських операцій та визначають методіку і техніку їх здійснення. Такі завдання виконуються як за кожною темою (конспектування законодавчих та нормативних документів, написання рефератів), так і підсумково — при написанні курсової роботи.

Слід враховувати, що тему *реферату* студент вибирає самостійно із зазначеного переліку або може запропонувати власну тему, попередньо узгодивши її з викладачем. За структурою реферат включає питання, що дозволяють логічно викласти матеріал за визначеною темою та список використаних літературних джерел.

Також студенти, що навчаються за програмою професійного спрямування «Банківська справа» виконують з дисципліни «Банківські операції» *курсове дослідження* на визначену тему, підготовка якого є самостійною творчою роботою, що має науково-дослідницький характер і *складається з таких етапів:*

1. Вибір теми курсової роботи і складання плану.
2. Підбір літературних джерел і статистичного матеріалу.
3. Проведення комплексу досліджень відповідно до тем курсу та подання викладачу результатів таких досліджень з відповідними аналітичними висновками та рекомендаціями.
4. Використання матеріалів виконаних індивідуальних завдань у курсовій роботі з дисципліни.
5. Оформлення списку використаних літературних джерел.
6. Захист курсової роботи.

Метою курсової роботи є перевірка та закріплення засвоєних студентами теоретичних знань, необхідним їм як фахівцям з банківської справи, набуття навичок щодо систематизації цих знань, формування вмінь щодо їх застосування при дослідженні окремих тем курсу з використанням матеріалів з практичної діяльності комерційних банків.

Тему курсової роботи студент обирає самостійно з умовою, що в академічній групі повторення тем не допускається. Студент може запропонувати власну тему, попередньо узгодивши її з викладачем. Більш конкретні вказівки з написання курсової роботи з дисципліни та критерії її оцінювання містяться у відповідних методичних рекомендаціях, які студент може отримати в бібліотеці або на кафедрі.

У цілому, робота студента над виконанням індивідуальних завдань супроводжується консультаціями з викладачем. Кінцевий термін подання індивідуальної роботи викладачу — в день розгляду наступної за робочим планом теми.

Слід враховувати, що за структурою індивідуальні завдання можуть включати *теоретичний матеріал*, який розкриває нормативно-правову базу та сутність теоретичного дослідження механізму здійснення окремих банківських операцій, дозволяючи логічно викласти матеріал за визначеною темою (зокрема, обов'язковим є подання конспекту законодавчих і нормативних документів), *аналітичні дослідження*, проведені за статистичними матеріалами здійснення окремих банківських операцій у відповідних аналітичних таблицях, *висновки* за ними та запропоновані *рекомендації*. Обсяг таких теоретичних та аналітичних досліджень залежить від повноти розкриття їх проблематики, але не може бути меншим за 10 сторінок друкованого тексту на форматі А4 (для курсового дослідження — не менше 30 сторінок) 14 шрифтом через полуторний інтервал з полями: верхнє, нижнє, праве — 2 см, ліве — 1 см.

Для виконання індивідуальних завдань студент самостійно збирає необхідну інформацію. *Джерелами пошуку даних є:* Інтернет-ресурс для отримання цифрового матеріалу як основи аналітичного дослідження, а також друковані офіційні видання Верховної Ради України

(газета «Голос України»), Кабінету Міністрів України (газета «Урядовий кур'єр»), Національного банку України (журнали: «Бюлетень Національного банку України», «Вісник Національного банку України»). Повторення практичного матеріалу, що стосується загальноекономічних показників по Україні допускається, але дослівні висновки не зарховуються у виконання роботи.

Тематика індивідуальних завдань за модулем 1

Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні

1. Ознайомлення з Законом України «Про банки і банківську діяльність».
2. Ознайомлення з положенням, яке регламентує порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття філій, представництв, відділень, а також банківських об'єднань.
3. Розгляд документів, які подаються до територіального управління НБУ для реєстрації банку та його структурних підрозділів згідно положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття філій, представництв, відділень.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. № 2121-111.
1. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: затверджена постановою Правління НБУ від 12 грудня 2002 р. № 502.
2. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів: затверджено постановою Правління НБУ від 08.09.2011 р. № 306.
3. Положення про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань: Затв. постановою Правління НБУ від 31. 08.2001 р. № 377.

Тема 2. Організація діяльності банку

1. Побудова та аналіз схематичного балансу комерційного банку.
2. Ознайомлення з положенням, яке регламентує порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій.
3. Ознайомлення з інструкцією про порядок виконання контролю та отримання ліцензії по експортних, імпорتنих та лізингових операціях.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 12.2000р. №2121-111.

2. Інструкція про порядок виконання контролю та отримання ліцензії по експортних, імпортних та лізингових операціях: Затв. постановою Правління НБУ від 24.03.1999 р. № 136.

3. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів: Затв. постановою Правління НБУ від 08.09.2011 р. № 306.

Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу

1. Ознайомлення зі структурою власного капіталу та особливостями формування статутного капіталу банку згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність».

2. Ознайомлення з положенням, яке регламентує порядок формування та використання банками резервного фонду.

3. Оцінка власного капіталу банку згідно вимог Базельської угоди.

4. Ознайомлення з показниками нормативів капіталу для банків України згідно вимог інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків України».

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. №2121-111.

2. Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду: Затв. постановою Правління НБУ від 08.08.2001 р. № 334.

3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

Тема 4. Операції банків із залучення коштів

1. Ознайомлення зі змістом угоди депозитного вкладу юридичних та фізичних осіб.

2. Ознайомлення зі змістом положення, яке регулює порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами.

3. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» та відповідного положення.

4. Ознайомлення з показниками, на основі яких оцінюють ефективність депозитних операцій банку.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 12.2000р. №2121-111.

2. Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 р. №2740-11.

3. Положення про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів за вкладами фізичних осіб»: Затв. Рішенням адмін. ради Фонду гарантування вкладів фіз. осіб від 12.02.2002, № 2.

4. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Затв. постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 516.

5. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 16.06.2011 р. № 195.

6. Інструкція Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Затв. Постановою правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492.

Тема 5. Операції банків із запозичення коштів

1. Ознайомлення з механізмом рефінансування комерційних банків в Україні за змістом положення «Про регулювання НБУ ліквідності банків України».

2. Ознайомлення з механізмом врахування випущених банком незабезпечених боргових зобов'язань як субординованого боргу згідно інструкції про порядок регулювання діяльності банків України.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-ХІУ.

2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

3. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України від 30.04.2009 р. № 259

Тематика індивідуальних завдань за модулем 2

Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту

1. Ознайомлення зі змістом інструкції про порядок відкриття, використання та закриття рахунків у національній та іноземних валютах.

2. Ознайомлення та конспектування матеріалів інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

3. Ознайомлення зі змістом договору на розрахунково-касове обслуговування та тарифною політикою комерційних банків України.

4. Ознайомлення зі змістом інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. №2121-111.

2. Інструкція про порядок відкриття, використання та закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Затв. постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. №492.

3. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. №22.

4. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 16.08.2006 р. № 320.

Тема 7. Операції банків з готівкою

1. Ознайомлення з видами та порядком оформлення касових операцій згідно з вимогами інструкції про ведення касових операцій банками в Україні та про порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні.

2. Ознайомлення зі змістом інструкції з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах в Україні.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 01.06.2011 р. № 174.

2. Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 14.02.2007 р. № 45.

3. Інструкція про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637.

Тема 8. Операції банків з пластиковими картками

1. Ознайомлення зі змістом положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням.

2. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04 2001 р. № 2346-III.

2. Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: Затв. постановою Правління НБУ від 30.04.2010 р. № 223.

Тема 9. Операції банків з векселями

1. Ознайомлення зі змістом Законів України «Про обіг векселів в Україні» та «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні та прості векселі».

2. Ознайомлення зі змістом положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: Закон України від 06.07.1999 р. № 826-XIV.
2. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III.
3. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV.
4. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затв. Постановою Правління НБУ від 16.12.2002 р. № 508.

Тема 10. Кредитні операції банків

1. Ознайомлення з організацією правовідносин між кредитором та позичальником згідно вимог Цивільного та Господарського кодексів України.
2. Ознайомлення зі змістом кредитної справи та функціями кредитного комітету у процесі надання кредитів.
3. Ознайомлення зі змістом Законів України «Про заставу», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».
4. Ознайомлення зі змістом положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV.
3. Про заставу. Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII.
4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30.06.1999 р. № 784-XIU.
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III.
6. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV.
7. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Затв. постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23.

Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів

1. Ознайомлення зі змістом Законів України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» та «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю».

2. Ознайомлення зі змістом Законів України «Про іпотеку» та «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати».

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України від 15.03.2001 р. № 2299-III.

2. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV.

Про іпотечне кредитування, операції консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 р. № 979-IV

3. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19.06.2003 р. №978- IV.

4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

Тематика індивідуальних завдань за модулем 3

Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті

1. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

2. Ознайомлення зі змістом положення про валютний контроль.

3. Ознайомлення зі змістом положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №30.

2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959/ХІ-ВР.

3. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93.

4. Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: Затв. постановою Правління НБУ від 26.03.1998 р. № 118.

5. Положення про валютний контроль: Затв. постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49.

6. Інструкція про порядок відкриття, використання та закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Затв. постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. №492.

Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті

1. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті».
2. Ознайомлення з уніфікованими правилами для інкасо, а також правилами і звичаями для документарних акредитивів.
3. Ознайомлення з механізмом функціонування системи СВІФТ.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР.
2. Уніфіковані правила для інкасо (публікація МТГТ№ 522, 1995 р.).
3. Уніфіковані правила та звичай для документарних акредитивів (публікація МТП № 500, 1993 р.).
4. Положення про порядок здійснення контролю за експортними, імпорнтними операціями: Затв. постановою Правління НБУ від 24 березня 1999 р. № 136.
5. Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів: Затв. постановою Правління НБУ від 28 липня 2008 р. № 216.

Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку

1. Ознайомлення з порядком та умовами торгівлі іноземною валютою.
2. Ознайомлення зі змістом положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів.
3. Ознайомлення з правилами випуску та обігу валютних деривативів в Україні.
4. Ознайомлення з порядком визначення поточних (касових) та строкових (форвардних) валютних курсів.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ //http:// www.bank.gov.ua)

1. Правила випуску та обігу валютних деривативів: Затв. постановою Правління НБУ від 07.07.1997 р. № 216.
2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 (Зі змінами і доповненнями).
3. Про встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку: Затв. Постановою Правління НБУ від 22.05.2011 N 205.
4. Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів: Затв. постановою Правління НБУ від 28 липня 2008 р. № 216.
5. Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою: Затв. постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281.

Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті

1. Ознайомлення зі змістом інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України.
2. Ознайомлення з порядком розрахунків за крос-курсом.
3. Ознайомлення зі змістом положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України.
4. Ознайомлення з правилами здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ // <http://www.bank.gov.ua>)

1. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Затв. постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. №520.
2. Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 29.12.2007 р. № 496.
3. Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України: Затв. постановою Правління НБУ від 14.10.2004 р. № 485.
4. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затв. постановою Правління НБУ від 12.12.2002 р. № 502.

Тематика індивідуальних завдань за модулем 4

Тема 16. Операції банків з цінними паперами

1. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок».
2. Ознайомлення зі змістом положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами.
3. Ознайомлення з методами визначення ефективності інвестування коштів банків у різні види цінних паперів: акцій, облігацій, сертифікатів та ін.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ // <http://www.bank.gov.ua>)

1. Про інвестиційну діяльність // Закони України т.2. — С. 173-180.
2. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

4. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України: Затв. постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. №258.

5. Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами // Постанова Правління НБУ від 02.02.2007 р. № 31.

Тема 17. Операції з надання банківських послуг

1. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг».

2. Ознайомлення зі структурою платежів за лізинговими та факторинговими угодами.

3. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про фінансовий лізинг».

4. Ознайомлення зі змістом публікацій про перспективи розвитку трастових послуг в Україні.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ // [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua))

1. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. № 723/97-ВР.

2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001р. № 2664-III.

3. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Затв. постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23.

Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку

1. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про Національний банк України» та положення про порядок формування обов'язкових резервів.

2. Ознайомлення зі змістом інструкції про порядок регулювання діяльності банків України.

3. Ознайомлення зі змістом інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України та правилами організації статистичної звітності, що подається до НБУ.

4. Ознайомлення зі змістом методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» та методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України.

Рекомендована до розгляду нормативна література

(Сайт НБУ // [http:// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua))

1. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-ХІУ.

2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 12.2000р. №2121-111.

3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

4. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Затв. постановою Правління НБУ від 19.03.2003 р. № 124.

5. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: Затв. постановою. Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104.

6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Затв. постановою Правління НБУ від 02.08.2004 р. № 361.

7. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.

8. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Затв. постановою Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23.

9. Положення про порядок формування обов'язкових резервів: Затв. постановою Правління НБУ від 30.01.2009 р. № 33.

Тематика рефератів:

❖ *За модулем 1:*

1. Проблеми вдосконалення української банківської системи.
2. Організаційна структура комерційного банку та фактори, що її визначають.
3. Ресурсна позиція комерційного банку та напрямки її зміцнення.
4. Проблеми розвитку капітальної бази українських комерційних банків.
5. Стратегія формування власного капіталу банку.
6. Оптимізація джерел формування ресурсної бази комерційного банку.
7. Міжбанківське кредитування та перспективи його розвитку в Україні.

❖ *За модулем 2:*

8. Механізм депозитного обслуговування приватних осіб та напрямки його вдосконалення.
9. Страхування депозитів як інструмент забезпечення надійності комерційного банку.
10. Касові операції банку та перспективи їх розвитку в Україні.
11. Механізм розрахункового обслуговування суб'єктів господарювання та шляхи його вдосконалення.
12. Дистанційне банківське обслуговування клієнтів та напрямки його розвитку.

13. Організація роботи комерційного банку з приватними особами: проблеми і перспективи розвитку.
14. Операції банку з платіжними картками та напрямки підвищення їх ефективності.
15. Організація міжбанківських розрахунків: проблеми і перспективи розвитку.
16. Операції комерційного банку з векселями: проблеми і перспективи розвитку.
17. Активні вексельні операції банку та перспективи їх розвитку в Україні.
18. Форми забезпечення кредиту та їх розвиток в Україні.
19. Механізм короткострокового кредитування юридичних осіб та шляхи його вдосконалення.
20. Сучасні види кредитних операцій і тенденції їх розвитку.
21. Проблеми і перспективи формування кредитного портфеля комерційного банку в Україні.
22. Іпотечне кредитування: проблеми і перспективи розвитку.
23. Споживче кредитування в українських комерційних банках та шляхи підвищення його ефективності.
24. Інвестиційне кредитування та проблеми його розвитку в українській економіці.
25. Методологія оцінки кредитоспроможності позичальників та шляхи її вдосконалення.
26. Кредитний ризик в системі управління комерційним банком.
27. Кредитна політика комерційного банку.
28. Методи забезпечення повернення кредитів в умовах сучасної української економіки.
29. Організація роботи з проблемними позичками та напрямки її вдосконалення.

❖ *За модулем 3:*

30. Акредитив як інструмент міжнародних розрахунків.
31. Документарні операції комерційного банку і їх роль у забезпеченні комплексного обслуговування клієнтури.
32. Конверсійні валютні операції: проблеми і перспективи їх розвитку.
33. Валютні дилінгові операції банку та механізм їх проведення.
34. Діяльність комерційного банку як агента валютного контролю.
35. Проблеми і перспективи розвитку валютно-фінансових та платіжних умов міжнародного кредиту.
36. Операції з міжнародних торговельних розрахунків: проблеми і перспективи їх розвитку.
37. Операції з торгівлі іноземною валютою на міжбанківському ринку України: проблеми і перспективи розвитку.
38. Неторговельні операції банків з іноземною валютою та сучасні напрями їх розвитку.

❖ *За модулем 4:*

39. Операції комерційного банку з цінними паперами: проблеми і перспективи розвитку.
40. Формування портфеля цінних паперів комерційного банку: проблеми і перспективи розвитку в Україні.
41. Організація роботи комерційного банку по емісії власних цінних паперів.
42. Сек'юритизація активів комерційного банку та її перспективи в Україні.
43. Ризики, пов'язані з інвестиційними операціями банку: проблеми їх оцінки та управління.
44. Операції банків з дорогоцінними металами та перспективи їх розвитку в Україні.
45. Лізинг як інструмент фінансування інвестиційних проектів та перспективи його розвитку в Україні.
46. Факторинг і його особливості в українській банківській практиці.
47. Фінансові інновації в сфері банківського бізнесу.
48. Міжнародні фінансові послуги комерційних банків.
49. Ліквідність і платоспроможність банку: проблеми їх управління на сучасному етапі.
50. Оцінка фінансового стану комерційного банку.
51. Проблеми і перспективи формування резервів для відшкодування можливих втрат від активних операцій банку.
52. Стійкість комерційного банку та шляхи її досягнення.
53. Позабалансові операції банку та шляхи підвищення їх ефективності.
54. Формування та використати прибутку комерційного банку.

Розділ VII

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА з дисципліни «Банківські операції» для студентів напрямку підготовки «Фінанси і кредит»

Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
1	2	3	4
1. Обов'язкові види СРС			
1.1. Підготовка до лекційних занять (розгляд законодавчих і нормативних документів)	Систематично, відповідно розкладу аудиторних занять	Відвідування лекцій та ведення конспектів	1) 8,5 балів (0,5 x 17); 2) 4,5 бали ₁ (0,25 x 17)
1.2. Підготовка до практичних занять і занять-тренінгів в навчально-тренувальному банку	Систематично, відповідно розкладу аудиторних занять	1. Відвідування практичного заняття 2. Правильна відповідь при опитуванні або вірне виконання навчального завдання	1.1) 3,0 бали (0,2 x 15); 1.2) 30 балів (2 x 15); 2.1) 3,1 бали (0,1x31); 2.2) 26,0 балів (0,85x31)
Виконання домашніх завдань	Систематично, відповідно розкладу аудиторних занять	Перевірка правильності виконання завдань	1) 7,5 балів (0,5 x 17); 2) 9,3 бали (0,3 x 61)
1.4. Виконання індивідуальних завдань за поточною тематикою	Протягом семестру	Конспектування законодавчих та нормативних документів за темами курсу під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР)	1) 15 балів (1,4x11); 2) 12 балів (1,4x9)
1.5. Підготовка до модульних контрольних робіт (4 модулі)	Під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР)	Перевірка правильності виконання модульних робіт	36 балів (18балів x 2); 20 балів (10 x 2)
Підготовка курсової роботи	Протягом 15 тижня 7-го семестру	Захист курсової роботи	100 балів ²

¹ Наведені дані за два семестри, протягом яких вивчають дисципліну

² 100 балів — курсова робота оцінюється окремо

Закінчення табл.

Види самостійної роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальна кількість балів
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
2. Вибіркові види СРС			
2.1 Підготовка рефератів за заданою тематикою	Протягом семестру	Захист матеріалів реферату під час індивідуально-консультативної роботи (ІКР).	4 бали
Підготовка доповіді по темі	Протягом семестру	Під час практичного заняття	4 бали
2.3. Підготовка доповіді на наукову студентську конференцію	січень — березень року VI семестру	1. Виступ з доповіддю 2. Зайняття призового місця	15 балів 5 балів
2.4. Аналітичний огляд статистичних матеріалів щодо загальної динаміки і структури операцій українських банків	Протягом семестру	Під час практичного заняття	4 бали за кожний огляд
2.3. Виконання курсової роботи з дисципліни «Банківські операції»	Не пізніше 15 тижня 7-го семестру	Своєчасне виконання та успішний захист курсової роботи	5 балів

Розділ VIII

ПОРЯДОК І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів з дисципліни «Банківські операції» здійснюється за результатами поточного і підсумкового контролю.

Метою поточного оцінювання знань студентів є виявлення рівня отриманих ними знань, перевірки розуміння та засвоєння програмного матеріалу з дисципліни, вироблення практичних навичок щодо фінансових розрахунків за операціями банків.

Завданнями поточного оцінювання знань студентів є:

1) оцінка активності роботи студента протягом VI та VII семестрів з вивчення програмного матеріалу дисципліни, рівня набутих знань і вмінь;

2) оцінка рівня виконання модульних завдань.

До основних **методів** поточного контролю відносяться: усне та письмове опитування, тестування, розв'язання навчальних завдань і розрахунково-аналітичних задач, виконання домашніх завдань, захист або презентація індивідуальних навчально-дослідних робіт, модульних завдань.

Об'єктами поточного контролю є: відвідування практичних занять та активність роботи на практичних заняттях протягом семестру; результати виконання модульних завдань; підготовка та захист домашніх та індивідуальних індивідуальних завдань; участь в наукових конференціях. *Оцінювання поточної роботи* студента відбувається за шкалою у діапазоні від 0 до 100 балів у першому семестрі та від 0 до 60 балів — у другому семестрі. Більш докладно шкалу поточної успішності наведено нижче.

❖ *У першому семестрі:*

- від 86 до 100 балів — поточна підсумкова оцінка «відмінно»;
- від 66 до 86 балів — поточна підсумкова оцінка «добре»;
- від 40 до 65 балів — поточна підсумкова оцінка «задовільно»;
- на вище 39 балів — поточна підсумкова оцінка «незадовільно».

❖ *У другому семестрі:*

- від 52(86%) до 60 (100%) балів — поточна підсумкова оцінка «відмінно»;
- від 40 (66%) до 51 (85%) балів — поточна підсумкова оцінка «добре»;
- від 24(40%) до 39 (65%) балів — поточна підсумкова оцінка «задовільно»;
- не вище 23 балів — поточна підсумкова оцінка «незадовільно».

Підсумковий контроль знань з дисципліни «Банківські операції» здійснюється у формі іспиту, який проводиться виключно в межах ек-

заменаційної сесії. Іспит проводиться за завданнями, складеними в повній відповідності до програми дисципліни, які доводяться до студентів на початку навчального року. Завданням іспиту є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки і взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчо використовувати накопичені знання, набутих вмінь.

Екзаменаційний білет, як правило, містить 3 завдання (приклад екзаменаційного білету наведено нижче), кожне з яких оцінюється за шкалою 10, 10 та 20 балів максимально.

Для оцінювання відповідей студентів з програмних дисциплін використовуються такі **критерії**:

– *відмінному рівню (10 балів за теоретичне завдання та 20 балів за практичне)* відповідає правильна й вичерпна відповідь на поставлене питання, в якій студент показав всебічне системне знання програмного матеріалу; засвоєння основної та додаткової літератури; чітке володіння понятійним апаратом, методами, методиками та інструментами, вивчення яких передбачене програмами дисциплін; правильне розв'язання завдання та наведення обґрунтованих висновків та рекомендацій;

– *задовільному рівню (5 балів за теоретичне та 10 балів за практичне)* відповідає у цілому правильна відповідь на поставлене запитання, в якій студент показав достатній рівень знань з основного програмного матеріалу, але не спромігся переконливо аргументувати свою відповідь, помилився у використанні понятійного апарата, показав недостатні знання літературних джерел; у розв'язанні завдань є окремі помилки;

– *незадовільному рівню (0 балів)* відповідає неправильна або неповна відповідь на запитання, в якій студент продемонстрував значні прогалини в знаннях з основного програмного матеріалу; ухилився від аргументувань; показав незадовільні знання понятійного апарата і спеціальної літератури або взагалі нічого не відповів та не розв'язав задачі.

Результати екзамену оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів (включно).

В разі, коли відповіді студента оцінені *менше ніж в 11 балів*, він отримує незадовільну оцінку за результатами іспиту (тобто 0 балів) і загальна підсумкова оцінка включає лише результати поточного контролю.

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результатами поточного контролю знань та за виконання завдань, що виносяться на іспит (за умови, що студент набрав на іспиті 11 балів і вище).

До залікової екзаменаційної відомості вносяться сумарні результати в балах поточного контролю та іспиту (загальна підсумкова оцінка).

Академічні успіхи студента визначаються за допомогою системи оцінювання, з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS **в такому порядку**:

1.1. Система нарахування балів за видами навчальної роботи у I семестрі вивчення дисципліни

Форма навчальної роботи	Вид навчальної роботи	Бали	Кількість занять	Максимальна кількість балів
1	2	3	4	5
1. Аудиторна				
1.1. Лекція	1. Відвідування лекцій (2 год.)	0,5	17	8,5
1.2. Практичне, семінарське заняття	1. Відвідування практичного заняття	0,2	15	3,0
	2. Правильна відповідь при опитуванні або вірне виконання навчального завдання	2	15	30
2. Самостійна робота	Виконання домашніх завдань та активна участь у практичних заняттях	0,5	15	7,5
3. Індивідуально-консультативна робота	Виконання індивідуальних завдань (конспектування нормативних документів) за темами	1,4	11	15
4. Поточний контроль	Модульна контрольна робота	18	2	36
5. Кінцевий контроль — ПМК				
Разом				100

Рейтинг студента за дисципліною — сума балів за VI семестр, заокруглена до цілого балу.

1.2. Система нарахування балів за виконання навчальних завдань з дисципліни « Банківські операції» для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування «Банківська справа»(в розрізі тем) на I семестр вивчення дисципліни

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
I семестр		
Змістовий модуль 1. «Економічні основи функціонування банків та формування їх ресурсів»		
Тема 1. Види банків і порядок їх створення в Україні	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6

Продовження табл.

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 2. Організація діяльності банку	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Тема 3. Операції банків з формування власного капіталу	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Тема 4. Операції банків із залучення коштів	1. Відвідування лекцій	1,0
	2. Активна робота на практичних заняттях	4,4
	3. Виконання домашніх завдань	1,0
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	7,8
Тема 5. Операції банків із запозичення коштів	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Модульна контрольна робота 1		18,0
Всього за змістовий модуль 1		44,0
Змістовий модуль 2. Особливості здійснення розрахунково-касових та кредитних операцій банків		
Тема 6. Операції банків з обслуговування платіжного обороту	1. Відвідування лекцій	1,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	4,4
	3. Виконання домашніх завдань	1,0
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	8,3

Закінчення табл.

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 7. Операції банків з готівкою	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Тема 8. Операції банків з пластиковими картками	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Тема 9. Операції банків з векселями	1. Відвідування лекцій	1,0
	2. Активна робота на практичних заняттях	4,4
	3. Виконання домашніх завдань	1,0
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	7,8
Тема 10. Кредитні операції банків	1. Відвідування лекцій	1,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	4,4
	3. Виконання домашніх завдань	1,0
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	8,3
Тема 11. Особливості операцій з надання і погашення окремих видів кредитів	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,2
	3. Виконання домашніх завдань	0,5
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,6
Модульна контрольна робота 2		18,0
Всього за змістовий модуль 2		56,0
Разом за семестр		100,0

2.1. Система нарахування балів за видами навчальної роботи у II семестрі вивчення дисципліни

Форма навчальної роботи	Вид навчальної роботи	Бали	Кількість занять	Максимальна кількість балів
1. Аудиторна				
1.1. Лекція	1. Відвідування лекцій (2 год.)	0,25	17	4,5
1.2. Практичне та заняття-тренінги в навчально-тренувальному банку	1. Відвідування практичного заняття	0,1	31	3,1
	2. Правильна відповідь при опитуванні або вірне виконання навчального завдання	0,85	31	26,0
2. Самостійна робота	Виконання домашніх завдань та активна участь у практичних заняттях	0,3	31	9,3
3. Індивідуально-консультативна робота	Виконання індивідуальних завдань (конспектування нормативних документів) за темами	1,4	9	12,0
3. Поточний контроль	Модульна контрольна робота	10	2	20
4. Кінцевий контроль	1. Іспит	40	1	40
Разом				100—115

Рейтинг студента за дисципліною — сума балів за семестр, закруглена до цілого балу.

2.2. Система нарахування балів за виконання навчальних завдань з дисципліни «Банківські операції» для студентів за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» за програмою професійного спрямування «Банківська справа» (в розрізі тем) на II семестр вивчення дисципліни

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
II семестр		
Змістовий модуль 3. Операції банків в іноземній валюті		
Тема 12. Економіко-правові та організаційні основи здійснення банками операцій в іноземній валюті	1. Відвідування лекцій	0,75
	2. Активна робота на практичних заняттях	0,95
	3. Виконання домашніх завдань	0,3
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	3,4

Продовження табл.

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 13. Торговельні операції банків в іноземній валюті	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	1,9
	3. Виконання домашніх завдань	0,6
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,4
Тема 14. Операції банків в іноземній валюті на міжбанківському ринку	1. Відвідування лекцій	0,75
	2. Активна робота на практичних заняттях	1,9
	3. Виконання домашніх завдань	0,6
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,65
Тема 15. Неторговельні операції банків в іноземній валюті	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	1,9
	3. Виконання домашніх завдань	0,6
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,4
Модульна контрольна робота 3		10,0
Всього за змістовий модуль 3		26
Змістовий модуль 4. Операції банків з цінними паперами, позабалансові та економічні основи забезпечення фінансової стійкості банку		
Тема 16. Операції банків з цінними паперами	1. Відвідування лекцій	0,75
	2. Активна робота на практичних заняттях	2,85
	3. Виконання домашніх завдань	0,9
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	5,9
Тема 17. Операції з надання банківських послуг	1. Відвідування лекцій	0,5
	2. Активна робота на практичних заняттях	1,9
	3. Виконання домашніх завдань	0,6
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	4,4

Закінчення табл.

Назва змістового модуля, теми	Вид навчальної роботи	Бали
1	2	3
Тема 18. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку	2. Активна робота на практичних заняттях	2,85
	3. Виконання домашніх завдань	0,9
	4. Виконання індивідуальної роботи з конспектування нормативної літератури	1,4
	Разом	5,65
	Модульна контрольна робота 4	
Всього за змістовий модуль 4		25
<i>Практичні заняття-тренінги в навчально-тренувальному банку</i>	1. Активна робота на практичних заняттях	15,2
	2. Виконання домашніх завдань	4,8
	Разом	20,0
<i>Іспит</i>		<i>40</i>
Разом за семестр		100—115

3. Система нарахування додаткових балів за видами робіт з вивчення дисципліни «Банківські операції»

3. Нархування додаткових балів	
1. Проведення науково-дослідницької роботи та виступ з доповіддю на науково-практичній студентській конференції за тематикою дисципліни	10
2. Зайняття призового місця на науково-практичній студентській конференції	5
3. Своєчасне виконання та успішний захист курсової роботи з курсу «Банківські операції»	5
Разом	20

4. Оцінка та критерії оцінки підсумкового контролю результатів навчання студента шляхом складання іспиту з дисципліни «Банківські операції»

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за бальною шкалою	Оцінка за 4-х бальною шкалою	Критерії оцінки навчальної діяльності студентів
1	2	3	4
F	0-34	«незадовільно» з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	виставляється студентові, який не орієнтується в програмному матеріалі, має суттєве незрозуміння фінансово-кредитних понять і методик; за незнання базових понять і показників; за несамостійну відповідь на питання та невірне рішення практичних завдань
FX	35-59	«незадовільно» з можливістю повторного складання	виставляється студентові, що має прогалини в розумінні основних фінансово-економічних понять і методик, допускає принципові помилки в застосуванні методик рішення конкретних ситуаційних задач з банківських операцій
E	60-65	«задовільно достатньо»	виставляється студентові, який знає сутність основних банківських операцій, в основному вірно розуміє стан і розвиток банківської діяльності, орієнтується при певній допомозі викладача в методах дослідження фінансово-економічних даних банку, орієнтується в основній літературі, рекомендованій програмою
D	66—70	«задовільно»	виставляється студентові, який знає базові поняття і показники, сутність основних банківських операцій, при певній допомозі викладача орієнтується в методах розрахунків за банківськими операціями, орієнтується в основній літературі, рекомендованій програмою; за самостійну відповідь на питання в обсязі конспекту; , в основному, вирішує практичні завдання
C	71-78	«добре»	zasлужує студент, що виявив повне знання навчального програмного матеріалу, засвоїв основні теоретичні та практичні фінансово-економічні поняття і положення, володіє прийомом розрахунків за основними банківськими операціями. При деяких невідповідностях у розв'язанні задач швидко орієнтується і легко їх виправляє.
B	79-85	«дуже добре»	zasлужує студент, що виявив системні знання з дисципліни; засвоїв теоретичні та практичні фінансово-економічні положення, володіє прийомом фінансових розрахунків за банківськими операціями; може самостійно поповнювати і відновлювати знання у ході подальшого навчання; за самостійну відповідь на питання з використанням більшого матеріалу, ніж у конспекті; вірно вирішує практичні завдання.
A	86-100	«відмінно»	zasлужує студент, який має широкі і системні знання з дисципліни і вміє застосовувати їх до рішення конкретних задач, а також засвоїв методи вивчення взаємозв'язків між показниками і має творчі здібності у розумінні і викладенні програмного матеріалу, самостійно робить висновки. Студент опрацював основну і знайомий з додатковою літературою. Вірно спілкується з викладачем та дає самостійну логічну відповідь на питання з використанням додаткових матеріалів, вірно вирішує практичні завдання.

Перелік питань, що охоплюють зміст робочої програми дисципліни та які виносяться на екзамен:

1. Походження, розвиток та функції комерційних банків.
2. Види та класифікація банків. Банківські об'єднання.
3. Створення та державна реєстрація банківських установ.
4. Поняття і завдання реструктуризації та реорганізації банківських установ.
5. Організаційна структура та управління банком.
6. Сутність, основні принципи організації банківських операцій, їх класифікація. Взаємодія структурних підрозділів банку при виробництві і продажу банківських послуг.
7. Ліцензування банківської діяльності.
8. Концепції управління діяльністю банку.
9. Економічна характеристика та джерела формування банківських ресурсів, їх класифікація.
10. Власний капітал банку, його структура, джерела формування, функції та значення.
11. Резервні і спеціальні фонди.
12. Роль прибутку у формуванні власного капіталу.
13. Достатність капіталу банку та фактори, що її визначають.
14. Економічний зміст депозитних операцій, їх класифікація та загальна характеристика.
15. Особливості депозитних рахунків до запитання, строкових та ощадних вкладів.
16. Особливості укладання депозитного договору та встановлення депозитної процентної ставки.
17. Механізм здійснення строкових депозитних операцій з юридичними особами.
18. Система страхування (гарантування) вкладів населення в банках.
19. Класифікація депозитів фізичних осіб, їх загальна характеристика.
20. Правовий режим обслуговування вкладників.
21. Вклади (депозити) до запитання та строкові вклади фізичних осіб.
22. Економічний зміст операцій з недепозитного запозичення коштів, їх загальна характеристика.
23. Функції та структура ринку міжбанківських кредитів.
24. Особливості одержання міжбанківських кредитів від НБУ та від інших комерційних банків.
25. Випуск незабезпечених боргових зобов'язань банку як засіб запозичення ресурсів.
26. Характеристика платіжного обороту.
27. Суть і принципи організації безготівкових розрахунків.
28. Відкриття і ведення банківських рахунків.
29. Загальна характеристика форм та способів безготівкових розрахунків.

30. Розрахунки із застосуванням платіжних доручень та платіжних вимог-доручень.
31. Порядок здійснення розрахунків чеками та акредитивами.
32. Примусове та договірне стягнення (списання) коштів та особливості розрахунків за допомогою систем дистанційного обслуговування.
33. Необхідність і види міжбанківських розрахунків.
34. Здійснення міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів (СЕП).
35. Особливості застосування внутрішньобанківських платіжних систем та здійснення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини.
36. Суть і принципи організації готівкових грошових розрахунків.
37. Касові операції банків з клієнтами.
38. Здійснення касових операцій через банкомати.
39. Особливості регулювання обігу готівки та забезпечення касової роботи банку.
40. Поняття, види та характеристика банківських платіжних карток.
41. Порядок видачі та обслуговування платіжних карток.
42. Види операцій банків з платіжними картками та їх характеристика.
43. Національна платіжна система масових електронних платежів.
44. Сутність, класифікація, принципи та функції кредиту, його роль в економіці.
45. Організація кредитної діяльності банку.
46. Процес банківського кредитування.
47. Ціна банківського кредиту та фактори, що її визначають.
48. Кредитний ризик та методи управління ним.
49. Система оцінки кредитоспроможності позичальника банку.
50. Форми забезпечення повернення банківських кредитів, їх поняття та загальна характеристика.
51. Методи управління проблемними кредитами.
52. Особливості механізму надання та погашення споживчого банківського кредиту.
53. Консорціальні та паралельні кредити.
54. Особливості кредитування у формі овердрафту.
55. Інвестиційне кредитування.
56. Особливості операцій з надання і погашення інших видів кредитів (іпотечних, кредитування малого та середнього бізнесу, підприємств АПК тощо).
57. Характеристика сутності векселя та організації вексельного обігу в Україні.
58. Класифікація операцій банку у сфері вексельного обігу.
59. Кредитні операції банків з векселями.
60. Рефінансування НБУ банківських установ за допомогою векселів.
61. Торговельні операції з векселями.
62. Гарантійні операції з векселями.

63. Розрахункові операції банків з векселями.
64. Комісійні та довірчі операції з векселями.
65. Особливості організації роботи з векселями в банку.
66. Економічні та організаційні основи здійснення валютних операцій. Класифікація валютних операцій.
67. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків юридичних осіб-резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів.
68. Відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті фізичних осіб.
69. Способи і засоби здійснення міжбанківських операцій в іноземній валюті. Сутність кореспондентських відносин.
70. Порядок відкриття та режим функціонування кореспондентських рахунків. Електронні системи міжнародних міжбанківських платежів.
71. Сутність торговельних валютних операцій та їх класифікація.
72. Форми міжнародних розрахунків: суть, види, загальна характеристика.
73. Банківське кредитування експортно-імпортних операцій.
74. Контроль уповноважених банків за міжнародними розрахунковими операціями своїх клієнтів
75. Сутність, функції та учасники міжбанківського валютного ринку.
76. Поняття та види валютної позиції банку.
77. Касові торговельні валютні операції. Особливості купівлі, обміну іноземної валюти за різними операціями.
78. Строкові торговельні валютні операції.
79. Загальна характеристика неторговельних операцій комерційних банків та їх класифікація.
80. Особливості конвертації готівкової іноземної валюти різних іноземних держав. Крос-курс.
81. Операції фізичних осіб з дорожніми чеками, кредитними картками та іншими платіжними засобами неторговельного характеру.
82. Перекази готівкової та безготівкової іноземної валюти фізичними особами.
83. Характеристика цінних паперів. Класифікація та види банківських операцій з цінними паперами.
84. Види професійної банківської діяльності на фондовому ринку.
85. Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків.
86. Розміщення акцій та їх обіг.
87. Операції банків з облігаціями власної емісії.
88. Депозитні (ощадні) сертифікати банків як інструмент емісійних операцій.
89. Економічна характеристика інвестиційних портфелів цінних паперів та загальні принципи оцінки цінних паперів у портфелях банку.
90. Посередницькі операції банків з цінними паперами, їх загальна характеристика.
91. Депозитарні операції комерційних банків та заставні операції банків з цінними паперами.

92. Механізм операцій банків у ролі інфраструктурних (професійних) учасників ринку цінних паперів.

93. Ризики, пов'язані з діяльністю банків на ринку цінних паперів та засоби захисту від них

94. Загальна характеристика та види банківських послуг.

95. Лізингові операції, їх сутність та класифікація.

96. Факторингові операції та механізм їх здійснення.

97. Форфейтинг, механізм його здійснення та вартість операції.

98. Гарантійні послуги банків.

99. Посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги.

100. Довірчі (трастові) послуги.

101. Операції банку з надання інших послуг: зі зберігання цінностей, з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням тощо.

102. Сутність фінансової стійкості комерційного банку та способи її забезпечення.

103. Економічні нормативи регулювання діяльності банків та нагляд за їх дотриманням.

104. Ліквідність та платоспроможність банку.

105. Основні підходи щодо управління банківськими ризиками.

106. Порядок формування і використання резервів для покриття можливих втрат банку від активних операцій.

107. Фінансові звіти банку та оцінка його діяльності.

108. Прибутковість банку: поняття та оцінка.

Приклад побудови екзаменаційного білета

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №1 з дисципліни «Банківські операції»

1. Розкрити економічний зміст:

— депозитних рахунків до запитання;

— строкових та ощадних вкладів.

2. Назвати:

— структуру кредитних операцій банків з вексялями;

— сутність та порядок проведення кредитних операцій банків з вексялями.

3. Завдання. Банк вилучив із свого обігу 1200 тис. доларів США на 4 місяці. Він має можливість розмістити ці кошти на депозит у американському банку під процентну ставку 8% річних, або вибрати європейський банк, де процентна ставка за депозитами у євро складає 6% річних.

Припустимо, що форвардний курс і спот-курс євро до долару США дорівнюють один одному і складають: $\text{Євро} / \text{USD} = 1,25$.

Що зробить банк за даних умов з метою найбільш ефективного використання вивільнених коштів?

Список рекомендованої літератури

Основна література³

1. Банківські операції: Підручник / М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна, [та ін.]; за ред. А.М. Мороз. — 3-є вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2008. — 608 с.
2. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: Навч. посібник / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. — Суми : Університетська книга, 2007. — 523 с.
3. Міщенко В.І. Банківські операції: підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2007. — 796 с.

Додаткова література

4. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2004. — 599 с.
5. Банковские риски: учеб. пособие / под ред. О.И. Лаврушин, Н.И. Валенцева. — М. : КноРус, 2007. — 232 с.
6. Банковское дело: учебник / под ред. Г.Н. Белоглазова, Л.П. Кроливецкая. — 2-е изд. — СПб : Питер, 2008. — 400 с.
7. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : монографія / З.М. Васильченко. — М. : Кондор, 2004. — 528 с.
8. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібник / О.В. Васюренко. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 318 с.
9. Вовк В.Я., Хмеленко О.В. Кредитування і контроль: Навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 463 с.
10. Вовчак О.Д. Банківська справа: Навч. посібник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин. — Львів : Новий світ-2000, 2008. — 560 с.
11. Гроші та кредит: Підручник / За заг. ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2006. — 744 с.
12. Деньги, кредит, банки : учебник / под ред. Г.Н. Белоглазова. — М. : Высш. образование, 2008. — 620 с.
13. Єпіфанов А.О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: монографія / А.О. Єпіфанов. — Суми : Університетська книга, 2007. — 417 с.
14. Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник / Е.П. Жарковская. — 6-е изд., испр. — М. : Омега-Л, 2008. — 476 с.
15. Загородній А.Г. Банківська справа: термінологічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. — 508 с.

³ Нормативна література наведена у розділі VI у розрізі тем відповідно до переліку індивідуальних завдань

16. Іпотечне кредитування: Навч. посібник / За ред О.С. Любуня, — К.: ЦНЛ, 2005. — 392 с.
17. Капран В.І. Банківські операції: Навч. посібник. — К.: ЦУЛ, 2006. — 208 с.
18. Коваленко В.В. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч.-метод. посібник / В.В. Коваленко. — Суми : Університетська книга, 2009. — 224 с.
19. Ковалев П.П. Банковский риск-менеджмент / П.П. Ковалев. — М. : Финансы и статистика, 2009. — 304 с.
20. Косова Т.Д. Банківські операції: навч. посіб. / Т.Д. Косова, О.Р. Циганов. — К. : Центр навч. л-ри, 2008. — 372 с.
21. Кредитування та ризики: Навч. посібник/ Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Ігнатенко А.В., Чигирник К.А. — К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. — 480 с.
22. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник / Лагутін В.Д. — К.: ЦНЛ, 2004. — 215 с.
23. Маркетинг у банку: навч.-метод. посібник / А.В. Нікітін, Т.Г. Іванова, І.Г. Брітченко, О.М. Момот. — К. : КНЕУ, 2010. — 474 с.
24. Медвідь Л.Г. Облік у банках: навч. посібник / Л.Г. Медвідь, І.В. Фостяк. — Львів : Магнолія-2006, 2010. — 360 с.
25. Мещеряков А.А. Організація діяльності комерційного банку: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 608 с.
26. Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: Навч. посібник, — Львів: 2004. — 244с.
27. Мишкин Фредерик. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков: пер. с англ / Фредерик Мишкин. — 7-е изд. — М. : Изд. дом «Вильямс», 2008. — 880 с.
28. Організація контролю в банку: навч. посібник / уклад. І.В. Белова. — Суми : Університетська книга, 2009. — 302 с.
29. Основи банківської справи та управління кредитними ризиками: Навч. посіб. / О.В. Геєць, В.М. Домрачев, С. Л. Лондор. — К.: Видавництво Європ. Університету, 2004. — 237 с.
30. Павлишин О.П., Ричаківська В.І. Банківські операції. Практикум. — К.: Алеута, 2005. — 158 с.
31. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. І перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
32. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. С англ. со 2-го изд. — М.: «Дело ЛТД», 1995. — 768 с.
33. Синки-мл. Джозеф Ф. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: и в индустрии финансовых услуг : пер. с англ. / Джозеф Ф. Синки-мл. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 1018 с.
34. Скоморович І.Г. Банківські операції навч. посібник / І.Г. Скоморович. — Львів : Магнолія-2006, 2010. — 482 с.
35. Ступаков В.С., Токаренко Г.С. Риск-менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 288 с.

36. Тиркало Р.І. Банківські операції з цінними паперами. — Тернопіль: 2004. — 211 с.
37. Трикозенко О.Г. Клієнтела як механізм визначення вартості комерційного банку: монографія / О.Г. Трикозенко, І.Г. Брітченко. — Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. — 229 с.
38. Функціонування банківського сектору та кредитної кооперації: теорія і практика: Монографія /Брітченко І.Г., Пантелеймоненко А.О., Прасолова С.П., Нікітін А.В. та ін.; під наук. ред. Проф. Брітченка І.Г. — Полтава РВВ ПУЕТ, 2010 р. — 152 с.
39. Управління банківськими ризиками: Навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін.; За аг. Ред. д-ра екон. Наук, проф. Л.О. Примостки. — К.: КНЕУ, 2007. — 600 с.
40. Череп А.В. Банківські операції: Навч. посібник / А.В. Череп, О.Ф. Андросова. — К. : Кондор, 2008. — 410 с.
41. Чуб О.О. Банки в глобальній економіці: монографія / О.О. Чуб. — К. : КНЕУ, 2009. — 340 с.
42. Офіційні дані Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.org.ua/>
43. Офіційні статистичні матеріали Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

Перелік документів, який подається для державної реєстрації банку

- а) заява про реєстрацію банку, засвідчена підписом уповноваженої особи або голови спостережної (наглядової) ради;
- б) установчий договір, підписаний засновниками (учасниками) банку та засвідчений відбитком їх печатки (крім державного та кооперативного банків);
- в) статут банку, затверджений установчими зборами (зборами учасників) і підписаний головою правління банку;
- г) протокол установчих зборів (зборів учасників), підписаний головою та секретарем зборів, який має містити: рішення про створення банку, прийняття статуту, обрання спостережної ради банку і ревізійної комісії, призначення голови правління (ради директорів), головного бухгалтера та членів правління банку (ради банку) та уповноваженої особи, відповідальної за реєстрацію банку в Національному банку, інші положення відповідно до чинного законодавства України (для державного банку — постанова Кабінету Міністрів України про створення державного банку);
- г) бізнес-план і додатки до нього, засвідчені підписами засновників банку;
- д) відомості про склад спостережної (наглядової) ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії;
- е) документи, що дають змогу зробити висновок про бездоганну ділову репутацію голови, його заступників та членів спостережної (наглядової) ради банку;
- е) копія звіту про проведення приватного розміщення акцій — для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства (подається після його реєстрації Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку), з доданням переліку акціонерів банку.;
- ж) угода про передавання приміщення у власність (шляхом дарування, продажу тощо) для розміщення банку за підписом уповноваженої за установчим договором особи або договір оренди приміщення на строк не менше ніж п'ять років у разі його укладення;
- з) документи, що дають можливість зробити висновок про професійну придатність і бездоганну ділову репутацію голови та його заступників, членів виконавчого органу (правління або ради директорів) і головного бухгалтера, його заступників;
- и) копії платіжних документів про здійснення юридичними та фізичними особами — учасниками банку сплати внесків до статутного капіталу;
- і) висновки аудиторських фірм (аудиторів), що складені за підсумками проведеної за станом на конкретну дату перевірки фінансової зві-

тності юридичних осіб — учасників банку, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік і подавати фінансову звітність згідно з чинним законодавством України;

і) фізичні особи — учасники банку, які вносять кошти до статутного капіталу банку в розмірі, що дорівнює чи перевищує 80 тис. грн. (або в іноземній вільно конвертованій валюті, еквівалент якої дорівнює чи перевищує 80 тис. грн. — для фізичних осіб-іноземців), для підтвердження наявності доходів у достатньому розмірі для внесення до статутного капіталу банку та джерел походження цих коштів подають довідки Державної податкової адміністрації України про доходи за останній звітний період (рік) (або довідку компетентного органу країни проживання іноземця про його доходи за останній звітний період (рік), або довідку банку, у якому відкрито рахунок, про наявність коштів на рахунок фізичної особи-іноземця на дату їх перерахування);

й) фінансова звітність юридичних осіб — учасників банку, які матимуть істотну участь у банку, за останні чотири звітних періоди: для резидентів — за квартали, які передують кварталу, у якому вносяться кошти до статутного капіталу банку, з відміткою органів статистики про прийняття цієї звітності, для нерезидентів — окремо за кожний з останніх чотирьох звітних періодів, установлених законодавством країни походження іноземного інвестора, засвідчені підписами керівника та головного бухгалтера (за наявності посади), а також відбитком печатки юридичної особи;

к) установчі документи учасників банку (нотаріально засвідчені копії);

л) копія свідоцтва про державну реєстрацію учасників, засвідчену в нотаріальному порядку;

м) копія ліцензії Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку на здійснення діяльності зберігача або торговця цінними паперами засновників (акціонерів), учасників банку (якщо вони здійснюють таку діяльність);

н) копія рішення органів Антимонопольного комітету України про надання згоди на створення відповідного банку у випадках, передбачених чинним законодавством України;

о) документи, які підтверджують ділову репутацію юридичних осіб — учасників банку, які мають істотну участь (крім місцевого кооперативного банку);

п) копії установчих документів власників істотної участі в юридичній особі — учаснику банку, яка матиме істотну участь у банку, засвідчені в нотаріальному порядку, їх фінансову звітність за останні чотири звітних періоди: для резидентів — за квартали з відміткою органів статистики про

прийняття цієї звітності, для нерезидентів — окремо за кожний з останніх чотирьох звітних періодів, установлених законодавством країни походження іноземного інвестора та висновки аудиторських фірм (аудиторів) про підтвердження їх звітності за останній звітний період;

р) анкета, заповнену фізичною особою, яка має істотну участь в юридичній особі, — учаснику банку, який матиме істотну участь у банку;

с) документи, що підтверджують ділову репутацію фізичних осіб — учасників банку, які матимуть істотну участь у банку (крім місцевого кооперативного банку);

т) копія платіжного документа про внесення плати за державну реєстрацію банку.

У разі потреби НБУ має право вимагати від засновників банку подання додаткових документів, які містять потрібну для прийняття рішення щодо реєстрації банку інформацію, зокрема: установчі документи засновників (акціонерів), учасників власників істотної участі банку (оригінали або копії, засвідчені в нотаріальному порядку), фінансову звітність юридичних осіб, а також інформацію про відсутність заборгованості за платежами до бюджету.

Банківська ліцензія на право здійснювати банківські операції

Договір банківського рахунку

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ № _____

м. _____ «__» _____ 201_р.

_____, (у подальшому іменованій Банк), в особі _____, який діє на підставі _____, з одного боку, та _____, (у подальшому іменованій Клієнт), з юридичною адресою _____, в особі _____, що діє на підставі _____, з іншого боку, іменовані разом як «Сторони» та окремо як «Сторона», уклали цей договір банківського рахунку (у подальшому іменованій «Договір») про наступне:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. На умовах цього Договору Банк відкриває Клієнту поточний(і) рахунок(и) № _____ в _____ (види валют) (далі — «Рахунок» як для однини так і для множини) та здійснює його розрахунково-касове обслуговування у валюті (валютах), визначених Клієнтом у заяві (заявах) про відкриття Рахунку, і надає пов'язані з цим послуги.

1.2. Клієнт доручає Банку відправити до уповноважених державних органів, в тому числі до органів державної податкової служби, у порядку, передбаченому чинним законодавством України, файл-повідомлення про відкриття або закриття Рахунку засобами електронного зв'язку в захищеному вигляді з обов'язковим наданням підтвердження отримувачем про його надходження з використанням засобів захисту.

1.3. Клієнт доручає Банку здійснювати розрахунково-касове обслуговування Рахунку на умовах Договору, включаючи:

а) виконувати платежі в межах залишку коштів на Рахунку у відповідній валюті на момент подання в Банк належним чином оформлених розрахункових документів або на момент виконання відповідного розрахункового документа, якщо іншого не передбачено окремим договором;

б) виконувати продаж / купівлю / обмін іноземної валюти в межах залишку коштів на Рахунку у відповідній валюті на дату виконання Банком відповідної заяви про продаж / купівлю / обмін іноземної валюти, якщо іншого не передбачено окремим договором;

с) здійснювати договірне списання з Рахунку, відкритого у Банку;

д) виконувати інші операції, передбачені чинним законодавством України.

1.4. Якщо інше не встановлено Тарифами Банку, то вважається, що проценти за користування Банком коштами, які знаходяться на Рахунку Клієнта, не нараховуються та Банком не сплачуються.

1.5. В цілях Договору, розрахунковий документ означає документ на паперовому носії або у формі електронних даних, складений відповідно до вимог чинного

законодавства України та внутрішніх положень Банку, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок одержувача.

1.6. В цілях Договору, робочий день означає день, в який Банк відкритий для здійснення банківських операцій протягом операційного дня. Неробочий день означає день, в який Банк закритий для здійснення банківських операцій. День зарахування і день списання коштів визначаються відповідно до режиму операційного дня Банку.

1.7. В цілях Договору, операційний день означає частину робочого дня Банку, протягом якої Банк приймає відповідні розрахункові документи і документи на відкликання та може, за наявності технічної можливості, здійснити їх оброблення, передавання та виконання, а також здійснює інші відповідні операції, якщо інше не передбачено законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України.

1.8. В цілях Договору, дата валютування означає дату, зазначену Клієнтом або платником у розрахунковому документі або документі на переказ готівки, починаючи з якої кошти, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача.

2. ПРАВА ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ СТОРІН

2.1. Клієнт має право:

а) розпоряджатися коштами на Рахунку з дотриманням вимог чинного законодавства України та умов Договору, крім випадків обмеження права розпорядження Рахунком за рішенням суду або в інших випадках, встановлених законом, а також у разі зупинення фінансових

операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, передбачених законом;

б) отримувати готівкові кошти за умови наявності на Рахунку коштів у відповідній валюті, у випадках і на потреби, передбачені чинним законодавством України;

в) для здійснення розрахунків використовувати розрахункові документи, визначені чинним законодавством України та нормативно-правовими актами Національного банку України, внутрішніми документами Банку;

г) відкликати розрахунковий документ, заяву про купівлю / продаж / обмін іноземної валюти шляхом подання в Банк листа про відкликання. Таке відкликання можливе лише при наявності технічної можливості Банку та за умови, що лист про відкликання подається до настання дати валютування для платіжного доручення та до кінця операційного часу дня, що передує дню торгів на міжбанківському валютному ринку України, для заяв про купівлю / продаж / обмін іноземної валюти, у випадку, якщо такий розрахунковий документ, заява про купівлю / продаж / обмін іно-

земної валюти не було виконано Банком, та за умови відшкодування Клієнтом витрат Банку, пов'язаних з таким відкликанням;

е) у разі потреби звернутися до Банку за отриманням дублікату виписки з Рахунку. Дублікат виписки протягом двох робочих днів з дня отримання Банком запити може

бути отримано у приміщенні Банку або відправлено поштою чи в електронному вигляді, як це буде погоджено Сторонами, з оплатою відповідно до Тарифів Банку;

ф) надавати до Банку письмову заяву про організацію інкасації торгової виручки із зазначенням часу та днів збирання. Порядок надання такої послуги та вартість таких послуг оформлюються додатковим договором до цього Договору;

2.2. Банк має право:

а) використовувати кошти Клієнта, які зберігаються на Рахунку, гарантуючи Клієнту його права безперешкодно розпоряджатись цими коштами відповідно до умов цього Договору, чинного законодавства України, в тому числі нормативних актів Національного банку України;

б) відмовляти Клієнту у його обслуговуванні у разі ненадання документів та відомостей, необхідних для здійснення ідентифікації Клієнта, для визначення суті його діяльності, фінансового стану,

змісту та підстав здійснення операцій за Рахунком, а також у випадках встановлення фактів умисного подання Клієнтом неправдивих відомостей про себе/своїх посадових осіб;

с) тимчасово зупиняти/обмежувати операції по Рахунку Клієнта у випадках, передбачених чинним законодавством України;

д) здійснювати примусове та договірне списання коштів з Рахунку у випадках, передбачених чинним законодавством України, цим Договором та відповідними домовленостями;

е) у відповідності зі статтею 4 Договору та Тарифами Банку, отримувати плату за надані послуги, та/чи здійснювати договірне списання для отримання такої плати;

ф) відмовити Клієнту у видачі готівки у разі неподання ним заявки на отримання готівки напередодні за 2 (два) банківські дні до запланованої дати отримання готівки, якщо сума замовлення перевищує 50 000,00 (п'ятдесят тисяч) гривень чи еквівалент цієї суми в іншій валюті;

г) повернути Клієнту без виконання розрахунків та інші документи, оформлені з порушенням норм чинного законодавства України, внутрішніх документів Банку, з посиланням на підстави.

Документи, що повертаються, Клієнт може отримати у приміщенні Банку у будь-який робочий день Банку, або вони надсилаються Банком Клієнту поштою чи в електронному вигляді за додатковою домовленістю Сторін;

h) відмовити Клієнту в проведенні операції, якщо залишок на Рахунку на момент отримання Банком відповідного доручення або заяви Клієнта є недостатнім для проведення такої операції, з урахуванням умов та термінів, що передбачені пунктом 2.4 Договору;

і) відмовити Клієнту в проведенні операції, якщо Банк має підозру, що операція є сумнівною та здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

ї) відмовити Клієнту в проведенні операції за Рахунком, якщо така операція протирічить режиму Рахунку, встановленому чинним законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України;

к) не зараховувати на Рахунок вхідні платежі в національній або іноземній валюті, якщо вони протирічать режиму Рахунку, встановленому чинним законодавством України, та в інших випадках, передбачених законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України;

л) здійснювати платежі та операції з купівлі / продажу / обміну іноземної валюти з урахуванням обмежень, встановлених Договором, та отримувати комісійну винагороду за такі послуги;

м) якщо Клієнт, на вимогу Банку у термін, зазначений в такій вимозі, або у термін, встановлений чинним законодавством України, не надасть до Банку необхідні документи (п.2.3 (б)), надавати інформацію в межах своїх контролюючих функцій до державних контролюючих органів та застосовувати інші заходи, передбачені чинним законодавством України та внутрішніми положеннями Банку;

н) відправити файл-повідомлення про відкриття або закриття банківського рахунку засобами електронного зв'язку Банку в захищеному вигляді з обов'язковим наданням підтвердження отримувачем про його надходження з використанням засобів захисту, у порядку, передбаченому п.1.2 Договору;

р) не здійснювати зарахування на Рахунок грошових коштів, що надійшли за електронними документами, у випадку, якщо номер рахунку та його код, зазначені в електронному документі, не співпадають з номером рахунку та його кодом Клієнта. Відповідальність Банку щодо перевірки правильності заповнення реквізитів електронного документа обмежуються необхідністю здійснення перевірки лише тих реквізитів, які чітко визначені чинним законодавством України;

г) відмовити Клієнту в обслуговуванні в разі невиконання ним п. 2.3. (ф) цього Договору;

с) в односторонньому порядку встановлювати/змінювати Тарифи Банку;

т) за бажанням Клієнта надати можливість здійснення дистанційного обслуговування Рахунку. Юридичною підставою для здійснення таких розрахунків є підписання окремого договору до цього Договору між Банком та Клієнтом, що регламентує відповідні правовідносини;

ч) проводити зміну номеру Рахунку Клієнта у відповідності до нормативних актів Національного банку України;

ц) самостійно встановлювати та змінювати операційний час Банку. Інформація про встановлений операційний час Банку розміщується на дошці оголошень в операційних приміщеннях, касах Банку;

з) відмовитись від цього Договору у випадках та в порядку, передбаченими цим Договором.

2.3. Клієнт бере на себе зобов'язання:

а) належним чином виконувати умови цього Договору, вимоги чинного законодавства України, діючих інструкцій, правил, інших нормативних актів Національного банку України з питань здійснення розрахунково-касових операцій; дотримуватись принципів організації безготівкових та готівкових розрахунків, їх форм, стандартів документів відповідно до вимог чинного законодавства України, зокрема нормативно-правових актів Національного банку України, з урахуванням особливостей порядку документообігу, встановленого Банком; дотримуватися внутрішніх документів Банку, режиму його роботи та встановленого Банком операційного часу;

Зі змістом внутрішніх документів Банку Клієнт може ознайомитись в приміщенні Банку або за запитом;

б) в межах, передбачених чинним законодавством України, внутрішніми документами Банку, надавати Банку контракти, довідки, митні декларації та будь-які інші необхідні Банку документи та інформацію для здійснення валютного контролю та інших покладених на Банк у відповідності з чинним законодавством України функцій контролю;

с) у разі здавання Клієнтом готівкової виручки до каси Банку, здавати готівку, яка є понадлімітним залишком, не пізніше робочого дня, наступного за днем надходження готівки до каси Клієнта, протягом операційного часу Банку або через вечірню касу Банку. Даний пункт Договору не застосовується до фізичних осіб-підприємців;

д) не пізніше наступного робочого дня після отримання виписок з Рахунку письмово повідомляти Банк про всі помічені неточності або помилки у виписках та інших документах або про невизнання (не підтвердження) підсумкового сальдо за Рахунком. У разі ненадання такого повідомлення протягом наступного робочого дня виписки вважаються підтвердженою Клієнтом;

е) своєчасно здійснювати оплату за виконані Банком операції та надані послуги згідно з Тарифами Банку;

ф) надавати на першу вимогу Банку документи та/або відомості, необхідні для здійснення Банком процедури відкриття Рахунку, ідентифікації Клієнта та фінансового моніторингу його операцій, а також своєчасно надавати до Банку всі зміни та доповнення до установчих та інших документів, що подаються при відкритті Рахунку (зміни власника істотної участі, зміни свого місцезнаходження, внесення змін до своїх установчих документів, закінчення строку дії наданих Клієнту документів (дозволів, свідоцтв, ліцензій тощо), не

пізніше 5 робочих днів з моменту настання таких змін, та повторно з моменту державної реєстрації таких змін, а також «Анкету-опитувальник клієнта». Надані документи повинні бути оформлені в установленому порядку. У разі ненадання або несвоєчасного надання такої інформації Банк має право вимагати від Клієнта відшкодування своїх збитків, отриманих внаслідок цього, та не несе відповідальності за збитки, що може понести Клієнт;

повідомляти Банк про всі зміни у документах та/або інформації
г) сприяти Банку у його діяльності щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема надавати на запит Банку документи і відомості, потрібні для з'ясування особи Клієнта, суті його діяльності, інші необхідні Банку документи та інформацію відповідно до чинного законодавства України;

h) надати в Банк належним чином оформлені документи, що підтверджують повноваження представників Клієнта, яким він доручає отримувати в Банку документи та здійснювати інші дії у відповідності з Договором;

і) не рідше ніж один раз на місяць отримувати в приміщенні Банку або поштою виписки з Рахунку та інші документи, що Банк надаватиме Клієнту протягом дії цього Договору, в порядку, що має бути погоджений Сторонами, при цьому документи поштою надсилаються Клієнту Банком на підставі відповідного письмового запиту від Клієнта та за умови оплати згідно тарифів Банку.

Якщо Клієнт не виконує умов цього підпункту, це не звільняє його від зобов'язань за цим Договором, зокрема щодо оплати послуг Банку;

г) надати в Банк не пізніше 1 лютого кожного календарного року письмове підтвердження залишків коштів на Рахунку станом на 1 січня такого року на підставі виписок, наданих Банком.

Якщо підтвердження про залишки на Рахунку Клієнта не отримано Банком в зазначені строки, залишки на 1 січня, зазначені у відповідних виписках по Рахунку, вважаються підтвердженими Клієнтом;

к) самостійно здійснювати повернення грошових коштів, зарахованих на Рахунок Клієнта як неналежного отримувача, протягом 3 (трьох) робочих днів з дати зарахування таких коштів на Рахунок шляхом надання Банку розрахункового документа на повернення помилково / надлишково зарахованих коштів;

л) самостійно розраховувати та сплачувати податки, збори, обов'язкові платежі у розмірі, порядку та на умовах, передбачених чинним законодавством України.

2.4. Банк бере на себе зобов'язання:

а) належним чином виконувати умови цього Договору;

б) зарахувати на Рахунок готівкову виручку, здану Клієнтом до каси Банку:

- у разі здачі виручки протягом операційного часу Банку — у день її надходження до каси Банку;

- у разі здачі виручки через вечірню касу Банку — наступного робочого дня.

Режим роботи вечірньої каси Банку встановлюється згідно з внутрішніми документами Банку, із режимом роботи Клієнт може ознайомитись в приміщенні Банку або за запитом;

с) виконувати розрахункові документи із зарахування грошових коштів на і перерахування (списання) грошових коштів з Рахунку у строки, визначені чинним законодавством України та внутрішніми документами Банку;

д) Заяви про купівлю / обмін іноземної валюти виконуються у строк, передбачений внутрішніми документами Банку (якщо більш тривалий термін не встановлений законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України).

е) після здійснення операції списання або зарахування коштів на Рахунок надати Клієнту інформацію щодо проведеної операції. Така інформація може бути отримана Клієнтом у виписках по Рахунку щоденно у робочі дні Банку у приміщенні Банку або відправляється Клієнту поштою чи в електронному вигляді за додатковою домовленістю Сторін;

3. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

3.1. Клієнт зобов'язується відшкодувати всі витрати Банку, пов'язані з неналежним або несвоєчасним виконанням своїх зобов'язань за Договором, у повному обсязі.

3.2. За порушення Банком з його вини:

- строків виконання доручення Клієнта на переказ коштів, у тому числі внаслідок помилкового переказу коштів на рахунок неналежного отримувача;

- строків завершення переказу коштів;

- здійснення Банком безпідставного списання коштів з Рахунку,

Банк сплачує неустойку та відшкодує збитки у загальному розмірі 0,01 відсотка від суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 5 відсотків від суми переказу, і звільняється від сплати будь-яких інших санкцій та відшкодувань.

Банк не несе відповідальності за затримку здійснення розрахунків, якщо така затримка виникла внаслідок порушення умов цього Договору, у т.ч. внаслідок несвоєчасного надання Клієнтом розрахункових документів або у випадку їх невідповідності встановленим вимогам чи в разі відсутності коштів на рахунку(ах) Клієнта.

3.3. Банк не несе відповідальності за нестачу отриманих Клієнтом готівкових коштів, якщо така була виявлена Клієнтом при перерахунку готівки поза межами Банку і без його представника.

3.4. Банк не несе відповідальності за повноту та правильність розрахунків Клієнта з державними органами, юридичними та фізичними особами.

3.5. Банк не несе відповідальність за достовірність інформації, зазначеної Клієнтом в документі на переказ коштів, суті операції, щодо якої здійснюється цей переказ.

3.6. Банк не несе відповідальності, якщо помилкове зарахування/списання грошових коштів з Рахунку Клієнта відбулось з вини Клієнта або його контрагентів.

3.7. Банк не несе відповідальності за операції та дії, що були здійснені особами, зазначеними в картках із зразками підписів та відбитком печатки Клієнта, та на підставі документів, наданих Клієнтом (його уповноваженими особами) до Банку та наявних у справі з юридичного оформлення Рахунку Клієнта на дату проведення операції.

4. ФОРМИ ТА ПОРЯДОК РОЗРАХУНКІВ

4.1. Перелік Послуг, які надаються Банком Клієнту, а також їх вартість визначаються в тарифах на послуги з розрахунково-касового обслуговування відповідно до обраного Клієнтом тарифного пакету _____ (надалі за текстом — «Тарифний пакет») та тарифів (надалі за текстом — «Тарифи»), що затверджені Рішеннями Тарифного комітету Банку, які оприлюднюються шляхом їх розміщення на інформаційних стендах Банку та на сайті Банку.

4.2. Оплата вартості наданих Банком послуг здійснюється Клієнтом шляхом безготівкового перерахування, внесення готівки в касу Банку або шляхом договірною списання. Клієнт доручає Банку здійснювати списання коштів на підставі Договору з Рахунку або з інших рахунків Клієнта, відкритих у Банку, в сумі вартості наданих Банком за Договором послуг та інші суми, що належать до сплати Клієнтом за Договором (повністю або частково) з урахуванням реквізитів, зазначених в Договорі та внутрішніх документах Банку. У випадку, якщо послуги згідно Договору надавались Банком протягом неповного місяця, незалежно від кількості днів, у які такі послуги надавались, оплата вартості наданих Банком послуг здійснюється Клієнтом у повному обсязі, тобто за повний місяць.

4.3. Оплата (включаючи шляхом договірною списання) наданих Банком за Договором послуг за поточний місяць має бути здійснена не пізніше останнього робочого дня такого поточного місяця, якщо інші строки не передбачені Тарифами Банку або додатковою домовленістю Сторін.

5. БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ ТА ІНФОРМАЦІЯ ПРО КЛІЄНТА

5.1. Банк гарантує, що інформація стосовно діяльності та фінансового стану Клієнта, яка є банківською таємницею відповідно до закону, не буде розголошена Банком без згоди Клієнта, зокрема якщо розголошення такої інформації може завдати матеріальної чи моральної шкоди Клієнту, за виключенням випадків, визначених чинним законодавством та цим Договором.

5.2. Банк розглядає інформацію про Клієнта як конфіденційну. Проте Клієнт цим надає згоду на використання Банком інформації про Клієнта, у тому числі і тої, що відноситься до банківської таємниці, в наступних випадках та в наступний спосіб:

5.2.1. Розкривати інформацію щодо Клієнта особам, в яких Банк прямо або опосередковано має істотну участь (більше 10%);

5.2.2. Розкривати інформацію про Клієнта, за виключенням тієї, що відноситься до банківської таємниці, третім особам для підвищення якості та розширення переліку послуг, що надаються Клієнту.

5.3. Інформація, яка має відношення до цього Договору та його змісту, також може бути передана Банком особам, які здійснюють надання правової, консультаційної та іншої не забороненої законом допомоги у зв'язку з цим Договором. Клієнт дає згоду на таку передачу інформації.

5.4. Кожна із Сторін відповідає за правильність зазначених у цьому Договорі реквізитів (найменування, місцезнаходження, банківських реквізитів тощо) та зобов'язується у разі їх зміни негайно, але в будь-якому випадку, не пізніше 3 (трьох) робочих днів з моменту настання відповідної зміни повідомляти про неї іншу Сторону у письмовій формі.

6. ФОРС-МАЖОР

6.1. Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання будь-якого з положень Договору, якщо це невиконання стало наслідком причин, що знаходяться поза сферою контролю не виконуючої Сторони. Такі причини включають стихійне лихо, екстремальні погодні умови, пожежі, війни, страйки, військові дії, громадянське безладдя, перебої чи збої в роботі систем Банку, і таке інше (далі — «форс-мажор»), але не обмежуються ними. Період звільнення від відповідальності починається з моменту оголошення не виконуючою Стороною «форс-мажору», що підтверджується відповідною довідкою Торгівельно-промислової палати України або іншими доказами, і закінчується чи закінчився б, якщо не виконуюча Сторона вжила б заходів, які вона і справді могла вжити для виходу з «форс-мажору».

6.2. «Форс-мажор» автоматично продовжує термін виконання зобов'язань на весь період його дії та ліквідації наслідків. Про настання «форс-мажорних» обставин Сторони мають інформувати одна одну невідкладно у письмовій формі з

6.3. Якщо ці обставини триватимуть більше ніж 6 місяців, то кожна із Сторін матиме право відмовитися від подальшого виконання зобов'язань за Договором, і в такому разі жодна із Сторін не матиме права на відшкодування другою Стороною можливих збитків.

7. ПОРЯДОК ЗМІН ТА ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ДОГОВОРУ. ЗАКРИТТЯ РАХУНКУ

7.1. Сторона, яка вважає за необхідне внести зміни та/або доповнення до Договору, надсилає оформлені письмово пропозиції про це другій Стороні за Договором із зазначенням дати для надання відповіді.

7.2. Зміни та доповнення до цього Договору можуть бути внесені за взаємною згодою Сторін з обов'язковим оформленням додаткового договору, що є невід'ємною частиною цього Договору. У будь-якому випадку зміни та/або доповнення до Договору набувають чинності з дати їх погодження обома Сторонами.

7.3. Зміна режиму роботи та/або внутрішніх документів Банку не вважається зміною умов Договору.

7.4. Банк повідомляє Клієнта про внесення змін та/або доповнень до діючих Тарифів Банку шляхом розповсюдження цих змін через дошки оголошень в операційних приміщеннях та на офіційному Інтернет-сайті Банку за адресою www.avtokrazbank.ua, не пізніше ніж за 20 календарних днів до вступу в силу цих змін.

7.5. Діючі Тарифи Банку змінюються у разі прийняття Банком нових Тарифів Банку. Клієнт, при незгоді зі зміною діючих Тарифів, зобов'язаний письмово повідомити про це Банк, не пізніше ніж за 5 календарних днів до вступу в силу цих змін, для вирішення питання. Проведення клієнтом операції по Рахунку після вступу в силу змінених/ нових Тарифів Банку, підтверджує його згоду зі зміненими/новими Тарифами.

7.6. Розірвання Договору та закриття Рахунку може здійснюватись за взаємною згодою Сторін, крім випадків, обумовлених Договором.

7.7. Сторони погодилися, що Банк має право закрити Рахунок в таких випадках:

а) на підставі письмової заяви Клієнта відповідно до п. 7.8 Договору;

б) якщо протягом 12 місяців з дня відкриття Рахунку або протягом 12 місяців з дати останньої операції, (що була здійснена за ініціативою Клієнта) не здійснюються

операції по Рахунку. У такому випадку, Банк письмово повідомляє про це Клієнта із зазначенням, що Договір буде вважатися розірваним, а Рахунок буде закрито, у випадку, якщо Банком не отримано письмових заперечень від Клієнта протягом 30 (тридцяти) календарних днів з дати надіслання Банком повідомлення;

в) у разі невиконання Клієнтом своїх зобов'язань, передбачених Розділом 4 цього Договору та/або нормативно-правовими актами Національного банку України;

д) в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

При закритті Рахунку за ініціативою Банку останній надсилає за адресою Клієнта, що відома Банку, повідомлення про таке закриття.

Всі витрати, що пов'язані з закриттям Рахунку та розірванням Договору, оплачуються або компенсуються Клієнтом у повному обсязі.

7.8. Клієнт має право у разі відсутності заборгованості перед Банком за цим або іншими договорами та у разі відсутності інших діючих договорів з Банком у будь-який час закрити Рахунок і припинити дію Договору з наданням письмового повідомлення за 5 робочих днів та виконанням інших дій, передбачених чинним законодавством України.

7.9. При закритті Рахунку залишок коштів на ньому має бути перерахований на інший рахунок, вказаний Клієнтом, відповідно до його платіжного доручення. У разі закриття Рахунку за ініціативою Банку і неповідомлення Клієнтом Рахунку для перерахування залишку, будь-які відсотки та плата за такий залишок не нараховуються з дати відправлення повідомлення Клієнту.

8. ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПОРІВ

8.1. Спори, що виникають протягом дії Договору, вирішуються шляхом переговорів.

8.2. Якщо Клієнт є резидентом України, застосовується положення цього п. 8.2 та не застосовуються положення п. 8.3.

У разі недосягнення згоди шляхом переговорів, Сторони передають спір на розгляд господарського суду України відповідної юрисдикції.

8.3. Якщо Клієнт є нерезидентом України, застосовуються положення цього п. 8.3 та не застосовуються положення п. 8.2.

Будь-які спори та /або розбіжності, що виникають у рамках Договору або у зв'язку з Договором, підлягають врегулюванню Міжнародним комерційним арбітражним судом при Торгово-промисловій палаті України згідно з Регламентом зазначеного суду у відповідності з чинним законодавством України. Арбітраж здійснюватиметься в м. Києві, Україна, українською мовою. Рішення такого суду буде остаточним та обов'язковим для Сторін.

Зазначене положення не звільняє Банк від права звернутися до суду або господарського суду відповідної юрисдикції.

9. СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ

9.1. Договір укладений на невизначений строк та набуває чинності з дня його підписання належним чином уповноваженими представниками Сторін.

9.2. Договір зберігає свою чинність до повного виконання Клієнтом зобов'язань за цим Договором.

10. ІНШІ УМОВИ ДОГОВОРУ

10.1. Банк має право користуватися коштами, що знаходяться на Рахунку, із сплатою процентів за таке користування відповідно до діючих Тарифів Банку або до умов укладеної з Клієнтом додаткового

договору до Договору. Метод та порядок нарахування процентів, а також виплата нарахованих процентів здійснюються в порядку та у розмірі, визначеному діючими Тарифами Банку.

10.2. Договір укладений у двох примірниках українською мовою. Обидва примірники мають однакову юридичну силу.

10.3. Клієнт дає згоду на передачу інформації про Клієнта особами, дочірнім компаніями, пов'язаними особами Банку, юридичним та податковим радникам, аудиторам, контролюючим органам, в тому числі органу з питань фінансового моніторингу.

10.4. Підписуючи Договір, Клієнт підтверджує, що він ознайомився з відповідними Тарифами Банку та погоджується і приймає їх, що підтверджується його підписом та відбитком печатки нижче на Договорі.

10.5. Клієнт цим підтверджує та гарантує, що надані Банку документи та інформація, а також ті, що будуть надані Клієнтом у майбутньому у зв'язку з укладенням Договору та його виконанням, є дійсними, повними та достовірними. При укладенні та виконанні Договору Банк виходить з наявних у Банку документів, наданих Клієнтом; з того, що органи Клієнта та його представники діють виключно в межах наданих ним повноважень, виключно на підставі документів, наявних у Банку. Клієнт звільняє Банк та несе всі можливі ризики та збитки, пов'язані з несвоєчасним та/або неналежним наданням в Банк документів, що підтверджують зміну представників Клієнта та/або зміну їх повноважень, а також з наданням Банку іншої інформації та документів, що пов'язані з укладенням та виконанням Договору.

11. РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

БАНК:

МФО _____

Код ЄДРПОУ _____

тел. _____

Платник податку на прибуток
на загальних умовах

Філія/ Відділення

підпис

М.П.

КЛІЄНТ

Код ЄДРПОУ _____

Адреса _____

Тел. _____

Платник податку на прибуток на
загальних умовах

_____ ПІБ

підпис

М.П.

Депозитний договір

ДОГОВІР

про депозитний вклад

М. _____ Р.

_____, (надалі іменується «Банк») в особі _____, що діє на підставі _____, з одного боку, та _____, (надалі іменується «Вкладник») в особі _____, що діє на підставі _____, з другого боку,
уклали цей Договір про депозитний вклад (надалі іменується «Договір») про таке:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Вкладник за цим Договором передає в управління Банку кошти в національній валюті України в розмірі та на термін, що визначені Договором, а Банк зобов'язується прийняти ці кошти, сплачувати по ним відсотки та повернути у встановленому порядку отримані кошти Вкладнику.

2. УМОВИ ДЕПОЗИТУ

2.1. Датою внесення Вкладником депозиту є день надходження коштів на строковий депозитний рахунок, вказаний в п. 3.1.1 цього Договору.

2.2. Сума депозиту за цим Договором становить _____ (_____) грн.

2.3. Дата вимоги Вкладником своїх коштів є _____-й день з дати внесення Вкладником депозиту.

2.4. Процентна ставка за користування депозитом за цим Договором становить _____ (_____) % річних.

2.5. У випадку дострокового затребування Вкладником свого вкладу, процентна ставка за користування депозитом за цим Договором становить _____ (_____) % річних.

3. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

3.1. Вкладник зобов'язується:

3.1.1. протягом _____ днів з моменту підписання цього Договору передати Банку погоджену суму депозиту шляхом перерахування зазначених коштів на строковий депозитний рахунок № _____.

3.2. Вкладник має право:

3.2.1. вимагати від Банку дострокового повернення свого депозитного вкладу;

3.2.2. вимагати від Банку сумлінного виконання умов цього Договору.

3.3. Банк зобов'язується:

3.3.1. повернути суму, яка внесена Вкладником на депозит, після настання дати вимоги Вкладником своїх коштів або достроково — протягом ____ днів з моменту отримання вимоги Вкладника про дострокове повернення депозитного вкладу;

3.3.2. належним чином виконувати умови цього Договору;

3.3.3. негайно повідомляти Вкладника про виникнення обставин, які можуть перешкодити виконанню умов цього Договору.

3.4. Банк має право:

3.4.1. відмовитися від виконання цього Договору у випадку порушення Вкладником терміну внесення депозитного вкладу, встановлено-го в п. 3.1.1 цього Договору;

3.4.2. вимагати від Вкладника сумлінного виконання умов цього До-говору.

4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН І ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

4.1. У випадку порушення своїх зобов'язань за цим Договором Сто-рони несуть відповідальність, визначену цим Договором та чинним в Україні законодавством. Порушенням зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визна-чених змістом зобов'язання.

4.2. Усі спори, що пов'язані із цим Договором, його укладанням або такі, що виникають в процесі виконання умов цього Договору, вирішу-ються шляхом переговорів між представниками Сторін. Якщо спір не-можливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору у порядку, визначеному відповідним чинним в Україні законодавством.

5. СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ ТА ІНШІ УМОВИ

5.1. Цей Договір набуває чинності з моменту його підписання і діє до повного виконання Сторонами своїх зобов'язань за цим Договором.

5.2. Після підписання цього Договору всі попередні переговори за ним, листування, попередні угоди та протоколи про наміри з питань, що так чи інакше стосуються цього Договору, втрачають юридичну силу.

5.3. Зміни в цей Договір можуть бути внесені за взаємною згодою Сторін, що оформляється додатковою угодою до цього Договору.

5.4. Зміни та доповнення, додаткові угоди та додатки до цього Дого-вору є його невід'ємною частиною і мають юридичну силу у разі, якщо вони викладені у письмовій формі та підписані уповноваженими на те представниками Сторін.

5.5. Усі правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням умов цього Договору і не врегульовані ним, регламентуються нормами чин-ного в Україні законодавства.

5.6. Цей Договір складений українською мовою, на __ сторінках у _____ примірниках, кожний з яких має однакову юридичну силу.

МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ І РЕКВІЗИТИ СТОРІН:

БАНК:

МФО _____

Код ЄДРПОУ _____

тел. _____

Платник податку на прибуток
на загальних умовах

Філія/ Відділення

підпис

М.П.

КЛІЄНТ

Код ЄДРПОУ _____

Адреса _____

Тел. _____

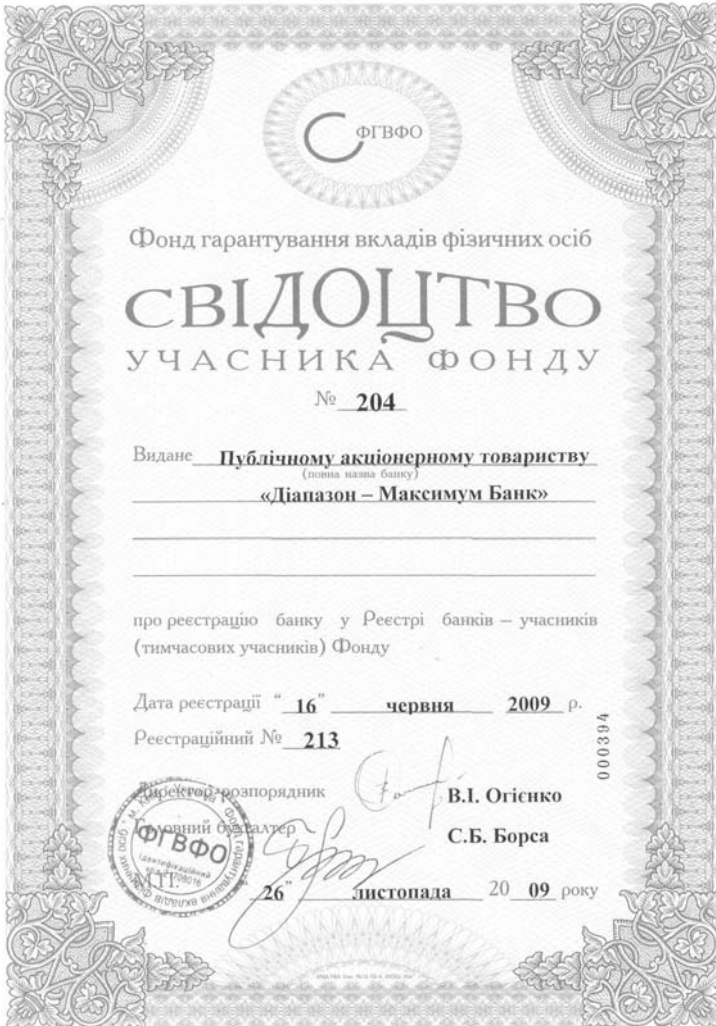
Платник податку на прибуток на
загальних умовах

_____ ПІБ

підпис

М.П.

Свідоцтво учасника Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

ФГВФО

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

СВІДОЦТВО
УЧАСНИКА ФОНДУ

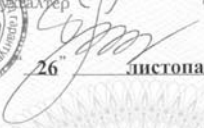
№ 204

Видане Публічному акціонерному товариству
(повна назва банку)
«Діпазон – Максимум Банк»

про реєстрацію банку у Реєстрі банків – учасників
(тимчасових учасників) Фонду

Дата реєстрації " 16 " червня 2009 р.
Реєстраційний № 213

000394

Директор, розпорядник
Головний касир
 В.І. Огієнко
 С.Б. Борса

26 листопада 20 09 року

Договір на розрахунково-касове обслуговування

ДОГОВІР №
банківського рахунку

місто « _____ » _____ року

СТОРОНА 1: Юридична особа за законодавством України - _____,
надалі за текстом — **«Банк»**, в особі

та,

СТОРОНА 2: Суб'єкт господарювання — юридична особа за зако-
нодавством України — _____,

надалі за тек-
стом — **«Клієнт»**, в особі _____,

який діє на
підставі статуту, надалі за текстом разом — **«Сторони»**, а окремо —
«Сторона», уклали цей договір, надалі за текстом — **«Договір»**, про
наступнє:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Банк зобов'язується відкрити Клієнту поточний рахунок
№ _____ в _____ (вказати назву ва-
люти), надалі за текстом — **«Рахунок»**, та надавати послуги з розраху-
нково-касового обслуговування, надалі за текстом — **«Послуги»**, відпо-
відно до умов цього Договору, Правил обслуговування банківських
поточних рахунків суб'єктів господарювання, відкритих в Банку, надалі
за текстом — **«Правила»**, та вимог чинного законодавства України.

1.2. Банк нараховує та сплачує Клієнту проценти на залишки коштів,
що знаходяться на Рахунку на кінець кожного дня, у розмірі: для UAH 1,0
% (Один) процент річних, та зараховує їх на Рахунок Клієнта в останній
робочий день кожного місяця, а також в день, що передує дню закриття
Рахунку. Нарахування та сплата процентів здійснюється у валюті Рахунку.

1.2.1. Нарахування процентів здійснюється щомісячно за фактичну
кількість днів у місяці та році (28-29-30-31/365-366). При розрахунку
процентів не враховується день зарахування коштів на Рахунок та день
списання коштів з Рахунку.

**2. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ЗА РАХУНКОМ
ТА УМОВИ ОПЛАТИ ПОСЛУГ**

2.1. Перелік Послуг, які надаються Банком Клієнту, а також їх вартість визначаються в тарифах на основні послуги з розрахунково-касового обслуговування, що затверджені Рішеннями Тарифного комітету Банку, які оприлюднюються шляхом їх розміщення на інформаційних стендах Банку.

2.2. Порядок здійснення операцій за рахунком визначається Правилами.

2.3. Клієнт зобов'язується здійснювати розрахунки у формах та у порядку, передбачених чинним законодавством України, в тому числі виконувати вимоги нормативно-правових актів НБУ щодо режиму використання Рахунків (Рахунку).

2.4. За надання послуг, Клієнт сплачує плату, розмір якої визначений Тарифами, незалежно від дати відкриття Рахунку.

2.5. Клієнт доручає Банку здійснювати договірне списання з Рахунку — Клієнта плати у гривнях за надані Банком Послуги з розрахунково-касового обслуговування в розмірі, передбаченому Тарифами, а також комісії та можливі неустойки, пені, штрафи.

2.6. Підписанням даного Договору Клієнт погоджується з тим, що перелік та/або вартість Послуг, зазначені в Тарифах, а також розміри процентної ставки, що нараховується на залишки коштів на Рахунку — можуть бути змінені. Порядок зміни переліку та/або вартості Послуг, а також розмірів процентної ставки, визначаються Правилами.

2.7. Клієнт зобов'язується здавати готівку до Банку

(в день надходження готівкової виручки (готівки) до каси Клієнта / наступного дня за днем надходження готівкової виручки (готівки) до каси Клієнта / не рідше, ніж один раз на п'ять робочих днів.)

2.7.1. В день укладення цього Договору Клієнт надає Банку інформацію у письмовому вигляді з зазначенням найменування, адреси та строків здавання готівки до Банку структурним підрозділом (структурними підрозділами) Клієнта;

3. ПОРЯДОК ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

3.1. Всі спори та непорозуміння, які можуть виникнути у зв'язку з укладенням та виконанням положень цього Договору, вирішуються шляхом переговорів між Сторонами.

3.2. У випадку неможливості вирішення спору шляхом переговорів, Сторони, керуючись ст. 5 Закону України «Про третейські суди», домовляються про те, що спір розглядається одноособово третейським суддею _____ Постійно діючого Третейського суду при Асоціації українських банків, що знаходиться за адресою _____. У випадку неможливості розгляду спору вказаним третейським суддею спір розглядається третейським суддею _____ у порядку черговості, вказаному у даному пункті. У разі, якщо спір не може бути розглянутий визначеними у даному пункті суддями, суддя призначається Головою Постійно діючого Третейського суду при Асоціації українських банків у відповідності до чинного Регламенту Постійно діючого Третейського суду при Асоціації українських банків.

4. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

4.1. Сторони домовились, що всі інші умови Договору, зокрема, права та обов'язки Сторін, порядок нарахування процентів на залишки коштів на Рахунку, розмір процентної ставки за користування коштами на Рахунку, перелік та вартість Послуг, відповідальність Сторін, строки проведення переказів коштів з Рахунку, порядок розірвання Договору тощо, визначаються Правилами й Тарифами, а також нормами чинного законодавства України.

4.2. Підписанням цього Договору Клієнт засвідчує, що він ознайомлений з Правилами, Тарифами та погоджується вважати їх за обов'язковими до відносин, які виникли на підставі Договору.

4.3. Банк підтверджує, що він є платником податку на прибуток на загальних підставах відповідно до положень Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Клієнт підтверджує, що він є платником податку _____ відповідно до положень Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

4.4. Цей Договір укладений в 2 (двох) оригінальних примірниках українською мовою, по одному для кожної Сторони. Всі примірники мають однакову юридичну силу.

4.5. Підписанням цього Договору Клієнт засвідчує, що він ознайомлений із змістом частини п'ятої статті 63 Закону України «Про виконавче провадження». (включається у випадку, якщо Клієнт є юридичною особою)

5. РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

БАНК:

МФО _____

Код _____ ЄДРПОУ _____

тел. _____

Платник податку на прибуток на загальних умовах

Філія/ Відділення _____

підпис

М.П.

КЛІЄНТ

Код ЄДРПОУ _____

Адреса _____

Тел. _____

Платник податку на прибуток на загальних умовах

_____ ПІБ

підпис

М.П.

Платіжне доручення

ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ №
від « » 2011 р.

04100001

Одержано банком
« » _____ 200_р.

Платник
Код

Банк
платника

код банку

ДЕБЕТ рах. №

СУМА

Одержувач
Код

КРЕДИТ рах.
№

Банк
одержувача

Код банку

Сума (словами) _____

Призначення платежу: _____

ДР

Проведено банком
« » _____ 200_р.

Підпис

М.П. Підпис банку

Додаток 8

Простий вексель

_____ Я
валюта сума цифрами к

_____ а
Місце складання Дата складання Місце платежу Дата платежу в

_____ а
_____ Л
_____ і
_____ с

_____ р. ми заплатимо проти цього векселя наказу т

_____ 3
найменування того, кому або за наказом кого платіж а

_____ повинен бути здійснений

_____ валюта сума прописом

Підлягає сплаті в

_____ місце платежу

_____ найменування банківської

_____ установи

Підпис і точна адреса векселедавця

Об'ява на внесення готівки

ОБ'ЯВА № _____
про внесення готівки

« ___ » _____ 200 __ р.

Для зарахування

Від кого _____
(найменування юридичної особи;

_____ (прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої особи, яка вносить готівку)

Ідентифікаційний код

Отримувач _____

Ідентифікаційний код

Загальна сума словами _____ грн. _____ коп.

Призначення платежу _____

Пред'явлений* _____ серія _____ № _____

(назва документа: паспорта або документ, що його замінює) виданий _____

(ким виданий)

дата народження _____

(адреса особи)

Підпис клієнта _____ Бухгалтер _____
Готівку прийняв касир _____

« ___ » _____ 200 __ р. Квитанція № _____

Для зарахування

Від кого _____
(найменування юридичної особи;

_____ прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої особи, яка вносить готівку)

Банк отримувача _____

Ідентифікаційний код

Отримувач _____

Ідентифікаційний код

Загальна сума словами _____ грн. _____ коп.

Призначення платежу _____

Номери рахунків	Сума цифрами

Номери рахунків	Сума цифрами

Продовження додатку 9

Бухгалтер _____

М. П. Готівку прийняв касир _____

« ____ » _____ 200 __ р. Ордер № _____

Від кого _____
(найменування юридичної особи;

рахунок	Загальна сума цифрами
---------	-----------------------------

прізвище, ім'я, по батькові уповноваженої особи,
яка вносить готівку)

Банк отримувача _____

КРЕДИТ

Ідентифікаційний код

Код банку

Отримувач

Номери рахунків	Сума циф- рами

Ідентифікаційний код

Призначення платежу _____

Бухгалтер _____ Касир _____
(підпис) (підпис)

*Дані пред'явленого документа, що посвідчує особу, заповнюються, якщо здійснюються операції з сумами, що перевищують еквівалент 10000 євро за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, та/або сумнівні операції незалежно від суми.

Прибутковий касовий ордер

Прибутковий касовий ордер N _____

_____ (дата здійснення операції)

Найменування банку _____

Платник _____

Назва валюти		N рахунку	Сума	Еквівалент у гривнях
	Дебет			
	Кредит			
Загальна сума (цифрами)				

Загальна сума _____
(словами)

Призначення платежу _____

Пред'явлений документ _____ N _____

_____ (посвідчення, перепустка)

Підпис платника

Підпис банку

Видатковий касовий ордер

Видатковий касовий ордер N _____

_____ (дата здійснення операції)

Найменування банку _____

Отримувач _____

Назва валюти		N рахунку	Сума	Еквівалент у гривнях
	Дебет			
	Кредит			
Загальна сума (цифрами)				

Загальна сума _____ (словами)

Призначення платежу _____

Пред'явлений документ _____ N _____

_____ (посвідчення, перепустка)

Підпис отримувача

Підпис банку

ДОГОВІР КРЕДИТУ № _____

_____ року в місті _____ (Україна)

СТОРОНА 1. Юридична особа за законодавством України — банк
надалі за текстом — «Кредитор», в особі _____, який
діє на підставі _____ та Довіреності № _____ від _____ року,
та,

СТОРОНА 2. Юридична особа за законодавством України —
_____, надалі за текстом — «Позичальник»,
в особі _____, який діє на підставі Статуту та
_____, надалі за текстом разом — «Сторони», а окремо —
«Сторона», уклали цей Договір про наступне:

СТАТТЯ 1.

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. Кредитор зобов'язується надати Позичальнику грошові кошти у
тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строко-
вості, платності та цільового характеру використання, у сумі _____
(_____) _____, зі сплатою _____ (_____) _____
процентів річних та комісій, в розмірі та порядку, визначеними Тари-
фами на послуги по наданню кредитів, які містяться в Додатку 1 до
цього Договору, що є невід'ємною складовою частиною цього Догово-
ру, надалі за текстом — «Тарифи», з наступним графіком погашення
суми основної заборгованості:

1.1.1. _____;
та кінцевим терміном повернення заборгованості до _____ року,
надалі за текстом — «Кредит», на умовах, визначених цим Договором.

1.2. Кредит надається Позичальнику на наступні цілі:

1.3. В якості забезпечення Позичальником виконання своїх зоб-
ов'язань щодо повернення Кредиту, сплати нарахованих процентів,
комісій, можливих штрафних санкцій, а також інших витрат на здійс-
нення забезпеченої заставою вимоги Кредитор укладає з Позичальни-
ком:

1.3.1. договір _____;

1.4. Позичальник гарантує, що для укладання цього Договору є всі
належні повноваження керівника та дозволи інших органів управління
Позичальника.

1.5. Позичальник гарантує, що на момент підписання цього Догово-
ру не існує подій, що створюють загрозу належному виконанню цього
Договору (судові спори, майнові вимоги третіх осіб тощо), про які він
не повідомив Кредитора.

СТАТТЯ 2.
ПОРЯДОК НАДАННЯ КРЕДИТУ
ТА СПЛАТИ ПРОЦЕНТІВ І КОМІСІЙ

2.1. Видача Кредиту на цілі, визначені п. 1.2. цього Договору, проводиться шляхом оплати розрахункових документів Позичальника¹ з позичкового рахунку № _____ в _____.

2.2. Моментом (днем) надання Кредиту вважається день першої оплати розрахункових документів Позичальника¹ з позичкового рахунку в повній або частковій сумі Кредиту.

2.3. Моментом (днем) повернення Кредиту вважається день зарахування на позичковий рахунок Кредитора грошових коштів в сумі Кредиту.

2.4. Нарахування процентів за користування Кредитом здійснюється у валюті Кредиту щомісячно:

2.4.1. за період з передостаннього робочого дня попереднього місяця по ___ число поточного місяця — ___ числа поточного місяця;

2.4.2. за період з ___ числа поточного місяця по день, що передує двом останнім робочим дням поточного місяця — в передостанній робочий день поточного місяця, а також в день повернення заборгованості за Кредитом в повній сумі.

2.5. Сплата процентів здійснюється у валюті Кредиту щомісячно:

2.5.1. за період з передостаннього робочого дня попереднього місяця по ___ число поточного місяця — ___ числа поточного місяця;

2.5.2. за період з ___ числа поточного місяця по день, що передує двом останнім робочим дням поточного місяця — до 5 (п'ять) числа місяця, наступного за місяцем, за який нараховані проценти, на рахунок № _____ в _____ а також в день повернення заборгованості за Кредитом в повній сумі.

2.4. Нарахування процентів за користування Кредитом здійснюється у валюті Кредиту щомісячно в передостанній робочий день поточного місяця за період з передостаннього робочого дня попереднього місяця по день, що передує двом останнім робочим дням поточного місяця, а також в день повернення заборгованості за Кредитом в повній сумі.

2.5. Сплата процентів за користування Кредитом здійснюється у валюті Кредиту щомісячно до 5 (П'ять) числа місяця, наступного за місяцем, за який нараховані проценти, на рахунок № _____ в _____, а також в день повернення заборгованості за Кредитом в повній сумі.

2.6. Нарахування та сплата процентів за користування Кредитом здійснюється за фактичну кількість днів користування Кредитом в періоді (28-29-30-31/_____). При розрахунку процентів враховується день надання та не враховується день погашення Кредиту.

2.7. У разі прострочення повернення заборгованості за Кредитом понад 90 днів, сплата процентів до моменту її повернення, починаючи з місяця, в якому прострочення перевищило 90 днів, здійснюється у валюті Кредиту щомісячно:

2.7.1. за період з передостаннього робочого дня попереднього місяця по ___ число поточного місяця — ___ числа поточного місяця;

2.7.2. за період з ___ числа поточного місяця по день, що передуватиме останнім робочим дням поточного місяця — в передостанній робочий день відповідного місяця.

2.7.3 У разі прострочення повернення заборгованості за Кредитом понад 90 днів, сплата процентів до моменту її повернення, починаючи з місяця, в якому прострочення перевищило 90 днів, здійснюється у валюті Кредиту щомісячно в передостанній робочий день відповідного місяця.

2.8. Сплата комісій здійснюється в порядку та в строки обумовлені Тарифами.

2.9. Позичальник доручає Кредитору здійснювати договірне списання з рахунків Позичальника сум, що підлягають сплаті за Кредитом, нарахованих процентів та комісій, меморіальними ордерами на підставі наданого Позичальником розпорядження на списання коштів.

2.10. Погашення заборгованості Позичальника за цим Договором здійснюється в наступній черговості:

- прострочена заборгованість за нарахованими процентами;
- прострочена заборгованість за Кредитом;
- строкова заборгованість за нарахованими процентами;
- строкова заборгованість за Кредитом;
- пеня за порушення строків повернення Кредиту та сплати процентів;
- штрафні санкції.

2.11. У разі зміни процентних ставок на кредитному ринку України, в тому числі внаслідок прийняття компетентними державними органами України рішень, що прямо або опосередковано впливають на стан кредитного ринку України, а також за рішенням Правління, Комітету з питань управління активами та пасивами, Кредитно-інвестиційного комітету, Тарифного комітету Кредитора, Кредитор має право ініціювати зміну розміру процентів та комісій, визначених п. 1.1. цього Договору та Тарифами.

2.11.1. Про намір змінити розмір процентів за надання Кредиту та/або комісій, Кредитор зобов'язаний повідомити Позичальника не пізніше ніж за десять робочих днів до дати початку їх застосування, а також надати для укладення відповідну додаткову угоду.

2.11.2. У разі, якщо Позичальник погодиться зі змінним розміром процентів за кредитом та/або комісій, він зобов'язаний протягом строку, зазначеного в п. 2.11.1. цього Договору, підписати надану Кредитором додаткову угоду про внесення змін до цього Договору та повернути її Кредитору.

2.11.3. У разі, якщо Позичальник не погодиться з запропонованими Кредитором розмірами процентів та/або комісій, він зобов'язаний протягом строку, зазначеного в п. 2.11.1. цього Договору, повернути Кредитору існуючу заборгованість за Кредитом, сплатити нараховані проценти, комісії та можливі штрафні санкції в повному обсязі. Після

сплати Позичальником зазначених сум дія цього Договору вважається припиненою.

2.12. У разі пролонгації Кредиту або його частини, з дня, наступного за днем пролонгації, нарахування процентів за користування Кредитом або його частиною здійснюється в розмірі процентної ставки, встановленої п. 1.1 цього Договору, збільшеної на (_____) процентів річних.

СТАТТЯ 3.

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН

3.1. Кредитор зобов'язаний:

3.1.1. протягом одного робочого дня від дати набрання чинності договорами, визначеними п. 1.3. цього Договору, за умови виконання Позичальником п. п. 3.3.1., 3.3.3., 3.3.4. цього Договору, відкрити Позичальнику в _____ позичковий рахунок вказаний в п. 2.1. цього Договору і сплачувати з нього розрахункові документи Позичальника в межах суми Кредиту в порядку, визначеному цим Договором;

3.1.1.1. зобов'язання Кредитора щодо надання Позичальнику Кредиту дійсно протягом семи календарних днів з моменту підписання цього Договору. У разі неотримання Позичальником Кредиту в повному обсязі протягом вказаного терміну, Кредитор не несе безумовних зобов'язань з надання Кредиту за цим Договором;

3.1.2. завчасно повідомляти Позичальника про намір змінити розмір процентів та комісій в порядку, визначеному п. 2.11. цього Договору.

3.2. Кредитор має право:

3.2.1. проводити перевірки цільового використання Кредиту, фінансового стану Позичальника та наявності майна оформленого в заставу на підставі фінансово-бухгалтерських, в тому числі первинних документів Позичальника;

3.2.2. проводити перевірки наявності майна, для придбання якого був наданий Кредит і наявності та умов зберігання майна, оформленого в заставу, за місцем їх знаходження;

3.2.3. самостійно визначати доцільність та строки проведення перевірок зазначених в п. п. 3.2.1., 3.2.2. цього Договору;

3.2.4. вимагати надання Позичальником та/або третьою особою додаткових засобів забезпечення виконання зобов'язань за цим Договором, та/або проведення їх повної чи часткової заміни; або вимагати повернення Кредитору існуючої суми заборгованості за Кредитом, сплати процентів за користування Кредитом, комісій та можливих штрафних санкцій в повному обсязі протягом трьох робочих днів з дня отримання вимоги Кредитора у разі погіршення фінансового стану Позичальника, який визначається за методикою Кредитора, в тому числі, але не обмежуючись:

- виникнення або збільшення збитків за останній звітний період більш, ніж на 20 (Двадцять) відсотків;
- перенесення Кредиту до групи з більш високим рівнем ризику;
- зменшення грошових надходжень на поточний рахунок Позичальника за місяць, що минув, більш ніж на 20 (Двадцять) відсотків, порів-

няно з с середньомісячними надходженнями за останні 6 (Шість) місяців, що передували дню видачі кредиту,

3.2.5. видати наказ про примусову оплату несплачених в строк сум у разі несвоєчасного погашення основної суми Кредиту або його частин, визначених п. 1.1. цього Договору, несвоєчасної сплати процентів;

3.2.6. направити відповідну інформацію до єдиної інформаційної системи «Реєстр позичальників» Національного банку України. у разі неповернення Позичальником Кредиту в строк, обумовлений п. 1.1. цього Договору, або неналежного виконання інших умов цього Договору;

3.2.7. звернути стягнення на засоби забезпечення виконання зобов'язань за Кредитом у разі неповернення Позичальником Кредиту або його частин, визначених п. 1.1. цього Договору, несплати процентів, комісій, штрафних санкцій згідно з умовами цього Договору;

3.2.8. збільшити розмір процентної ставки за користування кредитом, вказаної в п. 1.1 цього договору, на ___ пунктів в разі перенесення кінцевого терміну повернення заборгованості, вказаного в п.п. 1.1.3 цього договору, на більш пізній термін.

3.3. Позичальник зобов'язаний:

3.3.1. надати Кредитору всі документи, необхідні для відкриття позичкового рахунку, згідно з вимогами Національного банку України та Кредитора на момент укладення цього Договору ;

3.3.2. забезпечити Кредитора всіма необхідними документами для здійснення ним дій передбачених п. 3.2.1. цього Договору;

3.3.3. укласти з Кредитором договори, визначені п. 1.3. цього Договору, на узгоджених з Кредитором умовах протягом _____ (але не більше трьох) _____ робочого дня від дати укладання цього Договору;

3.3.4. надати Кредитору розпорядження на списання повної або часткової суми Кредиту, процентів та комісій протягом одного робочого дня від дати укладання цього Договору;

3.3.5. проводити через поточні рахунки відкриті у Кредитора не менше 50 (П'ятдесят) процентів всіх своїх розрахунків;

3.3.6. сплачувати Кредитору проценти в розмірі, передбаченому п. 1.1. цього Договору та комісії в розмірах, зазначених в Додатку №1 до цього Договору в порядку, визначеному п. п. 2.6., 2.8., 2.9., 2.11. цього Договору та Тарифами;

3.3.7. повернути Кредитору в повному обсязі суму Кредиту в строк, визначений п. 1.1. цього Договору;

3.3.8. достроково повернути наявну заборгованість за Кредитом та сплатити нараховані проценти, комісії, можливі штрафні санкції у випадках, визначених пп. 3.2.4., 2.11.3., 4.4., 5.4. цього Договору;

3.3.9. не здійснювати наступних дій на загальну суму більше як 50 (П'ятдесят) процентів суми Кредиту, визначеної п. 1.1. цього Договору без попереднього письмового погодження з Кредитором , а саме:

- не отримувати кредити в інших банківських установах;
- не здійснювати аваль векселів;
- не надавати гарантій та поручительств;

- не здійснювати перевід активів, в тому числі шляхом створення/вступу до існуючих/збільшення статутних фондів підприємств, установ та організацій, їх об'єднань;

- не обтяжувати своє майно будь-якими зобов'язаннями;

3.3.10. протягом трьох робочих днів письмово інформувати про це Кредитора у разі проведення будь-якої операції, визначеної в п. 3.3.9. цього Договору в сумі, меншій 50 (П'ятдесят) процентів але більше 10 (Десять) процентів суми Кредиту, визначеної п. 1.1. цього Договору, ;

3.3.11. письмово інформувати Кредитора протягом п'яти робочих днів після внесення змін до умов угод, що пов'язані з наданим Кредитом;

3.3.12. повідомити Кредитора про претензії та позови з боку третіх осіб до Позичальника, якщо їх сума перевищує 10 (Десять) процентів суми Кредиту, вказаної в п. 1.1. цього Договору, з наданням за вимогою Кредитора всіх необхідних документів протягом трьох робочих днів, від дати отримання відповідних відомостей;

3.3.13. щоквартально, не пізніше двадцять п'ятого числа першого місяця кварталу наступного за звітним, надавати Кредиторові належним чином засвідчені:

- бухгалтерський баланс (форма 1);

- звіт про фінансові результати (форма 2);

- розшифровку дебіторської та кредиторської заборгованості за встановленою Кредитором формою;

3.3.14. щороку, не пізніше ___ числа другого місяця року, наступного за звітним, надавати Кредиторові належним чином засвідчені:

- бухгалтерський баланс за рік (форма 1);

- звіт про фінансові результати за рік (форма 2);

- звіт про рух грошових коштів (форма 3);

- звіт про власний капітал (форма 4);

3.3.15. надавати за вимогою Кредитора інші документи (вказати конкретно, які документи та терміни їх надання) ;

3.3.16. забезпечити Кредитору можливість здійснення ним дій, передбачених п. 3.2.2. цього Договору

3.3.17. не здійснювати будь-яких дій щодо зниження вартості засобів забезпечення виконання зобов'язань за цим Договором, а також не обтяжувати їх іншими зобов'язаннями протягом дії цього Договору ;

3.3.18. надати копії відповідних документів, а також повідомляти Кредитора про зміну місцезнаходження, номерів телефонів та складу керівних осіб протягом трьох робочих днів з дня внесення змін до установчих документів Позичальника,.

3.4. Позичальник має право:

3.4.1. Достроково повністю або частково погасити Кредит та нараховані відсотки, попередивши письмово Кредитора про свої наміри не пізніше, як за п'ять робочих днів до дати погашення.

3.4.2. Звернутися до кредитора з клопотанням про зменшення процентної ставки.

СТАТТЯ 4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН

4.1. У разі порушення Позичальником умов цільового використання Кредиту, визначеного п. 1.2. цього Договору, Позичальник зобов'язаний сплатити Кредитору штраф у розмірі 25 (Двадцять п'ять) процентів від суми Кредиту, використаної не за цільовим призначенням.

4.2. У разі прострочення Позичальником строків сплати процентів визначених цим Договором та комісій, визначених Тарифами, а також прострочення строків повернення Кредиту, визначених п. п. 1.1., 2.11.3., 3.2.4., 4.4., 5.4. цього Договору, Позичальник сплачує Кредитору пеню в розмірі 1 (Один) процент, в національній валюті України, від несвоєчасно сплаченої суми за кожний день прострочення, але не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла у період невиконання зобов'язань за цим Договором.

4.3. У разі порушення Позичальником вимог п. п. 3.3.2.—3.3.18. цього Договору, Позичальник зобов'язаний сплатити Кредитору штраф у розмірі 5 (П'ять) процентів від суми Кредиту, визначеної п. 1.1. цього Договору, за кожний випадок.

4.4. У разі невиконання Позичальником зобов'язань, визначених п. п. 3.3.2.—3.3.18. цього Договору, порушення Позичальником або третьою особою, з якою укладений договір забезпечення виконання зобов'язань за Кредитом, умов договорів, визначених п. 1.3. цього Договору, протягом більше 15 (П'ятнадцять) днів, термін надання Кредиту вважається таким що закінчився, та, відповідно, Позичальник зобов'язаний погасити Кредит, сплатити проценти за фактичний час використання Кредиту, комісії та нараховані штрафні санкції. Після повного погашення заборгованості Позичальника за цим Договором дія Договору припиняється.

СТАТТЯ 5. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

5.1. Сторони звільнюються від відповідальності за часткове або повне невиконання своїх зобов'язань за цим Договором у разі настання та дії обставин, що знаходяться поза межами контролю Сторін, та які Сторони не могли передбачити або запобігти. До таких обставин за цим Договором належать: військові дії, незалежно від факту оголошення війни, повстання, стихійні лиха.

5.1.1. Сторона не звільняється від відповідальності за несвоєчасне виконання зобов'язань, якщо обставини, визначені п. 5.1. цього Договору, настали у період прострочення виконання зобов'язання.

5.2. Сторона зобов'язана повідомити іншу Сторону про настання та припинення дії обставин непереборної сили, з наданням підтвердження компетентного органу, протягом трьох робочих днів від дати настання або припинення. Недотримання строків повідомлення про настання обставин непереборної сили позбавляє Сторону посилатися на такі обставини як підставу звільнення від відповідальності.

5.3. У разі настання обставин, визначених п. 5.1. цього Договору, строк виконання зобов'язань відсувається на строк дії таких обставин, але не більше як на один місяць.

5.4. Якщо обставини, визначені п. 5.1. цього Договору, будуть діяти протягом більше як одного місяця, Позичальник зобов'язаний протягом п'яти робочих днів, від закінчення терміну визначеного п. 5.3. цього Договору, погасити Кредит, сплатити проценти за фактичний час використання Кредиту, комісії та нараховані штрафні санкції в розмірі передбаченому цим Договором та Тарифами.

СТАТТЯ 6. ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ

6.1. Усі спори та розбіжності, що виникають між Сторонами за цим Договором підлягають врегулюванню шляхом взаємних консультацій та переговорів.

6.2. У разі якщо Сторони не дійдуть згоди зі спірних питань шляхом переговорів, то такий спір підлягає передачі на розгляд Господарського суду, згідно з чинним законодавством України.

СТАТТЯ 7. ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

7.1. Усі додатки, зміни та доповнення до цього Договору мають бути вчинені в письмовій формі та підписані належним чином уповноваженими на те представниками Сторін, з обов'язковим посиланням на цей Договір.

7.2. Усі повідомлення за цим Договором будуть вважатися зробленими належним чином, у разі якщо вони здійсненні у письмовій формі та надіслані рекомендованим листом, кур'ером, телеграфом, або врученні особисто за зазначеними адресами Сторін. Датою отримання таких повідомлень буде вважатися дата їх особистого вручення або дата поштового штемпеля відділення зв'язку одержувача.

7.3. Цей Договір набирає чинності з дати його укладення та діє до остаточного виконання Сторонами прийнятих на себе зобов'язань.

7.4. У разі настання обставин, визначених п. п. 2.11.3., 3.2.4., 4.4., 5.4. цього Договору, термін надання Кредиту вважається таким, що закінчився і, відповідно, Позичальник зобов'язаний повернути Кредит, сплатити проценти за фактичний час використання Кредиту, комісії, нараховані штрафні санкції в розмірі передбаченому цим Договором та Тарифами.

7.5. Недійсність окремих положень цього Договору не тягне за собою недійсність Договору в цілому, оскільки можна припустити, що цей Договір міг би бути укладений без включення до нього таких положень.

7.6. Назви статей та розділів цього Договору використовуються лише для зручності та жодним чином не впливають на їх зміст і тлумачення.

7.7. Цей Договір укладений в двох оригінальних примірниках українською мовою, по одному для кожної Сторони. Обидва примірники мають однакову юридичну силу.

СТАТТЯ 8. РЕКВІЗИТИ ТА ПІДПИСИ СТОРІН

КРЕДИТОР

ПОЗИЧАЛЬНИК

Документи, що подаються для отримання кредиту:

1. Заявка на отримання кредиту.
2. Анкета позичальника.
3. Копії правовстановлюючих документів, необхідних для оформлення кредиту, забезпечення та укладення відповідних договорів:
 - установчого договору *;
 - статуту *;
 - свідоцтва про державну реєстрацію в органах виконавчої влади *;
 - картки зразків підписів і відбитків печатки;
 - документів (протокол рішення вищого органу управління тощо), які підтверджують прийняття рішення на отримання кредиту (якщо це передбачено статутними документами) та повноваження осіб на укладання з Банком договорів кредиту, застави, поруки (гарантії), тощо;
 - паспортів керівників суб'єкта підприємницької діяльності.Підприємства з іноземними інвестиціями надають документи, які підтверджують реєстрацію іноземної інвестиції.

* не подаються клієнтами, які мають поточні рахунки в Банку

4. Фінансові та звітні документи:
 - баланс позичальника (форма № 1), звіт про фінансові результати (форма № 2), звіт про рух грошових коштів (форма № 3), звіт про власний капітал (форма № 4) — на 2 останні річні дати та на останні 3 квартальні дати;

Для підприємств, які існують менше 2 років, фінансові та звітні документи надаються за час фактичного функціонування.

— розшифровки дебіторів та кредиторів (в т.ч. по вексельних зобов'язаннях виданих і одержаних) — в розрізі основних контрагентів, сума по кожному з яких складає більше 10 % від суми відповідної заборгованості;*

* У разі наявності значної кількості дрібних дебіторів або кредиторів, суми заборгованості яких становлять значну питому вагу в загальному обсязі відповідної заборгованості, за окремою вимогою Банку, позичальником надається графік повернення (сплати) такої заборгованості з помісячною розбивкою.

- розшифровка основних засобів;
- розшифровка позабалансових зобов'язань;
- розшифровка надходжень грошових коштів за останні 6 місяців;
- копія декларації про прибуток підприємства на останню звітну дату (при можливості — з відміткою податкової інспекції);
- довідка про відсутність заборгованості по платежах до бюджету або акт звірки платежів до бюджету (на дату звернення за кредитом);
- аудиторський висновок, що підтверджує результати господарської діяльності за останній календарний рік (за наявності);
- довідки з інших банків про розміри заборгованості за кредитом та процентами, її характер та строки погашення за договорами кредиту.

5. Комерційні документи:

- бізнес-план ;
- техніко-економічний розрахунок окупності кредитного проекту;
- копії контрактів, договорів з продавцями та покупцями з відмітками про часткову оплату та здійснені відвантаження продукції (надані послуги) на день звернення за кредитом, та інших договорів (в т.ч. договорів оренди приміщень тощо), які пов'язані з заходом, що кредитується;
- план грошових потоків на період користування кредитом — надається при оформленні короткострокових кредитів на строк понад 6 місяців в сумі більше 500 тис. грн. та довгострокових кредитів;
- копії відповідних ліцензій або патентів, якщо діяльність підлягає ліцензуванню або патентуванню.

6. Документи по забезпеченню кредиту:

- копії документів про вартісну оцінку предмета застави (висновок/акт незалежного експерта про експертну оцінку, тощо);
- копії правовстановлюючих документів, що підтверджують право власності заставодавця на запропоноване в заставу майно;
- письмова згода власників (засновників, акціонерів) або протокол рішення вищого органу управління на передачу майна в заставу (якщо це передбачено статутними документами заставодавця);
- державний акт про право постійного або тимчасового користування земельною ділянкою;
- витяг з Державного реєстру застав рухомого майна та інші документи, що свідчать про відсутність податкової або іншої застави;
- для об'єктів нерухомості — довідка Бюро технічної інвентаризації, довідка із експлуатаційної організації (ЖЕО, ЖЕК) про осіб, які прописані в квартирі, яка передається у заставу.

7. При наданні кредитів на будівництво, розширення та реконструкцію основних фондів тощо, Банку додатково надаються:

- проектнокошторисна документація, розроблена та затверджена в установленому порядку;
- проект (план) технічного переозброєння виробництва (діючого підприємства);
- рішення про відведення земельної ділянки;
- договір підряду на виконання будівельно-монтажних робіт;
- дозвіл підрозділу архітектурно-будівельного контролю на будівництво;
- висновок санітарно-епідеміологічної станції про погодження проекту;
- висновок пожежної інспекції.

8. Інші документи на запит Банку.

2. Перелік документів, які необхідно подати суб'єкту підприємницької діяльності — фізичній особі до заявки на мікрокредит

1. Копія паспорту.
2. Копія свідоцтва про реєстрацію, завірена нотаріально або органом, який його видав.
3. Копія довідки про присвоєння ідентифікаційного номера.
4. Копія довідки про взяття на податковий облік (форма 4-ОПП) чи свідоцтво про сплату єдиного податку.
5. Копії ліцензій на право займатися видами діяльності, які підлягають ліцензуванню, а також патентів та дозволів, якщо останні передбачені чинним законодавством.
6. Копії декларацій про доходи або звіт суб'єкта малого підприємництва — фізичної особи платника єдиного податку (за минулий рік та за звітні дати — поточного року), з відміткою податкової інспекції.
7. Копії договорів оренди (за наявності) на приміщення, інші активи, якщо вони орендуються.
8. Копії договорів про спільну діяльність, договори купівлі — продажу, зовнішньоекономічні контракти, митні декларації, інші договори, які пов'язані з заходом, що кредитується (за наявності).
9. Копії документів, що підтверджують право власності на можливий предмет застави.

2. Перелік документів, які необхідно подати юридичній особі до заявки на мікро кредит

1. Копії установчих документів, засвідчені нотаріально (статут, установчий договір).
2. Копія свідоцтва про реєстрацію, посвідчена нотаріально або органом, який його видав.
3. Документ (рішення зборів засновників, довіреність або тому подібний), що підтверджує повноваження представника юридичної особи, який буде займатися оформленням документів (підписанням договорів кредиту, застави тощо) та здійснювати інші дії, пов'язані з отриманням мікрокредиту. Копія паспорту даної особи.
4. Документ (протокол рішення засновників або тому подібний), що підтверджує повноваження юридичної особи на отримання мікрокредиту та передачу майна в заставу (якщо це передбачено установчими документами).
5. Нотаріально завірена картка зі зразками підписів директора і головного бухгалтера.
6. Копія довідки про взяття на податковий облік (форма 4-ОПП) чи свідоцтва про сплату єдиного податку, свідоцтва про реєстрацію платника ПДВ (за наявності).

7. Копії ліцензій на право займатися видами діяльності, які підлягають ліцензуванню, а також патентів та дозволів, якщо останні передбачені чинним законодавством.

8. Фінансові та звітні документи на останню звітну дату:

- баланс (форма №1) та звіт про фінансові результати (форма №2);
- розшифровки дебіторів та кредиторів із зазначенням назви дебітора (кредитора), суми заборгованості, дати її виникнення та погашення;
- розшифровка основних засобів (найменування, кількість в од., строк експлуатації, балансова вартість, інша суттєва інформація).

9. Копії договорів про спільну діяльність, купівлі — продажу, зовнішньоекономічні контракти, митні декларації, інші договори, які пов'язані з заходом, що кредитується.

10. Копії договорів оренди (за наявності) на приміщення, інші активи, якщо вони орендуються (за наявності);

11. Копії документів, що підтверджують право власності на можливий предмет застави.

Баланс комерційного банку

БАЛАНС
ПАТ «Д-М БАНК»
за станом на 31 грудня 2010 року

(тис. грн)

Рядок	Найменування статті	Примітки	2010	2009
1	2	3	4	5
	АКТИВИ			
1	Грошові кошти та їх еквіваленти	4	18 803	15 680
2	Торгові цінні папери		0	0
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах		0	0
4	Кошти в інших банках	5	15 267	252 819
5	Кредити та заборгованість клієнтів	6	117 189	141 031
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж	7	36 200	0
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення		0	0
8	Інвестиції в асоційовані компанії		0	0
9	Інвестиційна нерухомість		0	0
10	Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток		200	0
11	Відстрочений податковий актив		0	0
12	Основні засоби та нематеріальні активи	8	24 934	25 256
13	Інші фінансові активи	9	33	22 671
14	Інші активи	10	343	124
15	Довгострокові активи, призначені для продажу та активи групи вибуття		0	0
16	Усього активів		212 969	457 581
	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
17	Кошти банків	11	14 329	266 947
18	Кошти клієнтів	12	70 982	65 048
19	Боргові цінні папери, емітовані банком		0	0
20	Інші залучені кошти		0	0
21	Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток		0	0
22	Відстрочені податкові зобов'язання		41	0

Закінчення дод. 15

Рядок	Найменування статті	Примітки	2010	2009
23	Резерви на зобов'язання		0	0
24	Інші фінансові зобов'язання	13	12	22 689
25	Інші зобов'язання	14	61	39
26	Субординований борг	15	14 122	0
27	Зобов'язання, що пов'язані з довгостроковими активами, призначеними для продажу (чи групами вибуття)		0	0
28	Усього зобов'язань		99 547	354 723
ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ				
29	Статутний капітал	16	110 000	100 000
30	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)		564	2 858
31	Резервні та інші фонди банку	17	2 858	0
32	Усього власного капіталу		113 422	102 858
33	Усього пасивів		212 969	457 581

«18» лютого 2011 року

Дата складання

Голова правління

Остапенко І. В.

Головний бухгалтер

Якубчик А. Г.

Бух Шилонко М. М.

Звіт про фінансові результати

ЗВІТ ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ
ПАТ «Д-М БАНК»
за станом на 31 грудня 2010 року

(тис. грн)

Рядок	Найменування статті	Примітки	2010	2009
1	2	3	4	5
1	Чистий процентний дохід (Чисті процентні витрати)		21 735	22 895
1.1	Процентні доходи	18	36 979	34 598
1.2	Процентні витрати	18	(15 244)	(11 703)
2	Комісійні доходи	19	2 034	2 344
3	Комісійні витрати	19	(673)	(1 359)
4	Результати від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку		0	0
5	Результати від операцій з хеджування		0	0
6	Результат від переоцінки інших фінансових інструментів, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах		0	0
7	Результат від торгівлі іноземною валютою		(3 057)	(4 278)
8	Прибуток (збиток), який виникає під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова		0	0
9	Прибуток (збиток), який виникає під час первісного визнання фінансових зобов'язань за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова		0	0
10	Результат від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості		0	0
11	Результат від переоцінки іноземної валюти		(789)	861
12	Резерв під заборгованість за кредитами	5, 6	1 215	(3 700)
13	Знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж		0	0
14	Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж	7	42	0
15	Знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення		0	0
16	Резерви за зобов'язаннями		0	0
17	Інші операційні доходи	21	4	18

Закінчення дод. 16

Рядок	Найменування статті	Примітки	2010	2009
1	2	3	4	5
18	Доходи (витрати) від дострокового погашення заборгованості		0	0
19	Адміністративні та інші операційні витрати	22	(19 906)	(11 834)
20	Прибуток (збиток) до оподаткування		605	4 947
21	Витрати на податок на прибуток	23	(41)	(2 089)
22	Прибуток (збиток) після оподаткування		564	2 858
23	Чистий прибуток (збиток) від продажу довгострокових активів, призначених для продажу		0	0
24	Чистий прибуток (збиток)		564	2 858
25	Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	24	5	32
26	Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	24	5	32

«18» лютого 2011 року

Дата складання

Голова правління

Остапенко І. В.

Головний бухгалтер

Якубчик А. Г.

Бух Шилонко М. М.

Тел. 292-46-57

ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ
ЗАТ Полтавська фірма «Ворскла»

Підприємство ЗАТ Полтавська фірма «Ворскла»	Форма №1 за ДКУД за ЄДРПОУ
Територія Україна	за КОАТУУ
Орган державного управління	за СПОДУ
Галузь виробництва	за ЗКГНГ
Вид економічної діяльності	за КВЕД
Одиниця виміру тис. грн.	

БАЛАНС за звітний рік

АКТИВ	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:			
залишкова вартість	010	1,4	1,0
первісна вартість	011	1,7	1,7
знос	012	(0,3)	(0,7)
Незавершене будівництво	020		
Основні засоби:			
залишкова вартість	030	8999,9	8187,2
первісна вартість	031	16572,1	16412,3
знос	032	(7572,2)	(8225,1)
Довгострокові фінансові інвестиції:			
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040		
інші фінансові інвестиції	045	0,6	0,6
Довгострокова дебіторська заборгованість	050		
Відстрочені податкові активи	060		
Інші необоротні активи	070		
Усього за розділом I	080	9001,9	8188,8

Продовження дод. 17

АКТИВ	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
II. Оборотні активи			
Запаси:			
виробничі запаси	100	650,7	432,4
Поточні біологічні активи	110		
незавершене виробництво	120	100,7	169,0
готова продукція	130	160,0	240,6
товари	140		2,9
Векселі одержані	150		
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:			
чиста реалізаційна вартість	160	1436,0	1413,8
первісна вартість	161	1436,0	1413,8
резерв сумнівних боргів	162		
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
з бюджетом	170	117,3	-
за виданими авансами	180		
з нарахованих доходів	190		
із внутрішніх розрахунків	200		
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	90,7 9,3	126,8
Поточні фінансові інвестиції	220		
Грошові кошти та їх еквіваленти:			
в національній валюті	230	4,8	80,7
в іноземній валюті	240	165,4	476,1
Інші оборотні активи	250		
Усього за розділом II	260	2725,6	2942,3
III. Витрати майбутніх періодів	270		
IV. Необоротні активи та групи вибуття	275		
Баланс	280	11727,5	11131,1

Продовження дод. 17

ПАСИВ	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
I. Власний капітал			
Статутний капітал	300	1838,5	1838,5
Пайовий капітал	310		
Додатковий капітал	320		
Інший додатковий капітал	330	7511,1	7359,8
Резервний капітал	340	95,1	102,7
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	492,4	342,1
Неоплачений капітал	360		
Вилучений капітал	370		
Накопичена курсова різниця	375		
Усього за розділом I	380	9937,1	9643,1
Продовження додатку 17			
II. Забезпечення наступних витрат і платежів			
Забезпечення виплат персоналу	400		29,7
Інші забезпечення	410		
Цільове фінансування	420	13,6	2,0
Усього за розділом II	430	13,6	31,7
III. Довгострокові зобов'язання			
Довгострокові кредити банків	440		
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450		
Відстрочені податкові зобов'язання	460		
Інші довгострокові зобов'язання	470		
Усього за розділом III	480		
IV. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	500	140,6	-
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510		
Векселі видані	520		
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	643,3	368,1

Закінчення дод. 17

ПАСИВ	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
Поточні зобов'язання за розрахунками:			
з одержаних авансів	540		
з бюджетом	550		2,6
з позабюджетних платежів	560	79,9	13,3
зі страхування	570	153,3	166,1
з оплати праці	580	312,7	367,8
з учасниками	590	428,6	516,3
із внутрішніх розрахунків	600		
Інші поточні зобов'язання	610	18,4	22,1
Усього за розділом III	620	1776,8	1456,3
У. Доходи майбутніх періодів	630		
Баланс	640	11727,5	11131,1

Керівник
Головний бухгалтер

Форма №2 за ДКУД

Підприємство ЗАТ Полтавська фірма «Ворскла»
 Територія Україна
 Орган державного управління
 Галузь виробництва
 Вид економічної діяльності
 Одиниця виміру тис. грн.

за ЄДРПОУ
 за КОАТУУ
 за СПОДУ
 за ЗКГНГ
 за КВЕД

ЗВІТ про фінансові результати

Стаття	Код рядка	Звітний рік	Минулий рік
1	2	3	4
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	010	12598,7	11896,7
Податок на додану вартість	015	238,2	308,5
Акцизний збір	020	-	-
Інші вирахування з доходу	030	237,4	151,0
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	035	12123,1	11437,2
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	040	9974,5	9105,4
Валовий: прибуток	050	2148,6	2331,8
збиток	055		
Інші операційні доходи	060	407,7	559,3
Адміністративні витрати	070	1145,5	1032,7
Витрати на збут	080	304,9	274,3
Інші операційні витрати	090	414,2	734,8
Фінансові результати від операційної діяльності:			
прибуток	100	691,7	849,3
збиток	105	-	-
Доход від участі в капіталі	110	-	-
Інші фінансові доходи	120	47,6	53,5
Інші доходи	130	104,6	0,7
Фінансові витрати	140	20,7	18,6
Втрати від участі в капіталі	150	-	-
Інші витрати	160	36,3	5,1
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування			
прибуток	170	786,9	879,8
збиток	175	-	-

Закінчення дод. 18

Стаття	Код рядка	Звітний рік	Минулий рік
1	2	3	4
Податок на прибуток від звичайної діяльності	180	236,0	320,5
Фінансові результати від звичайної діяльності:			
прибуток	190	550,9	559,3
збиток	195	- 751,9	-
Надзвичайні:			
доходи (витрати)	200	-	-
Податки з надзвичайного прибутку	210	-	-
Чистий:			
прибуток	220	550,9	559,3
збиток	225	-	-

2. Елементи операційних витрат

Найменування показника	Код рядка	Звітний рік	Минулий рік
Матеріальні затрати	230	2411,7	2509,5
Витрати на оплату праці	240	5335,9	5085,5
Відрахування на соціальні заходи	250	2134,7	1884,6
Амортизація	260	910,0	821,8
Інші операційні витрати	270	468,6	596,3
Разом	280	11260,9	10897,7

3. Розрахунок показників прибутковості акцій

Назва статті	Код рядка	Звітний рік	Минулий рік
Розрахунок показників прибутковості акцій	300	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	310	-	-
Чистий прибуток, що припадає на одну акцію	320	-	-
Скоригований чистий прибуток, що припадає на одну просту акцію	330	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	340	-	-

Керівник
Головний бухгалтер

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Світлана Павлівна ПРАСОЛОВА
Оксана Сергіївна ВОВЧЕНКО

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ТА ПРАКТИКУМ

Оригінал-макет підготовлено
ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»

Підписано до друку 15.11.2012 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 32.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.